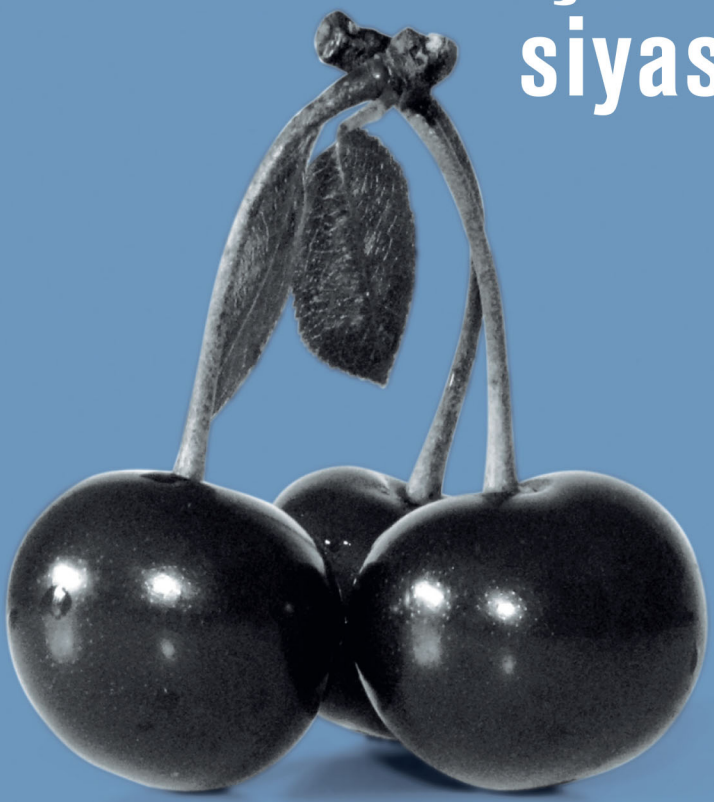
Kuram / Türkiye Solu Tarihi

Mustafa Şener

türkiye solunda üç tarz-ı siyaset

yön, mdd ve tip

2. basım

Yordam Kitap

Mustafa Şener

Lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, yüksek lisansını Çukurova Üniversitesi'nde yaptı. Doktorasını Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi anabilim dalında tamamladı. *Praksis* dergisi kurucusu ve yayın kurulu üyesidir. Siyasal kuramlar ve 20. yüzyıl Türkiye tarihi üzerine yoğunlaşan çalışmalarını Mersin Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde sürdürüyor.

TÜRKİYE SOLUNDA ÜÇ TARZ-I SİYASET

YÖN, MDD ve TİP

Mustafa Şener

Yordam Kitap: 94 ✤ **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP** Mustafa Şener • ISBN-978-9944-122-69-6 • *Düzeltme:* İbrahim Yıldız *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Cem Demirezen
Birinci Basım: Ocak 2010 • *İkinci Basım*: Mart 2015
Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
TEL: 0212 5650122 - 0212 5650255

TÜRKİYE SOLUNDA ÜÇ TARZ-I SİYASET

YÖN, MDD VE TİP

İçindekiler

Kısaltmalar ... 9
Teşekkür ... 11
Giriş ... 13

BİRİNCİ BÖLÜM ... 19
Kuramsal ve Tarihsel Arka Plan ... 19
Marx ve Engels'te Devrim Kuramı ... 19
İkinci Enternasyonal ... 26
Lenin: Burjuva Demokratik Devrimden Sosyalist Devrime ... 29
Troçki ve "Sürekli Devrim" ... 35
Komünist Enternasyonal: Proleter Dünya Devriminden Halk Cephesine ... 38
Komintern'in VI. Kongresi (1928) ve Komünist Enternasyonal Programı ... 45
Çin Devrimi ve Komintern'den Sonra Uluslararası Sosyalist Hareket ... 53
Latin Amerika'da Devrimci Hareket ve Siyasal Strateji Sorunu ... 57
Türkiye Komünist Partisi ve Strateji Sorunu ... 60
60'lı Yıllarda Dünyada, Ortadoğu'da ve Türkiye'de Durum ... 69

İKİNCİ BÖLÜM ... 77
Yön-Devrim Hareketi ... 77
Yön-Devrim Hareketinin Temel Siyasal Tezleri ... 83
Yön-Devrim Hareketine Göre Toplumsal Sınıf ve Tabakalar ... 90
Yön-Devrim Hareketinin İktidar Stratejileri ... 100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 173
Milli Demokratik Devrim Hareketi 173
MDD Hareketinin Temel Siyasal Tezleri 175
MDD'ye Göre Toplumsal Sınıf ve Tabakalar 181
MDD Hareketinin İktidar Stratejisi 190
Strateji Tartışmalarının Yol Açtığı Bölünmeler 207
MDD Bölümü İçin Ek: Dr. Hikmet Kıvılcımlı 231
27 Mayıs ve Kıvılcımlı 234
Hikmet Kıvılcımlı ve Milli Demokratik Devrim 235
Kıvılcımlı ve "Vurucu Güç" 244

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 249
Türkiye İşçi Partisi 249
Türkiye İşçi Partisi'nin Temel Siyasal Tezleri 268
Türkiye İşçi Partisi'ne Göre Toplumsal Sınıf ve Tabakalar 286
Türkiye İşçi Partisi'nin İktidar Stratejisi 301

Sonsöz 349
Kaynakça 364
Dizin 380

Kısaltmalar

AP	: Adalet Partisi
ASD	: Aydınlık Sosyalist Dergi
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
KEYK	: Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi
KOMİNTERN	: Komünist Enternasyonal
MDD	: Milli Demokratik Devrim
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
PDA	: Proleter Devrimci Aydınlık (Dergisi)
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SD	: Sosyalist Devrim
SKD	: Sosyalist Kültür Derneği
THİF	: Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi – Cephesi
TİÇSF	: Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİİKP	: Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKP/M-L	: Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist
TS	: Türk Solu (Dergisi)
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSF	: Türkiye Sosyalist Fırkası
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
YDH	: Yön-Devrim Hareketi

Teşekkür

Elinizdeki kitap, Ekim 2006'da Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalında kabul edilen "Türkiye Solunda İktidar Stratejisi Tartışmaları: 1961-71" başlıklı doktora tezimin biraz değiştirilmiş ve geliştirilmiş hâlidir.

Başta tez danışmanım Prof. Dr. Tülin Öngen olmak üzere, jüri üyelerim Prof. Dr. Raşit Kaya, Prof. Dr. Ömür Sezgin, Prof. Dr. Yüksel Akkaya ve Doç. Dr. Mehmet Yetiş çok yararlı önerileri ve eleştirileriyle tezime katkıda bulundular, her birine ayrı ayrı teşekkür ederim. Hocalarımın dışında bazı arkadaşlarım var ki onların desteği ve yardımı olmaksızın sıkıntılı tez sürecini sonlandıramazdım. Türkiye sol hareketi hakkında geniş bilgisi ve özellikle de TKP konusundaki yararlı önerileriyle işimi kolaylaştıran Mahmut Üstün, gerçek bir kitap ve sahaf kurdu olarak 1960'lı yıllara ait –bir kısmı kütüphanelerde bile bulunmayan– pek çok dergi ve kitaba ulaşmamı sağlayan Özgür Güler, her türlü desteğinin yanı sıra yazdıklarımı özellikle dil açısından büyük bir titizlikle denetleyen İbrahim Yıldız, en zor anlarımda yüreklendirici tutumuyla umudumu yeniden yeşerten ve ilk hâlleri şimdikinden bile (!) uzun olan bazı bölümleri fazlalıklarından arındırmama yardımcı olan A. Menaf Turan, benzer konularda çalıştığımız için bu kitabın konusunu oluşturan hemen her şeyi en ince ayrıntılarına kadar tartışma olanağı bulduğum Gökhan Atılgan ve tezlerimizi zamanında yetiştirememe ihtimalinin yarattığı o büyük gerilimi beraber yaşadığımız "dert ortağım" Hüseyin Yayman; sağolsunlar, varolsunlar. Annem, babam, kardeşlerim ve sevgili yeğenlerimin maddi-manevi destekleri ve sevgileri olmasaydı zaten sıkıntılı olan bu süreci sanırım hiç göze alamazdım, hepsine minnettarım.

Giriş

Türkiye'de geçmişi rahatlıkla 20. yüzyılın başlarına kadar uzatılabilecek olan sol hareketler 1960'ların başına değin ülke siyaseti üzerinde etkili olamamış, kayda değer bir kitle tabanına bir türlü ulaşamamışlardır. Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında sol/sosyalist hareket ve partilerin yalnızca 1960-1980 aralığında belli bir toplumsallığa ulaşabildikleri görülür. Söz konusu dönem sınıf mücadelesinin ulaştığı düzey ve demokrasinin gelişimi açısından da bir ayrıksılık oluşturur.

Bu anlamda 1960'lar sol hareket için ciddi bir yükselme dönemine karşılık gelmektedir. 1961'de çoğunlukla sendikacılar tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi kısa sürede örgütlenmiş ve 1965 seçimlerinde 15 milletvekiliyle parlamentoda temsil edilme olanağına kavuşmuştur. Yine 1961 sonlarında bir bildiriyle yayın hayatına başlayan *Yön* dergisi önemli bir satış rakamına ulaşarak özellikle aydınlar arasında güçlü bir çekim merkezi olmuş, yalnızca bir yayın faaliyeti olmanın ötesine geçerek bir siyasi hareket niteliği kazanmıştır. TİP ve Yön Hareketiyle birlikte dönemin üçüncü siyasal akımını oluşturan Milli Demokratik Devrim Hareketi (MDD) ise, örgütsel bakımdan TİP'in içinden çıkmış gibi görünmekteyse de aslında eski TKP kadrolarına dayanmaktadır. İdeolojik ve siyasal açılardan Komintern geleneğine yakın olan MDD Hareketi 1967 yılından itibaren özellikle öğrenci gençlik içinde geniş bir taraftar kitlesi bulmuştur.

1960'ların ortalarından itibaren işçi sınıfı ve sendikal hareket içinde kendisine bir kanal açabilen sol hareket, üniversite gençliğinden de kitlesel bir destek almıştır. Ne var ki ortaya çıkışından beri ilk defa 1960'larda ciddi bir meşruiyet ve toplumsallık kazanan sol hareketin bu gelişimi doğrusal bir çizgi izlememiş, örgütsel birliğini koruyamayan hareket 1960'ların sonlarına doğru sektlere ayrılmış ve etkinlik kaybına uğramıştır.

1960'lı yıllar, sol hareketin siyasal ve toplumsal etkililiği kadar teorik ve ideolojik tartışmalar açısından da son derece canlı bir dönemdir. Marksizmin klasik eserlerinin birçoğu ilk defa bu dönemde Türkçeye çevrilmiş, yayınlanan dergi ve kitaplar geniş bir okuyucu kitlesi tarafından sahiplenil-

miştir. Türkiye sol hareketi dünya solundaki tartışmaları da yakından takip etmiş, sosyalist kamptaki Sovyet – Çin anlaşmazlığı, Latin Amerika'da ortaya çıkan gerilla hareketleri, bazı Afrika ve Asya ülkelerinde görülen milliyetçi askerî darbeler gibi gelişmelerle yakından ilgilenmiş ve bunlardan etkilenmiştir.

1960'lı yıllar aynı zamanda Türkiye'de sol hareketin tarihinde ilk defa hedefine iktidarı koyduğu yıllardır. Başta Yön-Devrim Hareketi olmak üzere dönemin sol hareketleri yakın bir gelecekte iktidarı alabilme umudu taşımışlar, örgütsel ve ideolojik düzeylerde buna hazırlanmaya çalışmışlardır. İktidarı alabilmek için öncelikle Türkiye toplumunun dününü ve bugününü anlamaya gayret eden sol, siyasal stratejisini ülke ve toplum analizinden çıkarmak istemiştir. Tarihsel olarak farklı geleneklerden beslenen ve farklı sınıfsal konumlara sahip olan sol kadrolar, dayandıkları tarihsel deneyimlerin ve edindikleri kuramsal birikimin ışığı altında, bu analizlerden farklı sonuçlar çıkarmışlar ve bu sonuçlara göre de farklı siyasal stratejiler ve farklı siyaset tarzları öneren üç ana gruba bölünmüşlerdir.

Türkiye'de ilk defa söz konusu dönemde toplumda ciddi bir karşılık bulan, belli bir kitle desteğine ulaşan, ilk defa parlamentoda temsil edilen sol, bu yükselişini uzun soluklu kılamamış, başka nedenlerin yanı sıra kendi içinde yaşadığı bölünmelerden dolayı da dönemin sonuna doğru etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. 12 Mart 1971'de gerçekleşen askerî darbeyle kapanan dönemden sonra sol hareket bir daha 1960'lardaki canlılığını yakalayamamıştır. Çalkantılı geçen 1970'li yıllarda bir ölçüde varlığını ve gücünü koruyabilen sol, 12 Eylül 1980'de daha ağır bir "darbe" almıştır. 1980'den günümüze artık kayda değer bir sol/sosyalist hareketten söz edebilmek mümkün değildir. Sınıflar arasındaki kutuplaşmanın arttığı, toplumsal eşitsizliğin giderek derinleştiği bir dönemde solun bir türlü kayda değer bir siyasi güç haline gelememesi dikkat çekicidir.

Bu çalışmada, 1961–1971 döneminde soldaki üç ana akımın siyasal strateji konusundaki tezlerinin incelenmesi, aralarındaki farklılıkların nedenlerinin ve sonuçlarının ortaya konması hedeflenmektedir. Çalışmanın, sol hareketin en güçlü olduğu döneme odaklanması, biraz da, sol hareketin günümüzde yaşadığı krizin nedenlerini anlamaya yöneliktir. Bugünün dünyası her ne kadar 1960'ların dünyasından pek çok noktada köklü biçimde ayrılmaktaysa da –en başta artık bir "dünya sosyalist sistemi" yoktur– bugünkü sol hareketlerin yaşadığı sorunların hiç değilse bir kısmının (örneğin "bölünmüşlük" sorununun) köklerinin tarihin bu döneminde yattığı söylenebilir.

1961-71 döneminde Türkiye sol hareketi, üç farklı iktidar stratejisini savunan üç farklı kola ayrılmıştır: Yön-Devrim Hareketi (YDH), Milli Demokratik Devrim (MDD) Hareketi ve Türkiye İşçi Partisi (TİP). Sol

hareketin, aynı tarihsel dönem içerisinde ve aynı ülkede birbirine karşıt üç farklı siyasal strateji ortaya koymuş olması dikkate değer bir konudur. Bunun nedenleri konusunda iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Daha yaygın olan birinci görüşe göre, bölünme, ülkenin sosyo-ekonomik yapısının farklı analiz edilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yapısını daha geri görenler aşamalı devrim stratejisini, ülkede kapitalist gelişmenin belli bir aşamaya ulaştığını düşünenler ise sosyalist devrimi savunmuştur. İkinci görüş ise sol hareketlerin önce bir strateji tercihi yaptığını, ardından ülkenin sosyo-ekonomik yapısını bu stratejiye uygun biçimde tahlil ettiğini iddia etmektedir. Bu çalışma ise her iki değerlendirmenin de belli bir doğruluk payı taşıdığı, ancak gerçeği tek başına açıklayamadığı düşüncesinden hareket etmektedir. Bize göre farklı strateji benimsemiş olan sol gruplar, sonradan teorilerini bu stratejiye uydurmak için eğip bükmüşlerse de strateji konusunda ilk seçimlerini yaparken belli bir kuramdan, dünya ve Türkiye analizinden hareket etmişlerdir. Bu çalışma söz konusu grupların benimsemiş oldukları stratejileri, hem Marksist kuramla hem de o günkü dünya ve Türkiye koşullarıyla bağlantısı içinde anlaşılır kılmayı hedeflemektedir.

Yön-Devrim Hareketi, MDD Hareketi ve TİP arasındaki strateji tartışmaları üç temel sorun etrafında gerçekleşmiştir. İlk sorun, sosyalizme nasıl geçileceğiyle ilgilidir. Sosyalizme doğrudan geçmek mümkün müdür, yoksa nihai hedef sosyalizm olmakla birlikte bu geçiş için bir ara döneme mi ihtiyaç vardır? İkinci sorun, sosyalizme hangi yolla geçileceğine ilişkindir. Bu geçiş, çok partili demokrasinin kuralları içinde, parlamenter mücadele yoluyla mı olacaktır, yoksa bir ihtilal/devrim/darbe zorunlu mudur? Üçüncü sorun ise öncülük sorunudur. Sosyalizme geçişe hangi toplumsal sınıf ve/veya tabakalar öncülük edecektir? Klasik Marksist teoride olduğu gibi sosyalizme mutlaka işçi sınıfının öncülüğünde verilecek sınıf mücadelesi yoluyla mı geçilecektir, yoksa Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede bu geçişe ara tabakaların öncülük etmesi mi gerekmektedir?

Bu çalışmada, söz konusu sol hareketlerin bu ve benzeri sorulara verdikleri yanıtlar, öncelikle bu hareketlere ait birinci el kaynaklar esas alınarak araştırılmıştır. Bu kaynakların en önemlileri kuşkusuz bu gruplar tarafından çıkarılan dergi, kitap ve benzeri materyallerdir. Bu hareketlerin önde gelen yöneticilerinin sonradan yazdıkları anı ve değerlendirmelerinin yanı sıra, söz konusu dönemle ilgili olarak başka yazarlar tarafından kaleme alınmış ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler hem Marksist kuram hem de o günün dünya ve Türkiye koşulları göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

Strateji tartışmaları sosyalist hareketin tarihinde ilk defa 1960'larda ortaya çıkmış değildir. Sosyalist hareket, doğduğu yıllardan beri bu tartışma-

lara sahne olmuş, işçi sınıfının iktidarı nasıl alacağı konusu tüm dünya sosyalist hareketinin gündemini epeyce meşgul etmiştir. Bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels'in daha çok teorik düzeyde tartıştıkları bu konu, işçi sınıfı hareketinin ortaya çıktığı her yerde hızla siyasal düzeye taşınmıştır. Özellikle 1905 Rus Devrimi sırasında gündemdeki devrimin niteliğine ve bu devrimde işçi sınıfının rolüne ilişkin olarak Bolşevikler ile Menşevikler arasında yaşanan tartışmalar daha sonra Lenin ile Troçki arasında da devam etmiştir. Tartışmalar, esas olarak, burjuva devrimini yaşamamış bir ülkede doğrudan sosyalizme geçilip geçilemeyeceği ve gündemde bir burjuva devrimi varsa bile bunun öncüsünün hangi sınıf ya da sınıflar olacağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Az gelişmiş ülkelerde kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme geçilip geçilemeyeceği, geçilecekse bunun işçi sınıfının öncülüğünde doğrudan bir geçiş mi olacağı, yoksa gerçekleştirilecek anti-feodal ve anti-emperyalist karakterli bir "milli" devrimin ardından mı sosyalizme aşamalı olarak geçileceği meselesi de, bunlarla bağlantılı olarak, özellikle 1917 Devrimi'nden sonra yoğun biçimde tartışılmıştır.

Türkiye'deki sosyalist hareket, TKP'nin kuruluşundan itibaren –TKP uluslararası sosyalist harekete ve bu hareketin öncüsü kabul edilen Komintern'e bağlıydı– bu tartışmalara katılmış, varılan sonuçlardan etkilenmiş, kendi politikalarını oluştururken bunları göz önüne almıştır. 1960'lardaki sosyalist hareket de şu ya da bu ölçüde uluslararası sosyalist hareketin ve TKP geleneğinin uzantısıydı. Dolayısıyla elinizdeki kitabın birinci bölümünde öncelikle sosyalist hareketteki strateji tartışmalarının tarihsel ve kuramsal arka planı üzerinde durulacak, Marx ve Engels'ten başlanarak İkinci Enternasyonal, Lenin ve Troçki'nin tezleri ve Komintern'in bu konudaki politikaları kısaca ele alınacaktır. Komintern sonrası dönemde TKP üzerindeki etkisi devam eden Sovyetler Birliği Komünist Partisi merkezli uluslararası sosyalist hareket ve yine 1961-71 döneminde Türkiye sosyalist hareketini ideolojik ve politik olarak etkileyecek olan Çin devrimi, Latin Amerika'daki devrimci hareketler ile Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde ortaya çıkan ulusal devrimci hareketler (Afrika sosyalizmi) birinci bölümde kısaca değinilecek konular arasındadır. Elbette bu bölümde Türkiye sosyalist hareketinin kendi tarihi de ele alınacak, özellikle TKP'nin siyasal strateji konusundaki teorik ve politik tutumu kendi tarihselliği içinde izlenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Yön-Devrim Hareketi incelenecektir. Marksizmle ilişkisi tartışmalı olmakla beraber sosyalist bir düzeni hedefleyen bu hareket Doğan Avcıoğlu önderliğinde bir aydın hareketidir. 1961-67 yılları arasında yayınlanan *Yön* ve 1969-1971 arasında yayınlanan *Devrim* dergisi etrafında örgütlenmiş olan bu hareket, Türkiye'nin sınıflı bir toplum olduğunu kabul etmesine rağmen, sosyalizme işçi sınıfı önderliğinde yürü-

tülecek bir mücadeleyle değil, asker-sivil aydınlardan oluşan "zinde güçler" ya da "ara tabakalar"ın müdahalesiyle ve aşamalı olarak geçilebileceğini öne sürmüştür. Ancak Yön-Devrim Hareketi varlık gösterdiği 1961-71 arasında tek ve değişmez bir stratejiye sahip değildir. Aksine her sosyal hareket gibi dünya ve Türkiye'de ortaya çıkan gelişmelerden etkilenmekte ve her somut konjonktürde strateji ve taktiklerini yeniden belirlemektedir. Çalışmada bu değişimlere de yakından bakılacak, zinde güçlere dayalı bir ihtilal stratejisinin teorik ve tarihsel dayanakları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde incelenecek olan Milli Demokratik Devrim Hareketi (MDD), adını doğrudan doğruya siyasal stratejisinden alan bir harekettir. Türkiye gibi az gelişmiş, yarı-sömürge, yarı-feodal bir ülkede doğrudan sosyalizme geçilemeyeceğini, mutlaka bunu önceleyen bir demokratik devrimin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan hareket, 1965'ten itibaren TİP içinde gelişmeye başlamıştır. Kadrolarının bir bölümü eski TKP'li olan hareket, ideolojik düzeyde Komintern ve TKP geleneğine yakındır. Mihri Belli'nin önderlik ettiği hareket, kadrolarının büyük çoğunluğunu TİP içinden devşirmiş, bu da partide çeşitli sorunlara yol açmıştır. 1965-67 yılları arasında aşamalı devrimi savunan Yön Hareketi ile geçici bir ittifak yapan MDD'ciler, 1967'de *Türk Solu* dergisinin yayımlanmaya başlamasıyla kendi yayın organına kavuşmuş ve tezlerini netleştirme olanağı bulmuştur. Fakat işçi sınıfı öncülüğü ile zinde güçlere dayanmak arasında bir süre yalpalayan hareket, 1969'da, önce *Aydınlık* dergisinde çıkan anlaşmazlık sonucunda ikiye bölünmüş, daha sonra her grup kendi içinde daha küçük parçalara ayrılmıştır. Çalışmada bu bölünmelere, iktidar stratejisini ilgilendirdiği ölçüde değinilecektir.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise sendikacıların kurduğu bir parti olarak her zaman işçi sınıfının öncülüğünü savunmuş, Türkiye'de kapitalizmin yeterli derecede gelişmiş olduğu tezine dayanarak doğrudan sosyalist devrimi hedeflemiş, aşamalı devrim anlayışını reddetmiştir. Fakat bu parti kuruluşundan kapanışına kadar düz bir çizgide ilerlememiş, bu konudaki tezlerinde zaman içinde değişmeler görülmüştür. İlk yıllarda Kemalizmi ön plana çıkaran TİP, özellikle 1966'dan itibaren söyleminde sosyalizme daha fazla yer vermeye başlamıştır. Partide, genel başkan Aybar'ın istifasıyla sonuçlanan tartışmalardan sonra, sosyalist devrim çizgisi egemen olmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümü bu partinin siyasal hattındaki bu değişimleri de saptamaya çalışacak, ama esas olarak "sosyalist devrim" tezine odaklanacaktır.

"Sonsöz" olarak da, her üç hareketin stratejik tercihleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek, bu tartışmaların yol açtığı sonuçlar üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Kuramsal ve Tarihsel Arka Plan[1]

Marx ve Engels'te Devrim Kuramı

Marksizmde devrim kavramı genelde iki anlamda kullanılır. Birincisi, bir üretim tarzından daha ileri bir üretim tarzına geçişi anlatır (bu, proletaryanın toplumsal kurtuluşudur) ve buna "toplumsal devrim" adı verilir. Toplumsal devrim, üretim ve mülkiyet ilişkileri başta olmak üzere tüm toplumsal ilişkilerde köklü değişikliklere yol açar:

> Varlıklarının toplumsal üretiminde insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. (...) Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir **toplumsal devrim** çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder (Marx, 1993: 23; vurgu: M.Ş.).

Devrim kavramının ikinci kullanımı, siyasal iktidarın bir toplumsal sınıftan diğerine geçmesi anlamındadır. Bu, proletaryanın siyasal kurtuluşudur ve "siyasal devrim" olarak adlandırılır. Toplumsal devrim bir "süreç"tir, geniş bir zamana yayılır; oysa siyasal devrim bir "an"dır, iktidarın el değiştirdiği kısa zaman kesitine işaret eder. Marx yazılarında, daha çok, insanlığın kurtuluşunu proletaryanın kurtuluşuna bağlayarak, proletaryanın kurtuluşundan daha ileri bir uğrağı işaret eden toplumsal devrimin teorisini kurmuştur. Marx ve Engels'in, Çulhaoğlu'nun da belirttiği üzere (1997: 153-154), bütünlüklü ve sistematik bir siyaset kuramı geliştirmiş oldukları

1 Bu bölümün bir kısmı ("Çin Devrimi ve Komintern'den Sonra …" altbaşlığına kadar olan kısım) küçük değişikliklerle daha önce *Praksis* dergisinde yayınlandı. Bkz: Şener, 2008.

söylenemez, ama yine de onların çalışmalarından bir siyasal devrim kuramının ana çizgilerini çıkarmak mümkündür.

Marx ve Engels, daha ilk eserlerinden itibaren işçi sınıfının ilk hedefinin iktidarın ele geçirilmesi olduğunu belirtmişlerdir. Devrim ve iktidar sorunu üzerinde durdukları ilk önemli eserleri *Alman İdeolojisi* idi. "Tarihsel materyalizmin doğum belgesi" (Milhau, 1987: 10) olarak kabul edilen bu eserde, komünist için sorunun "mevcut dünyayı devrimci bir şekilde değiştirmek" olduğu saptanmakta (Marx ve Engels, 1987: 49) ve bunun yolunun da siyasi iktidarın proletarya tarafından fethedilmesinden geçtiği belirtilmektedir:

> ... egemenlik özlemindeki her sınıf, kendi egemenliği bütün eski toplumsal biçimlerin ve genel olarak egemenliğin ortadan kaldırılmasına neden oluyorsa da, proletarya için olduğu gibi, evet buradan çıkan sonuç, bu sınıfın, sırası geldiğinde kendi öz çıkarını, herkesin çıkarı olarak ortaya koymak üzere ilkin siyasal iktidarı ele geçirmesi gerektiği sonucudur, bu, bu sınıfın, başlangıçta yapmak zorunda olduğu şeydir (Marx ve Engels, 1987: 60-61).

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'nde, işçi sınıfının siyasal hareketinin tarihsel olarak devrimci bir nitelik taşımasının zorunlu olduğunu ileri sürmüşler, yalnızca egemen sınıfı devirmek için değil, ama aynı zamanda sınıfları bütünüyle ortadan kaldırmak için de komünist bir devrimin zorunlu olduğunu vurgulamışlardır:

> ...her devrimci savaşım, o zamana kadar hükmetmiş olan sınıfa karşı yönelir. ... komünist devrim, ... bütün sınıfların egemenliğini sınıfların kendileriyle birlikte ortadan kaldırır, çünkü bu devrim, artık toplum içinde bir sınıf olarak ele alınmayan, artık toplum içinde bir sınıf diye tanınmayan, ve daha şimdiden artık bugünkü toplum içindeki bütün sınıfların, bütün milliyetlerin, vb. yok oluşunun ifadesi olan bir sınıf tarafından gerçekleştirilir. ... Yığın içinde bu komünist bilincin yaratılması için ve gene bu işin kendisinin de iyi bir sonuca götürülebilmesi için insanların yığınsal bir değişikliğe uğraması zorunlu olarak kendini ortaya koyar, böyle bir biçim değişikliği ise ancak pratikteki bir hareketle, bir **devrim**le yapılabilir; bu devrim, demek ki, yalnızca **egemen** sınıfı devirmenin tek yolu olduğu için zorunlu kılınmamıştır; **ötekini deviren** sınıfa, eski sistemin kendisine bulaştırdığı pislikleri süpürmek ve toplumu yeni temeller üzerine kurmaya elverişli bir hale getirmek olanağını ancak bir devrim vereceği için de zorunlu olmuştur (69-70).

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'ndeki bu soyut teorik formülasyonları *Komünist Manifesto'da* daha somut düzeyde yeniden ürettiler. Uluslararası İşçi Derneği'nin (Komünist Birlik) programı olarak kaleme alınan ve 1948 yılının ilk günlerinde yayınlanan *Komünist Manifesto*, insanlığın kurtuluşunun proletaryanın toplumsal kurtuluşundan geçtiğini, işçi sınıfının siyasal ve toplumsal kurtuluşu içinse öncelikle kendi bağımsız siyasi hareketini oluşturması gerektiğini güçlü bir biçimde vurguluyordu. Böylece, 1848 devrimlerinde taraf olarak sahneye çıksa da henüz bağımsız siyasal prog-

ramını açığa çıkarmamış bulunan işçi sınıfının radikal burjuvazinin programından kopuşu için önemli bir adım atılmış oluyordu. Marx ve Engels bu eserlerinde işçi sınıfının ilk hedefini şöyle tarif ediyorlardı: "... burjuva egemenliğinin yıkılması ve siyasal iktidarın proletarya tarafından fethedilmesi" (2000: 20).

Manifesto, asıl olarak işçi sınıfının "en ileri ülkelerde" uygulanabilecek programını -ana çizgileriyle- ortaya koyuyordu. Bu programın uygulanabilmesi ise iktidarın sınıf karakterinin değiştirilmesine bağlıydı ki, bu da ancak "zor" yoluyla olabilirdi. Bununla birlikte Marx ve Engels, *Manifesto*'da ortaya koydukları programın, gelişmişlik düzeyine göre ülkeden ülkeye farklılaşabileceğini de vurguluyorlardı. Çeşitli Avrupa ülkelerine ilişkin analizlerinde, işçi sınıfının iktidar için verdiği mücadelede ülkelerin somut koşullarına uygun bir strateji izlemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Örneğin, henüz burjuvazinin iktidara gelmediği Almanya'da, işçi sınıfının öncelikle mutlak monarşiye, feodal toprak mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı burjuvaziyle birlikte mücadele etmesi gerektiğini, ancak burjuvazi iktidara gelir gelmez işçi sınıfının burjuvaziye karşı kendi devrimini gündeme alması gerektiğini ileri sürüyorlardı (27-40). *Manifesto*'da genel bir kesinlikmiş gibi görünen devrimin zor yoluyla gerçekleşeceğine dair vurgu, Marx ve Engels'in sonraki bazı yazılarında, örneğin İngiltere için, yerini "barışçı ve yasal devrim" beklentisine bırakabiliyordu (Engels, 2000: 38). Bunun gibi, *Komünist Manifesto*'da ortaya konulan programın mevcut devlet aygıtının işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesiyle uygulanabileceğine ilişkin ima da yerini, 1872 yılında *Manifesto*'nun Almanca baskısına yazdıkları önsözde, "işçi sınıfının yalnızca hazır devlet aygıtına el koyarak onu kendi amaçları için işletemeyeceği" vurgusuna terk ediyordu. Ayrıca, *Manifesto*'da "ezici çoğunluğun, yine ezici çoğunluğun çıkarına olan bağımsız hareketi" olarak tanımlanan işçi sınıfının iktidar kalkışması, Marx ve Engels'in sonraki eserlerinde, sosyalizm düşüncesi tarafından yönlendirilen bir ön örgütlenme koşuluna bağlanacaktı (Molyneux, 1991: 32-33).

Görülebileceği üzere *Komünist Manifesto*, işçi sınıfının iktidar stratejisi bakımından şu sorun alanlarını tanımlamamızı olanaklı kılıyor: işçi sınıfı iktidarını kurma olanağının ülkenin gelişmişlik düzeyi ve buna bağlı olarak sınıfsal yapısıyla ilişkisi (aşamalı ya da doğrudan devrim), iktidara gelişin biçimi (zor yoluyla ya da barışçı yolla), hazır devlet aygıtına yaklaşım tarzı (bu aygıtı kullanmak ya da parçalamak), iktidar hareketinin işçi sınıfıyla bağı (Blanquici "küçük bir azınlığın komplocu eylemine" karşı "büyük çoğunluğun öz bilinçliliğe sahip bağımsız hareketi"). Bu temalar Marx ve Engels'in sonraki yapıtlarında hiçbir zaman sistematik olarak ele alınmamış olsalar da, çeşitli yazılarında, özellikle de Marx'ın Fransa'daki siyasal gelişmeleri ele aldığı kitaplarında işlenmişlerdir. Bu sorunlar günümüze

kadar gelen tarihsel süreçte Marksizmle ilişkili siyasal hareketlerin iktidar stratejisi tartışmalarının da başlıca gündemini oluşturmuştur.

Marx ve Engels'i iktidar sorununa daha yakından bakmaya iten olay 1848 devrimi ve karşı devrimleridir. Marx'a göre (1996: 41), ilk siyasal deneyimini Fransız Devrimi geleneği içinde edinmiş olan ve 1830'da "burjuva monarşisi" için, 1848'de ise "burjuva cumhuriyeti" için burjuvazinin *yanında* savaşan, henüz kendi hedeflerini siyasal bir plan ve program altında ayrıştıramamış işçi sınıfının, 1789'dan beri yan yana savaştığı radikal burjuvazinin sloganlarını kendi sloganları olarak hatırlaması ve 1848 devrimleri sırasında burjuvazinin "üç renkli bayrağı önünde kızıl bayrağı indirmesi" tarihsel olarak anlaşılabilir bir gelişmeydi. Tam da bu nedenle 1848 devrimleri, Marx ve Engels'te, proletaryanın bağımsız siyasi hareketini geliştirmesi gerektiğine dair güçlü bir kanaat yaratmış ve onların dikkatini proletaryanın kurtuluşunun nesnel engellerine –ki bu engeller, kapitalizmin proletaryanın maddi kurtuluşunu geliştirebileceği bir evreye kadar olgunlaşmamış olması olarak özetlenebilir– çekmiştir. Marx ve Engels'in işçi sınıfı iktidarının kurulma olanağını ülkenin gelişmişlik düzeyine ve sınıfsal yapısına bağlamaları, 1848 Devrimi ve Paris Komünü'ne ilişkin analizlerinde açık bir şekilde görülebilir.

Fransa'da Sınıf Savaşımları'nda Marx, ilk kez taraf olarak tarih sahnesine çıkan işçilerin siyasi bilinçlerinin "burjuvaziyle yan yana kendilerini özgürleştirebileceklerine" ve "öteki burjuva uluslarla yan yana ve Fransa'nın ulusal sınırları içinde bir proleter devrimi tamamlayabileceklerine" ilişkin düşüncelerle sınırlı kalmasını şu şekilde açıklar: Fransa'nın iktisadi ve tarihsel koşulları bir proletarya devrimi için yeterince olgunlaşmış değildir. Feodal toplumun maddi köklerini söküp atacak ve üzerinde bir proleter devrimin gerçekleşebileceği tek alanı düzleyecek, engelleri ortadan kaldıracak olan sanayi burjuvazisinin egemenliği henüz kurulmamıştır (1996: 42-43). Engels, aynı düşünceyi, *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim*'de proletaryanın, diyalektik olarak burjuva iktidarı bir kez kurulduktan sonra, daha önce bayrağı altında yürüdüğü burjuva programdan kopacağı öngörüsüyle birlikte şöyle vurgular:

> Burjuvazinin çeşitli bölüntüleri ve hele en ilerici bölüntüsü, büyük sanayiciler, siyasal iktidarı ellerine alıp da devleti gereksinimleri uyarınca dönüştürmeden önce işçi hareketi, hiçbir zaman bağımsız değildir, hiçbir zaman salt proleter bir nitelik taşımaz. İşte ancak o zamandır ki, patronlar ile işçiler arasındaki çatışma eli kulağında bir durum alır ve artık ertelenemez; işçi sınıfı artık aldatıcı umutlar, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek vaatlerle kendini oyalatmaz; 19. yüzyılın büyük sorunu, proleterliğin ortadan kaldırılması, açıkça ve gerçek yüzü ile, en sonunda birinci plana geçer (Engels, 1992:17).

Hal Draper'in de belirttiği gibi (1978: 183-184), *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'nda Marx, ve bir yıl önce "hakiki sosyalistler"i eleştirmek için yazdığı broşürde Engels, proletaryanın doğrudan iktidara gelebilmesini, burjuvazinin henüz iktidara gelmediği ülkelerde mutlakiyetçi krallıkların burjuva devrimlerle alaşağı edilmesi önkoşuluna bağlamışlardır. Marx, proletaryanın mutlakiyetçiliğe son verme işinde burjuvazinin yerini niçin alamayacağını açıklamaya çalışmış ve eğer proletarya burjuvazinin siyasi yönetimini yıksaydı bile onun zaferi geçici ve sadece burjuva devriminin yararına olurdu, diye yazmıştır.[2]

İşçi sınıfı iktidarının, sanayi burjuvazisinin egemen olduğu ileri bir kapitalist ülkede gerçekleşebileceği düşüncesi, Marx ve Engels'in 1848'e ilişkin yorumlarında başat olmakla birlikte, özellikle 1848 Haziran'ında burjuvazinin devrime "ihanet etmesi", Marx'ı burjuvazinin ilerici çağının bitmiş olduğu saptamasına yöneltti. Burjuvazinin "kendi devrimine" ihanetini ve küçük burjuvazinin kararsızlığını gören Marx, devrimde öncülüğü artık proletaryanın alması gerektiğini ve bunun için de bağımsız olarak örgütlenmenin şart olduğunu öne sürdü. *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde sınıfsız topluma ulaşmak için bir geçiş dönemi olarak "proletarya diktatörlüğü"nü savunuyordu. İşçi sınıfı bağımsız politika yapmak için bağımsız örgütlenmeli, fakat gerektiğinde küçük burjuvaziyle (onun kararsızlığını ve ürkekliğini unutmadan) ittifak yapmaktan da kaçınmamalıydı. Proletarya küçük burjuvaziyi sonuna kadar zorlamalı, ama onun durduğu yerde devrim bayrağını tereddüt etmeden kendisi almalıydı. Bu anlamda "devrimin sürekliliği" esastı (Marx, 1996: 130). Draper'in de belirttiği gibi (1990: 24-25), Marx'ın 1848 Alman devrim deneyiminden çıkardığı en önemli ders, Alman burjuvazisine *kendi* devrimini yaparken güvenilemeyeceği, eninde sonunda gerçekleşecek proleter sosyalist devrimin temelini burjuva demokratik devrimin hazırlayacağıydı. Almanya'daki devrim, aşırı devrimci proletarya iktidarı ele geçirene kadar, aşamadan aşamaya atlayıp hep ileri itilmek zorunda kalacaktı. Marx'ın "sürekli devrim" diye özetlediği anlayış buydu: proletarya iktidarı alana dek duraklamayan devrim.

Böylece Marx ve Engels, bir ülkede sosyalizme geçebilmek için öncelikle o ülkede kapitalist gelişmenin belli bir aşamaya ulaşması ve sanayi burjuvazisinin egemenliğinin kurulması gerektiği yolundaki "aşamacı" düşüncelerini revize etmiş oluyorlardı. Proletarya, *kendi* devrimini yapmakta tereddüt eden burjuvazinin yerini alabilir ve devrimi kesintisiz bir biçimde

2 Oysa aynı dönemde yaşayan ve devrim günlerini yakından izleyen Alexis de Toucqville -işçi sınıfının burjuvazinin yanında, burjuva cumhuriyet için savaştığı tespitini yapan, nesnel koşullar elvermediği için de işçi sınıfının yenilgisini kaçınılmaz olarak gören Marx'ın aksine- 1848 Şubat devrimini "bir sınıfa karşı sınıf mücadelesi" olarak değerlendirmiş ve devrimin "tümüyle burjuvazinin dışında ve burjuvaziye karşı yapılmış" olduğunu vurgulamıştır (akt. Küçük, 1991: 182, 195). Toucqville'e göre 1848'de işçi sınıfının yenilgisi kaçınılmaz değildi ve esas olarak yapılan taktik hataların sonucuydu.

sosyalist devrime dönüştürebilirdi. Ancak devrimin gerçekleşme biçiminin her ülkede aynı olması da beklenmemeliydi. Nitekim, 1882 yılında *Komünist Manifesto*'nun Rusça baskısına yazdıkları önsözde, işçi sınıfının iktidar mücadelesinin her ülkede farklı bir yol izleyebileceğini belirtmişlerdir. Rusya'nın Batı'nın tarihsel gelişme sürecinin aynısını izlemek zorunda kalmayabileceğini düşünen Marx ve Engels'e göre, eğer Rus devrimi Batı'daki bir proleter devrimin işareti olabilirse, Rus ortak toprak mülkiyeti de komünist bir gelişmenin başlangıç noktası olabilirdi (200: 51).[3] Bu yazılanlardan, komünizme geçmek için her ülkede öncelikle kapitalizmin hâkim üretim biçimi haline gelmesini ya da –aynı anlama gelmek üzere– önce burjuva egemenliğinin gerçekleşmesini beklemenin zorunlu olmayabileceği sonucu çıkıyordu. Yine de bu olasılığın, Batı'daki gelişmiş ülkelerde sosyalizmin kurulmuş ya da kısa süre içinde kurulacak olması koşuluna bağlandığına dikkat çekmekte yarar var.

Daha önce de değindiğimiz gibi Marx ve Engels, *Komünist Parti Manifestosu*'nda işçi sınıfının iktidara geldikten sonra hazır devlet aygıtını kendi hesabına kullanabileceğini belirtmişlerdi. Fakat Marx, 1848 devrimlerinin ve Paris Komünü'nün tarihsel tecrübesini değerlendirirken, *Manifesto*'daki bu öngörünün yeterli olmadığı sonucuna ulaştı. 1852 tarihli *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde hazır devlet aygıtı hakkında şöyle diyordu: "Bütün siyasal devrimler bu makineyi kıracakları yerde, yetkinleştirmekten başka bir şey yapmadılar" (1990:136). 1871'deki Paris Komünü deneyimini yaşayacak olan Marx, zamanında bu sözlerle ne kastetmiş olduğunu açıklama gereği duyacak, 12 Nisan 1871'de, Komün günleri içinde Ludwig Kugelmann'a yazdığı mektupta şöyle diyecekti:

> ..*18 Brumaire*'imin son bölümünde, eğer yeniden okursan göreceğin gibi, Fransa'daki gelecek devrim girişiminin bürokratik ve askeri makineyi şimdiye kadarkinden farklı olarak artık başka ellere geçirmeye değil, ortadan kaldırmaya dayanacağını belirtiyorum. Kıta üzerindeki her gerçek halk devriminin ilk koşulu budur (1991: 146).[4]

Marx'a göre, burjuva devlet makinesini devralmakla yetinemeyecek olan proletarya, kendi iktidarını, proletarya diktatörlüğünü kurmaya yönelecekti. Ona göre bu iktidarın, Paris Komünü deneyiminden çıkarılan temel özellikleri şunlardı: zorunlu askerliğe dayalı ve yöneticileri seçilmemiş bir kurum tarafından atanan sürekli ordunun lağvedilerek yerine gönüllü ve seçime dayalı halk milisinin getirilmesi; devletin yasama ve yürütme or-

3 Marx, bir olasılık olarak Rusya'nın kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme geçebileceğinden, bu Önsöz'den bir yıl kadar önce Vera Zasuliç'e yazdığı bir mektupta da söz etmişti (akt. Frank, 1991: 14-17).

4 Marx, Paris Komünü deneyimini işçi sınıfının iktidar mücadelesi açısından değerlendirirken de, "... işçi sınıfı devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi hesabına işletmekle yetinemez" diye yazacaktı (1991: 54).

ganlarının tek bir seçilmiş kurum çerçevesinde birleştirilmesi; bürokrasinin ve tüm yöneticilik görevlerinin seçime ve her an görevden geri alınabilme tahdidine bağlı kılınması, böylece yöneticiliğin kalıcı bir toplumsal statü olmaktan çıkarılması; yönetici maaşlarının en yüksek işçi ücreti ile sınırlanması, böylece yöneticiliğin maddi açıdan da cazip olmaktan çıkarılması (1991: 58-59). Marx, Paris Komünü'nün bulduğu bu siyasal biçimi proletarya diktatörlüğü olarak tanımlayacaktı. Nitekim Engels, *Fransa'da İç Savaş*'ın girişinde "Paris Komünü, proletarya diktatörlüğüydü" diye yazacaktı (1991: 20).[5]

Marx ve Engels'in eserlerinde, işçi sınıfının iktidar mücadelesi bakımından temel sorun oluşturan alanlardan biri de iktidarın zor yoluyla mı yoksa barışçı yolla mı alınacağına ilişkindi. Yukarıda belirtildiği gibi, *Komünist Manifesto*'da genel bir zor vurgusu ön plandaydı. Bununla birlikte, işçilerin iktidar mücadelesinin deneyimlerinden çıkan sonuçlar Marx ve Engels'i, iktidarın, belirli koşullarda, yasal ve barışçı yollarla da alınabileceği düşüncesine götürdü. Bu konu Marx ve Engels sonrasında da önemli bir tartışma konusu olmaya devam edecektir.

Marx, 1872 tarihli Lahey Söylevi'nde sosyalizme barışçıl geçişten söz ediyor, İngiltere, Birleşik Devletler, Hollanda gibi demokratik görünüme sahip ülkelerde Sosyalist Parti'nin seçim kazanarak iktidarı alabileceğini, en azından böyle bir olasılıktan söz edilebileceğini belirtiyordu. Engels de kimi yapıtlarında, özellikle Almanya için parlamenter geçişin mümkün olabileceğini yazmış, ama bu eğilimi asla mutlaklaştırmamıştı (Balibar, 1998: 149). Bu konuda, Engels'in birbirine yakın tarihlerde şu iki farklı görüşü savunduğu bilinmektedir. Engels, *Erfurt Programının Eleştirisi*'nde, programın sosyalizme barışçıl ve tedrici geçiş ile ilgili bölümlerini eleştirmiş, "halk temsilciliğinin tüm gücü elinde topladığı, ulusun çoğunluğu arkanda oldukça, anayasa gereğince her şeyi yapabileceğin ülkelerde; Fransa ve Amerika gibi demokratik cumhuriyetlerde, hanedanı satın alma sorununun her gün basında tartışıldığı ve bu hanedanın halkın iradesi karşısında aciz olduğu İngiltere gibi monarşilerde" böyle bir olasılıktan söz edilebilse bile, "hükümetin neredeyse her şeye kadir olduğu ve Reichstag ve tüm diğer temsil organlarının gerçek güce sahip olmadığı Almanya'da" bunun söz konusu olamayacağını" ileri sürmüştü (Engels, 1999: 95). Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları* adlı eserine 1895'te yazdığı Giriş'te ise, biçimsel demokratik kurumları övdükten ve bunların proletarya için öneminden söz ettikten

5 Bununla birlikte Paris Komünü'nün, Birinci Enternasyonal içindeki tüm siyasal akımlar için, hazır devlet aygıtı karşısında takınılacak tutum bakımından aynı anlamı taşımadığını belirtmek gerekir. Bakunin, devlet aygıtının derhal ortadan kaldırılması gerektiğini savunurken, Blanqui kararlı bir azınlık tarafından ele geçirilecek devlet aygıtının işçi sınıfı tarafından kullanılabileceği görüşündeydi. Nitekim bu tartışmalar kısa süre sonra I. Enternasyonal'in dağılmasına yol açacaktı.

sonra, özellikle Almanya'da sosyal demokrasinin özel bir durumu olduğunu, seçimlerde kazanılan başarıların artarak devam etmesini umduğunu, partinin gelecekte orta katmanların ve küçük burjuvazinin de desteğini alarak, parlamenter yoldan iktidara gelebileceğini yazmıştı (1996:185-186). Engels'in Almanya konusundaki görüşlerinin değişmesinin nedeni, o yıllarda Almanya'da genel oy hakkının genişlemesi ve seçimlerde Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin aldığı oyların giderek yükselmesiydi. Yine de, Engels'in bu yazısı Sosyal Demokrat İşçi Partisi tarafından, metnin barışçıl geçişi ön plana çıkaran yerleri vurgulanmış şekilde ve diğer kısımları sansürlenmiş olarak yayınlanınca, Engels buna tepki göstermiş, konuyla ilgili olarak Kautsky'ye yazdığı bir mektupta barışçıl geçişin her zaman her yerde geçerli olamayacağını vurgulama gereğini hissetmişti (1996: 185-186).

Marx ve Engels'in, Batı'da gerçekleşecek bir sosyalist devrimi ancak üretici güçlerin gelişmesini durduracak iktisadi kriz koşullarında mümkün gördüklerine de değinmek gerekir. Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'nda burjuva toplumunun üretici güçlerinin, burjuva koşulların kendilerine izin verdikleri ölçüde, gür bir şekilde gelişebildikleri bir iktisadi gelişmişlik ve refah düzeyinde proletarya devriminden söz edilemeyeceğini, böyle bir devrimin ancak modern üretici güçlerin ve burjuva üretim biçimlerinin birbirleriyle çatışma haline geldikleri evrelerde olanaklı olacağını yazmıştı (1996: 140). Marx'a göre, "Yeni bir devrim, ancak yeni bir bunalımın ardından olanaklıydı, ama biri ne kadar kesinse, öteki de o kadar kesindi" (1996: 141).

Marx'ın işçi sınıfı devrimi ile ülkenin iktisadi gelişmişlik düzeyi ve iktisadi krizler arasında kurduğu ilişki, iktidarın zorla ya da barışçı yolla alınmasına ilişkin tartışmalarda bir dayanak noktası olmuştu. Sözgelimi, Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Marx'ın bu konudaki düşüncesini barışçı yolu mutlaklaştırmak amacıyla kullanabilmişti.

İkinci Enternasyonal

Proletaryanın kurtuluşunu program edinen I. Enternasyonal, Paris Komünü ve sonrasında çıkan tartışmalar sonucu dağılmıştı. II. Enternasyonal, Paris Komünü'nde yenilgiye uğrayan işçi hareketinin tarihsel deneyiminden çıkan derslerin ışığında ve Alman Sosyal Demokrat Partisi gibi güçlü kitlesel partilerin öncülüğünde 14 Temmuz 1889'da kuruldu. Örgütü oluşturan partilerin o dönemde bazı seçim başarıları ve geniş bir kitle desteği elde etmesi, sosyalist devrim ve siyasal strateji konusundaki tartışmanın içeriğini de etkiledi. II. Enternasyonal'de devrim sorunu, daha çok, ekonomik-determinist bir yaklaşımla ele alındı.

Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1875 tarihli *Gotha Programı*'nın etkisindeki II. Enternasyonal'de, kapitalizmin devrevi bunalımlar sonu-

cunda kaçınılmaz olarak çökeceği, bunun tarihin yasaları tarafından belirlenmiş olduğu düşüncesi genel kabul gördü. Alman sosyal demokrasisinin 1891 tarihli *Erfurt Programı* Marksizmin bu ekonomist yorumunu daha da ileri götürdü. Programın ilk bölümünde kapitalist toplumun karakteristik özellikleri ele alınıyor ve kapitalizmin kaçınılmaz bir çöküşe doğru gittiği belirtiliyordu. Programın ikinci bölümünde ise sosyal demokrasinin, kapitalizmin çöküşüne kadar geçecek olan sürede yürüteceği mücadelenin programına yer verilmişti. Bu süreçte sosyal demokrasinin yapması gereken şey kapitalizmin sınırları içinde kalarak reformlar için mücadele etmekti. Kapitalizm, üretici güçlerin gelişmesi sonucu üretim ilişkileriyle çelişkiye düşecek ve kendiliğinden çökecek olduğu için sınıf mücadelesi de belirleyici önemini kaybedecekti (Güç, 1988: 398).

Ancak kapitalizm 1870'lerden beri genişleme dönemi içindeydi ve 1890'lar boyunca da iktisadi refah düzeyinde önemli bir artış görülmüştü. Bu durum çöküş teorisinin gücünü zayıflatmıştı ve ilk tepki, kendisi de *Erfurt Programı*'nın hazırlayıcılarından olan Bernstein'dan geldi. Ona göre (1991: 22), toplumsal koşullar, *Manifesto*'da anlatıldığı ölçüde sınıfların ve şeylerin şiddetli bir şekilde karşı karşıya geldikleri bir duruma dönüşmemişti. Toplumsal zenginlikte görülen muazzam artışla birlikte büyük kapitalistlerin sayısında bir azalma görülmediği gibi, her türden kapitalistin sayısı artmıştı. Mademki kapitalizm gelişmeye devam etmekte ve genel refah artmaktaydı, o halde çöküş teorisi geçersizdi, dolayısıyla devrim düşüncesinden vazgeçilmeliydi. Bernstein'e göre sosyal demokrasinin yapması gereken, demokratik reformlar için mücadele etmek ve üretici güçlerin gelişmesine katkıda bulunmaktı. Bernstein açıkça Marksizmin "revize" edilmesinin zorunluluğundan söz ediyordu.

Programın bir diğer hazırlayıcısı olan Kautsky ise kapitalizmin çöküşe doğru gittiği fikrinde ısrarlıydı, "toplumsal devrim" ve "proletarya diktatörlüğü" gibi kavramların da hâlâ geçerli olduğunu düşünüyordu. Fakat o da sosyalizme geçişte zorun rolünü reddediyor, barışçıl geçişi mutlaklaştırıyordu. Ona göre sosyalist devrim, sosyal demokrasinin parlamentoda çoğunluğu almasından başka bir şey değildi. Kapitalizmin gelişmesi işçi sınıfını nicel olarak büyüteceği için sosyal demokrasinin parlamentoda çoğunluğu elde etmesi zaten kolaydı. Devrimci partiye düşen de kapitalizmin çöküş anını beklemekten başka bir şey değildi. Kautsky'e göre "sosyal demokrasi devrimci bir partidir, ancak devrim yapan bir parti değildir" (akt. Bora, 1988: 434). Dolayısıyla Kautsky'e göre işçi sınıfının iktidara gelişi ancak yasal ve barışçı yoldan olabilirdi. Nitekim Kautsky, "parlamenter bir sistem tıpkı burjuvazinin diktatörlüğünün bir aracı olduğu gibi, proletaryanın diktatörlüğünün bir aracı olarak da işe yarayabilir" diyor ve işçi sınıfı iktidarı için parlamenter yol yerine kitlelerin devrimci eylemini önerenleri

"politik açıdan kör olmakla" suçluyordu (akt. Draper, 1990: 74). Parlamenter yolun bu şekilde mutlaklaştırılması, Kautsky'nin mevcut devlet aygıtı konusundaki düşüncesini de koşullandırıyordu. O, halihazırdaki devlet aygıtının sosyalist amaçlar için de kullanılabileceği kanısındaydı. Böylece, Marx ve Engels'in çok az ülke için, çok özel koşullarda sınırlı bir olasılık olarak değerlendirdikleri barışçıl ve parlamenter yol olanağı Kautsky tarafından bir kural haline getirilmiş oluyordu (Draper, 1990: 75-76).

Kautsky'nin parlamenter yolla iktidara gelip hazır devlet aygıtını sosyalist amaçlarla kullanma tezi ve buna paralel olarak Bernstein'ın "aşamalı reformlar taktiği" ile sosyalizme barışçıl geçiş tezi II. Enternasyonal içinde başını Luxemburg, Troçki ve Lenin'in çektiği muhalifler tarafından şiddetle eleştirilecekti. Kendi aralarında da çeşitli konularda ayrılıklar bulunmasına karşın Lenin, Troçki ve Luxemburg, Marx ve Engels'in proletaryanın siyasal kurtuluşunu siyasal devrime bağlayan ve siyasal devrimin de burjuva devlet aygıtını ortadan kaldırmaya yönelmesi gerektiğini savunan görüşlerinin izleyicisi olmuşlardır.

Toplumu kapitalist biçimden sosyalist biçime dönüştürme gibi en önemli tarihsel devrimin gerçekleştirilmesinde parlamentonun yetkili merci olamayacağını savunan Luxemburg, bu tarihsel devrimde sosyal reformun bir araç olabileceğini reddetmiyor, ancak bunun toplumsal devrim amacı yerine ikame edilemeyeceğini belirtiyordu (Luxemburg, 1993: 41, 100).

Troçki ise dünya ölçeğinde iktisadi gelişmenin eşitsiz ve sıçramalı karakterini göstermeye çalışarak, giderek II. Enternasyonal'e egemen olmaya başlayan "kendiliğindenci" tavra karşı çıktı. Ona göre yeni sanayileşmeye başlayan ülkelerdeki genç işçi sınıfının dinamizmi, bu ülkelerin yeterince gelişkin olmayan üretici güçlerinin yarattığı handikabı aşmasını sağlayabilirdi. Troçki bu noktadan hareketle –biraz ileride değineceğimiz– ünlü "sürekli devrim" tezini geliştirecekti (Laçiner, 1988: 419).

Lenin, Kautsky'nin işçi sınıfının hazır devlet makinesini kırmak zorunda olduğuna ilişkin Marksist tezi görmezden gelmesini iki nedene bağlıyordu. Birincisi, Marx'ı, iktidarı ele geçirmekten değil de yavaş bir evrim fikrine ağırlık vermekten yanaymış gibi göstermek; ikincisi, işçi sınıfı devriminin devlet karşısındaki görevlerini "büyük bir dinginlikle geleceğe bırakılabileceğini" savunmak. Lenin'e göre, işçi sınıfı devriminin devlet karşısındaki temel görevi bir cümleyle özetlenebilirdi: "bürokratik askeri makineyi paramparça etmek" (1992: 34).

Lenin ve Troçki, II. Enternasyonal içinde Bernstein ve Kautsky'nin reformcu ve parlamentarist tezlerine karşı ortak eleştiri noktalarına sahip olmakla birlikte, siyasal devrim kuramının ana temaları bakımından birbirleriyle ihtilaflıydılar. Bu konu aşağıda daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Lenin: Burjuva Demokratik Devrimden Sosyalist Devrime

Türkiye sol hareketinin siyasal devrim tartışmalarında merkezî bir yer tutan 'devrimin aşamaları' sorunu esas olarak Lenin'in Rus devrimi üzerine yaptığı analizlere dayanıyordu. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Türkiye sosyalist hareketinin neredeyse doğuş anından başlayarak, Rus Marksizmiyle yakın bir temas halinde olmasıydı. Türkiyeli sosyalistler, Marx'ın eserlerinde dağınık ve sistematize edilmemiş bir halde bulunan devrim kuramının ipuçlarını aramak yerine, gerçekleştirilmiş bir devrimin arka planındaki devrim kuramıyla ilgilenmeye daha yatkındılar. 1905 Rus Devriminden 1917 Ekim Sosyalist Devrimine uzanan süreçte, bu devrimin önderi tarafından geliştirilip pratik bir anlam da kazanmış olan iktidar kavrayışı, kendilerini de "yakın" bir devrimin özneleri olarak gören Türkiyeli sosyalistlere en gerçekçi ve en kısa yol olarak görünüyordu. Ne de olsa Lenin, Marksist devrim teorisine en büyük katkıyı yapmış; öncü parti, dışarıdan bilinç, zayıf halka, emperyalizm, hegemonya gibi başlıklarda toplanabilecek olan bu katkılarla Marksizmin iktidar perspektifinde önemli bir sıçrama gerçekleştirmişti.

20. yüzyılın başlarında, tarihin pek nadir tanık olabileceği altüst oluşlar ve devrimlere sahne olan Rusya özelinde Lenin tarafından yapılan analizlerin, hele hele siyasal devrim konusundaki stratejik ve taktik açılımların, ana çizgileriyle incelenmesi, yöntemsel bakımdan kimi sonuçlara ulaşmayı olanaklı kılar. Lenin, tıpkı öğrencisi olduğu Marx ve Engels gibi, kitlelerin tarihsel deneyimlerini çözümlüyor, onlardan taktik dersler çıkarıyor ve kuramını bu doğrultuda gözden geçiriyordu. Lenin'in devrim kuramını ana çizgileriyle ortaya koyabilmek bakımından bu yöntemsel tutumun göz önüne alınması gerekir. Bunun anlamı, Lenin'in Rus İşçi Devrimine ilişkin ortaya koyduğu strateji ve taktiklerin, dünyanın bütün ülkeleri için hazırlanmış kuramsal formüller değil; belirli bir ülkenin belirli bir andaki toplumsal ve iktisadi yapısı, sınıfların gelişmişlik ve bilinç düzeyleri, siyasal hayata katılım biçimleri gibi parametrelerin değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuçlar olduğudur.

Lenin'in, Rus işçi sınıfının iktidar mücadelesi için "aşamalı" bir devrim modelini savunduğu bilinir. Bu aşamalardan ilki demokratik devrim, ikincisi ise sosyalist (ya da Lenin'in daha çok kullandığı deyimle *proleter*) devrimdir. Lenin bu aşamalar arasında bir bekleme dönemi öngörmez; tersine, iki aşama arasındaki süreçte, işçi sınıfı iktidarını, yani sosyalist devrimi hedefleyen mücadelenin kesintisiz olarak devam edeceğini ileri sürer.

Lenin'in aşamalı devrim kuramının kökeni Marx ve Engels'e uzanır. Marx ve Engels –ilgili bölümde değindiğimiz üzere– Alman Devrimini çözümlerken işçi sınıfının, öncelikle mutlak monarşiye ve feodal toprak mülkiyetine karşı burjuvaziyle birlikte mücadele etmesi gerektiğini öngörmüş,

ancak burjuvazi iktidara gelir gelmez işçi sınıfının burjuvaziye karşı kendi devrimini gündeme alması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Yine Marx, 1848 Fransız devrimlerini incelerken, işçi sınıfının kendi iktidarı için mücadeleye başlayabilmesi için öncelikle sanayi burjuvazisinin iktidarının kurulması gerektiğini öngörmüştü. Lenin, Rus işçi sınıfının iktidar perspektifine ilişkin stratejik analizlerinde büyük ölçüde bu şemaya bağlı kaldı.

Lenin'in Rusya'daki 1905 Devrimi sırasında yazdığı *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği* adlı kitabı, devrim ve iktidar stratejisi konusunda herhalde dünyada en çok referans alan kaynaktır. 1905 öncesi Rusya'da Lenin de dahil olmak üzere tüm sosyalistler gündemde bir burjuva demokratik devrim olduğu konusunda hemfikirdi. Ancak devrimde hangi sınıfın/sınıfların öncülük yapacağı ve ittifaklar konusunda anlaşmazlıklar vardı. Menşevikler, Rusya'da henüz kapitalist aşamanın tamamlanmadığı gerekçesiyle, iktidarı burjuvazinin alması gerektiğini savunmaktaydılar. Lenin ise, devrimin burjuva demokratik bir devrim olacağını kabul etmekle birlikte, burjuvazinin devrimci barutunu çoktan yitirmiş olduğunu, dolayısıyla devrime öncülük edemeyeceğini savunuyordu. Ona göre devrimin temel sorusu şuydu: "... işçi sınıfı, otokrasi üzerindeki baskısı yüzünden güçlü görünen, ama siyasi bakımdan güçsüz olan burjuvazinin yardımcısı rolünü mü oynayacaktır, yoksa halk devriminin kılavuzu ve önderi rolünü mü?" (1970: 9-10). Lenin tereddütsüz ikinci seçeneği savunuyordu ve anılan kitabında ortaya yeni bir formülasyon attı: İşçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü (İKDDD). Buna göre, devrime işçi sınıfı ve köylü ittifakı öncülük edecekti, ama İKDDD kalıcı değil, temel görevi sosyalist devrimin koşullarını hazırlamak olan geçici bir evreyi oluşturacaktı.

Lenin, Rusya için öngördüğü demokratik devrim hedefinin belli başlı gerekçelerinden biri olarak Rusya'nın bir monarşi olmasını gösteriyordu. Monarşi koşullarında hüküm süren feodal üretim ilişkileri işçi sınıfının gelişmesinin önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. Yeterince gelişmemiş işçi sınıfının bilinç ve örgütlenme düzeyi de geriydi. Lenin açısından bu olgular, işçi sınıfı iktidarı için gerekli olan objektif ("Rusya'nın ulaşmış olduğu iktisadi düzey") ve subjektif ("geniş proleter yığınlarının ulaşmış oldukları bilinç ve örgütlenme derecesi") şartların yeterli olgunluğa ulaşmadığı anlamına geliyordu (1970: 23). Lenin'in düşüncesi oydu ki, işçi sınıfının tam iktidarına giden yol, monarşiye karşı demokratik cumhuriyetin zaferinden geçecekti:

> Demokratik devrim bir burjuva devrimidir. Ezilen, cahil köylü yığınlarının, ama aydınlığı ve mutluluğu tutkuyla arayan köylü yığınlarının "kara toprağı paylaşma" ya da toprak ve özgürlük şiarı, burjuva bir şiardır. Ama biz Marksistler, proletarya ve köylüler için gerçek özgürlüğe doğru giden yol olarak, burjuva özgürlüğü ve burjuva ilerlemesi yolundan gayrı bir yol

> olmadığını bilmeliyiz. Bugün, sosyalizmi tam bir özgürlüğe kavuşturmanın tek yolunun demokratik cumhuriyet, proletarya ile köylülerin demokratik devrimci diktatörlüğü yolu olduğunu unutmamalıyız (1970: 130).

Demokratik cumhuriyet ya da demokratik devrim aşaması sosyalist devrimin yolunu nasıl açacak, işçi sınıfını kendi iktidarına nasıl hazırlayacaktı? Lenin'in bu soruya verdiği yanıt kendi açısından yeterince açıktı. Birincisi, Lenin, sosyalist devrime geçişte demokratik devrimin zorunlu bir uğrak olduğu kanaatindeydi. İkinci olarak, burjuva devrimin, kapitalizmi geliştireceğini ve bunun da işçi sınıfının nicel ve nitel gelişimini koşullandıracağını düşünüyordu. "Bundan çıkan anlam şudur ki," diye yazıyordu *İki Taktik*'te, "burjuva devrimi, [bu anlamda] burjuvaziden çok proletaryanın işine yaramaktadır" (1970: 51).

Lenin, yukarıda da değindiğimiz gibi, Rusya için öngördüğü burjuva devriminin sınıfsal önderliğinin Rus burjuvazisi tarafından gerçekleştirilemeyeceği kanaatindeydi. Bu kanaatini, Rus burjuvazisinin kesin bir zafer elde etmekten ziyade, monarşiyle uzlaşmaya ve uzun süreli reformlar yoluyla kendi yönetimini kurmaya eğilimli olmasına dayandırıyordu. Ona göre, burjuva demokrasinin gerektirdiği biçim değişikliklerinin uzun vadeye yayılmış reformlar yoluyla gerçekleştirilmesi işçi sınıfının çıkarlarıyla uyuşmamaktaydı. "Çünkü," diyordu, "reformist metot, ulusal organizmanın çürüyen parçalarının duraksamalı ve uzun vadeli ve son derece ıstıraplı, yavaş ölüm metodudur. Bu kangrenden ilk acıyı çekecek olanlar proletarya ve köylülerdir" (1970: 52). Lenin, Rus burjuvazisinin Çarlıkla uzlaşmaya eğilimli bir tedrici reformlar yoluna eğilimli oluşunu, onun tarihsel gelişim özelliklerinden çıkarıyordu. Lenin'in görüşüne göre, Rus burjuvazisi "yılgın, çıkarcı ve tutarsız" bir karaktere sahipti (1970: 5). Bununla birlikte, daha önce belirtildiği üzere, o, işçi sınıfının tam anlamıyla iktidara gelişinin ancak demokratik cumhuriyet uğrağından geçilerek mümkün olabileceğine inanıyordu. Hem işçi sınıfı iktidarı için burjuva demokratik devrimin zorunluluğunu vurgulamak, hem de burjuvazinin bu devrime önderlik etmeye muktedir olmadığını söylemek arasında bir paradoks olduğu düşünülebilir. Lenin, bu paradoksu, "burjuvaziye rağmen burjuva devrimi" formülüyle aşacaktır. Lenin'in, Rus köylülüğünü burjuva demokratik devrimin "ana direği" olarak tanımlaması da bu son noktayla ilişkilidir. Rus köylüsünün başlıca çıkarının, özel mülkiyetin mutlak olarak muhafazasından çok, büyük toprak sahiplerinin mülklerinin müsaderesinde, yani özel mülkiyetin temel unsurlarından birinin kaldırılmasında yattığını saptayan Lenin açısından (1970: 115), işçi sınıfı ile köylülüğün sınıfsal çıkarlar temelinde kurmuş oldukları ittifak, burjuva devrimine (burjuvaziye rağmen) tutarlı bir karakter kazandırabilirdi. Çünkü, dönemin Rusya'sının özgün koşullarında burjuvazi meşruti monarşiden yana bir tavır sergiliyor ve si-

yasal olarak kendini bu hedefe kilitlenmiş bir partinin kanatları altında tanımlıyorken, köylü sınıfı büyük toprak mülkiyetiyle devrimci bir biçimde çatışacak burjuva devriminin içinde saf tutabiliyordu. Bu, işçiler ve köylülerin sınıfsal çıkarlarından doğan bir irade birliği anlamına geliyordu (1970: 115-116).[6] Lenin bu konuda isim vermeden Troçki'yi eleştiriyor, onun, bu iki sınıf (işçi sınıfı ve köylülük) arasında irade birliği yoktur, dolayısıyla da "işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü" sloganı geçersizdir, şeklindeki görüşlerini şöyle yanıtlıyordu:

> Bu, temelsiz bir itirazdır. Çünkü "irade birliği" gibi "metafizik", soyut bir kavrama dayanmaktadır. İrade, belirli bir ilişki içinde, bir şey olabilir; başka bir ilişki içinde başka şey olabilir. Sosyalizm ve sosyalizm uğruna mücadele meselelerinde birliğin olmaması, demokrasi ve cumhuriyet uğruna mücadele ile ilgili meselelerde irade birliğinin olmayacağının kanıtı değildir. Bunu unutmak, demokratik devrim ile sosyalist devrim arasındaki tarihi ve mantıki farkı unutmak olur. Bunu unutmak, demokratik devrimin *bütün halkın* devrimi olduğunu unutmak olur: Eğer bu devrim "bütün halkın" devrimi ise, o halde devrimin halkın tümünün ihtiyaç ve isteklerine karşılık vermesi ölçüsünde "irade birliği"ni de ifade etmesi gerekir. Demokrasinin sınırları dışında proletarya ve köylü ile burjuvazi arasında irade birliği söz konusu olamaz. Bu ikisi arasında sınıf mücadelesi kaçınılmaz bir şeydir. Ama bu mücadele demokratik cumhuriyet alanı üzerinde, *sosyalizm uğruna* en geniş ve en derin halk savaşı olacaktır. (...) Proletarya ile köylü diktatörlüğünün geleceği, özel mülkiyete karşı mücadele, ücretli işçinin patrona karşı mücadelesi, sosyalizm uğruna mücadeledir. Burada irade birliği imkânsızdır. Artık biz burada otokrasiden cumhuriyete giden yolda değiliz, küçük-burjuva demokratik cumhuriyetinden, sosyalizme giden yoldayız" (1970: 96-97).

Ama demokratik devrim döneminde bile işçilerin ve köylülerin kendi çıkarlarına yapacakları değişiklikler, toprak sahipleri, büyük burjuvazi ve otokrasinin direnişiyle karşılaşacaktı ve bu durumda mukavemeti kırmak için diktatörlüğe başvurmak zorunluydu:

> Ama elbette ki, bu diktatörlük demokratik olacaktır. Sosyalist değil. Bu diktatörlük (devrim birçok ara aşamalardan geçmedikçe) kapitalizmin temellerine dokunamayacaktır. Bu diktatörlük, en elverişli durumda bile, ancak köylünün yararına olarak köklü bir toprak reformunu yaparak toprakları dağıtacak, cumhuriyeti kurana kadar demokratik ilkeleri tutarlı olarak ve sonuna kadar uygulayabilecek, köylerden ve fabrikalardan Asya despotizminin kalıntılarını söküp atacak, işçilerin şartlarını iyileştirmeye ciddi olarak başlayacak ve nihayet Avrupa'da devrim yangınını körükleyecektir. Bu zafer, henüz, bizim burjuva devrimimizi, bir sosyalist devrim yapmayacaktır, demokratik devrim, henüz burjuva rejimin, sosyal ve ekonomik ilişkileri

6 Ancak bu geçici irade birliği durumunda bile ayrı örgütlenmeyi savunuyordu Lenin: "Köylü yığını hem yarı-proleter unsurları, hem de küçük-burjuva unsurları ihtiva etmektedir ve bu da onu istikrarsızlaştırmaktadır. Bu durumda proletarya ancak proleterlerden kurulu bir sınıf partisi içinde örgütlenmek zorundadır" (1970: 115).

> çerçevesi dışına çıkmayacaktır; ama bu zaferin gene de Rusya'nın ve bütün dünyanın ilerdeki gelişmesi üzerinde büyük etkisi olacaktır (58-59).

Lenin, burjuva demokratik devrimin gerçekleşmesiyle birlikte bütün toprağın köylünün eline geçeceğini ve köylülüğün bu hedefin gerçekleştiği anda burjuvazinin demokratik devrimdeki yüz çevirişinin bir benzerinin yaşanacağını, yani köylülüğün sosyalist devrime sırtını döneceğini öngörüyordu (1970: 153). İşçi sınıfı ve köylülük arasında demokratik devrim aşamasında kurulan bu ittifakın temellerinin sarsıldığı an, işçi sınıfının doğrudan doğruya kendi iktidar yürüyüşünü başlatacağı an olacaktı:

> Bir gün gelecek otokrasiye karşı mücadele sona ermiş olacak ve Rusya için demokratik devrim dönemi, artık, zamanını doldurmuş olacaktır; ve o zaman proletarya ile köylünün "irade birliği"nden, demokratik diktatörlüğünden söz etmek gülünç olacaktır. O zaman doğrudan doğruya proletaryanın sosyalist diktatörlüğünü düşüneceğiz (1970: 99).

Bu açıdan değerlendirildiğinde, Lenin'in işçi sınıfı iktidarı bakımından çizdiği strateji Marx'ın sürekli devrim kavramıyla, yani "proletarya iktidarı alana dek duraklamayan devrim" düşüncesiyle uygunluk içindeydi:

> Proletarya, otokrasinin direnmesini zora başvurarak ezmek ve burjuvazinin tutarsızlığını zararsız hale getirmek için köylü yığınıyla ittifak kurarak, demokratik devrimi sonuna kadar gerçekleştirmelidir. Proletarya, burjuvazinin direnmesini zora başvurarak ezmek ve köylülerin ve küçük-burjuvazinin tutarsızlığını zararsız hale getirmek için yarı-proleter unsurlar yığınını yanına alarak sosyalist devrimi yapmalıdır (1970: 117).

1917 Şubat Devrimi gerek Menşevikler gerekse Bolşevikler tarafından demokratik devrim olarak değerlendirildi. Menşeviklere göre artık iktidarı burjuvazinin almasını ve ülkede kapitalizmi geliştirmesini "beklemek" gerekiyordu. Bolşeviklerin çoğunluğu ise İKDDD için mücadele etmek ve demokratik devrimin eksikliklerini tamamlamak düşüncesindeydi. Oysa Lenin, yeni durumda proletarya iktidarının olanaklarını görüyordu. Ona göre, "iktidarın bir *sınıftan* ötekine geçişi kelimenin salt bilimsel anlamıyla olduğu kadar, politik ve pratik anlamıyla da bir *devrimin* birinci, başlıca ve esas belirtisi"ydi ve Rusya'da başında Nikola Ramanov'un bulunduğu feodal toprak soylularına ait olan iktidarın Rus burjuvazisine geçmiş olması, burjuva demokratik devrimin tamamlanmış olması anlamına geliyordu (1969: 20). Bundan sonra devrim ancak işçi sınıfının önderliğinde daha ileri götürülebilirdi. *Nisan Tezleri*'ni daha çok Bolşeviklere bu yeni hedefi göstermek üzere kaleme aldı. Tezler'in ikincisinde, "Rusya'nın şu andaki durumunda orijinal olan şey, proletaryanın bilinç ve örgütlenme derecesinin yetersizliğinden ötürü iktidarı burjuvaziye vermiş olan devrimin birinci aşamasını, iktidarı proletaryaya ve köylülüğün yoksul katlarına devredecek olan *ikinci aşamasına geçiştir*" (1969: 11) saptamasını yapan Lenin doğrudan doğru-

ya "sosyalist devrim" sözünü kullanmamıştı ama, *İki Taktik*'ten bu yana işçi sınıfının -köylülüğün tümüyle değil de- *yoksul* köylülükle ittifakının sosyalist devrime gideceğini tüm Bolşevikler kabul ediyorlardı. Nitekim 1917 yılının Nisan başlarında Petrograd'da Sovyet delegelerine sunulan bu Tezler, Bolşevikler de dahil olmak üzere tüm devrimci gruplarda "sosyalist devrim" çağrısı olarak algılandı ve büyük şaşkınlık yarattı. Örneğin, Bolşevik Partisi'nin yayın organı *Pravda*'nın 8 Nisan 1917 tarihli başyazısında Kamanev şöyle yazıyordu: "Lenin yoldaşın genel planına gelince: Bu plan, burjuva demokratik devrimi tamamlanmış gibi sunduğu ve bu devrimin hemen sosyalist devrime dönüşeceği varsayımına dayandığı ölçüde bize kabul edilebilir gibi gelmiyor" (akt. Löwy, 1994: 19). Oysa zaten Lenin aynı tezlerin sekizincisinde, "Önümüzdeki ilk görev, sosyalizmin 'getirilmesi' değildir…" diyordu. Fakat sosyalist devrimin bir biçimde ima edilmiş olması bile Bolşevik Parti çoğunluğunca "aşırı" bulunmuştu. Nitekim tezler partide pek taraftar bulmadı ve reddedildi. Bolşevik Parti'de hâlâ aşamacı devrim düşüncesi egemendi ve genel beklentiye göre sırada "işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü" (İKDDD) vardı.[7]

Hatırlanacağı üzere, Lenin, 1905'te yazdığı *İki Taktik*'te devrimin birinci aşamasında işçi sınıfı ile köylülüğün iktidara geleceğini (İKDDD) öngörmüştü. Oysa 1917 Şubat devriminde iktidara gelen burjuvazi olmuştu. Lenin burada bir çelişki görenleri ikna etmeye çalışırken, Goethe'nin "Teori gridir dostlarım, fakat hayat ağacı her zaman için yeşil" sözünü hatırlatıyor ve genel olarak Bolşeviklerin fikirlerinin tarih tarafından doğrulandığını, ama *somut realitede* olayların değişik biçimde cereyan ettiğini söylüyordu. Lenin'e göre, somut bir siyasi kurumu değil, sınıflar arasındaki ilişkiyi gösteren "işçi sınıfı ve köylülerin devrimci demokratik iktidarı" sloganı, Rus devriminde "işçi ve asker vekilleri sovyetleri" biçiminde zaten gerçekleşmiş bulunuyordu. Ardından da, bu formülün artık eskidiğini, hâlâ bu slogana takılıp kalanların hayatın gerisinde kalacağını, pratik olarak da proletaryaya karşı küçük burjuvazinin saflarına geçeceğini söyleyerek Bolşevikleri uyarıyordu Lenin (1969: 20-21).

Yine de Lenin'in bu dönemdeki yazılarında, yukarıda da değindiğimiz gibi, açıktan "sosyalist devrim"i savunduğu söylenemez. Tezlere gelen eleştiriler karşısında kendisini savunurken, "...tezlerimde, henüz zamanını doldurmamış olan köylü hareketi ya da genellikle küçük-burjuva hareketin üstünden atlamak gibi, bir işçi hükümeti tarafından iktidarın 'ele geçirilmesi' oyununu *oynamak* gibi her türlü olasılıktan, her türlü blankist maceradan

7 Lenin'in Nisan 1917'de aşamacı devrim anlayışını terk ederek "sosyalist devrim"i savunmaya başlamasını onun bilincinde bir sıçrama olarak değerlendiren ve bunu da, Lenin'in Birinci Savaş'la birlikte "ortodoks" Marksizm olarak bilinen "diyalektik-öncesi" Marksizmden kopmasına ve yeni çalışmalarında Hegel'den de yararlanarak Marksizme devrimci-diyalektik bir boyut katmasına bağlayan bir yazı için bkz: Löwy, 1994: 19-31.

mutlak şekilde kaçındım" diyecekti (1969: 26). Tarihçi E. H. Carr'ın da belirttiği gibi Lenin, 3 Nisan'da Petrograd'a gelişinden sonraki ilk yazılarında sosyalizme geçişi ima eder ama bunu açıkça ilan etmenin sınırında durur (akt. Löwy, 1994: 29). Bunda kuşkusuz Nisan Tezleri'nin parti tarafından reddedilmiş olmasının payı büyüktür; Lenin yoldaşlarını birden ürkütmektense zamanla ikna etmeyi uygun bulmuş olmalıdır. Üstelik o dönemde Bolşevik Partisi ne sovyetlerde ne de kitleler içinde yeterince güçlüdür. Ama Lenin yine de yazılarında sık sık sosyalist devrimi, proletarya iktidarını ima etmekten kendini alamaz. Örneğin, 10 Nisan tarihli bir yazısında "Sermayenin iktidarını devirmeden, iktidarı *başka* bir sınıfa, proletaryaya geçirmeden emperyalist savaştan kendini kurtarmak *mümkün değildir.* … Şubat-Mart 1917 Rus devrimi, emperyalist savaşın durdurulmasına doğru *ilk* adımı attı. Yalnız *ikinci* adım –proletaryanın iktidarına geçiş– savaşın durdurulmasını sağlayabilir" (1969: 47) diye yazacaktır. Temmuz ayında, mücadelenin tek amacının iktidarın en yoksul köylülerce desteklenen proletarya tarafından ele geçirilmesi olduğunu söyleyecek (108), Eylül ayında ise "siyasi iktidarın proletaryaya geçişi, işte esas budur" diyecektir (137).

Bu anlatılanlardan çıkan sonuca göre Lenin'in hedefinin en azından Nisan 1917 tarihinden itibaren, kendi devrim tanımına göre (yukarıda aktardığımız üzere, iktidarın bir sınıftan bir başka sınıfa geçişi anlamında) sosyalist devrim olduğu açıktır; hedefte çok net olarak proletarya iktidarı vardır. Ancak devrimin karakteri, iktidarın uygulayacağı *program* açısından tanımlanırsa, yani yeni iktidarın uygulayacağı programın içeriğine göre devrime bir ad konulursa, o zaman durum biraz daha karışır.[8] Çünkü bizzat Lenin, hemen herkesin sosyalist devrim olarak adlandırdığı Ekim Devrimi'ni bile –üstelik devrimden birkaç yıl sonra ve birçok kez de aksini söylemiş olmasına rağmen– burjuva demokratik devrimin tamamlanması olarak değerlendirebilmiştir (LDKE-2, 2002: 168, 259). En önemli gerekçesi de devrimin tarım sorununda burjuva demokratik bir program (yani bütün toprakları kolektifleştirmek yerine köylüye toprak dağıtılması) uygulamış olmasıdır. Böylece, Lenin'e göre Ekim Devrimi, *iktidarı alan sınıf* bakımından bir proleter (dolayısıyla sosyalist) devrim, iktidarın ilk anda uyguladığı *program* bakımından ise bir burjuva demokratik devrimdi.

Troçki ve "Sürekli Devrim"

Lenin'in İKDDD tezini savunduğu 1905 Devrimi'nde Troçki bu teze karşı çıkmıştı. Menşeviklerin karşısında, Lenin'le birlikte Sosyal Demok-

8 Aslında bu sorun, yani devrimin neye göre tanımlanacağı (iktidarı alan *sınıfa* göre mi, yoksa iktidarın uyguladığı *programa* göre mi) sorunu gerek Rusya, gerekse Türkiye'deki Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim tartışmalarının temel belirleyenlerinden biridir. Biraz sonra kısaca değineceğimiz gibi, kanımızca Lenin ile Troçki arasındaki tartışmanın da önemli bir boyutunu bu sorun oluşturmaktadır.

ratların mutlaka hükümete katılması gerektiğini savunan Troçki, İKDDD formülünü anlamlı bulmuyor, işçi sınıfının devrimde mutlaka hegemon güç olacağını öne sürüyordu:

> Sosyal demokratların bir devrimci hükümete katılmayı reddetmeleri, böyle bir hükümeti hayli olanaksız kılacak ve bu yüzden de devrime ihanet anlamına gelecektir. Ama proletaryanın bir hükümete katılması da, ancak hâkim ve ağır basan bir katılma olarak, nesnel bakımdan olanaklı ve ilkeler açısından da izin verilebilir bir şeydir. Böyle bir hükümet proletarya ve köylülüğün diktatörlüğü olarak, hatta işçi sınıfı ve küçük burjuvazinin koalisyon hükümeti olarak tanımlanabilir elbet; yine de şu soru önümüze çıkmaktadır: Hükümet içinde ve dolayısıyla ülke içinde hegemonya kimde olacaktır? Biz, işçi hükümetinden söz etmekle, hegemonyanın işçi sınıfına ait olması gerektiğini belirtmiş olmaktayız. (Troçki, tarihsiz: 204-205)

Troçki'ye göre, proletarya iktidarı aldıktan sonra yapacağı düzenlemelerle (toprak reformu, zorunlu ordunun dağıtılması vs.) köylü kitlelerin desteğini alabilirdi. Ama köylülüğün devrimde öncü bir rol oynaması imkânsızdı. Bütün tarihsel deneyimler, köylülüğün bağımsız bir rol oynayamayacağını göstermekteydi; kırsal kesim, feodalizmin kaldırılması doğrultusunda devrimci görev üstlenebilecek bir sınıfı hiçbir zaman ortaya çıkarmamıştı. Oysa İKDDD formülü "ya mevcut burjuva partilerden birinin köylülük üzerinde nüfuz kurduğunu ya da köylülüğün kendi bağımsız ve güçlü partisini yarattığını" varsaymaktaydı ki bunlardan ikisi de mümkün değildi (tarihsiz: 207-208).

Azami ve asgari program ayrımının da iktidar burjuvazinin elindeyken anlamlı olduğunu, ama iktidar sosyalistlerin çoğunlukta bulunduğu bir devrimci hükümete geçer geçmez bu ayrımın anlamını yitireceğini öne süren Troçki'ye göre, bir proleter hükümet kendini hiçbir zaman bu tür sınırların içine hapsedemezdi (211). Asgari ve azami programlar arasındaki duvar, proletarya iktidara gelir gelmez yıkılacaktı; çünkü "Proletarya, hangi politik bayrak altında iktidara gelirse gelsin, sosyalist politika yolunu izlemek zorunda"ydı (234-235). Troçki bu tezlerini ileri sürdüğü (1906 yılında yayınlanan) *Sonuçlar ve Olasılıklar* adlı yapıtında, yine de Rusya koşullarında sosyalist bir politikanın uygulanmasının mümkün olmadığını kabul ediyordu. Ama ona göre bunun nedeni Rusya'nın geri iktisadi koşullarından ziyade, politik engellerdi. Rus işçi sınıfı, Avrupa proletaryasının doğrudan desteği olmadan iktidarda kalamaz ve geçici egemenliğini sürekli bir sosyalist diktatörlüğe dönüştüremezdi:

> Kendi kaynakları ile baş başa bırakıldığında Rus işçi sınıfı, köylülük kendisine sırtını döndüğü anda, karşı-devrim tarafından kaçınılmaz olarak ezilecektir. Politik yönetiminin kaderini, dolayısıyla Rus devriminin tüm kaderini Avrupa'daki sosyalist devrimin kaderine bağlamaktan başka bir seçeneği olmayacaktır (s.246).

Troçki, *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da temel çizgilerini bu şekilde ortaya koyduğu "sürekli devrim" teorisini 1920'li yıllarda -Lenin'in ölümünden sonra Stalin ve Komintern çizgisine muhalif bir konum almıştı- daha sistematik biçimde yeniden ele aldı. *Sürekli Devrim* adıyla 1929'da yayınlanan kitabında, Marx'a referansla[9] sürekli devrimi şöyle tanımladı:

> Marx'ın bu kavrama verdiği anlamla, sürekli devrim, sınıf yönetiminin hiçbir biçimiyle uzlaşmayan, demokratik aşamada durmayan, sosyalist uygulamalara geçen ve dışarıdan yönetilen gericiliğe karşı savaş açan bir devrim demektir; yani, her yeni aşaması bir öncekinden köklenen ve ancak sınıflı toplumun tümüyle yok edilmesi ile tamamlanabilecek bir devrim (tarihsiz: 12).

1905 Devrimi sırasındaki tartışmalara da göndermede bulunan Troçki, o dönemde İKDDD formülüne karşı çıkmasını şöyle açıklıyordu: "… Bu formülün eksikliğini, gerçek diktatörlüğün hangi sınıfın elinde bulunacağı sorusunu cevapsız bırakmasında görüyordum. Çok büyük toplumsal ve devrimci ağırlığına rağmen, köylülüğün gerçekten bağımsız bir parti yaratamayacağını ve hele hele devrimci iktidarı böylesine bir partinin eline hiç veremeyeceğini göstermeye çalıştım" (10). Savunduğu tezlerde köylülüğün herhangi bir "inkârı" ya da "ihmali"nin olmadığını öne süren Troçki'ye göre, "tarım sorununun bütün toplumun hayatı açısından sahip olduğu belirleyici önem ve köylü devriminin korkunç derinliği ve her şeyi silip süpüren yaygınlığı olmaksızın, Rusya'da proletarya diktatörlüğünün sözü bile edilemezdi." Lenin ile aralarındaki tartışmayı da şöyle anlatıyordu:

> Sürekli devrim ile Leninist bakış açıları arasındaki ayrılık, politik olarak, köylülüğe yaslanan **proletarya** diktatörlüğü sloganının, proletarya ve köylülüğün **demokratik** diktatörlüğü sloganına karşı öne sürülmesi biçiminde açığa vurdu kendisini. Tartışma, burjuva demokratik aşamanın atlanıp atlanamayacağı ve işçiler ile köylüler arasındaki bir ittifakın gerekli olup olmadığı üzerine değil, proletarya ve köylülüğün demokratik dönemdeki iş birliğinin **politik devinimi** üzerineydi (s. 70).

Proletaryanın, köylülüğün desteği olmaksızın bir devrim yapamayacağını kabul eden Troçki, proletaryanın *tek başına* öncülüğünü ise kaçınılmaz görüyordu. Ona göre doğru slogan İKDDD değil, "köylülük tarafından desteklenen proletarya diktatörlüğü"[10] idi. Aslında Troçki de Lenin'e paralel olarak devrimin proletarya önderliğinde gerçekleşmesi durumunda bile hemen ve tamamıyla sosyalist bir program uygulayamayacağını kabul ediyordu. Proletarya diktatörlüğü "her şeyden önce tarım devrimini ve devletin demokratik yeniden inşasını sonuna kadar götürmek zorundaydı. Başka bir deyişle, proletaryanın diktatörlüğü, tarihsel açıdan gecikmiş burjuva devriminin

9 İlgili bölümden hatırlanacağı üzere Marx bu kavramı 1848 Fransız Devrimlerini analiz ederken bir kez kullanmış, ama üzerinde uzun uzadıya durup geliştirmemişti.

10 Tony Cliff, 1905 yılında Rosa Luxemburg'un da Troçki'ye paralel olarak benzer bir sloganı savunduğunu öne sürüyor: "köylülüğe dayanan devrimci proletarya diktatörlüğü" (1998: 11).

görevlerinin çözülmesinin bir aracı olacaktı." Ama Troçki'ye göre iş burada kalamazdı. İktidarı eline geçirdikten sonra proletarya, genel olarak özel mülkiyet ilişkilerinin üzerine daha da sıkıca yürümek, yani sosyalist uygulamalar yoluna girmek zorunda kalacaktı (s. 11).

Görüldüğü gibi Troçki'nin "sürekli devrim" tezini Lenin'in İKDDD formülünden ayıran iki temel nokta vardı: Birincisi, köylülüğe yaklaşım. Her ikisi de devrimin köylülerin katılımı olmadan gerçekleşmesini ve yaşamasını imkânsız görüyorlardı, ama Lenin'in İKDDD formülünde köylülüğe proletarya ile eşit yer verilirken, Troçki proletaryanın öncülüğünü zorunlu görüyordu. Aslında Draper'in de belirttiği gibi (1990: 116), İKDDD formülü, birbirinden oldukça farklı iki sınıfın aynı anda diktatörlüğünü öngördüğü için sorunluydu. Lenin'in de kabul ettiği gibi, hiçbir zaman da gerçekleşmeyecekti. İkinci ayrım noktası ise aşamacılığa ilişkindi. Lenin *İki Taktik*'te, burjuva demokratik devrimi ile sosyalist devrim arasına –Troçki'nin dediği gibi bir "duvar" olmasa bile– daha uzun bir mesafe koyuyordu. Oysa Troçki bu iki devrim arasında –ki 1905'te Troçki'ye göre de gündemde demokratik devrim vardı– bir süreklilik öngörüyordu ve proletaryanın önderliğinde gerçekleşecek bir devrimin daha ilk adımlarında bazı sosyalist önlemlere başvurmak zorunda kalacağına inanıyordu. Aslında Lenin ve Troçki arasındaki anlaşmazlığın bir boyutunu da terminolojik bir sorun oluşturuyordu. İlgili bölümde değindiğimiz gibi, Lenin zaman zaman, devrimin, uygulamak zorunda kalacağı programın içeriği dolayısıyla *demokratik* yönünü ön plana çıkarırken, Troçki'ye göre devrime rengini veren her zaman için iktidarın sınıfsal içeriğiydi. "Ama devrim her şeyden önce bir iktidar sorunudur" diyordu, "devletin biçimi (kurucu meclis, cumhuriyet, birleşik devletler) sorunu değil, fakat hükümetin toplumsal içeriği sorunu" (tarihsiz: 253). Yani proletaryanın önderliğinde gerçekleşen bir devrim demokratik bir program uygulasa bile Troçki'ye göre demokratik bir devrim olarak adlandırılamazdı. Oysa Lenin, daha önce de kaydettiğimiz gibi, Ekim Devrimi'ni bile zaman zaman burjuva demokratik devrim olarak adlandırmıştı.

Bu iki anlayış Şubat 1917 devriminden sonra birbirine yaklaşacak, artık İKDDD formülünden vazgeçen Lenin, Bolşevikleri adım adım sosyalist devrime ikna etmeye çalışacaktı. Nitekim Ekim Devrimi de Troçki'nin dediği gibi kendisini hiçbir zaman demokratik görevlerle sınırlandırmayacak, ama köylüye toprak dağıtımı gibi kimi demokratik görevleri üstlenecek, NEP politikasında olduğu gibi zaman zaman kapitalizme tavizler de vermek zorunda kalacaktı.

Komünist Enternasyonal: Proleter Dünya Devriminden Halk Cephesine

Birinci Dünya Savaşı'nda savaştan yana tavır alan ve ülkelerindeki hükümetleri destekleyen partiler nedeniyle İkinci Enternasyonal ciddi bir kriz

içine girmişti. Lenin, 1917 yılında, yukarıda anılan *Nisan Tezleri*'nde yeni bir enternasyonalin kurulması gerektiğine işaret etmişti. Ayrıca 1916'da yayınlanan *Emperyalizm* adlı kitabında da dünya devrimi açısından yeni saptamalarda bulunuyordu: devrimin merkezi Avrupa'nın dışına kaymıştı, çünkü emperyalist metropoller sömürgelerinden elde ettikleri kârlarla içerde işçi sınıfının bir bölümünü (işçi aristokrasisi) satın almışlardı. Bu durumda devrim daha çok "zayıf halka"lardan, Avrupa'nın kenar ülkelerinden, yarı-sömürgelerden beklenebilirdi.

Yeni bir enternasyonal Ekim Devrimi'nden sonra daha da acil hale gelmişti Lenin'e göre. Çünkü, yukarıda özetlenen tezlere karşın yine de o yıllarda bir dünya devrimi bekleniyordu, hem de öncelikle Avrupa'nın merkez ülkelerinde. Rus devriminin yaşayabilmesi de önemli ölçüde buna bağlıydı. Lenin, yeni enternasyonalin -dünya devrimini yönetmek üzere- bir dünya partisi olmasını istiyordu.

Bu doğrultuda kurulan Komünist Enternasyonal (Komintern) ilk toplantısını ve ilk kongresini Mart 1919'da Moskova'da yaptı. Kongreye çağrı metninde "Proletaryanın bugünkü görevi, devlet iktidarını ele geçirmekten ibarettir. Devlet iktidarının ele geçirilmesi, burjuvazinin devlet aygıtının imha edilip, proletarya iktidarının yeni aygıtının örgütlenmesi anlamına gelir" deniliyordu (LDKE-1, 1997: 44). 6 Mart 1919'da oylanan "Komünist Enternasyonal Platformu"nda ise, "Yeni bir çağ doğdu; kapitalizmin çözülmesi, içten yıkılışı çağı; proletaryanın komünist devriminin çağı" saptaması yapılıyor, "insanlık yıkım tehdidi altındadır, onu kurtarabilecek tek güç proletaryadır" deniyor, bunun için de siyasal iktidarın proletarya tarafından fethedilmesinin zorunlu olduğu vurgulanıyordu (STMA, 1988: 645; LDKE-I, 1997: 82). Mustafa Suphi'nin de katıldığı bu kongrenin bitiminde "Bütün Ülkelerin Proleterlerine" başlıklı bir bildiri yayınlandı. Zinovyev tarafından "ikinci bir komünist manifesto" olarak nitelenen bu bildiride, tüm dünya işçileri bir yandan Rusya'daki Sovyet iktidarını desteklemeye, diğer yandan dünya devrimi için mücadeleye çağrılıyordu. Troçki tarafından kaleme alınan ve *Komünist Enternasyonal Manifestosu* olarak da bilinen bu bildirgede, sömürgelerin kurtuluşunun ancak metropollerdeki işçi sınıfının kurtuluşu ile mümkün olabileceği belirtilmişti (LDKE-1, 1997: 108).

Dünya devrimi beklentisinin sürdüğü 1919 yılı boyunca Avrupa'daki Komintern yanlısı sol grup ve partiler içinde yoğun bir parlamentarizm tartışması yaşandı. Avrupa'daki birçok partide "sol" kanat parlamentoyu küçümsüyor, seçimlere katılmayı reddediyordu. Komintern'in kongreye katılım çağrısında ve Lenin'in kongreye sunduğu *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü Üzerine Tezler* yazısında da burjuva demokrasisi ve burjuva parlamentarizmi küçümsenmişti; Lenin, parlamentonun proletaryayı bastırma aracı olduğunu söylüyordu. Ona göre burjuva diktatörlüğü ile

proletarya diktatörlüğü arasında "üçüncü bir yolu hayal etmek, gerici bir küçük burjuva sızlanmasından başka bir şey değildi" (LDKE-1, 1997: 57).

Ancak 1919 yılının hemen başında Almanya'daki Spartakist Hareket yenilgiye uğrayınca ve İngiltere ile Fransa'daki komünist hareket parlamentarizm tartışması nedeniyle bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, konu, Lenin ve Komintern tarafından yeniden ele alındı. Lenin ilk kez Temmuz 1919'da, proletaryanın, sınıf mücadelesinde parlamento faaliyetlerinden yararlanmayı ihmal etmemesi gerektiğini vurguladı. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) başkanı Zinovyev de Eylül ayında yayınlanan *Komünist Enternasyonal* dergisinde, parlamenter hükümete karşı olmanın seçimlerden kaçınmayı gerektirmediğini, aksine devrimci stratejinin parlamentoyu bir silah olarak kullanmayı gerektirdiğini yazdı (STMA, 1988: 657). Kısa bir süre sonra ünlü eseri *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*'nı kaleme alan Lenin, bu kitapta, Almanya, İngiltere, İtalya ve Hollanda'daki "sol" grupları hedef almış, parlamenter ve sendikal mücadelenin küçümsenmesini eleştirmişti (Lenin, 1999). Ne var ki bu eleştiriler söz konusu ülkelerdeki hareketin bölünmesini engelleyemeyecek, üstelik II. Kongre'de, Komintern'e üye olmak isteyen partiler için getirilen ünlü *21 koşul* bölünme sürecini hızlandıracaktı.

Komintern'in II. Kongresi Temmuz 1920'de yapıldı. Bolşevikler iç savaşı kazanmışlardı ve Kızılordu 4 Temmuz'dan itibaren Varşova'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu durum, Bolşeviklerle Avrupa'nın "en ileri" proletaryası olarak görülen Alman proletaryasının kısa sürede birleşebileceğine dair bir umut yaratmış, bu umut ulusal partiler açısından Komünist Enternasyonal'in çekim gücünü artıran bir etken olmuştu. 1919 ve 1920 yılında birçok sol parti yeni Enternasyonal'e girmek için müracaat etmeye hazırlanıyordu. Halbuki Lenin ve Bolşevikler, o coşkulu günlerde, bu partilerin bir bütün olarak, komünist olmayan gruplarla birlikte Enternasyonal'e girmesini istemiyorlardı. İşte ünlü *21 Koşul* bunu engellemek, Komintern'i sıkı merkeziyetçi ve üye partileri yönlendiren bir örgüt haline getirmek amacıyla önerildi ve kongrede kabul edildi. 21 Koşul'a göre, Komintern'e katılmak isteyen her partinin tüm ajitasyon ve propaganda faaliyetine komünist bir kimlik kazandırması gerekiyordu; basın, tümüyle parti MK'sine bağlı olmalıydı; parti illegal bir aygıta sahip olmalıydı; reformistler sorumlu mevkilerden uzaklaştırılmalıydı; kapitalizm ancak devrimci yoldan yıkılabilirdi; her ülkede ancak tek bir Komünist parti olabilirdi; dolayısıyla çeşitli ülkelerdeki grup ve partiler bu yeni ilkeler etrafında yeniden örgütlenmek zorundaydı. Bu sıkı merkeziyetçi koşullara karşın parlamenter mücadele reddedilmiyor, sendikalar başta olmak üzere her türden kitle örgütünün içinde çalışmanın zorunlu olduğu bildiriliyordu[11]. Lenin de *Komünist Enternasyonal'in Görevleri Üzerine Rapor*'unda, Avrupa komünist hareketi içindeki "sol" eğilimi ve anti-parlamen-

11 21 Koşul'un tamamı için bkz: LDKE-1, 1997: 131-136.

tarist tutumu eleştirmişti (LDKE-1; 1997: 176). Lenin'e göre parlamento kitlelerin gözünde meşru oldukça, parlamenter mücadele de önemini koruyacaktı (240-243). Nitekim Kongre "komünist partisi ve parlamentarizm" konusunda aldığı kararlarda, parlamentarizmin bir hükümet biçimi olarak burjuva egemenliğinin "demokratik" bir biçimi haline geldiği, işçi sınıfının durumunun düzeltilmesinde ve reformlar için mücadelede tamamen işlevini yitirdiği vurgulanıyorsa da, ilkesel anti-parlamentarizm "çocuksu ve safdil bir doktrin" olarak niteleniyordu (235).

II. Kongre'de siyasal strateji sorunu açısından önemli bir konu daha yoğun olarak tartışıldı: "ulusal sorun ve sömürgeler sorunu." Özellikle Lenin ile Hintli delege Roy arasında Doğu'nun sömürge ülkelerinde devrim konusunda önemli tartışmalar oldu. Lenin, eğer anti-emperyalist bir karakter taşıyorlarsa burjuvazinin önderliğinde bile olsalar ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi gerektiğini savunuyordu. Roy ise anti-emperyalist savaşta milli burjuvaziye güvenilemeyeceğini, gerçek anti-emperyalist savaşı gerçekleştirecek olanların proleterler ve köylüler olduğunu ileri sürerek Lenin'e karşı çıkıyor, Batı'da gerçekleşmesi muhtemel devrimlere öncelik verilmesini savunan kongre çoğunluğuna karşılık "Batı devriminin kaderi bütünüyle Doğu devrimine bağlıdır" tezini savunuyor, üstelik Doğu'da da devrime komünistlerin öncülük edebileceğini ileri sürüyordu. Ona göre, örneğin Hindistan'daki topraksız köylü ve proleter nüfus komünist bir hareketin yaratılması için yeterliydi ve burjuva demokratik karakterdeki ulusal hareketleri desteklemek yanlıştı. Eğer milli burjuvaziyle bir ittifak gündeme gelirse, öncülük mutlaka komünistlerde olmalıydı. Lenin, Roy'un bu görüşlerini dikkate alarak tezlerinde kimi değişiklikler yaptı ve Roy'un görüşleri kongrede "tamamlayıcı tezler" olarak kabul edildi (STMA, 1988: 660-664). Lenin'e göre, Sovyet cumhuriyetlerinin başarılı proleter sınıfı bağımlı ülkelerdeki devrimci hareketlere destek olursa, bu ülkeler "gelişmenin kapitalist aşamasından geçmeden, Sovyet rejimine ve bazı gelişme dereceleri açısından komünizme geçebilirler"di (Cogniot, 1975: 56-57; LDKE-1; 1997: 208). Sonuçta Kongrenin kabul ettiği "ulusal sorun ve sömürgeler sorunu hakkında tezler"de Lenin'in bu görüşü yer aldı. Tezlerde, sömürgelerdeki devrim ilk aşamasında komünist bir devrim olamaz deniyor ve devrimin ilk aşamalarında toprak dağıtımı gibi küçük burjuva reformları içermesinin zorunlu olduğu vurgulanıyordu. Bununla birlikte yine de bu ülkelerde önderliğin burjuva demokrasisine devredilmesinin gerekmediği, ileri ülkelerin bilinçli proleterlerinin yardımı ile bu ülkelerin doğrudan komünizme ulaşabilecekleri kabul ediliyordu (LDKE-1; 1997: 215-16).

Bu yıllar Avrupa'da da devrim yıllarıydı. Ne var ki 1920 yazında Kızılordu'nun Varşova yönündeki ilerleyişi durdurulacak, devrimci girişimler çok geçmeden yenilecek, Avrupa'da devrimden ümidini kesen Bolşevikler ise yavaş yavaş yeni bir yönelime gireceklerdi: "tek ülkede sosyalizm."

Bu, artık dünya devrimi beklentisinin azalması, ağırlığın sosyalist anavatanı korumaya verilmesi demekti.

III. Kongre, böyle bir ortamda, "bütün ülkelerde burjuvazinin saldırıya geçtiği bir dönemde" (Cogniot, 1975: 62), 22 Haziran-12 Temmuz 1921 tarihleri arasında Moskova'da toplandı. Bu kongreye damgasını vuran slogan "kitlelere"ydi. Lenin konuşmalarında işçilerin birliğinin sağlanması üzerinde ısrarla duruyor, bununla da yetinmeyerek, devrim zamanlarında "kitle" sözünden yalnızca işçilerin değil, tüm sömürülenlerin anlaşılması gerektiğini ileri sürüyordu. Bunun aksini savunmak "goşizm"di. Kongre, Lenin'in bu tezlerini destekledi. Büyük kitlesel komünist partilerin yaratılması hedefini benimsedi. Buna uygun olarak da "tek/birleşik cephe" politikasını ortaya attı. KEYK, tek cephe politikasını, "kapitalizme karşı mücadele etmeyi arzulayan bütün işçilerin birliği" olarak tanımlıyordu. Ayrıca Komintern, partilere sermayenin saldırılarına karşı en geniş demokratik cepheyi oluşturabilmek için yarı-proleter ve küçük burjuva tabakaları, küçük köylülüğü ve kent küçük burjuvazisini, memurları ve aydınları proletaryanın safına çekme görevi veriyordu. Ancak reformist parti ve sendikalarla iş birliği yapacak komünist partileri, her koşulda siyasal bağımsızlıklarını korumaları konusunda da uyarmıştı (Cogniot, 1975: 63-68).[12]

Bir dünya devriminden umudun neredeyse tamamen kesildiği bir dönemde, 5 Kasım-5 Aralık 1922 tarihleri arasında yapılan IV. Kongrede, "birleşik cephe" politikasının sürdürülmesi ve derinleştirilmesi kararlaştırıldı. Buna ek olarak "işçi hükümeti" (ya da işçi ve köylü hükümeti) parolası da benimsendi. Buna göre komünistler, uygun koşulların[13] oluştuğu yerlerde sosyal demokratların katıldığı işçi hükümetlerini destekleyeceklerdi. Sosyal demokrat hükümetlerin, kapitalistlerin gücünü sınırlamak üzere bir dizi politik, ekonomik, mali tedbir uygulayacakları umuluyordu. Örneğin, sosyal demokratların komünistlerin parlamento grubunun desteğine ihtiyaç duydukları İsveç'te, IV. Kongre, bu gruba, eleştiri hakkını ve siyasal bağımsızlığını koruma koşuluyla, hükümeti desteklemesini salık verdi (Cougniot, 1975: 75).

IV. Kongre, Batı'da izlenecek bu politikalara paralel bir biçimde, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde de "anti-emperyalist birleşik cephe" politikasını benimsedi. Bu ülkelerde anti-emperyalist, anti-feodal, demokratik devrim programı izlenecek, tarım devrimi (büyük toprak sahiplerinin mülk-

12 III. Kongre'nin Türkiye açısından önemi, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Ocak 1921'de Karadeniz'de boğdurularak öldürülmesinden sonra toplanan ilk KE toplantısı olmasıydı. Bu toplantıya Türkiye'den Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve Süleyman Nuri katılmışlardı. Süleyman Nuri kongrede yaptığı konuşmada Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesinden Mustafa Kemal'i ve genç Türk burjuvazisini sorumlu tutmuştu (LDKE-2; 2002: 35).

13 Uygun koşulların neler olduğu Komintern kararında tek tek sayılmıştı (bkz: LDKE-2, 2002: 307).

süzleştirilmesi) için mücadeleye özel bir önem verilecekti[14]. "Sömürge devriminin nesnel görevleri" deniyordu, "burjuva demokrasisinin sınırlarının ötesine geçer, çünkü bu devrimin kesin bir zaferi dünya emperyalizminin hâkimiyetiyle uyuşmaz. Sömürgelerdeki devrimci hareketi savunmakta, önceleri yerli burjuvazi ve burjuva aydınlar başı çeker, ancak proleter ve yarı proleter köylü kitlelerinin katılımı arttıkça ve sıradan yığınların toplumsal çıkarları öne çıktıkça, hareket büyük burjuvaziden ve burjuva-toprak sahibi unsurlardan kopmaya başlar." Komünist Enternasyonal, sömürge ve yarı-sömürge ülkelere ilişkin olarak iki temel görev belirlemişti: "bir yandan ulusal siyasal bağımsızlığı kazanmaya yönelmiş olan burjuva demokratik devrimin taleplerine daha köklü bir yanıt vermek için mücadele etmek; diğer yandan da, ulusal burjuva demokratik kamptaki tüm çelişkileri sonuna dek kullanarak, işçi ve köylü kitlelerinin kendi sınıf çıkarları için mücadelesini örgütlemek" (LDKE-2, 2002: 339-340). Sovyet Cumhuriyeti'yle sıkı bir ittifak talebi, anti-emperyalist birleşik cephenin temel ilkesi olarak belirlenmişti. Bunun yanında sömürge ülkelerdeki komünist partiler "siyasal sistemin en yüksek derecede demokratikleşmesi için (demokratik bir cumhuriyet, tarım reformu, vergi reformu, yönetim aygıtlarının halkın kendi kendini yönetmesi temelinde örgütlenmesi, iş yasaları, çocuk emeğinin kısıtlanması, analık ve çocuk yardımı vb. talepler için) kararlı bir mücadele" yürütmeliydi. (LDKE-2, 2002: 342-343). Kararda, "bağımsız Türkiye'de bile" işçi sınıfının dernek kurma hakkına sahip olmadığı hatırlatılıyor, bunun da burjuva milliyetçilerinin proletaryaya karşı tutumlarının bir göstergesi olduğu vurgulanıyordu. Ayrıca, Komintern kararında, sömürge ülkelerde devrimin, ancak ileri ülkelerdeki bir proleter devrimin eşliğinde zafer kazanabileceğine bir kez daha dikkat çekilmişti (342).

Komintern, "birleşik işçi cephesi" ve sosyal demokrat hükümetleri destekleme politikasını 1923 yılının sonlarından itibaren terk etti. Bunda, 1923 yılının Ekim ayında Almanya'da işçileri ayaklanmaya çağıran komünistlere karşı sosyal demokratların gösterdiği karşı-devrimci tavır önemli rol oynadı. O zamandan sonra sosyal demokrasi önce Almanya Komünist Partisi tarafından, sonra da Komintern tarafından "faşizmin bir kanadı" olarak görülmeye başlandı. Bu tanımlama Ocak 1924 tarihindeki KEYK toplantısında bizzat Zinovyev tarafından da tekrarlandı. Bundan böyle "birleşik işçi cephesi"nin ancak tabandan, sosyal demokratların liderleriyle uzlaşma aramaksızın kurulabileceği kabul edildi (Cougniot, 1975: 80-81).[15]

14 Komintern'in *Doğu Sorunu Üzerine Tezler*i için bkz: LDKE-2, 2002: 333-345.

15 IV. Kongrede "Türkiye'nin Emekçi kitlelerine Çağrı" başlıklı bir bildiri de kaleme alındı. Türkiye'de son dönemde TKP'ye ve sendikalara yapılan baskıların kınandığı bu metinde, milliyetçi Ankara Hükümeti'nin büyük burjuvazinin yararına bazı tavizler elde etmek için emperyalistlerle anlaşma yoluna gittiği tespiti yapılıyor, söz konusu baskılar da buna bağlanıyordu. Bildiride, TKP'nin milliyetçi burjuva hükümetini her zaman desteklemiş olmasına, ortak düşman karşısında kendi programından geçici tavizler vermesine rağmen, burjuva hükümet işçi sınıfı ve köylülüğün bilinçli temsilcilerini saf dışı etmek istemektedir, deniyordu (LDKE-2, 2002: 353-354).

1924 yılında yapılan V. Kongre[16], "kitlelere" sloganının bütün değerini korumakta olduğu değerlendirmesini yaptı. Komünist partilerin örgütlenme düzeyinin yetersiz olduğunu tespit etti ve ekonomik mücadelenin önemsenmesini istedi. Ancak bir önceki kongrede başlayan "sol" eğilim bu kongreden güçlenerek çıktı. Sosyal demokrasiyi burjuvazinin partisi olarak görme ve faşizmin bir şubesi sayma tutumu devam etti (Cougniot, 1975: 84-85).

Sömürge ülkelerdeki ulusal hareketleri destekleme politikası bu dönemde de devam etti. Çin KP'sinden Koumintang'a katılması istendi. 1926'da ülkede burjuva demokratik devrim aşamasının "üzerinden atlayarak" doğrudan proletarya diktatörlüğüne ve sovyet iktidarına geçmek isteyen ÇKP'nin sol kanadı –daha önceki bu doğrultudaki tezler yok sayılarak– "goşist" bulundu ve mahkûm edildi. Çin halkı, "toprağın millileştirilmesi ve yabancı sermaye mülkiyetine el konulması gibi sorunları çözerek **işçi sınıfının ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünü kurmaya**" çağrıldı (Cougniot, 1975: 94, vurgu: M.Ş.).

Bu yıllarda, SSCB'de sosyalizm programının hız kazanması ve başarıları, emperyalizmin artan çelişkileri, sömürge ve yarı-sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin kazandığı başarı komünist saflarda kapitalizmin sonunun yakın olduğu umudunu yeniden uyandırmıştı. Komünist Enternasyonal'in bu yıllarına ve VI. Kongreye damgasını vuracak "sınıfa karşı sınıf" politikasının temelleri böyle bir atmosferde atıldı. 1927 yılında Çin'deki Çan Kay Şek darbesi de burjuva milliyetçilerinin karşı devrimci yüzlerini bir kere daha açığa çıkarmıştı. KEYK, aynı yıl İngiltere ve Fransa'da yapılan seçimlerde "sınıfa karşı sınıf" taktiğinin uygulanmasını, sosyal demokrasiye karşı cephe alınmasını istedi. Bu, "birleşik cephe" politikasından kesin bir geri dönüş demekti (Weber, 1979: XII). Bu yıllarda Komintern içinde bir "sol" muhalefet de vardı. Alman Komünist Partisi içindeki muhalefet özellikle "tek ülkede sosyalizm" şiarını eleştiriyor, ayrıca Komintern içinde muhalefetin susturulmasını kınıyordu. Rus Komünist Partisi içinde de Troçkistler, işçi muhalefeti grubu ve 1926'da Zinovyev'in KEYK başkanlığından alınmasından sonra Zinovyev taraftarları, Komintern'in aşırı ölçüde Rus Komünist Partisi'nin etkisinde kaldığını, Batılı komünistlerden sadece itaat istendiğini ileri sürüyorlardı. Ayrıca bunlar Komintern'in Çin politikasını da eleştiriyorlar, ÇKP'nin küçük-burjuva Koumintang içinde tutulmasını yanlış buluyorlardı. Muhalefete göre "önce burjuva devrimin tamamlanması ve sonra onun sosyalist raya oturtulması" şeklindeki Menşevik aşamalar teorisinin ÇKP'ye dayatılması kabul edilemezdi. Komintern, Çin devriminin görevini yalnızca anti-emperyalist bir savaş olarak görüyordu, oysa bu mücadele kendi burjuvazilerine

16 1924 yılına kadar her yıl düzenli bir biçimde yapılan kongreler bu tarihten sonra düzenini kaybadecek, VI. Kongre ancak 1928 yılında, VII. Kongre ise 1935'te yapılabilecekti.

karşı verilen mücadeleden ayrı tutulamazdı (Weber, 1979: 113-119). Ne var ki muhalefetin bu eleştirileri Komintern politikaları üzerinde etkili olamayacak ve kısa süre sonra muhalifler tasfiye edilecekti.

Komintern'in VI. Kongresi (1928) ve Komünist Enternasyonal Programı

1928 yılındaki VI. Kongre, Avrupa'da faşizmin yükselişe geçtiği bir dönemde yapıldı ve faşizm tehlikesi kongrenin önemli gündem maddelerinden birini oluşturdu. Ama bu kongrenin asıl önemi, Komünist Enternasyonal Programı'nı kabul etmiş olmasından kaynaklanır.

Kongre çalışmalarına ve programa ana rengini "tek ülkede sosyalizm" ilkesi verdi. Eşitsiz gelişme yasası nedeniyle proleter dünya devriminin her yerde aynı anda gerçekleşmeyeceği kabul edildi. "Sosyalizmin zaferi ilk başta yalnızca birkaç kapitalist ülkede, hatta tek bir ülkede mümkün"dü. Dünya devrimi uzunca bir sürece yayılacak ve bu süreç içinde kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler bazen barışçıl ilişkiler içinde, bazen de çatışma içinde olacaklardı. Dünya devriminin gelişme çizgisine ortaya yeni çıkan bir çelişki egemendi artık: Sovyetler Birliği ile kapitalist dünya arasındaki çelişki. Programa göre, SSCB "dünya devrimci hareketinin öncü gücü" haline gelmişti ve "tüm ezilen sınıfların uluslararası hareketinin üssü, uluslararası devrimin merkezi ve dünya tarihindeki en önemli etken" olmuştu. "Sovyetler Birliği proletaryanın gerçek anayurdu" olduğu için de uluslararası proletaryanın ilk ve en önemli görevi, SB'de sosyalizmin inşasını başarıya ulaştırmak ve bu ülkedeki proletarya diktatörlüğünü kapitalist güçlerin saldırılarına karşı her yoldan korumaktı[17] (Weber, 1979: XII-XIII). Yine de sömürgelerdeki ulusal kurtuluş mücadeleleri ve tek tek ülkelerdeki sınıf mücadeleleri önemlerini yitirmemişlerdi, oturumlarda bu konular uzun uzun tartışıldı. Komünist partiler için en büyük tehlikenin "sağ sapma" olduğu tespit edildi. Esas olarak işçi aristokrasisine dayanmakta olan sosyal demokrasi, "işçi sınıfı içinde emperyalizmin acentası haline gelmiş"ti (KEP, 2001: 8); faşizm tahlillerinin yapıldığı programda sosyal demokrasinin kapitalizm için kritik anlarda sık sık faşist bir rol oynadığı, faşist eğilimler gösterdiği saptaması yapıldı (28-29). Kongreye "sosyal demokrasi ve sömürge sorunu üzerine bir rapor" sunan İtalyan temsilci Ercoli, sosyal demokrat partilerin özellikle savaştan sonra tamamen sömürgeci bir tutum takındıklarını, bunu da dünyanın her yerinde kapitalizmin gelişmesinin sosyalizmin yolunu açacağı tezine dayandırdıklarını belirtti. Ama bu tez ancak Marksizmin bir karikatürü olabilirdi Ercoli'ye göre (*Dönüşüm*, 1992: 52).

17 Yaklaşan savaş tehlikesine de dikkat çekilen programda, emperyalist savaş durumunda Komintern'in şu üç şiarı yükselteceği belirtiliyordu: emperyalist savaşı iç savaşa çevirmek, "kendi" emperyalist hükümetinin yenilgisi için mücadele etmek ve savaşın Sovyetler Birliği'ne ve sömürge ülkelere sıçraması durumunda her yoldan bu ülkeleri savunmak (KEP, 2001: 91-92).

Proleter devrimin, "proletaryanın burjuva toplumun mülkiyet ilişkilerine zorla müdahale etmesi, sömürücü sınıfları mülksüzleştirmesi ve iktidarın, önüne toplumun iktisadi temelini köklü bir şekilde yeniden biçimlendirmek ve insanın insan tarafından her türlü sömürüsünü ortadan kaldırmak görevini koyan sınıfın eline geçmesi" olarak tanımlandığı programda (KEP, 2001: 40), iktidarın barışçı yollarla ele geçirilemeyeceğine vurgu yapıldı:

> İktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi, parlamentoda çoğunluğu kazanarak hazır burjuva devlet aygıtını barışçıl yoldan "ele geçirmek" değildir. Burjuvazi, haydut mülkiyetini korumak ve siyasi hâkimiyetini sağlamlaştırmak için her türlü zora ve teröre başvurur. Kendinden önceki feodal soyluluk gibi burjuvazi de tarihteki yerini en sert ve amansız mücadeleye girişmeden yeni sınıfa terk etmeyecektir. Bu nedenle burjuvazinin şiddeti ancak proletaryanın şiddetinin en kararlı kullanımıyla kırılabilir. İktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi; burjuva iktidarın şiddet yoluyla yok edilmesi, kapitalist devlet aygıtının (burjuva ordusu, polisi, devlet memurları hiyerarşisi, mahkemeleri, parlamentoları vb.) *parçalanması* ve yerine, her şeyden önce sömürücüleri bastırmanın aletleri olan proleter iktidarın *yeni* organlarının geçirilmesidir (KEP, 2001: 41-42).

VI. Kongre, çeşitli ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile bu ülkelerdeki devrim biçimleri arasında bağ kurdu; daha doğrusu, Marx ve Engels'ten bu yana Marksizm içinde bazen açık, bazen üstü örtük biçimde zaten hep kurulagelen bu bağı resmileştirdi. Gelişmişlik düzeyi ile ulusal koşulların proletaryanın iktidara geliş hız ve yollarının çeşitliliğini, geçiş derecelerini, sosyalizmin biçimlerini belirleyeceğini savundu. Bu ayrıma göre proletaryanın uluslararası devrimi belli başlı üç biçimde gerçekleşecektir: saf proleter devrimler, proleter devrimlere dönüşen burjuva-demokratik tipte devrimler ve ulusal kurtuluş savaşları/sömürge devrimleri (KEP, 2001: 61).

Emperyalizm aşamasında daha da belirginleşen kapitalizmin eşitsiz gelişmesi sonucunda ülkeler birbirinden hayli farklı iktisadi ve sosyal yapılara sahip olmuşlardı. Komünist Enternasyonal programı, ülkeleri proletarya diktatörlüğüne geçişin değişik yollarına göre şu dört kategoriye ayırıyordu (KEP, 2001: 61-63):

1- Hayli gelişmiş kapitalist ülkeler: ABD, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde üretici güçler çok gelişmiş ve üretim büyük ölçüde merkezîleşmiştir. Eski ve iyice yerleşmiş bir burjuva-demokratik siyasi sisteme sahip bu ülkelerde doğrudan proletarya diktatörlüğüne geçiş esastır. İktisadi alanda tüm büyük işletmeler mülksüzleştirilecek, çok sayıda sovyet devlet çiftliği kurulacak, toprağın ancak görece küçük bir bölümü köylülere verilecektir.

2- Orta düzeyde gelişmiş kapitalist ülkeler: İspanya, Portekiz, Polonya, Macaristan ve benzer ülkelerden oluşan bu grupta, tarımda önemli ölçüde yarı-feodal kalıntılar söz konusuysa da, sosyalizmin kurulması için gerekli bazı asgari önkoşullar mevcuttur. Burjuva-demokratik devrimin henüz ta-

mamlanmadığı bu ülkelerin bazılarında burjuva-demokratik devrimin az çok hızlı bir şekilde sosyalist devrime dönüşmesi, diğerlerinde ise burjuva-demokratik nitelikli kapsamlı görevlere sahip proleter devrim tipleri mümkündür. Birinci durumda, proletarya diktatörlüğü hemen değil, proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünden sosyalist diktatörlüğe geçiş sürecinde kurulacaktır. Doğrudan proleter devrimin yapılabileceği diğer durumda ise tarım devrimi ve tarım reformu çok önemli bir rol oynayacaktır. Sosyalizme geçiş görece yavaş olacaktır.

3- Sömürge ve yarı-sömürge ülkeler: Çin, Hindistan gibi sömürge ülkelerle Arjantin, Brezilya gibi bağımsız ülkelerin oluşturduğu bu grupta, sanayi kimi yerlerde oldukça gelişmiş olmasına rağmen sosyalizmin bağımsız inşası için yeterli bir düzeye erişmemiştir. Hem ekonomide hem de siyasi üstyapıda Ortaçağ'ın feodal ilişkileri baskındır; ayrıca en önemli sanayi, ticaret, bankacılık işletmeleri ve en önemli ulaşım araçları, latifundiyalar, plantasyonlar vb. yabancı emperyalist grupların elindedir. Bu ülkelerde feodalizme, kapitalizm öncesi üretim biçimlerine karşı mücadele ile emperyalizme karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi el ele gider ve tarım devrimi belirleyici öneme sahiptir. Proletarya diktatörlüğüne geçiş, bu ülkelerde, kural olarak bir dizi hazırlık aşamasından sonra, ancak burjuva demokratik devrimin tamamlanmasından sonra mümkün olacaktır. Bu ülkelerin çoğunda sosyalizmin kurulabilmesi için proletarya diktatörlüğünü kurmuş ülkelerin yardımı gereklidir.

4- Daha da geri ülkeler: Ücretli sanayi işçilerinin ve milli burjuvazinin hemen hemen ya da hiç bulunmadığı, nüfusun çoğunluğunun hâlâ kabile şartlarında yaşadığı ve emperyalizmin ilk planda toprağı yağmalayan silahlı işgalci biçiminde ortaya çıktığı bu ülkelere örnek olarak Afrika kıtasının bazı bölgeleri verilmektedir. Bu ülkelerde esas mesele ulusal kurtuluş meselesidir. Ulusal ayaklanmanın zafere ulaşması proletarya diktatörlüğüne sahip ülkeler yardım ettiği takdirde, bu ülkelerin kapitalizm aşamasını atlayarak sosyalizm yoluna girmesini sağlayabilecektir.

Bu sınıflandırmada özellikle ikinci ve üçüncü gruptaki ülkeler için aşamacı bir devrim anlayışı ön plandaydı.[18] Daha geri ülkelerde, proletarya diktatörlüğüne geçmiş ülkelerin yardımıyla, kapitalizmi atlayarak doğrudan sosyalizme ulaşılabileceğine dair vurgu ise Marx ve Engels'in ilk kez Rusya için dile getirdikleri ve daha sonra Lenin'in başka sömürge ülkeler için de geçerli bulduğu önermenin bir kez de Komintern tarafından yinelenmesiydi.

Kongreye "Sömürgelerde Devrimci Hareketin Sorunları Üzerine" bir rapor[19] sunan Kuusinen, raporunda, emperyalizmin Çin ve Hindistan gibi

18 Nitekim programın kabul edilmesinden sonraki bir tarihte Stalin SBKP (B) MK toplantısında yaptığı bir konuşmada, bu aşamalara itiraz edenleri Troçkizme sapmakla suçluyor ve feodal kalıntılara sahip ülkelerde proletarya diktatörlüğünden önce proletarya ve köylülüğün diktatörlüğünün zorunlu olacağını bir kere daha vurguluyordu (KEP, 2001: 110).

19 Bkz: *Dönüşüm*, 1992: 9-42.

ülkeleri "dekolonize ettiği" yolundaki tezi eleştirdi. Emperyalizmin bu ülkelerde belli bir sanayileşmeye yol açtığını ve yerli bir burjuva sınıfı yarattığını, bu yerli burjuvaziyle emperyalist ülke burjuvazisinin çıkarlarının ortaklaştığını öne süren ve dolayısıyla emperyalizme karşı mücadele ile yerli burjuvaziye karşı mücadelenin birbirinden ayrılamayacağını savunanlara[20] karşılık Kuusinen, emperyalizmle yerli burjuvazi arasında asıl olanın ortaklaşma değil çatışma olduğunu, Hindistan'da ağır da olsa bir sanayileşme hareketi görülmekle birlikte bunun İngiltere tarafından pek de desteklenmediğini savundu. Bununla birlikte Kuusinen, Hindistan burjuvazisinin emperyalizme karşı devrimci bir siyaset izlemediğini, "ulusal-reformist" bir çizgiyle kitle hareketini zehirlediğini de kabul ediyordu (*Dönüşüm*, 1992: 26). Kuusinen'den sonra söz alan bir ABD'li delege Hindistan'da baş düşmanın hâlâ İngiliz emperyalizmi olduğunu vurgulamış ve eklemişti: "... burjuva demokratik devrimin bütün sömürgelerde kaçınılmaz bir aşama, sosyalist devrime bir hazırlık aşaması olduğunu ileri sürebiliriz" (*Dönüşüm*, 1992: 113). Kongreye sunulan tezlerde de Hindistan'da ulusal burjuvaziye karşı alınması gereken tavır şöyle belirlenmişti (*Dönüşüm*, 1992: 150):[21]

> Komünist partisinin ajitasyona, ulusal-reformistleri (Svarajistler, Vafdistler vs.) egemen, karşı-devrimci emperyalistler ve feodaller bloku ile aynı kefeye koymakla başlaması ultra-sol bir hata olurdu... Svarajistler, her ne kadar *birçok somut durumda* emperyalizmin önünde *alçakça teslim oldularsa* ve hatta devrimci veya yarı-devrimci işçi eylemlerinin bastırılmasına katıldılarsa da, Çin'de Koumintang'ın yaptığı gibi, ulusal özgürlük mücadelesine henüz *ihanet* etmediler... Komünistler bu aşamada ateşi *onlara karşı değil, ulusal burjuvaziye karşı değil*, onların şimdiki doğrudan baş düşmanı, egemen emperyalist-feodal bloka *yöneltmelidir.*[22]

Çin konusunda da benzer bir yaklaşımı savunan Kuusinen raporunda, esas olarak Çin'de doğrudan sosyalist devrimi savunan Troçki'nin görüşlerini eleştirdi. Kuusinen'e göre Çin'de işçi-köylü devrimi[23], yani devrimin

20 Örneğin kendisi de bir Hintli olan Roy, İngiliz ve Hintli kapitalistlerin ortaklaştığını ileri sürmüştü (Dönüşüm, 1992: 21).

21 Kongrede yaptığı konuşmada tezlerden bu bölümü aktaran Losovski, buradaki yaklaşımı eleştirmiş, bu tezlere göre hareket edilirse Hindistan'da da Çin'de yapılan hataların tekrarlanacağı uyarısında bulunmuştu. (Dönüşüm, 1992: 150). Almanya temsilcisi H. Neumann da ulusal burjuvazinin devrimci bir misyonu olamayacağını belirttikten sonra eklemişti: "Hintli yoldaşlara şimdiden şunu söylemekten çekinmemeliyiz: Hint burjuvazisi size ihanet edecektir, o ihanetin partisidir. Partinin bunu söylememesi, Çin'de yaptığımız en büyük hataydı, bu Çin'de en kötü olanıydı" (167). Ne var ki tüm bu eleştiriler etkili olamayacak, Kuusinen sömürge sorunu ile ilgili kapanış konuşmasında eleştirileri yanıtlarken ulusal burjuvazinin karşı-devrimci kampta yer almadığında ve belirli bir ilerici rol oynayabileceğinde ısrar edecekti (Dönüşüm, 1992: 191-193).

22 Buradaki tezler tartışmalardan sonra bir ölçüde değiştirildiyse de, özü aynı kaldı. Bu konuda tezlerin son şekli için bkz: Dönüşüm, 1992: 240-241.

23 Bir "işçi-köylü devrimi" savunmakla birlikte Kuusinen, Komintern'in genel çizgisine paralel olarak, Komünist Partinin bağımsızlığının korunması konusunda ısrarlıydı. "İşçi köylü" partilerine karşıydı, köylülükle blok oluşturma politikasını savunurken, çeşitli sınıflarla her türden kaynaşmaya karşı çıkıyordu (Dönüşüm, 1992: 31).

burjuva demokratik aşaması gündemdeydi ve derhal bir proletarya diktatörlüğünün kurulması için mücadele etmek gerektiğini öneren Troçki bu aşamayı atlayarak hata yapıyordu. Benzer bir tartışma da Latin Amerika ülkeleri konusunda yaşandı. Aynı "aşamacı" anlayış[24] bu ülkeler için de geçerliydi: gündemde burjuva demokratik devrim vardı, hedef "işçilerin ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü"nü[25] kurmaktı; ama bu devrimin hedeflerine ulaşabilmesi için proletaryanın hegemonyasında gerçekleştirilmesi şarttı. Halihazırda devrime küçük-burjuvazinin önderlik etmekte olduğu Latin Amerika'da, komünist partiler proletaryanın hegemonyasını kurmak için daha fazla mücadeleye çağrılıyordu (Dönüşüm, 1992: 81-105).

Çeşitli tartışmalardan sonra Kongre 1 Eylül 1928 tarihli 46. oturumunda "Sömürgelerde ve Yarı-sömürgelerde Devrimci Hareket Üzerine Tezler"i kabul etti.[26] "Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde, ileri ülkelerde sosyalizmin kurulması ve buralardaki muzaffer proletaryanın desteği şartıyla, *kapitalist olmayan gelişme yolu*ndan sosyalizme varılabilir" şeklindeki klasik önermenin tekrarlandığı Tezler'de, bu ülkeler için "burjuva-demokratik devrim"in, "yani proletarya diktatörlüğü ve sosyalist devrim için önkoşulların hazırlanması"nın söz konusu olduğu saptaması yapılıyordu (Dönüşüm, 1992: 230). Devrimin ulusal kurtuluş mücadelesi ile organik bağına dikkat çekilen tezlerde, bunun sonucunda devrimin bir "halk devrimi" görünümüne bürünebileceği ileri sürülüyor, böyle olursa devrime küçük-burjuvazinin de katılabileceği, ulusal burjuvazinin ise ikircikli bir tutum izleyeceği belirtiliyordu. Ulusal burjuvazi konusunda genelde yapılan iki hataya (ya burjuvazinin peşine takılmak ya da onu hiç önemsememek/onun kitleler üzerindeki etkisini hesaba katmamak) dikkat çekilen tezlerde (235), ulusal burjuvaziyle blok oluşturmanın yanlış olacağı, ama bazı durumlarda geçici anlaşmalar ve koordinasyonların gerçekleşebileceği savunuluyordu (242).

Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde aşamalı devrim stratejisini "resmileştiren" tezlerde, devrimin bir aşamadan daha yüksek bir aşamaya dönüşümü için de şu uğrakların belirleyici önemde olduğu ileri sürülüyordu (*Dönüşüm*, 1992: 244):

> 1. Hareketin devrimci proleter önderliğinin, yani ilgili ülke komünist partisinin gelişme seviyesi (partinin sayısal gücü, bağımsızlığı, sınıf bilinci, mücadele yeteneği, otoritesi, kitlelerle bağı, sendikalar ve köylü hareketi üzerindeki etkisi);

24 Komintern kongresine ve sonrasında kabul edilen programa "aşamacı" anlayış egemen olmasına rağmen, bu anlayışa itiraz edenler de vardı. Bu itirazları dile getiren Losovski (Kızıl Sendikalar Enternasyonali temsilcisi), sömürge ve yarı-sömürge ülke komünistlerinin burjuva demokratik devrim tanımlamasından hoşlanmadıklarını, devrim bu şekilde tanımlanınca Komünist Partinin rolü küçültülüyormuş gibi düşündüklerini, bir KP'nin her zaman ve her yerde sosyalist devrimden yana olması gerektiğini ileri sürdüklerini aktarıyor (Dönüşüm, 1992: 145-146).

25 Losovski, bu tanımın yeterince anlaşılır olmadığını, Lenin'den sonra bu konuya hiçbir biçimde açıklık getirilmediğini savunarak Komintern'i eleştiriyor (Dönüşüm, 1992: 146-147).

26 Bkz: Dönüşüm, 1992: 211-269.

2. İşçi sınıfının ve belli bir dereceye kadar da köylülüğün örgütlenme ve devrimci deneyim derecesi.

Dünya ülkelerinin devrim aşamalarına göre kategorilere ayrıştırıldığı VI. Kongre sırasında Türkiye ile ilgili bir tartışma da yaşanmıştı. KEYK üyesi Kuusinen Türkiye'yi en geri -feodalizm öncesi-, dolayısıyla da devrim beklenmeyecek ülkeler kategorisinde değerlendirince, TKP temsilcisi Ali Cevdet (Fahri) buna karşı çıkmış, Türkiye'de kapitalizmin hiç de küçümsenemeyecek bir yol aldığını kanıtlamaya çalışmıştı. Ali Cevdet'e göre Türkiye'de bir burjuva devrimi gerçekleşmişti ve bu da kapitalizmin belli bir gelişme aşamasına ulaştığının başlıca kanıtıydı. Türkiye'deki kapitalist gelişme düzeyi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işçi sayısı herhangi bir Balkan ülkesindekinden daha az değildi. Türkiye'de burjuva devriminin niçin kapitalist bir yol izlediği yolundaki soruya yanıt olarak da şu sebepleri sıralıyordu: Proletarya Türkiye'nin çeşitli yerlerinde dağınık bir biçimde bulunuyordu, önemli bir kısmı emperyalizmin işgali altındaki bölgelerdeydi, bu yüzden aralarında bir bağlantı kurulamamıştı; proletarya, yetersiz örgütlenme seviyesi ve deneyimsizliği yüzünden ve milli devrimin ulusal kurtuluşçu karakteri nedeniyle kolayca burjuvazinin etkisinde kalmıştı; Komünist Parti henüz örgütlenmesinin başındaydı, mücadeleye önderlik etmeye yeni başlamıştı; Komünist Enternasyonal ile Türkiye proletaryasının bağları çok zayıftı; köylü kitleleri içinde yeterince örgütlü bir hareket yoktu; burjuvazi, eski rejime karşı mücadelesi sırasında büyük deneyim kazanmıştı, Anadolu'nun burjuva sınıfını birleştirmeyi başarmıştı ve orduyu da arkasına almıştı; emperyalistler arasındaki çelişmeler yerli burjuvazinin işine yaramıştı. Ali Cevdet'e göre Türkiye'de milli devrimin kapitalist bir yol izlemesine yol açan etkenler bunlardı, Kuusinen'in tezlerinde ileri sürdüğü gibi Türkiye'nin feodalizm öncesi ilişkilere sahip olması değil (*Dönüşüm*, 1992: 127-128). Kemalist iktidar başlangıçta yerel güçlere dayanan, milli bir yol izlemekteydi Ali Cevdet'e göre, ama bir süredir bu yoldan sapmıştı. Çünkü milli burjuvazi, sermaye birikimini kendi olanaklarıyla sürdüremeyeceği bir noktaya ulaşmıştı ve giderek daha fazla yabancı sermaye ithal etme zorunluluğu duymaktaydı. Kemalist burjuvazi, işçi kitlelerini beraberce sömürebilmek için emperyalist sermayeye başvurmak zorundaydı ve emperyalizm de, Musul sorununda olduğu gibi, bu durumdan yararlanmaktaydı. Kemalizm, Musul sorununda ve dış borçlar meselesinde tamamen emperyalizme boyun eğmişti ve başka tavizler de vermek zorundaydı. "Böylece Kemalizm, ülkenin bağımsızlığına ihanet yoluna sapmak zorunda" kalmış, "Kemalist burjuvazi tamamen karşı-devrim saflarına geçmiş"ti (Dönüşüm, 1992: 129). Ali Cevdet'e göre bu durum, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde milli burjuvazinin, zaferi kazanmış olsa da, bir süre sonra karşı-devrim yolunu tutacağına iyi bir örnekti. Aynı zamanda da kapitalist

gelişme yoluna giren sömürge ya da yarı-sömürge ülkelerin, kapitalizmi bağımsız olarak geliştirme olanağına sahip olmadıklarının bir göstergesiydi.

Sonuçta, TKP delegesi Ali Cevdet'e göre, Türkiye bir burjuva devrim yaşamıştı ama bu devrim, burjuva demokratik devrimin bütün görevlerini (tarım devrimini, milliyetler sorununu vs.) çözmemişti. Ayrıca Türkiye, örneğin Almanya gibi çok gelişmiş bir sanayi ülkesi de değildi, nüfusun çoğunluğu küçük köylü üreticilerden oluşmaktaydı.

> İşte bu yüzden, Türkiye proletaryasının önünde ancak, işçi-köylü diktatörlüğünden proletarya diktatörlüğüne geçme görevi durabilir. Türkiye'de bu geçiş dönemi kısa sürecektir, çünkü ülkede asgari düzeyde bir sanayi, bunun için yeterli büyüklükte bir işçi sınıfı ve kitlelerle bağı olan bir Komünist Partisi vardır. Bu işçi-köylü diktatörlüğünün, proletaryanın doğrudan önderliği ve hegemonyası altında gerçekleştirileceğini ayrıca belirtmeye gerek yok (*Dönüşüm*, 1992: 130-131).

Ali Cevdet'in bu eleştirilerine rağmen Komintern'in Türkiye'ye ilişkin politikalarında pek değişiklik olmayacaktı. Kuusinen'in Türkiye'yi devrim beklenmeyecek ülkeler kategorisinde değerlendirmesi, ülkedeki komünist hareketin zayıflığı kadar, SSCB'nin Kemalist iktidarla iyi geçinme politikasına da bağlanabilir.

Komintern programında sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde milli burjuvaziyle ittifak konusuna da değiniliyor, programın genel "sol" çizgisine uygun olarak bu konu tali bir sorun olarak tarif ediliyordu.

> Bu ülkelerde esas görev, işçileri ve köylüleri *bağımsız* olarak (proletaryanın komünist sınıf partisinde, sendikalarda, köylü birliklerinde, köylü komitelerinde ve devrimci durum olduğunda Sovyetlerde) örgütlemek ve onları milli burjuvazinin etkisinden kurtarmaktır. Milli burjuvazi ile geçici anlaşmalar ancak işçilerin ve köylülerin devrimci örgütlenmesini engellemediği ve emperyalizmle gerçekten mücadele ettiği takdirde caizdir (KEP, 2001: 87).[27]

1929 Ekonomik Bunalımı bir dünya devrimi beklentisini artırmıştı. Kapitalist dünyanın iktisaden gerilediği, büyük bir işsizlik sorunu ve ciddi bir işçi sınıfı mücadelesiyle karşı karşıya kaldığı bu yıllarda SSCB ekonomisi ise hızlı bir büyüme içindeydi. Bu durum devrim umudunu büyütüyordu. Almanya'da faşizm yükselirken sosyal demokrasi komünistlerin iş birliği önerilerini geri çeviriyor, çeşitli ülkelerde sosyal demokrat partiler "en az kötü"yü tercih etmek adına yükselen faşizmle mücadele etme gereği duymuyorlardı. Faşizme ve gericiliğe karşı mücadele eden tek güç komünistlerdi. Bu durumda "birleşik cephe" politikası, işçilerin birliğini tabanda sağlama hedefiyle yürütülüyor, sosyal demokrat partiler "sosyal faşist" olarak nitelenmeye devam ediliyordu (Cougniot, 1975:103-105).

27 Diğer yandan Kongre'de, küçük burjuvazi, köylülük ve hatta işçi sınıfı kitleleri üzerinde etkisi olan burjuvazinin ulusal reformizminin öneminin küçümsenmesinin komünistlerin tecridine yol açabileceğine de dikkat çekilmişti (Cougniot, 1975: 99-100).

KEYK, 1932'de yaptığı toplantısında "kitlelere" sloganının altını bir kez daha çizdi. O an için en gerekli eylemin kitleleri harekete geçirmek olduğu düşünülüyordu: İşçi sınıfı faşizm tehlikesine karşı genel greve çağrıldı. Partisiz ve sosyal demokrat işçilerle süreklilik gösteren ilişkiler kurulması isteniyordu. Bu çağrı, Komintern politikalarında bir dönüşüme işaret ediyordu. Bu dönüşüme yol açan en büyük etken ise, hiç kuşkusuz, kısa bir süre önce dünya devriminin merkezi olacağı umulan Almanya'da Hitler'in önderliğindeki faşist hareketin iktidara gelmesiydi. İtalya'da faşizm zaten iktidardaydı ve bu faşist dalganın giderek tüm Avrupa'ya yayılmasından korkuluyordu. Bu koşullarda Komintern eski "sınıfa karşı sınıf" politikasını terk ederek "faşizme karşı birleşik cephe" politikasına yönelecekti. Bu çerçevede KEYK, 5 Mart 1933 tarihindeki toplantısında, komünist partileri sosyal demokrat partilerle açık iş birliği yapmaya çağırdı. Ne var ki Komintern'in bu doğrultudaki çağrıları sosyal demokrat partilerin üst örgütü olan Sosyalist Enternasyonal tarafından uzun süre karşılıksız bırakılacaktı.

Nihayet, 1934'te Fransa'da "birleşik cephe" için çağrı yapan FKP'ye Sosyalist Parti olumlu yanıt verdi (1923'ten beri 26 çağrı yapılmıştı ve sosyalistler bunların tümünü reddetmişlerdi). FKP, "birleşik cephe"nin yanına bir de "halk cephesi" sloganını eklemişti; işçi sınıfının köylüler ve kent küçük burjuvazisiyle ittifakını öngören bu slogan, Komintern'de tartışmalar yarattıysa da, çok geçmeden onaylandı (Cougniot, 1975: 125).

1935 yılında yapılan VII. Kongre'de Georgi Dimitrov, FKP'nin bu politikalarını övdü ve diğer ülkelere örnek gösterdi. Böylece "halk cephesi" politikası da resmileşmiş oldu. VII. Kongrenin önemli bir gündem maddesi "faşizm"di. Dimitrov kongrede yaptığı analizde, faşizmi, tekelci sermayenin ürünü olarak tanımladı ve faşizm ile sosyal demokrasiyi birbirinden ayırdı. Faşizmin, burjuva hükümetler arasında sıradan bir yer değiştirme olarak kabul edilmesine karşı çıktı. Dimitrov'a göre seçim artık proletarya diktatörlüğü ile burjuva demokrasisi arasında değil, burjuva demokrasisiyle faşizmin temsil ettiği açık terörist burjuva diktatörlüğü arasındaydı (Johnstone, 2001: 209). Böylece Komintern'in sosyal demokrasiye bakışı tümüyle değişmiş oluyordu ve ortak eylemlerin önü açılıyordu.

Komintern, komünistlerin halk cephesi hükümetlerini desteklemesini zorunluluk olarak kabul etti. İşçi-köylü hükümeti sloganı yeniden ön plana çıkarıldı. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerle ilgili olarak aşamalı devrim anlayışı daha da geliştirildi. Önceden bu tür ülkelerde hızla sosyalist devrime dönüşecek burjuva demokratik devrim olasılığı kabul ediliyordu. Kongrede bu görüş revizyona uğratıldı ve bu ülkelerin çoğunda gerçek halk devriminin ilk adımının zorunlu olarak bir ulusal kurtuluş mücadelesi uğrağından geçmesi gerektiği savunuldu. O halde bu ülkelerde komünistler anti-emperyalist birleşik cephenin yaratılması için çalışmalıydılar. (Cougniot, 1975: 134). KE,

daha sonra ÇKP'ye Japon emperyalizmine karşı savaşta milli burjuvazinin de cepheye çekilmesini salık verecek, bunun üzerine ÇKP, Koumintang'a iç savaşın durdurulması için çağrı yapacaktı. Böylece de "işçi-köylü cumhuriyeti" sloganının yerini "halk cumhuriyeti" sloganı alacaktı (141).

VII. Kongre, Komünist Enternasyonal'in son kongresiydi. 1939 yılında imzalanan SSCB ile Nazi Almanyası arasındaki pakt, ulusal KP'leri zor duruma düşürmüş, 1940'ta ABD KP'si Komintern'den ayrılmıştı. 1941'e kadar savaşı her iki taraf için de haksız, gerici ve emperyalist olarak nitelendiren Komintern, Almanların SSCB'ye saldırısından sonra desteğini koşulsuz olarak Sovyetler'e ve onun Batılı müttefiklerine verdi. Komintern, komünist hareketin bu koşullarda uluslararası bir merkezden yönetilmesinin olanaksızlaştığı gerekçesiyle, KEYK Başkanlığının önerisi doğrultusunda, Haziran 1943'te dağıldı/dağıtıldı. Bu karar, Stalin'in Batılı müttefiklerine hoş görünme arzusunu da yansıtıyordu (Claudin, 1990: 20).

Çin Devrimi ve Komintern'den Sonra Uluslararası Sosyalist Hareket

60'lı yıllara ve daha öncesine baktığımızda, SSCB'nin gerek Avrupa gerek Üçüncü Dünya ülkeleri için öngördüğü sosyalizme geçiş modellerine, somut koşulları ve olasılıkları hesaba katan, ideolojiye kıyasla siyasal pratiğe başat rol veren, tek kelimeyle *reelpolitiğin* gereklerini gözeten bir anlayışın egemen olduğunu görüyoruz. Devrimci stratejiye ilişkin ideolojideki değişiklikler, genelde, olayların peşi sıra gerçekleşmekteydi çünkü (Hough, 1986: 181). Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde burjuvazinin devrimci ve iş birlikçi unsurlarının birbirinden ayrılması gerektiğini Stalin daha öncesinden belirtmişti. Bu tür ülkelerde sosyalizme geçiş farklı bir nitelikte olacaktı, çünkü uzun zamandan beri sömürgeci boyunduruk altında yaşamış olmanın yarattığı genel ekonomik ve kültürel geriliği ortadan kaldırmak epey uzun sürecekti. Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler'in Üçüncü Dünya'ya yönelik politikasında değişiklikler olmuştu, ama bu değişiklikler devrimci stratejiden çok dış politikayla ilintiliydi; çizilen yeni stratejik çizgi, emperyalistlerle bağlantılı büyük burjuvazi ile toprak beylerini hedef tahtasına koymaktaydı (Hough, 1986: 149-150). Bu bağlamda hem Sovyetler hem de Komintern, 1920'lerde, kuruluş aşamasındaki Çin Komünist Partisi'yle olan ilişkilerinde, bu ülkedeki komünistlerin -siyasal bağımsızlıklarını korumak kaydıyla- anti-emperyalist mücadele verirken gerektiğinde ulusal burjuvaziyle ittifaklar kurmalarına destek vermişti. Çin'de sosyalizm için uygun koşulların henüz oluşmadığı görüşünde olan Komintern, ÇKP'ye, "ulusal burjuvazinin bağımsızlık mücadelesi veren partisi" olarak gördüğü Kuomintang'la iş birliği yapması yönünde telkinlerde bulunmuştu (STMA; 1988: 1137-1141). ÇKP'nin Kuomintang'la girdiği ilişkilerin dalgalı

bir seyir izlemesi ve Komintern'in tavsiyeleri doğrultusunda Batı ve Japon emperyalizmine karşı ulusal bir birlik oluşturmaya çaba göstermesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Öyle ki, Kuomintang'ın 1927'den itibaren komünistlere karşı yer yer katliam boyutlarına varan saldırılara yönelmesi bile Komintern'in bu partiye karşı tutumunda kesin bir değişikliğe yol açmadı. Komintern ve Stalin, ÇKP'ye, bu sıralarda "sol" ve "sağ" kanatları arasında bölünmüş durumda olan Kuomintang'ın "sol" kanadında kalmalarını salık verdiler. Stalin'e göre Kuomintang hâlâ "proletaryanın ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünü" temsil ediyordu (akt. Oluç, 1988: 1162). Oysa Komintern'de Troçki'nin önderlik ettiği *Birleşik Muhalefet,* ÇKP'nin sol Kuomintang'ı takip etmesi halinde bir kez daha ihanete uğrayacağını öngörmüş, Çinli işçilere "kendi sovyetlerinizi kurun ve onları köylü sovyetleri ile birleştirin" çağrısı yapmıştı. Nitekim Temmuz 1927'de işçiler ve komünistler bu kez sol Kuomintang'ın ihanetine uğrayacak ve yeni katliamlar yaşanacaktı. Ama Komintern ÇKP'nin yine de Kuomintang'da kalmasında ısrarlıydı; Çinli komünistler Kuomintang içindeki kitlelerle daha sıkı bağlar kurmaya çalışmalıydı. 1935'te benimsenen "birleşik halk cephesi" politikasının bir gereği olarak Komintern, sonraki yıllarda da Kuomintang'ı anti-emperyalist cephenin bir parçası olarak görmeye devam etti ve bu partiyle ÇKP arasında bir denge politikası izledi (STMA, 1988: 1154- 55). Oluç'un da işaret ettiği üzere (1988: 1163), Stalin'in ve Komintern'in bu politikalarının arkasında, 1920'lerin ortalarından itibaren geliştirilmeye başlanan "tek ülkede sosyalizm" teorisi yer alıyordu. Avrupa'da beklenen devrimlerden umut kesilince öncelik "sosyalist anavatan"ın korunmasına verilmişti ve Çin'in görece zayıf işçi sınıfından bir sosyalist devrim beklemek "gerçekçi" değildi. Çin'deki tüm "milli sınıfların" bir cephede vereceği anti-emperyalist mücadelenin başarı şansı daha yüksekti.

Mao Zedung, 1927'den sonra Kuomintang'la iş birliğine genelde karşı çıkmıştı, ama Çin'in somut koşullarında Japon emperyalizmine karşı tek çözümün geniş bir "birleşik cephe" yaratmak olduğunu kabul ediyordu; ilk aşamada demokratik devrim hedeflenmeliydi, gelecekte koşullar uygun olduğunda sosyalist devrime kalkışılabilirdi (STMA, 1988: 1155). Mao, devrimde köylülüğün rolü konusunda ise Komintern'den ayrılıyordu. Komintern'in kentleri esas alan stratejisine karşılık Mao, yoksul köylüler olmaksızın Çin'de devrimden söz etmenin tam bir hayal olduğunu düşünüyordu. Köylülüğün ekonomik ve toplumsal bakımdan egemen olduğu bir yarı-feodal/yarı-sömürge toplumda, devrimin temel gücü ancak yoksul köylülük olabilirdi ve devrim kırlardan başlayarak kentlere doğru gelişen bir seyir izlemeliydi. Temel mücadele biçimi ise "silahlı mücadele" olacaktı. Mao, "halk savaşı" stratejisini pratik mücadelenin içinde ve Çin'in özgün koşullarından kalkarak geliştirmişti ama Boratav'ın da belirttiği gibi

(1988:1159) onun görüşlerinin temelinde Leninist öğreti yatıyordu. Lenin'in Rusya için geliştirdiği stratejiyi Mao, yarı-feodal bir köylü toplumu olan Çin'e uyarlamıştı. Çin için sosyalist devrimden önce bir demokratik devrimi zorunlu sayması da, Lenin ve Komintern'in sömürge ve yarı-sömürge ülkeler için öngördüğü stratejinin bir yansımasıydı:

> Çin yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ülkedir. Siyasi, ekonomik ve kültürel bakımlardan eşit olmayan şekilde gelişmiş bir ülkedir. Bundan şu sonuç çıkar: Çin devrimi, karakter bakımından bugünkü dönemde, burjuva demokratik bir nitelik taşımaktadır. Başlıca hedeflerini emperyalizm ve feodalizm, temel itici güçlerini ise proletarya, köylülük ve şehir küçük burjuvazisi teşkil eder. Milli burjuvazi ise belli zamanlarda ve belli ölçülerde devrime katılabilir (Mao, 1993: 22-23).

Ancak Mao'ya göre Çin'in burjuva demokratik devrimi, Amerika ve Avrupa'nın burjuva demokratik devrimlerinden farklı olacaktı. Mao'nun "yeni demokratik devrim" adını verdiği bu modelde devrim, "burjuvazinin diktatörlüğü ile değil, bütün devrimci sınıfların proletarya önderliği altında birleşik cephesinin diktatörlüğü ile" sonuçlanacaktı. Aynı zamanda bu devrim, emperyalizme, yani uluslararası kapitalizme karşı koyduğu için dünya proleter-sosyalist devriminin de bir parçası olacaktı (1993: 55). Çin Komünist Partisi'nin görevi, Çin'in burjuva demokratik devrimini (yeni demokratik devrimi) tamamlamak ve tüm gerekli şartlar olgunlaştığında onu toplumsal bir devrime dönüştürmekti. Sosyalist devrim ancak demokratik devrim sonuçlandıktan sonra gerçekleşebilirdi. "Demokratik devrim, sosyalist devrim için zorunlu hazırlık ve sosyalist devrim, demokratik devrimin kaçınılmaz bir sonucu"ydu (1993: 58-59).

Aslında Rusya'da olduğu gibi Çin'de de "aşamalı devrim teorisi" doğrulanmadı. Çin'de 1949 yılında gerçekleşen devrim, pratikte büyük ölçüde bir "köylü devrimi"ydi ama iktidarı alan ÇKP'nin ideolojisi ve uyguladığı program 1917 Ekim Devrimi'ni gerçekleştiren Bolşevik Parti'den –en azından ilk yıllarda– pek de farklı değildi. Buna rağmen uluslararası sosyalist hareket, Çin devriminden sonraki yıllarda da sömürge, yarı-sömürge ve az gelişmiş ülkeler için "sosyalizme aşamalı geçiş" ve "birleşik cephe" teorisini savunmaya devam etti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika'da başgösteren ulusal kurtuluş savaşları da, önce anti-emperyalist bir mücadeleyle bağımsızlığın kazanılması, sonra bir geçiş süreci içinde kapitalist olmayan yoldan sosyalizme yönelinmesi şeklinde özetlenebilecek stratejiyi güçlendirdi. SSCB'nin 1950'lerin ikinci yarısında kapitalist sistemle "barış içinde bir arada yaşama" politikasını ortaya atması da bu türden teorilerin gelişip yaygınlaşmasını destekledi.

1960 yılında Moskova'da toplanan Komünist ve İşçi Partileri Konferansı'nın bildirisinde bağımsızlık mücadelesi vermekte olan ülkeler için öngörülen strateji şöyleydi:

> Sömürgecilik ezgisi boyunduruğunu kıran ülkelerde ulusal yeniden-doğuşun acil görevleri, ancak, emperyalizme ve feodal kalıntılara karşı, ulusun bütün yurtsever güçleri tek ulusal demokratik cephede birleştirilerek yürütülecek bir savaşla başarılı bir şekilde yerine getirilebilir. Yeni kurulan ülkelerde, üzerinde ulusal ilerici güçlerin birleşebileceği ve gerçekten de birleşmekte oldukları temel, politik bağımsızlığı sağlamlaştırmak, köylünün yararına tarım reformları yapmak, feodalizm kalıntılarını temizlemek, emperyalist baskının ekonomik köklerini kazımak, yabancı tekelleri sınırlandırmak ve bunları ulusal ekonominin dışına itmek, ulusal sanayii kurmak ve geliştirmek, halkın yaşam düzeyini yükseltmek, sosyal yaşamı demokratikleştirmek, bağımsız ve barışçı bir dış politika gütmek, sosyalist ve diğer dost ülkelerle ekonomik ve kültürel iş birliğini geliştirmek gibi, ulusal çıkarlara uygun görevlerin yerine getirilmesiyle yaratılır. (*Ürün*, 1976: 70-71).

Bağımsızlık mücadelesinde en önemli gücün işçi sınıfı ve köylülüğün ittifakı olduğu belirtilen bildiride, milli burjuvazinin de anti-emperyalist ve anti-feodal devrime katılmasının mümkün olduğu ileri sürülüyor, fakat bu sınıfın istikrarsız yapısına dikkat çekilerek bu konuda komünist ve işçi partilerinin dikkatli olması isteniyordu. Bildiriye göre, bu tür ülkelerde komünist partiler, bağımsızlık bir kez kazanıldıktan sonra, anti-emperyalist ve anti-feodal demokratik devrimin gereği gibi tamamlanabilmesi için "milli demokrasi"nin kurulması çabalarını desteklemeliydiler. Bu ülkelerin açlık ve yoksulluktan kurtulmalarının tek yolu, "milli demokrasi devleti" altında "kapitalist olmayan gelişme yolu"na girmekten geçiyordu. Milli/ulusal demokrasi devleti ise şöyle tanımlanmıştı: Kendi politik ve ekonomik bağımsızlığını tutarlı olarak savunan, emperyalizme ve onun askerî bloklarına karşı çıkan, kendi topraklarında askerî üslerin kurulmasına, sömürgeciliğin yeni şekillerine ve emperyalist sermayenin içeri sızmasına karşı savaşan, yönetimde diktatörlük ve zorbalık yöntemlerini silkip atan, halka en geniş demokratik hak ve özgürlükleri sağlayan ve halkın hükümet politikalarının oluşturulmasına katılmasına olanak yaratan, tarım reformu yapan devlet (*Ürün*; 1976: 73).

Bildiride dikkat çeken bir nokta da "milli cephe"nin geçerliliğinin sadece az gelişmiş ya da sömürge ülkelerle sınırlı olmamasıydı. Öyle ki "Amerikan emperyalizminin politik, ekonomik ve askerî egemenliği altında olan bazı Avrupa-dışı gelişmiş kapitalist ülkelerde" bile "ulusun bütün demokratik, yurtsever güçleri", esas darbeyi Amerikan emperyalizminin egemenliğine, tekelci sermayeye ve yerli gericiliğe vurmak için "tek cephede" birleşiyorlardı (78).

SBKP'nin 1961 yılında gerçekleşen 22. Kongresinde kabul ettiği parti programına hâkim olan perspektif de dünya devrimi değil, Avrupa için anti-tekel demokrasi mücadelesi, az gelişmiş ülkeler içinse milli demokrasiydi (Kızılırmak, 1976: 293-305). Komünist ve işçi partilerinin 1969

yılındaki konferansında da benzer kararlar alınmış, dünya çapında "anti-emperyalist ve anti-tekel mücadele" ön plana çıkarılmıştır. Komünist partilerin görevi, emperyalizme, gericiliğe ve savaş güçlerine karşı bütün öteki anti-emperyalist güçlerle eylem birliği yapmak olarak saptanmıştır (*Ürün*, 1976: 110-176).

Latin Amerika'da Devrimci Hareket ve Siyasal Strateji Sorunu

1961-71 döneminde Türkiye solunu kuramsal ve siyasal açılardan etkileyen -SSCB ve Çin dışında- bir üçüncü merkez daha vardı: Latin Amerika. Özellikle 1959'daki Küba Devrimi ve kıtada 1960'ların ikinci yarısında hız kazanan gerilla mücadeleleri çok hızlı bir biçimde Türkiye sol hareketini de etkisi altına almıştı. Che Guevera çizgisinden ve Regis Debray ve Carlos Marighela gibi "teorisyenlerden" esinlenen bazı MDD'ci gruplar 1969 yılından itibaren yeni arayışlara yöneleceklerdi. Bu nedenle Latin Amerika deneyimine de kısaca değinmekte fayda var.

Löwy (1998: 7-8), Latin Amerika Marksizminin, "devrimin karakteri" sorunu esas alınarak incelendiğinde üç döneme ayrılabileceğini belirtir: 1920'lerden 1935'e kadar olan ilk dönemde Latin Amerika devrimi aynı zamanda hem anti-emperyalist hem de sosyalist bir devrim olarak kurgulanmıştır. Otuzların ortalarından 1959'daki Küba devrimine kadar olan ikinci dönemde Latin Amerika Marksizmine Sovyet yorumu ve bunun sonucu olarak aşamalı devrim öğretisi egemen olmuştur. Küba devrimiyle başlayan üçüncü dönemde ise devrimin sosyalist karakterini ve silahlı mücadeleyi savunan radikal akımlar yeniden güçlenmiştir.

Elbette Türkiye solunun Latin Amerika'dan etkilenmesi Küba devrimiyle başlayan üçüncü dönemdedir. Ancak önceki dönemlerde de Türkiye solu ile Latin Amerika solunun benzer eğilimleri paylaştıkları söylenebilir. Çünkü 1920'lerdeki radikal eğilimler de, 1935'ten sonraki aşamacı, "sağ" çizgi de esas olarak Komintern ve Sovyetler Birliği kaynaklıdır ve dünyanın hemen her yerindeki sosyalist hareketleri etkilemiş politikalardır. 1920'lerdeki dünya devrimi beklentisine uygun olarak radikal bir politika izleyen ve sosyalist devrimi savunan Latin Amerika komünist partileri, Komintern'in 1935'te "faşizme karşı birleşik halk cephesi" politikasını öne sürmesinden sonra, Latin Amerika'nın sosyalist devrim için uygun koşullara sahip olmadığını "keşfetmişler" ve sosyalizme aşamalı geçişi savunmaya başlamışlardır. Gündemde anti-emperyalist, demokratik devrim vardır. Soğuk savaş döneminde Latin Amerika ülkelerinin çoğunda komünist partilerin yasaklanması ve komünistlerin büyük bir baskı ve terörle kuşatılmaları da bu partilerin temel stratejilerinde bir dönüşüme yol açmadı. Hâlâ aşamalı devrim ve milli burjuvazinin de içinde olduğu cephe politikası savunuluyordu (Löwy, 1998: 43-44).

1959'daki Küba devrimi bu açıdan ayrıksı bir model oluşturdu. Devrime önderlik eden kadronun Sovyetler Birliği merkezli uluslararası komünist hareketle doğrudan hiçbir bağı yoktu. Küba'daki Sosyalist Halk Partisi (Partido Socialista Popular - PSP) Sovyetik çizgiye bağlıydı ama bu parti, devrimi gerçekleştiren Fidel Castro ve arkadaşlarının 26 Temmuz Hareketi'ne baştan karşı çıkmış, bu grubun gerçekleştirdiği Moncado baskınını "hiçbir ilke tanımayan ve gangsterliğe eğilimli küçük burjuvazinin karakteristiği olan umutsuzluktan doğan darbeci, serüvenci" bir girişim olarak mahkûm etmişti (Löwy, 1998: 45-46). 26 Temmuz Hareketinin Batista diktatörlüğüne karşı mücadelesine 1958'den itibaren destek vermeye başlayan PSP, devrimin gerçekleşmesinden sonra da Castro hükümetinin izlediği radikal politikalara karşı çıktı ve ulusal kurtuluş devriminin "burjuva demokratik" bir aşamada kalması gerektiğini savundu, burjuvazinin mülksüzleştirilmesine karşı çıktı. PSP'ye göre Küba sosyalizme geçmek için uygun koşullara sahip değildi (STMA, 1988: 1372; Löwy, 1998: 47). Oysa Batista diktatörlüğünü deviren Castro önderliğindeki gerilla hareketi, iktidarı aldıktan sonra uygulamaya koyduğu anti-emperyalist ve demokratik nitelikli programlar yalnızca büyük toprak sahiplerinin ve oligarşinin değil, egemen sınıfların tamamının düşmanlığıyla karşılaşınca hızla sosyalizme yöneldi. 1961 Mayıs'ında Castro, Küba devriminin sosyalist bir devrime dönüştüğünü resmen ilan etti. Castro'ya göre, anti-emperyalist devrim ve sosyalist devrim ancak tek bir devrim olabilirdi, çünkü emperyalizmin karşısında durabilen yalnızca sosyalizmdi (Löwy, 1998: 53-54).

Küba devrimi, bütün dünya devrimcilerini, ama en çok da Latin Amerika kıtasındaki devrimci hareketleri derinden etkiledi. Latin Amerikalı devrimcilere göre Küba devrimi, bir yandan emperyalizme bağımlı gerici bir iktidarı yıkmanın en etkili yolunun silahlı mücadele olduğunu; diğer yandan, demokratik devrimden sosyalist devrime kesintisiz bir şekilde geçmenin mümkün olduğunu kanıtlamıştı. Böylece kıtada barışçıl geçişi ve demokratik devrim için ulusal burjuvaziyle ittifak yapmayı savunan geleneksel komünist partiler bir anda itibar kaybettiler. Küba devriminden esinlenen ve silahlı mücadeleyi temel alan akımlar hızla güçlendiler.

Küba devriminin, mücadele biçimi –gerilla mücadelesi– yanında bir diğer ayrıksı özelliği, gerçekleşen anti-emperyalist, demokratik devrimin çok hızlı bir biçimde sosyalist devrime dönüşmesiydi. Üstelik de devrimin demokratik aşamasına katılan bir "milli burjuvazi" söz konusu değildi. Devrimin önderlerinden Ernesto Che Guevera bu durumu şöyle ifade etmişti: "Öte yandan yerli burjuvazi, emperyalizme karşı –eğer bir zamanlar gerçekten vardıysa– direnme yeteneğini kaybetmiştir ve şimdi sadece onun dümen suyunda gitmektedir. Başka bir seçenek yoktur: Ya sosyalist devrim ya da bir devrim karikatürü" (akt. Löwy, 1998: 56). Küba devriminin demokratik

devrimden sosyalist devrime dönüşümünü analiz ettiği 1964 tarihli bir başka makalesinde de Komintern teorisyenlerinin "aşamalı devrim" teorisine ironik bir gönderme yaparak, –Gramsci'nin 1917 Ekim Devrimi'ni "*Kapital*'e karşı devrim" olarak nitelemesine benzer bir biçimde– "Küba diyalektiğin, tarihsel maddeciliğin ve Marksizmin tüm yasalarını çiğnemiştir" demişti (akt. Löwy, 1998: 56). Castro da İkinci Havana Deklarasyonu'nda, Sovyetler Birliği'nin "barış içinde bir arada yaşama" tezlerini reddetmişti.

Ancak Küba devriminin, önce Latin Amerika Solu'nu sonra da dünyanın başka bölgelerindeki sol hareketleri en çok etkileyen yanı mücadele biçimiydi. Her türlü kendiliğindenciliğe karşı çıkan devrimci bir volontarizm -"devrimcinin görevi devrim yapmaktır" diyordu Castro- ve silahlı mücadele "Castroculuk" olarak adlandırılan bu yeni akımın ayırt edici özellikleriydi. 1960'ların sonuna doğru birçok Latin Amerika ülkesinde Castrocu örgütler ortaya çıktı. Silahlı mücadele ya da gerilla mücadelesinin Küba'daki uygulanış tarzı kısa sürede bir "teori"ye de dönüştürüldü ve bütün bölge ülkelerinde uygulanabilir bir model olarak sunuldu: *fococuluk*. Kübalı devrimciler, gerilla mücadelesi sırasında oluşturdukları her bir gerilla birimine İspanyolcada "ocak" anlamına gelen *foco* adını vermişlerdi. Küba devrimi başarıya ulaşıp da Latin Amerika'da geleneksel komünist partilere muhalefet eden bazı devrimci gruplar tarafından bir model olarak benimsenince, bu devrimin asli mücadele birimi olarak görülen *foco* da, sosyalist devrimin öncü gücü olarak teorize edildi (Kürkçü, 1988: 1442). Bu teorinin derli toplu bir sunumu, Fransız devrimci Regis Debray'ın 1967 yılında yayınlanan *Devrimde Devrim* adlı kitabıydı. Bu teoriye göre, silahlı mücadeleye başlamak için bütün koşulların olgunlaşmasını beklemek gerekmiyordu, çünkü bizzat gerilla *foco*su bu koşulları yaratabilirdi. Siyasal olanla askerî olan birbirinden ayrı olmayıp, çekirdeği gerilla olan halk ordusundan ibaret tek bir organik bütün oluşturuyordu. Öncüsüz devrim olmazdı ama bu öncü ille de Marksist-Leninist parti değildi, gerilla gücü çekirdek halindeki politik öncüydü. Parti bu çekirdeğin gelişmesiyle ortaya çıkacaktı. Şehir ile kır arasındaki çelişmede kır temel alınmalıydı. Halk desteğini kazanmak için silahlı mücadele zorunluydu (Kürkçü, 1988. 1442-43; Löwy, 1998: 58).

Debray'ın *foco* teorisi 1967'den itibaren Latin Amerika'da çoğunluğunu öğrenci ve aydınların oluşturduğu gruplar tarafından pratiğe geçirilmeye çalışıldı. Ancak bu hareketler pek başarılı olamadı ve 1970'lerin ortalarında çoğu dağıldı.[28] Zaten *fococuluk* hızlı bir gelişme göstermesine karşın kıtadaki tüm devrimci hareketler tarafından benimsenmiş değildi. Aksine, koşullar uygun olmamasına rağmen silahlı mücadeleyi öne çıkardığı için geleneksel

28 Belki bir istisna olarak 1979'daki Nikaragua devrimini anmak gerekir. Ancak bu devrim Küba devrimine göre pek çok farklılık taşıyordu. Bkz: Löwy, 1998: 69-74.

komünist partiler tarafından, devrimin maddi önkoşullarını hiçe saydığı ve işçi sınıfını küçümsediği için Troçkist hareket tarafından, silahlı mücadeleyi köylüleri temel alarak bir "halk savaşı" biçiminde örgütlemediği için de Maocu partiler tarafından eleştirilmişti. Silahlı mücadeleyi temel almakla birlikte *fococuluğu* eleştiren başka gruplar da çıkmıştı. Örneğin Brezilya'da Carlos Marighela, Debay'ın geliştirdiği teorinin tüm kıtada geçerli olamayacağını öne sürerek, "politika ile askerliğin, kentle kırın, gerilla ile klasik kitle çalışmasının" bir arada yürütüleceği bir orta yol önermişti.

Ama *foco* teorisinin en kapsamlı eleştirisi bizzat bu teoriyi ortaya atan Debray'dan geldi. Debray, Che Guevera ile birlikte Bolivya'da giriştikleri hareketin yenilmesinden sonra yazdığı *Silahların Eleştirisi*'nde "özeleştiri" yapacaktı:

> En basit anlamı -Küba devrimin tek yanlı ve büyük ölçüde aşırı basitleştirilmiş bir imgesini sunarak bizzat kendimin yaygınlaştırılmasına yol açtığım ve bütün sorumluluğu da yalnızca bana ait olan anlamı- içinde fococuluk askeri mücadelenin siyasi mücadeleden, yeraltı mücadelesinin legal mücadeleden, öncünün eyleminin kitle hareketinden, stratejinin taktikten, dağların kentlerden, toplumun ileri kesimlerinin geri kesimlerinden kopartılmasına yol açtı. … Küba devriminden beri on beş yıldır kıtada süren 'devrimci savaş' denilen şey bir 'halk savaşı' değil, hemen her yerde bir 'öncü savaşı'dır (akt. Kürkçü, 1988: 1443; 2002: 46).

1960'ların sonunda Sovyet sosyalizminin *bürokratik* havasından ve Sovyetik çizginin *pasifizminden* sıkılan ve yüzünü dünyanın devrimci bölgelerine çeviren Türkiye solcuları için Küba sosyalizmi ve Latin Amerika'daki gerilla mücadelesi, Sovyetler Birliği merkezli "kapitalist olmayan yoldan kalkınma" stratejisine göre çok daha "makul ve gerçekçi" bir model olarak görünmüştü (Kürkçü, 2002. 35). Nitekim öğrenci gençlik içinde MDD'ye meyleden bazı gruplar kısa sürede Küba devriminin ve Che Guevera'nın izinden gitmeyi deneyeceklerdi. Debray ve Marighela'nın kitapları hızla Türkçeye çevrilmiş, gençler arasında elden ele dolaşmaya başlamıştı bile.

Türkiye Komünist Partisi ve Strateji Sorunu

Bizi bu çalışma kapsamında, 1960 sonrası sosyalist hareketlere olan etkileri açısından, özellikle TKP'nin oluşumu ve geçirdiği evrim ilgilendirdiğinden, TKP'nin stratejik görüşlerinin oluşmasında III. Enternasyonal'in (Komintern) oynadığı özel rolü vurgulamak önem taşımaktadır. Öte yandan, Türkiye komünist hareketinin birliğinin gerçekleştiği 1920 Bakü Kongresi'ne kadar, sosyalist hareketin farklı kanallardan akarak TKP'nin oluşumuna kaynaklık ettiğini biliyoruz. Bu nedenle bu örgütsel oluşumların iktidar perspektiflerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

1910 yılında kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF), programatik olarak, Fransız Sosyalist Partisi'nden ve onun lideri Jean Jaures'ten etkilenmiştir. Jeaures'in sosyalistlerin nüfuz sağladıkları ve belli kazanımlar elde ettikleri parlamenter sistemi sürdürmek ve liberallerle iş birliği yapmak eğilimi, Türkiye sosyalizminin belli temsilcileri üzerinde önemli izler bırakmıştır. Türkiye sosyalizminin içinde, gizli ya da açık, II. Enternasyonalci Avrupa sosyalizmini, III. Enternasyonalci Bolşevik sosyalizme yeğ tutan bir kesim olmuştur ve bu akımı Hüseyin Hilmi'nin OSF'siyle başlatmak yanlış olmaz. Türkiye sosyalizminin bir bölüğü -ve giderek de ana gövdesi- en genel çizgileriyle ifade edecek olursak, bağımsızlıkçı-kalkınmacı bir çizgide bir sosyalizm anlayışı geliştirmişken, diğer bölüğü de liberal demokratik değerlere daha fazla önem veren evrimci bir sosyalizm anlayışını benimsemiştir. 1919 yılında OSF'nin devamı olarak kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası'na göreyse, sosyalizme ulaşmak için işçi sınıfının ve diğer ezilen kesimlerin birleşerek örgütlenmesi ve mücadele etmesi gerekmektedir. Fakat TSF'nin sosyalizme geçiş için bir devrim öngördüğüne ilişkin hiç bir veri bulunmamaktadır. Aksine *İştirak*'te yayınlanan makaleler, TSF'nin sosyalizme geçiş sorununu, parlamenter mücadele ekseninde gelişen evrimci bir sürecin ürünü olarak gördüğünü ortaya koyar niteliktedir (Tekin, 2002: 182).

I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği dönemde Türkiye komünist hareketi, OSF ve TSF dışında, üç ayrı koldan gelişiyordu. Almanya'da eğitim gören aydınlar ve yine Almanya'da çalışan işçiler arasında gelişen ve önderliğini Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in yaptığı Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF), temelleri Rusya'daki Türk savaş esirleri arasında atılan ve önderliğini Mustafa Suphi'nin yaptığı Türkiye Komünist Partisi ve Anadolu merkezli Türkiye Komünist Partisi. Bu üç hareket 10 Eylül 1920'de Bakü'de yapılan bir kongrede Türkiye Komünist Partisi adı altında birleştiler. 1920 yılında kabul edilen TKP'nin ilk programına M. Suphi çizgisinin ağırlıkla damga vurduğu görülür. TKP'nin en özgün yanlarından birini partinin programatik yapısı oluşturur. TKP programının hazırlanışı III. Enternasyonal'in kuruluş günlerine denk düşer; II. Enternasyonal'le hesaplaşmanın bu en sıcak günlerinde III. Enternasyonal'e hâkim olan "enternasyonalist devrimci sınıf siyaseti" rüzgarının bütün coşkusunu ve kararlılığını TKP Programında görmek olasıdır. Bu coşku içinde hazırlanan ve kabul edilen programın sunuş konuşmasını yapan M. Suphi, burjuvaziye dayanarak geliştirilen herhangi bir hareketin, Doğu'nun zavallı millet ve memleketlerini kurtarma yeteneğini kaybettiğini ileri sürer (Göksu, 65-67). TKP, sosyalizmin kuruluşunu bir dünya devrimi genel sorunsalı içinde ele almaktadır; sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki devrimle sanayileşmiş ülkelerdeki devrimi tek bir proleter dünya devriminin parçası olarak görmektedir; geri ülkelerin

sömürgecilik karşıtı mücadelesinde burjuvazinin temsilcilerine güvenilemeyeceğini ve inisiyatifi komünistlerin ele alması gerektiğini belirtmektedir. 1920 Programı'nın "İlke ve Esaslar" başlığını taşıyan ve 11 maddeden oluşan ilk bölümünün 5. maddesinde toplumsal devrimin zorunlu olarak evrensel-enternasyonal bir karakter taşıması gerektiği ifade edilmekte, 6. maddesinde dünya işçi ve emekçilerinin sınıf savaşlarının enternasyonal karakterine karşın "ulusal çerçevede de büyük fedakârlıklar yapılması gerektiği" vurgulanmaktadır. 8. maddedeyse, bir ülkede gerçekleştirilecek devrimin diğer ülkeleri de etkileyeceği, doğu ve Batı'daki tüm devrimci hareketlerin birbirlerini tamamlayacağı saptaması yapılmaktadır (Göksu, 2003: 38; *Ürün*, 1997: 9-14).

1920 Programının, 1926 TKP Programı da dahil olmak üzere, bu yıllardan sonra tüm sosyalist harekete hâkim olan programatik anlayıştan oldukça farklı bir düşünce sistematiğinin ürünü olduğu görülmektedir. 1920 Programında öngörülen devrim anlayışı, devrimi ulusal plandaki ekonomik ve sosyal gelişme düzeyinden kalkarak değil, bunu da gözeterek, fakat esas vurguyu dünya sistemi anlayışına yaparak oluşturulmuş bir devrim anlayışıdır. TKP'nin 1920 Programına göre, ulusal düzeydeki farklılıklar devrimin seyrini, hızını, zorluk derecesini etkileyebilen unsurlar olmakla birlikte, dünyada kapitalist sistemin hegemonyasının kurulduğu bir evrede, her ülkede işçi köylü şuralarının iktidara gelebileceği devrimler gerçekleştirilebilir; bu devrimin dayanağı ise dünya sosyalist sistemi ve hareketi olacaktır.

TKP'nin, devrim stratejisini oluştururken, Türkiye'deki proletaryanın zayıf gelişme düzeyini bildiği, fakat bu konuyu önemli görmekle beraber belirleyici olarak değerlendirmediği anlaşılmaktadır. TKP işçi sınıfı partisi olmaya özel bir önem vermekle beraber, devrimi gerçekleştirmek açısından bu sınıfın dışında yer alan "ülkenin üretim araçlarından önemli ölçüde yoksun, gelecekten ümidini kesmiş milyonlarca yoksul emekçisini" son derece önemli bir güç olarak değerlendirmektedir. Belli ki yalnızca Türkiye işçi sınıfının değil, yanı sıra uluslararası işçi hareketinin ve SSCB'nin önderliğinde, o günkü koşullarda dahi, Türkiye'de bir "İşçi Köylü Şuraları Cumhuriyeti" kurulabileceği düşünülmektedir. TKP Programı ve belgelerinden yansıyan bir başka önemli konu da partinin, bütün yukarıda aktarılan yaklaşımlarla tutarlı olarak, Kemalizmle arasına kesin bir sınır çizme konusunda özel bir duyarlılık göstermesidir. TKP, Kemalist harekete şartlı bir destek sunmakla birlikte, Kurtuluş Savaşı'nı bir "İşçi Köylü Şuraları" iktidarı ile sonlandırabilmek için de gerekli girişimlerde bulunmak eğilimindedir.

1920 Kasım'ında, daha çok Kemalistlerin kurdurduğu "resmi" TKP'ye bir tepki olarak kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın (THİF) genel programatik yaklaşımı da TKP ile paralellik taşımaktadır. Bu parti de Ke-

malist hareketin özünü, burjuva hareketin feodal aristokrasiye ve emperyalizme karşı milliyetçi ve yüzeysel bir savaşımı olarak nitelendirmiş ve Kemalist harekete belli bir destek vermekle beraber, Anadolu'da bir sosyal devrim gerçekleştirmeyi öncelikli bir görev olarak görmüştür. THİF'in Anadolu'nun geniş köylü yığınları ile birleşilmesi sorununa daha özel bir önem verdiği, gündemdeki sosyal devrimin en önemli unsurunu bir "Tarım Devrimi"nin gerçekleştirilmesi olarak saptadığı görülmektedir. Belli ki köylü hareketiyle bağ kurmanın en kestirme ve pratik yolu olarak mevcut çete hareketiyle olan bağların çok daha güçlü hale getirilmesi hedeflenmektedir.

Kemalist iktidarın kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar geçen süre içinde, 1947 yılında Esat Adil Müstecaplı önderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ile Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) ve 1957 yılında Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulan Vatan Partisi gibi kısa süreli deneyimler söz konusu olmuşsa da, Türkiye sosyalist hareketinin tarihi büyük ölçüde TKP'nin tarihidir. 1923'ten 1960'lı yıllara kadar süren sosyalist faaliyete damgasını vuran şahsiyet Şefik Hüsnü, çizgi ise TKP'nin üç ana damarından birini oluşturan İstanbul TİÇSF'nın Komintern'in uyarıları karşısında kısmen revize edilmiş çizgisidir (Tevetoğlu, 1967: 380). TKP'nin bu tarihler arasındaki siyasal evrimini üç ana dönem halinde incelemenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1925'lere kadar olan dönem, 1925 ile 1935 yılları arasında Komintern'in "sınıfa karşı sınıf" ya da "bolşevizasyon" taktiği ekseninde yaşanan yeniden yapılanma süreci ve 1935'ten sonra yine Komintern'in saptadığı "Faşizme Karşı Birleşik Cephe Politikaları"nın esas alındığı dönem.

TKP, 1925'lere kadar olan dönemde, "burjuva devriminin kazanımları için iktidara destek, burjuva devriminin ilerletilmesi için iktidara muhalefet" olarak özetlenebilecek bir politika izlemiştir. Bu dönemde TKP'nin siyasetine, 1920 programının dünya devrim sürecinin bir parçası olarak Türkiye'de toplumsal devrimi güncel bir sorun olarak gören çizgisi değil, TİÇSF grubunun ekonomist evrimci çizgisi yön vermiştir. Bu çizginin ön plana çıkmasında, Kızılordu'nun 1920 yazında yenilmesinin ardından Avrupa'da kısa zamanda bir devrim olacağından ümidini kesen Komintern'in, 1921'deki Üçüncü Kongre'de görece daha "sağ" politikalara yönelmesinin de önemli payı vardı. Artık "sosyalist anavatan"ın korunması ön plandaydı ("tek ülkede sosyalizm") ve Avrupa komünist partileri de "tek/birleşik cephe" politikasına yönlendiriliyordu. 1922'deki IV. Kongre'de de komünist partilerin "uygun koşulların oluştuğu yerlerde" sosyal demokratların katıldığı işçi hükümetlerini desteklemeleri istenmişti. Sosyal demokrat hükümetlerin, kapitalistlerin gücünü sınırlamak üzere bir dizi politik, ekonomik, mali tedbir uygulayacakları umuluyordu. Sömürge ve yarı-sömürge

ülkelerde ise "anti-emperyalist birleşik cephe politikası" yürütülecekti. TKP bu dönemde, Türkiye'de sosyalist politikalara yönelen bir devrim için koşulların olgunlaşmamış bulunduğunu, bugünkü koşullarda yapılması gerekenin ülkede emperyalizmden bağımsız ve feodalizmi tasfiyeye yönelen bir kapitalist gelişmenin sağlanması için Kemalist iktidarın desteklenmesi olduğunu düşünüyordu. Komünist hareket elbette Kemalistlerin bu çizgiden sapmaması ve bu gelişme için gerekli adımların hızla ve kararlılıkla atılması doğrultusunda Kemalist iktidara karşı etkin bir muhalefet yürütecekti. Ama sosyalizm için ülke koşulları hazır hale gelinceye kadar bu muhalefetin amacı devrim yoluyla iktidarı ele geçirmek olmayacaktı.

Fakat Komintern, 1923 yılı sonlarından itibaren daha "sol" politikalara yönelince (bunda, 1923 yılının Ekim ayında Almanya'da işçileri ayaklanmaya çağıran komünistlere karşı sosyal demokratların gösterdiği karşıdevrimci tavır önemli rol oynamıştı) TKP'yi sağ, "Menşevik" bir çizgi izlemekle suçlayacak ve TKP'nin "Bolşevizm ilkeleri" doğrultusunda yeniden yapılandırılması gündeme gelecekti. Yeniden yapılanmanın en önemli unsurunu, TKP'nin Kemalist iktidarla ilişkileri oluşturuyordu. Komintern'e göre TKP Kemalist iktidarın "burjuva niteliğini" yeterince gözetmiyor ve bu durum da partiyi Kemalizmle uzlaşmaya, bir başka ifadeyle sınıfsal uzlaşma çizgisine sürüklüyordu. Komintern'e göre, TKP'nin yapması gereken artık iktidara yerleşmiş ve uluslararası kapitalist sistemle bütünleşme yolunu tutmuş bulunan Kemalist burjuvaziyi herhangi bir biçimde desteklemek değil, proletaryanın bağımsız sınıf programı ekseninde devrimci bir muhalefet çizgisi izlemekti. 1925 yılından sonra TKP, Komintern'in bu görüşleri doğrultusunda program ve örgütlenme alanında yeniden yapılanmaya yöneldi. Daha önceleri temelde Kemalist iktidarı destekleyici politikalar izleyen TKP, Kemalist iktidara karşı daha etkin bir muhalefet yürütmeye başladı. Parti yazınında daha önceleri ekseriyetle "devrimci küçük burjuvazi" nitelemesiyle anılan Kemalist hareketten bu tarihten sonra "Kemalist burjuvazi" nitelemesiyle söz edilmeye başlandı (Harris, 1976: 199). Parti, 1926 yılında Çalışma Programı adıyla yeni bir program benimsedi. Bu program, 1920 Programı'na göre, devrimi daha uzak ve "aşamalı bir süreç" olarak görmek bakımından daha "sağ" bir niteliğe sahip olmakla birlikte, partinin Şefik Hüsnü önderliğine geçişinden 1925 yılına kadar izlediği politik çizgiyle karşılaştırıldığında kesin bir "solculaşmayı" ifade ediyordu. Bu yaklaşım 1925 öncesi çizgiden oldukça farklıydı. Zira artık bu noktada Kemalist iktidarın burjuva halk devriminin görevlerini tamamlayamayacağı, bu devrimin görevlerinin ancak bir sovyet iktidarı koşullarında tam ve kesin olarak yerine getirilebileceği, böyle bir iktidarı kurmak için de işçi-köylü

ittifakına dayalı bir milli demokratik devrimle Kemalist iktidarın yıkılması gerektiği görüşü dile getirilmekteydi (Ürün, 1997: 29-44).

Komintern'in "sınıfa karşı sınıf" politikasına paralel olarak "solculaşan" TKP, 1930'ların ortalarından itibaren yine Komintern'e paralel biçimde "sağ"a kayacaktı. Komintern'in 1935'teki VII. Kongre'sinde benimsediği "Faşizme Karşı Birleşik Cephe" politikası TKP'nin yönelimini de belirleyecekti. TKP artık CHP'yi bütünüyle politik hasım olarak görmüyor, bazen tümünü, bazense "belli bir kanadını" faşizme karşı ittifak yapılabilecek bir güç olarak değerlendiriyordu. Görünür gelecekte bir devrim ihtimali tamamen ortadan kalkmıştı. 1937 Şubat'ında KEYK'in TKP hakkında aldığı Desantralizasyon/Seperat kararında ise partinin illegal çalışmaya geçici bir süre ara vermesi, merkezî düzeyde çalışmayı durdurması ve varolan yığın örgütlerinde legal çalışma yapması isteniyordu. Dahası, aynı tarihte TKP Merkez Komitesi tarafından alınan ve Komünist Enternasyonal Sekretaryası tarafından onaylanan "TKP'nin Çalışması ve Taktiği Üzerine Karar"da partinin o güne kadar izlediği anti-Kemalist politika[29] eleştiriliyor, parti, "Halk Partisi'nde çok sayıda ilericinin varlığını ve ilerde bunun pekala ilerici bir rol oynayabileceğini" gözden kaçırmakla suçlanıyordu. Kısacası TKP, "burjuvazinin ilerici güçleriyle birlikte, burjuva kampındaki gerici kesimlere karşı" etkinliklerde bulunmaya çağrılıyordu (Tüstav, 2000: 40-47). Böylece TKP politikalarının en öncelikli amacı –devrim yapmak ya da bu yönde mücadele etmek değil– Türk-Sovyet ilişkilerinde bir yakınlaşma sağlamak ya da en azından Türkiye'nin, Hitler Almanya'sı başta olmak üzere faşizmin temsilcisi olan ülkelerle bir yakınlaşma içine girmesini önlemek olarak belirlenmişti. TKP, II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında "anti-faşist demokratik cephe" yolunda bir adım atmıştı. 1945 yılında TKP'ye yakın bazı aydınlarca çıkarılmaya başlanan *Görüşler* dergisi bu cephenin yayın organı olarak tasarlanmıştı. Dergide, o sıralarda CHP içinde muhalif konumda bulunan, kısa bir süre sonra ise CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kuracak olan Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuad Köprülü gibi isimlerin de yazması planlanıyordu. Fevzi Çakmak'ın başkanlığında kurulan İnsan Hakları Cemiyeti de bu cephenin bir organı olarak düşünülmüştü (İleri, 1988b: 1959). Ne var ki 1945'in Aralık ayında tezgâhlanan bir kışkırtma eylemi sonucu *Tan* gazetesi matbaası ve *Görüşler* dergisi kalabalık bir gençlik grubu tarafından yakılıp yıkılacak, tasarlanan "anti-faşist cephe" daha doğmadan ölecekti.

Türkiye sosyalist hareketinin 1960'lı yıllara kadar olan döneminde bizim konumuz açısından üzerinde durulmaya değer başka bir gelişme olmadı. Ne TKP ne de 1946'da ve 1950'li yıllarda kurulmuş olan bazı yasal partiler cid-

29 Karar'a göre artık terk edilmesi gereken bu anti-Kemalist politika şöyleydi: "Kemalist hareket, burjuva demokratik devrimin hiçbir sorununu çözemez, bu nedenle Kemalist diktatörlük alaşağı edilmeli ve doğrudan doğruya 'işçi-köylü demokratik diktatörlüğü' ile değiştirilmelidir" (Tüstav, 2000: 43). Oysa Komintern'in 1924'teki kongresinde TKP tam tersi yönde, Kemalistlerin burjuva niteliğini görmemekle ve sınıf uzlaşmacılığıyla eleştirilmişti.

di bir iktidar perspektifine sahip değildi. Bu partiler Türkiye'de sosyalizme geçmek için şartların oluşmadığı yönündeki genel kanaati paylaşıyorlardı. Zaten önemli bir etkinlik de gösteremediler. Ama yine de 1960'lı yıllara TKP'nin bu aşamacı, devrimden çok demokrasiyi gözeten yaklaşımının miras kaldığı söylenebilir. Çünkü 1960'lardaki yükselişe omuz verecek olan kadroların çok önemli bir bölümü, geçmişlerinde şu ya da bu biçimde TKP ile ilişkilenmişlerdi.

1951 Tevkifatında büyük bir darbe yiyen TKP 1950'li ve 1960'lı yıllarda ciddi bir etkinlik gösteremediyse de örgütsel varlığını korumuştu. 1960'ların başında yurtdışında "TKP yurtdışı bürosu" olarak yeniden örgütlenen parti, 1960'lı yıllar boyunca kendi geleneğine ve elbette SBKP merkezli uluslararası sosyalist hareketin çizgisine uygun olarak, aşamalı devrim stratejisini ve kapitalist olmayan kalkınma yolunu savundu. TKP, Türkiye'nin temel çelişkisinin emperyalizm ve onun müttefikleri olan büyük burjuvazinin bir kanadı ve büyük toprak sahipleriyle, milli burjuvazi ve ara tabakalar dahil halk arasında olduğunu, dolayısıyla da öncelik-sonralık bağlamında gündemde sosyalist değil, demokratik bir devrimin olması gerektiğini öne sürüyordu. 1962'de yapılan TKP MK Dış Büro konferansında, Büro Genel Sekreteri Zeki Baştımar "Önümüzdeki inkılap sosyalist inkılabı mı olacaktır?" şeklindeki bir soruyu şöyle yanıtlamıştı:

> … stratejisini ve taktiğini memleketin bugünkü sosyal ve ekonomik durumuna, sosyal sınıflar arasındaki münasebetlerin reel şartlarına göre düzenlemek zorunda olan Marksçı-Leninci bir partinin, gelişigüzel bir şiarla ortaya çıkması düşünülemez. Memleketin maddi ekonomik bünyesini, müstahsil kuvvetlerin gelişme seviyesini, sınıflar arasındaki sosyal münasebet şekillerini bir tarafa bırakalım. Memleketin bağımsızlığında menfaati olan bütün sınıfları, bu arada **milli burjuvaziyi ve bütün demokratik kuvvetleri anti-emperyalist bir mücadeleye çağıran bir partinin sosyalist inkılabı şiarı ile ortaya çıkması doğru mudur?** Hayır, bizim ana gayemiz, değişmez gayemiz sosyalizm olmakla beraber, bugünkü şartlarda ve bugünkü mücadelemizde bu şiarı atamayız. … TKP'nin bugünkü ana şiarı, bağımsız, demokratik, barışsever, tarafsız bir Türkiye'dir. Bu şiar gelişigüzel atılmış bir şiar değildir. Memleketin öz menfaatlerinin, bütün demokratik kuvvetlerin müşterek emellerinin ifadesidir. Asıl amacımıza, sosyalizme açılan kapının anahtarı da bu şiarın içindedir. Bugünkü mücadelemizin hedefi, işçi sınıfının önderliği altında, ana kuvvetini işçi köylü birliği teşkil eden ve memleketin bütün ileri kuvvetlerinin desteğine dayanan, **demokratik bir milli kurtuluş inkılabı**dır (Baştımar, 2002: 102-103; vurgu: M.Ş.).

TKP, 1960'lar boyunca (aslında bütün tarihi boyunca) Türkiye'nin sosyalist devrim için uygun koşullara sahip olmadığını ve bu nedenle gündemde demokratik devrim olduğunu savunmayı sürdürmüştür.[30] Partinin o

30 "Komünist Partisi, doğduğu andan beri bütün ilerici milli kuvvetlerin sıkıca birleşmesi, demokrasinin gelişmesi, başlayan anti-feodal ve anti-emperyalist devrimin sonuna kadar götürülmesi için durmadan savaşmıştır" (Baştımar, 2003a: 82).

dönemdeki bütün metinlerinde bunu görmek mümkündür. Dönem boyunca yurtdışında yayınlanan *Yeni Çağ* dergisinin hemen bütün sayıları milli demokratik devrim savunusuyla doludur.[31] TKP'lilere göre "Büyük toprak sahiplerinin ve büyük burjuvazinin en gerici kısmının idare ettiği, emperyalizmin ekonomik, siyasi ve askerî tahakkümü altına soktuğu bir memlekette sosyalizm, günlük mücadele şiarı olamaz"dı (Baştımar, 2003b: 20). TKP'liler bu yüzden "tam bir sosyalist inkılabı programı" olarak niteledikleri TİP'in programını eleştiriyorlardı. TİP'in, ulusal ekonominin kilit taşı durumunda olan üretim ve mübadele araçlarının, ithalat ve ihracatın devletleştirilmesini, büyük toprakların sahiplerine yetecek kadar bırakılarak köylülere dağıtılmasını, verimli tarım yapılabilmesi için köylülerin devlet eliyle ileri teknik ve bilgiyle teşkilatlandırılmasını öngören programını TKP'liler gerçekçi bulmuyorlardı.[32] Ayrıca TİP'in emperyalizmin Türkiye'deki ekonomik ve politik nüfuzunu birinci derecede önemli saymaması ve Türkiye'yi demokratik devrimini yapmış, sosyalizme geçmeye hazır bir ülke sayması da TKP'lilere göre kabul edilemezdi (Baştımar, 2003b: 19). Baştımar'ın, TİP'in sosyalizme aşamasız geçişi öngören programını eleştirirken, komünist ve işçi partilerinin 1960 Moskova Toplantısı'nda aldıkları kararları referans alması dikkat çekiciydi. TKP söz konusu kararlarda dile getirilen "milli demokrasi devleti"ni; yani, anti-emperyalist, anti-feodal halk idaresini ve "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu savunuyordu. TKP'ye göre, "milletin bütün ilerici kuvvetlerini milli bir cephede birleştirmeden" emperyalizme ve feodalizme karşı savaşmak, milli bağımsızlığı sağlamak, demokratik dönüşümleri gerçekleştirmek imkânsızdı. TİP'in köylü sınıfından bahsederken sadece "ırgata ve fakir köylüye" seslenmesi, "orta halli köylüden" söz etmemesi ve zengin köy burjuvazisini karşı cephede sayması da hatalıydı. Oysa "menfaatleri memleketteki derebeylik artıklarının, büyük toprak ağalarının menfaatleriyle bağdaşmayan, Türkiye piyasalarında bile rekabet edemediği Amerikan zirai tekellerinin gadrine uğrayan, sosyalist memleketlerle ticareti sınırlandıran bugünkü harpçı politikanın zararlarını gören sınıflardan biri" olan köy burjuvazisinin çıkarı, fakir ve orta köylülüğün ve bütün anti-feodal ve anti-emperyalist kuvvetlerin çıkarlarıyla birleşmekteydi. Benzer şekilde TİP'in ilerici cephe içinde milli burjuvaziye yer vermemesi de eleştiriliyordu. Baştımar, "milli pazara hâkim olan, emperyalist tekellerin ortadan kaldırılmasında menfaati bulunan yerli burjuvazi" olarak tanımladığı milli burjuvazinin milli cephede yer alacağını öne sürüyordu. Çünkü Türkiye'de büyük ticaret burjuvazisi ve sanayi burjuvazisi topyekun yabancı tekellere bağlı durumda değildi;

31 "Bugün ülkemizdeki bağımsızlık hareketinin başında barışsever, demokratik Türkiye'den, kapitalist olmayan gelişmeden yana olan, memleketimizin bütün ilerici, demokratik anti-emperyalist güçlerini Milli Demokratik Cephe'de birliğe çağıran, Büyük Oktobr Devriminin doğurduğu, Büyük Oktobr'a her zaman sadık Türkiye Komünist Partisi vardır" (Akıncı, 2006).

32 Aslında Baştımar'ın bu raporu yazdığı 1963 Mart'ında, TİP'in Aybar genel başkan olduktan sonra yazılan yeni programı henüz kabul edilmemişti. Baştımar, değerlendirmelerini, programın tartışmaya açılan taslak metni üzerinden yapmış olmalı.

aksine, bunların çıkarları emperyalizmle ve komprador burjuvaziyle çatışma halindeydi (2003b: 20-24). TKP'ye göre "Türk toplumunun temel çelişmesi; bir yanda emperyalizm ve ortaçağ, yarı-ortaçağ artıklarının temsilcisi toprak ağaları ve bunlarla bağlı tekelci burjuvazi ile, öte tarafta işçi sınıfı, bütün şehir ve köy emekçileri, orta halli tabakalar, emperyalizm ve gerici çevrelerle bağlanmayan milli burjuvazi, demokratik reformlar taraftarı gençlik, halkçı aydınlar, subaylar, tek sözle halkımızın ezici çoğunluğu arasındaki çelişme"ydi (Akıncı, 2003: 254-255). [33]

Fakat TKP, aşamalı devrim stratejisini ve milli cephe anlayışını savunmasına rağmen 1960'lı yıllarda bu çizgiye yakın olan MDD Hareketini değil, TİP'i desteklemiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi, TİP'in sosyalist devrim çizgisini sekter bularak zaman zaman eleştirmişse de, dönemin bütününe bakıldığında TKP'nin asıl olarak MDD'cilere karşıt bir tutum aldığı, TİP'i ise desteklenmesi gereken bir parti olarak değerlendirdiği görülür. TKP tarafından 1968 sonlarında yayınlanan *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü* adlı broşürde, bir taraftan aşamalı devrim stratejisi ve milli cephe zorunluluğu üzerinde durulurken, diğer yandan MDD Hareketi ağır ifadelerle eleştirilmiştir. "TİP'i desteklemek, kendisini sosyalist ve ilerici sayan herkesin, her yurtseverin ödevidir" denilen broşürde (TKP, 1968: 4), MDD'cilerden ise "ajanlar" ve "provokatörler" olarak söz ediliyordu.[34] TKP'nin MDD Hareketine yönelttiği en önemli eleştiri işçi sınıfının öncülüğü konusundaydı. MDD'cilerin, Türkiye işçi sınıfının henüz devrimci mücadeleye önderlik edebilecek kadar bilinçli ve örgütlü olmadığı, bu yüzden de devrimci mücadeleye asker-sivil aydın zümrenin önderlik edebileceği yönündeki tezlerini eleştiren TKP'ye göre, Türkiye'de "nispeten güçlü ve bilinçli" bir işçi sınıfı vardı ve sınıf mücadelesi "memleketin sosyal ve politik hayatının en karakteristik belirtisi" durumundaydı (TKP, 1968: 15-16). Bilimsel sosyalizme bağlı bir partinin görevi de "işçi sınıfını kendi öz ideolojisi ile beslemek, teşkilatça kuvvetlendirmek, köylüyle bağlarını pekiştirmek, emperyalizme ve gericiliğe karşı açılan kurtuluş mücadelesinde onun öncülüğünü güven altına almak"tı (18). Ancak TKP de tıpkı MDD gibi Türkiye'nin önünde sosyalist devrim değil, "milli kurtuluş devrimi" olduğu görüşündeydi (16) ve

33 Türkiye'de toplumsal sınıflar ve ittifaklar, milli burjuvazi, milli demokratik cephe, kapitalist olmayan kalkınma yolu gibi konularda TKP adına benzer görüşlerin ifade edildiği başka metinler için bkz: Baştımar, 2003a; Baştımar, 2003c; Üstüngel, 2006a, 2006b, 2006c; TKP, 2006; Saydan, 2006a.

34 1969 yılında, TKP'nin yayınladığı *Yeni Çağ* dergisinde de TİP'i destekler ve MDD'cileri kararlar nitelikte yazılar yayınlanmıştır. Örneğin Üstüngel (2006d), TİP'i "Amerikan köleliğine, gericiliğe, faşist diktatoryaya, … ağalığı, derebeylik kaşıntısı bağıntılara" karşı olduğu, "faşist komandolarla çatıştığı" için övdüğü bir yazısında, ikisi de eskiden TKP'de yöneticilik yapmış olan ve 1960'larda MDD Hareketinin önderleri konumunda bulunan Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı'yı "dönekler, likidatörler" gibi ağır sözlerle eleştirmiştir. Buna karşılık aynı derginin bir başka sayısında Ahmet Saydan, TİP'i, adını anmadan, parlamentarizmi tek mücadele yolu olarak kabul ettiği, proletarya enternasyonalizmini ve proletarya diktatörlüğünü reddettiği için "sağ oportünizme sapmakla" suçlamıştır (2006b).

bu devrime milli burjuvazinin bir kesiminin katılabileceğini öne sürüyordu (20). Broşürde bu tezler, 1960 ve 1969 tarihli Komünist ve İşçi Partileri Danışma Toplantıları belgelerine atıfta bulunularak savunulmuştu. TKP Genel Sekreteri Zeki Baştımar'ın (Yakup Demir adıyla) 1970 tarihinde yayınlanan bir makalesinde de anti-emperyalist ve demokratik devrim savunulmaktaydı. Türkiye'nin temel çelişkisinin emperyalizm ve yerli ortaklarıyla "milli burjuvazi ve ara tabakalar dahil" halk arasında olduğu öne sürülen yazıda, devrimci mücadelenin amacı "milli demokratik devlet"in kurulması olarak tarif ediliyordu. Mücadelede işçi sınıfının hegemonyası önemliydi ama milli demokratik devlet proletarya diktatörlüğü demek değildi; o, emperyalizme, onun yerli ajanlarına ve irticaya karşı halkın diktatörlüğü olacaktı (Baştımar, 1970).[35]

60'lı Yıllarda Dünya'da, Ortadoğu'da ve Türkiye'de Durum

Bu çalışmada inceleyeceğimiz her üç hareket de, gerek uluslararası sosyalist hareketin, gerek TKP'nin iktidar stratejisi bağlamında geliştirdikleri kuram ve ideolojiden bir ölçüde etkilenmişlerdi. Ama 1960'lardaki sol hareketi, bu hareketin bileşenlerinin iktidar stratejilerini ve aralarındaki farklılıkları anlayabilmek için yalnızca bu ideolojik-kuramsal mirasa bakmak yetmez. Söz konusu dönemin dünya ve Türkiye konjonktürünü de göz önünde bulundurmak gerekir.[36] İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan bazı siyasal ve toplumsal gelişmeler hiç kuşkusuz sosyalist hareketler üzerinde doğrudan etkide bulunmuşlardır. Sovyet bloku ile ABD merkezli kapitalist dünya arasında yaşanan Soğuk Savaş, Çin-Sovyet anlaşmazlığı, Üçüncü Dünya'da yükselen ulusal kurtuluş savaşları ve pek çok sömürge ülkenin bağımsızlığını bu dönemde kazanması, özellikle bazı Afrika ülkelerinde ve çoğunlukla askerî yönetimler altında girişilen "Afrika

35 TKP'nin aşamalı devrim ve milli cephe tezleri TİP'in sosyalist devrim stratejisine değil milli demokratik devrim tezlerine yakındı, ama TKP 1960'lar boyunca MDD'yi değil TİP'i desteklemişti. Çelişkili görünen bu durumda, Zeki Baştımar ile MDD Hareketinin lideri konumunda olan Mihri Belli arasında, kökleri 1951 tevkifatına uzanan kişisel sürtüşmelerin payı varsa da, henüz tam açıklığa kavuşturulamamış başka sebepler de rol oynamış olabilir. Yalçın Küçük (1997: 712-717), TKP'de tarihsel olarak "mücadele eden" ve "mücadeleyi reddeden" iki eğilim olduğunu ve mücadeleyi reddedenlerin her zaman mücadele edenleri durdurmaya çalıştıklarını iddia ediyor. Buna göre 1960'ların ikinci yarısında yurtdışındaki Dış-TKP, içerde mücadele eden Belli grubunu (İç-TKP) durdurmaya çalışmıştır. Kendisi de eski bir TKP'li olan Erdal da, Belli'nin yurtiçinde TKP'yi yeniden örgütlemek için çalıştığını, ülkede bir komünist parti örgütlenmesine karşı olan TKP Dış Büro'nun da bunu engellemek istediğini belirtiyor. Buna karşılık Dış Büro, TİP'i yönetimdeki bir "parti komitesi" aracılığıyla denetim altında tutuyor ve onu, legal, sosyalizan anti-emperyalist bir hareket olarak yığınsallaştırmak istiyordu (Erdal, 1983: 12).

36 Çulhaoğlu (2002), Türkiye'de sosyalist düşüncenin XX. yüzyılın başlarındaki doğuşunda ve sonraki dönemlerdeki yükseliş ve yönelimlerinde uluslararası konjonktürün belirleyici olduğunu öne sürmektedir.

sosyalizmi" denemeleri, Vietnam Savaşı ve benzeri olgular göz önüne alınmadan, 1960'lı yıllarda Türkiye'de solun yükselişini ve strateji konusunda ortaya çıkan farklı yaklaşımları anlamak mümkün değildir. Aynı şekilde Türkiye kapitalizminin gelişme dinamiklerini, sanayi kesimindeki büyümeyi ve buna paralel olarak işçi sınıfındaki nicel ve nitel gelişmeyi ve elbette 27 Mayıs'ı dikkate almak zorunludur. Bu nedenle bu olgulara da –çok kısa biçimde de olsa– değinmek yararlı olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı`nın bitimiyle birlikte ABD ve SSCB tarafından temsil edilen iki kutuplu bir dünya, dolayısıyla da dünya çapında bir hegemonya sorunu ortaya çıkmıştı. Savaştan büyük bir prestijle çıkan sosyalist Sovyetler Birliği'ne karşı özellikle ABD'nin başını çektiği kapitalist dünyanın sıcak bir çatışma yaşanmadan ve genelde gizli bir şekilde yürüttüğü hegemonya mücadelesi, dönemin tüm olaylarını etkilemiştir.

Genel olarak Soğuk Savaşın ilk dönemi nükleer silahların gelişimi ile kendini göstermekteydi. 1945 yılında ABD'nin Japonya'ya ilk atom bombasını atmasından sonra nükleer silahlar yaygınlaşmış ve iki kutuplu dünyanın en önemli güç belirtilerinden biri olmuştu. ABD Avrupa'ya nükleer silahları yerleştirmiş, SSCB ise bu dönemde nükleer silahlara sahip olup geliştirmişti. Soğuk Savaş dönemi boyunca bu silahlanma yarışı kendisini bu iki devletin ve müttefiklerinin en önemli sorunu olarak gösterecekti. Soğuk Savaşın en belirgin özelliklerinden biri her iki tarafın da yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmesiydi. Özellikle kapitalist ve az gelişmiş ülkelerde –bu arada Türkiye'de de– ABD tarafından desteklenen çok yoğun bir antikomünist propaganda söz konusuydu. Bu süreçteki en önemli gelişmelerden biri ise karşılıklı askerî blokların oluşturulmasıydı. 1949 yılında Batı'nın askerî organizasyonu NATO, 1955 yılında ise Varşova Paktı kurulmuştu. Soğuk Savaş'ın önemli bir boyutu ise hegemonya mücadelesinin, Üçüncü Dünya'daki yerel mücadeleler söz konusu olduğunda zaman zaman sıcak savaşlara dönüşebilmesiydi. Bu süreçte Kore, Malaya, Vietnam ve Filipinler gibi ülkelerde verilen yerel devrimci mücadelelere ABD merkezli kapitalist blok tarafından askerî müdahalede bulunulmuştu (Halliday, 1985: 16). Türkiye de yoğun anti-komünist propaganda eşliğinde ve Kore'ye asker göndermesi karşılığında 1952'de NATO'ya üye olmuştu.

Yine de Soğuk Savaş'ın ve askerî müdahalelerin etkisinin sınırlı kaldığı söylenebilir. Çünkü bu döneme aynı zamanda ulusal kurtuluş savaşları ve Üçüncü Dünya devrimleri damgasını vurmuş, üstelik Çin, Küba, Vietnam ve Cezayir'de ulusal kurtuluş savaşları aynı zamanda toplumsal bir devrime dönüşmüştür. 1949 yılındaki Çin devrimini 1959'da Küba, 1962'de Cezayir izlemişti.

Mısır'da 1952 yılında bir askerî darbeyle ("Hür Subaylar Hareketi") iktidara gelen Cemal Abdülnasır'ın adıyla anılan "Nasırcılık", dönemin en

önemli ulusal hareketlerindendir. İktidarı aldığı ilk yıllarda otoriter-milliyetçi ve anti-emperyalist bir söyleme sahip olan Nasır, iki kutuplu dünyada "Bağlantısızlar Hareketi"nin oluşmasına önderlik etti. 1955 yılında yapılan Bandung Konferansı ile başlayan ve 1957 yılında yine Nasır'ın öncülüğünde toplanan Asya-Afrika Dayanışma Toplantısı ile devam eden Bağlantısızlar Hareketi, Soğuk Savaş sırasında hegemonya mücadelesinde yer almak istemeyen ve kendi ulusal kalkınmasını gerçekleştirmek isteyen ülkelerin hareketi olarak gelişmiştir. Bağlantısızlar Hareketi ile birlikte Mısır'ın Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki saygınlığı artmıştır (Ataöv, 1977: 53-54). Nasır'ın önemli projelerinden biri de Arap Birliği adı altında Arap ülkelerinin birleşmesini sağlamaktı. Bu yönde 1958'de Suriye ile Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında bir birleşme denemesi yapılmış, ne var ki başarılı olamayarak üç yıl sonra dağılmıştır. Nasır, 1960'tan sonra yüzünü "sol"a dönmüş, 1962'de Mısır'ın resmi devlet partisi olan Milli Birlik Partisi'nin adını Arap Sosyalist Birliği olarak değiştirmiştir. 1964 yılında da işçi, asker, köylü, aydın ve milli burjuvazi ittifakına dayandığı ilan edilen yeni anayasa kabul edilmiştir. Geniş çaplı millileştirme ve kamulaştırmalara dayanan, toprak reformuna yönelen, fakat Sovyet modelinden farklı olarak sınıf mücadelesini kabul etmeyen "milli" bir sosyalizm anlayışı, o dönem Mısır'la birlikte pek çok Arap-Afrika devletinde revaçtaydı.

Afrika'da ulusal kurtuluş savaşlarının önünü açan ve ulusal kurtuluş mücadelesi ile toplumsal mücadelenin el ele yürüyebileceğini gösteren ilk örnek Cezayir'di. 1954 yılında Fransız emperyalizmine karşı başlayan silahlı mücadelenin 1962'de zaferle sonuçlanması, sömürge ülkelerde emperyalizmin silahlı mücadeleyle yenilebileceği yönünde bir umut uyandırmıştı. Cezayir, 1963'te cumhurbaşkanı seçilen Bin Bella önderliğinde İslamiyetle sosyalizmi birleştirmeye çalışan radikal bir politikaya yöneldi. Aynı yıl kabul edilen anayasada sosyalist bir Cezayir'in kurulacağı açıklanıyordu. Bu doğrultuda, büyük bir millileştirme hareketi başlatıldı, ciddi bir toprak reformu yapıldı. 1965'te bir askerî darbeyle Bin Bella'yı deviren Bumedyen de eşitlikçi ve anti-kapitalist bir söylem kullanmaya devam etti. Millileştirme ve kamulaştırmaları sürdürdü.

Benzer biçimde Tunus da, 1956 yılında kazandığı bağımsızlıktan sonra Habib Burgiba önderliğinde sosyalizan bir yola girdi. Burgiba 1962'den başlayarak sosyalist bir söylem kullanmaya başladı. 1964'te, bağımsızlığın kazanılmasına öncülük etmiş olan Yeni Düstur Partisi, adını Sosyalist Düstur Partisi olarak değiştirdi.

Libya'da da Mısır'dan etkilenen subaylar 1964 yılında "Hür Subaylar Örgütü"nü kurmuştu. Bu örgüt 1969 yılında kansız bir darbeyle iktidarı aldı ve cuntanın başına Nasırcı subay Kaddafi getirildi. Kaddafi de İslam sosyalizmi doğrultusunda bir söylem tutturdu ve millileştirmelere başladı.

O dönemde Arap ülkelerinde gelişen bir diğer siyasal akım da "Baasçılık"tı. Anti-emperyalist, kalkınmacı ve eşitlikçi bir söylemi Arap milliyetçiliği ile birleştiren bu hareket, otoriter bir askerî-bürokratik rejim biçiminde özellikle Suriye ve Irak'ta etkili oldu. 1949 ile 1963 yılları arasında Suriye'de tam 15 askerî darbe gerçekleşmişti. Birkaç defa kurulup yıkılan Baas rejiminin 1958'de Mısır ile giriştiği Arap Birliği denemesi 1961'de bir askerî darbeyle yıkılmıştı. Fakat 1963'te Baaasçılar karşı bir askerî darbe ile tekrar iktidarı aldılar ve millileştirme-kamulaştırma hareketini yeniden başlattılar. 1965'te bu ülkede kamulaştırma oranı % 80'i bulmuştu (STMA, 1988: 1334). Baas hareketinin etkin olduğu diğer bir ülke olan Irak'ta ise 1958'de, monarşinin yıkılarak cumhuriyetin ilan edildiği devrimde yönetime Nasırcı bir cunta gelmişti. 1958 ile 1968 arasında bir dizi çatışma ve darbeye sahne olan bu ülkede, Baas rejimi 1968 yılında iktidarını sağlamlaştırmayı başardı. Sosyalizm adı altında kamulaştırma ve millileştirmeye yönelen Baasçılar aslında otoriter ve baskıcı bir rejim kurdular. Öyle ki bu baskıların başlıca hedefleri arasında komünistler de vardı.

Yukarıdaki örneklere Türkiye üzerindeki etkisi büyük olduğu için mutlaka Filistin'i de etkilemek gerekir. Özellikle 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Filistin'in kurtuluş mücadelesi Türkiye solcuları arasında büyük bir sempati yaratmıştı. 1969 yılından itibaren silahlı mücadeleye yönelen gruplar Filistin'e giderek hem oradaki mücadeleye aktif destek verecekler, hem de "gerilla eğitimi" alacaklardı.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı sonrasından 1970'lere uzanan süreç, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin pek çoğu için ulusal kurtuluş mücadeleleri, askerî darbeler ve bir tür sosyalizm denemesine tanık oldu. Sömürgelikten yeni kurtulan bu ülkeler, iktisadi bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın pek bir değer ifade etmediğinden hareketle ve özel sektöre ve serbest piyasaya dayalı bir kapitalizmin yoksulluğa ve geri kalmışlığa bir çözüm getirmediği düşüncesiyle devletçi bir kalkınma politikasına yönelmişler, geniş çaplı bir millileştirme ve kamulaştırma hareketine girişmişlerdi. Bu ülkelerin "kapitalist olmayan" yoldan kalkınma arayışına girmelerinde en büyük etken elbette Sovyetler Birliği'nin varlığı ve bir kalkınma yöntemi olarak sosyalizmin o dönemdeki saygınlığıydı. Doğan Avcıoğlu, o dönem Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki siyasal atmosferi şöyle betimlemişti:

> Bugün sosyalizm sözü, en çok, sömürgelikten yeni kurtularak, bağımsızlıklarına kavuşmuş genç devletlerde işitilmektedir. Zayıf ve tecrübesiz bir işçi sınıfına ve ilkel bir tarıma dayanmaları dolayısıyla, sosyalizmi gerçekleştirmek bakımından en elverişsiz şartlara sahip olan bu memleketler, tek kurtuluş ümitlerini sosyalizme bağlamışlardır. İlkel Afrika'da, sosyalist olmadığını söyleyen politikacıların sivrilme şansı yok gibidir. Bizdekiler nasıl Müslümanlık taslarlarsa, Afrikalı politikacılar da öyle sosyalistlik taslar.

> Ortadoğu'da feodal rejimleri deviren her yeni askeri hareket, radyoda sosyalist olduğunu ilan ederek işe başlamaktadır (Avcıoğlu, 1963a).[37]

Literatürde daha çok "Afrika sosyalizmi" olarak adlandırılan bu sosyalizm anlayışı, sınıf mücadelesine değil, milliyetçilik temeline dayanıyordu. Baskın Oran'ın da belirttiği gibi (1988: 1266), Afrikalı aydının düşüncesinde kapitalizm emperyalizmle, sosyalizm ise milliyetçilikle özdeşleşmişti. Afrika'da sınıfların mevcudiyeti kabul edilse bile sosyalizme sınıf mücadelesi yoluyla geçilebileceğine inanılmıyordu. Zaten son derece geri ve tarıma dayanan bir ekonomik yapı nedeniyle bu ülkelerde işçi sınıfı çok zayıftı. Marksizme yakınlık duyan önderler ve aydınlar bile, halen birçok ülkede devam etmekte olan bağımsızlık mücadelelerini örnek göstererek, "Üçüncü Dünya"da esas olanın sınıf mücadelesi değil, emperyalizme ve yeni sömürgeciliğe karşı milli mücadele olduğunu ileri sürüyorlardı. Örneğin Nkrumah'a göre, ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde devlet sömürgelerden elde ettiği kaynakları kendi işçi sınıfına aktararak onları da burjuvalaştırmış, bu yolla içteki sınıf kavgasını uluslararası alana ihraç etmeyi başarmıştı. Böylelikle emperyalist, yeni-sömürgeci ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki çatışma ikinci grup ülkelerdeki sınıf çatışmasının yerini almıştı. Bu ülkelerin Sovyet modeli bir sosyalizme yönelmemesinde yeni kazandıkları bağımsızlıklarını koruma kaygısı ve dinî ideolojinin etkisi de büyüktü. Cezayir Bağımsızlık Savaşının önderi Bin Bella'nın şu sözü bu ülkelerdeki dinin gücünü çarpıcı bir biçimde yansıtmaktadır: "Bir tek şey istiyoruz: Tanrımızı, Allah'ımızı bize bırakasınlar. Bunun dışında herhangi bir bilimsel sosyalizmden daha ileriye gitmeye hazırız" (akt. Oran, 1988: 1266). Sonuçta "Afrika sosyalizmi", Marksist bir sosyalizm anlayışının oldukça uzağında, milliyetçilik ve kalkınma arayışı tarafından biçimlendirilmiş pragmatist bir eğilimdi. Millileştirme, kamulaştırma, toprak reformu gibi iktisadi önlemler de, eşitlikçi bir ideolojiden ziyade, az gelişmiş-sömürge ülkelerin ancak bu yoldan kalkınabilecekleri yönündeki inanca dayanıyordu.

Bu ülkelerde 1960'lı yıllarda egemen bilimsel söylem "kalkınma iktisadı"nın güdümündeydi (İnsel, 1990: 40). Ulusal kalkınma anlayışı yeni kurulan devletlerin egemen meşruluk paradigmasıydı. Milliyetçilikle desteklenen bu paradigmanın temel unsuru az gelişmiş ülkelerdeki sorunları öncelikle iktisadi bir sorun olarak görmesiydi. Diğer tüm sorunların çözümü iktisadi kalkınmaya bağlanıyor, iktisadi büyümenin medeni haklar ya da insan hakları alanında doğrudan olumlu bir etki yaratması umuluyordu.

37 Avcıoğlu'nun bu değerlendirmeyi yapmasından yaklaşık yedi yıl sonra bir TİP'li yazar da, Latin Amerika'yı da ekleyerek, benzer bir saptama yapacaktır: "… 'sosyalizm' sözü daha önce Afrika'da kazandığı ünü, şimdi de Latin Amerika'da kazanmaya başlamıştır. Afrika'da siyasal bağımsızlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, 'sosyalizm' sözü ile başlamadan lafınızı dinletemediğiniz bir dönem başlamıştır ve sosyalizm, Afrika halkları için tek alternatif olarak görülmüştür. Afrika 'sosyalizmi' elbette, sosyalizmin gerçek anlamıyla uygulanması olmamıştır. Ama önemli olan, sosyalizmin, Afrika halklarının bilincinde tek kurtuluş yolu olarak yer etmiş bulunmasıdır. Öyle ki, Afrikalı, sosyalizmsiz bağımsızlığın bir işe yaramadığını bile açıkça görmüştür" (Kutlay, 1970a).

Türkiye ise İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan çift kutuplu dünyada ABD ve müttefiklerinin yanında yer almıştı. Savaş yıllarının fırsatlarından yararlanarak güçlenen ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin içerden, ABD'nin dışarıdan baskısıyla 1945'ten itibaren çok partili demokrasi yolunda adımlar atılmış, –ancak 1946'da bir süreliğine kurulmasına izin verilen sosyalist partiler aynı yılın sonunda kapatılmıştır– burjuvazi kendi içinde iki partiye bölünmüştü.

1950 yılında yapılan seçimlerde geniş bir seçmen desteğini arkasına alarak iktidara gelen Demokrat Parti, esas olarak İkinci Dünya Savaşı koşullarından yararlanarak önemli bir sermaye birikimi edinen tarım ve ticaret burjuvazisinin ittifakına dayanıyordu. CHP dönemindeki "jandarma ve tahsildar baskısından" bunalan köylüler seçimlerde DP'yi desteklemişlerdi. Nicelik açısından çok önemli bu desteğin yanında, CHP'nin baskıcı yönetiminden uzaklaşan aydınlar ve kendilerine sendikal özgürlükler ve grev hakkı vaat edilen işçi sınıfı da ağırlıklı olarak DP'den yana tavır almıştı. DP iktidarının ilk yıllarında, bazı olumlu koşulların (savaş sonrasından itibaren başlayan ABD yardımlarının artarak devam etmesi, Marshall yardımları sayesinde tarımda makineleşmenin ve buna bağlı olarak ekilebilir toprak miktarının ciddi bir artış kaydetmesi, Kore Savaşı nedeniyle artan zirai ürün fiyatların Türkiye'nin ihracat gelirlerini yükseltmesi vs.) bir araya gelmesiyle ülke ekonomisi önemli oranda büyümüştü. Ancak bu büyüme uzun süreli olmadı. 1953 yılına gelindiğinde tarımda ekilebilir arazilerin sınırına gelinmişti. Kore Savaşın'ın sona ermesi de Türkiye'nin ihracat gelirlerinde azalmaya yol açtı. Dışa açık, liberal bir kalkınma anlayışını benimseyen DP, ekonominin zorlaması karşısında 1953 yılının sonlarından başlayarak gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını içeren korumacı önlemlere başvurmak zorunda kaldı; yavaş yavaş ithal ikameci sanayileşme politikasına yöneldi (Gülalp, 1983: 47; Boratav, 2005: 107-108). İktidara gelmeden önce KİT'leri özelleştirmeyi vaat eden DP, yeni KİT'ler kurmak durumunda kaldı. Milli Korunma Kanunu yeniden yürürlüğe kondu. Ancak ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin ittifakına dayanan ve sanayiye karşı tarım ve ticarete öncelik veren çizgisiyle DP, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren yükselmeye başlayan sanayi burjuvazisinin ihtiyaçlarına cevap veremiyordu (Savran, 1987: 137-138). "Sermaye birikiminin uluslararası modern kapitalizmin gereklerine uyacak bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini kavrayan sanayi burjuvazisi, ekonomik-mali kaynakların popülist-enflasyonist politika sarmalı içinde kırsal kesime ve ticaret burjuvazisine aktarılarak 'heba edilmesinden' hoşnutsuzdu" (STMA, 1988: 1956). Keyder de (1999: 196-197) 1950'lerin ikinci yarısından itibaren İstanbul burjuvazisinin sanayi fraksiyonunun Menderes'in iktisadi politikasındaki popülist eğilimlerin gittikçe artmasından sıkıntı duyduğunu kaydetmektedir.

Sanayi sermayesi, duyduğu rahatsızlığı siyasal düzeyde iki parti aracılığıyla dışa vurmuştu: CHP içinde ve Hürriyet Partisi'yle. CHP'nin bu yıllarda giderek daha kentli bir parti görünümüne bürünmesi ve planlı bir sanayileşme nosyonuna giderek daha fazla vurgu yapması bu bağlamda değerlendirilebilir. 1955 yılı sonlarında (20 Aralık), DP'den ayrılan bir grup tarafından kurulan Hürriyet Partisi ise büyük ölçüde sanayi sermayesinin desteğine dayanıyor ve onun programını savunuyordu.[38] "Hürriyet Partisi tepkisi, merkez-periferi ilişkisi içinde sanayinin daha değişik bir rol oynamasını isteyen, ticareti tamamlamaktan çok ikame edici yatırımları öngören bir sanayi burjuvazisi yaratmaya yönelikti" (Keyder, 1979: 124). Bu partinin grev ve toplu sözleşme hakkını savunması ve 1957 yılında "Hürriyet ve Refaha Doğru" başlıklı bir beş yıllık plan hazırlayarak yayınlaması bu savı güçlendiren belirtilerdi. Liberal aydınlar tarafından da desteklenen bu parti, kısa ömrüne rağmen oldukça etkili olmuş ve 1958 Kasım'ında CHP'ye katıldıktan sonra da sanayi sermayesi ile CHP arasındaki bağın güçlenmesinde önemli rol oynamıştı (STMA, 1988: 1956).

1950'de yapılan seçimlerle iktidarı DP'ye "kaptıran", 1954 ve 1957 yıllarında yapılan seçimlerde de başarılı olamayan CHP, 1950'lerin ikinci yarısından başlayarak kentli sınıflara yönelmişti. Bu yönelimde, köyden kente göçün hızlanmasıyla artan kentli seçmen sayısının ve giderek yükselmekte olan sanayi burjuvazisinin desteğini kazanma arayışının rolü olduğu söylenebilir. CHP bu yıllarda nicel olarak büyüyen işçi sınıfı ile de yakınlaşma çabası içine girmiş, özellikle 1957 yılında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği[39] ile ilişkiye geçtikten sonra sendikal hak ve özgürlükler konusunda daha aktif bir tutum benimsemişti. CHP aynı yıl yapılacak olan genel seçimler için hazırladığı bildirgede de işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı ile memurlara sendika kurma hakkı vaat etmişti.

12-15 Ocak 1959'da toplanan CHP'nin 14. Kurultayı ise, bu partinin geçirdiği evrimi ve 27 Mayıs'a giden yolda oynadığı rolü göstermesi bakımından çok önemli bir belgeye imza attı. Bu kurultayın açıkladığı "İlk Hedefler Beyannamesi", daha sonra 1961 Anayasası'nda yer alacak (ve aslında düşünsel temelleri ilk olarak *Forum* dergisi tarafından atılmış) olan bir dizi düzenlemeyi kapsıyordu: İkinci Meclis, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hakimler Kurulu gibi kurumların kurulması, üniversite özerkliği, basın özgürlüğünün anayasal güvenceye bağlanması, seçim güvenliğinin sağlan-

38 Hürriyet Partisi, DP içi muhalefet hareketi olarak ilk önemli çıkışını, hükümetin iktisat siyasetini sert bir biçimde eleştiren bir raporla yapmıştı (Savran, 1987: 138).

39 İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 1955 yılında grev hakkı tanınması için bir kampanya açmayı kararlaştırmış ve bu kararın Türk-İş tarafından da benimsenmesi üzerine Ankara İşçi Sendikaları Birliği tarafından 5 fasıl ve 100 maddeden oluşan bir grev yasası önerisi hazırlanmış ve hükümete verilmişti (Tansel, 1975).

ması, memurlara sendika ve işçilere toplu sözleşme ve grev hakkı, "sosyal adalet" ilkesinin anayasada yer alması (Eroğul, 1998: 221; Tunçay, 1997).[40]

Ancak 1950'lerin sonuna doğru DP'ye yönelik tek muhalefet odağı CHP değildi. Ekonomik sıkıntılardan dolayı giderek bunalan DP Hükümeti, giderek daha baskıcı politikalara yöneldiği için aydınları da hızla karşısına alıyordu. İçinde asker-sivil bürokratların, aydınların, öğrencilerin ve işçilerin yer aldığı "kentli" bir muhalefet cephesi oluşmuştu DP'ye karşı.

İşte 27 Mayıs 1960 müdahalesi, salt bir askerî müdahale olmanın ötesinde bu kentli muhalefete de yaslanmaktaydı. Bu müdahalenin ürünü olan 1961 Anayasası da bu kentli muhalefetin –başta sanayi burjuvazisi olmak üzere, aydınların ve bir ölçüde de işçi sınıfının– talepleri doğrultusunda düzenlenmişti. 27 Mayıs yönetimi ve 1961 Anayasası, Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla planlı bir sanayileşmenin önünü açarak ve kısa bir tereddütten sonra kalkınmada önceliği özel sektöre vererek sanayi burjuvazisinin, temel hak ve özgürlükleri oldukça genişleterek aydınların ve toplu sözleşme ve grev hakkını tanıyarak da işçi sınıfının taleplerine yanıt veriyordu (elbette kapitalizmin ve burjuva demokrasisinin sınırları içinde kalmak koşuluyla). Ama 1950'li ve 1960'lı yıllarda gelişen sanayileşmeye koşut olarak büyüyen işçi sınıfı[41] ve özellikle az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan anti-emperyalist ve "sol" dalgadan etkilenen aydınlar kısa süre içinde bu sınırları zorlamaya başlayacak, Türkiye'de bugüne kadar görülmüş en büyük ve en etkili yasal sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi ile en etkili sol dergi olan *Yön* böyle bir atmosferde boy verecekti.

40 Bu beyannamede yer verilen hedefler/talepler ile 1961 Anayasası'nın düzenlemeleri arasındaki örtüşme gerçekten de çok çarpıcıydı. Işıklı'nın vurguladığı gibi, "1961 Anayasası'na öngelen ve esin kaynağı teşkil eden bir belge aramak gerekirse, bu, kimilerinin sandığı ve ileri sürdüğü gibi, Ordu İç Hizmet Talimatnamesi değil, olsa olsa CHP'nin İlk Hedefler Bildirisi'dir" (1999: 128).

41 Milli gelir içinde sanayi sektörünün payı 1948'de %14 iken 1961'de % 23'e çıkmış; İş Kanunu'na tabi işçi sayısı 1955'te 604 bin iken 1965'te 1 milyon 82 bine ulaşmıştı (Makal, 2002: 91 ve 155). 1963 yılında Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasasının kabul edilmesinden sonra grev sayısında da büyük bir artış yaşanmış, 1963-70 yılları arasında 483 grev gerçekleşmişti. 1967'de DİSK'in kurulması da grev ve benzeri işçi eylemlerine ciddi bir ivme kazandırmıştı (Akkaya, 2004: 149). Ekonomi, 1950'lerin son yıllarında yaşanan krizden sonra 1962 yılında toparlanmaya başlamış ve 1960'lı yıllar Gayrı Safi Milli Hasıla'da görece yüksek bir büyümeye tanık olmuştu. GSMH, ortalama olarak 1963-67 yılları arasında % 6.7, 1968-72 yılları arasında % 6.6 oranında artmıştı ve bu artış, ağırlıklı olarak sanayi sektöründeki hızlı büyümeden kaynaklanmıştı. Aynı dönemler için sanayinin büyüme hızı yıllık ortalama % 10.6 ve 9.9 olarak gerçekleşmişti (Kazgan, 2004: 93). Kazgan, 1963-1974 yılları arasındaki dönemi "planlı denetimli ekonomi, hesaplı sermaye girişi ve istikrarlı büyüme" dönemi olarak adlandırmaktadır (s. 95).

İKİNCİ BÖLÜM

Yön-Devrim Hareketi

Doğan Avcıoğlu'nun önderliğinde çıkarılan *Yön* ve *Devrim* dergileri etrafında örgütlenmiş bir aydın hareketi olan Yön-Devrim Hareketi, varlık gösterdiği dönemin (1961–1971) en etkili sol akımlarından biridir. Asıl olarak akımın iktidar stratejilerini inceleyeceğimiz bu bölümde önce kısaca Yön-Devrim Hareketinin oluşum ve gelişim süreci ile kadroları hakkında bilgi vereceğiz. Ardından akımın sınıf analizinin ve iktidar stratejisinin çerçevesini de oluşturan siyasal tezlerine, ideolojik pozisyonuna bakacağız ve daha sonra da akımın iktidar stratejilerini kendi tarihselliği içinde irdelemeyi deneyeceğiz.

Yön-Devrim Hareketi, iki askerî darbe arasını kapsayan 1960–1971 döneminde TİP ve MDD ile birlikte Türkiye sol hareketinin üç ana akımından biri oldu. Hareket, hiçbir zaman örgütsel bir yapıya kavuşmadıysa da, yayımladığı iki dergisi, örgütlediği bir dernek ve sahip olduğu bir yayıneviyle "tüzüksüz bir parti" (Kanbolat, 1979: 38) gibiydi.

Akım, 1950'li yıllarda Demokrat Parti (DP) yönetimine karşı yürütülen muhalefet hareketi içinde bir eğilim olarak doğdu. Ekonomik sıkıntılardan dolayı giderek bunalan DP Hükümeti giderek daha baskıcı politikalara yöneldiği için aydınları da hızla karşısına alıyordu. Nitekim iktidara karşı, içinde asker-sivil bürokratların, aydınların, öğrencilerin, işçilerin ve sanayi burjuvazisinin de yer aldığı "kentli" bir muhalefet cephesi oluşmuştu.

İçinden Yön Hareketini de doğuracak olan aydın muhalefeti, bu yıllarda *Forum, Akis, Kim* gibi dergilerde mevzilenmişti. Özellikle *Forum* dergisi bu muhalefetin kuramsal ve ideolojik çerçevesini oluşturmakta çok etkiliydi. Haftalık dergiler *Akis* ve *Kim* ile CHP yönetimindeki günlük gazete *Ulus*, *Forum*'da savunulan düşünceleri güncel politikanın diline çeviriyorlar ve popülerleştiriyorlardı.

27 Mayıs'tan sonra *Yön*'ü çıkaracak ekip bu muhalefet cephesi içinde yer aldı. Mümtaz Soysal *Forum* dergisinde, Doğan Avcıoğlu *Akis*, *Kim* ve *Ulus*'ta yazıyordu. Aynı zamanda CHP araştırma bürosunda da yöneticiydi.

İlhami Soysal da Doğan Avcıoğlu ile birlikte *Akis* kadrosundaydı. İlhan Selçuk ise muhalif bir çizgiye sahip mizah dergisi *Dolmuş*'u çıkarıyordu. Yalçın Küçük'ün belirttiği gibi *Forum* aydın hareketinde bir yükseliş gerçekleştirmişti ve *Yön* bu yükselişin kenarlarından doğmuştu (1997: 636). Fakat bu saptama kesinlikle *Forum* ve *Yön*'ün aynı, hatta benzer bir kuramsal-ideolojik çizgiye sahip oldukları anlamına gelmemektedir. İki dergide de baskın bir Kemalist söylem yer almakla birlikte "...*Yön* dergisi, Kemalizmin tam uygulanmasıyla sosyalizme bir kapı açmak istiyor veya hiç olmazsa bir kapı kurulacağına inanıyor, *Forum* dergisi ise Kemalizmin tam uygulanmasının böyle bir kapıyı sıkıca kapatacağını savunuyor"du (Küçük, 1997: 594). Ayrıca *Forum* ile *Yön* arasında ülke sorunlarına yaklaşım konusunda da farklar vardı:

> Aslına bakılırsa *Forum*'un temsil ettiği "baskın" eğilimle *Yön*'ü çıkaracak olan ekibin temsil ettiği "silik" eğilim arasında önemli farklar bulunuyordu. Biri siyasal rejim sorunlarına odaklanmıştı, öteki iktisadi düzen; biri ülkenin içinde bulunduğu buhranın Batı tipi bir demokrasinin yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını vurguluyordu, öteki siyasi buhranın iktisadi buhranın bir neticesi olduğunu... (Atılgan, 2002a: 42).

Yukarıda da değinildiği gibi, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra hazırlanan yeni anayasa, *Forum*'un ve yine ondan etkilenmiş olan CHP İlk Hedefler Beyannamesi'nin damgasını taşıyordu. Zaten anayasa taslağını hazırlayan komisyona *Forum*'un mimarlarından Turhan Feyzioğlu başkanlık etmişti. Fakat *Forum* çizgisinin eseri olan bu anayasa, sonraki yıllarda *Yön* ve *Devrim* sayfalarında anayasayı savunmak için büyük mücadele verecek olan Avcıoğlu'nu, hazırlanışı sırasında pek memnun etmemişti. CHP kontenjanından ve bizzat Genel Başkan İnönü'nün isteğiyle Kurucu Meclis üyesi olan ve Anayasa Komisyonu'na giren Avcıoğlu, Feyzioğlu'nun ekibi tarafından hazırlanan Anayasa Taslağına muhalefet etmiş (Küçük, 2003: 195), özellikle karar mekanizmaları hızlı çalışan bir yürütme organının oluşturulması için çalışmış, taslak istediği gibi çıkmayınca da Kurucu Meclis'te yapılan oylamaya katılmamıştı (Özdemir, 2000: 17).

Böylece Doğan Avcıoğlu'nun kişiliğinde, kısa süre sonra *Yön*'ü çıkaracak ekip, anayasadan beklediğini bulamamıştı. Üstelik halkoyuna sunulan anayasanın aldığı evet oylarının oranı yeni bir hayal kırıklığı yaratacaktı.[1] Her ne kadar Avcıoğlu'nun kendisi de Kurucu Meclis'te Anayasa'ya kabul oyu

1 9 Temmuz 1961'de yapılan Anayasa referandumunda seçmenlerin yüzde 17'si oy kullanmaktan kaçınırken, yüzde 39,6'sı DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi'nin (AP) çağrısına uymuştu. Oy kullananların ancak yüzde 60,4'ü anayasaya "evet" demişti (Ahmad ve Ahmad, 1976: 234). 15 Ekim'de yapılan genel seçimlerden de benzer bir sonuç çıktı. 27 Mayıs Anayasası'na karşı çıkan DP çizgisindeki partiler, AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) oyların çoğunluğunu (yüzde 62,3) aldılar ve her iki Mecliste de çoğunluğu kazandılar (toplam 277 milletvekili, 114 senatör). CHP, bu partiler karşısında ancak 173 milletvekilliği ve 36 senatörlük kazanabildi (Ahmad ve Ahmad, 1976: 239).

vermediyse de, DP'nin devamı olduğu kabul edilen partilerin açtığı "hayırda hayır vardır" kampanyasının bu kadar etkili olmasını muhtemelen beklemiyordu. Referandum sonuçları 27 Mayıs öncesinin muhalefet cephesi için bir yenilgiye işaret ediyordu. CHP seçimlerden yenik çıkmış, anayasa halktan önemli bir destek bulamamış, açıkça DP'nin devamı olduklarını iddia eden partiler TBMM'de çoğunluğu ele geçirmişlerdi. Demokrasi, Yöncülerin deyimiyle, "tutucu güçler koalisyonunu" iktidara getirmişti.

Forum çizgisinin bu yenilgisi ve yaşanan hayal kırıklığı, 1960 öncesi muhalefetin "silik eğilimi" için bir fırsat anlamına da geliyordu. Yayın hayatı boyunca demokrasiye hep kuşkuyla bakacak, en azından Türkiye'deki uygulanışı itibariyle onu "cici demokrasi" nitelemesiyle daima küçümseyecek olan *Yön* böyle bir ortama doğdu, 15 Ekim seçimlerinin hemen ardından 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başladı.[2]

Bir "bildiri"yle yayın hayatına başlayan haftalık *Yön*'ün aydınlar açısından önemli bir ihtiyaca karşılık geldiği daha ilk günden belliydi. *Yön Bildirisi*'ni[3] tam 1042[4] kişi imzalamıştı. Derginin çıkışı ve bildiri hem sol hem de sağdaki aydınlar arasında geniş yankı uyandırmış, tirajı da 30 bine[5] yaklaşmıştı (Özdemir, 1987: 54). Türkiye'deki radikal akımlar üzerine araştırma yapan bir yazara göre "o tarihlerde, politik-ideolojik bir süreli yayın için korkunç bir rakamdı bu" (Landau, 1978: 75).

Yön, 21 Mayıs 1963 tarihinde Albay Talat Aydemir önderliğindeki darbe girişiminden sonra, bu girişimde rolü olduğu gerekçesiyle Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı ve 14 ay (5 Haziran 1963 – 25 Eylül 1964 arası) kapalı kaldı. Daha sonra yeniden başlayan yayınına ise 30 Haziran 1967'de kendi kararıyla son verdi. Kapalı kaldığı dönem dışta tutulursa beş buçuk yıl boyunca yayın yapmıştı ve toplam 222 sayı çıkmıştı. *Yön,* 1960'lı yılların en etkili sol yayınlarından biri, belki de birincisiydi. Örneğin TİP'in hiçbir yayın organı bu kadar düzenli çıkamamış ve bu kadar etkili olamamıştı.[6] *Yön* yayın hayatı boyunca, kendi deyimiyle birçok "tabu"yu yıkmış

2 Haftalık olarak çıkan derginin "imtiyaz sahibi ve mesul müdürü" Doğan Avcıoğlu'ydu. Derginin künyesinde kurucular olarak Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu'nun isimleri yer alıyordu. Aslında kurucular arasında yer alan İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'ın isimleri, ikisi de başka günlük gazetelerde çalıştıkları için, künyede yer almamıştı. Ayrıca Doğan Avcıoğlu'nun ağabeyi olan Hamdi Avcıoğlu'nun adına da yalnızca derginin teknik sorunlarıyla ilgileneceği için yer verilmemişti (Atılgan, 2002a: 257).

3 Bildiri derginin ilk sayısının orta sayfalarında yayınlanmıştı. Ayrıca bildirinin tam metni için bkz: Atılgan, 2002a: 331-337; Küçük, 1987: 187-194 ve Özdemir, 1986: 295-300.

4 Bildiri ilk yayınlandığında164 kişinin imzasını taşıyordu. *Yön*'e sonradan gönderilen imzalarla birlikte bu sayı 1042'yi buldu (Özdemir, 1986: 53). İmzacıların tam listesi için bkz: Özdemir, 1986: 301-327 ve Atılgan, 2002a: 338-354.

5 Bu sayı derginin sıkıyönetim tarafından kapatıldığı 78. sayıya kadar geçerlidir. *Yön*'ün tirajı, yayınına yeniden başlandığı Eylül 1964'ten sonra 10 bin civarına düşmüştür (Özdemir, 1987: 54).

6 Yayınlandığı süre ve istikrar bakımından 1960'lı yılların *Yön* ile karşılaştırılabilecek dergileri *Ant* ve *Türk Solu*'dur. 3 Ocak 1967'de yayın hayatına başlayan *Ant,* 173 sayı haftalık olarak, Mayıs 1970'ten başlayarak 13 sayı da aylık olarak çıkmıştır. *Türk Solu* ise 17 Kasım 1967 – 14 Nisan 1970 arasında 126 sayı yayınlanmıştır.

(1967a: 2), o güne kadar tartışılamayan pek çok konuyu tartışmaya açmış, "yasak" sayılan konuları gündeme getirmiş, ülkenin düşünce hayatına büyük zenginlik katmıştı.

Yön-Devrim Hareketi 10 yıllık ömrü boyunca bir siyasal parti olarak örgütlenmediyse de, bir parti girişiminde rol almış ve bir derneğin kuruluşuna öncülük etmişti. Burada kısaca Çalışanlar Partisi girişimiyle Sosyalist Kültür Derneği'ne değinmek yararlı olabilir.

İşçi sınıfı, 27 Mayıs'tan sonra Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir hareketlenme içine girmişti. 1961 seçimlerinde parti listelerinin dışında bırakılan sendika liderleri, işçiler arasındaki bu olağanüstü hareketliliği arkalarına alarak bir siyasal parti kurabileceklerini düşündüler ve bu yönde harekete geçtiler. Çalışanlar Partisi[7] adı altında kurulması tasarlanan parti girişimine önderlik eden sendika liderleri, Yöncülerin irtibat halinde olduğu kişilerdi. Parti fikri ortaya çıkmadan önce sendika liderlerini ve dolayısıyla işçi kitlelerini İsmet Paşa hükümetini köklü reformlar yapmaya zorlamak üzere etkilemeye çalışan Yöncüler, Çalışanlar Partisi girişimine özel bir önem verdiler. Bunun iki nedeni vardı. İlk olarak Yön Hareketinin "köklü reformlar"ı uygulamasını beklediği CHP'nin bileşimi, bu reformların uygulanmasına karşı çıkan kesimlerin ağırlıkta olduğu bir yapıdaydı. Ayrıca CHP "köklü reformlar"ı uygulayacak bir programa da sahip değildi. İkinci olarak, Yöncüler açısından daha önce kurulmuş bulunan Türkiye İşçi Partisi (TİP) de bir seçenek oluşturmuyordu. *Yön*'e göre TİP beklenen ilgiyi uyandıramamış ve "sözde bir teşkilat" (*Yön*, 1961a) olarak kalmıştı. TİP, başlangıçtan itibaren "sadece bir işçi hareketi olarak doğmuş" ve "öbür kütlelere" hitap edemediği için gelişme imkânı bulamamıştı. Oysa Çalışanlar Partisi "başka zümrelere de hitap edebilmenin yollarını araştırmakta"ydı.[8] Yöncüler, daha hazırlık aşamasında bir iktidar seçeneği olarak belirdiğine inandıkları Çalışanlar Partisi'ni mevcut rejimde köklü reformlar gerçekleştirme stratejileri çerçevesinde önemli bir olanak olarak değerlendirmek istemişlerdi. Fakat parti girişimi bir sonuca ulaşmadı ve Türk-İş'in bu girişimden çekilmesiyle kendiliğinden dağıldı.[9]

Yöncülerin bizzat kurucusu oldukları tek örgüt ise Sosyalist Kültür Derneği oldu. *Yön* dergisinde 1962 yazından başlayarak kurulacağı duyurul-

7 Partinin adı önce Sosyal Güvenlik Partisi olarak düşünülmüştü. Daha sonra Yöncülerin de etkisiyle isim değiştirildi. Türk-İş'in öncülük ettiği bu girişim *Yön*'de ikinci sayıdan itibaren ilgiyle karşılandı. *Yön* bu girişimden söz ettiği ilk yazıya "Çalışanlar Partisi" başlığını uygun görmüştü (Yön, 1961a).

8 Program taslağında partinin amacı şöyle tanımlanmıştı: ".. çalışmayı toplumun en üstün değerlerinden biri haline getirmek, herkes için çalışma imkânları yaratmak, çalışanların haklarını korumak, sosyal adalet ve demokrasi içinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirmek" (*Yön*, 1962c).

9 Kuruluşundan itibaren Amerikan tipi sendikacılığın etkisindeki Türk-İş'in "partiler üstü siyaset" anlayışının bu girişimin sonuçsuz kalmasında etkisi olduğu söylenebilir. Çalışanlar Partisi girişimi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Atılgan, 2002a: 281–290.

maya başlanan ve "sosyalist bir forum" olması ve "sosyalist fikirleri vuzuha kavuşturması" (Yön, 1962d) beklenen dernek 1963 yılının ilk günlerinde kuruldu. SKD'nin amacı tüzüğünde şöyle tanımlanıyordu: "Emeği toplumun temel değeri sayan Sosyalist Kültür Derneği, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim ışığı altında inceler, böyle bir düzenin kültürel temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır (*Yön*, 1962f).

Dernek kurucuları ve yöneticileri arasında yüksek bürokratların yoğunluğu dikkat çekiyordu. Bir süre önce hükümetle anlaşmazlığa düşerek istifa etmiş olan DPT yöneticileri SKD'nin üst yönetimini oluşturmuşlardı.[10] Dernek, kuruluşunda bir de bildiri yayınlamıştı. Bildiride "az gelişmiş ülkelerin sosyal adalet içinde hızlı kalkınmalarını sağlayacak" tek metot olarak tanımlanan sosyalizmin "aynı zamanda kapitalist bir gelişmenin bilhassa az gelişmiş bir toplumda meydana getireceği aşırı sınıf çatışmalarını demokratik yollarla önlemenin tek yolu" olduğu ileri sürülüyordu. Bildiriye göre, derneği kuranlar, "milliyetçi, hürriyetçi ve demokratik ilkelere dayanan bir sosyalizm anlayışı" etrafında birleşiyorlardı.[11] Derneğin kuruluşu yurtiçinde oldukça ilgi görmüş;[12] dernek, sol çevrelerde partiye giden bir ön adım olarak değerlendirilmişti. Özellikle TİP, derneğin kuruluşunu kendi varlığına karşı bir girişim olarak algılamıştı. Ancak dernek yöneticileri bu türden iddiaları sürekli olarak reddettiler. İlhami Soysal daha sonraki bir tarihte yaptığı değerlendirmede, *Yön* kurucularının hiçbir zaman partileşme girişiminde bulunmadıklarını, Çalışanlar Partisi'nin kuruluş çalışmalarına katılmış olmakla birlikte bu partinin kurucusu olmayı ya da bu partiye katılmayı düşünmediklerini, benzer şekilde SKD'yi de hiçbir zaman bir partinin ön adımı olarak kurmadıklarını söyleyecekti (Soysal, 1966a). Fakat derneğin kuruluş günlerine denk gelen dönemde *Yön*'de Fabian Society ile ilgili çıkan yazılarda, yedi kişinin kurduğu bu derneğin İngiliz İşçi Partisi'nin kuruluşunda oynadığı role yapılan vurgular ve 2000 yılında Mümtaz Soysal'ın bu doğrultudaki açıklamaları (Atılgan, 2002a: 303) yan yana getirilince o dönemde TİP'lilerin duyduğu kaygıların çok da yersiz

10 DPT eski Müsteşarı Osman Nuri Torun Başkan, Sosyal Plânlama Dairesi eski Başkanı Necat Ender Genel Sekreter seçildi. Araştırma ve dökümantasyon işlerini DPT İktisadi Plânlama Dairesi eski Başkanı Atilla Karaosmanoğlu, yayın ve konferans işlerini Doğan Avcıoğlu, mali işleri Maliye müfettişi Adnan Başer Kafaoğlu, teşkilâtlanma işlerini Cemal Reşit Eyüboğlu ve CHP Hatay milletvekili Sırrı Hocaoğlu, muhasipliği Güney Özcebe, koordinasyon işlerini de Cahit Tanyol üstlenmişti (*Yön*, 1963a).

11 SKD Bildirisinin tam metni için bkz: *Yön*, 1963b; Atılgan, 2002a: 355–359; Özdemir, 1986: 339-343.

12 *Milliyet* gazetesi haberi birinci sayfasından verdi. Gazetenin başyazarı Abdi İpekçi de derneği destekleyen yönde bir yazı yazdı. *Akis* dergisi de derneğin kuruluşunu olumlu değerlendirenler arasındaydı (*Yön*, 1963b). Dernek yurtdışında da ilgiyle karşılandı. Sosyalist Enternasyonal derneğe bir kutlama mektubu gönderdi. *Times* gazetesi de derneğin kuruluşunu haber yaptı ve dernek kurucularının Fabian sosyalistlerini örnek aldıklarını yazdı (*Yön*, 1963c).

olmadığı düşünülebilir. Derneğin en önemli faaliyeti "Cumartesi toplantıları" adı altında seminerler ve tartışma toplantıları düzenlemekti.[13] Bu tür etkinlikler 1965 yılına kadar canlı bir biçimde sürdü. SKD, 1965 genel seçimlerinden sonra Yön-Devrim Hareketi içindeki Doğan Avcıoğlu-Mümtaz Soysal ayrılığının[14] ardından inişe geçti ve sonunda sönümlendi.

Yön-Devrim Hareketi'nin çizgisinde 1965 seçimleriyle birlikte radikal bir değişim meydana geldi. 1961 seçimlerinin sonucundan büyük hayal kırıklığına uğrayan *Yön*, bu tarihten itibaren, uzun soluklu çalışmalar yerine "hızlı" çözüm yollarına yöneldi. Yeni yönelim, önceki dönemde kullanılan örgütsel araçları da geçersiz kıldı. *Yön* dergisi bir süre daha yayına devam ettiyse de, artık ihtilâl hazırlıklarına başlamanın yollarını arayan akım için eski anlamını yitirmişti. Dergi, bizzat Yöncüler tarafından 30 Haziran 1967'de kapatıldı. *Yön*'ün yerini 21 Ekim 1969'da yayın hayatına başlayan haftalık *Devrim* aldı.[15] *Devrim*'in kadrosu *Yön*'e oranla daha dardı.[16] Son sayısı 27 Nisan 1971 tarihini taşıyan *Devrim,* sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatıldığında toplam 79 sayı yayınlanmıştı.

Devrim, hareketin doğrudan doğruya iktidara yöneldiği bir dönemin ürünüydü. Artık kurtuluşun hangi yollardan sağlanabileceği tartışılmıyor, seçilmiş yolun hayata geçirilmesi için çalışmalar yapılıyordu. Doğan Avcıoğlu, *Yön* ve *Devrim* dergilerini karşılaştırırken şöyle demişti: "1960'larda *Yön*'le Türkiye'nin yönünü belirledik. *Devrim*'le devrimi yapacağız" (Cemal, 1999: 204). Dergi en başından itibaren parlamentoya ve parlamenter mücadeleye karşı cephe almıştı ve çok partili demokrasiyi "cici demokrasi" adı altında sürekli küçümsüyordu. İktidarın alınması için ise tek yol görünüyordu: zinde güçlerin öncülüğünde yapılacak bir "ihtilal" ya da darbe.[17]

13 İlk toplantıda ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş "Sosyalist açıdan eğitim davamız" konulu bir konferans vermişti (*Yön*, 1963d).

14 Bu ayrılığın nedenlerine hareketin iktidar stratejilerinden söz edeceğimiz bölümde değinilecek.

15 Fakat *Yön*'ün kapatılışı ile *Devrim*'in çıkarılışı arasındaki bir buçuk yılı aşkın süreyi Yön Hareketi boşa geçirmedi. Doğan Avcıoğlu, bu dönemde ünlü kitabı *Türkiye'nin Düzeni*'ni yazdı. Çok büyük bir ilgiyle karşılaşan ve önemli tartışmalar başlatan bu kitap, Landau'nun da belirttiği gibi, "*Yön*'deki belli başlı eğilimlerin başarılı bir özetiydi" (1979: 117).

16 Gerçi, 1965 genel seçimlerinden sonra Yöncülerle yolunu ayırmış olan Mümtaz Soysal dışındaki Yön kurucuları *Devrim*'in de kadrosundaydılar. Ancak 1960'ların başında çok çeşitli kökenlerden gelen sol aydınlar için bir "forum" işlevi gören *Yön*'den farklı olarak *Devrim*, "dar ve spesifik"ti (Küçük, 2003: 208). Künyeye göre derginin sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu, genel yayın müdürü Doğan Avcıoğlu, yazı işleri müdürleri Uluç Gürkan ve Hasan Kaya Cemal'di.

17 Öyle ki *Devrim* sayfalarında sürekli olarak ordunun devrimci kanadının bildirileri yayınlanıyor, muhtemel bir "devrim hükümeti" için program hazırlanıyordu. Derginin söyleminde bu stratejiye uygun bir değişiklik de olmuştu. Artık sosyalizmden pek söz edilmiyor, tek kurtuluş yolu olarak "Kemalist devrimleri tamamlayacak" bir "devrim" hedefleniyordu.

Yön-Devrim Hareketi'nin Temel Siyasal Tezleri

Yön-Devrim Hareketi'nin ya da bu hareketi oluşturan aydınların ideolojik tutum bakımından, Kemalizm ile Marksizm arasında bir yerde oldukları genel olarak kabul edilmektedir (Kürkçü, 1988; Atılgan, 2002a). Bu çizgiyi, 1930'lardaki *Kadro*'cu akımın ideolojik bir devamı olarak gören ve "sol Kemalizm" olarak nitelendiren yazarlar da mevcuttur (Alpkaya, 2003: 478; Yanardağ, 1988; Yetkin, 1998; Macar, 2002: 162). Hareketin ideolojisinin "sol Kemalizm" olarak adlandırılması sonradan yakıştırılmış da değildir. 1961-71 döneminin diğer sol aktörleri, Yön çizgisini o dönemde de "sol kemalist" olarak değerlendiriyorlardı.[18]

Yön-Devrim Hareketi'nin kalkış noktası, Türkiye'nin sorunlarına çözüm arama çabasıydı. Gerek *Yön*, gerek *Devrim* dergileri, gerekse Avcıoğlu'nun diğer yayınları esas olarak Türkiye'nin kalkınma sorununa ve çözüm yollarına odaklanmışlardı.[19] Sorunların temelinde de ülkenin iktisadi açıdan az gelişmişliğini görüyorlardı. Sosyal adalet, eğitim, demokrasi gibi sorunların çözümü bu temel sorunun çözümüne bağlıydı.[20]

Yön Bildirisi'ni imzalayanlara göre, Türkiye'nin iktisadi hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünü bir arada yaşatan karma sistem[21] kalacaktı ama ağırlık mutlaka devlet sektöründe olacaktı. İstenilen amaçlara ulaşmak için, mutlaka, "şuurlu devlet müdahalesi" olarak tanımlanan *yeni* bir devletçilik anlayışına başvurulması gerekiyordu. Devletçilik ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki kurulan bildiride devletçilik, "demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere malolmasını sağlayacak temel müdahale vasıtası" olarak tanımlanıyordu. Bildiri devletçiliği tanımlarken "yeni" sıfatını özellikle vurgulamıştı.[22] Bu sıfata niçin gerek duyulduğu ise daha sonra *Yön* sayfalarında açıklığa ka-

18 Örneğin *Aydınlık* yazarı Şahin Alpay, Kemalizmin biri Ecevit'in önderlik ettiği "parlamentarist", diğeri başını Avcıoğlu'nun çektiği "sol kemalist" olmak üzere iki kanada ayrılmış olduğunu yazıyordu (1969a: 451). Dönemin gençlik önderlerinden Deniz Gezmiş de kendisini Marksist Kemalist, Avcıoğlu grubunu da sol Kemalist olarak tanımlayanlardandı (Cemal, 1999: 197).

19 Bu açıdan Hikmet Özdemir'in Yön Hareketi'ni incelediği kitabına "Kalkınmada Bir Strateji Arayışı" üst başlığını koyması anlamlıdır (Özdemir, 1986).

20 Bu anlayış Yön Bildirisi'nde şöyle ifade edilmişti: "Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızlı kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz" (*Yön*, 1961b).

21 *Yön*, "karma ekonomi" kavramını giderek daha az kullanacaktı. "Karma ekonomi masalı" başlığıyla yayınlanan bir yazıda şöyle deniyordu: "Aslında karma ekonomi boş bir tabirdir. Liberal karma ekonomi de olur, sosyalist karma ekonomi de. … Bizim politikacılar karma ekonomi derken liberal veya kapitalist karma ekonomiyi kastediyorlar. Bunun karşısında ise sosyalist karma ekonomi var" (*Yön*, 1962g).

22 Atılgan'ın da belirttiği gibi (2002a: 93) *Yön* ve *Devrim* sayfalarında "yeni devletçilik" kavramı "Türk sosyalizmi", "kapitalist olmayan kalkınma yolu", "kapitalizmden sosyalizme intikal devresi", "milli devrimci kalkınma modeli" gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılıyordu.

vuşacaktı.[23] Yöncüler, Atatürk dönemi de dahil, o zamana kadar uygulanan devletçiliği eleştiriyorlar, 1930'larda devletçiliğe geçilmesinin bir zorunluluktan kaynaklandığını, bu uygulamanın halkçı yanının eksik olduğunu öne sürüyorlardı.

Yöncüler bir kalkınma yöntemi olarak gördükleri devletçiliği her koşulda savunmuyorlardı. Örneğin, Türkiye'de 1930'lardaki uygulanma biçimini eksik görüyorlar, daha sonraki yıllarda ise iyice yozlaştırıldığını düşünüyorlardı. Savundukları devletçilik anlayışı "halkçılık" ilkesiyle birlikte uygulanan, "emekten yana" bir devletçilikti. Avcıoğlu, "kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı" olan ve "doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması" demek olan halkçılığın, sosyalizmle eş anlamlı olarak kullanılabileceğini savunuyordu (1962e). Fakat Avcıoğlu, bu yazısında Atatürk dönemi devrimcilerinin toplumdaki sınıfların varlığını kavrayamamakla, sınıfları yok saymakla büyük bir hata yaptıklarını da belirtmektedir. Aynı sayıda yazan Mümtaz Soysal da, "halk içinde çatışan iktisadi menfaatler bulunmadığı şeklindeki tek parti ideolojisi"nin halkçılık ilkesini bulandırdığını, bunun da Türk toplumunun yapısını kökünden değiştirecek radikal reformları engellediğini öne sürmekteydi (1962b). *Yön* yazarı Aren'e göre de "halkçılık ilkesi, Türk sosyalizminin yerli adı"ydı (1962b). Bu anlamda "yeni devletçilik" yer yer sosyalizmle eş anlamda kullanılıyordu.[24]

Başta Avcıoğlu olmak üzere *Yön* ve Devrim yazarları ülkenin bütün sorunlarının odağına kalkınma sorununu koyarken aslında meseleye yeni bir bakış açısı getirdikleri iddiasındaydılar. Temel mesele iktisadiydi Yöncülere göre; ama bu, demokrasinin önemsenmemesi anlamına gelmiyordu.[25] Aksine doğru bir kalkınma politikası demokrasinin ön koşuluydu.[26] Yöncüler açısından demokrasi ile kalkınma arasında pozitif bir ilişki vardı ama

23 Kalkınma ve devletçilik konusu *Yön*'ün yayın hayatı boyunca en çok yer verdiği konulardan biri oldu. Sosyalizm, kalkınma, bağımsızlık, demokrasi, devletçilik ve milliyetçilik konularının *Yön*'deki işlenme sıklıkları için bkz: Özdemir, 1986: 66.

24 Ömür Sezgin de, "sosyalizm" sözcüğünün henüz hukuken ve fiilen tam bir rahatlıkla kullanılamadığı bir dönemde, Yöncülerin "yeni devletçilik" kavramını, çoğunlukla "sosyalizm"in yerine kullandıklarını belirtiyor (2001).

25 Demokrasi, *Yön* dergisinin ilk yıllarında sosyalizmden sonra en çok işlenilen konuydu. Ancak 1964'ten itibaren bu konunun işlenme sıklığı hızlı bir düşüş gösterdi (Bkz: Özdemir, 1986: 66). Ayrıca akımın iktidar stratejilerini inceleyeceğimiz bölümde göreceğimiz üzere, Yöncüler, demokrasinin çok partili hayatla özdeşleştirilmesine karşı çıkacaklar, giderek demokrasinin önüne "gerçek" sıfatını ekleyeceklerdi. "Gerçek demokrasi" ise en iyi sosyalizmde olabilirdi. *Devrim* döneminde ise mevcut demokrasi, "cici demokrasi" olarak adlandırılacak ve tamamen değersizleştirilecekti.

26 Şöyle yazmıştı Avcıoğlu: "Bizim ilk günden beri ısrarla savunduğumuz tez şudur: Milletçe tasarrufu artırmak zorundayız. Bu da emekçi kütlelerin şevkle çalışmasını ve fedakârlığa katlanmasını gerektirecektir. Fakat bugünkü adaletsiz düzen devam ettiği müddetçe, özellikle demokratik bir idare altında, kütlelerin fedakârlığa rıza göstermesi ve şevkle çalışması hayaldir. Ancak emeğin üstün değerinin tanınması, nimet ve külfetlerde eşitliğin sağlanması, kalkınmanın gerektirdiği fedakârlık için uygun ortam yaratabilir" (1962b).

bu ilişkide belirleyici olan kalkınmaydı. Demokrasi tek başına kalkınmayı sağlayamazdı, fakat kalkınma demokrasinin önkoşuluydu. Az gelişmiş ülkelerde demokrasi ancak hızlı kalkınmayla, hızlı kalkınma ise sosyalizmle mümkündü. Yön Bildirisi'nde kalkınma yolu olarak "yeni devletçilik" öneriliyor, sosyalizmden hiç söz edilmiyordu, ama *Yön*'ün daha ilk sayısındaki yazısında Doğan Avcıoğlu "...yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir" diyecekti (1961a).[27]

Avcıoğlu, özellikle az gelişmiş ülkeler için yirminci yüzyılda kalkınmanın tek yolu olarak sosyalizmi gördüğünü pek çok yazısında tekrarladı. Yön Bildirisinde kalkınma metodu olarak "yeni devletçilik"in önerildiğini hatırlatan Avcıoğlu, bildirinin yayınlanmasından yalnızca birkaç hafta sonra, "Biz şahsen bir adım daha atarak, demokratik bir sosyalizmin tek çıkar yol olduğuna inanıyoruz" diyecekti. Avcıoğlu'na göre "Sosyalizm tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur" (1962f).

Sosyalizmi, "... insanın insanı istismarına son veren, milli gelirin çalışma ölçüsüne göre paylaşılmasını sağlayan, insanların çeşitliliğinden hareket ederek herkese eşit şans veren bir toplum düzeni" olarak tanımladığı "Niçin Sosyalizm" başlıklı yazısında Avcıoğlu, yine de sosyalizmi bu yönlerinden ziyade bir kalkınma metodu olarak ele almak gerektiğini söylüyor ve ekliyordu: "İddiamız şudur. Az gelişmiş memleketler arasında bulunan Türkiye'mizde, hürriyet ve sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı sağlayacak tek metod sosyalizmdir" (1962a).

Avcıoğlu ve Yöncüler sosyalizmi daha çok bir kalkınma yöntemi olarak savunuyorlardı ama sosyalizmin sınıfsal yönüne de dikkat çekiyorlardı. Sosyalizm elbette işçi sınıfının düzeniydi, ancak Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde sosyalizm, komprador burjuvazi ve toprak ağaları dışında, "çalışan" tüm toplum kesimlerinin (işçi sınıfının yanında köylülük ve şehir küçük burjuvazisi) de çıkarınaydı. Fakat bu genel eğilimin yanı sıra *Yön* sayfalarında sosyalizm kavramının oldukça muğlak, sulandırılmış tanımlarına da sıklıkla rastlanıyordu. Özellikle Şevket Süreyya Aydemir'in yazılarında, "memleketçi sosyalizm", "ıslahatçı sosyalizm", "Türk sosyalizmi" gibi nitelemeler bol bol kullanılıyor, böylelikle, savundukları sosyalizmin Marksist sosyalizmden farklı olduğu anlatılmaya çalışılıyordu. Fakat, dergide uzun

27 Ancak hem bu sosyalizmin içeriği, hem de bu sosyalizme nasıl varılabileceği konusu Yön-Devrim Hareketi'nin 10 yıllık ömrü boyunca hiçbir zaman tam olarak açıklığa kavuşmayacak, başlangıçta ağırlık taşıyan sosyalizm vurgusu giderek Kemalizm lehine geri plana çekilecek ve sosyalizm "bugünün değil yarının meselesi" olarak görülmeye başlanacaktı. *Devrim* döneminde ise, nihai hedefin yine sosyalizm olduğu hissettirilse bile, bu hedeften hemen hemen hiç söz edilmeyecek, askerî bir darbeyle kurulacağı umulan "Kemalist" bir rejim yakın hedef olarak benimsenecekti .

süre yazmasına karşın, Aydemir'in YDH'yi temsil etmediği söylenebilir. 1930'lardaki *Kadro* dergisinin kurucularından olan Aydemir, bir *Yön* yazarıdır ama "Yöncü" değildir. Öyle ki *Yön*'ün 27. sayısında kendisiyle yapılan bir röportajda Kadrocu tezleri savunan Aydemir'e, iki sayı sonra Yön imzalı bir yazıyla yanıt verilecek ve bu yazıda Kadrocu tezler eleştirilecekti[28]:

> "Kadro hareketini tanıtmamız üzerine, *Yön*'ü *Kadro*'ya bağlıyan yazılar çıktı. Bunlar ciddi olmayan yakıştırmalardır. *Kadro*, o zamanın şartlarına göre mevcut iktidar için bir doktrin hazırlama gayretine girişmişti. *Kadro*, siyasi bağımsızlığına kavuşmuş az gelişmiş memleketleri, otarşik bir düzen içinde iktisadi bağımsızlığa kavuşturma yolları arıyordu. *Kadro*'nun bu gayretlerini takdirle hatırlıyoruz. Fakat *Kadro*'nun halkçılık cephesini zayıf buluyoruz. Devletçiliğin emekçiden yana cephesi iyi belirtilmiş değil. **"Sınıf mücadelesinin ve sınıf hâkimiyetinin tasfiyesi"** Melih Cevdet Anday'ın *Cumhuriyet*'te de belirttiği gibi, sömürülenlerin susturulması anlamına gelebilir. Yön ise her şeyden önce mevcut bir iktidarın fikriyatını yapmamaktadır. Geleceğin Türkiye'si ile ilgilidir. Yön, iktisadi bağımsızlığın yanısıra, içerdeki her türlü sömürmeye karşıdır. **İç sömürme düzeninin tasfiyesi** ve halkçı bir idarenin kurulması için savaşmaktadır (*Yön*, 1962i; vurgu: M.Ş.).

Avcıoğlu, Cemil Sait Barlas'ın o günlerde yayınlanan *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri* adlı kitabını tam da bu konuda, sosyalizmin *bütün milletin* rejimi olamayacağı noktasında eleştirmişti:

> Barlas, 'Türkiye'de işçinin durumu ve derdi diğer vatandaşların dertlerinden farksızdır. Bu bakımdan hakiki sosyalist parti, bütün milletin ekonomik ve sosyal dertlerine çare arayan parti olacaktır' diyerek, sosyalizmin sınıfçı vasfını tamamen reddetmekte, millet ve halk kavramlarını birbirine karıştırmaktadır. Halbuki sosyalizm, en yumuşak şekliyle kabul edilse bile, çalışmayı ve emekçiyi en üstün değer sayan bir toplum düzeni kurmayı gaye edinmiştir. Bu düzende hiç değilse toprak ağasının, istismarcı mutavassıtın, tek kelimeyle mutlu azınlığın yeri yoktur. Toprak ağası, tefeci, istismarcı mutavassıt, spekülatör de milletin içindedir, fakat halktan değildir. Mevcut siyasi partilerimiz "millidir", fakat bütün zümreleri tatmine çalıştıkları, bu yüzden de en çok mutlu azınlığa hizmet ettikleri için "halkçı" değildir. Barlas, sosyalizmin bu temel vasfını küçümseyerek, sosyalizmden çok uzaklaşmıştır (Avcıoğlu, 1962h).

---

28 Aydemir'in sosyalizmi reformist biçimde yorumlayan ve Türkiye'ye özgü sosyalizme vurgu yapan görüşleri Mümtaz Soysal (1962a) ve Sadun Aren (1963a) tarafından da eleştirilmişti. Aren, "Türkiye'ye mahsus yeni bir gelişme teorisi, yeni bir sosyalizm bulmak" fikrini yersiz buluyor, "belli bir değerler sistemi ve bunun gerisinde de, sosyal değişimi tahlil ve izah eden belli bir metot" olarak sosyalizmin tek olduğu görüşünü savunuyordu. Avcıoğlu da bir yazısında, *Yön*'de zaman zaman "Batı sosyalizmi", "Doğu sosyalizmi", "az gelişmiş ülkeler sosyalizmi" gibi deyimlerin kullanıldığını ve sanki çok çeşitli sosyalizmler varmış gibi bir izlenim yaratıldığını, ama bunun yanlış olduğunu belirtmişti. Ona göre "bu vuzuhsuzluk, tek ve belli olan sosyalist düzene varış yollarının çeşitliliğinden doğmakta"ydı (Avcıoğlu, 1963a). Oysa bu ayrımı bir yazısında bizzat Avcıoğlu'nun kendisi de yapmıştı. Bkz: Avcıoğlu, 1962h.

Yöncüler, sosyalizmin sınıfsal içeriğiyle ilgili bir uyarıyı da Çalışanlar Partisi girişiminin gündemde olduğu sıralarda yapmışlardı. Çalışanlar Partisi'nin *bütün milletin* partisi olamayacağının vurgulandığı yazıda, mevcut partiler, toplumdaki tüm sınıfları temsil etme iddiasında oldukları için eleştiriliyor, toplumdaki birbirine zıt çıkarların aynı anda korunmasının mümkün olmadığı belirtiliyordu: "Patron sınıfına her türlü tavizi veren parti, işçi sınıfının da her isteğini yerine getireceğini söylemektedir! Müstehliki koruduğunu öne süren parti, istismarcı mutavassıtlar için bir şey dememektedir! Arsa spekülasyonunu görmezden gelen parti, ucuz mesken politikasından söz açmaktadır! Bu çelişik ve samimiyetsiz bir tutumdur" (*Yön*, 1962j).

Yöncüler özellikle ilk iki yılda (1962-63) demokrasi konusuna oldukça önem veriyorlardı. Öyle ki 1962 yılında, demokrasi, sosyalizmden sonra en çok işlenen ikinci kavram[29] iken, 1963 yılında onu da geçmiş ve işlenme sıklığı açısından ilk sırayı almıştı (Özdemir, 1986: 66). Ancak demokrasiye verilen bu önem 1964 yılından itibaren gittikçe ve çok belirgin bir biçimde azaldı. Kalkınma, bağımsızlık ve milliyetçilik konularının gerisine düştü. 1965 seçimlerinin Adalet Partisi'nin zaferiyle sonuçlanmasının ardından demokrasiye olan ilgi iyice azalmaya başladı. Mevcut çok partili demokrasi giderek daha fazla küçümseniyor, arzu edilen demokrasinin farkı ise önüne "gerçek" sıfatı eklenerek vurgulanıyordu. *Devrim* döneminde de çok partiye dayanan mevcut demokrasi, "cici demokrasi" veya "sandıksal demokrasi" olarak nitelenecek ve sorunların başlıca kaynağı olarak görülecekti.

Mevcut rejimi "eşraf demokrasisi" olarak niteleyen, kendilerininse "gerçek demokrasi"yi savunduklarını ileri süren *Yön* yazarlarına göre, kalkınma olmadan demokrasinin gerçekleşmeyeceği, kalkınmanın ise ancak sosyalist yoldan başarılabileceği konusu çok netti. Öyle ki Avcıoğlu, özel teşebbüse dayanarak kalkınma çabalarının, "geniş kütlelerin refah taleplerini süngü ile susturan faşist bir idare"yi zorunlu kılacağı kanısındaydı (1962a). Türkiye'deki demokrasinin "şeklî bir demokrasi" olduğunu ileri süren İlhan Selçuk'a göre de "demokrasinin belli bir medeniyet seviyesi, bir istihsal ve eğitim yeterliğine varabilmiş ülkelerde işleyebildiğini yeryüzündeki tecrübeler açıklamış"tı.[30]

---

29 *Yön*'ün bütün yayın hayatı boyunca en çok işlediği kavram her zaman "sosyalizm" olarak kaldı. (Bkz: Özdemir, 1986: 66).

30 Türkiye'de görünüşte demokratik bir Anayasa, Anayasa Mahkemesi, siyasal partiler ve birçok gazete vardı ve bunlar demokrasiye dair işaretlerdi ama kudretli bir ağa ve eşraf sınıfının iktidarı mutlak bir biçimde elinde tuttuğu bir memlekette bunlar bir işe yaramıyordu. Selçuk'a göre Fransa'daki, İngiltere'deki veya Amerika'daki demokratik yasaları az gelişmiş bir ülkeye olduğu gibi uyarlamak o az gelişmiş ülkede demokrasinin yaşaması için yeterli değildi. En modern, en ileri kanunlar eski ve ilkel bir sosyal düzen üzerinde şekilsiz ve manasız bir örtü gibi kalmaktaydı. Türkiye'de demokrasinin yaşamasını istediklerini belirten Selçuk, iktisadi kalkınmanın çıkar yollarını araştırmak, reformların gerçekleşmesi için mücadele etmek, fertlere sosyal haklarının şuurunu aşılamağa çalışmak yoluyla gerçek anlamda bir demokrasi mücadelesi verdiklerini ileri sürüyordu (1962a).

Yön'de, demokrasi daha çok, çok partili hayat, genel oy ve fikir özgürlüğü çerçevesinde değerlendiriliyordu. Ancak bunların istenilen sonuçları verebilmesi için öncelikle iktisadi kalkınmanın başarılması gerekiyordu. Kalkınmanın yolu ise sosyalizmden geçiyordu, dolayısıyla az gelişmiş bir ülkede demokrasi ancak sosyalizmle mümkündü. Sosyalizm ile demokrasi arasında kurulan bu olumlu ilişki *Yön*'ün yayın hayatı süresince hep vurgulandı.

"Sosyalizm Anlayışımız" başlıklı yazısında sosyalizmin "prensip olarak tek" olduğunu, ama uygulamada üç ana gruba ayrıldığını belirten Avcıoğlu, kaynağını sınıfsız bir toplum kurma idealinden alan sosyalizmin, "en geniş şekliyle bütün insanların hürriyet, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin ışığı altında, en iyi şekilde yaşamalarına ve gelişmelerine imkân veren bir toplum düzenine ulaşma çabası" şeklinde özetlenebileceğini ve bu hedefe ulaşılabilmesi için de üretim araçlarının kamulaştırılmasının zorunlu olduğunu vurguluyordu. Avcıoğlu'na göre, bütün sosyalistler bu noktalar üzerinde anlaşıyorlardı, fakat ayrılık sosyalist toplum düzeninin nasıl kurulacağı konusunda ortaya çıkıyordu. Bu bakımdan sosyalizm "uygulamada" üçe ayrılıyordu: Doğu Sosyalizmi, Batı Sosyalizmi ve Az Gelişmiş Ülkeler Sosyalizmi (Avcıoğlu, 1962h). Doğu sosyalizmi koşulların ağırlığı nedeni ile "totaliter bir idare altında yürütülebilmişti", Batı sosyalizmi büyük ihtimalle "yumuşak metodlarla" gerçekleştirilebilecekti, az gelişmiş ülkelerde ise çok köklü değişikliklere ihtiyaç vardı, bir "beyaz ihtilal" gerekliydi. İnsani ve demokratik bir sosyalizmden yana olduklarını kaydeden Avcıoğlu'na göre zaten "demokrasi sosyalizmin ikiz kardeşi"ydi. Gerçek bir söz ve teşkilatlanma hürriyeti sağlanırsa Türkiye'de sosyalizme demokratik yollardan geçilebileceğini ileri süren yazara göre, eğer iktidarlar demokratik yolları kapatırlarsa sosyalistler sonuna kadar savaşmaya da hazır olmalıydı (1962h).

Şekli demokrasi ile gerçek demokrasi arasındaki farkı vurgulamaya daima özen gösteren *Yön* kurucuları ve önde gelen *Yön* yazarları, Türkiye gibi bir az gelişmiş ülkede gerçek demokrasinin ancak sosyalizmle mümkün olabileceğine inanıyorlardı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi *Yön*'deki demokrasiye ve sosyalizmin demokratik yönüne yapılan vurgular yıllar geçtikçe geri planda kalmaya başladı. Artık mevcut demokrasinin burjuva karakteri giderek daha çok vurgulanıyordu. Özellikle 1964'ten sonra sosyalizm hedefinin ertelenmesi ve "milli cephe" politikasının ön plana çıkmasıyla birlikte, demokrasi, önüne bu kez "milli" sıfatını alacak,[31] fakat bu sıfatla da olsa *Yön* sayfalarında fazla tutunamayacak, Özdemir'in de saptadığı gibi (1986: 66) giderek gözden

31 Avcıoğlu'na göre milli demokrasi, burjuvazinin egemenliği altındaki burjuva demokrasisinden ve işçi sınıfının egemen olduğu sosyalist demokrasiden farklı olarak ülkedeki tüm ilerici güçlerin ortak iktidarını ifade etmektedir. Bu iktidara tekelci olmayan milli burjuvazi de ortaktır (1965a). Benzer bir görüşü *Yön* yazarı Fethi Naci de savunmuştu (1965a).

düşecekti. 1969'dan sonra ise, daha önce de değindiğimiz ve *Devrim* dönemini ele alırken daha fazla üzerinde duracağımız üzere, "cici demokrasi" diye nitelenen çok partili hayat tam bir boy hedefi haline getirilecekti.

Yön-Devrim Hareketinin sosyalizm anlayışında vurgulanması gereken önemli bir nokta da, sosyalizmin milliyetçi yorumudur.[32] Hareket, başlangıcından itibaren bağımsızlık ve milliyetçilik konularında hassastı, ama yine de bu konuların özellikle 1964'ten başlayarak ön plana çıktığı söylenebilir. Bunda Kıbrıs krizi ve ABD Başkanı Johnson'ın İnönü'ye yazdığı ünlü mektubun[33] önemli bir etkisi olmuştur. Toplumun siyasi atmosferindeki milliyetçi tonun hızla koyulaşmasına yol açan söz konusu olaylar solu da etkilemiş, bağımsızlık ve anti-emperyalizm temelinde bir milliyetçilik, o dönemde yalnızca Yön Hareketinin değil, örneğin Türkiye İşçi Partisi'nin söyleminde de ağırlık kazanmıştır. Öyle ki anti-emperyalist/milliyetçi cephe politikaları bu dönemde gündeme gelmiş, milli demokratik devrim (MDD) çizgisi bu dönemden itibaren belirginlik ve güç kazanmaya başlamıştır.[34] Yön-Devrim Hareketi ve MDD sonuna kadar bu çizgiye sadık kalacak, TİP ise giderek sınıf politikasını ön plana çıkaracaktır.

Oysa Aydınoğlu'nun da belirttiği gibi (1992: 61), Yön Bildirisinde bir kez bile bağımsızlıktan ve anti-emperyalizmden söz edilmiyordu. Yöncülerin ideolojisinde en baştan itibaren ağırlıklı bir milliyetçi ton olmasına rağmen, *Yön*'ün ilk yıllarında doğrudan bağımsızlık konusunu ele alan yazılara yer verilmemişti.[35] Milliyetçilik konusu bile, ilk yıllardan itibaren *Yön*'de çok işlenmesine ve giderek daha ön plana çıkmasına karşın, her zaman sosyalizm ve kalkınmanın gerisinde kalmıştı (Özdemir, 1986: 66).

Yön, yaklaşık 15 ay kapalı kaldıktan sonra Eylül 1964'te yeniden yayınlanmaya başladığında Yöncülerin artık milliyetçilikle sosyalizmi kaynaştırmaya çalıştıkları görülecekti. Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede kalkınmanın tek yolu sosyalizm olduğu için gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduğunu öne sürüyorlardı. Daha sonraları ise, özellikle Ekim 1965'teki genel seçimlerden sonra, sosyalizm hedefini erteleyerek, "önce bağımsızlık" diyeceklerdi.

Fakat belirtmek gerekir ki, *Yön*'ün söylemindeki milliyetçilik hiçbir zaman ırkçı ya da şoven bir içerik taşımadı. Yöncüler milliyetçiliği daima

32 *Yön*'ün ideolojisindeki milliyetçi öğelerin bir analizi için bkz: Aytemur, 2000.

33 Bkz: Oran, 2002: 685-691.

34 Elbette ki bütün bu gelişmelerin tek nedeni Kıbrıs krizi ve Johnson mektubu değildir; bunlar, tetikleyici bir rol oynamışlardır. Yoksa Türkiye solundaki bağımsızlıkçı ve anti-emperyalist çizginin tarihi solun kendi tarihi kadar eskidir. Üstelik, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık savaşı veren Üçüncü Dünya ülkelerinde sosyalizm ve milliyetçiliğin hep yan yana olduğu hatırlanmalıdır.

35 1962 ve 1963 yıllarında bağımsızlık ve anti-emperyalizm konularına hemen hiç değinilmemişken, sonraki iki yılda sosyalizmden sonra en çok ele alınan konu bağımsızlık olacaktır (Özdemir, 1986: 66).

bir kalkınma felsefesi içinde anlamlandırmaya çalıştılar.[36] Başlangıçta tek kalkınma yolu olarak sosyalizmi gördükleri için milliyetçiliği sosyalizmle neredeyse özdeşleştiriyorlardı, daha sonraları ise az gelişmiş ülkeler için sosyalizmin dışında bir "milliyetçi devrimci kalkınma yolu" önereceklerdi.

Yöncüler, demokrasi konusunda olduğu gibi milliyetçilik konusunda da kendi çizgilerinin farkını vurgulamak için "gerçek milliyetçilik–sahte milliyetçilik" ayrımı yapıyorlardı. Onlara göre gerçek milliyetçiliğin ölçüsü, emperyalizme karşı olmak kadar, içerdeki eşraf-ağa-komprador egemenliğine de karşı olmaktı.[37] Benzer şekilde, gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduğu savı *Yön* sayfalarında sık sık tekrarlandı.[38] Avcıoğlu'na göre, milliyetçilik Türk halkının refah ve saadeti için mücadele etmek demekti ve bunu yapanlar da sosyalistlerdi (1962h). Yöncülere göre anti-emperyalist olunmadan milliyetçi olunamazdı.[39]

Yön-Devrim Hareketi'ne Göre Toplumsal Sınıf ve Tabakalar

Yön-Devrim Hareketi'nin iktidar stratejisinin temelinde, Türkiye'deki toplumsal ve sınıfsal mücadelenin öznelerini değerlendiriş biçimi yatmaktadır. Bu hareket, ilgili yazında her ne kadar "sol Kemalist" olarak nitelense ve Kadrocuların ideolojik açıdan bir devamı gibi değerlendirilse de, toplumsal sınıflara bakış açısı ve sınıf mücadelesini kabul edişiyle söz konusu akımlardan önemli bir noktada ayrılır. Gerçi Yöncüler, Türkiye'de ve genel olarak az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin işçi sınıfının önderliğindeki bir mücadele ile kurulabileceğine inanmazlar, ama sınıf mücadelesini de hiçbir zaman inkâr etmezler.

Doğan Avcıoğlu'na göre (1966c), Türkiye'de "sosyalizme evet, sınıf mücadelesine hayır diyen ve yine de sosyalist olduğuna inanan iyi niyetli kişilerin sayısı az değildir". Oysa Türkiye, "sınıf mücadelesinin göbeğinde yaşamaktadır." Sınıfların ve sınıf mücadelesinin olmadığını söyleyenlerin çoğunluğu aslında egemen sınıfların hizmetinde bir sınıf mücadelesinin

36 Örneğin İlhan Selçuk, "milliyetçilik az gelişmiş ülkelerde edebiyat değil, bağımsızlığın ve iktisadi kalkınmanın ayrılmaz bir yöntemidir" (1965) diye yazmıştı.

37 Daha önce de değindiğimiz gibi Yöncüler, *Kadro* ile farklarını ortaya koyarken, "biz iktisadi bağımsızlığın yanı sıra, içerdeki her türlü sömürmeye de karşıyız" diye yazıyorlar, "iç sömürme düzeninin tasfiyesi" için çalıştıklarını vurguluyorlardı (Yön, 1962i).

38 Bkz: Oğuz, 1962; Avcıoğlu, 1962h, 1966c, 1966d, 1967a, 1967b; Yön, 1965a, 1965b.

39 Yöncüler, tam bağımsızlıkçı olduklarını vurgulamak için, ABD'ye olduğu kadar Sovyetler Birliği'ne de karşı olduklarını önemle belirtiyorlar, örneğin Türkiye Komünist Partisi'ni Sovyet yanlısı olduğu gerekçesiyle sık sık eleştiriyorlardı (Avcıoğlu, 1966e; Selçuk, 1966a; *Yön*, 1966; Tüfekçi, 1966a). Bununla birlikte Yön sayfalarında Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleri hakkında çıkan yazılar genelde övgü doluydu. Bu ülkelerin, sosyalizm sayesinde kısa sürede önemli ekonomik başarılar kazandıkları ileri sürülüyor, bir anlamda bu ülkeler bütün az gelişmiş ülkelere örnek gösteriliyordu. Ayrıca Yöncüler Sovyetler Birliği'ni emperyalist bir ülke olarak da değerlendirmiyorlar, Türkiye'nin dış politikasında Sovyetler'e yakınlaşması gerektiğini savunuyorlardı (Avcıoğlu, 1966e). İlhami Soysal'ın Romanya hakkında övücü bir gezi yazısı için bkz: 1966b.

sözcülüğünü yapmaktadırlar. Örneğin, "'özgürlüğün teminatı özel teşebbüstür; özel teşebbüssüz demokrasi olmaz. Kalkınma da ancak özel teşebbüsle mümkündür' propagandası da kapitalist sınıf çıkarına sürdürülen bir sınıf mücadelesinin ideolojik görüntüsüdür." Türk Ceza Kanunu'nun ünlü 141 ve 142. maddeleri de, egemen sınıfların düzenini koruma amacını gütmektedir. Toplum hayatının her yanında sınıf mücadelesinin çeşitli belirtilerine rastlamak mümkündür.[40]

Fakat Yöncüler, Türkiye'de sınıf mücadelesinin varlığını kabul etmekle birlikte, sosyalizmin doğrudan bu sınıf mücadelesinin sonucunda kurulabileceğini kabul etmezler. Daha doğrusu bunun tek yol olmadığını, diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de işçi sınıfı önderliği olmadan da sosyalizme geçilebileceğini savunurlar. Yöncülere göre, Asya ve Afrika'da kapitalist olmayan yolu seçmiş olan ülkeler, Batı'daki kanlı sınıf mücadelelerini yaşamadan sosyalizmi kurmaya çalışmaktadırlar. "Barış içinde sınıfsız toplum ülküsüne doğru yol almak, ancak sosyalizme yönelmiş, kapitalist olmayan gelişme yolunu" (Avcıoğlu, 1963b) seçmekle mümkündür.

Yöncülere göre Türkiye'nin egemen sınıfları, çıkarları emperyalizmle bütünleşmiş olan komprador burjuvazi ile feodal ağalardır.[41] Türkiye'deki burjuva sınıfının, Cumhuriyetin başlangıcından itibaren devlet eliyle adım adım yaratıldığını[42] sık sık vurgulayan Yöncülere göre, İkinci Dünya Savaşı yıllarında palazlanan bu sınıf, 1960'lara gelindiğinde, gelişen kapitalizme paralel olarak Batılı anlamda bir burjuva sınıfı olma yolunda epeyce mesafe kat etmiştir (Soysal, 1962a; *Yön*, 1962o).

1923'ü bir "burjuva ihtilali" olarak değerlendiren Avcıoğlu'na göre, bu ihtilalin önderliğini "milli burjuvazinin en aydın tabakaları" yürütmüştü. İhtilalin amacı da yabancı burjuvazinin yerine yerli burjuvaziyi oturtmaktı. Bazı ihtilalciler, ihtilalin hemen ardından İş Bankası aracılığıyla iş hayatına atılmış, ihtilalci kadro içinde doğrudan yer almayan burjuvazi de ihtilalci kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek iktidarla ilişkilerini yoğunlaştırmıştı. Böylece ülkenin kapitalist kalkınma yoluna girmesi sağlanmış, devletçilik politikası bile burjuvaziyi desteklemek için kullanılmıştır.[43] Yine

40 Avcıoğlu, Türkiye'de sınıfların ortaya yeni çıkmadığının da farkındadır; Kemalizmi, o dönemde sınıfları yok saydığı için eleştirmekte, çok gelişmiş olmasalar da Kurtuluş Savaşı yıllarında da toplumda sınıfların mevcut olduğunu belirtmektedir. Kemalist rejim bu gerçeği dikkate almamakla, bilinçsiz de olsa, ağa-eşraf takımının önünü açmış, bu sınıflar daha işin başında CHP'yi ele geçirmişlerdir (1962e).

41 "Komprador"u daha çok tercih etmekle birlikte Yöncüler egemen burjuva kesimi anlatırken zaman zaman "büyük sermaye" terimini; feodal ağalar yerine de "toprak ağaları" terimi kullanmaktadırlar. Egemen sınıfları tanımlarken yer yer bu iki sınıfın yanına "eşraf"ı da eklemektedirler. Bu konuda Yöncülerin kavramsal bir titizlik göstermedikleri söylenebilir.

42 "… bir burjuva sınıfını adeta zorla ve burjuvaya rağmen yaratmaya çalıştık. …burjuva yetiştirmeyi ve kapitalist gelişmeyi hedef tutan Amerikan yardımları ve karşılık paraları sayesinde ve milletlerarası kapitalizmin koltuğu altında, adeta sun'i bir burjuva sınıfı imal ettik" (Avcıoğlu, 1963a).

43 Avcıoğlu, ihtilalci kadronun yeterli bir bilince de sahip olmadığını, kapitalizmin dışında başka bir kalkınma yolu olabileceğini "tasavvur dahi" edemediklerini belirtiyor (1964b).

de İkinci Dünya Savaşı'na kadar iktidar ihtilalci kadronun ve "memur burjuvazisinin" elindeydi. Fakat bu yıllarda iyice zenginleşen burjuvazi, artan gücüne ve nüfuzuna bağlı olarak iktidara doğrudan talip oldu ve toprak ağalarıyla da birleşerek devlet üzerinde egemenliği ele geçirdi. 1946'daki çok partili hayata geçiş ise, demokrasi görüntüsü altında bu iktidarı gizleyen bir paravan işlevi gördü. Büyük burjuvazi ile toprak ağaları arasındaki bu ittifak savaş sonrası yıllarda "askerî ve iktisadi yardım adı altında kendi iktisadi sistemlerini ihraç" eden emperyalist ülkelerle de iş birliği yaparak, yeni tip bir sömürgeciliğin ülkedeki temsilcisi haline geldi (Avcıoğlu, 1964b; 1962o). Türkiye'deki komprador-ağa iktidarı, çok zayıf bir temele sahip olan egemenliğini[44] ve refahını ancak Amerika'nın kucağında güven altına alabilmekteydi. Bu bağlamda "Sam Amca'nın çıkarı onun da çıkarıdır. Bunun içindir ki, ağa komprador ittifakı, milli çıkara karşı yabancı çıkarı savunmakta ve milletlerarası kapitalizmin hizmetkârlığını yapmaktadır" diye yazmıştı Avcıoğlu. (1966c).

İktidarı komprador burjuvazi ile birlikte elinde tutan toprak ağaları da, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ciddi bir toprak reformunun yapılmamış olması ve zaman zaman gündeme gelen reform girişimlerinin sonuçsuz kalması yüzünden daha da güçlenmişlerdir. Doğu'daki ağalar birkaç defa sürgüne gönderilmişlerse de, her defasında kısa sürede geri dönmüşler ve her dönüşlerinde de nüfuzları bir kat daha artmıştır. *Yön*'e göre bu durum, Doğu halkının bilincine, ağalara hükümetin bile gücünün yetmediği biçiminde yansımıştır (*Yön*, 1962n).

Yöncüler yazılarında zaman zaman, burjuvazinin yekpare bir blok olmadığını, bu sınıfın içinde çıkarları birbirleriyle çatışan kesimler bulunduğunu vurguluyorlardı. Örneğin, sanayicilerle ithalatçılar arasında bir çıkar çatışması olduğunu söyleyen Avcıoğlu'na göre, içerde milli bir sanayi yaratmak isteyen kesim, pekâlâ emperyalizme karşı mücadelede milliyetçilerin yanında saf tutabilirdi (Avcıoğlu, 1962o; 1963a). Fakat Türkiye'de burjuvazinin, devletin ve uluslararası kapitalizmin "koltuğunda" yetiştirildiğini vurgulayan Avcıoğlu, emperyalizmin denetiminde sanayileşme mümkün olmadığı için ciddi bir sanayici sınıfın ortaya çıkmadığını, varolan az sayı-

44 Daha sonraları Avcıoğlu bu konudaki görüşünü değiştirecekti. 1971 yılı başında yayınlanan *Devrim Üzerine* adlı kitabında; "iş birlikçi büyük burjuvazi bir avuç insandan ibaret değildir" diye yazacak ve ekleyecekti: "Yaygın bir ticaret, bayilik, mümessillik şebekeleriyle yeni yükselen Anadolu burjuvazisini kendine bağlamıştır. Daha alttaki esnaf kesiminde de kapitalist gelişme, yan sanayi ve lüks hizmet, inşaat ve imalat kesimi olarak, iyi kazançlı yükselen bir 'esnaf' zümresi yaratmıştır. Oto tamirciliği, mobilyacılık, lüks hizmetler ve lüks yan sanayi vb. tatlı faaliyet alanları haline gelmiş ve iş birlikçi büyük burjuvazinin doğal müttefiki sayılabilecek bir tutucu zümre yetişmiştir. Öte yandan iş birlikçi büyük burjuvazi, bürokraside, üniversitelerde kuvvetli dayanaklar sağlamıştır. Emperyalizmin ve iş birlikçi burjuvazinin ideolojisini benimsemiş ve çıkarlarıyla onlara bağlanmış olan bu tutucu bürokratlar, önemli mevkilerde bulunmaktadırlar. … Demek ki iş birlikçi büyük burjuvaziyi bir avuç insandan ibaret sanmak hatalıdır. Iş birlikçi burjuvazinin toplumda yaygın bir tabanı vardır" (1971a: 12-13).

daki sanayicinin çoğunun da "ithalatçının ve yabancı şirketin boynu bükük peykinden" başka bir şey olmadığını ileri sürüyordu (1963a). 1965'ten sonra, Yön Hareketi demokratik devrim stratejisini formüle ederken ve milliyetçi cephe politikasını önerirken de milli burjuvazinin geniş ölçüde bağımlı olduğunu, dolayısıyla demokratik devrimde oynayabileceği rolün çok sınırlı olduğunu vurgulayacaktı (Avcıoğlu, 1967c). Milli burjuvazi, sosyalizme geçişten önceki "intikal devresinde", devletçi planlamaya uyarak kalkınmaya ve sanayileşmeye katkı yaptığı ve bunları engellemek isteyen emperyalizme karşı çıktığı oranda müttefik bir kuvvet olabilirdi[45] (Avcıoğlu, 1965b). Ama sosyalistlerin bu devredeki görevlerinden biri de, milli burjuvazinin milli amaçlarla ters düşen sınıf çıkarlarını göz önüne sererek bu sınıfı zayıflatmaya çalışmaktı (1965a).[46]

Milli burjuvaziyi pek önemsemeyen Yön-Devrim Hareketi açısından, "ara tabakalar" dışında dikkate almaya değer bir küçük burjuvaziden de söz edilemez. Bir yazısında sanayinin yoğunlaşmasına paralel olarak büyük ve küçük sanayici arasında da çıkar çatışması olabileceğine dikkat çeker Avcıoğlu (1962o), ama *Yön* ve *Devrim* sayfalarında bu türden analizler pek yer almaz.

Yön-Devrim hareketi açısından sosyalizmin işçi sınıfının düzeni olduğu konusunda bir tereddüt yoktur. Türkiye'de sosyalizm ancak işçi sınıfı ve köylülüğün ittifakı ile kurulabilir. Avcıoğlu'nun sözleriyle "İşçi sınıfının sosyalist mücadelenin ön safında yer aldığı aşikârdır. İşçi sınıfı, dinamik, teşkilatlanması kolay ve durumu itibarıyla ilerici bir sosyal gruptur" ve işçiler dinamik, örgütlenmesi kolay bir sınıf olarak sosyalist mücadelenin "ön safında" yer alacaklardır (1962o). Ne var ki uzun yıllar boyunca baskı altında tutulmuş olan işçi sınıfı yeni yeni bilinçlenmekte ve örgütlenmektedir. Bu yolda her türlü gayret elbette gösterilmeli, ancak henüz başlangıç aşamasındaki işçi hareketinin bir çırpıda sosyalist bilince sıçraması beklenmemelidir.

Yöncüler başından itibaren işçi sınıfına karşı bir güvensizlik duymuş, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde işçi sınıfının öncülüğüyle sosyalizme geçilebileceğine hiçbir zaman inanmamışlardır. Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) en çok bu nedenle uzak duran Yöncüler, Çalışanlar Partisi girişimine katılırken de, bu partinin işçi sınıfının yanı sıra tüm çalışanları kapsama çabasında olmasını TİP'e karşı en önemli üstünlüğü olarak değerlendirmişlerdir.

45 "İntikal devresi"ne geçişte işçi sınıfının safında yer alacak kuvvetler arasında, "sayıca az da olsa milletlerarası kapitalizmle çatışma halindeki milli sanayiciler"i de sayıyordu Avcıoğlu (1963a).

46 Doğan Avcıoğlu, 1970'e doğru "milli burjuvazi"den bütün ümidini kesmişti. Çetin Yetkin'le yaptığı bir söyleşide şöyle diyordu: "Ben milli burjuvazi konusunda ümitsizim. ... 1970'de öyle bir milli sanayici, milli burjuva filan olacağını zannetmiyorum" (Yetkin, 1998: 79-80). Avcıoğlu, milli burjuvazi konusundaki ümitsizliğini *Türkiye'nin Düzeni*'nde de ortaya koymuştu (1968: 407).

Yön-Devrim Hareketi'ne göre işçi sınıfının en önemli zaafı, devrimci tecrübe, bilinç ve örgütlenme düzeyi bakımından hayli geri oluşudur.[47] Türkiye'de işçi sınıfı hareketi başlangıç aşamasında olduğu gibi, sendikacılık da olumsuz alışkanlıklara sahiptir.[48] Bu eksiklikler, işçi sınıfının Türkiye'de öncü bir konum elde etmesini imkânsız kılar (Avcıoğlu, 1962o).

Avcıoğlu'nın kısa vadede işçi sınıfı mücadelesine karşı umutsuz olmasının bir nedeni de Türkiye'de bir "işçi aristokrasisi"nin ortaya çıktığı yolundaki gözlemiydi. *Devrim*'de işçi sınıfına ayırdığı nadir başyazılarından birinde (1970*l*) bu konuyu ele almış, kişisel gözlemlerine de dayanarak Türkiye'de, özellikle de devlet kesiminde bir işçi aristokrasisinin yaratıldığını ileri sürmüştü. Yazıda Turhal Şeker Fabrikası'nda çalışan kadrolu işçilerin durumu ile aynı fabrikada geçici olarak çalıştırılan ve toplu sözleşmeden yararlanamayan işçilerin durumu karşılaştırılıyor ve aradaki uçuruma dikkat çekiliyordu. Fakat, Avcıoğlu, işçi sınıfının küçük bir azınlığını oluşturan bu kesimin refahının göreli olduğunun ve aslında bu kesimin de egemen sınıflar tarafından sömürüldüğünün farkındaydı: "Ne var ki, bu, madolyonun bir yüzüdür. Madolyonun bir de öteki yüzü vardır" diyordu:

> İşçi aristokrasisi, geniş kütleye nazaran imtiyazlı durumdadır. Fakat büyük aracı ve tefecilerden yüksek memur aristokrasisine kadar uzayan bir mutlu azınlığın karşısında, imtiyazlı dediğimiz işçiler, aldıkları ücretle ancak geçinebilmektedirler. Geniş kitle gibi onlar da, çalışan nüfusun yüzde 2'sinden azını teşkil ettiği halde, milli gelirin üçte birine yakın kısmına el koyan mutlu azınlığın sürdürdüğü sömürü düzeninin kurbanıdırlar" (1970*l*).

Yöncülere göre Türkiye'deki sosyalistler öncülük konusunda iki kampa ayrılıyorlardı:

> Bir grup, sosyalizmin işçi sınıfının önderliğinde, bütün emekçilerin ve aydınların toplanması ile gerçekleşebileceği tezini savunuyor. Böylece işçi sınıfının dışında kalan emekçilere ve toplumcu aydınlara ikinci derece bir rol tanıyor. Başka bir grup, sosyalizmin gerçekleşmesinde, işçi sınıfının önemini kabul etmekle beraber, milli kurtuluş devresinde bulunan az gelişmiş bir memlekette, sosyalizmin çok daha geniş bir temele oturtulması tezini savunuyor. Bütün emekçilere çok daha cazip gelecek formüllerle ortaya çıkılmasını istiyor. Böyle bir tutumun, henüz yeni yeni gelişen işçi hareketlerinin

47 Örneğin, *Yön*, 1961 yılının son günlerinde Türk-İş'in düzenlediği ve yüz bin civarında işçinin katıldığı ünlü Saraçhane mitinginde işçilerde bir "kafa karışıklığı ve yönsüzlük" gözlemlemiştir. Dergiye göre işçiler, "devletle birlikte patrona karşı mı, yoksa patronla birlikte devlete karşı mı" mücadele verdiklerinin ayırdında değillerdir. Avcıoğlu da, 22 Aralık 1962'de yine Türk-İş tarafından düzenlenen "Komünizmi Tel'in Mitingi"nin faşist bir gösteriye çevrilmek istendiğine dikkat çeker (1962p).

48 *Yön* dergisinde işçi sınıfı ve sendikacılık konusundaki yazıları büyük ölçüde Adil Aşçıoğlu kaleme alıyordu. Sendikal hareketi Amerikan sendikacılığının etkisinde kaldığı için sık sık eleştiren Aşçıoğlu'na göre az gelişmiş ülkelerde sendikacılık gelişmiş ülkelerdeki sendikacılıktan farklı olmalı, Türkiye gibi ülkelerde sendikacılık her şeyden önce anti-emperyalist ve anti-kolonyalist nitelik taşımalıydı (1965a). Aşçıoğlu yazılarında işçi sınıfı ile sosyalist hareket arasındaki kopukluğa dikkat çekiyor, bu kopukluğun giderilebilmesinde ideolojik mücadelenin önemini vurguluyordu (1966a; 1967a).

> ilk safhalarında, işçi hareketlerini kuvvetlendireceğine ve hızlandıracağına inanıyor (*Yön*, 1962d).

Burada ilk grup elbette TİP'in yaklaşımını, ikinci grup ise Yöncülerin de dahil olduğu milli demokratik devrimcilerin tutumunu yansıtıyordu.

Yön-Devrim Hareketinin köylülüğe bakışı da işçi sınıfına bakışı ile paraleldir. Nüfus içinde büyük bir çoğunluğa sahip olan köylülük, işçi sınıfının en önemli müttefiki olarak kabul edilir. Fakat işçi sınıfı gibi köylülük de çeşitli zaaflara sahiptir ve bu zaaflar ortadan kaldırılmadan bu sınıfın devrimde öncü bir rol oynaması söz konusu olamaz.[49]

1965'ten itibaren Yön Hareketi "demokratik devrim" stratejisini benimseyince, öncülük konusundaki tutum daha da netleşecektir. Evet, sosyalizm işçi sınıfının öncülüğünde kurulacaktır ama bu, bugünün sorunu değildir. Çünkü sosyalizme geçmeden önce Türkiye bir ara aşama, bir "intikal devresi" yaşamak zorundadır ve bu devreye geçmek için de bütün halk güçlerinin ortak cephesini kurmak, bir "milli cephe" etrafında bir araya gelmek gereklidir. İşçi sınıfı ancak bu aşamada yeterli güce ve bilince sahip olacak ve sosyalist devrime öncülük edecek duruma gelecektir (Avcıoğlu, 1966g). Toprak reformu ve eğitim seferberliği sayesinde ağa, tefeci, aracı tüccar hâkimiyetinden kurtulacak olan köylülük de işçi sınıfının yanında yerini alacaktır. Doğan Avcıoğlu'na göre (1965a) geçiş devresinde "özgür bir köylü ve güçlü bir işçi sınıfı"nı yaratacak olan halkçı politika, sosyalizmin inşası için gerekli maddi temelleri de yaratacaktır. Halkçılık, iktidarın işçi ve köylülerle milli burjuvazi arasında paylaşıldığı intikal devresinde kuvvet ilişkilerini işçi ve emekçilerin lehine değiştirmenin ve böylece de sosyalizmi inşa etmenin bütün şartlarını yaratmanın politikası olacaktır.

Zinde güçler olarak adlandırılan ve merkezinde ordunun yer aldığı toplumsal tabakaya devrim mücadelesinde tanınan öncü rol, Yön-Devrim Hareketinin en ayırt edici ve özgün yanıdır. Yöncülere göre, Türkiye'de temel toplumsal sınıfların yanında, tarihsel olarak çok önemli bir yere sahip "ara tabakalar" dikkate alınmadan devrimci bir siyaset üretilemez. Asker-sivil aydın zümre olarak da anılan ara tabakaların önemi, tarihsel konumunun yanı sıra, diğer toplumsal sınıfların görece güçsüzlüğünden de kaynaklanmaktadır. İşçi sınıfının nicel ve nitel olarak zayıf olduğunu, bu nedenle sosyalizme geçişte öncülük yapamayacağını savunan Yön-Devrim Hareketi'ne göre, Türki-

49 Avcıoğlu'na göre (1962o) Türkiye'de nüfusun %75'inin köylü olduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır: "Memleketimizde ancak, işçi ve köylü ittifakı kuvvetli bir halk hareketinin temelini teşkil edebilir. Yalnız köylerin uzaklığı ve dağınıklığı, geleneksel muhafazakârlık, ağa, tefeci ve aracı hâkimiyeti, köylülerin uyanmasını ve teşkilatlandırılmasını son derece güçleştirmektedir. Fakat başka az gelişmiş memleketlerde yapılan denemelerin de gösterdiği üzere bu aşılmaz bir engel değildir. Ağa, tefeci ve çeşitli aracıları siyasi bir güç olarak tasfiye edecek ve köylüyü teşkilatlandıracak şekilde bir toprak reformu, Köy Enstitüleri tipi ilerici ve geniş bir eğitim hareketiyle birlikte yürütüldüğü takdirde, köylünün kısa zamanda uyanmasını ve işçi sınıfının yanında ilerici bir güç olarak yer almasını sağlayabilir."

ye'deki devrimci mücadelenin lokomotifi "zinde güçler" olacaktır. Yer yer "ara tabakalar" ve "asker-sivil aydın zümre" olarak da adlandırılan bu toplumsal kesim sivil memurlar, subaylar ve öğrenci gençlikten oluşmaktadır. Yöncülere göre, köken olarak alt ve orta sınıflardan gelme bu "aydın" grup, Türkiye'nin milli kurtuluşuna önderlik edebilecek bir potansiyele sahipti ve "geleceğin Türkiye'sini temsil ediyordu" (Avcıoğlu, 1962s).

Yöncüler, Yön Bildirisi'nde, ara tabakalara verdikleri özel önemi ortaya koymuşlardı.[50] Avcıoğlu, *Yön*'ün ilk sayılarından itibaren, Türkiye'deki iktidar sahipleriyle zinde kuvvetler arasındaki çelişkiye dikkat çekiyor, hızla kötüye giden sosyal ve iktisadi sorunlara çözüm arayan zinde güçlerle mevcut siyasi partiler arasındaki mesafenin giderek açılmakta olduğunu öne sürüyordu (1962r). Yöncüler zinde kuvvetleri daima bir siyasal özne olarak değerlendiriyor, ülkedeki gerici kuvvetlerin karşısında yer alan en önemli ilerici güç olarak kabul ediyorlardı.[51] Örneğin İlhan Selçuk, zinde kuvvetlerin, son on beş yılda Türkiye'de siyasi kudreti elinde tutan Demokrat Parti ve CHP'nin karşısında yepyeni bir kuvvet olarak belirdiğini ve yalnız DP'nin değil, CHP'nin ve İsmet Paşa'nın da bu yeni kuvvet karşısında "siliniverdiklerini" öne sürüyordu (1962b).

Yöncülere göre zinde kuvvetlerin bu ilerici tutumu yalnızca Türkiye'ye özgü de değildi. Avcıoğlu'nun deyimiyle, "emperyalizm-bağımlı ülke temel çelişmesini, bugün en derinden duyanlar ve bilincine varanlar, genellikle küçük burjuva çevrelerden çıkan" zinde kuvvetlerdi. Batı ülkelerinde geçerli olan işçi sınıfı-burjuvazi çelişmesi Türkiye gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde belirleyici değildi, bu türden ülkelerde emperyalizme karşı milletçe verilen bağımsızlık mücadelesinin önderliğini "istesek de istemesek de" bu çevreler yapıyorlardı (1966b). [52]

Batı'da ordunun burjuvazinin tam bir aleti olduğunu, daima gerici kuvvetlerin safında yer aldığını öne süren Avcıoğlu'na göre, bu durumun nedeni, Batı ülkelerindeki orduların sınıfsal kökenidir: "Batı burjuvazisi, kendi çocuklarını asker yapmış, onları sınıf menfaatlerini koruyacak şekilde yetiştirmiş ve askerlik mesleğini işçi ve köylü çocuklarına kapatmıştır" (1962o). Örneğin, İspanya ve Portekiz'de ordu faşistlerin safında yer al-

50 Bildiride "zinde güçler" ya da "ara tabakalar" deyimleri kullanılmasa da, Türk toplumuna yön verebilecek olan kesimler öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareciler olarak sıralanıyor, "millet kaderine hâkim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların" bir kalkınma felsefesi etrafında birleşmeleri zorunlu görülüyordu (*Yön*, 1961b).

51 Örneğin 1962 yılı başlarında Taksim'de yapılan ve *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Dünya* ve *Yön* gazetelerinin yırtıldığı bir miting, *Yön*'e göre yurdun zinde kuvvetleri arasında tepki uyandırmıştı (*Yön*, 1962p).

52 Yöncüler, ara tabakalar ve özellikle ordunun az gelişmiş ülkelerdeki rolü konusundaki teorilerini geliştirmeye çalışırken sık sık yabancı kaynaklara da başvuruyorlardı. Sovyet yazarlarının ve Avrupalı bazı akademisyenlerin az gelişmiş ülkelerde ordunun yerine ve toplumsal gelişmede oynayabileceği role ilişkin araştırmalarını dikkatle izliyorlar, bu konudaki tartışmaları yaptıkları çok sayıda çeviri ile *Yön* ve *Devrim* okurlarına aktarıyorlardı. Bazı örnekler için bkz: Lerner, 1962; Finer, 1962; d'Encausse, 1966.

mıştı. Türk ordusu ise tamamen farklı karakterdeydi.[53] Bir kere "fakir ve mütevazı ailelerden" geliyordu, halkın içinden çıkmıştı ve halkın dertlerini yakından tanıyordu.[54] Halkın sefaletine bir an önce çare bulunmasını istemekte, memleketin sosyal adalet içinde hızla ileri gitmesinin, füze çağında tek kurtuluş yolu olduğunu bilmekteydi. 27 Mayıs'tan sonra, sosyal adalet çığırını ordu açmıştı ve halen de sosyal adalet fikrini boğmaya çalışanların yeteri kadar cüretkar olmasını önleyen tek kuvvet orduydu (1962l). Ayrıca tarihsel olarak ordu, Türkiye'nin Batılılaşma hamlelerinde daima ilericilerin safında yer almıştı. Bugün de, ilerici kuvvetlerin "anayasadan da kuvvetli teminatı" gene orduydu[55] (1962o). Yine de *Yön* ve *Devrim* dergilerinin ordu konusundaki tutumları arasında bir farklılıktan söz etmek mümkündür. *Yön*, Türk ordusunun ilerici niteliğini savunmasına ve çok partili hayata hep kuşkuyla bakmasına rağmen, doğrudan doğruya ordu eliyle iktidarı almayı –en azından açıkça– savunmamış, kendisine yöneltilen cuntacılık suçlamalarını reddetmiştir. *Devrim* dergisi ise neredeyse doğrudan ordu içindeki bir cuntanın sözcülüğünü yapmıştır.

1965 seçimlerinin Yöncülerde yarattığı hayal kırıklığı sonrasında *Yön* sayfalarında başlayan "TİP Tartışmaları"nda en önemli konulardan biri ara tabakalar olmuştu. TİP'i, programında bu konuya yer vermemekle ve Batı ülkelerinde geçerli olabilecek bir stratejiyi olduğu gibi Türkiye'ye aktarmakla eleştiren Yöncülere göre bu tutum anti-emperyalist mücadele cephesini bölmekten başka bir sonuç vermiyordu. Doğan Avcıoğlu'nun *Yön*'ün 168. sayısında yayınlanan "TİP'e Dair" başlıklı yazısıyla başlayan bu tartışmalar bir süre "TİP Tartışmaları" üst başlığıyla sürdü, daha sonra "Sosyalizm Tartışmaları" adını alarak daha genel bir çerçeveye oturtuldu. TİP'li bazı aydınların da katıldığı bu tartışmalarda, işçi sınıfının öncülüğü, ara

53 Avcıoğlu, Ortadoğu ülkelerindeki orduların genelde ilerici olduğunu öne sürüyordu. *Yön*, Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki "ilerici" askerî darbelere her zaman büyük ilgi duymuştu. Mısır, Suriye, Irak, Cezayir, Fas gibi ülkelerdeki 1950 ve 60'lar boyunca süren askerî darbeler, Yön-Devrim Hareketinin iktidar stratejisini oluştururken etkilendiği en önemli faktörlerden biriydi kuşkusuz.

54 Türkiye'de ordunun halkçı ve ilerici niteliğini İlhami Soysal da şöyle ifade etmişti: "Türk ordusunun ilerici olmasının sebebi o kadar açık, o kadar gözle görülür ve elle tutulur bir gerçektir ki, bunun nedenlerini anlatmaya lüzum bile yoktur. Türk Ordusu kumanda kademeleri, asteğmeninden mareşaline kadar; ast kademeleri, tek erinden kıdemli başçavuş astsubayına kadar, dirayetleri, kabiliyetleri ve imkânları çerçevesinde bütün Türk çocuklarına açıktır. … Türk ordusuna, halkın her sınıf ve kademesinden her Türk girebilir. … Kısacası Türk ordusu halkın ordusudur, halk ordusudur. … Türkiye'de bir anlamda ordu halk, halk bir anlamda ordudur" (1962a). İlhan Selçuk'un aynı yöndeki değerlendirmeleri için bkz: 1962c.

55 Avcıoğlu, bu değerlendirmeleri yaptığı yazılarında, çözümün askerî bir müdahalede değil, demokrasi sınırları içerisinde aranmasından yana olduklarını da belirtiyordu. *Yön*'ün ilk yılları için geçerli olan bu tutumun zamanla değiştiğini, *Devrim* döneminde ise tamamen bir kenara bırakıldığını göreceğiz. Bu arada *Yön*'ün, 1963 Mayıs'ındaki Albay Talat Aydemir önderliğindeki darbe girişiminden sonra Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından bu girişimde rolü olduğu gerekçesiyle kapatıldığını hatırlamak gerek. Aydınoğlu'na göre (1992: 41), Yöncüler, darbe girişiminin olduğu günlerde çıkacak *Yön* için, kapakta Aydemir'in fotoğrafının yer aldığı bir sayı hazırlamışlar, fakat darbe girişiminin başarısız olması üzerine bu sayıyı imha etmişlerdir.

tabakaların rolü, parlamenter mücadelenin yetersizlikleri gibi konular ele alınıyordu.

Yöncüler, ara tabakaların tanımına, aydınları, öğrencileri, sivil memurları da dahil ediyorlardı, ama "zinde güçler"in merkezinde askerî bürokrasinin, yani ordunun olduğuna şüphe yoktu.[56] *Yön* ve *Devrim*'de orduyla ilgili olarak kaleme alınan yazılarda, ordunun sahip olduğu "ilerici gelenek"ten daima övgüyle söz ediliyor, son iki yüzyılda ileriye doğru ne kadar adım atılmışsa bunların tümüne ordunun öncülük ettiği öne sürülüyordu. Yöncülere göre Türk ordusunun ilerici olması, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal özelliklerinden kaynaklanıyordu. Yoksa dünyadaki bütün orduların ilerici olması gibi bir kural yoktu. Batı'da ordunun burjuvazinin tam bir aleti olduğunu, daima gerici kuvvetlerin safında yer aldığını öne süren Avcıoğlu'na göre, bu durumun nedeni, Batı ülkelerindeki orduların sınıfsal kökeniydi: "Batı burjuvazisi, kendi çocuklarını asker yapmış, onları sınıf menfaatlerini koruyacak şekilde yetiştirmiş ve askerlik mesleğini işçi ve köylü çocuklarına kapatmıştı" (1962o).

Yine de Yöncülerin ara tabakalar konusunda bazı tereddütler taşıdıkları, bu güçlerin toplumsal eylemine eleştirel yaklaştıkları söylenebilir. Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren ara tabakaların, sınıfsal konumları ve eksik bilinçleri dolayısıyla devrimden sonra önemli hatalar da yaptıklarını belirtir. Dayanabilecekleri güçte bir işçi sınıfının ve halk hareketinin olmaması yüzünden komprador-ağa sınıfıyla uzlaşmak zorunda kalan bu kadrolar, sonuçta ne toprak reformu yapabilmişler ne de çok geç ve sistemsiz olarak başlattıkları devletçilik politikasına halkçı bir vasıf kazandırabilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonunda komprador-ağa takımını temsil eden DP Hareketine yenilen ara tabakalar, 27 Mayıs'ta iktidarı yeniden aldılarsa da, Avcıoğlu'na göre, ülkenin bütün sorunlarının iyi bir anayasa ile çözülebileceğine inandıkları için bir kez daha hata yapmışlardır. Çünkü, toplumsal yapıyı kökten değiştirmeden sadece anayasa ile sonuç almanın mümkün olmadığı kısa süre içinde anlaşılmıştır.

Avcıoğlu, 27 Mayıs Anayasası'nı savunmasına rağmen[57] "ihtilal" olarak değerlendirdiği askerî harekâta yer yer eleştirel de yaklaşır. Avcıoğlu'na göre (1963c), 27 Mayıs İhtilali, olumlu özelliklerinin yanı sıra, bürokrasinin ta-

56 İlhami Soysal (1962a), "Türkiye'nin bütün ilericilerine, bütün zinde kuvvetlerine düşen iş, memleketimizin en kudretli, en organize, en güvenilir kuruluşu olan ordunun etrafında kenetlenmektir" diye yazmıştı.

57 Doğan Avcıoğlu, 27 Mayıs Anayasası'nı hazırlayan komisyonda görevliyken, güçlü bir yürütme organı oluşturmadığı gerekçesiyle anayasa tasarısına olumlu oy vermemişti. Ancak sonraki yıllarda Anayasayı daima savundu. Çelişkili gibi görünen bu tavır sanırım şöyle açıklanabilir: Avcıoğlu, Anayasa taslağı hazırlandığı sıralarda iktidarın "ilericilerin" eline geçeceğini umuyordu ve bu iktidarın güçlü yetkilerle donatılmasını istiyordu. Ancak zinde kuvvetlerin iktidarı elinde tutamaması ve seçimlerden de "gerici" kuvvetlerin galip çıkması (hatırlanırsa DP'nin devamı olduğunu iddia eden partiler seçimlerde CHP'yi geride bırakmışlardı) sonucunda Anayasanın iktidarı sınırlandıran yapısı muhalefetteki ilerici güçleri koruyan bir işlev görüyordu.

hakkümünü artırmak ve deflasyon politikasıyla kütlelerin hayat seviyesinin gerilemesine ve işsizliğe yol açmak gibi olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Bu politikaların etkisiyle de halk, "CHP geri geldi" diye düşünmüş ve oyunu DP'nin devamı sayılan partilere vermiştir. Böylece tek parti döneminden beri süren halkla zinde kuvvetler arasındaki kopukluk derinleşerek devam etmektedir. "Halk, halk düşmanlarının peşindedir ve halk zinde kuvvetlere karşıdır. Bu kördüğüm çözülmedikçe, Türkiye, baş aşağı duran bir ağaca benzemekten kurtulamayacaktır" (Avcıoğlu, 1963c). Üstelik, iktidarı ele geçirseler bile, kuvvetli bir halk desteğine dayanmayan zinde güçlerin, bir süre sonra emperyalizmle uzlaşma, köklü dönüşümler karşısında gerileme ve bir "memur burjuvazisinin" bütün hastalıklarına yakalanma eğilimi göstermesi ciddi bir tehlikedir (Avcıoğlu, 1966b).

Yön-Devrim Hareketi, ara tabakalar ya da zinde güçlere Türkiye'nin toplumsal dönüşümünde çok önemli bir yer vermekle birlikte, sosyalizmin bu güçlerin öncülüğünde kurulabileceğini düşünmüyordu. Sosyalizme geçişin aşamalı olarak gerçekleşeceğini düşünen Yöncülere göre zinde güçler, "intikal devresi", "milli demokrasi", "kapitalist olmayan kalkınma yolu" gibi kavramlarla adlandırılan ilk aşamaya geçişte belirleyici bir rol oynayacaktı. İşçi sınıfı öncülüğü ve sosyalizm ancak bu devreye geçtikten sonra gündeme gelecekti. Mısır'daki Nasır Hareketini incelediği bir yazısında Avcıoğlu, bürokrasinin yönetiminde girilen kapitalist olmayan yol ile sosyalizmin farkını şöyle ortaya koymuştu:

> Nasır'ı desteklemek, sosyalizme yönelmiş bir Arap dünyasını desteklemektir. Gerçi Nasır, sosyalist bir idare kurmuş olmaktan henüz uzaktır. Nasır, memleket ekonomisini milletlerarası kapitalizme tabi olmaktan kurtararak, mali müesseseleri ve dış ticareti devletleştirerek ve feodaliteyi tasfiye ederek Mısır'ı kapitalist olmayan bir gelişme yoluna sokmuştur. Yalnız ekonomik ve politik bir güç olarak tasfiye edilen kapitalist sınıfın yerini, pek de iyi işlemeyen askeri ve sivil bürokrasi almıştır. Rejimin, işçi ve köylü gibi emekçi temeli zayıftır. Mısır, ancak bürokrasinin hâkimiyeti kırılıp, memleketin kaderinde emekçiler tam söz sahibi olduğu zaman, sosyalizm yoluna girecektir (1963d).

Bürokratik bir yönetim ile sosyalizmin aynı şey olmadığının altını çizen Avcıoğlu'na göre, sosyalizm, sadece halk yararına bazı reformların yapılması, hatta üretim araçlarının millileştirilmesi demek değildir. "Sosyalizm, her şeyden önce halkın politik ve ekonomik egemenliği eline alması demektir. Halbuki Cezayir ve Mısır tipi rejimlerde kapitalizmin tasfiyesi, askerî ve sivil bürokrasinin egemenliğini arttırmaktadır. Böylece ortaya, halk kütlelerinin yararına, fakat halktan kopuk rejimler çıkmaktadır. Kötü işleyen ve milli gelirin önemli bir kısmını yutan bir bürokrasi, halk kütlelerini rejimden soğutan büyük bir engeldir" (1965c). Bu tür ülkelerde

ortaya çıkan "halk-bürokrasi çelişmesi"ni bir handikap olarak değerlendiren Avcıoğlu, yine de bu ülkelerin, "bürokrasinin bütün mahzurlarına rağmen, emperyalizmle olan her türlü bağlılık ilişkilerini kırarak ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirecek ve hızlı ve planlı bir kalkınmayı sağlayacak" güçte olduğuna ve bürokrasi ne kadar dirense de, "halk-memur burjuvazisi çelişmesi"nin eninde sonunda halk yararına çözüleceğine, böylelikle de kapitalist olmayan kalkınma yolunun sosyalizme ulaşacağına inanıyordu.[58] Avcıoğlu'na göre, "toplumsal ilerleme yolu, geniş ve rahat Londra asfaltı" değildi, "iniş ve çıkışlarla, bir sürü engellerle dolu"ydu ve "ufukta gözüken başka bir yol da yoktu" (1966b).

Yön-Devrim Hareketinin İktidar Stratejileri

Yön-Devrim Hareketi yukarıda özetlemeye çalıştığımız siyasal tezlerine ve ideolojik pozisyonuna uygun olarak bir iktidar stratejisine de sahipti. Hatta o zamana kadarki sol hareketler içinde iktidarı en çok isteyen, neredeyse tüm çabasını bu hedefe ulaşmak için harcayan ve bu yönüyle dikkat çeken bir akımdı.[59] Belki de, Yanardağ'ın deyimiyle, "siyasal tarihimiz içinde iktidarı ciddi bir şekilde düşünen ve bu doğrultuda eyleme geçen ilk sol hareket"ti (1988: 209).

Yön Bildirisinde ve *Yön* ve *Devrim* dergileri külliyatında, toplumsal kurumların ve işleyişin "yukarıdan aşağıya doğru" yeniden düzenlenmesi gerektiği düşüncesi hâkimdi. Bunun için de siyasi iktidarın alınması merkezî önemdeydi. İktidarın *nasıl* alınacağı konusunda ise baştan sona kadar takip edilen net ve düz bir çizgi yoktu. Yöncüler henüz yola çıkarken demokrasiye ve parlamenter sisteme kuşkuyla yaklaşıyorlar, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma"nın bu yolla sağlanabileceğine inanmıyorlardı. Yine de ilk dönemlerde parlamenter mücadeleyi tamamen reddetmediler, özellikle CHP ve onun lideri İnönü'nün tarihsel konumundan kaynaklanan bazı özellikleri sayesinde parlamentodan bazı köklü reformların geçebileceği konusunda umutluydular. En azından umut beslemek istiyorlardı. Ancak CHP'nin toprak reformu konusunda geri adım atması, DPT uzmanlarının istifasına yol açan gelişmelere seyirci kalması

58 *Yön*, yaklaşık olarak 70. sayıdan (Nisan 1963), 175. sayıya (Ağustos 1966) kadar geçen sürede (önemli bir istisna Avcıoğlu'nun 165. sayıdaki yazısı) zinde kuvvetler meselesine pek değinmedi. Sanırım bunda, 77. sayıdan sonra, Talat Aydemir'in darbe girişiminde etkisi olduğu gerekçesiyle kapatılmasının ve bu sıralarda ordu içinde cunta faaliyetlerinin yavaşlamasının rolü var. *Yön*, yeniden yayına geçtiği Eylül 1964'ten sonra da bir süre bu konuya fazla değinmiyor.

59 "… darbecilikle de olsa *Yön*, Türk solunda 60'lar atılımını iktidar perspektifi ile süslemenin onurunu üstleniyor. Önceki sol restorasyon döneminin bilimsel sosyalizme yakın ama baskı grubu sinikliği içindeki aydınlarına karşılık, Avcıoğlu ve *Yön* dergisi Türk soluna iktidarı öğretiyor" (Giritli, 1998: 122). Yalçın Küçük'e göre de, Avcıoğlu'nun daha Fransa'dan yurda döndüğünde tek bir düşüncesi, ya da "sabit fikri" vardı: Devrim yapmak (1984; 1997: 633). *Devrim* döneminde Avcıoğlu ile birlikte çalışan Hasan Cemal'e göre de Avcıoğlu, bütün ömrünü tek bir davaya adamıştı: devrim (1999: 336). Doğan Avcıoğlu, *Yön* dergisini çıkarmaya başladığı yıllarda eşine, "Ya başbakan olurum, ya da darağacını boylarım" demişti (Atılgan, 2002a: 322-23).

gibi birtakım gelişmeler sonucunda giderek bu partiye ve İnönü'ye karşı daha temkinli yaklaşmaya başladılar. Çok partili demokrasi *Yön* sayfalarında giderek daha çok sorgulanmaya başlandı. *Yön*'ün daha ilk sayısında ileri sürülen sosyalizm hedefine, ancak bir "devrim" yoluyla varılabileceği düşüncesi zamanla netleşti. Fakat bu defa da devrimin nasıl yapılacağı tartışılmaya başlandı. Zinde güçler meselesi ön plana çıktı; sosyalizmin güncel bir hedef olmadığı, öncelikle anti-emperyalist, anti-feodal bir demokratik devrimin gerekli olduğu görüşü ağır basmaya başladı. Sosyalizme ancak aşamalı olarak geçilebilirdi.

27 Mayıs Hareketinin belirleyici etkisini taşıyan Yön-Devrim Hareketi, dünya ölçeğinde de, özellikle bazı Afrika, Asya ve Güney Amerika ülkelerindeki "ilerici" askerî yönetimlerden etkilenmişti. Küçük'ün deyişiyle Doğan Avcıoğlu, Nasır'ın yıldız olduğu bir dünyada parlamıştı (Küçük, 1990:47). O dönemde Sovyetler Birliği'nin az gelişmiş ülkeler için savunduğu "kapitalist olmayan kalkınma yolu" teorisi de, Türkiye'de sosyalizme hemen geçilemeyeceğini düşünen Yöncülere teorik bir destek sağladı.

Bununla birlikte Yön-Devrim Hareketini, bütünüyle ve başından sonuna "cuntacı" bir hareket olarak nitelendirmek doğru değildir, Atılgan'ın deyimiyle "peşin hükümdür" (2002a). Akımın iktidara yönelik stratejisi *Yön* dönemindeki "arayış"ın ardından netleşmeye başlamış, reformcu ve parlamentarist denebilecek bir çizgiden uzaklaşarak *Devrim* dergisi döneminde açık bir cuntacılığa varmıştır.

Yön-Devrim Hareketinin iktidar arayışı bakımından üç aşamadan geçtiğini söyleyebiliriz. *Yön* dergisinin yayınlanmaya başlamasından 1965 yılı Ekim ayındaki genel seçimlere kadar olan sürede Hareket genel olarak parlamentoya ve parlamentarist mücadeleye kuşkulu ama ılımlı bakmış, CHP ve TİP gibi partiler aracılığıyla ülkenin ihtiyaç duyduğu reformların demokratik yollardan gerçekleştirilebileceği umudunu korumaya çalışmıştır. 1965 genel seçim sonuçlarının tam bir hayal kırıklığı yaratmasından sonra parlamenter mücadele küçümsenmeye başlanmış, emperyalist güçlerle içerdeki iş birlikçilerin ve feodal ağaların mevcut siyasi partileri ele geçirmiş olduğu, seçmenlerin de "komprador-ağa" baskısı altında olduğu ve "aldatıldığı" ileri sürülmüştür. Bu ikinci dönemde, ilk izleri daha önceleri de ortaya çıkmış bulunan "milli demokratik devrim" çizgisi netleşmiş, bu amaçla bir "milli cephe"nin kurulması hedeflenmiştir. Üçüncü dönem ise *Devrim* dergisi yıllarını kapsamaktadır. 1969 Ekim'i ile 1971 Mayıs'ı arasında yayınlanan *Devrim* dergisi parlamentarist mücadeleye karşı kesin cephe almış, çok partili demokrasiyi "cici demokrasi" diye niteleyerek sürekli küçümsemiş ve ordu içinde kurulmuş bulunan bir cunta eliyle iktidarı alma hedefine odaklanmıştır. Bu üç dönemde, tarif edilen iktidarın içeriğinde ve özellikle de bu iktidara giden yollarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tartışılan temel

sorunlar ise aynıdır: Sosyalizme hemen, doğrudan geçmek mümkün müdür, yoksa bir ara döneme mi ihtiyaç vardır; bu geçiş hangi yolla olacaktır, parlamenter mücadele yoluyla sosyalizme ya da "intikal devresi"ne geçilebilir mi; ve bu geçişe kim önderlik edecektir, işçi sınıfı mı, ara tabakalar mı? Şimdi YDH'nin iktidar stratejilerini üç dönem içinde ve sıraladığımız sorunlar çerçevesinde daha ayrıntılı olarak ele alalım.

Birinci Dönem (1961–1965): Reformculukla İhtilalcilik Arasında

Doğan Avcıoğlu'nun "1960'larda *Yön*'le Türkiye'nin yönünü belirledik. Şimdi o yöne gitmek için *Devrim*'le devrimi yapacağız" (Cemal: 1999: 204) sözünde belirttiği gibi, *Yön* dönemi bir arayış dönemidir. Ancak, Yalçın Küçük, Doğan Avcıoğlu'nun hiçbir zaman bir "yön" arayışında olmadığını, ilk dergisini çıkarırken *Devrim* adını düşündüğünü, fakat bu ismin başkasının üzerine kayıtlı olduğunun anlaşılması üzerine *Yön* isminde karar kılındığını ileri sürüyor (1984). Eğer "yön" ile kastedilen varılmak istenen hedef ya da kurulmak istenilen düzen ise Küçük'e hak vermek gerekir. Yöncüler işin başından itibaren kurmak istedikleri düzen, Türkiye'ye vermek istedikleri yön konusunda bir netliğe sahiptiler. Ancak bu hedefe nasıl ulaşılacağı konusunda aynı ölçüde bir netlik yoktu. Parlamenter bir reformculuk ile zinde güçlere dayanan bir ihtilalcilik arasında gerçekçi bir yol aranıyordu. Belki şöyle ifade etmek daha doğru: Yöncülerin yönü işin başından belliydi, aradıkları şey o yöne giden en uygun "yol"du. Özellikle 1965 seçimlerine kadar olan dönemde *Yön* dergisi adeta bir tartışma platformu niteliğindedir. Türkiye'nin neredeyse bütün aydınları *Yön*'de yazmaktadırlar.[60] Özdemir'in deyişiyle (1987) *Yön*, Türkiye solu için önemli bir "okul" işlevi görmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi *Yön,* bu dönemde bir "arayış" içindedir; fakat bu arayış, bir hedef arayışından ziyade, az çok net olan bu hedefe varacak "yol"un arayışıdır.

Yön-Devrim Hareketi bu dönemde, iktidardaki CHP'ye bir köklü reform programı uygulatmak ile zinde güçlere dayanan yeni bir iktidar arayışı arasında salınmıştır. Yön Bildirisinde "toplumun kaderine hâkim olabilecek durumda bulunan çevreler" olarak tarif edilen zinde güçlerin, ülke sorunları hakkında henüz yeterince bilinçli olmadığı düşüncesinden hareketle, bir yandan *Yön* dergisi aracılığıyla bu bilinç taşınmaya çalışılmış, diğer yandan önce ekonomik koşulların düzeltilmesi gereğinden hareketle, mevcut iktidar birtakım iktisadi reformlara zorlanmak istenmiştir.

60 *Yön*'de birden fazla yazısı çıkan yazarların listesi için bkz: (Özdemir, 1986: 328-333). Ancak *Yön*'de yazısı çıkan herkesi de "Yöncü" olarak düşünmemek gerekir. Nitekim, yaklaşık bir buçuk yıl kapalı kaldıktan sonra 1964 Eylül'ünde 78. sayı ile yeniden yayın hayatına başlayan *Yön*, bu konuda bir açıklama yapma gereği duymuş, "*Yön*'de statükoya karşı çıkan bütün ilerici aydınların serbestçe yazabilecekleri", fakat "*Yön*'ü ancak imzasız yazılar, başyazılar ve kurucuların yazıları"nın bağlayacağı duyurulmuştur (*Yön*, 1964a).

Yön'ün ilk sayısında Doğan Avcıoğlu başyazısını, "Yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol, sosyalizmdir" diyerek bitirdiğinde aslında *Yön*'ün "yön"ünü tayin ediyordu. Fakat bu "yön" yine de zaman içinde netleşecekti. Çünkü *Yön*'ün ilk dönemlerinde sosyalizm, "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" olarak tanımlanacaktı daha çok. Yine ilk sayıdaki İlhan Selçuk'un yazısından, bu yöne *nasıl* gidileceği konusunda Yöncülerin tereddütlü oldukları, çok partili demokrasi ile sorunların çözülebileceğinden kuşku duydukları anlaşılıyordu.[61]

Sosyalizme Aşamalı Geçiş

Avcıoğlu'nun, az gelişmiş ülkelerin sosyalizme ancak aşamalı olarak geçebileceğini öne süren önemli bir inceleme yazısı "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük" (1963a) başlığını taşıyordu ve yazıda sosyalizmin kuramsal planda net olduğu, bütün sosyalistlerin de aynı nihai hedef için mücadele ettikleri belirtiliyordu. Avcıoğlu'na göre sosyalizmin en güncel olduğu ve en çok konuşulduğu ülkeler ise sömürgelikten yeni kurtularak bağımsızlıklarına kavuşmuş genç devletlerdi.

Dünya sosyalistlerinin İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar, kapitalist gelişme safhasını atlayarak sosyalizme geçilebileceğini kabul etmediklerini belirten Avcıoğlu, sosyalist teoriye göre ancak ileri kapitalist ülkelerde sosyalizmin kurulabileceğini ileri sürüyordu. Fakat Batı'ya özgü olan bu tarihî gelişmenin dünyanın diğer ülkelerinde tekrarlanabilme şansı artık çok azdı. Çünkü:

> Az gelişmiş ülkelerde yerli burjuvazi son derece zayıftır. Kapitalizm, yabancı şirketler yoluyla dışarıdan ithal edilmiştir. Yabancı şirketler ise memleket kalkınması ile değil önemli hammaddelerin sömürülmesiyle ilgilidir. Bu sebeple topraksız köylü, ilerici bir sınıf karakteri taşımayan yerli burjuvaziyi kurtarıcı olarak görmez. Esasen statükocu cılız burjuvazi toprak ağalarıyla önemli bir menfaat çatışması halinde değildir. Aksine, toprak ağalarıyla ittifak, sosyal değişmeyi arzulayanlara karşı burjuvazinin durumunu sağlamlaştırmaktadır. Bu tip bir burjuvazinin, toprak reformu ve sanayileşme yoluyla, sosyal ilerlemenin öncülüğünü yapması beklenemez (Avcıoğlu, 1963a).

Bu şartlarda, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş kapitalist ülkelerin izlemiş olduğu yoldan kalkınamayacaklarının açık olduğunu savunan Avcıoğlu'na göre, yine de bu durum Marksist teorinin yanlış olduğunu göstermemektedir. Gerçekten de "feodalizmin tasfiyesi, tarımsal kalkınma, büyük sa-

61 Selçuk, İran'daki muhalefet hareketini değerlendirdiği yazısında, iktidardaki gerici rejime karşı bir Milli Cephe kurmuş olan ve sosyalizm için mücadele eden aydınların bütün umutlarını seçimlere bağlamış olmalarını eleştiriyordu: "Aylardan beri kararnamelerle idare edilen İran'da 'seçim' kelimesi her derde deva bir demokrasi serabı gibi dillerde dolaşmaktadır." Selçuk, halkının yüzde doksanı okuma yazma bilmeyen, milli geliri Türkiye'den de düşük olan İran'da seçimlerden olumlu sonuç beklemeyi, hele de "bizim gibi dört serbest seçimden sonra bugünkü çıkmazına girmiş bir ülkeden bakılınca", çölde serap görmeye benzetiyordu (Selçuk, 1961).

nayinin kurulması ve işçi sınıfının güçlenmesi sağlanmadıkça sosyalizme yaklaşmak hayaldir." Fakat bunun için artık kapitalist aşamadan geçmek zorunlu değildir. Sosyalizme doğrudan geçmek için uygun koşulların olmadığı az gelişmiş ülkelerde,

> kapitalist olmayan gelişmeye yönelmiş bir intikal devresi, kapitalizmi atlayarak, sosyalizmi kurmaya hazırlanmak için en kısa yoldur. Bu ülkeler sosyalizmin inşasına başlamadan önce, süresi (işçi sınıfının gücü ve tecrübesi, köylü ve işçi sınıfı arasındaki dayanışma seviyesi, milletlerarası kapitalizme bağlılık derecesi gibi) iç ve dış kuvvet dengesine bağlı olan bir intikal devresi geçirmek zorundadırlar. Bu intikal devresi, milli kurtuluş hareketlerinin devamıdır (Avcıoğlu, 1963a).

Avcıoğlu'na göre, milli kurtuluş hareketlerini başarmış az gelişmiş ülkelerin tek çıkar yol olarak seçtikleri kapitalist olmayan kalkınma yolu, "aslında Atatürk'ün büyük bir sezişle bulduğu devletçilik ve halkçılık ilkelerinin uygulamasından başka bir şey değildi." Fakat bu politikalar zamanla dejenere edilmiş, ülkede zorla "sun'i bir burjuva sınıfı" yaratılmaya çalışılmıştı. "Türk devleti, Sam Amca, Hans Amca ve büyük yabancı şirketler tarafından zorla yürütülen bu kapitalist gelişme iflasla sonuçlanmaya mahkûmdu." Türkiye hâlâ sanayi alanında yeterli sayıda ciddi müteşebbisler çıkaramamış, varolanlar da yabancı şirketlerin ve ithalatçıların uydusu olmaktan ileriye gidememişlerdi. Bu koşullar altında yapılması gereken tek şey, Avcıoğlu'nun bir siyasi program haline getirdiği Atatürkçülüğe dönmekten başka bir şey değildi:

> Türkiye, kalkınma ve Batılılaşmanın ve hatta milletçe varolabilmenin tek şartı olarak, kapitalist olmayan ve demokratik reformlarla desteklenen halkçı ve devletçi bir politikaya dört elle sarılmak zorundadır. Ağaların ekonomik ve politik gücünü kıracak ve köylünün kurtuluşunu sağlayacak ve tarımı sanayin yiyecek ambarı, bankası ve pazarı haline getirecek şekilde bir toprak reformunun yapılması, dış ticaret ve mali kurumların devletleştirilmesi, ekonomiyi milletlerarası kapitalizmin peyki olmaktan kurtaracak tedbirlerin alınması, milli sanayiin milletlerarası kapitalizme karşı korunması, müessir bir planlamaya dayanan ileri devletçi ve halkçı bir politikanın uygulanması, halk çocuklarına en geniş imkânları verecek demokratik bir eğitim reformunun sahneye konması, sendikacılığın geliştirilmesi ve siyasi iktidarı bugünkü hâkim sınıfların tekelinden kurtaracak diğer demokratik reformların gerçekleştirilmesi gibi hayati reformlar, çağdaş uygarlığa hızla erişmeyi hedef tutan Atatürkçü bir programın vazgeçilmez maddeleridir. 27 Mayısçı dinamik kuvvetler, böyle bir programın hasreti içindedir (1963a).

Bu programı uygulayacak güçler ise, ilericiliğin temel unsuru olan işçilerin safında yer alacak olan "memur burjuvazisinin dinamik unsurları, Atatürkçü aydınlar, küçük esnaf, sayıca az da olsa milletlerarası kapitalizmle çatışma halindeki milli sanayiciler"di.

Bu dönemde *Yön*'de sosyalizm tartışmaları giderek daha çok yer kaplamaya başlamıştı. Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı ve birkaç hafta arayla yayınlanan iki yazı Yöncülerin sosyalizm anlayışlarını netleştirmeye çalıştıklarını gösteriyordu. "Sosyalizm Anlayışımız" başlıklı ilk yazıda (1962h) Avcıoğlu, az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin "hürriyet ve demokrasi gibi yeryüzünün en cazip kavramlarından biri" haline geldiğini belirttikten sonra, sosyalizmin "prensip itibariyle" tek olduğuna inandıklarını, ancak sosyalist toplum düzeninin nasıl kurulacağı konusunda sosyalistler arasında farklılıklar bulunduğunu vurguluyordu. Sosyalizm hedefine ya "klasik demokrasinin sağladığı imkânlardan yararlanarak" ya da "ihtilalci yollardan" varılabileceğini kaydeden Avcıoğlu, kendilerinin tercihinin kesinlikle birinci yol olduğunu belirtiyordu. Eğer gerçek bir söz ve örgütlenme özgürlüğü sağlanırsa, sosyalizm demokratik yollardan başarıya ulaşabilirdi. Fakat bu konuda aşırı hayallere de kapılmamak gerekiyordu. Çünkü, egemen sınıfların tutumuna güvenilemezdi, normal koşullarda "hürriyet şampiyonluğunu kimseye vermek istemeyen" bu sınıflar, çıkarlarına dokunulur dokunulmaz rahatlıkla "faşist usullere" başvurabilirlerdi (1962h). Böylelikle Yön-Devrim Hareketi, en yetkili temsilcisinin kaleminden, gerektiğinde demokrasi dışı yolları da göz ardı etmeyeceklerini açıklamış oluyordu.[62] Fakat bu yazıda Atatürkçülüğün ve demokrasinin en doğal sonucu olarak tarif edilen sosyalizm, birkaç hafta sonra aşamacı bir devrim anlayışıyla uzak bir geleceğe ertelenecekti. Avcıoğlu'nun *Yön*'ün 39. sayısının arka kapağında yayınlanan "Sosyalist Gerçekçilik" yazısı da akımın siyasal stratejisini açıklayan bir manifesto gibiydi. Yazı (Avcıoğlu, 1962o), "sosyalizmin nasıl ve hangi kuvvetlere dayanarak gerçekleştirilebileceği" sorununa odaklanmıştı.[63] Türkiye'nin içinde bulunduğu "iktisadi gelişme safhasını" tahlil eden Avcıoğlu, ardından ünlü "Ne yapmalı?" sorusunu soruyordu. Avcıoğlu'nun bu soruya yanıtı, aslında Yön-Devrim Hareketinin -başlangıcından 1971'deki bitişine kadar- sahip olduğu aşamalı devrim anlayışının iyi bir özetiydi:

> [Türkiye] ne Orta Çağın ne de emperyalizmin hâkimiyetinden kurtulamamıştır. Atatürk'le başlayan Milli Kurtuluş Hareketi tamamlanamamıştır. Türkiye bugün, birçok az gelişmiş memleket gibi, milli kurtuluş hareketi safhasında bulunmaktadır. Bu hareket başarıya ulaşmadıkça, demokrasi ve sosyalizm yolunda ilerleme kaydetmek mümkün değildir. Sosyalizme giden yol, milli kurtuluş hareketlerinden geçmektedir... O halde sosyalizmin bugün temel meselesi, antiemperyalist ve antifeodal mücadeledir. Bu mücadelede işçi sınıfı yalnız değildir. Mücadele, bütün demokratik ve vatansever

62 Yine de bu ilk dönem için, demokrasi dışı yollardan da iktidar arayışının söz konusu olabileceğini ima eden bu yaklaşım, Yöncülerin düşüncesinde değilse bile, söylemlerinde istisnai sayılabilecek bir yer tutar. 1965 seçimlerine kadar olan bu dönemde sosyalizme ya da kapitalist olmayan kalkınma yoluna demokratik ve barışçı yollardan geçiş esastır.

63 Avcıoğlu'na göre, bu soruya yanıt verebilmek için öncelikle, "sosyalist teorinin ışığı altında, memleketimizin hangi iktisadi gelişme safhasında bulunduğunu" belirlemek gerekiyordu.

> kuvvetleri ilgilendirir. Atatürk devrini yaşamış, devlet geleneğine sahip Türkiye'de, antifeodal ve antiemperyalist mücadele, bütün sosyal gruplarda yankı bulacaktır. (1962o).

Avcıoğlu'na göre Türkiye emperyalizmin ve feodalizmin egemenliğinde bir ülkeydi; yeterince gelişkin ve bilinçli bir işçi ve köylü sınıfına da sahip değildi. Bu da, Türkiye'de sosyalizme doğrudan geçmek için şartların uygun olmadığı anlamına geliyordu. Öyleyse yapılması gereken iş, öncelikle anti-emperyalist ve anti-feodal bir mücadele vermek için bir milli kurtuluş cephesi kurmaktı. Sosyalizm ancak böyle bir "intikal devresinin" sonunda kurulabilirdi. Çünkü bu devrede,

> ... sosyal yapıdaki değişiklikler yüzünden kuvvet dengesi sosyalist kuvvetler lehine bozulmuş olacak ve ileri gidişi daha sosyal bir tabana oturtarak tavizsiz şekilde yürütmek imkânı çıkacaktır. **Sınıf önderliği meselesi,** işte bu safhada önemli bir konu haline gelecektir. Zira sosyalizm ancak gerçek sosyalist kuvvetlerle sıhhatli bir şekilde kurulabilir. Fakat **sosyalizm bugünün meselesi değildir.** Bütün Atatürkçü kuvvetler gibi sosyalistler için de bugünün davası, Türkiye'mize ilerleme yolunu açacak, halktan yana bir devletçiliğin ve demokratik reformların sahneye konmasını sağlamak amacıyla, mümkün olan **en geniş güç birliğini** gerçekleştirmektir (1962o, vurgu: M.Ş.).

YDH'nın sosyalizme aşamalı geçişi öngören çizgisi, 1963'te Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmasının ardından 1964 Eylül'ünde yeniden yayınlanmaya başladığında daha da belirgin hale geldi. *Yön*'ün kapalı kaldığı bu dönemde Türkiye'deki siyasal atmosferde önemli değişimler olmuştu. Özellikle Kasım 1963'ten itibaren alevlenen Kıbrıs sorunu, içerde önemli bir milliyetçilik rüzgârı estirmiş, dışarıda da Amerika ile bir kriz yaşanmasına neden olmuştu. Bu kriz nedeniyle de Aralık 1963'te İnönü'nün istifasıyla dağılan koalisyon hükümetinin yerine kurulan CHP'nin azınlık hükümeti Amerika'nın güvenini kaybetmeye başlamıştı.[64]

Bu dönemde *Yön*'ün söyleminde zaten belli bir ağırlığı olan milliyetçilik ve bağımsızlık kavramları daha fazla ön plana çıktı.[65] Sosyalizmin gündemde olmadığı, öncelikle bir milli kurtuluş savaşı verilmesi gerektiği yolundaki görüşler biraz daha netleşti. Atılgan'ın deyişiyle sosyalizm-kapitalizm karşıtlığının yerini emperyalizm-milliyetçilik karşıtlığı aldı (2002a: 187). Fakat

64 Kıbrıs'ta olayların iyice tırmanması üzerine adaya müdahale hazırlıkları yapan hükümet, ABD Başkanı Johnson'un ünlü mektubunun Ankara'ya ulaşmasıyla zor durumda kalmıştı. Mektupta kısaca, Türkiye'nin ABD'nin verdiği silahları ABD'nin onaylamadığı askerî harekatlarda kullanamayacağı bildiriliyordu. İnönü de bunun üzerine tepkisini, ünlü "Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyada yerini alır" sözüyle göstermişti.

65 Özdemir'in tablosuna göre 1962 ve 1963 yıllarında hemen hiç işlenmeyen "bağımsızlık" kavramı, 1964 ve 1965 yıllarında "sosyalizm"den sonra en çok ele alınan kavramdı (Özdemir, 1986: 66).

akımın iktidar stratejisi açısından önemli bir değişiklik anlamına gelmiyordu bu durum. Yön Hareketi bu ortamda –belki de Talat Aydemir'in tasfiyesinden sonra ordudaki cuntacı arayışların küllenmesinin de etkisiyle– bir iktidar arayışı içinde değildi. Anti-emperyalist bir hükümet için gözlerini yeniden parlamentoya çevirmişti. İnönü'nün ABD'ye tavır alması Yöncülerin "Milli Şef"e yeniden umut bağlamalarına yol açmıştı. TİP'in mücadelesini de daha bir ilgiyle takip ediyorlardı artık. Gündemde "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" vardı, ama bu mücadele barışçı yollardan verilecekti.

Yeniden çıkmaya başlayan *Yön*'ün ilk sayısındaki başyazısında Avcıoğlu tüm bu söylenenlerin işaretini vermişti. Yazı "Milliyetçilere Sesleniş" (1964a) başlığını taşıyordu ve Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları "yeni sömürgecilik" diye analiz ediyordu. Fakat yeni sömürgeciliği sadece bir dış sömürü biçimi olarak görmeyen Avcıoğlu, milli kurtuluş savaşının aynı zamanda bu sömürgeciliğin içerdeki uzantılarına karşı da verilmesi gerektiğini özellikle vurguluyordu. Emperyalizmin "suni yollardan da olsa kendine bağlı bir kapitalizm yaratma çabası iş adamı, yöneticisi, avukatı, profesör ve yazarıyla ona bağlı geniş bir şebekenin doğmasına yol açmış", "devlet teşkilatının her kesimine yerleştirilen uzmanlar, perde arkasından devleti yönetmeye kalkışmışlardı." Avcıoğlu'na göre, ülke, "Duyun-u Umumiye devrinde dahi, bu kadar sıkı bir yabancı kontrolü altına düşmüş değildi." Oysa sosyalistler, "memleketimizin kalkınma ve sanayileşme ümidini yok edilebilecek bir Ortak Pazar'a hayır diyebilen, yabancı adı ile kurulmuş kap-kaççı montaj ve ambalaj atölyelerine karşı çıkabilen ve batakçı toprak ağalarının tasfiyesinde öncülük yapabilen bir milli özel sanayiin hasreti içinde"ydiler. Fakat ne yazık ki, "bir iki müteşebbisin dışında, bizim yerli kapitalist sınıf, milli vasfını inkâr ederek milletlerarası kapitalizmin aracılığını yapmakta"ydı. Bu şartlar altında toplumun her kesimindeki milliyetçilerin iç ve dış kapitalizme karşı yeni bir Milli Kurtuluş Savaşı vermek üzere birleşmesi zorunluydu. Kurtuluşun yolu da "Atatürk'ün halkçı, devrimci ve devletçi politikasını tavizsiz uygulamaktan" geçiyordu (1964b).

Milli Cephe arayışındaki Yöncüler parlamentoyu hepten bir kenara atmıyorlardı ama ümitleri gittikçe kırılıyordu. Bu umutsuzluk Yöncüleri giderek daha fazla cephe politikalarına itiyordu. CHP'de giderek sağ bir kanadın yükseldiğini gözlemleyen hareket, TİP'in yeterince güçlü olmadığını ve yakın bir gelecekte de güçlenemeyeceğini düşünüyor, ordunun da –Aydemir'in yenilgisinden sonra– görece durgunluk içinde bulunduğu bu dönemde tek çareyi bütün milliyetçi ve ilerici güçlerin anti-emperyalist, anti-feodal bir cephede toplanmasında görüyorlardı. 1965 yılında Yöncülerin en büyük hedefi bu cephenin oluşturulmasıydı:

> Memleketimizde köklü reformların gerçekleştirilmesinden, milli ekonominin gelişmesinden, halk çoğunluğunun maddi yaşama şartlarının düzeltilmesinden, gerçek bir milli bağımsızlıktan, politik hayatın demokratlaştırılmasından, barışçı ve bağımsız bir dış politika güdülmesinden yana olan milletimizin bütün sosyal tabaka ve sınıflarını bir araya toplayan çok geniş bir kuvvetler birleşmesini, antiemperyalist ve antifeodal bir cepheyi, mutlaka gerçekleştirmeye çalışmamız, 1965'in en büyük zorunluğu olarak ortaya çıkmaktadır (Naci, 1965b).[66]

Siyasal Bilgiler Fakültesi Hür Fikir Kulübü tarafından düzenlenen "Yenileşmenin Neresindeyiz?" konulu açık oturumda bir konuşma yapan Avcıoğlu da, kalkınmanın gerçekleştirilmesi için ekonomik bağımsızlığın sağlanmasının şart olduğunu, bunun için de "sosyal yapı değişikliği anlamında bir siyasi değişikliğin" zorunlu olduğunu öne sürüyordu. Bu da ancak "toplumun bütün ilerici ve milliyetçi çevrelerinin", "emperyalizmin mahsulü olan kökü dışarıda sosyal grupları" etkisiz hale getirmek üzere bir "Milli Cephede iktidar savaşına girmeleri ve kazanmalarıyla" mümkün olabilirdi. Aynı konuşmada Avcıoğlu, Milli Cephe iktidarının uygulaması gereken programı da ana hatlarıyla ortaya koymuştu (1965e).

Yön-Devrim Hareketinin bu safhasında iyice belirginleşen milli cephe politikası, Yöncülerin yolunu, o zamanlar "eski tüfekler" diye anılan eski TKP'lilerle de kesiştirdi. Özellikle 1965 seçimlerinden sonra ortak TİP eleştirisi üzerinden daha da güçlenecek olan iş birliğinin ilk adımları 1965 yılının ilk aylarında atılmaya başlandı.[67] E. Tüfekçi mahlasıyla yazan Mihri Belli ve Erdoğan Başar'ın adları *Yön* sayfalarında giderek daha sık görülmeye başladı. TKP'lilerin Komintern geleneğinden gelen cepheci anlayışı ile o dönem Sovyetler Birliği tarafından savunulan "kapitalist olmayan kalkınma yolu" tezinin Yöncüler tarafından da benimsenmesi, bu iki akımı birbirine yaklaştırmıştı.[68] Bu bağlamda ilk yazı, *Yön*'ün 9 Nisan 1965 tarihli 106. sayısında, Erdoğan Başar imzasıyla (1965a) yayınlandı.[69] Nitekim

66 Aslında Naci'nin ne kadar "Yöncü" olduğu tartışılabilir. Fethi Naci, *Yön*'de yazmaya başlamadan kısa süre öncesine kadar TİP üyesiydi. Naci'nin *Yön* yazarlığı da çok uzun sürmemiş, hatta ayrıldıktan sonra Yön çizgisine bazı eleştiriler de yöneltmiştir (Bkz: 1966a: 16). Fakat bu dönemde Naci'nin yazılarında ısrarla savunduğu "milli cephe" ve "kapitalist olmayan kalkınma yolu" tezleri Yön Hareketinin bu dönemdeki arayışıyla tam olarak örtüşmektedir. Bu durum, bir başka açıdan, o dönemde kendileri de bir "arayış" içinde olan bazı aydınların yollarının zaman zaman Yön çizgisi ile kesiştiğini de göstermektedir.

67 Daha 1962 sonlarında, *Yön*'ün 48. sayısında yayınlanan bir okuyucu mektubu bu fikrî yakınlığın ipuçlarını veriyordu. Mehmet Doğu mahlasıyla yayınlanan bu mektubun sahibi eski TKP'lilerin önde gelenlerinden Mihri Belli'ydi. Milli Demokratik Devrim Hareketi bölümünde değineceğimiz gibi bu mektupta öne sürülen düşüncelerin temelinde de milli cephe anlayışı vardı (Belli, 1962).

68 Yeri geldiğinde sözünü edeceğiz ancak şimdiden hatırlatmak gerekir ki, bu yakınlaşma çok uzun sürmeyecek, *Yön*'ün kapanışıyla birlikte ilişkiler de kesilecek; *Devrim* sayfaları ise, yeni dönemde benimsenen stratejiye uygun olarak "eski tüfekler"e sıkı sıkıya kapatılacaktır.

69 "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" başlığını taşıyan yazıda, cephe anlayışı savunuluyor, CHP ve TİP'in farklılıklarından ziyade benzerliklerinin önemli olduğundan hareketle, bu iki partinin birbirini rakip olarak görmemeleri çağrısında bulunuluyor, esas meselenin "bütün vatansever kuvvetlerin bir Milli Bağımsızlık hareketi içinde ve etrafında toplanması" olduğu öne sürülüyordu. Bu aşamada, cepheyi oluşturacak ilerici güçler safında görülen TİP, Yöncüler ve "eski tüfekler" tarafından destekleniyordu.

aynı tarihlerde, TİP'in seçimlere girmesini önlemeye yönelik bazı girişimler *Yön*'de tepkiyle karşılanıyor, sağ basının saldırıları karşısında TİP savunuluyordu (Avcıoğlu, 1965g; *Yön*, 1965e).[70] Bunda, daha önce de vurguladığımız gibi, TİP'lilerin de o dönemde anti-emperyalist mücadele vurgusunu ön plana çıkarmalarının payı vardı.

Bu sırada *Yön* dergisinde art arda, hareketin 1965 seçimlerinden önceki temel tezlerini açımlayan iki önemli yazı yayınlandı. "Türk Milliyetçilerine Sesleniş" başlıklı ve imzasız yayınlanan ilk yazıda (*Yön*, 1965f), bir yandan sosyalizm hedefi ile milliyetçilik arasında sıkı bir bağ olduğu ispatlanmaya çalışılıyor,[71] bir yandan da güncel hedefin sosyalizm olmadığı, öncelikle demokratik devrimin başarıya ulaştırılması gerektiği öne sürülüyordu. "Milliyetçilik bayrağını sosyalistler taşır" denen yazıda, Yöncülerin milliyetçilik anlayışı ile, sağ milliyetçilik anlayışının farkı daha açık biçimde vurgulanıyordu: "Gerçek Türk milliyetçiliği hümanist bir nitelik taşır, güneş altında bütün dünya uluslarının hayat hakkı olduğuna, ayrı ayrı ülkelerin emekçi halkları arasında bir çıkar çelişmesi olmadığına inanır. Bu bakımdan gerçek milliyetçilik, çok kez emperyalizmin ekmeğine yağ süren, sapık, dar şovenizmle asla bağdaşamaz" (*Yön*, 1965f).

Yön-Devrim çizgisi, sosyalizme aşamalı geçiş programını daha önceden kesinleştirmiş olmasına rağmen, bu yazıda dikkat çeken nokta, sosyalizmden önceki aşamanın "demokratik devrim" olarak adlandırılmasıydı. Daha önceleri "milli kurtuluş safhası", "milli demokrasi" ya da "intikal devresi" olarak adlandırılan bu aşamanın ilk defa bu netlikte "demokratik devrim" olarak anılması, belki de, "eski tüfekler"le sağlanan yakınlaşmanın, Yöncüleri, kullandıkları kavramlar konusunda daha titiz davranmaya zorlamasının sonucuydu. Yazıda, ülkenin içinde bulunduğu durum Marksist kavramlar kullanılarak tahlil ediliyor, sosyalizm de yine Marksist terminolojiyle açıklanıyordu.[72]

---

70 *Yön*, 107. sayısında TİP'i kapak yapmıştı: "Anayasa Açıkça Çiğnenmeden TİP'in Seçimlere Girmesi Önlenemez" deniyordu kapakta. Ama seçimlerden sonra parlamenter mücadeleden ümit kesilince, Yöncülerin ve "eski tüfekler"in ortaklaştığı bir nokta da, bu partiye karşı aldıkları sert eleştirel tutum olacaktı.

71 "Gerçek Türk milliyetçisi, Türkiye'nin bugünkü geri, bağımlı durumuna isyan eden ve tek çözüm yolu olan sosyalizm yolunu tutma kavrayış ve cesaretini gösterendir... Gerçek Türk milliyetçisi, Türk emekçi halkının, yani bir avuç parazit dışında otuz milyonluk Türk milletinin uğratılmakta olduğu soyguna, en derin adaletsizliklere karşı duran ve milletimize başı dik, insanca bir hayat sağlama yolunu bilim ışığında arayandır." Aynı yazıda, ileriki yıllarda MDD'cilerin çok sık kullanacakları Jean Jaures'e ait bir söze de yer verilmişti: "Yüzeyde bir milliyetçilik seni enternasyonalizmden uzaklaştırır, derin bir milliyetçilik seni enternasyonalizme yaklaştırır; öte yandan, yüzeyde bir enternasyonalizm seni milliyetçilikten uzaklaştırır, derin bir enternasyonalizm seni milliyetçiliğe götürür" (*Yön*, 1965f).

72 Türkiye'nin içinde bulunduğu çıkmaz, "zamanında demokratik devrimini yapmamış olan, yani emperyalizm çağından önce, burjuva demokratik devrimler çağında, feodal düzeni yıkıp kapitalist gelişme yolunu tutamamış olan; ve bugün de, yani emperyalizm çağında, sosyalizme yönelmeyip, modası çoktan geçmiş kapitalist gelişme yolları arayan toplumlar için kaçınılmaz bir durumdu." Yön hareketinin sosyalizmden ne anladığı da şöyle açıklanıyordu aynı

Ardından da söz hemen aşamacılığa getirilmişti: "Ancak önemle belirtmek gerekir ki, bugün Türk toplumunun hemen önünde duran görev sosyalizmi kurma görevi değildir. Yönümüz sosyalizm olmakla birlikte, Türk sosyalistleri için bugünün ödevi, Türkiye'nin bütün ilerici güçleriyle birlikte demokratik devrimi bütün derinliğiyle başarmaktır" (*Yön*, 1965f). Demokratik devrimin anlamı ise şöyle tarif ediliyordu:

> Demokratik devrim, Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığını tam olarak gerçekleştirmek demektir. Bu devrim emperyalizme ve emperyalizmle ortaklaşa olan yurt içindeki parazit çevrelere karşıdır. Demokratik devrim ülkemizde feodalizmin bütün kalıntılarını yok etmek demektir. Bu devrim büyük toprak sahiplerine karşı bir devrim demektir. Demokratik devrim, yurdun bütün güçlerini seferber ederek halktan yana, planlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek Türkiye'de sosyalizmin kuruluşuna elverişli ortamı yaratmak demektir (*Yön*,1965f).

Fakat bu yazıda kullanılan görece daha Marksist söyleme, bir sonraki sayıda yayınlanan ikinci yazıda rastlanmamaktadır. Avcıoğlu'nun yazdığı bu uzun incelemede (1965a), "intikal devresi", "milli demokrasi" gibi kavramlara geri dönülmüştü.[73]

Avcıoğlu'na göre klasik Marksist-Leninist şema şöyleydi: "Emperyalizme karşı olan sınıflar ve tabakalar, işçi sınıfının önderliğinde birleşeceklerdir. Bu cephe, işçi ve köylü diktatörlüğü niteliğinde bir devlet kuracaktır. İşçi ve köylü devleti, ileri sosyalist ülkelerin yardımı ile antiemperyalist mücadeleyi tamamlayıp feodaliteyi tasfiye ettikten sonra, devletçi yollardan gelişmiş bir tarım ve sanayi yaratarak sosyalizmin şartlarını hazırlayacaktır."[74] Avcıoğlu'na göre artık bir nokta kesindi: Az gelişmiş ülkelerin sosyalizme gidiş yolları çeşitlenmişti. Bu ülkelerdeki sınıfsal öncülük sorununa kuramsal bir açıklama getirmek isteyenler için de şöyle bir formül bulmuştu Avcıoğlu: "Milletlerarası işçi sınıfının öncülüğü". "Çağımızda sosyalizm yükselme, kapitalizm ise intihat safhasını yaşamaktadır" diyen Avcıoğlu'na göre, az geliş-

yazıda: "Toplum biçimi olarak biz sosyalizmi insanın insan tarafından sömürülmesine son veren, üretim araçlarını toplumun ortaklaşa mülkiyetinde bulunduran sanayileşmiş toplum olarak anlıyoruz. Sosyalizm modern üretim tarzının sosyal niteliği ile, üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişmeyi ortadan kaldırarak üretim güçlerinin tam gelişmesini sağlayan ve 'herkesten yeteneklerine göre – herkese üretimine göre' şiarını gerçekleştiren toplum biçimidir" (*Yön*, 1965f).

73 Asıl tartışma ise az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirmekte yaşanıyor, klasik Marksist-Leninist şemaya uymayan bu gelişmeler yeni teorik arayışlara yol açıyordu. Asya ve Afrika'da Mısır, Cezayir, Gana, Birmanya, Suriye, Irak vs. gibi birçok ülke "sosyalizmi kurma iddiasıyla yola çıkmış"tı. Fakat çoğunda en ufak bir sanayinin bile bulunmadığı bu ülkeler ne kapitalist ne de sosyalist olabiliyorlardı. Bu tür ülkelerin izleyeceği yol, Oscar Lange'nin "milli kurtuluş tipi kalkınma modeli" dediği yeni bir gelişme modeli olabilirdi.

74 En son Çin'deki gelişmelerin bu doğrultuda yaşandığını öne süren Avcıoğlu'na göre, daha sonraki yıllarda Asya ve Afrika ülkelerinde yaşananlar ise bu şemaya uymuyordu. Milli burjuvazi önderliğinde kazanılan bağımsızlık savaşları sonucunda bu ülkelerde kurulan yeni rejimler, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık olmadıkça yeterli olmadığını görmüşler ve anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir yola girmişlerdi (1965a).

miş ülkelerde sosyalizme geçiş çabalarının ortaya çıkmasında SSCB ve Çin'in desteği yaşamsal önemdeydi. Eğer bu destek olmasaydı, yeterli bir sanayiye ve işçi sınıfına sahip olmayan bu ülkelerde sosyalizme geçiş denemeleri başarılı olamazdı; Nasır rejimi ayakta kalamaz, Küba çökerdi. Avcıoğlu, bu durumu uluslararası işçi sınıfının bu ülkelerde zayıf durumda bulunan sınıf kardeşlerine öncülüğü olarak değerlendirmektedir: "Büyük ve güçlü bir Doğu Blokunun varlığı, az gelişmiş ülkelerin politik kurtuluştan sonra ekonomik kurtuluşlarını sağlamaya yönelmelerini kolaylaştırmaktadır. Denilebilir ki bu ülkelerde işçi sınıfı öncülüğünü milletlerarası işçi sınıfı yapmaktadır" (1965a).

Avcıoğlu'na göre, bu tür ülkelerde mücadele "kapitalist olmayan gelişme ve milli demokrasi" programı etrafında yürütülmekte, burjuvazinin devrimci unsurları da dahil bütün anti-emperyalist güçler bu program çerçevesinde bir araya gelmekteydi. Milli demokrasi, milli burjuvazinin kesin egemenliği demek olan burjuva demokrasisinden ve işçi sınıfının egemenliği demek olan sosyalist demokrasiden farklı, toplumun antiemperyalist ve antifeodal bütün güçlerini temsil eden karma bir rejimdi. Fakat bu rejim, "halkın ve halk örgütlerinin, hükümet politikalarının tespitine ve sosyal dönüşümlerin gerçekleştirilmesine aktif şekilde katılımını sağlayarak, emekçilerin gittikçe güçlenmesine" yol açacak ve güç dengeleri giderek emekçiler yararına değişecekti.

Gündemlerinde milli demokrasinin kurulması olan az gelişmiş ülkelerde sosyalistlerin iki yönlü bir mücadele vermeleri gerekiyordu: milli mücadele ve sınıfsal mücadele (1965a). Milli mücadele safhasında tekelci ve kökü dışarıda burjuvazi tecrit edilerek, bütün milliyetçi güçler bağımsız, milli bir ekonomi kurulması yolunda bir araya getirilmelidir. Dolayısıyla bu mücadelenin sloganları da bu birliği sağlayacak içerikte olmalıdır. Bir kez milli demokrasi devleti kurulduktan sonra, kapitalist olmayan kalkınma yolu sayesinde özgür bir köylü ve güçlü bir işçi sınıfı yaratılacak, böylece sosyalizmin inşasına geçiş için gerekli şartlar hazırlanmış olacaktır.[75] Avcıoğlu'na göre ekonomik bağımsızlığın gerçekleştirilmesi yolundaki mücadele aslında "Atatürk'ün büyük bir sezişle bulduğu halkçı, devletçi, devrimci ve milliyetçi kalkınma yolu"ndan başka bir şey değildir. Sosyalizm ise, "ekonomik bağımsızlığın mantıki sonucunu teşkil edecektir" (1965a).

75 Avcıoğlu, sosyalizmi en çok bir kalkınma yöntemi olarak ön plana çıkarıyordu ama ondan ibaret de saymıyordu. Demokrasi ve özgürlüğün ancak kapitalizmle ve özel mülkiyet düzeni ile mümkün olacağı iddialarını da reddediyordu. Aksine kapitalizmin özellikle az gelişmiş ülkelerde diktatörlüklere yol açtığını, Batı'da bile 20. yüzyıla kadar özgürlüğün değil baskı ve açlığın kol gezdiğini vurguluyordu. Avcıoğlu'na göre sosyalizmin diktatörlükle özdeşleştirilmesinin nedeni büyük ölçüde Stalin'in uygulamalarına bağlanıyordu. Oysa Rusya'da Stalin'in uyguladığı diktatörlüğün nedenleri o ülkenin özgül koşullarında (demokrasi geleneğinin olmayışı, az gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından kuşatılmış olma, savaş, tecrübesizlik vs.) aranmalıydı. Nitekim Sovyetler Birliği'nin ekonomik olarak belli bir seviyeye gelmesiyle politika alanında bir liberalleşme eğilimi başlamıştı (1965i).

Mücadele Biçimi: Parlamentarizme Temkinli Yaklaşım

Parlamentoya ve demokrasiye baştan itibaren kuşkuyla yaklaşan Yöncüler, bu yıllarda başka bir alternatif göremedikleri için yine de bir gözlerini parlamentoya, daha doğrusu CHP'ye dikmişlerdi. Kasım 1961'de İnönü liderliğinde kurulan koalisyon hükümetinin zayıflığından endişelenen Avcıoğlu, "Mevcut şartlar altında bugünkü hükümeti desteklemenin tek çıkar yol olduğuna inanıyoruz" diye yazmıştı. Zira "devrimci kuvvetlerin dağınık ve fikri bakımdan hazırlıksız bulunduğu bir devrede" toplumsal kargaşanın "otoriter bir idareye yol açması en kuvvetli bir ihtimaldi" (1961b). Fakat Yöncüler İnönü konusundaki tereddütlerini de saklamıyorlardı.[76]

CHP'nin reformlardan uzak durması yalnızca parlamentodaki sayısal güçsüzlüğünün sonucu değildi. Milletvekillerinin kökeni ve parti teşkilatlarının yapısı da bu partiden köklü reformlar beklenemeyeceğini gösteriyordu. Oysa Avcıoğlu'na göre ülkede demokrasinin işleyebilmesi için öncelikle hızlı ve adaletli bir iktisadi kalkınma, bunun için de köklü reformlar gerekiyordu:

> Halk iradesinin serbestçe tezahürü ve demokratik rejimin memleket gerçeklerine uygun hale gelmesi, ancak köklü reformlarla mümkün olacaktır. Halk teşkilatlanmalı, ağa ve mutavassıt saltanatı son bulmalıdır. Modern anlamda bir toprak reformunun gerçekleştirilmesi, zirai pazarların özel mutavassıt elinden kurtarılması, istihsal ve satış kooperatiflerinin yaygın hale getirilmesi, her alanda sendikacılığın kuvvetlendirilmesi, halk çocuklarının en geniş eğitim imkânlarından faydalanmasının sağlanması, köylü kütlesini yirminci yüzyılın adamı haline getirmek amacını güden Köy Enstitüleri hareketinin yeni baştan ele alınması, demokrasinin bir karikatür olmaktan kurtarılması için şarttır (Avcıoğlu, 1962r).

Siyasi parti örgütlerinde ve parlamentoda egemen konumda bulunan güçlerin, "kısa vadeli menfaatleri icabı" reformlardan kaçındıklarını dile getiren Avcıoğlu, bu durumun ülkenin gerçekleriyle büyük bir çelişki oluşturduğunu ileri sürüyor ve bu çelişmenin demokratik yollardan çözülmesini temenni ediyordu (1962r). Parlamentonun muhafazakâr yapısı göz önüne alınırsa ancak güçlü bir lider bu "devrimci politikaları" uygulayabilirdi. Bunun yolu ise parlamento çoğunluğunun karşısına halk kitlelerini koymaktan geçiyordu. "Parlamentonun dar ve birçok halde miyoplaştırıcı havasından sıyrılıp, kütlelerin desteğini sağlamayı bilen" bir lider, parlamentoyu devrimci tedbirler almaya zorlayabilirdi. Devrimci bir politika, "Türkiye'de parlamento dışı geniş bir destek bulabilir, 27 Mayıs'ı yapan kuvvetlere ve hızla uyanan işçi kütlelerine" dayanabilirdi. İnönü'nün bu türden bir politika izlemesi halinde "toplumun bütün zinde kuvvetlerini, çalışan kütlelerin

76 Yöncülerin, bir yandan İnönü'ye güvensizliklerini, fakat diğer yandan da ortada daha iyi bir alternatif bulunmadığını düşündüklerini gösteren bir yazı için bkz: *Yön*, 1962*l*.

çoğunluğunu peşinde bulacağını" öne sürüyordu Avcıoğlu[77] (1962t). Yöncülere göre mevcut rejimin tek yaşama şansı da buna bağlıydı, aksi halde rejim kendiliğinden çöküp gidecekti (*Yön*, 1962k).

Yöncülerin bu dönemde, bir taraftan sosyalist bir iktidardan söz ederken öte yandan da CHP'yi tamamen karşılarına almamaya özen göstermelerinin bir nedeni de -sosyalizmi iktidara getirecek toplumsal güçlerin yokluğunun ya da zayıflığının yanı sıra- mevcut rejimi daha da geriye götürebilecek bir tehlikenin farkında olmalarıydı: faşizm tehlikesi. Parlamentodaki ırkçı ve Turancı bir azınlığın nüfuz alanını genişletmeye çalıştığını saptayan Yöncüler, çok sayıda gazete ve dergiye de sahip olan bu hareketin küçümsenmemesi gerektiğini düşünüyorlardı (Avcıoğlu, 1962*l*; Soysal, 1962g). Ayrıca Avcıoğlu, Vehbi Koç'un o günlerdeki bir beyanatından yola çıkarak büyük sermaye ile faşizm arasındaki ilişkiye değiniyor, bazı Güney Amerika ve Asya ülkelerinde büyük sermayenin askerî diktatörlükler ya da çürümüş otoriter yönetimlerle iş birliği yaptığına dikkat çekiyordu. Türkiye'nin de böyle bir tehlikeyle karşılaşabileceğini öne süren Avcıoğlu'na göre çözüm, halkın aydınlatılmasında ve örgütlendirilmesindeydi (1962k). Güney Amerika ordularından temelli farklı olan Türk ordusu da gericiliğin önündeki en büyük engeldi (1962*l*).

Yön Hareketi bu dönemde, her ne kadar 1961 seçimlerinin sonucundan duyduğu hayal kırıklığını gizlemese de, çok partili hayata ve genel oya karşı doğrudan cephe almamıştı. Gerçi mevcut rejimi "eşraf demokrasisi" olarak nitelendirip, onunla kendi savundukları "gerçek demokrasi" arasına kalın bir çizgi çekmeye başlamışlardı ve "son on yedi yıllık devreyi reform hareketlerinin durması ve hatta gerilemesi bakımından bir kayıp" sayıyorlardı, ama gene de "genel oy sayesinde, kütlelerin az çok sesini duyurabilmesine imkân verdiği için de bu devrenin ilerici karakterini" kabul ediyorlardı. Hatta "Genel oyun en hararetli savunucusuyuz" diye yazmışlardı (*Yön*, 1962k; Avcıoğlu, 1962n).

Kuruluşu birkaç kez ertelenen Çalışanlar Partisi'nin, 1962 Mayıs ayından itibaren –Türk-İş'in girişimden çekilmesiyle– hiçbir zaman kurulamayacağı kesinleşince, Yöncüler dikkatlerini tekrar CHP ve TİP'e yönelttiler. CHP'nin bir bütün olarak ilerici cephede yer alamayacağını gören Yöncüler gözlerini artık CHP içindeki muhalif kanatlara çevirmişlerdi. 1962 yazında İnönü Hükümetinin hazırladığı Hükümet programı *Yön*'de sert bir üslupla

77 Aynı yazıda, aslında İnönü'nün çok partili hayata geçiş yıllarında bu konuda iyi bir sınav vermediği de hatırlatılıyordu. Avcıoğlu'na göre, "Köy Enstitülerine aleyhtar olan Reşat Şemsettin Sirer'i Eğitim, Toprak Reformuna karşı olan Cavit Oral'ı Tarım Bakanı yapmak zorunda kalan" İnönü, eğer o dönemde, "harp yıllarında bile ısrarla yürüttüğü reformlara karşı koyan Meclis çoğunluğunun başı üzerinden, millete sesini duyurmayı deneseydi, hayati reformlar belki de kurtarılabilirdi" (1962t).

eleştirilirken,[78] CHP içinde ortaya çıkan ve "63'ler Hareketi" olarak adlandırılan gruptan umutla söz ediliyor, söz konusu grup CHP içindeki "devletçi, devrimci, halkçı" cephe olarak tanımlanıyordu (*Yön*, 1962r, 1962ş).

Fakat bu sıralarda hükümetle anlaşmazlığa düşen DPT yöneticilerinin istifa etmesi, Yöncülerin mevcut düzenden ve CHP'den ümitlerini biraz daha kesmelerine sebep oldu. "Plancıların istifasının yarattığı manzara, ümitsizliktir" diye yazıyordu Avcıoğlu. Ona göre bu istifalar eski ve yeni Türkiye'nin çarpıştığı bir krizin göstergesiydi. Toplumun dinamik kuvvetleri –"siz buna 'zinde kuvvetler' de diyebilirsiniz" diye ekliyordu– eski Türkiye'yi sürdürmek isteyen mutlu azınlık ile savaşıyordu.[79] Plancıların istifası, "kapitalist düzende, bir komediden öteye gidemeyen planlama"nın, ancak kapitalist olmayan bir düzende güçlü bir kalkınma aracı haline gelebileceğini gösteriyordu. Bu da "en ileri şeklini sosyalizmde bulan, kapitalist olmayan gelişme tarzı"ydı. "Kalkınma yoluna geç giren bütün memleketler, olayların zoru altında, er veya geç kapitalist olmayan kalkınma yolunu seçmeye mecbur kalıyorlar" diyen Avcıoğlu'na göre, yeni Türkiye'nin kurulması "iki kere ikinin dört ettiği kadar kesin olan bu matematik gerçeğin, bütün zinde kuvvetler tarafından bir an önce benimsemesine bağlı"ydı (1962ş).

Yöncüler bu sıralarda bir gözlerini de daha önce neredeyse görmezden geldikleri TİP'e çevirmeye başladılar. Bunda kuşkusuz, Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinden sonra TİP'in giderek sosyalist bir parti kimliğine bürünmesi ve aydınlar arasında bir ilgi odağı haline gelmesi rol oynamıştı. Doğan Avcıoğlu, "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair" başlıklı yazısında (1962v) TİP'e eleştirel bir destek sundu. TİP'in "komünist" olduğuna dair estirilen "iftira kampanyası"na değinen Avcıoğlu'na göre, ülkede ilerici olan herkese karşı koparılan bu "yaygara" bir avuç sömürücünün egemenliğini sürdürmesinden başka bir işe yaramıyordu. "Cebren işçi sınıfının diktatörlüğünü kurmak istemek" anlamında komünistlik, elbette Anayasanın yasakladığı bir suçtu, ama tüzüğünde "Halkın oyu ile kanun yolundan iktidara gelen Türkiye İşçi Partisi, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan çekilir" hükmü yer alan partiyi komünistlikle suçlamak mümkün değildi.

78 Hükümet programı, genelde özel teşebbüse dayanmak istendiği için eleştiriliyor, fakat programda düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı bazı ifadelerin de yer aldığına dikkat çekilerek, var olan demokrasinin de tehlikeye girdiği belirtiliyordu (Selçuk, 1962d). 1962 yazından başlayarak *Yön*'de CHP'ye yönelik eleştirilerin dozu artmaya başlamıştı. CHP giderek daha uzlaşmacı bulunuyor, Menderes'in izinden gitmek ve Atatürkçülük'ten uzaklaşmakla suçlanıyordu (*Yön*, 1962s). Mümtaz Soysal'a göre CHP git gide "kalemli burjuvaziden ayrılıp ticaret, sanayi ve toprak burjuvazisinin" partisi haline geliyordu (1962h). CHP'nin devletçilikten nasıl giderek uzaklaştığı konusunda bir inceleme için bkz: *Yön*, 1962u.

79 İlhami Soysal da, DPT'cilerin istifasından hemen sonra bu bağlamda anlamlı bir yazı kaleme almıştı: "Çıkmazlar içinde bir ışık: Ordu" (1962a). *Yön*'de yer alan bir habere göre, DPT yöneticilerinin istifasından birkaç hafta sonra bir grup subay DPT'ye giderek beş yıllık plan hakkında bilgi istemişler, yeni DPT Müsteşarı subayların bu hareketinden tedirgin olmuştu (*Yön*, 1962t).

Avcıoğlu'nun TİP'e yönelik eleştirileri ise birbiriyle bağlantılı iki noktada toplanıyordu. Türkiye'nin aslında "emekçilere dayanan doktrin partilerine" ihtiyaç duyduğunu, fakat TİP'in bu ihtiyaca cevap veremediğini öne süren Avcıoğlu'na göre, bunun nesnel birtakım nedenleri vardı: "Bütün siyasi partileri, ağaları, yerli ve yabancı kapitalistleri, basının büyük kısmını karşısında bulan" TİP'in bu engelleri aşarak halka sesini duyurması elbette güçtü. Üstelik Türkiye'de işçi sınıfı yeni yeni gelişmekteydi ve "sınıf şuuru ve mücadele geleneği"ne sahip değildi. Sendikalar zayıf ve dağınık, liderler de ekseri halde, burjuvalaşmış kimselerdi." Sosyalizm, aydın çevrelerde bile yeni yeni tartışılan bir konuydu. Bu nesnel kısıtlılıkları kabul ediyordu Avcıoğlu ama TİP'in bir türlü "özlenen parti" olamamasında kendi hatalarının da rolü büyüktü. Bu hataların başında ise "sınıf önderliği davası"nın vakitsiz biçimde öne sürülmesi geliyordu[80].

Halbuki Avcıoğlu'na göre "Türkiye'nin somut şartları daha toplayıcı formüllere gitmeyi ve daha uzlaşıcı davranmayı zorunlu kılıyordu. Sosyalizmin, milli felaket olarak gösterildiği bir memlekette, ilk hedef, katı bir doktrincilik gayretinden çok, sosyalizmi umacılıktan kurtarmak ve bu fikri meşrulaştırmak olmalıydı." Bu açıdan sosyalizmin milliyetçi ve bağımsızlıkçı vasfını, hürriyetçi ve demokratik tutumunu, din ve aileye karşı olmayan hüviyetini ön plana çıkarmak gerekiyordu.

Ayrıca TİP'liler Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede sosyalizme ancak belli aşamalardan geçilerek ulaşılabileceğini göz ardı etmişlerdi:

> Diğer taraftan, sosyalizmin bir çırpıda gerçekleştirilemeyeceğini unutmamak lazım. İnanıyoruz ki, Türkiye, yakın bir gelecekte sosyalizme doğru yönelecektir. Fakat sosyalizme ulaşmak, uzun zaman isteyen bir iştir. Önce sosyalizme giden yolu aşmak lazım. Bu sebeple, malum sosyalist sloganları ard arda sıralamak yerine, sosyalizm yolundaki engelleri kaldıracak ve statükoya karşı olan bütün kuvvetleri toplayabilecek formüllere öncelik vermek lüzumludur. Bu bakımdan sosyal adalet ve hürriyet içinde hızlı kalkınma davasını ön plana almak, bunun için gerekli antikapitalist ve antifeodal mücadele etrafında bütün devrimci kuvvetleri bir araya getirmeye çalışmak, gerçekçi bir davranış olacaktır. Sınıf önderliği davasının ön plana alınması, memleketin bugünkü objektif şartları göz önünde tutulursa, kuvvetleri dağıtmaktan başka bir işe yaramaz (Avcıoğlu, 1962v).

Doğan Avcıoğlu'nun sözü edilen TİP'e dönük eleştirileri Yön-Devrim Hareketi ile TİP arasında dönem boyunca devam eden tartışmaların bütün temalarını özetlemektedir. Yöncüler, sahip oldukları aşamalı devrim anla-

80 "Bir defa TİP idarecileri, Türkiye'nin gelişme safhasını, sosyal kuvvetlerin durumunu ve mevcut ortamı göz önünde tutmadan, sınıf önderliği davasını, en önemli mesele olarak ortaya attılar. Parti liderleri ve entelektüelleri, işçi sınıfının önderliği meselesinin, içinde bulunduğumuz şartlar altında, sosyalist gelişmenin en hayati davası şeklinde ortaya atılmasını mevsimsiz sayanlara karşı, hırçın bir tutum takındılar. Bu dogmatik tavır onları, aydınların, gençliğin ve statükoya karşı olan diğer çeşitli kuvvetlerin, sosyalist hareketteki rolünü küçümsemeye itti" (Avcıoğlu, 1962v).

yışı gereği, TİP'i her zaman milli cepheye çekmeye çalışacaklar, 1965 seçimleri öncesinde olduğu gibi, TİP'in Atatürkçü cephe doğrultusundaki çağrılarını büyük bir umutla destekleyecekler, işçi sınıfı öncülüğünü ön plana çıkardığı her yerde ise partiyi eleştireceklerdi.[81] Bu dönem aynı zamanda Sosyalist Kültür Derneği'nin kuruluş hazırlıklarının sürdüğü dönemdir. Bu derneğin partiye giden yolda bir ilk adım olacağını düşünen TİP'liler ile Yöncüler arasında bu bakımdan da bir gerginlik doğmuştur. Fakat TİP'lilerin bu yöndeki yorumlarını Yöncüler sürekli reddetmişlerdir.

Yöncüler ile TİP'liler arasındaki tartışmada konumuz açısından önemli bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar Yöncüler aşamalı bir devrimden söz etseler ve TİP'i aşamaları kabul etmemek ve işçi sınıfının öncülüğünü ön plana çıkarak ilerici güçleri bölmekle suçlasalar da, bu iki akım arasında hedefe barışçı yollardan ulaşmak konusunda bir ayrım yoktu henüz. Bu dönemde Yöncülerin söyleminde de "barışçı geçiş" ön plandaydı, parlamentodan ve parlamenter mücadeleden bütünüyle umut kesilmemişti.[82]

Yön'ün, Eylül 1964'te, bir buçuk yıllık bir aradan sonra yeniden yayına başlamasından sonra da Yöncülerin CHP'ye yönelik tutumlarında önemli bir değişiklik olmadı. İnönü'nün CHP içinde giderek yalnızlaştığını, parti içindeki reform karşıtı zümrenin gücü karşısında İnönü'nün bireysel çabalarının sonuçsuz kaldığını gözlemliyorlardı.[83] Fakat Yöncülerin bu partiye karşı tutumları, milli cephe arayışında bu önemli gücü bütünüyle karşıya almak istemediklerinden olsa gerek, zikzaklı bir çizgi izliyordu. Şubat 1965'te hükümetin bütçesi TBMM'de onaylanmayınca İnönü istifa etmek zorunda kaldığında, Avcıoğlu şöyle yazmıştı:

81 Avcıoğlu'nun TİP'e yönelttiği bir eleştiri de partinin fazla "doktriner" olmasıydı. Parti programı ve partide tartışılan konular Türkiye gerçeklerinden değil, Batı'da üretilmiş bir doktrinden kaynaklanıyordu. Avcıoğlu'na göre TİP, "gecekondu sorunu, işsizlik, toprak sorunu, sendika, grev ve lokavt kanunu, vergi reformu gibi" halkı doğrudan ilgilendiren meselelerde ciddi çalışmalar yapmıyordu (1962v).

82 Örneğin Sadun Aren, sosyalizme barışçıl yollardan geçilebileceğini, hatta bunun zorunlu olduğunu savunuyordu *Yön* sayfalarında. Eskişehir'deki bir seminerde yaptığı ve *Yön*'de yayınlanan bir konuşmasında, sosyalizmin demokratik yollardan iktidara gelmesini ve bir kere geldikten sonra da öbür partileri kapatıp diktatoryaya geçmemesi gerektiğini savunan Aren'e göre, sosyalizm Sovyet Rusya'da totaliter yollardan iktidara gelmişti ama bu durum zorunlu değildi. Hindistan, İsveç gibi ülkelerde de görüldüğü gibi sosyalizmin demokratik yollardan ve seçimle iktidara gelmesi de pekala mümkündü. Sosyalizmin sadece iktidara gelirken değil, iktidardaki uygulamasında da demokrasi dışına çıkmaması gerekirdi (Aren, 1962c). Birkaç hafta sonra SKD'nin kuruluşu dolayısıyla kaleme aldığı bir başyazıda da barışçı geçiş üzerinde duran Aren, Rusya ve Çin'in kendi özel koşulları nedeniyle sosyalizme ihtilalci yollardan geçtiklerini, ancak Türkiye'nin koşullarının farklı olduğunu öne sürüyordu. Türkiye'de "totaliter ve insafsız" bir idare işbaşında olmadığı ve "demokratik düşünüş ve idare her gün biraz daha kökleşmekte ve yerleşmekte" olduğu için sosyalizme geçiş ihtilalci yollardan olmayacaktı. Fakat bu, sosyalizmin "sosyal ıslahatçılık" yoluyla kurulacağı anlamına da gelmiyordu, sosyalistler basit bir reformculukla yetinemezlerdi (1963a).

83 Aralık 1964'te Süleyman Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkanlığına seçilmesi Yöncüleri iyice hayal kırıklığına uğratmıştı. "Toprak reformuna, hekimliğin sosyalizasyonuna ve grev hakkına karşı olan bir parti, 1964 Türkiye'sinde iktidarın en güçlü adayı"ydı (*Yön*, 1964c).

> Günün ana muhalefet partisi, hayal kırıklığı yaratan bir iktidar devresinden sonra dahi, liderinin, kişiliği olan ve haysiyetli bir dış politika uygulama yolundaki çabaları sayesinde, hala büyük bir güç olarak ortadadır. Sosyal yapısı gereği, görünüşte ilerici, boş sloganlarla muhalefet yapma eğiliminde olan ana muhalefet partisi, içte ve dışta yürütülen ısrarlı, fakat dostça çabalarla, antiemperyalist mücadelede açık seçik yerini almaya zorlanmalıdır. Bu çabalar, olumlu bir sonuç vermese dahi, Türk politika hayatına bir açıklık getireceği için yararlıdır ve bugünkü şartlar altında bir zorunluluktur (Avcıoğlu, 1965d).

1965 seçimleri yaklaşırken Yöncülerin TİP'e karşı tutumlarında belirgin bir yumuşama olmuştu. Bunda 1964 yılından itibaren toplumda yükselmeye başlayan milliyetçi duyguların TİP'i de etkilemiş olmasının da önemli payı vardı. Genel Başkan Mehmet Ali Aybar konuşmalarında bağımsızlık ve Atatürkçülük vurgusunu arttırmaya başlamıştı ve bütün toplumcu ve Atatürkçüleri bağımsız bir dış politika hedefi etrafında bir araya gelmeye çağırmaktaydı (Aybar, 1968: 322, 336). Bu durum Yöncülerin TİP'e bakışını olumlu yönde etkileyecek, Yön ile TİP arasında 1965 seçimlerine kadar sürecek olan bir bahar havası yaşanacaktı.

Seçimlere az bir zaman kala Yöncüler CHP ve TİP hakkında genelde olumlu değerlendirmeler yapıyorlar, bu iki partinin de kurulacak cephede yer alacağını varsayıyorlardı. Özellikle TİP'e nazaran çok daha büyük ve güçlü bir parti olarak CHP'nin bu cephede yer alması Yöncüler açısından yaşamsal önem taşıyordu. Bu bağlamda, Genel Başkan İnönü'nün CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğu yönündeki beyanatı son derece olumlu karşılanmıştı (1965j).

Yöncüler, TİP'in CHP'ye yönelik eleştirilerine de cepheyi böleceği endişesiyle karşı çıkıyorlardı.[84] Bu eleştirilere karşın seçimlerin yaklaştığı bu dönemde *Yön,* TİP'e karşı tarihinin en olumlu tutumunu takınmıştı. *Yön* sayfalarında ilk defa TİP Genel Başkanı Aybar'la yapılmış bir röportaja yer verilmiş (1965i), Aybar'ın 1947 yılında *Zincirli Hürriyet*'te yayınlanan bir yazısı da aynı sayıda tekrar basılmıştı. Elbette ki Aybar'ın röportajda söyledikleri arasında Yöncülerin cephe politikalarına en uygun olanlar ön plana çıkarılmış, yeniden yayınlanan yazı da buna uygun olarak seçilmişti. Aybar'ın 18 yıl önce yazılmış olan yazısının başlığı "Her Şeyden Evvel ve Her Şeyin Üstünde İstiklal"di. *Yön* aynı sayıda TİP programından önemli bulduğu kısımları da yayınlamıştı. TİP'e karşı bu olumlu tutum seçime kadar

84 *Sosyal Adalet* dergisinde yer alan –*Yön*'ün CHP ile TİP'i aynı safta gören tutumuna karşılık– CHP'yi AP ile aynı safta, TİP'i de bunların ikisinin de karşısında gösteren değerlendirmeler Yöncüler tarafından tepkiyle karşılanıyor, bu tutumun sosyalistleri yalnızlaştıracağı savunuluyordu. *Yön*, kendi tutumunu savunurken, CHP'nin sosyalist bir parti olmadığının elbette ki farkında olduklarını, ama zaten gündemdeki mücadelenin sosyalizm mücadelesi olmadığını, CHP'nin ise anti-emperyalist mücadelede pekala yer alabileceğini ileri sürüyordu (1965g; 1965h).

devam etti. TİP'in Ankara'da yaptığı bir salon toplantısı *Yön*'de "demokratik hayatın en büyük kapalı salon toplantısı" olarak duyuruldu. İstanbul'da gerçekleşen parti mitingi ile ilgili haber-yorumda da, TİP'in hızla geliştiği, kitlelerin umudu olma yolunda epey mesafe kaydettiği belirtiliyordu (*Yön*, 1965k). *Yön*'de, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) hakkında yer alan yorumlar, bu dönemde, kısa bir süreliğine de olsa, Yöncülerin cephe politikasını nerelere kadar genişletmeye çalıştığını göstermektedir.[85] CKMP'nin programının incelendiği bir yazıda, programın faşist bir nitelik taşımadığı, hatta yer yer oldukça ilerici hükümler taşıdığı ifade ediliyordu.[86]

Anti-emperyalist bir cephe arayışındaki Yöncüler seçimlerden pek de umutlu değillerdi. Seçime yaklaşık bir ay kala Avcıoğlu, parlamentoda halkın değil küçük bir mutlu azınlığın temsil edildiğini, seçimlerde de bu durumun değişmeyeceğini yazmıştı. Yine de 1965 seçimlerinde parlamentoya sosyalistlerin girmesini sağlamaya çalışmak her ilericinin göreviydi (1965k). *Yön*'de yapılan yorumlarda da seçimlerde sağcıların ezici bir çoğunluk sağlayacağı, bunların karşısında da bir avuç ilericinin yer alacağı belirtiliyordu. *Yön*'e göre henüz Eylül ayında seçim sonuçları belli olmuştu (*Yön*, 1965*l*). Doğan Avcıoğlu'nun yazısında sosyalistlerin destekleneceği söylenirken TİP'in adı geçmiyordu ama, bir sayı sonra *Yön*'ün seçimlerde alacağı tutumun açıklandığı bir yazıda, "Sosyalist *Yön*, Türkiye'nin tek sosyalist partisi olan Türkiye İşçi Partisi'nin önümüzdeki seçimlerde en büyük başarıyı sağlaması için, elinden gelen çabayı şüphesiz gösterecektir" deniyordu. Böylece Yöncüler TİP'e karşı açık desteklerini ilan etmişlerdi. Fakat aynı yazıda, Türkiye'nin o günkü meselesinin sosyalizmi kurma meselesi değil, ekonomik bağımsızlığı kurma meselesi olduğu tekrar hatırlatılıyor, bu davanın en bilinçli ve inançlı unsurları olduğuna şüphe olmayan sosyalistlerin, mevcut şartlarda bu mücadeleyi yalnız başlarına sürdüremeyecekleri yineleniyordu. Yapılması gereken TİP dışındaki sosyalistler de dahil bütün milliyetçileri bu mücadele etrafında toplamaktı. Bunlar arasında elbette CHP de vardı. "Solcu bir azınlığın yanı sıra sağcı bir çoğunluğa daya-

85 "CKMP 1948'de, o dönemde radikal milliyetçiliğin simgesi haline getirilen Fevzi Çakmak'ın başkanlığında, bir dizi pro-faşizan küçük parti ve derneğin katılımıyla kurulmuştu. 1950'lerde Osman Bölükbaşı'nın önderliğinde popülist söyleme sahip, muhafazakâr, milliyetçi bir kırsal orta sınıflar partisi niteliği kazanmıştı. 1960'larda Bölükbaşı'nın ayrılmasıyla güçsüzleşen CKMP'nin, yeni bir soluk getireceği inancıyla kapılarını açtığı Türkeş ve arkadaşları, 1965'teki olağanüstü kongrede parti yönetimini ele geçirdiler. … Türkeş'in 1963-66 dönemindeki söyleminde, korporatist, kalkınmacı, modernist bir Kemalist restorasyon tasarımı ağır basmıştı. 1965-69 evresinde faşizan bir söylemle Türkçü ve fanatik anti-komünist etmenleri öne çıkarmaya başladı" (Bora ve Can, 1991: 44). CKMP, 1969'daki kongresinde adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirecekti.

86 *Yön*'e göre program anti-emperyalist, barışçı, halkçı ve hürriyetçi özellikler gösteriyor, lakin bu hedeflere ulaşma konusunda zayıf kalıyordu: devletçi değil özel mülkiyetçi anlayış hâkimdi, toprak reformuna değinilmiyor, antiemperyalist kimi vurgulara karşın yabancı sermayeden hiç söz edilmiyordu... vs. Birkaç sayı sonra *Yön*'ün seçimlere dair tutumunun açıklandığı bir yazıda da "henüz yolunu bulmuş bir siyasi teşekkül görünüşü taşımamakla beraber, CKMP içinde milliyetçi ve ilerici unsurlar mevcuttur" görüşü yer alıyordu (*Yön*, 1965h).

nan" bu parti, son zamanlarda "liderinin tarihi kişiliğinin etkisiyle" ekonomik bağımsızlıktan yana bir tutum almıştı. CKMP'nin içinde de ilerici ve milliyetçi unsurların yer aldığının belirtildiği yazıda *Yön*, bu partilerin birleşmesini değil, ekonomik bağımsızlık hedefi etrafında "bir ahenk, bir karşılıklı anlayış", "ortak bir dil" kurulabilmesini amaçladığını ifade ediyordu (*Yön*, 1965h).

Yön-Devrim Hareketi seçimlere böyle bir atmosferde girdi. Bir bakıma umutluydu: CHP ve TİP iktidara gelemeseler bile, belki bir milli cephe için güçlü bir temel oluşturabilirlerdi. Bir bakımdan da umutsuz; iktidarın çok uzak göründüğü bir konjonktürde, uzun dönemde sosyalizm hedefinden vazgeçmeden, bir süre küçük reformlar için mücadeleyle yetinmek zorunda kalınabilirdi.

Öncülük Sorunu: Ara Tabakalar ya da Zinde Güçler

Yön sayfalarında hareketin siyasal tezleri ve stratejisi netleştirilmeye çalışılırken Mart 1963'te gerçekleşen iki olay Yöncüleri çok etkiledi. Suriye'de Nasır yanlısı subayların bir darbeyle iktidarı almasını *Yön*, "Suriye'de Genç Subaylar İhtilali: Birlik, Hürriyet ve Sosyalizm" başlığıyla kapaktan duyurdu. Aslında bu, bölgede uzun süredir birbirini takip eden askerî darbeler zincirinin bir halkasıydı sadece. 1962 sonlarında Yemen'de Nasırcı subaylar iktidarı ele geçirmiş, bunu 8 Şubat 1963'te yine Nasır yanlısı bir darbeyle Irak'ta General Kasım iktidarının devrilmesi izlemişti. Birmanya'da, *Yön*'ün "Ordu Sosyalizm Yapıyor" başlığıyla duyurduğu habere göre, yönetimi alan askerler bankaları devletleştirerek ülkeyi kapitalist olmayan kalkınma yoluna sokmuşlardı (1963g). Yöncüler bütün bu gelişmeleri yakından takip ediyor ve Türkiye ile ilgili sonuçlar çıkarmaya çalışıyorlardı.

Irak'taki darbeyi "ihtilal" olarak yorumlayan İlhan Selçuk'a göre, darbeye General Kasım idaresinin beceriksizlikleri ve kararsızlığı yol açmıştı. Türkiye'de çok partili bir sistem ve nispi fikir özgürlüğü olduğu için Irak'la doğrudan bir karşılaştırma yapmanın yerinde olmadığını düşünen Selçuk, yine de iki ülke arasında bir benzerlik kurmaktan kendini alamamıştı. Türkiye'de de iktidarın iki yıldır olumlu tek bir iş yapmadığını kaydeden Selçuk'a göre, bu şekilde donmuş ve beceriksiz iktidarların bir seçimle veya bir ihtilalle düşmesi mukadderdi. Türkiye'de "muhalefeti iktidarından, iktidarı muhalefetinden geri bir parlamento" karşısında tek şans, iktidarın bir ihtilalle devrilmesi istenmiyorsa, ilerici kuvvetlerin parlamento dışında örgütlenerek toplumu etkilemeye çalışmalarıydı (Selçuk, 1963a). Irak'taki darbe üzerine bir başyazı kaleme alan Avcıoğlu ise konuya bir başka açıdan yaklaşmıştı. Avcıoğlu, Amerika'nın Yemen ve Irak'taki darbelere doğrudan karşı çıkmayarak ılımlı bir tutum almasını, bu ülkenin Ortadoğu'da ve bütün az gelişmiş ülkelerde artık istikrar istediğine yormuştu. İstikrar uğruna

bir zamanlar çok ürktüğü sosyalizme bile müsamaha gösteriyordu Amerika (Avcıoğlu, 1963d). Suriye'deki son "ihtilal" ise Yöncülere göre Türkiye'nin bölgeden tecridine yol açabilecek bir gelişmeydi. Bölge ülkelerinin teker teker "kapitalist olmayan kalkınma yolunu" tercih etmesi böyle bir sonuca yol açabilirdi. Oysa kapitalist aşamayı atlayarak sınıfsız topluma geçme ülküsünün ilk sahibi Atatürk'tü. Şimdiyse Atatürk'ün Türkiye'si bu yola girmiş komşuları tarafından tecrit edilme tehlikesi altındaydı. Bundan kurtuluşun tek yolu da ancak dış destekle ayakta durabilen kapitalizmi yıkarak aynı yola bir an önce girmekten geçiyordu (*Yön*, 1963f).

1963 Martında Celal Bayar'ın tutuklu bulunduğu Kayseri Cezaevi'nden sağlık sebepleriyle tahliye edilmesini ve bunun yarattığı bazı olayları Yöncüler yakından takip ettiler. Bayar'ın Kayseri'den Ankara'ya olan yolculuğunun bir gövde gösterisine dönüştürülmesi *Yön*'e göre (1963h) "birtakım zinde kuvvetleri çileden çıkartmıştı." Özellikle bu tahliyeye karşı öğrenci gençliğin ve ordunun verdiği tepkileri *Yön*, zinde kuvvetlerin sabırsız ve öfkeli oldukları şeklinde yorumlamıştı. İnönü'nün olaylar karşısında yeterince sert bir tepki göstermemesini, "bırakın yapsın, bırakın geçsin" politikası olarak yorumlayan *Yön*'e göre, zinde kuvvetler İnönü'nün bu politikasının iflası için 1965 seçimlerini bekleyecek sabra sahip değildi. Zinde kuvvetleri "karşı ihtilal gösterileri karşısında" İnönü'nün bile yatıştırması kolay olmayabilir, her an "beklenmedik olaylar ve çatışmalar" çıkabilirdi; *Yön*'e göre 27 Mayıs devam ediyordu. 1963'ün bahar aylarında *Yön* dergisinin zinde kuvvetlerle ilgili yayınları artmıştı. Bayar'ın tahliyesi ile ilgili olaylarda üniversite gençliği ile birlikte görünen genç subaylar Yöncülere 27 Mayıs öncesi günleri hatırlatmıştı. Avcıoğlu'nun deyimiyle zinde kuvvetler "şahlanmıştı" (1963c). *Yön* başyazarına göre, son olaylarla Türkiye'de "gerici kuvvetlerin iktidara gelemeyecekleri, gelseler bile barınamayacakları ortaya çıkmış"tı, "Türkiye'de oy sayısının dışında, farklı bir kuvvet dengesi mevcut"tu. Fakat ülke "tepesi üstü duran bir ağaca" benziyordu; çünkü halk, "halktan uzak ama halkçı zinde kuvvetlerin" değil, "halk düşmanları"nın peşindeydi. "Türk politika hayatının düğüm noktası" burasıydı ve bu kördüğüm çözülmedikçe ülkeye huzur gelmeyecekti. İlhan Selçuk da "millet hayatında söz sahibi olan müesseseleri" incelediği yazısında, 27 Mayıs'tan bu yana ülkedeki güç dengesinde bazı değişiklikler olmasına karşın, ordunun hâlâ Atatürkçülüğün ve 27 Mayısçılığın en sağlam dayanağı olduğunu vurguluyordu. Üniversite gençliği de son olaylarla rüştünü ispat etmiş ve ilerici güçlerin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermişti. Kısa sürede hızlı bir gelişme gösteren, "emekçi şuurunu yaratmak ve temsil etmek" yolunda olumlu adımlar atan işçi kuruluşları da, "sosyal dokuları icabı", ordunun ve üniversitenin ilerici anlayışına paralel bir politikanın çizgilerine yerleşiver-

mişti. CHP'nin bu cepheye katılması ve kuvvetli bir hükümet oluşturarak radikal reformlara yönelmesi ise, artık "rüyalarda görülse inanılacak şey değildi" (Selçuk, 1963b). Zinde kuvvetlerin desteği sayesinde iktidarda bulunan CHP, giderek bu güçlerden uzaklaşıyordu.

Yöncüler zinde kuvvetlerin vurucu gücü olarak ordudaki gelişmeleri daha yakından izliyorlardı, ama emekçi sınıflara karşı da ilgisiz değillerdi. Bu sıralarda TBMM'de Sendikalar Kanunu ve Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu ile ilgili görüşmeler başlamıştı. Yöncüler bu durumu sevinçle ve ümitle karşılamışlardı.[87] 28 Nisan 1963'te Adana'da binlerce topraksız köylünün yürüyüşü *Yön*'de "Sosyal İhtilal Yürüyor" başlığıyla ve 28 Nisan 1960'taki gençlik eylemlerine gönderme yapılarak verilmişti (*Yön*, 1963k).

Yön'de bu dönemde "zinde kuvvetler"deki öfkeyi ve sabırsızlığı ön plana çıkaran yorumların[88] artmış olmasının, 21 Mayıs'ta gerçekleşecek darbe girişimiyle ilgisi olduğunu gösteren kesin kanıtlar yoktur. Fakat dergi, Albay Talat Aydemir önderliğindeki girişimin başarısız olması üzerine, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından darbeyi destekler nitelikte yayınlar yaptığı gerekçesiyle 14 ay süreyle kapatılmıştır. Oysa *Yön* 21 Mayıs'tan hemen sonra çıkan sayısında bu girişimi eleştirmişti. *Yön*'e göre hem ortam bir "ihtilal" için uygun değildi, hem de adı çeşitli bölünmelere ve küskünlüklere karışmış olan Aydemir toparlayıcı bir isim değildi. Güçler dengesini iyi hesaplayamayan bu hareket yenilgiye mahkûmdu. Olayların temelinde, siyasi kadronun giderek Atatürkçülükten uzaklaştığı kanısının toplumun dinamik kesimleri arasında giderek yaygınlaşması vardı (Yön, 1963*l*).

İkinci Dönem (1965–1967): Milli Cephe

10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimler Yön-Devrim Hareketi açısından yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Yukarıda değindiğimiz gibi Yöncüler, özellikle de Doğan Avcıoğlu, her ne kadar seçimlerden sağın zaferle çıkacağını beklemekteydilerse de, AP'nin bu kadar yüksek oy alması onları derin bir hayal kırıklığına uğratmıştı.[89]

87 Avcıoğlu, "muhafazakâr bir parlamento"nun "oldukça ileri işçi kanunlarını kabul etmek üzere" olmasında Türk-İş'in partiler üzerinde yarattığı baskının yanı sıra, özellikle AP'nin son dönemde kendisine tutunacak bir dal aramasının rolü olduğu kanısındaydı (1963f). Ayrıca bkz: *Yön*, 1963.

88 Diğerlerinin yanı sıra şu yazılara da bakılabilir: Avcıoğlu, 1963e; Yön, 1963i.

89 Seçimlerden birkaç hafta sonra Avcıoğlu şu değerlendirmeyi yapacaktı (1965o): "... Şimdilik elde mevcut sınırlı bilgi dahi, sosyalist teorinin ışığı altında, zamanla geliştirmeye çalışacağımız bazı kaba tahminlerde bulunmaya imkân vermektedir:

1- Halk kütleleri, tutucu güçlerin ideolojik ve ekonomik egemenliği altındadır. İşçi ve köylü, köydeki ufak ağa ile kasaba eşrafından –kompradorlar aracılığı ile– Wall Street'e ve Washington'a kadar uzanan tutucu bir çember içindedir.

2- İlerici hareketi temsil eden Atatürkçü kadroya karşı halk, tıpkı eşraf gibi güvensizdir ve onları kendine yabancı saymaktadır. Bu durum, esasen yenilmesi güç olan tutucu güçler egemenliğini pekiştirmektedir.

3- CHP, saflarında yer alan eşraf ve tüccarın çıkarlarına dokunmadığı sürece, önemli mik-

Seçimlerde AP %52,87 oy oranıyla 240 milletvekilliği, CHP % 28,75 oyla 134 milletvekilliği, TİP de MP, CKMP ve YTP'nin ardından % 2,97 oyla 15 milletvekilliği kazanmıştı. Adalet Partisi bu oy oranıyla 1950 ve 1954 seçimlerinde DP'nin aldığı oy oranına yaklaşmış, CHP ise çok partili hayata geçildiğinden beri en düşük oy oranında kalmıştı. Uygulanan milli bakiye sistemi sayesinde 15 milletvekiliyle TİP'in Meclise girmesi belki de bu seçimlerin en önemli sonucuydu.

Yön'ün seçimlerden sonra çıkan ilk sayısı iki açıdan önemli işaretler taşıyordu. Seçim sonuçlarını değerlendiren yazı, başlığıyla bile Yön Hareketi açısından yeni bir dönemin açıldığını gösteriyordu: "Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi. Sosyalizmin romantik dönemi artık mutlaka kapanmalıdır." Mümtaz Soysal imzasıyla çıkan başyazı ise, belki o gün için değil, ama sonradan bakıldığında Soysal'ın Yön Hareketinden kopuşunun ilk işaretlerini taşıyordu.[90]

Seçim sonuçlarının değerlendirildiği imzasız yazı ise büyük ihtimalle Avcıoğlu tarafından kaleme alınmıştı (*Yön*, 1965m) ve başlığıyla bile Yön Hareketinin yeni yönelimine işaret ediyordu: "Sosyalizmin romantik dönemi mutlaka kapanmalıdır." CHP'nin yenilgisinden "ortanın solu" politikasının sorumlu tutulamayacağının vurgulandığı yazıda, TİP'in 15 milletvekili kazanmasının önemli ama yetersiz bir başarı olduğu ifade ediliyordu. TİP'in başarısızlığı, çıkarılan milletvekili sayısında değil, oylarını hedef kitlesi olan işçi ve emekçilerden alamamasındaydı. *Yön*'e göre TİP'in aldığı oylar, TİP olmasa CHP'ye gidecek olan memur, öğretmen vs. oyla-

tarda oy alabilmiştir. CHP, Menderes'in zirve yılı olan 1954'te dahi, oyların üçte birinden fazlasını toplayabilmiştir. Fakat bu siyasi teşekkül, ciddi bir reform hareketine girişmeden dahi, servet beyanı, vergi açıklaması, büyük çiftçilerin vergilendirilmesi gibi önemsiz tedbirler ve toprak reformu lafları yüzünden eşraf ve tüccarı ürkütmüştür. Bu ürkme, CHP'ye bir milyon civarında oy kaybettirmiştir. CHP, Kaldor'un servet vergisiyle arazi vergisini uygulamaya kalkışsaydı, belki de bir milyon oyunu daha eritebilecekti. CHP, tehlikeli bir dönemeçtedir.

4- TİP; esas itibariyle, memur, öğretmen, üniversite gençliği gibi Atatürkçü aydınlardan bir kısmının eskiden CHP'ye giden oylarını toplamıştır. Öyle görünür ki TİP, bölgelerinde tutulan ilerici aydınların kişisel etkileriyle bir miktar işçi ve köylü oyu alabilmiştir.

5- Küçük esnafı, işçiyi ve köylüyü, ekonomik ve ideolojik egemenliğinde bulunduran tutucu güçler, işçi ve köylüden çok daha büyük bir hızla bilinçlenmekte, saflarını sıklaştırmakta ve ilerici kuvvetlerin karşısında dikilmektedir. İktidar gücü, istense de istenmese de, ilerici hareketi frenleme yolunda kullanılacaktır. CHP'den kopma tutucu çevrelerin eklenmesiyle güçlenen bu tutucu güçler koalisyonunun, dış destekler de hesaba katılınca, esnaf, köylü ve işçi üzerindeki egemenliğini hayli uzun süre devam ettirmesini beklemek gerekir. Aslında çıkarları büyük burjuvaziyle çatışan esnafın bu tutumu, toplumcu sosyologların araştırmalarıyla aydınlığa çıkabilecektir."

90 Soysal'ın yazısı iki tema üzerine kurulmuştu: Bir yandan, seçimden CHP'nin yenilgiyle çıkmasını, bu partinin "ortanın solu" politikalarını benimsemesine bağlayanlara karşı çıkıyor, İnönü'nün bu sloganı attığı için değil, aksine arkasında yeterince durmadığı için eleştirilmesi gerektiğini söylüyordu. Diğer yandan da, seçim sonuçlarından dolayı halkı suçlayanlara itiraz ediyordu. Halkın cahilliğinden dolayı kendinden yana olanlarla kendisine karşı olanları ayırt edemediğini ileri süren ve buradan hareketle de oy hakkının kısıtlanmasını isteyenleri eleştiren Soysal'a göre, sorunun temeli çok daha derinlerdeydi (1965a).

rıydı.[91] Fakat bu yazıda, Yön Hareketinin parlamenter demokrasiye olan –zaten epeyce kuşkulu– güveninin tamamen kaybolmakta olduğunun işaretleri de vardı. İşçi ve emekçilerin oylarının bile sağ partilere gittiğinin anlaşıldığı mevcut durumda sosyalist hareket "popülizm çıkmazı"ndan bir an önce kurtulmalıydı. *Yön*'e göre, " 'Halka gider doğruları söyleriz, halk aydınlanır, 1969'da da iktidara gelir' gibi popülist edebiyat, gücünü bilimden aldığını söyleyen sosyalist düşünce için, bilim dışı kötü bir romantizmdi". Oysa sosyalist düşünce, "seçmeni soyut bir varlık olarak değil, ekonomik ve ideolojik bağımlılığı içinde düşünmeli"ydi; "yüzlerce asırdır hâkim sınıfların ideolojisiyle yoğrulmuş bir kütlenin, doğrular anlatılınca hemen aydınlanması hayaldi". Yüzyıllar boyunca vergi ve askerlikten başka bir şey tanımamış, jandarma ve tahsildar baskısı altında ezilmiş halkın, aydınlara ve memurlara karşı güvensizlik duyması normaldi. Atatürk devrimleri ve 27 Mayıs Hareketi de Anadolu halkına fazla bir şey getirmemiş, üstelik memur baskısını da arttırmıştı.[92] "Halbuki DP, 'bürokratik bir istibdat' şeklinde ortaya çıkan ilericiliğe karşı gözükmüş ve DP yıllarında köylü ve işçi az çok rahatlığa, yalancı bir itibara ve 1950-53 öneminde geçici olarak birkaç kuruşa kavuşmuştu." Bu dönemi unutmamış olan Anadolu halkı "kır atı" görünce, efsaneleşen geçmişin etkisiyle AP'ye koşmuştu.

Sol partilerin toprak ve iş vaatlerinin, halkın aydın ve memur kesime olan geleneksel güvensizliği karşısında bir işe yaramadığını kaydeden *Yön*, solun bu durumdan ancak "toprak vaadi yerine toprak vererek" kurtulabileceğini öne sürüyordu. Bu saptama Yön Hareketinin iktidar stratejisi konusundaki yeni yönelimini de ortaya koyuyordu: Uzun erimli bir mücadeleyle halkı ikna ederek iktidara gelmek yerine, bir kere iktidarı aldıktan sonra halk yararına yapılacak reformlar yoluyla halkın desteğini kazanmak. Fakat bu yazıda ipuçları verilen bu stratejinin açıkça savunulması ve askerî bir cunta yoluyla iktidarı almak için harekete geçilmesi *Devrim* dönemindedir. 1965-67 döneminde ise parlamenter yollarla iktidar arayışı bir hayal olarak görülmekle birlikte, henüz anti-emperyalist bir milli cephe arayışından umut kesilmemişti.

91 Yöncülerin TİP'in tabanına ilişkin gözlemleri de oldukça ilginçti: "Ne var ki TİP 'nasırlı eller'den çok, TİP olmasa CHP'ye gidecek, memur, öğretmen, gençlik vs. oylarını almıştır. Seçimlerden bir gün önce AP ile yan yana Ankara'da yapılan TİP mitingi bu durumun tipik bir örneğiydi. Beş bine yakın kişinin izlediği TİP mitinginde, hariciyeciler, plancılar, sosyete dedikodu sütunlarında ismi geçen güzel hanımlar bol sayıda gözükmekteydi. Bu hanımlar birbirlerine 'ne nazik topluluk' diye iltifat yağdırmaktaydı. Bir TİP toplantısında bulunan CHP senatörü Mebrure Aksoley de, dostlarına: 'Ben CHP toplantılarında bu kadar nezih insanı bir arada görmedim' demekteydi. Konuşan hatipler, böyle bir topluluğa 'İşçiler, ırgatlar' diye seslenmekteydi.. Birkaç yüz metre ötede 20-30 bin kişinin katıldığı AP mitingi yapılmaktaydı orada işçi ve ırgatların hepsi Demirel'i alkışlamışlardı" (*Yön*, 1965m).

92 İlhan Selçuk da, "daha Atatürk'ün ölümüne yakın yıllarda devrimci niteliğini yitirmiş" bir parti olan CHP'nin seçimleri kaybetmesini normal karşılıyordu. "Toplum yaşayışına hâkim" durumdaki "ağa, eşraf ve komprador takımının" egemenliğini kırmadan halkın uyanmasını sağlamak mümkün değildi (Selçuk, 1965b).

Doğan Avcıoğlu'nun seçimlerden sonraki imzalı ilk başyazısı "Yeni Dönem" (1965m) başlığını taşıyordu. Solun yenilgisiyle ve sağın zaferiyle sonuçlanan seçimlerin, aynı zamanda Amerika'nın da zaferi anlamına geldiğini vurgulayan Avcıoğlu, yeni dönemde ülkenin faşizme kayabileceği uyarısını yapıyordu. Anayasa tehlikedeydi. Böylece Yön-Devrim Hareketinin "yeni dönem"deki stratejisinin köşe taşları ortaya konulmuş oluyordu: Kısa dönemde parlamenter mücadeleden umut yoktu; faşizme kayması muhtemel bir sağcı iktidar döneminde yapılması gereken ilk iş Anayasayı korumak ve mevcut ekonomik düzeni zayıflatabilecek en ufak reform girişimlerine destek vermekti; bunu yaparken de toplumdaki bütün ilerici güçlerin birliğini sağlamaya çalışmak gerekiyordu. Bu stratejiyi ilk dönemden ayıran en önemli nokta, ilk dönemde CHP ve TİP yoluyla parlamenter mücadeleyle de sonuç alınabileceği yolundaki beklentinin seçimlerden sonra tamamen terk edilmiş olmasıdır. Yeni dönemde CHP ana gövdesiyle bir umut olmaktan çıkacak, yalnız parti içindeki "ortanın solu" grubu milli cephe içine çekilmeye çalışılacaktı. TİP'e seçimlerden önce verilen destek ise yavaş yavaş çekilecek, bu parti, işçi sınıfı öncülüğü konusundaki net tutumu nedeniyle sık sık cepheyi bölmekle suçlanacaktı. Sosyalizme aşamalı geçiş ve milli cephe anlayışı Yöncüleri bu dönem "eski tüfekler"le yakınlaştıracak, Milli Demokratik Devrim Hareketi olarak anılan siyasi hareketin ilk çizgileri *Yön* sayfalarında çizilecekti.

Milli Demokrasi ya da İntikal Devresi

Ekim 1965 seçimlerinden 1967 Haziranında *Yön*'ün kapanışına kadar geçen dönem, Aydınoğlu'nun da belirttiği gibi, Yön Hareketi'nin Marksizme en yakın olduğu dönemdir[93]. Daha önce de değindiğimiz gibi bu dönemde eski TKP'liler de *Yön* sayfalarında yazma imkânı bulmuş, özellikle E. Tüfekçi [Mihri Belli] ve Erdoğan Başar [Berktay] imzalı yazılarda Komintern geleneğinden gelen bir Marksizm yorumu -elbette adını açıkça koymadan- savunulmuştur. Yöncülerle eski tüfekleri bir araya getiren şey, kuşkusuz bu iki akımın da o sıralarda anti-emperyalist, anti-feodal bir "milli

93 Aydınoğlu'na göre Yöncülerin Marksizme yakınlığı sadece görüntüdedir. Aydınoğlu, birkaç yıl sonra Yöncülerle Marksist kadrolar arasındaki ayrım çizgisinin iyice belirginleşecek olmasını bu savına kanıt olarak ileri sürmektedir. Ona göre Yöncüler Marksizme yakınlaşırken iki amaç gütmüşlerdir. TİP içindeki "eski tüfekler"le ittifak yapmak ve Sovyetler Birliği'nin "kapitalist olmayan yol" tezleriyle bir bağ kurabilmek (1992: 74-75). Bunlar doğru olsa bile, Yöncülerin bu tutumlarının ancak -Aydınoğlu'nun da belirttiği üzere- "pragmatist" olduğu söylenebilir. Fakat Marksizmle ilişkilerinin "görüntüde" olduğunu söylemek ve onların "öz"lerinin Kemalist olduğunu ima etmek, bana kalırsa, doğru değildir. Çünkü Yön Hareketi, iktidara yönelmiş bir hareket olarak, varolduğu dönemin tamamında "pragmatist" tutumlar almıştır; sadece Marksizme yaklaşırken değil. Zaman zaman Kemalizmi abartırken de pragmatisttir. Daha sonraki *Devrim* döneminde Marksist söylem geriye çekilmişse de Yöncüler hiçbir zaman Marksizme karşıt bir tutum almamışlardır. Hatta bu dönemde iktidara gelmenin tek yolu olarak bir cuntayı öngördükleri için askerleri kızdırmamak maksadıyla "siyaseten" ya da "pragmatist" bir tavırla Kemalist söylemi öne aldıklarını gösteren işaretler vardır. İlgili bölümde bunlar üzerinde duracağız.

demokratik devrim" yoluyla sosyalizme aşamalı geçiş stratejisini benimsemeleriydi. TİP'in savunduğu çizgiye muhalefetteki ortaklık da bu "ittifakı" kolaylaştırmıştı.

Bu dönemde Yöncülerin gündeminde önceliği ve ağırlığı kuşkusuz anti-emperyalizm ve bu doğrultuda mücadele verecek milli cephenin oluşturulması almıştı. Türkiye, Yöncülere göre, ekonomik ve askerî ilişkiler bakımından emperyalizme öylesine bağımlı durumdaydı ki, aslında 1919 yılındakine benzer bir konumda bulunuyordu. Avcıoğlu, 1966 yılında "Meselelerimize neresinden bakarsak bakalım, Türkiye yeniden 1919 yılında bulunmaktadır" diye yazmıştı (1966s); ona göre "Türkiye'de bugün temel çelişme, Batı'daki gibi işçi-burjuva çatışması değil, 1919'dakine benzer biçimde, emperyalizme karşı milletçe mücadele"ydi (1966b).

Türkiye'nin bir numaralı sorununu emperyalizme olan bağımlılıktan kurtulmak olarak saptayan Yöncüler, Türkiye'de bu mücadeleye öncülük edebilecek güçte bir işçi sınıfı olmadığını düşündükleri için, umutlarını, antiemperyalist bir ulusal cephenin vereceği demokratik milli kurtuluş mücadelesine bağlamışlardı. Türkiye'nin temel çelişkisini emek ile sermaye arasında değil de, gayri milli sınıfları dışarıda bırakarak tarif edilen millet ile emperyalizm arasında görmek, sosyalizme aşamalı bir geçiş fikrini zorunlu kılmıştı. Bu aşamanın adı *Yön* sayfalarında farklı şekillerde konmuştur: "demokratik devrim", "milli demokratik devrim", "milli demokrasi", "intikal devresi", "kapitalist olmayan kalkınma yolu"...

Mihri Belli'nin, E. Tüfekçi mahlasıyla *Yön*'ün 175. sayısında (5 Ağustos 1966) yazdığı "Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı?" başlıklı yazı, adından da anlaşılabileceği gibi, gündemdeki aşamanın demokratik devrim olduğunu ileri sürüyor ve bu aşamada hangi toplumsal sınıf ya da kesimlerin hangi tarafta yer alacağına dair bir analizi içeriyordu (Belli, 1966b). Demokratik devrimi, "burjuva demokratik devrim" ile eş anlamlı kullandığını belirten Belli'ye göre, bu devrim geçmişte Avrupa'da burjuvazi önderliğinde gerçekleştirildiği için bu adı almıştı. Fakat emperyalizm çağında Türkiye gibi geri kalmış bir Doğu ülkesinde "burjuvazi hegemonyasında bir demokratik devrim beklemek büyük gaflet olur"du. "Çünkü emperyalizm çağında Doğu'nun ve Güney'in sömürülen ülkelerinde demokratik devrime önderlik edecek güçte, tutarlı devrimci bir çizgiyi sonuna kadar izleyebilecek bilinçte bir milli burjuvazi yoktu" ve bundan sonra da olmayacaktı. Türkiye'de devlet eliyle milli burjuvazi yaratma çabaları da boşa gitmiş, "yaratılan burjuvazinin en güçlü çevreleri kısa bir süre sonra kompradorlaşmıştı."[94] Türk ulusunun, kompradorlar ile feodal ağalar

94 Yine de "milli burjuva ile kompradoru aynı sepete koymak sosyalistçe bir tutum" değildi Belli'ye göre. Milli burjuvazi, "devrimci potansiyeli hakkında hayallere kapılmadan" Türk ulusal topluluğu içinde sayılmalıydı (1966b).

dışında kalan tümü, demokratik devrimden yanaydı Belli'ye göre (1966b). Demokratik devrimin başarısı için tüm devrimciler arasında güç birliğinin şart olduğunu öne süren Belli –adını anmadan– TİP'e yönelttiği bir eleştiriyle bitirmişti yazısını: "Toplumun önündeki devrimci adımın niteliğini ve bu adımı atmaya eğilimli güçlerin özelliklerini hesaba katmayan genel sosyalizm edebiyatı, ilk bakışta pek devrimci görünse bile, aslında sekter beyanlardır ve son tahlilde sosyalizm davasını geriletir" (1966b).

Belli'nin yazısından birkaç hafta sonra Avcıoğlu da, Türkiye'de sınıf mücadelesinin bütün şiddetiyle sürdüğünü belirten bir yazı yazdı. Elbette bu mücadele yalnızca "milli planda" kalmayıp "beynelminelci kapitalist sınıfın çıkar kavgasının genel karargâhı" olan Wall Street"e kadar uzanıyordu (Avcıoğlu, 1966c). Bu tahlilden çıkan sonuç da Belli'ninkiyle aynıydı: Sosyalistlerle milliyetçilerin birleşmesi tek çıkar yoldu bu durumda. "Milliyetçi mücadelenin ancak sosyalist güçlerin öncülüğünde yürütüldüğü takdirde başarıya ulaşabileceğini, aksi halde yeniden emperyalizmin kucağına düşüleceğini ileri süren birçok düşünür" olduğunu ifade eden Avcıoğlu'na göre, "en ideal çözüm yolu" buydu ama, gerçekler her zaman bu ideale uygun düşmüyordu. Bazı az gelişmiş ülkelerde milliyetçi mücadele sosyalist olmayan güçlerin liderliğinde gerçekleşmişti ve sonradan sosyalizme yönelmişti. O halde Türkiye'de de sosyalist güçlerin, milliyetçi güçlerle ittifaka yönelmesi mümkün ve gerekliydi. Avcıoğlu belli ki TİP'i uyarıyordu:

> Türkiye'de bugün sosyalist hareket, toplumdaki kuvvet dengesini ve geçilmesi zorunlu aşamaları hiç hesaba katmadan, antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi eş anlamda sayma ve kendi dışındaki milliyetçi güçlerle savaşma eğilimi göstermektedir. Bu eğilim önlenemediği ve geliştiği takdirde, henüz ilk adımlarını atan sosyalist hareket, kendini zorla öteki milliyetçi güçlerin dışına itecek ve çok korkulur ki, etkisizliğe mahkûm olacaktır (1966c).

Bu sırada *Yön* sayfalarındaki "TİP Tartışmaları" da devam etmekteydi. Tartışmanın merkezinde Türkiye'nin önündeki devrimin niteliği ve bu devrime hangi sınıf ya da sınıfların öncülük edeceği konusu vardı. Yöncüler sosyalizme ancak aşamalı olarak geçilebileceğinde ve öncelikle bir anti-emperyalist devrimin başarılması gerektiğinde ısrar ediyor, bunun için asker-sivil aydın zümrenin öncülüğünde bir milli cephenin bir an önce kurulmasının tek yol olduğunu savunuyorlardı. TİP'liler ise anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadelenin birlikte verilebileceğini, öncülüğün de işçi sınıfı ve sosyalistlere ait olduğunu ileri sürüyorlardı. Özellikle Aybar, asker-sivil aydın zümrenin devrime öncülük etmesi bir yana, devrimin karşısında yer alacağı düşüncesindeydi. Sencer Divitçioğlu ile birlikte, köke-

nini Osmanlı'daki "kapıkulu" sınıfına dayadıkları bu zümrenin tarihte de gerici bir rol oynadığını ileri sürüyorlardı.[95]

Yön'deki TİP tartışmalarını "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları" yazısı ile (1966g) Avcıoğlu noktaladı. Aşamalı geçiş konusunu, "sosyalist bilimin getirdiği en önemli görüşlerden biri" olarak niteleyen Avcıoğlu'na göre sosyalizme aşama aşama varılacağı açıktı. "Bu sebeple, sosyalistlerin, zaman ve aşama fikrine yer vermeyen görüşlere iltifat etmeyip, ilk cevaplandıracakları soru, toplumun hangi tarihî aşamada bulunduğu, bu aşamada atılacak ilk devrimci adımın tespiti, devrimin hangi güçlerle ve hangi güçlere karşı yürütüleceğinin tayini"ydi. "Sosyalist strateji bu soruların cevabında yatmaktadır" diyen Avcıoğlu'na göre, "Türk toplumunun içinde bulunduğu aşamayı ve bu aşamadaki kuvvet ilişkilerini doğru değerlendiren bir stratejiden yoksun" görünen TİP, bundan dolayı, "içinde bulunulan aşamayı ve toplumdaki kuvvet ilişkilerini hesaba katmayan boşlukta bir teori ve belirsiz kavramlar" geliştirmekteydi. Avcıoğlu'na göre, sosyalistleri "öteki anti-emperyalist güçlerden tecrit eden bu görüş ve davranışlara, sosyalist terminolojide 'sol sapma' deniyordu" (1966g).

Avcıoğlu, Aybar'ın 1965 seçimleri öncesinde konuşmalarında uzunca süre kullandığı "kapitalist olmayan kalkınma yolu ve milli demokrasi" kavramlarını son zamanlarda kullanmaz olduğuna işaret ederek, aslında "işçi sınıfının tek başına milli kurtuluş devrimini sosyalist devrime dönüştüremeyeceği hallerde, sosyalizm öncesi bir dönemi" anlatan bu aşamanın Türkiye için zorunlu olduğunu öne sürüyordu. Ara tabakaları, Aybar'ın yaptığı gibi, "Osmanlı tipi ceberrut devletin halk düşmanı temsilcileri" diyerek karşıya almak ve faşist ilan etmek "sosyalistlerin yapacağı en büyük tarihî hata" olurdu. Sosyalizm elbette işçi sınıfının öncülüğünde gerçekleşecekti, ama ondan önceki anti-emperyalist ve anti-feodal aşamada ara tabakaların oynayabileceği önemli rolü hesaba katmak zorunluydu. Sonuçta Türkiye şartlarında sosyalist stratejiyi şöyle tanımlıyordu Avcıoğlu:

> Sosyalist strateji, içinde bulunduğumuz aşamada, yani emperyalizm-ağa-komprador üçlüsüne karşı yürütülecek milliyetçi mücadelede, Türk top-

95 Doğan Avcıoğlu, Sencer Divitçioğlu'nun "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler" adlı broşüründe geliştirdiği bu tezleri *Yön* sayfalarında eleştirmişti. *Yön*'ün "Türk toplumunun evrimine ışık tutar ve bugünkü bazı özelliklerini aydınlatır ümidiyle" ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) üzerinde durduğunu ve tartışmaları teşvik ettiğini söyleyen Avcıoğlu'na göre, Divitçioğlu'nun söz konusu broşürü, ne yazık ki, "matematik formüller ve sistemin iç çelişmelerinden yoksun statik modellerle süslenmiş bir fanteziden ibaretti." Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun kullandığı "az gelişmiş üretim tarzı", "kerim devlet", "kapıkulu sınıfı" ve "halk sosyalizmi" gibi kavramların marksizme ve bilime aykırı olduğu kanaatindeydi. "Türk sosyalistlerine şimdilik düşen iş, yeni toplumsal gelişme kanunları ve teorileri icat etmek yerine, sosyalist metodu doğru kullanmaya çalışarak, Türk toplumunun evrimi hakkında tarihî ve sosyolojik araştırmalara girmektir" diyen Avcıoğlu, Divitçioğlu'nun karşısına daha ortodoks tezlerle çıkmıştı. İki sayı sonra Divitçioğlu eleştirilere yanıt verdi ve Yöncüleri, açıkça olmasa da, "kapıkulu sosyalizmi" kurmaya çalışmakla suçladı. Avcıoğlu ise yanıta yanıt yazarak bu suçlamayı kesinlikle reddetti (bkz: Avcıoğlu, 1966u, 1966v; Divitçioğlu, 1966a).

> lumunun bu iki gerçeği –halk ve ara tabakalar– üzerine oturtulmalıdır. Program ve sloganlar, sosyalist aşamaya ulaşmanın hayli zaman ve sabır istediği unutulmayarak, bu çerçeve içinde çizilmeli ve mücadele bu sınırlar içinde yürütülmelidir. Tartışmaya katılan arkadaşlardan birinin belirttiği gibi, "demokratik devrim aşamasında, bu devrimden yana olan güçleri karşımıza alırsak, devrime karşı olan sınıfları tecrit etmede kusur edersek, en bilinçli devrimciler olarak, sosyalist olarak devrimci güç birliğini kurma işinde öncü rol oynama yolunda çaba göstermezsek sosyalizmin iyi şey, kapitalizmin kötü şey olduğu anlamındaki sözlerimiz, boş sol gevezelikten öte bir değer taşımaz (1966g).

Sosyalist strateji konusunda TİP'lilerle tartışmaya birkaç ay sonra eski bir *Yön* yazarı olan Sadun Aren ile yaptığı bir polemikle devam etti Avcıoğlu (1967c). Demokratik devrimin gerekçeleri ve bu devrimin programı hakkında eski tezlerin tekrar edildiği yazıda, Aren'in Türkiye'deki kapitalizmin gelişme derecesini ve ülkede 900 bin civarında işçi olmasını sosyalizme geçiş için yeterli görmesi eleştiriliyordu.[96] Avcıoğlu'na göre, Aren bu tespiti, "işçi sınıfının devrimci tecrübesi, bilinci, örgütlenme derecesi gibi strateji tespitinde büyük önem taşıyan konuları" ciddiyetle ele almadan yapıyordu; dolayısıyla da toplumdaki kuvvet ilişkilerini yanlış hesaplıyordu. Üstelik emperyalizmin gücünü de göz önüne almıyordu. Avcıoğlu'na göre, aslında TİP'in programı da sosyalist bir program değil, daha çok bir milli demokratik devrim programıydı. Hatta İngiliz İşçi Partisi ve Fransız Sosyalist Partisi'nin programlarından daha geriydi. TİP yöneticilerinin son zamanlardaki tutumları parti programına ters düşüyordu.

TİP tartışmalarını, parti yöneticilerinin seçimlerden sonra "tehlikeli bir yola girme eğilimi gösterdikleri için" başlattıklarını kaydeden Avcıoğlu'na göre, seçimlerden önce "İkinci Kurtuluş Savaşı'ndan söz eden emperyalizm ile iş birlikçilerine karşı ön safta şerefli bir mücadele veren ve bütün milliyetçilerin birleşmesini haklı olarak isteyen TİP yöneticileri, parlamentoya alıştıktan sonra, tehlikeli tezler ileri sürmeye başlamışlardı." Seçimlerden önce Aybar'ın imzasıyla "Milli Cephe Çağrısı"[97] yayınlayan TİP yöneticileri, sonraki dönemde önemli bir politika değişikliği yaparak anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi bir tutmaya başlamışlar; yeni geliştirdikleri teorilerle, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren güçleri

96 *Yön*'ün bu sayısında Can Yücel'in de aynı konuda bir yazısı yayınlanmıştı. Yücel de aşamalı geçişi ve milli demokratik devrimi savunduğu yazısında, tek devrim kuramını savunan Sadun Aren'i eleştiriyordu (1967a). Ancak Yücel kısa bir süre sonra TİP'li gençlerin çıkardığı *Dönüşüm* dergisinde bu konuda bir "özeleştiri" yayınlayacak ve bir parti üyesi olarak "henüz bir karara bağlanmamış bazı strateji sorunları üzerine" yazdığı bazı yazılarla parti disiplinini ihlal ettiğini belirterek özür dileyecekti (1967b).

97 TİP'in 14 Şubat 1965 tarihinde Aybar'ın imzasıyla yayınladığı "Son Olaylar ve Milli Cephe Çağrısı" başlıklı bildirisinden söz ediliyor. Bu bildiri *Yön*'ün bu sayısında Avcıoğlu'nun eleştirilerine destek sunan bir belge olarak yayınlanıyor (*Yön*, 1967d).

"Osmanlı tipi ceberrut devletin halk düşmanı temsilcileri", emperyalizm ve iş birlikçilerinin egemenliğini sağlayan DP ve AP hareketlerini ise "yörüngesine oturmamış halk devrimleri" saymaya başlamışlardı. Bu durum, Avcıoğlu'na göre, "milliyetçi güçleri bölen ve sosyalizmi tehlikeli bir 'halk dalkavukluğu' halinde dejenere edebilecek olan" tehlikeli bir gidişti. *Yön* bu tehlikeli gidiş üzerine, sosyalist strateji tartışmalarını başlatma zorunluluğu hissetmişti "Tepeden inmecilik, halk düşmanlığı, faşistlik, halksız sosyalizm" gibi suçlamaların, esas anlaşmazlık konusunu toz duman bulutu içinde unutturma çabasının bir sonucu olduğunu kaydeden Avcıoğlu, Yön Hareketi'nin savunduğu "demokratik devrim"in bunlarla bir ilgisi olmadığı düşüncesindeydi (Avcıoğlu, 1967h).[98]

TİP yöneticilerinin zinde güçleri halk düşmanı sayan bu bölücü tutumlarını, "Öncülüğünü bizim yapmadığımız antiemperyalist bir hareket -ki sosyalist hareketten ayrılamaz- dejenere olmaya, faşizme kaymaya ve tekrar emperyalizmin kucağına düşmeye mahkûmdur" şeklinde gerekçelendirmeye çalıştıklarını ifade eden Avcıoğlu, zaten sorunun, halihazırda böyle bir güç olmamasından kaynaklandığı kanısındaydı. Eğer TİP bu güce sahipse, "buyursun öncülüğü ele alsın, buna kimsenin itirazı yok", diyordu Avcıoğlu.

Yöncülere göre, öncülük konusunda doğru tutumu bir yazısında bizzat Boran (1967a) ortaya koymuştu: "Hangi sınıfın öncülük edeceği, hangi sınıfın ideolojisine göre hareketin yürütüleceği meselesi, önceden teorik olarak çözümlenebilecek bir mesele değildir; her az gelişmiş toplumun içinde bulunduğu tarihsel gelişme şartlarına, sınıf ilişki ve kuvvetlerine ve sosyalist hareketin etkinliğine bağlıdır." *Yön*'e göre Boran'ın bu doğru tespiti, "öncü biziz, öncü bizden başkası olursa hareket dejenere edilir" şeklindeki sözleriyle çelişiyordu. Sosyalist hareketin, milli kurtuluş mücadelesinin öncülüğünü almak için mücadele etmesi elbette onun göreviydi; sorun, sosyalist hareket bu güce sahip değilse ne yapmak gerektiğiydi. Boran aynı yazısında bu soruya şöyle cevap vermişti: "Objektif şartların müsaadesi nispetinde her memleketin sosyalist partisi, milli kurtuluş hareketinin öncülüğünü burjuvaziden (milli burjuvazi, ara sınıflar her ne ise ondan) almak, bu objektif olarak mümkün değilse, milli burjuvazinin bu kaypak, iki yönlü, uzlaşmacı niteliğini etkisiz hale getirmek zorundadır." *Yön*'e göre bu tespit teorik olarak doğruydu. Ama Boran bu doğru tespitlerini Türkiye'ye uyarlamak konusunda başarısızdı ve ara tabakalar konusundaki soruya yanıt vermiyor-

98 "İşçi ve köylülerin iktidara gelmesi yolunda mücadele veren bütün sosyalistlerin, en geniş demokrasi talebinden ve halkın safından ayrılamayacakları aşikârdır. Faşizme kesinlikle karşı ve tam demokrasiden yana olduğumuz içindir ki, faşizm ihracatçısı emperyalizmle vehleriyle mücadeleyi, bütün demokratik güçlerin el birliği ile yürütmelerini baş görev saymaktayız. Bunun içindir ki, emperyalizme ve iş birlikçilerine karşı çıkan bütün milliyetçi demokratik güçlerin birleşmesini engelleyen her türlü bölücü, ayırıcı davranışı şiddetle eleştirmekteyiz ve demokratik devrimi savunmaktayız" (Avcıoğlu, 1967h).

du: Ara tabakaların uzlaşmacı niteliği, "Bunlardan hayır gelmez" diyerek mi etkisiz hale getirilecekti? (*Yön*, 1967e). Yöncülere göre, diğer birçok ülkedeki durumun aksine, Türkiye'deki hâkim sınıflardan hayli bağımsız ve güçlü ara tabakaların varlığı, "geleneksel tahlil çerçevesini" zorluyordu. Son zamanlarda Marksist teorisyenler de bu durumun farkına varmış ve bazı ülkelerde "proletarya-milli burjuvazi-komprador burjuvazi-toprak ağaları" biçimindeki sınıfsal analizin yetersizliğini kabul etmeye başlamışlardı.[99] Halbuki Boran, "Kurtuluş Savaşı'mızı yapan milli devrimcilerle, komprador nitelikte olduğunu söylediği milli burjuvaziyi aynı sepete" koyarak yanlış sonuçlara ulaşmaktaydı (*Yön*, 1967e).

Yöncülerin bu dönemde aşamalı devrim anlayışını savunurken "eski tüfekler"le ittifak yaptıklarına, en azından dayanışma içinde olduklarına değinmiştik. Erdoğan Başar'ın *Yön*'de üç sayılık bir dizi halinde yayınlanan "Sosyalist Teoride: İşçi Sınıfı, Demokratik Devrim ve Antiemperyalist Mücadele" başlıklı yazıları bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu yazı dizisinde savunulan ana düşünce Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde doğrudan sosyalizme geçilemeyeceği, ilk olarak demokratik devrimin gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğuydu. Devrim teorisini Marx'tan başlayarak ele alan yazılarda özellikle Lenin'in katkıları üzerinde duruluyor, onun özellikle 1905 Rus devrimini tahlil eden yazılarına gönderme yapılarak demokratik devrim tezi savunuluyordu. Fakat bu yazılarda öne sürülen görüşler ile Yöncü tezler arasında önemli bir fark vardı. Başar, Lenin'e dayanarak, burjuva demokratik devrimde öncülüğün işçi sınıfına ait olacağını ileri sürüyordu. 1905 Rus devrimi sırasında, öncülüğü işçi sınıfının alması, baş müttefik olarak da köylülerin seferber edilmesi gerektiği ilke olarak kabul edilmişti. Ancak devrimde işçi sınıfının öncü olması, hedefin sosyalizmi kurmak olduğu anlamına gelmiyordu. Başar, işçi sınıfı öncülüğü ile sosyalistlerin -ya da kendilerini sosyalist sayanların- öncülüğü arasına da bir mesafe koyuyor, aslolanın sınıfın öncülüğü olduğunu vurguluyordu (1967a; 1967b). Emperyalizm döneminde sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde öncelikle bir "milli devrim" gerçekleştirilmedikçe sosyalizmin kurulmasının imkânsız olduğunu öne süren Başar'a göre, bu devrimde işçi sınıfı "bütün halkın önderliğini" ele alacak ve burjuvazinin emperyalizmle uzlaşan kesimlerini tecrit edecekti.

Fakat Başar'ın işçi sınıfı öncülüğüne olan vurgusu, "eski tüfekler"i ya da Mihri Belli'nin çevresindeki eski TKP'lileri tam olarak temsil etmiyordu. Yine de –her ne kadar Mihri Belli, Türkiye'de asker-sivil zinde güçlerin tarihsel olarak ilerici bir rol oynadığını kabul eden yazılar yazmışsa da–

99 Bir kısmı *Yön* sayfalarına da aktarılmış olan Sovyet teorisyenler arasındaki bazı tartışmalardan söz ediliyor. Bu tartışmalarda bazı az gelişmiş ülkelerde ordunun ilerici bir rol oynayabileceğine ilişkin tezler ileri sürülüyordu. Bu tartışmalı yazılardan bir kısmını Fethi Naci bir kitapta derlemiştir: (Naci, 1966a).

bu çevrenin öncülük konusunda Yöncülerle farklı bir konumda bulunduklarını kabul etmek gerekir. Az gelişmiş ülkelerde milli burjuvazinin rolü, Türkiye'de ara tabakaların ilerici misyonu gibi konularda az çok ortaklaşan bu iki akımı birleştiren asıl nokta, aşamalı devrim anlayışıydı. Fakat Yöncülerin giderek doğrudan cuntacılığa kaymasıyla bu ortaklık bozulacaktı.[100]

Daha önce de değindiğimiz gibi, Yöncüler bu dönemde kendi tezlerini güçlendirmek için uluslararası sosyalist hareketteki gelişmeleri de yakından izliyorlardı. Bu çerçevede, Latin Amerika'da ortaya çıkan gerilla hareketleri ve Küba Devrimi de[101] Yöncülerin ilgisini çekiyordu; Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki tartışmalar da.[102] Afrika'daki gelişmeleri de[103] yorumlamaya çalışıyorlardı, Sovyet çizgisinin Avrupa ülkeleri için önerdiği "anti-tekel" cephe politikalarını ve tüm dünyada sosyalizme barışçıl geçişin mümkün olabileceği yolundaki tezlerini de. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) o dönemdeki "kapitalist olmayan kalkınma yolu" ve "milli demokrasi" tezleri de Yöncülerin görüşlerine yakın düşüyordu. 1960 yılında SBKP öncülüğünde Moskova'da toplanan 81 komünist ve işçi partisinin yayınladığı bildirgede (Ürün, 1976: 23-102) sözü edilen "ulusal demokrasi", bu anlamda Yöncülerin dikkatini çekmişti. Bildiride, *Yön*'ün çevirisiyle, "milli demokrasi devleti" şöyle tarif edilmekteydi:

> Milli demokrasi devleti, politik ve ekonomik bağımsızlığını savunan, emperyalizme, askeri bloklara, arazisi üzerindeki askeri üslere cephe alan, sömürgeciliğin ve emperyalist sermaye sızmasının yeni biçimleriyle mücadele eden, despotik ve diktatoryal hükümet metodlarını reddeden, halka geniş demokratik hak ve özgürlükler sağlayan (söz, basın, toplanma, gösteri özgürlükleri, siyasi partiler ve sosyal örgütler kurma özgürlükleri), toprak reformunu tamamlama, demokratik ve sosyal dönüşümler alanında öteki talepleri sonuçlandırma ve kütlelere ülkenin politikasının çizilmesine katılma olanaklarını getiren bir devlettir (*Yön*, 1967k).

Yön, bu şekilde tanımlanan milli demokrasi devletini kendi görüşlerine son derece yakın bulmuştu. Bildiride önerilen, anti-emperyalist, antifeodal nitelikli bir demokratik devrim mücadelesi, *Yön*'ün aşamalı devrim tezi ile büyük oranda örtüşüyordu. Burjuva demokrasisinden tamamen farklı özellikler taşıyan ama henüz sosyalist demokrasi de olmayan milli demokrasinin, az gelişmiş ülkeleri kapitalist olmayan yoldan sosyalizme

100 Zaten iki akım arasındaki bu iş birliği de çok uzun ömürlü olmadı. Mihri Belli çevresi bir süre sonra *Türk Solu* dergisiyle kendi çizgisini ayrıştırmaya başladı. *Türk Solu* ve daha sonra yayınlanmaya başlanan *Aydınlık* dergilerinde MDD çizgisi, aşamalı devrim anlayışından hiçbir zaman vazgeçmemekle birlikte, giderek işçi sınıfı öncülüğünü daha fazla ön plana çıkardı. Yöncüler de 1967 Haziran'ında kapattıkları *Yön* dergisinden sonra bu çevreyle herhangi bir ilişkiye girmemeye özen gösterdi.

101 Bkz: *Yön*, 1967f; 1967g; 1967h; Duverger, 1967a.

102 Bkz: *Yön*, 1967i; 1967j; 1967k; 1967.

103 Bkz: *Yön*, 1967*l*; Bora, 1967.

götüreceği umuluyordu. Milli demokrasinin sınıfsal temeli konusunda ise tartışmalar sürüyordu. Kimi yazarlar milli demokrasinin "milletin zinde kuvvetleri"ne dayanacağını, kimileri ise bu devletin aslında işçi ve köylü devletinin özgül bir biçimi olduğunu ileri sürüyordu. Kimine göre ise milli demokrasi ancak bir "vatansever sınıflar bloku" kurulması ile mümkün olabilirdi, ki *Yön*'e göre en doğru yaklaşım da buydu. *Yön,* bu yaklaşımı, Türkiye'nin toplumsal yapısına olduğu kadar, hukuksal gerçeklerine de daha uygun buluyordu[104] (1967k).

Mücadele Biçimi: Parlamenter Yolla Olmaz

1965 yılında yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişe sahip olan çok partili hayat konusunda Doğan Avcıoğlu son derece karamsardı. Ona göre bu yirmi yıllık parlamentoculuk deneyimi, "feodal kalıntılardan hala kurtulamamış ve az sayıdaki işçisi dahi bölgesel bağlılıkların etkisi altında bulunan bir toplumda, ... geri unsurların egemenliğini sağlamaktan" başka bir sonuç vermemişti (1965n); "sosyal yapıda köklü bir değişiklik gerçekleştirilmedikçe" de "Batı'nın politik kurumları, tutucu güçlerin egemenliğini sağlayan bir aldatmacadan öteye gidemeyecekti" (1966j).

Fakat Avcıoğlu, çok partili sistemin zaman ve mekandan bağımsız olarak kötü sonuçlar verdiği kanaatinde değildi. "İnsanlığın uzun mücadelelerle elde ettiği bu değerli kurum" (1966j), çok partili sistem ve genel oy, Batı ülkelerinde ilerici bir rol oynamıştı. Sorun, bu kurumların az gelişmiş ülkelere olduğu gibi aktarılmasından kaynaklanıyordu. Bu tür ülkelerdeki geri sosyal yapı, parlamentolarda tutucuların egemenliğini sağlıyor, bu da gerçek bir demokrasinin kurulmasını engelliyordu.

Oysaki az gelişmiş bir ülkede demokratik sistemin yaşaması ve istikrara kavuşması için zorunlu birtakım reformların bir an önce gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bu reformlar yapılmadıkça demokrasinin yaşama şansı yoktu. Halk kitlelerinin giderek yükselen taleplerini karşılayamayan rejimin bu durumda faşizme kayma olasılığı yüksekti. Avcıoğlu, birçok az gelişmiş ülkede, özellikle Güney Amerika'da, "ABD tipi demokratik kurumlara bürünmüş" faşist rejimler kurulduğunu, faşizmin çok partili demokrasi görüntüsü altında da işleyebildiğini ileri sürüyordu. Avcıoğlu'nun "parlamenter tip faşizm" dediği bu rejimde, "komprador-tefeci-toprak ağası koalisyonu, küçük kasaba eşrafının da aracılığı ile, ekonomik ve ideolojik baskısı altında tuttuğu halk kütlelerinin oyuna sahip kalabildiği ölçüde,

104 *Yön*'e göre, "milli demokrasi, emperyalizmin hizmetindeki gerici sınıfların dışında, vatansever bütün sınıf ve tabakaların ortak iktidarına dayanmakta" olduğu için, "141 ve 142. maddelerin yasakladığı tek bir sınıfın tahakkümü, milli demokraside söz konusu değildi." Bu nedenle de, Sovyet çizgisinin az gelişmiş ülkeler için önerdiği "milli demokrasi" ile, gelişmiş kapitalist ülkeler için savunduğu "anti-monopolist cephe" politikaları TCK'nın bu maddelerinin kapsamı dışında kalıyordu. Oysa, Maocu Çin'in silahlı devrim çizgisi ile, "gerillayı tek mücadele biçimi sayan Castro komünizmi … tamamen 141 ve 142. maddeler içinde"ydi (1967k).

parlamenter sistemin savunucusu olabilmekte ve bu sözde demokratik perdenin gerisinde en aşağılık cinsten bir polis rejimini yaşatabilmekte"ydi.[105] Türkiye'deki Menderes yönetimi de, "demokratik bir vitrinin gerisinde, esas itibariyle faşist nitelik taşımaktaydı."[106] Bu yönetimlerin ortak özellikleri, "geri sosyal yapının ve kökü dışarıda cılız kapitalizmin" eleştirisine izin vermemeleri, devrimci ve milliyetçi güçleri susturmalarıydı. Bu "maskeli faşizm", halk kütlelerinin hoşnutsuzlukları ve devrimci ve milliyetçi güçlerin baskısı arttıkça açık faşist rejimlere evriliyordu. Faşist rejimlerin arkasında ise Amerika ve onun "faşist darbeler düzenlemekte hayli tecrübe kazanmış casusluk teşkilatı CIA" vardı. Amerikan emperyalizminin açıkça faşizm ihracatçısı olarak dünya sahnesine çıktığını kaydeden Avcıoğlu'na göre, faşizmin az gelişmiş ülkelerdeki gönüllü ithalatçısı da kompradortoprak ağası-tefeci koalisyonuydu (1966k). Bir az gelişmiş ülkedeki rejimi demokratik ya da otoriter görünüşüne göre değil, emperyalizme karşı tutumuna göre değerlendirmek gerekiyordu. Emperyalizme karşı olan rejimler, tek partili, otoriter bir görüntü vermekle beraber ilerici rejimlerdi; buna karşılık, emperyalizmin desteğinde çok partili sistemi sürdürmeye çalışan komprador-ağa yönetimleri faşizme kadar gidebilen tutucu yönetimlerdi. Bu bakımdan "nasıl bir siyasi rejim" sorusunun tekrardan tartışılması gerekiyordu (1966j).

Bu arada, Haziran 1966'daki kısmi Senato seçimleri Yöncülerin parlamenter sistemle ilgili düşüncelerini bir kez daha gözden geçirmelerine fırsat verdi. Ne var ki seçimin sonuçları bu görüşlerde bir revizyona yol açacak gibi değildi. Aksine, seçimlerden AP'nin oy oranını arttırarak çıkması, TİP'in ise oy oranındaki küçük bir artışa karşın mutlak oy sayısında gerilemesi (oy oranı % 3,7'den 3,9'a çıkmıştı ancak genel seçimlerde aldığı 135 bin oy 120 bine düşmüştü) Yöncülerin parlamentarizmden biraz daha uzaklaşmalarına yol açmıştı. Avcıoğlu, "daha millet bile olamamışız" diyerek isyan ediyordu:

> ... Sistem bir "seçmen müeyyide"sinden yoksundur. Hiçbir iş yapmadan 15 ayı israf edeceksiniz, akıl almaz beceriksizlik örnekleri vereceksiniz, yok yere tehlikeli meseleler yaratacaksınız, buna karşılık, aldığınız oylar büyük artış kaydedecek! Böyle bir sistemin sıhhatinden elbette şüphe etmek gerekecektir. Temenni ederiz ki, Demirel, büyük seçim zaferi ile, sıhhatli işlemediği kesinlikle ortaya çıkan rejimin idam fermanını da imzalamış olmasın.

105 Yöncüler, Güney Amerika'daki gerilla eylemlerine de sempatiyle yaklaşıyorlardı: "Güney Amerika'da yıllardır ABD'nin silahlandırdığı geri ve despot idarelere karşı son derece güç bir mücadele yürütülmektedir. Statükoya karşı her türlü hareketi ezen despot idareler, çeşitli eğilimlere sahip ilericileri dağlara sığınmaya ve gerilla savaşları vermeye zorlamıştır" (*Yön*, 1966b).

106 Buna karşılık Avcıoğlu, Atatürk döneminin, "tek partili otoriter manzarasına rağmen", yarı sömürge durumdaki ülkeyi tasfiyeye yönelmiş devrimci tutumuyla faşist olarak nitelenemeyeceğini belirtiyordu (1966k).

> ... Bütün bunlardan çıkan sonuç, aylardır ısrarla yazdığımız üzere, henüz mezhep, ırk ve aşiret bağlılıklarının, millet ya da sınıf bağlarından çok güçlü olduğu, eşraf egemenliğine dayanan bir toplumda, siyasi sistemimizin, tutucu güçlerin zaferini sağlayacağı ve ilerici bir rol oynayamayacağıdır. Daha millet bile olmayı becerebilmiş değiliz... (1966*l*).

Yöncüler çözüm konusunda ise genel bir anti-emperyalist, anti-feodal mücadelenin ötesinde net bir öneride bulunmuyorlar; aydınları, "Batı maymunluğuna ve aktarmacılığına paydos diyerek, Türk toplumsal yapısı ve bu toplumsal yapıyı modernleştirmeye uygun düşecek siyasi sistem üzerinde düşünmeye ve tartışmaya" çağırıyorlardı (Avcıoğlu, 1966*l*). Seçimlerden umutlarını kesmekle beraber Yöncülerin yeni döneme ilişkin stratejilerinin netleşmesi zaman alacak, Hareket, bir süre reform ile devrim arasında salınacaktı. Reform ile devrim arasındaki bu tereddütlü tutum Avcıoğlu'nun, 1965 seçimlerinden hemen sonra kaleme aldığı şu satırlarda açıkça görülüyor:

> Türkiye'de Anayasa düzeninin bugün en samimi savunucuları, hiç şüphe yok reformcu güçlerdir. Bu düzeni yaşatmak için reformcular, ellerinden gelen çabayı gösterecekler ve parlamento-devrim çelişmesine demokratik bir çözüm yolu arayacaklardır. ... Anayasadan ve reformlardan yana güçler Türkiye'nin daha uzun süre zaman israfına tahammülü kalmadığını göz önünde tutarak, demokratik devrim yolunu açma durumundadırlar (1965n).

Bir yandan seçimler yoluyla iktidara gelme ihtimalinin uzaklığı, diğer yandan ufukta başka bir alternatif de görülmemesi, Yöncüleri, iktidar stratejisi konusunda müteredditkılıyordu. Devrimci bir iktidar alternatifinin yokluğunda, bir yandan faşizm gelebilir endişesiyle demokratik sisteme sahip çıkmaya çalışıyor; öte yandan varolan demokratik sistemin hiçbir sorunu çözmeyeceğine inanıyorlardı. Bir gözleri hâlâ zinde güçlerin üzerindeydi, ama o taraftan da güçlü bir rüzgar esmiyordu. Böyle bir ortamda, kendi deyimleriyle, "bütün ilerici ve milliyetçi güçleri bir cephede" toplamaya çalışıyorlar, fakat işçi sınıfı önderliğini vakitsiz olarak ortaya sürmekle suçladıkları TİP'den gittikçe uzaklaşıyorlardı.

1966 yılı ortalarında Yön Hareketi'nin bu konulardaki çizgisi netlik kazanmaya başladı. *Yön*'ün 168. sayısında Doğan Avcıoğlu imzasıyla yayınlanan "TİP'e Dair" başlıklı yazı (1966m), dergide birkaç ay boyunca sürecek olan "TİP Tartışmaları"nı başlattı. Bu tartışmayla Yöncüler, dostlar arasında bir görüş alışverişi başlatmayı amaçladıklarını iddia etseler de, tartışmalar sonucunda Yön Hareketi ile TİP'in arası iyice açılacaktı. Yöncüler, bu sırada, TİP'in işçi sınıfı öncülüğü konusundaki yaklaşımını yanlış bulmakta ortaklaştıkları "eski tüfekler"le de "ittifak" halindeydiler. *Yön*'ün

175. sayısında yayınlanan "Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı?" başlıklı yazı (Belli, 1966b) Milli Demokratik Devrim (MDD) çizgisinin manifestosu niteliğindeydi.[107] Temel tezleri açısından Yön çizgisine oldukça yakın olan bu yazıda Yöncüler açısından esas önemli nokta, aşamalı bir devrim anlayışının savunulması ve buna paralel olarak da bir güç birliği çağrısının yapılması olsa gerekti. Ayrıca yazıda "asker-sivil aydın zümre"nin Türkiye'de demokratik devrimden yana olduğu da savunuluyordu.[108]

Yöncülerin TİP'lilerle tartışmalarında en önemli konulardan biri "tepeden inmecilik" konusuydu. TİP'liler, asker-sivil aydın zümreye devrimci bir rol atfettikleri için Yöncüleri eleştiriyorlar, "halksız" ve "tepeden inme" şekilde kurulacak bir düzenin sosyalizm olamayacağını savunuyorlardı. Yöncüler ise 1966 yılı ortalarından itibaren bu konudaki tutumlarını netleştirmişler, seçimlerden tümüyle umutlarını kestikleri için tepeden inmeciliği açıktan savunmaya başlamışlardı. TİP'lilerin bu yöndeki eleştirilerine yanıt niteliği taşıyan bir yazısında İlhan Selçuk, "halksız sosyalizm"in "ayaksız masa" gibi saçma bir şey olduğunu ve bu konunun tartışmaya bile değmeyeceğini, fakat "tepeden inmecilik" konusunun üzerinde durmak gerektiğini belirtiyordu (1966b).[109] Türkiye'de DP ve AP iktidarlarının tepeden inme gelmediklerini, ama sırf seçimle geldiler diye de bu iktidarları tasvip edemeyeceklerini söyleyen Selçuk'a göre ayrım noktası iktidara geliş yolu değil, iktidarın niteliğiydi: "İktidara komprador ve komisyoncuları getiren eylemlere –aşağıdan yukarı da olsa– karşıyız; ama emperyalizme karşı çıkan davranışların –yukarıdan aşağı da gelse– yanındayız" (1966b).

Avcıoğlu'na göre de TİP'liler "tepeden inme- sandıktan çıkma" tarzında bir ayrım yaparak sağ sapmaya[110] düşüyorlardı. Önemli olan iktidara geliş şekli değil, iktidara gelenlerin *sınıfsal* karakteriydi:

> Sağ sapma, 'tepeden inme-aşağıdan yukarı' gibi görüşlerle açığa çıkmaktadır. **Sosyalist teoride, 'tepeden inme-sandıktan çıkma' tarzında bir ayrım**

107 Bu yazıyı Milli Demokratik Devrim bölümünde ayrıntılı olarak ele alacağız.

108 Yöncülerle "eski tüfekler"in 1965'ten 1967'de *Yön* kapanıncaya kadar devam eden ittifakı sırasında eski tüfeklerden Erdoğan Başar da demokratik devrimi savunan bir dizi yazı yazmıştı: (Başar, 1967a, 1967b, 1967c).

109 "Sosyalizm fikri her ülkeye aydınlar ve elitler eliyle girmiştir. Yani tepeden gelmiştir. Halkın arasında doğmuş, halkın içinden çıkmış bir sosyalizm fikri yoktur. Lüzumsuz halk romantizmini bir yana bırakırsak görürüz ki, sosyalizm, halkın dışında kişiler eliyle ve yukarıdan aşağıya doğru halka aşılanıyor. Türkiye'de de toplumculuk aynı süreci yaşamaktadır. Ama sosyalist düşüncenin bir ülkeye girmesi, yayılması başkadır; iktidara geçmesi başkadır; toplum düşüncesinde kültüründe, yaşayışında gerçekleşmesi başkadır. Elbette son hedefe varmadan sosyalizm kurulmuş ve gerçekleşmiş sayılmaz. Bunun içindir ki burada sorulacak asıl soru şudur: Türkiye'de sosyalistler iktidara tepeden inme mi gelecekler, yoksa aşağıdan yukarıya seçimle mi?" (Selçuk, 1966b).

110 Avcıoğlu'na göre TİP'in ülkenin içinde bulunduğu "aşamayı" hesaba katmadan işçi sınıfı öncülüğünü savunması ve böylelikle kendini diğer anti-emperyalist güçlerden tecrit etmesi ise "sol sapma"ydı (1966g).

> **yoktur. Şu ya da bu yolla iktidara gelenlerin sınıfî karakterini esas alan bir ayrım vardır.** Çağımızda tepeden inme gelenler burjuvalar ise, rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise, rejimin adı herhalde faşizm değildir. ... Menderes iktidarı, sosyalist açıdan, bir 'halk devrimi' değil, anti-demokratik ve hatta faşist bir yönetimdir. Dominik'in sandıktan çıkan Amerikan kuklası başkanı mı daha halkçıdır, yoksa seçim yapmayı reddeden tepeden inmeci Castro mu? Görüldüğü gibi, 'tepeden inme-sandıktan çıkma' gibi bir ayrım sosyalist açıdan anlamsızdır. **Tek anlamlı ölçü, iktidarların sınıfî karakteridir** (1966g; vurgu: M.Ş.).

M. A. Aybar'ın, 1950 seçimleriyle iktidarın DP'ye geçmesini ilerici bir adım, yörüngesine oturmamış bir devrim olarak nitelendirmesi de Yöncülerin en çok tepkisini çeken konulardan biriydi. Aybar'ın "Demokrasilerin en aksak, en bozuk şekli bile, en vaatkâr diktatörlüklerden bin kere iyidir" sözünü aktaran Avcıoğlu soruyordu: "Bu tanımlara göre Süleyman Bey parlamentoculuğunu, Atatürk rejiminden ve 27 Mayıs yönetiminden bin kere iyi mi sayacağız?"[111] Avcıoğlu'na göre "halen yeryüzünün en ilerici rejimleri, maalesef 'vaatkâr diktatörlükler'den ibaretti." Parlamentoculuk ise yalnız Türkiye'de değil, Latin Amerika ve daha birçok az gelişmiş ülkede emperyalist-komprador-ağa ittifakının egemenliğini sağlamaktan başka bir sonuç vermiyordu (1966g).[112]

Parlamentoculuğun yalnız Türkiye'de değil, az gelişmiş ülkelerin çoğunda "aşırı muhafazakârlığın güçlü bir aracı" haline geldiğini kaydeden Yöncüler, bu tezlerini güçlendirmek için sık sık Batılı akademisyenlerin görüşlerine de başvuruyorlardı. Özellikle seçimlerden sonraki dönemde Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger çok başvurdukları bir isim olacaktı. Duverger'in çok partili demokratik sistemin az gelişmiş ülkelerde istenen sonuçları vermediğine dair görüşleri Yöncülerin tezleriyle büyük bir paralellik gösteriyordu. *Yön* ve *Devrim* sayfalarında Duverger'den pek çok alıntı yapılacak, kitaplarından bölümler yayınlanacaktı.[113]

---

111 *Yön* sayfalarında benzer bir soruyu Can Yücel de sormuştu: "Demokrasi halk oyuyla halkın anasının ağlatılması mıdır?" (Yücel, 1967).

112 Bununla birlikte bir süre sonra Yöncülere yöneltilen "tepeden inmecilik" eleştirilerinin dozu artınca Avcıoğlu, "tepeden inmecilik, darbecilik/cuntacılık suçlamalarından biz kesinlikle alınmıyoruz, … biz bunların daima dışında kaldık" diye yazacaktı. Turhan Feyzioğlu ve Aydın Yalçın gibi sağcı ve Amerikancı kişilerin de bu tartışmaya katılması, Avcıoğlu'na göre, milliyetçi güçleri bölme ve birbirine düşürme amacı taşıyordu (1967d). 1965 ve 1966 yıllarında bir süre *Yön'de* yazdıktan sonra ayrılan Fethi Naci'nin 1967 yılında çıkmaya başlayan *Ant* dergisinde *Yön*'ü tepeden inmecilikle suçlamasına verilen yanıtta da "halkla ilerici güçler arasındaki kökü çok derinlere inen güvensizliğin yalnızca doğruları dile getirmekle giderilemeyeceği" şeklindeki düşünceye *Yön*'ün bugün de sahip çıktığı, ancak bunun tepeden inmecilik anlamına gelmediği savunuluyordu. Ayrıca Naci'nin de geçmişte *Yön* sayfalarında bu doğrultuda yazılar yazdığı örnekleriyle ortaya konmuştu (*Yön*, 1967b).

113 Avcıoğlu'nun seçimlerden birkaç hafta sonra yazdığı bir yazıda, az gelişmiş ülkelerde çok partili demokrasinin işleyişine dair Duverger'den şu alıntı vardı: Bu ülkelerde "modern usullerin görünüşü altında eski feodal otokrasi rejimleri işler. Demokratik usuller, eski rejimlerin yıkılmasına yardım etmek şöyle dursun onları gizleyerek devam etmesini sağlar" (Avcıoğlu, 1965n; ayrıca Duverger, 1966a). Mehmed Kemal de J.P. Sartre'a dayanarak kaleme aldığı bir ya-

Yöncüler, daha önce değindiğimiz gibi, CHP'nin seçimlerden büyük bir yenilgiyle çıkmasını bu partinin kendisini "sol"da ilan etmesine ve "ortanın solu" politikalarına bağlayanlara karşı çıkmışlardı. Onlara göre sorun büyük ölçüde yapısaldı; Türkiye'nin geri toplumsal yapısı ve seçmenlerin büyük çoğunluğunun ağa ve tefeci baskısı altında olmasıydı asıl neden. Yine de CHP'nin yeterince devrimci olmamasını ya da programında savunduğu bazı reformların arkasında durmamasını eleştirmekten geri kalmıyorlardı.[114] Fakat Yön-Devrim Hareketinin bu döneminde CHP'ye karşı tutumu daha çok destekleyici bir yön aldı. Ancak bu destek partinin bütününe değil, Bülent Ecevit önderliğinde bir ekibin savunmaya başladığı "ortanın solu" programınaydı. Turhan Feyzioğlu önderliğinde CHP'yi sağa çekmeye çalışan grup ise Yöncülerin hedefindeydi. 1965 seçimlerinden *Yön* dergisinin kapatılmasına kadar geçen sürede Yön Hareketi ikirciksiz bir tutumla CHP'deki ortanın solu hareketini destekledi. Nitekim CHP'nin Ekim 1966'daki 18. Kurultayını ortanın solu grubunun kazanması ve Bülent Ecevit'in Genel Sekreter seçilmesi, ardından da Nisan 1967'deki Olağanüstü Kurultaydan yine ortanın solu grubunun galip çıkması ve Turhan Feyzioğlu ekibinin partiden ayrılması Yöncüler tarafından sevinçle karşılanacaktı. Bu tutum kuşkusuz, Yöncülerin bu dönemdeki milli cephe stratejisine uygun düşüyordu.

Hatırlanacağı gibi 1965 seçimlerine gidilen dönemde Yön Hareketi, TİP'e karşı oldukça ılımlı yaklaşıyordu. İlk yıllarda TİP'i hiç önemsemeyen, Aybar'ın genel başkan olmasından sonra ise bu partiye oldukça eleştirel yaklaşan Yöncüler, seçimler yaklaşırken tutumlarını yumuşatmışlar, hatta seçimden hemen önceki sayılarda TİP'e açık desteklerini ilan etmişlerdi. Seçimlerden sonra TİP'in 15 milletvekiliyle Meclis'e girmesi Yöncüler tarafından önemsense de aslında bu partinin aldığı oy oranı yetersiz bulunmuştu.[115] CHP'nin de düşük bir oy alması, AP'nin ise DP'nin en parlak

---

zıda, "Parlamentarizm, geri bırakılmış ülkelerde yeni sömürgecilerin bir oyunudur" diyordu (1966a). Yine *Yön* yazarlarından Cahit Tanyol, "Sömürge Demokrasisinin Nitelikleri" başlıklı yazısında, yeni sömürge ülkelerde sömürgecilerin hürriyet ve demokrasi kavramlarıyla ortaya çıktıklarını, "sömürge demokrasisi" denilebilecek bu toplumlarda halk iradesi, özgürlük ve demokrasi kavramlarının revaçta olduğunu ileri sürüyordu. Tanyol'a göre bu sömürge demokrasileri, mülkiyetin kutsallığı ve genel irade kavramlarına dayanmaktaydı. Oysa diyordu Tanyol, "Zulmü halk adına işlemek, bir sınıf adına işlemekten daha korkunçtur. Sınıf bilincinin olmadığı ve sınıf çıkarlarının bulunmadığı toplumlarda, halk iradesinden daha korkunç bir terör henüz keşfedilmemiştir. Halk iradesi iktisaden geri kalmış toplumlarda sömürge demokrasileri için en uygun ortamı yaratmaya, iş birlikçilerin iktidarını sağlamaya ve ülkenin satılmasına, kiraya verilmesine en elverişli bir kavramdır" (Tanyol, 1966a).

114 Örneğin: Soysal, 1965a ve Selçuk, 1965b. Seçimlerin hemen ertesinde yapılan bu eleştirilere ters yönde bir değerlendirmeyi ise Nisan 1966'da Avcıoğlu yapacaktı. Parlamentoculuğun Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde gerici bir rol oynadığını ileri süren Avcıoğlu, muhtemelen bu tezini güçlendirmek için, bu kez, CHP'nin seçimlerdeki yenilgisini "hâkim sınıfların çıkarını az çok zedeleyen görüşlerle ortaya çıkmasına" bağlayacaktı (Avcıoğlu, 1966j).

115 TİP'in başarısını, "meyhaneler, salonlar, kitaplar, dergiler, gazeteler, açık oturumlar, sokaklar, meydanlar derken sosyalizm sonunda parlamentoya girdi" diyerek en coşkulu karşılayan *Yön* yazarı Fethi Naci'ydi (1965h). Ancak Naci bir süre sonra *Yön*'den ayrılacaktı.

zamanına yaklaşan bir oy oranına sahip olması Yöncüleri hayal kırıklığına uğratmış ve parlamenter mücadeleye daha eleştirel bakmalarına yol açmıştı. Bu sonuçlardan Türkiye'de yakın zamanda parlamenter yoldan iktidara gelmenin imkânsız olduğu sonucunu çıkaran Yöncüler milli cephe politikasına daha bir sıkı sarılmış, gündemde sosyalizmin değil anti-emperyalist, anti-feodal bir mücadelenin olduğu yönündeki görüşlerini daha bir pekiştirmişlerdi. Oysa TİP'liler seçim sonuçlarını kendileri açısından bir başarı olarak değerlendiriyorlar, kısa sürede elde ettikleri bu başarıyı bir sonraki seçimlerde çok daha yükseklere çıkarma umudu taşıyorlardı. Dolayısıyla TİP'in sosyalizm ve sınıf vurgusu seçimlerden itibaren giderek yükselen bir seyir izleyecekti. Bu ise Yöncülerin milli cephe politikalarına ters bir tutumdu. Böylelikle Yöncülerin TİP'e karşı seçimlerden önce verdikleri destek kısa sürede sona erecek, *Yön* sayfalarında bu partiye karşı eleştirilerin dozu giderek artacaktı.

Yöncülerin TİP'e yönelik eleştirileri başlıca üç noktada toplanıyordu. Birincisi, bu partinin sosyalizme aşamalı geçişi kabul etmemesi ve anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi işçi sınıfının öncülüğünde verilecek tek mücadele olarak görmesi, Yöncülerin önce bütün milli sınıfların ittifakıyla anti-emperyalist ve anti-feodal mücadele, sonra kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçiş stratejisine uygun değildi. İkinci nokta, özellikle Aybar'ın konuşmalarında ara tabakaları, gerici ve halk düşmanı olarak nitelemeye başlaması ve parlamenter yola inanmayan Yöncüleri "tepeden inmecilik"le suçlamasıydı.[116] Yön Hareketi'nin parlamenter yoldan umudunu tamamen kestiği bir konjonktürde, TİP'in parlamenter yoldan iktidara gelerek sosyalizmi kuracağını ileri sürmesi, Yöncülere göre, bilim dışı bir popülist edebiyat, kötü bir romantizmdi (Yön, 1965m).[117] Üçüncü eleştiri ise TİP'in CHP'yi bütünüyle düzen partisi olarak tanımlaması, bu partiyle örneğin AP'yi aynı safta görmesiydi. Bu da Yöncülere göre ilerici cepheyi bölen ve zayıflatan bir tutumdu.

Yön'ün TİP'e yönelik eleştirileri 1965 seçimlerinden hemen sonra değil, 1966 Haziran'ındaki kısmi Senato seçimlerinden sonra başladı. Katılım oranının çok düşük olduğu seçimlerde[118] TİP oy oranını bir miktar arttırmıştı ama Avcıoğlu, TİP'in seçime katıldığı illerdeki mutlak oy sayısında bir gerileme olduğunu, üstelik de partinin Batı illerinde oy kaybedip Doğu illerinde oylarını arttırdığını belirterek, bu sonucu yetersiz buldu (1966*l*). Avcıoğlu bu değerlendirmeyi yaptıktan bir hafta sonra da "TİP'e Dair" başlıklı yazısıyla (1966m) *Yön* sayfalarında birkaç ay devam edecek olan TİP tartışmalarını başlattı.

116 *Yön*, TİP tartışmaları kapsamında Aybar'ın bu doğrultudaki bazı konuşmalarını sayfalarında yayınlamıştı (1966h; 1966i; 1966j).

117 Yöncülerin bu konuda "eski tüfekler"le ittifak halinde olduğuna yukarıda değinmiştik.

118 Kayıtlı seçmenlerin yalnızca % 54'ü oy kullanmıştı (Ahmad ve Ahmad; 1976: 313). Seçimler 23 ilde yapılmış, TİP bunların 22'sinde seçime katılmıştı (Ünsal, 2002: 441).

Avcıoğlu bu yazısında, programından ve tüzüğünden başlayarak TİP'i oldukça sert biçimde eleştiriyordu.[119] Avcıoğlu'na göre "TİP programındaki toplumsal yapının tahlili ile ilgili uzun açıklamalar, elli yıl önce yazılmış Batı kitaplarından yapılmış, çok genel planda kalan bir 'çeviri'den ibaretti". Ayrıca TİP'in bir tüzük maddesiyle parti organlarında görev alacaklar arasında işçi kökenlilere öncelik tanıması da yanlıştı. Bu madde, aslında işçiden kopuk sendika yöneticilerine imtiyaz tanımaktan başka bir anlama gelmiyordu. Avcıoğlu'na göre işçi ya da köylü olmak sosyalist bir partinin yönetiminde görev almak için bir imtiyaz sağlamamalıydı. Önemli olan sosyalist olmaktı. Üstelik parti organlarında gençlik kollarının temsilcilerine de yer vermemekle TİP "zinde güçleri" iyice küçümsemiş oluyordu. Fakat Avcıoğlu'na göre asıl sorun TİP'in işçi sınıfı öncülüğü meselesini ön plana çıkararak anti-emperyalist güçleri bölmesiydi (1966m).[120]

Avcıoğlu'na göre TİP'in işçi sınıfı öncülüğünü öne sürmesi ve anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi "aynı madalyonun iki yüzü" kabul ederek kendisini diğer anti-emperyalist güçlerden tecrit etmesi "sol sapma"; "tepeden inme–sandıktan çıkma" ayrımını mutlaklaştırıp her halükarda ikincisini savunması ise "sağ sapma"ydı. TİP'lilerin, kendilerini halka anlattıkça kısa sürede halkın desteğini kazanacakları yolundaki düşünceleri de sosyalist öğretiye uygun değildi (1966g). Avcıoğlu, TİP'in Kasım 1966'daki II. Büyük Kongresinden sonra yaptığı değerlendirmede de TİP'i, parti çıkarlarını sosyalizmin çıkarlarının önünde tutmakla suçluyor, TİP'lilerin CHP'deki ortanın solu ekibine gösterdikleri sert tepkileri buna yoruyordu (1966r).

İlhami Soysal da benzer şekilde TİP'i "tekkeci" olmakla suçluyordu (Soysal, 1966a).[121] *Yön* sayfalarındaki TİP tartışmaları, TİP'lilerin de katılımıyla

119 Bu ilk yazıya TİP'lilerden gelen tepkiler üzerine *Yön*, bu tartışmayı "sadece ve sadece sosyalizmin ve TİP'in yararına olacağı inancıyla" başlattıklarını açıklayacak (1966g); sonraki haftalarda tartışma giderek sertleşince, bu eleştirileri asla düşmanlık duygusuyla yapmadıklarını, "TİP'in başarısı[nı] bütün sosyalistlerin başarısı, başarısızlığı[nı] ise bütün sosyalistlerin başarısızlığı" olarak gördüklerini vurgulama gereği duyacaklardı (1966k).

120 "... Ne var ki TİP, bir yandan antiemperyalist mücadeleyi bir numaralı mesele sayarken, öte yandan klasik bir proleter-burjuva mücadelesinin sloganlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta ve zayıflatmaktadır. Başka bir deyişle TİP, aynı anda iki meydan muharebesi vermekte, üstelik ikinci muharebe yüzünden, ilk muharebeye hazır güçlerin azalmasına ve amaçların dağılmasına yol açmaktadır. Çok güçlü ve bilinçli kütlelerin bulunduğu ülkelerde iki mücadelenin birlikte yürütülmesi mümkündür. Türkiye'de durum böyle olmadığına göre, emperyalizme ve iş birlikçilerine karşı milletçe mücadeleye kesin öncelik tanımak ve onu proleter-burjuva mücadelesinden dikkatle ayırmak, kanımızca hayati bir meseledir. Bu konuda teorik vuzuhsuzluk, zararlı olmaktadır" (Avcıoğlu, 1966g).

121 "Bugünkü TİP yöneticileri, gayet açık ve seçik olarak bir 'tekkecilik' havası içinde hareket etmektedirler. Dün olduğu gibi bugün de kendilerine güvenmemektedirler. Bu güvensizlikten dolayıdır ki kendilerini 'tecrit' etmekte, sosyalizmi sadece kendilerinin temsil edebileceği inancı içinde boğulmaktadırlar" (Soysal, 1966a). Soysal, TİP'in parlamento çalışmalarını da yetersiz ve başarısız buluyordu.

bir süre devam etti. Üst düzey TİP yöneticileri değilse de bazı il yöneticileri ve üyeler Yöncülerin eleştirilerine yine *Yön* sayfalarında yanıt verdiler.[122] Fakat *Yön*'ün bu konudaki tutumu dergi kapanıncaya kadar devam edecekti.

Öncülük Sorunu: Ara Tabakalar ya da Zinde Güçler

Yön Hareketi, 1965–1967 aralığında parlamenter mücadeleden ümidini büyük ölçüde kesmişti. Özellikle TİP'in sınıf mücadelesini ve işçi sınıfının öncülüğünü esas alan çizgisinin Türkiye şartlarında sonuç vermeyeceğini düşünüyordu. Emperyalizme bağımlı az gelişmiş bir ülke olarak Türkiye'nin iktisadi koşullarının doğrudan sosyalizme geçmek için uygun olmadığını savunan Yön Hareketi'ne göre, Türkiye işçi sınıfı da buna bağlı olarak hem nicelik olarak yetersizdi, hem de gerekli mücadele deneyiminden ve sınıf bilincinden yoksundu. Bu durumda sosyalizmden önce anti-emperyalist ve anti-feodal nitelikli bir demokratik devrim zorunluydu. Demokratik devrim; komprador burjuvazi, kasaba eşrafı ve feodal toprak ağaları dışında, toplumun bütün sınıf ve tabakalarının çıkarına bir devrim olacaktı. Dolayısıyla da bu devrim, bir milli cephenin kurulmasını zorunlu kılıyordu. Yön Hareketi, Haziran 1967'de *Yön* dergisinin yayınına son verene kadar bu cephenin kurulması için mücadele etti.[123] *Yön* dergisinin sayfalarında ve –aslında bu dönemde etkinliği hayli azalmış olan– Sosyalist Kültür Derneği'nin düzenlediği toplantılarda sürekli bunun propagandasını yaptı. Yöncülere göre milli cephenin temel unsuru "zinde güçler" olacaktı. Bütün çabalarını, toplumun emekçi sınıflarını, öğrenci gençliği ve asker-sivil aydın zümreyi kapsayan bu güçleri demokratik devrim hedefi etrafında bir araya getirmek için harcadılar. TİP'i bu politikaya ikna etmek için uğraştılar; CHP'deki ortanın solu hareketini cephenin bir bileşeni

122 Çalışmamızın TİP bölümünde partinin bu konulardaki görüşlerine zaten yer vereceğimiz için burada bu tartışmanın ayrıntılarına girmiyoruz. Bazı örnekler için bkz: İleri, 1966a; Kocagöz, 1966; Engin, 1966; Dokur, 1966; Şeref, 1966a; 1966b; Dinç, 1966; Akın, 1966; Kafaoğlu, 1966a; Erdoğdu, 1966). TİP tartışmaları kapsamında Aslan Başer Kafaoğlu *Yön*'de TİP'in 1965 seçimlerinde aldığı oyları analiz eden bir yazı dizisi de hazırlamıştı (bkz: Kafaoğlu, 1966b, 1966c, 1966d ve 1967a).

123 Milli Cephe arayışı içindeki Yöncüler, bu cephede, solcu olmayan milliyetçi güçlerin de yer alabileceğini varsayıyorlar ve antiemperyalist bir tutum alabileceğini düşündükleri her siyasi çevreye umutla bakıyorlardı. Bu bağlamda, sağ kanatta yayın yapan ve *Yön* tarafından "İslam değerlerine ve geçmişimize bağlı bir yenileşme hareketinin fikriyatını yapmaya çalışan" bir dergi olarak tanımlanan *Hareket* dergisinden yapılan bir derleme *Yön*'de yayınlanmıştı. Yapılan alıntılarda bankaların ve sigortaların millileştirilmesi, toprakların kamulaştırılması savunuluyor, kapitalizmin milliyetçiliğin düşmanı olduğu ileri sürülüyordu (*Yön*, 1966*l*). İlhan Selçuk da bir yazısında, yer yer antiemperyalist tutumlar sergileyen Millet Partisi'nin antiemperyalist cephede yer alabileceğini savunmuştu. Sosyalistlerin öncülük ettiği milli kurtuluş savaşına ve antiemperyalist mücadeleye en küçük bir katkı koyan herkese bu cephede yer vardı (Selçuk, 1966d). Cevdet Kudret'in, ölümünün 30. yılı dolayısıyla Mehmet Akif Ersoy hakkında yazdığı ve şairin anti-emperyalist görüşlerinin ön plana çıkarıldığı bir incelemeye (Kudret, 1966) *Yön*'de, hem de kapaktan yer verilmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

olarak gördüler ve ürkütmemeye çalıştılar; orduyu ve askerleri cepheye çekebilmek için sürekli olarak Türk ordusunun ilerici geleneğinden söz eden yayınlar yaptılar, az gelişmiş ülkelerde ordunun ilerici bir rol oynayabileceğine dair tezler üreten Batılı ve Sovyet akademisyenlerin çalışmalarından teorik destek aldılar.

Daha önce de söylediğimiz gibi Yön Hareketi, başlangıcından itibaren, iktidarı almanın tek yolu olarak bir askerî darbeyi öngören, saf cuntacı bir hareket değildi. O dönemdeki dünya koşullarının ve özellikle de 27 Mayıs'ın etkisiyle ordunun ilerici bir rol oynayabileceğine inanıyorlardı ama bu mutlak bir inanç değildi. Ordunun her koşulda mutlaka ilerici bir tutum alacağını, ya da ordu eliyle alınan bir iktidarın mutlaka sosyalizme gideceğini savunmuyorlardı. Bizzat Hareketin önderi konumundaki Doğan Avcıoğlu'nun yazılarında, Mısır ve Cezayir örnekleri üzerinden, askerlerin iktidarının sosyalizm olmadığı, bu yönetimlerin sosyalizme geçebilmeleri için mutlaka emekçi sınıflara yaslanmaları gerektiği defalarca ifade edilmişti. Ancak ordu eliyle ilerici bir iktidarın kapısının aralanabileceğini düşünüyorlar, daha doğrusu umuyorlardı. Fakat bu konuda da toptancı bir yaklaşım içinde değillerdi. Türk ordusunun, egemen sınıfların bir aleti durumundaki Batı ordularından farklı olduğunu düşünüyorlardı ama, orduya bütünüyle ilerici bir misyon da yüklemiyorlardı.

Yön Hareketi, bu dönemde, bazı aksine söylentilere karşın, askerî bir darbe girişimi de beklemiyordu. Avcıoğlu'na göre, söz konusu dönemde ortam askerî bir "ihtilal" için uygun değildi[124] (1966y). Bununla birlikte Yöncüler, ordu içindeki gelişmeleri mümkün olduğunca yakından izliyor, zaman zaman *Yön* sayfalarında bu gelişmeleri analiz etmeye çalışıyorlardı. Daha çok ordunun ilerici geleneğine vurgu yapsalar da, gerektiğinde eleştirel bir tavır da alabiliyorlardı. ABD'nin ve yerli egemen sınıfların orduyu kendi yanlarına çekmek için giriştikleri operasyonlar ile ordu üst yönetiminin anti-komünist ve anti-demokratik bazı hareketleri Yöncüler tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Örneğin, 1966 yılının ortalarında Tabii Senatör Haydar Tunçkanat tarafından açıklanan bir CIA Raporu[125] *Yön*'de "Zinde Kuvvetleri Tahrip Planı" (1966m) başlığıyla sunulmuştu.[126] Yöncü-

124 Avcıoğlu, 1966 yılının sonlarında, Türkiye'de bir ihtilal ortamı olmadığını ileri sürerken, ekonomik göstergelerden hareket ediyordu: "… Türkiye'de henüz bir ihtilal ortamı yoktur. Bunu anlamak için Ankara kulislerinde yıllar boyudur zaman zaman fısıldanan iddialı söylentiler yerine, ekonomik barometreye şöyle bir göz atmak daha isabetli bir yoldur. Ekonomik barometre, gelecek için fırtına belirtileri göstermekle beraber, halen 'güzel hava'yı işaret etmektedir. Türk ekonomisinin şimdilik 1954-55 yılı rehaveti içinde bulunduğunu söylemek, pek yanlış bir benzetme olmayacaktır" (1966u).

125 ABD Büyükelçiliği söz konusu raporun sahte olduğunu açıklamış, fakat gelen baskılar üzerine raporu "tetkik ettireceğini" açıklayan hükümetin bu tetkiki bir türlü sonuçlanmamıştı (*Yön*, 1966m).

126 Raporda, "Halihazır subayların büyük çoğunluğunun reform psikozunun nüfuzu altında İnönü'nün körü körüne hayranları ve Adalet Partisi'ne körü körüne düşman" oldukları, "aynı

ler, CIA'nın Türkiye'deki "milliyetçi güçleri" bölme girişimi olarak yorumladıkları rapora büyük tepki gösterdiler (Avcıoğlu, 1967i).

Orduyu karşılarına almamaya büyük özen gösteren Yöncülerin, yine de gerektiğinde orduyu eleştirebildiklerini gösteren bir başka örnek de, *Yön* yazarı İlhami Soysal'ın Eylül 1966'da Ankara'da kaçırılarak dövülmesi olayı üzerine yaşanmıştı (Selçuk, 1966e).[127]

Fakat bu kişisel sayılabilecek eleştirilerden daha önemlisi Yöncülerin "Ordu Yardımlaşma Kurumu"nun (OYAK) işleviyle ilgili görüşleriydi. OYAK'ın subayların kapitalizme entegre edilmesi yönünde bir işlev gördüğünün farkına varmışlardı. Yüksek kademe ordu mensuplarının OYAK kanalıyla "iş hayatına" atılması, böylelikle de "zinde güçlerin" bu en önemli bileşeninin düzene bağlanması Yöncüleri endişelendirmişti. Onlara göre ordunun üst düzey yöneticilerinin bu şekilde iş dünyasıyla iç içe girmesi hem idare hukukunun ilkelerine hem de ordu geleneklerine aykırıydı (*Yön*, 1967m).

Yöncüler, ilerde *Devrim* dergisi dönemini ele alırken daha açık olarak göreceğimiz gibi, Türkiye'de orduyu hiçbir zaman yekpare bir bütün olarak görmemişler, egemen sınıflarla ordu arasındaki bağın her zaman farkında olmuşlardı. Ancak, ordunun egemen sınıfların bir aracı olduğu yolundaki görüşleri dünyanın pek çok ülkesi için doğru kabul etmekle birlikte, Türkiye için geçersiz saymışlardı. Onlara göre Türkiye'nin tarihsel gerçekleri bu görüşü doğrulamıyordu, aksine ordu Türkiye'de her zaman yeniliklerin öncüsü olmuştu. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin emperyalist ülkelerle girdiği ilişkiler ve özellikle de NATO'ya üye olması ordunun yapısını da değiştirmeye başlamış, 27 Mayıs'tan sonraki yıllarda gerçekleşen tasfiyelerle de ordunun ilerici yönü iyice budanmaya çalışılmıştı. Yöncüler yukarıda bazı örneklerini gördüğümüz üzere bu gelişmelere güçleri oranında karşı çıkmışlar, orduyu sağa kaydıracağını düşündükleri her hareketi eleştirmişlerdi. Fakat Yöncülere göre bütün sağcılaşma eğilimlerine rağmen orduda hâlâ ilerici gelenek hâkim durumdaydı ve Türkiye'yi belirlenen "yön"e götürecek güçler arasında temel güç yine de orduydu. Zaten 1967 yılı ortalarına gelindiğinde "milli cephe"nin kurulması yolunda pratik bir adım da atılamamıştı. CHP'deki ortanın solu hareketi ümit vermesine rağmen hâlâ güvenilir bir müttefik değildi;

---

zamanda bütün devlet cihazı[nın] muhalefete bağlı kimselerin elinde" olduğu tespiti yapılıyor ve bu durum, "rejim için potansiyel bir tehlike" olarak tanımlanıyordu. Fakat bu "tehlikelere" rağmen raporun sonucu, hazırlayanlar açısından umut vericiydi: "... ordu komutanlığı bizim memleketteki nüfuzumuzu kabule başlamıştır."

127 Yöncülerin tepkisi yalnızca Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'a yönelik değildi. Eski Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay (Mart 1966'da Cumhurbaşkanı seçilmişti) ve Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel de Yöncüler tarafından, tarafsız olmadıkları ve AP'yi destekler nitelikte demeçler verdikleri gerekçesiyle eleştirilmişti (Selçuk, 1967d).

TİP, diğer ilerici ve milliyetçi güçleri pek de umursamadan kendi yolunda gidiyordu.

Yön, böyle bir ortamda, 30 Haziran 1967'de çıkan 222. sayısıyla yayınına son verdi. *Yön*, son sayısında, bu kararın bir yıl önceden alındığını ve amacın da günlük bir yayın için hazırlık yapmak olduğunu duyurdu. "Yönden Okuyucuya" başlığıyla yayınlanan yazıda (1967a) *Yön*'ün yaklaşık 6 yıl süren yayın hayatının bir muhasebesi de yapılmıştı.[128]

Yön'ün yayın hayatına damgasını vuran siyasi hat, ilk dönemde sosyalizm, ikinci dönemde anti-emperyalizmdi. *Yön*, daha ilk sayısında ülke sorunlarının çözümünün sosyalizmde olduğunu söylemiş, kapitalizmin sadece Türkiye için değil, bütün az gelişmiş ülkeler için sömürü ve yoksulluktan başka bir şey getirmediğini ileri sürmüştü. Fakat Yöncüler zamanla sosyalizmi sonraki bir aşamaya erteleyerek, Türkiye'de öncelikle (kapitalist olmayan yol, milli demokrasi ya da, intikal devresi olarak adlandırılan) anti-feodal ve anti-emperyalist bir yönetimin kurulması için mücadele ettiler. Onlara göre, "emperyalizmin ve iş birlikçilerinin Türkiye'de en ürktükleri şey, milliyetçi bir güç birliğinin doğması"ydı, bunun için "milliyetçi güç birliğini inatçı bir ısrarla, emperyalizmin bütün oyunlarını gözler önüne sererek" savundular (*Yön*, 1967a). Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle o zamana kadar "Sam Amca dalkavuklarının tekelinde" olan milliyetçilik bayrağı *Yön* ile birlikte "kendi mutluluğunu, Türk halkının mutluluğunda görenlerin" elinde dalgalanmaya başlamıştı. Elbette *Yön*'ün savunduğu milliyetçilik, sağcıların milliyetçiliğinden tamamen farklıydı. Yön Hareketinin milliyetçilik anlayışında, siyasal olduğu kadar ekonomik bağımsızlık da temel alınıyor ve bunun da ancak kapitalizm dışı bir kalkınma metoduyla mümkün olduğu savunuluyordu. Kapitalizm altında bağımsızlık söz konusu olamazdı, kapitalizmin ilgası ise ister istemez bir toplumsal devrimi zorunlu kılıyordu. Avcıoğlu, derginin son sayısındaki yazısında bağımsızlık ile toplumsal devrim arasındaki ilişkiye dair tutumlarını net bir şekilde ifade etmişti (1967a):

128 Yazıda, *Yön*'ün ilk çıkışında yayınladığı bildiride ileri sürülen fikirlerin bugün tamamen doğrulandığını ve "sosyalist olsun olmasın bütün ilerici çevrelerde" benimsendiği öne sürülüyor; *Yön*'ün, yayın hayatı boyunca birçok tabuyu yıktığı (sosyalizm kelimesinin rahatça kullanılmasından Nazım Hikmet'in şiirlerinin yayınlanmasına, NATO'nun sorgulanmasından MİT'in anayasaya aykırı faaliyetlerinin eleştirilmesine dek); *Yön* projektörlerinin Türkiye'nin somut sorunlarının hemen hepsini aydınlatmaya çalıştığı, bunları yaparken her türlü dogmatizme karşı çıktığı, taraflı fakat siyasi partilerden bağımsız bir çizgi izlediği vurgulanıyordu. Kendisini, "milli ve sosyal uyanışın dergisi" olarak tanımlayan *Yön*, yayın hayatı boyunca, "soya yağından, gemi sanayiinin durumundan tutunuz da, en teorik tartışmalara kadar" Türkiye'nin bütün meselelerini aydınlattığı iddiasındaydı: "Türkiye'nin sosyal ve milli uyanışı konusunda söylenmedik pek az söz bıraktığımız inancındayız. ... Haftalık *Yön*'ün amacı, Türkiye'nin tablosunu ve çıkış yollarını ısrarlı bir yayınla ve ana çizgileriyle gözler önüne sermekti. Bunu tam olarak yaptığımız ve söylenmesi gereken her şeyi söylediğimiz kanısındayız" (Yön,1967a).

> Milliyetçiliğin ilk ve vazgeçilmez şartı, tam bağımsızlıktır. Günümüzde tam bağımsızlık, sosyal devrim yolundan geçmektedir. Sosyal devrim ise, ancak tam bağımsızlık içinde bütün sonuçlarıyla gerçekleştirilebilir. Milli ve sosyal hareket, bir fermuarın dişleri gibi birbirine kenetlenmiştir.

Avcıoğlu'nun "Son Söz"ünde de (1967a) Türkiye'de artık her şeyin bilindiğine dair bir saptama vardı. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren güçlerin, sorunların temelinde ekonomik bağımlılık ilişkilerinin yattığını bilmedikleri için sadece hukuksal düzenlemelerle yetindiklerini öne süren Avcıoğlu'na göre, bu durum artık geçerli değildi. Marx'ın ünlü "11. Tez"ini hatırlatırcasına *Yön*'ü kapatırken şöyle demişti: "Artık her şey bilinmektedir. Mesele, bundan böyle bilmek değil, bilinenleri gerçekleştirebilmektir" (1967a).

Avcıoğlu, Yön-Devrim Hareketinin bu ilk dergisini kapatırken artık *ne* yapılması gerektiğini tamamen ortaya koydukları kanısındaydı. *Nasıl* yapılacağı konusunda ise tam olarak bir açıklık yoktu. Ama en azından nasıl yapılmayacağı belliydi: Serbest seçimlerle, parlamenter yoldan olmayacaktı bu iş: "Emperyalizm usta, kudretli ve kararlı gözükmektedir. ... Emperyalizmin içerde dayandığı güçler de, bir baskı ve dalavereye ihtiyaç kalmaksızın, serbest seçimleri üst üste kazanmaktadırlar. İlhan Selçuk'un deyimiyle, emperyalizm sandıktan çıkmaktadır. Bu, halkçı ve milliyetçi güçler için -**şu ya da bu yoldan**- mutlaka değiştirilmesi gereken büyük bir talihsizlik ve büyük bir handikaptır" (1967a, vurgu: M.Ş.). *Yön*, İlhan Selçuk'un da belirttiği üzere (1967e), "Türkiye'de sosyalist strateji ne olmalıdır?" sorusunu sol güçlerin gündemine taşımış ve sayfalarında tartıştırarak sosyalist düşüncenin "strateji sorununda enine ve boyuna bir zenginlik kazanması"na çalışmıştı, ama dergi kapatılırken Yöncülerin savunduğu "milli cephe" stratejisi hayata geçirilememişti. "Şu ya da bu yol"dan neyin kastedildiği ise -belki o gün de sezilebiliyordu ama- yaklaşık iki buçuk yıl sonra *Devrim* dergisinin çıkışıyla açıklığa kavuşacaktı.

Üçüncü Dönem (1967–1971): Tek Yol "Devrim"

Yön dergisinin yayınına 1967 yılının Haziran ayında son verilirken, hedefin, teorik bir dergi ile bir günlük gazete çıkarmak olduğu duyurulmuştu. Ancak bu hedef hiçbir zaman gerçekleşmeyecek, Yöncüler yola yaklaşık iki buçuk yıl sonra yeniden bir haftalık dergiyle devam edeceklerdi: *Devrim*.

Devrim'in çıkışına kadar olan süreçte Doğan Avcıoğlu, CHP Yüksek Danışma Kurulu üyesi olarak çalıştı. İlhan Selçuk ve İlhami Soysal, etkili birer kalem olarak gazeteciliğe devam ettiler. Bu dönemde Yön Hareketinin en önemli üretimi Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı *Türkiye'nin Düzeni* kitabıydı. Bu kitapla *Yön* kapatılırken belirtilen iki hedeften biri gerçekleştirilmiş oluyordu. Günlük gazete çıkarılamamıştı ama, 1968 yılında yayınlanan *Türkiye'nin Düzeni* ile, ancak "kitaplar ya da aylık, üç aylık dergilerle" dol-

durulabileceği ifade edilen "yarının Türkiyesinin nasıl inşa edileceği konusundaki" (*Yön*, 1967a) boşluğu kapatmaya yönelik çok önemli bir adım atılmıştı.[129] Kitapta savunulan fikirler, Yön Hareketine yakınlık duysun duymasın, Türkiye sol hareketinin neredeyse tamamını derinden etkilemişti.[130]

Türkiye'nin Düzeni, *Yön*'de geliştirilmiş olan ve sonraki yıllarda *Devrim*'de işlenmeye devam edilecek olan belli başlı tezlerin bütünlüklü bir sunumuydu. Türkiye'nin sorunlarının kökeninde az gelişmişlik yatıyordu, bunun da temel sebebi Türkiye'nin normal yollardan kapitalistleşmesini engelleyen emperyalizmdi. Avcıoğlu'na göre o gün için kalkınmak isteyen bir ülkenin önünde üç alternatif vardı: Komünist Kalkınma Yolu, Amerikan Tipi Kalkınma Yolu ve Milli Devrimci Kalkınma Yolu (1998: 1011). Türkiye gibi, henüz feodal kalıntılardan kurtulamamış ve ancak komprador bir kapitalist sınıf yetiştirebilmiş olan ülkeler için, yabancı sermayeye ve özel sektöre dayanan Amerikan tipi yoldan kalkınmak mümkün değildi. Zaten Türkiye'de denenen bu yolun başarısızlığı pratikte de görülmüştü. Proletarya diktatörlüğünü öngören komünist kalkınma yolu ise[131] denendiği ülkelerde nispeten başarılı olmuş, bu yolu seçmiş olan ülkeler, "hayli kısa bir süre içinde modernleşmişler ve geri bir tarım toplumu olmaktan çıkıp sanayi toplumu haline gelmişler ya da gelme yoluna girmişlerdi" (1998: 1011). Fakat Avcıoğlu, -bir gerekçe ileri sürmeden- bu yolu da dışarıda bırakıyordu. Geriye "küçük burjuva çevrelerden gelen milliyetçi aydınların" öncülük

129 İlk baskısı Aralık 1968'de Bilgi Yayınevi'nden çıkan kitap, tam bir yıl sonra Aralık 1969'da dördüncü baskısını yapmıştı. Landau'nun deyişiyle, "*Yön*'deki belli başlı eğilimlerin başarılı bir özeti" (1979: 117) olan kitap büyük bir ilgiyle karşılanmış, kısa aralıklarla yeni baskılar yapmıştı. Yunus Nadi Ödülü'nü kazanan kitap, askerler ve öğrenciler tarafından da çok okunuyordu. Dönemin öğrenci liderlerinden Ertuğrul Kürkçü'ye göre, gençler arasında kitabı okumayanlar "muteber" sayılmıyordu (Atılgan, 2002a: 240). Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Dairesi Başkanı Celil Gürkan da kitabın silahlı kuvvetler içinde "elden ele dolaşan bir referans kitabı" haline geldiğini belirtmekte ve dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in kitabı "başucu kitabı" olarak daima elinin altında bulundurduğunu ve bir konuşma sırasında kendisine, "Celil, 'Türkiye'nin Düzeni' kitabını okumayan bir subayı ben çok eksik bulurum" dediğini aktarmaktadır (Gürkan, 1986: 104, 130).

130 Kitap, yalnızca o dönemde değil daha sonraki yıllarda da sol hareketin en önemli referans kaynaklarından biri olacaktı. Dönemin öğrenci önderlerinden Aydın Çubukçu, 2000 yılında yaptığı bir söyleşide *Türkiye'nin Düzeni*'nin etkisini şöyle tasvir edecekti (Atılgan, 2002b): "... bu kitapta öne sürülen görüşler, sosyalist sol üzerinde tahrip edici ve kalıcı etkiler yaratmıştır. Mahir'in yazdıkları boydan boya oradan kopya edilmiştir, Denizler'in savunması büyük oranda oradan etkilenmiştir. Bütün siyasi hareketlerin programında yer alan argümanlar oradan alınmıştır. Türkiye'nin tanımı, Türkiye ve Osmanlı tarihine bakış hep oradan nakledilmiştir." Türkiye'de büyük ilgi gören kitabı ABD Büyükelçisi derhal çevirttirmiş, *Times* gazetesi de kitaptan "son yılların siyasi olayı" diye söz etmişti (Atılgan, 2002a: 240). Kitabın bu kadar büyük bir ilgi görmesinde, Türkiye'nin sorunlarını tarihsel süreç içinde sistematik ve tutarlı biçimde analiz etmesinin ve daha da önemlisi bu analizden bir siyasal program çıkarmasının rolü olsa gerektir. Aydınoğlu'nun deyişiyle kitap, "bu dönemin en gelişkin programatik metnidir" ve daha uzun süre de aşılamayacaktır (1992: 60).

131 Avcıoğlu, Sovyetler Birliği'nde izlenen kalkınma stratejisini, ekonomik, siyasal ve toplumsal yönleriyle incelediği bölümde "Proletarya diktatörlüğü, komünist kalkınma modelinin temel taşıdır" diye yazmıştı (1998: 1032).

ettiği "milli devrimci kalkınma yolu" kalıyordu[132], ki bu yol, "bağımsızlık içinde toplumsal devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak" biçiminde tarif edilen Kemalist tezin "temele indirilmesinden ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesinden başka bir şey değildi"[133] (1998: 1224). Ancak bu yolun izlenebilmesi için de "güçlü ve azimli bir halk hareketine" dayanmak, tutucular koalisyonunun direnişini ve emperyalizmin oyunlarını "bilinçli kütle gücüne dayanarak" yenmek gerekiyordu (1998: 1092-1093).

O. Lange, kalkınma yollarını sosyalist, kapitalist ve milli devrimci kalkınma yolu olarak üçe ayırmıştı. Avcıoğlu ise "sosyalist kalkınma yolu" yerine "komünist kalkınma yolu" demeyi tercih etmişti. Avcıoğlu'nun bu değişikliği yaparken, Timur'un da belirttiği gibi, bu yolla arasına bir mesafe koymayı amaçladığı düşünülebilir. Zaten Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*'nin tamamında çok dikkatli bir dil kullanmıştı. Türkiye'nin tarihini analiz ederken büyük ölçüde Marksist yöntemden yararlanmış, ancak mümkün olduğunca kendisini Marksistlerden farklı bir pozisyonda göstermeye çalışmıştı. Avcıoğlu, *Aydınlık*'ta kitap üzerine bir değerlendirme yazan Şahin Alpay'ın da belirttiği gibi, *Türkiye'nin Düzeni* ile öncelikle asker-sivil aydın zümreye seslenmeyi amaçlamıştı ve kullandığı dilin bu zümre tarafından kabul edilebilir olmasına büyük özen göstermişti. Alpay'a göre Avcıoğlu, "milli devrimci kalkınma yolu" modelini de "asker-sivil aydın zümre gözünde kendisini Marksistlerden tam olarak ayırmak için" öne sürmüştü (Alpay, 1969a). Bizzat Avcıoğlu da, Hikmet Özdemir ile 1982–83 yıllarında yaptığı görüşmelerde bu durumu kabul etmiş, özellikle "milli devrimci kalkınma yolu"nu önerirken "1971 öncesinin özel koşullarını" dikkate aldığını, aslında sosyalist ve kapitalist yollardan başka üçüncü bir yolun bulunmadığını, Özdemir'in aktardığına göre, "vurgulayarak" belirtmişti (Özdemir, 1984: 103–104). Bu durum daha önce de altını çizmiş olduğumuz gibi sa-

132 Avcıoğlu bu modeli ana çizgileriyle şöyle özetlemişti (1998: 1091-1092):
1- Kamu sektörü ekonomide daimî bir yere sahiptir. Kamu sektörünün büyüme hızı özel sektör büyüme hızından daha yüksektir. Böylece, kamu sektörü giderek bütün ekonomide egemen duruma gelmektedir.
2- Stratejik nitelikte belli üretim kolları devletin elindedir. Bu faaliyetlerde kamu sektörü egemenliği, en kısa zamanda gerçekleştirilmektedir.
3- Birinci ve ikinci şıklar sonucu tekelci karakterdeki yerli ve yabancı sermayenin faaliyet alanı daraltılmaktadır.
4- Ortaçağ kalıntısı sınıfların tasfiyesi ve tarımın kalkınmada gerekli rolü oynayabilmesi için köklü bir toprak reformu zorunludur.
5- Temel sanayilerin kurulmasına öncelik veren ve esas itibariyle kamu sektörüne dayanan planlı sanayileşme, ülkenin kalkınmasını gerçekleştirmek ve ekonomik bağımsızlığını sağlam temellere oturtmak amacını taşır.
6- Kaynakların hem mali, hem de fiziki planlamasını öngören şümullü ve gerçekleştirilmesi zorunlu plan, bu tip kalkınmanın vazgeçilmez aracıdır.

133 Doğan Avcıoğlu, "milli devrimci kalkınma yolu" modelini Polonyalı Marksist iktisatçı Oscar Lange'dan almıştı. *Türkiye'nin Düzeni* üzerine bir eleştiri kaleme alan Taner Timur'un [Ertan Cengiz] bildirdiğine göre Lange bu modeli, 1961 yılında Mısır Merkez Bankasında verdiği konferanslar sırasında öne sürmüştü.

dece *Türkiye'nin Düzeni*'ne özgü de değildi. Avcıoğlu, ne pahasına olursa olsun iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen bir hareketin önderi olarak, *Yön* ve *Devrim*'deki yazılarında da siyaseti öncelikli alıyor ve gerektiğinde "pragmatist" davranabiliyordu.[134] Özellikle bir askerî cunta aracılığıyla iktidara gelme stratejisinin giderek netleştiği *Yön* sonrası dönemde bu durum çok daha geçerliydi.

Türkiye'nin Düzeni'nin belki de en zayıf yanı iktidarın nasıl alınacağına ilişkin tezleriydi.[135] *Yön* döneminden itibaren, özellikle de 1965 seçimlerinden sonra, parlamenter mücadeleden umudunu tamamen kesen Avcıoğlu, bu kitabıyla bu düşüncesini daha da netleştirmişti. Toplumda iktisaden egemen durumda bulunan tutucu güçlerin halkın oyu üzerinde de egemen olduklarını, dolayısıyla genel oya dayanan parlamenter sistemin tutucu bir rejime yol açtığını öne sürüyordu. Radikal bir toprak reformu, geniş çaplı millileştirmeler ve sosyal güvenlik önlemleriyle halkı bu boyunduruktan kurtarmadıkça, genel oy demokratik bir rejim için yeterli olamazdı. Üstelik ekonomik düzen değişmedikçe seçimleri kazanmak da anlamlı değildi (Avcıoğlu, 1998: 1216–17).

Türkiye'de işçi sınıfını hem nicel olarak hem de örgütlenme ve bilinç düzeyi bakımından yetersiz bulan[136] ve yakın bir gelecekte de bu sınıfın

134 Örneğin 1974 yılında yayınlanmaya başlanan *İlke* dergisi, Yön-Devrim Hareketini eleştirdiği bir yazısında, Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim*'in birinci sayısındaki yazısında etnik ve dinî temelli akımlara, özellikle de Alevicilik ve Kürtçülük tehlikesine dikkat çekmesini *Devrim*'in "kazanmak istediği 'asker-sivil aydın zümre'yi en hassas noktasından yakalamak" istemesine bağlıyor. *İlke*'ye göre, "*Devrim* grubu, sınıfsallık bakımından çok şey öğrendiği halde, kendisi 'zümresellikte' ısrar edip, asker-sivil aydın zümreyi ürkütebilecek bir terminoloji ve analizler silsilesi getirmek isteme"mişti (*İlke*, 1974a: 100, 101). *Devrim*'in iki yazı işleri sorumlusundan biri olan Hasan Cemal de, Avcıoğlu'nun, *Devrim* dergisinde, (aksi takdirde "askerlerden tecrit olacağını, asker üstünde etkisini yitireceğini" düşünerek), komünizm, işçi sınıfı, Kürt sorunu gibi konulardan uzak durmaya çalıştığını belirtmektedir (Cemal, 1999: 137). Yine de, haksızlık etmemek için, Avcıoğlu'nun bu konularda tamamen sessiz kalmadığını kabul etmek gerekir. *Devrim*, toplumsal ve siyasal mücadelede tuttukları yerle orantılı olmasa da zaman zaman işçi sınıfı ve Kürt sorununa değinen yazılar yayınlıyordu. Bizzat Avcıoğlu, *Devrim*'deki iki başyazısını Kürt sorununa ayırmış; bu yazılardan birinde (1970v) Türkiye'de bir Kürt devleti kurulmasına karşı çıkarak bunun "halkların çıkarına aykırı" olduğunu ileri sürmüş; buna karşılık, sorunun, "feodalizmi tam tasfiye eden köklü bir toprak reformu, Doğu'nun Batı ile bütünleşmesini amaç edinen bir bölgesel kalkınma programı ve bölgenin etnik özelliklerini göz önünde tutan geniş kapsamlı bir plan çerçevesinde" çözülebileceğini ileri sürmüştü.

135 TİP'li Timur ve MDD'ci Alpay kitap üzerine yazdıkları yazılarda tamamen ters sonuçlara varıyorlardı ama ortaklaştıkları bir nokta vardı. İki yazar da kitabın tarihe ilişkin bölümlerini daha yararlı buluyorlar, o güne ve geleceğe ilişkin analiz ve öngörülerini ise yanlış ya da eksik olarak değerlendiriyorlardı Timur'a göre Avcıoğlu ülkedeki gerici ve tutucu sınıfları iyi analiz etmişti ama bu analize dayandırdığı strateji bilimsel sosyalizme tamamen tersti. Alpay da Avcıoğlu'nun *düne* "diyalektik bir açıdan" bakmayı başardığını, ama *yarına* "metafizik bir gözle" bakmayı tercih ettiğini ileri sürmüştü (Alpay, 1969a; Timur, 1969a).

136 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*'nde işçi sınıfının durumunu anlatırken MDD'cilerin tezlerine başvurmuştu. Mihri Belli tarafından yazılan ve *Türk Solu* dergisinin 53. sayısının eki olarak verilen "Milli Demokratik Devrim" broşüründeki şu saptamalar Avcıoğlu'na göre Türkiye proletaryasının konumunu yansıtıyordu (Avcıoğlu bu satırları "Türk marksistleri proletaryanın mevcut durumunu şöyle değerlendirmektedirler" diyerek alıntılamıştı): "Türkiye proletarya-

devrimci mücadelenin öznesi haline gelemeyeceğini düşünen Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*'nde devrimci özneyi "milliyetçi-devrimci aydınlar" olarak tarif etmişti. "Tanzimatla birlikte, ülkenin yarı sömürge durumuna düşmesinden beri, bağımsız ve uygar bir vatan kurmak için" ön saflarda mücadele veren milliyetçi devrimci aydınlar ülkenin kaderinde "bir kez daha ön planda rol oynamaya aday"dılar (1998: 1222). Ancak bu güçlerin geçmişte düştükleri hataları tekrarlamamaları için bugün "işçisiyle, köylüsüyle, halkı gerçekten iktidara getirmek ve halk içinde erime"leri şarttı. Yoksa, milliyetçi-devrimci güçler iktidara gelseler bile, "bilinçli ve örgütlü halk desteği en kısa sürede sağlanmadıkça, tutucu güçler koalisyonunun dış müttefikleriyle birlikte kurdukları engeli aşabilmek hayaldi" (1998: 1223). Üstelik halka dayanmayan devletçi bir politika ister istemez geniş bir bürokrasi doğuracak, "tutuculuk, kırtasiyecilik ve halka destek olma yerine, halkın önüne engeller yığma" demek olan bürokrasi, devrimci yönelişin hızını kesen bir rol oynayacaktı. Bu tehlikeyi bertaraf etmenin tek yolu ise "halkın içinden gelen ve halkın nabzını elinde tutan devrimci bir partinin ve örgütlenmiş halk güçlerinin" uyanık davranması ve kalkınma hamlelerine öncülük etmesi olabilirdi. "Bürokrasi sorunu ancak, devrimci partinin başarısı ölçüsünde" çözülebilirdi (1998: 1218-1219). Avcıoğlu, "devrimci parti" konusunu açmamakla birlikte, bu partinin, iktidarın alınmasından sonra kurulacak bir parti olduğu anlaşılıyordu. Böylece, bir parti aracılığıyla örgütlenerek iktidarın alınabileceğine inanmayan Avcıoğlu, iktidar alındıktan hemen sonra halkı bir devrimci partide örgütlemeyi, iktidarın ilerici niteliğini koruyabilmesi açısından zorunlu sayıyordu.

Fakat milliyetçi devrimci aydınların iktidara nasıl gelecekleri konusu hâlâ açık değildi. Avcıoğlu sadece, yürürlükteki siyasi düzenden ümitlerini tamamen kesen milli devrimci güçlerin "sabırsızlanmakta ve kestirme çözüm yollarının cazibesine kapılmakta" (Timur, 1969a) olduklarını yazmıştı. Fakat, -elbette daha açık olarak yazamazdı ama- Avcıoğlu'nun, sivil aydınların *fikri* ile askerlerin *kılıcının* buluşmasının bu işi çözeceğini dü-

sının hala geniş ölçüde 'kendiliğinden sınıf' durumunda olduğu için 'kendisi için sınıf' olma yolunda ancak ilk adımları atmakta olduğu bir gerçektir. Türkiye'nin tarihinde hiçbir zaman gerçek bir kapitalist gelişme görmemiş olması, feodal ilişkilerle bağdaştırılmaya çalışılan bağımlı, kısır bir kapitalist ekonomide proleterin yerinin iğretiliği, sanayi işçilerinin büyük çoğunluğunun köyle bağlarını sürdürmeleri ve işçinin yarı-köylü vasfını muhafaza etmesi, şehirle köy arasındaki uçurumun derinliği, Türkiye Proletaryasının bilinçlenmesini, kendisi için sınıf niteliğine bürünmesini geciktiren etkenler arasında zikredilebilir" (Avcıoğlu, 1968: 521–22). Ayrıca Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*'nin sonraki baskılarında Türkiye'de bir işçi aristokrasisinin oluştuğunu da ileri sürmüştü. Türkiye'de işçilerin önemli bir kesiminin –özellikle de en eski ve vasıflı kısmının- devlet işletmelerinde çalıştığını belirten Avcıoğlu'na göre, bu işletmelerde çalışan işçilerin reel gelirleri 1950–65 döneminde siyasi iktidarlar tarafından bilinçli olarak arttırılmış, böylece "işçi sınıfının devrimci bilinçlenmeye en yakın" bu kesiminin sisteme kazanılması hedeflenmişti. 1960'ların sonuna gelindiğinde bu hedef önemli ölçüde gerçekleşmiş, devlet işletmelerinde çalışan işçilerin üye olduğu sendikalar işçi hareketinin en tutucu kesimini oluşturmuşlardı (1998: 1214).

şündüğü, kitabın genel yaklaşımından anlaşılmaktaydı. Böylece Avcıoğlu, Timur'un deyişiyle, "gerçek bir devrimci perspektife göre özne (sujet) olması gereken güçler, Avcıoğlu'nun optiğinde nesne (objet) olarak görül[üyor] ve metafizik bir 'milliyetçi-devrimci aydınlar' kategorisinin römorkuna yerleştiril[iyordu]" (Timur, 1969a).

Milli Demokratik Devrim Yerine Ulusal Kurtuluş Devrimi

İktidar stratejisi bakımından *Yön* döneminden belirgin çizgilerle ayrılabilecek olan 1969-71 döneminde Yön-Devrim Hareketi, yayın organına verilen isimden de anlaşıldığı gibi, doğrudan doğruya bir "devrim" yoluyla iktidarı almayı hedeflemişti.[137] "Devrim"den kastedilen ise öncelikle bir askerî cuntayla varolan iktidarı devirmek, ardından, nihai hedef olan sosyalizmi kurmak için, bir "Devrimci Parti" aracılığıyla işçi ve emekçileri örgütleyerek toplumsal devrimi başlatmaktı. Yön-Devrim Hareketi bu dönemde bir yandan dergi sayfalarında zinde güçlere dayanan iktidar stratejisinin "teori"sini yaparken, diğer yandan ordu içinde kurulmuş bulunan cuntalarla ilişkiye geçerek bu teoriyi "pratiğe" geçirmeye çalışacaktı.

Devrim'in *Yön*'den belki de en büyük farkı söylem düzeyinde ağırlığın sosyalizmden Kemalizme kaymasıydı. Gerek *Türkiye'nin Düzeni*'nde gerekse *Devrim*'de sosyalist ülkelerden hep övgüyle bahsedilmesine, bu ülkelerin özellikle ekonomik başarılarının ön plana çıkarılmasına rağmen, *Yön*'ün aksine *Devrim*'de Türkiye için sosyalist seçenekten pek söz edilmiyordu. *Devrim*, iktidarın ancak "zinde güçler"in ya da "milliyetçi-devrimci aydınlar"ın öncülüğünde bir hareketle alınabileceğini öngördüğü için bu güçleri küstürmemeye çalışıyordu. Ordunun anti-komünist ideolojinin etkisinde olduğunu bildiği için de -kendisi asla anti-komünist bir söylem tutturmamakla birlikte-, çubuğu Kemalizmden yana büküyordu. Bunda elbette *Yön*'de de savunulmuş olan "sosyalizme aşamalı geçiş" tezinin de payı vardı. *Devrim*'de "milli cephe" tezi terk edilmişti. TİP'in, ciddi başarılar elde edemese de parlamenter mücadelede ve işçi sınıfı öncülüğünde ısrar etmesi; CHP'nin, "ortanın solu" dahil bütün kanatlarıyla parlamenter demokrasiyi savunması; "eski tüfekler"in de askerler gözünde tehlikeli addedilmesi "milli cephe" ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Bu yeni dönemde *Devrim*'ciler TİP'i uzaktan izlemekle yetindiler, "eski tüfekler"e *Yön*'de açtıkları kapıları kapattılar, CHP'deki ortanın solu grubuyla ittifak arayışlarına son verdiler. Hatta, Ecevit'in önderliğindeki bu son grubun, "parlamenter hayalleri" beslemesinden endişelendikleri için, *Devrim* sayfalarından gerek Ecevit'e gerek CHP'ye sert eleştiriler yönelttiler.

137 İlk sayısı 21 Ekim 1969 tarihinde yayınlanan *Devrim*, 12 Mart 1971 askerî darbesinden sonra 7 sayı daha çıkacak ve 27 Nisan 1971 tarihli 79. sayısından sonra Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılacaktı.

İzlenen stratejiyle bağlantılı olarak *Devrim*'in kadrosu *Yön*'e göre daha dardı. Türkiye sol hareketi bu dönemde zaten ideolojik açıdan çeşitli gruplara ayrılmıştı ve örgütsel olarak da dağılmanın eşiğindeydi. TİP ve MDD kendi içinde hiziplere bölünmüştü, gençlik hareketi yavaş yavaş silahlı mücadeleye yöneliyordu. Her grup da doğal olarak kendi yayın organını çıkarıyordu. Ordu içinde yeniden çeşitli cuntalar oluşmaya başlamıştı. Bu durumda Yön-Devrim Hareketine göre en gerçekçi seçenek bu cuntalarla ilişkiye geçmekti. Nitekim *Devrim* sayfaları, çoğu eski Milli Birlik Komitesi üyesi olan ve bir kısmının adı çeşitli cunta girişimlerine karışmış/karışacak eski askerlere açılmıştı.

Devrim, 1969 genel seçimlerinin hemen ardından yayına başladı. Bu tarih özellikle seçilmişti; parlamenter yollardan iktidara gelmenin bir hayal olduğunun iyice ortaya çıkması beklenmişti. Nitekim seçimlerden AP zaferle çıkmış, CHP ve TİP ise küçük oranlarda da olsa oy kaybetmişlerdi.[138] Seçim sisteminin değiştirilmesi yüzünden TİP'in 15 olan milletvekili sayısı bu seçimlerde 2'ye düşmüştü.[139] Böylece Avcıoğlu ve arkadaşları için aradıkları ortam doğmuş oluyordu.

Devrim de, *Yön* gibi, bir bildiriyle çıktı.[140] "Seçimlerden sonra Türkiye yine aynı Türkiye'dir ve hiçbir şey değişmemiştir. Oysa, Türkiye, mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir" saptamasıyla başlayan bildiri, aslında Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'nde geliştirdiği tezlerinin kısa ve özlü bir özetiydi. Bildiride, ilk defa *Türkiye'nin Düzeni*'nde sözü edilen "devrimci parti", Kemalist devrimi tamamlama mücadelesinin öznesi olarak tarif ediliyordu. Fakat bu devrimci partinin niteliğine ve yapısına –ne zaman ve kimler tarafından kurulacağına, programına, örgütlenme biçimine vs.– dair hiçbir ipucu yoktu. Yalnız, bir devrimci iktidarın mutlaka halk desteğine dayanması gereğinin altı kalın kalın çizilmişti. *Bildiri*'ye göre "gerçek devrimcinin parolası", " 'halka rağmen halk için' değil, 'halkla beraber halk için devrim' " idi.

Anlaşıldığı kadarıyla *Devrim*'ciler, kendilerinin halktan kopuk, bürokratik, tepeden inme bir devrim peşinde oldukları iddialarını en baştan yanıtlamayı tercih etmişlerdi. Fakat *Devrim* sayfalarında da sık sık tekrarlanacak benzer uyarılara rağmen Yön-Devrim Hareketi hiçbir zaman "halkla beraber" parolasının gereğini yerine getirmek için çaba göstermeyecek; ne

138 Seçimde AP % 46.63, CHP % 27.36, TİP ise % 2.68 oranında oy almıştı. AP de 1965 seçimlerine göre oy kaybetmesine karşın, tek başına iktidara gelmesine yetecek oranda oy almayı başarmıştı (Ahmad ve Ahmad, 1976: 376-77).

139 Özellikle 1965 seçimlerinden sonra, "gelecek seçimde iktidardayız" yolu açıklamalar yapan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar açısından bu sonuç büyük bir hayal kırıklığıydı.

140 *Devrim*'in ilk sayısında yayınlanan bildiri ayrıca şu kaynakta da bulunabilir: Atılgan, 2002a: 361-372.

bir parti kuracak, ne de herhangi bir örgütlenme faaliyetinde bulunacaktı (ordu içinde kurulan cuntalarla girilen ilişkiler dışında).[141]

Daha öncede vurguladığımız gibi *Devrim* dergisi, *Yön*'e göre Kemalist söylemi belirgin bir biçimde ön plana çıkarmıştı. Fakat Avcıoğlu'nun ve *Devrim* grubunun Kemalizm yorumu daima anti-kapitalist bir içerik de taşıyordu. Atatürk'ün koyduğu hedeflere kapitalist sistem içinde ulaşmak imkânsızdı. Türkiye'nin yeniden bir ulusal kurtuluş savaşı vermek zorunda olduğunu öne süren Avcıoğlu'na göre, bu savaşın sonucunda bağımsızlığın kazanılması ve çağdaş uygarlığın yakalanması ancak kapitalist sistemin dışına çıkmakla mümkün olabilirdi. Bu da, bu mücadelenin aynı zamanda bir sınıf mücadelesi olması demekti:

> Günümüzün şartlarında ve özellikle **Türkiye'de bir ulusal kurtuluş devrimi, kapitalist çerçevede gerçekleştirilemez.** Kapitalizm, dışa bağımlılık, geri bir tarım, gecekondu sanayi ve artan toplumsal huzursuzluk demektir. Kapitalizm, büyük arazi sahiplerinden komprador burjuvaziye ve onun Anadolu'da gittikçe genişleyen kollarına kadar uzanan dışa bağlı en geri güçlerin toplumsal düzeni demektir. Tam bağımsızlık ve çağdaş uygarlık gibi Kemalizmin iki ana hedefine ulaşılması, kapitalist yapıların kırılmasıyla mümkündür. **Bu nedenle, bir ulusal kurtuluş devrimi, yalnızca bir ulusal sorun değildir, aynı zamanda sınıfsal bir sorundur** ve gücünü bir yarı sömürge kapitalizminden alan tutucular koalisyonunun ekonomik ve politik egemenliğine son verilmesini zorunlu kılar (Avcıoğlu, 1970b; vurgu: M.Ş.).

Fakat yine de bugünün mücadelesi sosyalizm mücadelesi değildi. Avcıoğlu, adını vermeden, sosyalizm mücadelesini ön plana çıkaran grupları "hayalci" buluyordu:[142]

Devrim'ciler, "sosyalizm" sözcüğünü pek kullanmıyorlar, Marksistlerle kendilerini ayrı göstermeye özel önem veriyorlardı ama, Avcıoğlu'nun yukarıdaki sözlerinden de anlaşıldığı üzere "nihai hedef" hâlâ sosyalizmdi. Ancak *Yön* döneminde olduğu gibi sosyalizme ancak aşamalı olarak geçilebileceğini düşünüyorlar, *Yön*'de "milli demokratik devrim" ya da "milli demokrasi" olarak tanımladıkları "intikal devresi"ni, şimdi "ulusal kurtuluş devrimi" şeklinde tanımlayarak, önceliği Kemalist devrimin tamamlanmasına veriyorlardı. Bu bağlamda Avcıoğlu, işçi sınıfı öncülüğünü savunan aydınları, "soyut bir proletarya edebiyatına saplandıkları" için eleştiriyordu (Avcıoğlu, 1970c). Avcıoğlu'na göre, "Çağımızda siyasi bilinç kazanmış, örgütlü bir proletaryanın, köklü toplumsal dönüşümlerde temel güç olduğu

141 Aslında *Devrim* grubunun cuntalarla girdikleri ilişkilere dair pek sağlıklı veriler yoktur. Ancak Avcıoğlu başta olmak üzere hareketin önde gelen bazı isimleri 12 Mart'tan sonra Madanoğlu cuntası davasında yargılanmışlardır.

142 Yön-Devrim Hareketi, *Yön*'deki "milli cephe" çağrısını *Devrim*'de sürdürmedi. Fakat devrimci saflarda gördükleri grupları sık sık "eylem birliğine" çağırdı (Avcıoğlu, 1970b; Mumcu, 1970a).

açık"tı ve "proletaryayı örgütlendirme ve bilinçlendirme yolundaki çabalar" övülecek çabalardı. Ne var ki, proletaryanın Türkiye'yi kurtaracağına inanan bu aydınlar, "Proletarya Türkiye'yi kurtarana kadar ne yapacağız?" sorusunu geçiştiriyorlar, "proletarya öncülüğü olmadan, hiçbir ilerici adım atılamaz" diyerek "entelektüel tembelliklerine bir gerekçe buluyorlar"dı. Bu durumda da bu aydınların soyut "proletarya sevdası"nın, Namık Kemal'in soyut "hürriyet" sevdasından farkı kalmıyordu. Oysa "devrimci aydınlarımızın yalnızca proletarya türküleri söylemekle yetinmeyip, devrimci iktidarın somut sorunlarına eğilmeleri ve çözüm yolları getirmeleri" gerekiyordu (Avcıoğlu, 1970c). Aslında Avcıoğlu, her ne kadar "ulusal kurtuluş devrimi" olarak da adlandırsa, devrimci bir iktidarın uygulayacağı programın mutlaka sınıfsal bir içeriğinin olması gerektiğini ve bu iktidarın *fiilen* de "halka dayanması"nın zorunlu olduğunu sık sık vurguluyordu. 12 Mart'tan yaklaşık bir ay önce, artık "dört başı mamur bir anayasanın vatanı kurtaracağına"pek az kişinin inandığını, kurtuluşun, "sınıfsal nitelikte köklü reformlarda ve devrimci bir düzen değişikliğinde" arandığını yazmıştı (1970g). Ancak Avcıoğlu'nun ve arkadaşlarının inanmadıkları şey, toplumda zorunlu gördükleri radikal dönüşümlerin ya da "ihtilal"in işçi sınıfının öncülüğündeki bir hareketle gerçekleşeceğiydi. Bunun için Türkiye'deki kapitalist gelişmenin yeterli olmadığını düşünüyorlar, işçi sınıfının nicel olarak zayıf, bilinç ve örgütlülük açısından geri olduğuna inanıyorlardı. Varolan işçi hareketinin de büyük oranda "işçi aristokrasisine" dayandığını, bu nedenle de reformist bir nitelik taşıdığını ileri sürüyorlardı.

Devrim'cilerin Kemalizm yorumuna göre, Kemalist devrimin sürdürülmesi çok partili hayatla bağdaşmıyordu. Atatürk döneminde girişilen iki deneme "genç Cumhuriyeti çok geçmeden iki yol ağzına getirmişti: Ya Batı politik kurumları reddedilecekti ya da devrimler yoluyla modern bir Türkiye kurma ülküsünden vazgeçerek hilafete ve yabancı sermaye egemenliğine yeniden rıza gösterilecekti" (*Devrim*, 1969a). Nitekim 1945'ten sonraki "üçüncü deneme ... antikemalist bir doğrultuda gelişmiş"ti. Avcıoğlu, çok partili hayatı bazı reformların yapılabilmesi açısından tek partili döneme göre daha avantajlı bulan Ecevit'i "halk dalkavukçuluğu ile halkçılığı, sandıkçılık ile devrimciliği karıştırmakla" ve bu yolla Kemalizmden uzaklaşmakla suçluyordu (Avcıoğlu, 1969b).

Mücadele Biçimi: Anti-Parlamentarizm ve "Sol" Cunta

Devrim, daha önce belirtilen anlayışına bağlı olarak, daha ilk sayıdan itibaren parlamenter sisteme karşı doğrudan saldırıya geçti. Avcıoğlu'nun ilk sayıdaki yazısı "Takke Düştü" başlığını taşıyordu (1969c) ve parlamenter sistemin ve seçimlerin ülkeyi çıkmazdan kurtaramadığının son seçimlerle bir kez daha kanıtlandığını ileri sürüyordu. "Henüz millet bile olabilmiş

değiliz: Aşiret ilişkileri, mezhep bağları, tarikatçılık, etnik özellikler, bölgecilik, feodal kalıntılardan temizlenememiş az gelişmiş bir kapitalist ekonomiye sahip bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ağır basmaktadır" diye yazan Avcıoğlu'na göre böyle bir ülkede parlamenter yollardan ilerici bir iktidarın kurulması, en azından kısa vadede, mümkün değildi.

Devrim'in 5. sayısından itibaren çok partili sisteme karşı bir yazı dizisine başlandı. "Rejim Tartışmalarını Başlatıyoruz: Anglosaksonlar Açısından Türkiye'de Parlamentoculuk" başlıklı ilk yazı Avcıoğlu'nun imzasını taşıyordu (1969d). "Parlamentoculuk Tartışmaları" üst başlığıyla aylarca devam eden dizide daha çok yabancı akademisyenlerin "az gelişmiş ülkelerde parlamenter sistemin işlemediği ve bu tür ülkelerde küçük burjuva aydınları ve ordunun ilerici bir rol oynayabildiğine/oynayabileceğine" dair tezler ileri süren yazıları yayınlandı.[143] Aslında bu yazı dizisinde parlamenter sisteme karşı öne sürülen argümanlar Yön-Devrim Hareketi açısından bir yenilik taşımıyordu. Parlamentoculuk, *Yön* dergisinden bu yana zaten her fırsatta benzer şekilde eleştirilmişti. Ancak *Devrim* dergisinde bu iş daha sistematik olarak yapılıyordu ve uluslararası saygınlığı olan akademisyen ve bilim adamlarına dayanılarak eleştirinin gücü arttırılıyordu.[144]

Avcıoğlu, mevcut demokrasiyi eleştirirken, -tabii adını vermeden- Lenin'in devlet ve demokrasi teorisine de gönderme yapıyordu. *Türkiye'nin Düzeni*'nde, komünistlerin, burjuva demokrasisini burjuvalar için demokrasi, işçi sınıfı ve emekçiler için diktatörlük; proletarya diktatörlüğünü ise, burjuvazi için diktatörlük, proletarya için demokrasi kabul ettiklerini yazmıştı. Bu anlamda, "Lenin'in dilinde proletarya diktatörlüğü, proletarya demokrasisi ile eş anlamlı"ydı (1968: 450). *Devrim*'de ise, Lenin'in adını anmadan, Türkiye'deki demokrasinin halk için diktatörlük anlamına geldiğini yazacaktı[145] (1970d).

143 "Parlamentoculuk Tartışmaları" üst başlığını taşıyan yazıların bazıları için bkz: Lalumiere ve Demichel, 1969; Lambert, 1969; Duverger, 1969; MacPherson, 1969; Mirsky, 1969a; Jaguaribe, 1969; Emerson, 1969; Bosch, 1969; Moore, 1969; Lowenthal, 1970; Pomeray, 1970. Bu yazıların bazıları, adı geçen yazar/yazarların kitaplarının bir bölümü ya da bir özeti olabiliyordu ve bu nedenle başlıkları da *Devrim* tarafından konulmuştu.

144 1965 seçimlerinde TİP listelerinden TBMM'ye giren Çetin Altan, *Devrim*'de, "Ben Milletvekili İken" başlıklı bir köşe yazıyordu ve yazılarında kendi deneyimlerinden yola çıkarak parlamenter yolun çıkmaz olduğunu göstermeye çalışıyordu.

145 Avcıoğlu "İktidar Boşluğu" başlıklı bir başka yazısında da Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu, yine adını anmadan, Lenin'in "devrimci durum" saptamasından hareketle analiz etmişti: "Bütün hayatını inandığı bir devrimin gerçekleştirilmesine adayan ünlü bir fikir ve eylem adamı, devrim olması için, halk kütlelerinin bilinçlenmelerini ve düzenin değişmesini istemelerini yeterli bulmaz. Egemen sınıfların da, 'eskiden olduğu gibi yaşayamaz ve yönetemez duruma düşmelerini' gerekli sayar. Türkiye'de devrimin birinci şartı gerçekleşmiş midir, bilmeyiz ama, ikinci şart gerçekleşmişe benzemektedir. Egemen sınıflar ve politikacılar, Türkiye'yi yönetemez duruma düşmüşlerdir" (1970h). Avcıoğlu, bu yazıyı, Şubat 1970'te Demirel Hükümetinin, AP'den 41 milletvekilinin bütçe aleyhinde oy vermesi nedeniyle istifa etmek zorunda kalmasından hemen sonra yazmıştı.

Tutucu güçler koalisyonu diktasının karşılığı da, Avcıoğlu'na göre, "halkın diktası", yani "gerçek demokrasi"ydi (1970d). Bir başka yazıda da mevcut "cici demokrasi"yi, "iş birlikçi sermayenin diktası" olarak tanımlamış, "halkın diktasının" ise gerçek demokrasi olduğunu ileri sürmüştü (1970f).

Devrim'de Türkiye'deki demokrasiden genellikle "cici demokrasi"[146] ya da "sandıksal demokrasi" olarak söz ediliyor; "halkın, halk eliyle, halk için yönetimi" olarak tanımlanan demokrasiyle, "ön seçimlerde milli iradenin satışa çıkarıldığı, parayı verenin düdüğü çaldığı" (Avcıoğlu, 1970e) cici demokrasinin hiçbir ilgisinin olmadığı ileri sürülüyordu. Seçimlere katılım oranın düşüklüğünü[147] halkın "cici demokrasiden usandığının" göstergesi olarak kabul eden Avcıoğlu'na göre, halk "hiçbir davaya ciddi bir çözüm getiremeyen cici demokrasiden ümidini kesmişti."

Yön-Devrim Hareketi, bu dönemde anti-parlamentarist söylemine uygun olarak mevcut siyasi partilere karşıt bir tutum almıştı. Özellikle CHP'ye karşı sert tutumu dikkat çekiyordu. 1961-65 döneminde temkinli bir iyimserlikle yaklaştığı, 1965-67 arasındaysa parti içindeki "ortanın solu" grubunu desteklediği CHP, *Devrim* döneminde tümüyle karşı cepheye alınmıştı. *Devrim*, ülkenin ihtiyaç duyduğu radikal reformların parlamentodan çıkmayacağına herkesi ikna etmeye çalışıyor, CHP'den de umudun kesilmesini istiyordu. CHP içinde Ecevit'in önderlik ettiği hareketin güçlenmesi "cici demokrasi"nin ömrünü uzatacak bir tehlike olarak görülüyordu. Avcıoğlu, Ecevit'e, Cemal'in deyişiyle, "acımasızca vurur"ken, "CHP'de askerî bir yönetime kredi açabileceğini düşündüğü Nihat Erim, Orhan Kabibay gibi politikacılarla, bütün Ecevit muhaliflerine destek" veriyordu [148] (Cemal, 1999: 210). Temmuz 1970'te yapılan CHP 20. Kongresinde Ecevit'in Genel Sekreter seçilmesi de, *Devrim*'de "CHP Artık Alternatif Değildir" şeklinde yorumlanmıştı. Muammer Aksoy tarafından kaleme alınan yazıda CHP'nin artık "alternatif olma niteliğini" kaybettiği ve "şike muhalefet" durumuna düştüğü savunuluyordu (Aksoy, 1970a). Elbette eleştiriler yalnızca Ecevit'e yönelik değildi. *Devrim*'de, CHP Genel Başkanı İnönü de, *Yön* dönemine

146 Avcıoğlu, yıllar sonra yazdığı bir yazıda, *Yön* ve *Devrim* yazarları olarak çok kullandıkları "cici demokrasi" deyimiyle neyi kastettiklerini şöyle anlatacaktı: "Bununla, çok partili siyasal sistemimizin halk iktidarı anlamına gelen demokrasiden çok uzak düştüğünü, 'sesli azınlık' diyebileceğimiz bir iki milyon kişiye nimetler ve çok geniş olanaklar sağlarken, 'sessiz çoğunluk' diyebileceğimiz gerçek halk kitlesini sistemin dışında bıraktığını, sermaye özgürlüğünü alabildiğine genişletirken, halk kitlesinden yana eylem ve düşünceyi çok sınırladığını belirtmek isterdik" (Avcıoğlu, 1980: 7).

147 1965 seçimlerine katılım oranı, o zamana kadar ki en düşük orandı: % 71; 1969 seçimlerinde ise bu oran daha da düşmüştü: % 64.35 (Ahmad ve Ahmad, 1976: 299 ve 376).

148 Fakat bu konuda *Devrim*'ciler arasındaki tutum farklılığına değinmekte fayda var. *Devrim* dergisine bir bütün olarak bakıldığında tereddütsüz bir CHP karşıtı tutum dikkat çekiyordu. Ancak, Cemal'e göre, bu konuda Avcıoğlu ile İlhan Selçuk arasında, sonunda Selçuk'un *Devrim*'den ayrılmasına kadar varan, bir anlaşmazlık vardı. Selçuk, CHP'deki Ecevit çizgisini, diğer kanatlara göre daha ilerici buluyor, *Devrim*'in tutucu kanattan yana görünmesini onaylamıyordu. Bu farklılık, Avcıoğlu ile Selçuk'un "arasında iplerin kopmasına giden yolda kilometre taşlarından biriydi" (Cemal, 1999: 210). Fakat 1970 yazında bu ikisinin yollarını ayıran başka sebepler de vardı. Bunlara biraz ilerde değineceğiz.

göre daha sert eleştirilmekteydi. Avcıoğlu, İnönü'nün siyasi rejimin yaşatılmasını bir araç değil bir amaç haline getirdiğini, "cici demokrasi"yi korumak için çırpındığını öne sürerek bu durumu "Paşa'nın çıkmazı" olarak değerlendiriyordu (Avcıoğlu, 1970j).

Devrim, CHP'nin aksine TİP'e karşı daha olumlu bir tutum içindeydi. Gerçi bu partiye aktif bir destek sunmuyordu ama karşısına da almıyordu. 1965 seçimlerinden sonra *Yön*'de TİP'e karşı başlatılan eleştiriler *Devrim*'de sürdürülmemişti. Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*'nde, TİP'in de diğer partiler gibi Güneydoğu'da köy ve toprak sahibi, nüfuzlu kişileri aday gösterdiğini ileri sürerek bu partinin de kazara iktidara gelse bile mevcut düzenle uzlaşmak zorunda kalacağını ima etmişti[149] (1968: 512), ama yine de *Devrim*'in TİP'e karşı genel yaklaşımı ılımlıydı. Parlamenter sisteme yöneltilen eleştirilerden bu parti de payını almakla birlikte hiçbir zaman doğrudan hedef alınmıyordu. *Devrim*, TİP içindeki gelişmeleri izliyor ve okuyucularına duyuruyor ama pek yorum yapmıyordu. Örneğin, Doğan Avcıoğlu hiçbir yazısını doğrudan TİP'e ayırmamıştı. *Devrim*'ciler, Atılgan'ın da belirttiği gibi (2002a: 243), muhtemel bir "ihtilal"den sonra TİP'li aydınlara ihtiyaç duyacaklarını düşünüyorlar, onları "ihtilal"e ikna etmeye çalışıyorlardı. Avcıoğlu, TİP'in izlediği parlamentarist çizgiden umutsuzdu, ama bu partinin faaliyetlerini tamamen gereksiz de bulmuyordu. Avcıoğlu'na göre, tarih Türkiye'de 1967-68'den itibaren çok hızlanmıştı ve TİP'in izlediği yoldan bu hıza yetişmek mümkün değildi. 1969 yılının sonlarında kendisiyle bir söyleşi yapan Çetin Yetkin'in "Solun seçim kazanma olanağı hiç mi yok?" şeklindeki sorusuna, "25-30 sene sonra olabilir. Bilmiyorum. 25-30 sene de öyle sandıkçılık oyununa Türkiye ekonomisinin tahammülü var mı? Yok gibi geliyor bana," diye cevap vermişti (Yetkin, 1998: 140). 12 Mart'tan kısa süre önce Rasih Nuri İleri'ye de şunları söylemişti (İleri, 1988a: 9-10):

> Yurdumuz ağır bir kriz içinde. Siz (TİP) işçi sınıfını örgütleyip eğitmek yolunu seçtiniz. Buna karşı değilim; ancak bu uzun vadeli bir girişimdir, vaktimiz yok, süratle bir çatışmaya gidiyoruz. Biz zinde kuvvetleri de yanımıza alarak gerçek anlamıyla Atatürkçü, devrimci bir Türkiye kurulabileceğine inanıyoruz. Sosyalizme bu yoldan varılabileceğini saptıyoruz, güç dengesi buna elverişli.

149 Avcıoğlu, parlamenter yolun bir çıkmaz olduğuna o kadar inanıyor ve herkesi de inandırmak istiyordu ki, 1970 yılında Şili'de "Halk Cephesi"nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesinin Türkiye'de sol hareketin parlamenter sisteme olan güveni arttırmasının önüne geçmeye çalışmıştı. Şili'deki seçim zaferini "sandıksal sosyalizm" diye niteleyerek küçümseyen Avcıoğlu, Türkiye'deki bazı "cici demokrasi devrimcileri"nin, bu ülkedeki gelişmelere bakarak "Şili örneği sandıksal yoldan devrim yapılabileceğini kanıtladı" sanısına kapılmalarını eleştirmişti. Oysa Şili ve Türkiye çok farklı ülkelerdi (Şili'de yaklaşık 150 yıldır çok partili sistem uygulanmaktaydı; bu, Halk Cephesi'nin ya da sol partilerin ilk seçim zaferi değildi; bu ülkede okuma yazma ve şehirleşme oranı Türkiye'ye göre çok daha yüksekti… vs.) ve bu ülkede daha önce girişilen reform çabaları hep hüsranla sonuçlanmıştı. Allende yönetimi de büyük ihtimalle kurulu düzeni değiştiremeyecek, "sandıktan çıkan Halk Cephesi, tutucu sandıksal düzenin esiri olmaktan kurtulamayacaktı" (1970k). Bununla birlikte *Devrim*'de yayınlanan bir başka yorumda Halk Cephesi iktidarına ihtiyatlı bir iyimserlikle yaklaşılıyordu (Aşkın, 1970).

Öncülük Sorunu: Zinde Güçler ve Ordu

Parlamenter sisteme kesin cephe alan, işçi sınıfı mücadelesinden kısa vadede umutlu olmayan Yön-Devrim Hareketi bu dönemde gözünü tamamen "zinde güçler"e, yani asker-sivil aydınlara dikmişti. Fakat bu dönemde asıl olarak ön plana çıkarılan güç, silahlı kuvvetlerdi. Ordu içinde 1967 yılından başlayarak çok sayıda cunta kurulmuştu ve Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları da bu cuntalarla görüşmeler yapıyorlardı. *Devrim* dergisi ordu içindeki bu grupların haberlerini ve bildirilerini yayınlıyor, sürekli olarak "ordunun Kemalist ve ilerici geleneğini" ön plana çıkarıyor, az gelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de ordunun tarihsel olarak ilerici bir rol oynadığını ve bu ilerici misyonunu halen devam ettirdiğini ileri süren incelemelere yer veriyordu. Dergide, düzensiz de olsa, Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Dündar Seyhan, Suphi Gürsoytrak, Kemal Tüfekçioğlu gibi asker kökenli kişiler de yazıyordu.

Devrim grubuyla, birçoğu 27 Mayıs darbesinde rol oynamış bulunan bu eski askerler arasındaki ittifak, "fikir - kılıç" ittifakının zorunluluğuna olan inançtan kaynaklanıyordu. Avcıoğlu ve arkadaşları, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda bir "ihtilal"i zorunlu görüyorlar, bu ihtilalin ise zinde güçlerin en önemli grubu olan askerler olmadan yapılamayacağını düşünüyorlardı. Ancak gerekli fikrî alt yapısı hazırlanmamış bir askerî yönetimin de başarılı olamayacağını biliyorlardı. Askerler de bu durumun farkındaydı; 27 Mayıs, ciddi bir programa dayanmayan bir askerî müdahalenin hiçbir sorunu çözemediğini göstermişti. 1968-69 yıllarından itibaren yeni bir müdahale için hazırlanan subaylar, bir kere daha 27 Mayıs'ın hatalarını tekrarlamamak için bir "program" arayışı içindeydi. Yön-Devrim Hareketi'nin ürettiği programı, Türkiye'nin içinde bulunduğu "çıkmaz"dan kurtulabilmesi için bir umut olarak görüyorlardı. 27 Mayıs darbesi sırasında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı olan ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı tutuklayanlar arasında yer alan Osman Köksal, askerlerin bu konudaki düşüncelerini, *Devrim*'de 27 Mayıs Hareketini değerlendirdiği bir yazısında özlü bir şekilde ifade etmişti:

> Kuvvet ne yön tayin edebilir ve ne de mimarlık yapabilir. Ayrıca kuvvet yenilebilir de... Yenilmeyen tek güç, fikirdir. Fikir, yenilmeyen başlı başına bir güç ise de, Kuvvetle (kılıçla) kenetlenen fikrin başaramayacağı ihtilal, devrim yoktur. ... İhtilalleri Fikir-Kuvvet (kılıç) kenetlenmesi yapar" (Köksal, 1970).

Askerlerin bir kısmı aradıkları "fikri" Yön-Devrim Hareketi'nde bulmuşlardı. Bir yandan hareketin önde gelenleri ile görüşmeler yapıyorlar, bir yandan yazılarıyla *Devrim*'e destek veriyorlardı. *Devrim* grubu da bir yandan, zamanın gittikçe daraldığını düşünerek, cuntacı subaylarla görüşme-

lerini sürdürüyor, diğer taraftan, daha geniş çevrelerin desteğini alabilmek umuduyla, parlamenter yolun hiçbir umut vaat etmediği Türkiye'de, geriye kalan tek seçeneğin propagandasını yapıyordu: mevcut "iktidar boşluğu" koşullarında zaten kaçınılmaz olan askerî müdahaleyi sola çekmek.

Devrim, ilk sayısından son sayısına kadar sürekli aynı propagandayı yaptı: Parlamenter yol tam bir çıkmazdır, buna karşılık Türkiye gibi temel sınıfların güçlü olmadığı az gelişmiş ülkelerde ara tabakalar (milliyetçi-devrimci aydınlar) kritik bir rol oynamaktadır ve bu güçler bir şekilde iktidara geldikleri takdirde –kapitalist yoldan kalkınmak imkânsız olduğu için– ister istemez kapitalist olmayan yola girecekler, oradan da sosyalizme yöneleceklerdir. Türkiye'nin bir avantajı da halk sınıflarından gelen Türk ordusunun ilerici bir geleneğe sahip olmasıdır.

Avcıoğlu, *Yön*'de olduğu gibi *Devrim*'de de Türkiye'nin son yüzyıllık tarihinin bir zinde güçler tarihi olduğunu, Türk ordusunun ilerici bir geleneğin sürdürücüsü olduğunu ve mevcut bunalımdan yine bu güçlerin (asker-sivil milliyetçi devrimciler topluluğu) öncülüğünde çıkılabileceğini savunan pek çok yazı yazdı (1970d, 1970e, 1970m, 1970n). Ayrıca büyük kısmı daha önce değindiğimiz "Parlamento Tartışmaları" başlıklı yazı dizisinde ve çoğu yabancı akademisyenlere ait olmak üzere, benzer tezler savunan çok sayıda yazı yayınlandı.[150] *Devrim* sayfalarında bazı Asya, Afrika ya da Latin Amerika ülkelerindeki "ilerici" askerî yönetimler de konu ediliyor, bu ülkeler adeta Türkiye'ye örnek gösteriliyordu.[151]

Yön döneminde de parlamenter demokrasi ve zinde güçler hakkında benzer tezler savunulmuştu, ama *Devrim*'de bu tezler yalnızca "teorik" düzlemde savunulmuyor aynı zamanda ordu içindeki çeşitli gruplarla ilgili haberler de veriliyor, bu grupların bildirileri yayınlanıyordu. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan hoşnutsuz olan ve "kötü gidişin" sorumluluğunu siyasi partilere yükleyen bu grupların görüşleri *Devrim*'de öne sürülen tezlerle büyük paralellik gösteriyordu.

1969 yılı sonlarında 69 subayın yayınladığı "Devrimciler Ölür, Devrimler Sürer" başlıklı bildiri, *Devrim*'de yayınlanan ilk askerî bildiriydi (1969b). *Devrim*, olayların gelişimiyle ilgili olarak okurlarını bilgilendirdiği haberde bildiriye tamamen sahip çıkmış ve "69'lar bildirisini tüm asker-sivil devrimciler olarak imza"ladığını açıklamıştı (1970h). Aynı sayıda bu kez de ordudan ihraç edilen beş teğmenin "Türk Halkına" başlıklı bildirisi yine ilk sayfada yer almıştı. Bu türden bildiriler arasında en dikkat çekenleri

150 Bazı örnekler için bkz: Mirsky, 1970a; Harris, 1970; Janowits, 1970; Zıt, 1970; Pomeray, 1970; Fresco, 1970; Kırdar, 1970.

151 Birkaç örnek vermek gerekirse: "Libya'da İlerici Subay Yönetimi" (1970d); "Devrimci Subayların Yönettiği Bir Ülke: Peru" (1970e); "Irak'ın Antiemperyalist İktidarı" (Ataöv, 1970); "Atatürk'ün İzinde Milliyetçi Bir Lider: Nasır" (1970f); "Sudan'da Hür subaylar Rejimi" (1970g).

"Devrimci Ordu Gücü" imzalı bildirilerdi.[152] Ordunun alt kademelerinden geldiği anlaşılan ve temelde ordunun Kemalist devrimi sürdürmeye kararlı olduğunu vurgulayan bu bildirilerde asker-sivil bütün devrimciler "eylem birliği"ne çağırılıyordu[153] (*Devrim*, 1970i; 1970j; 1970k). Bu bildirilerden ikincisinin yayınlandığı sayıda[154] Avcıoğlu da "Devrimci Ordu Gücü" başlıklı bir yazı kaleme almış, yazıda "devrimci ordu gücü"nü tanımlamıştı (1970n). Bu tanımlamadan anlaşıldığına göre, Devrimci Ordu Gücü (DOG), salt askerlerden, ordu içindeki bir cunta ya da hizipten oluşan bir güç değildi. DOG daha çok "zinde güçler"in yeni adı olarak kullanılmıştı. "Asker, sivil genç devrimci aydınlar, öğretmenler ve üniversite gençliği"nden oluşan DOG, "devrimin ilk andaki dayanağı"ydı. (1971b: 21). Devrimci ordu gücünün lideri ise, Mustafa Kemal'di. Avcıoğlu'na göre, devrimci ordu gücü, "halk içinde erimeyi ve gerçek bir halk iktidarını kurmayı başarabildiği ölçüde" Kemalist devrimi tamamlayacak ve Türkiye'nin "makus talihini" yenecekti (Avcıoğlu, 1970n).

Devrim dergisinde bir yandan Türk ordusunun ilerici geleneğine dair yazılar yayınlanır ve mevcut bunalımdan da ancak ordunun yardımıyla çıkılabileceği savunulurken bir yandan da –*Yön* dergisinde olduğu gibi– üst kademe komutanlara oldukça sert eleştiriler yöneltiliyordu. Ordunun Amerika ve NATO ile giderek daha sıkı ilişkilere girmesi ve devrimci subayları hedef alan tasfiye operasyonları bu eleştirilerin başlıca konusuydu. Ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıları kabul etmekle birlikte, çözümü "cici demokrasi" içinde aramak gerektiğini savunan yüksek rütbeli komutanlar, hat-

152 *Devrim*'in iki sorumlu yazı işleri müdüründen biri olan Hasan Cemal, 1999 yılında yayımladığı anılarında Devrimci Ordu Gücü imzasıyla yayınlanan bu bildirilerin "sahte" olduğunu, bu bildirilerin çoğunu bizzat Doğan Avcıoğlu'nun, birkaç tanesini de İlhami Soysal'ın kaleme aldığını iddia etmektedir. Cemal'e göre bu sahte bildirilerin amacı, "genç subayları kışkırtarak darbe ortamı hazırlamaktı" (Cemal, 1999: 40-41). *Devrim* dergisi ile bir ilişkisi olmamakla birlikte, Doğan Avcıoğlu'nun yakın arkadaşlarından olan Yalçın Küçük ise Cemal'in bu iddialarını ciddi bulmamaktadır. Küçük'e göre ordu içinde zaten çok sayıda cunta vardı ve *Devrim*'cilerin bunları kışkırtmasına hiç gerek yoktu. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi kriz yeterince kışkırtıcıydı. (Erenus ve Küçük, 2000: 205).

153 Devrimci Ordu Gücü imzalı bu bildirilerden birinde (*Devrim*, 1970j), "yarıda bıraktırılan ve yolundan saptırılan Kemalist eylemi amaçlarına ulaştırmak için DEVRİM zorunludur" deniyor ve bu devrimin amacı; "ülkenin tam bağımsızlığını gerçekleştirmek, halkın mutluluğunu sağlamak, gerçek bir halk yönetimi kurmak ve çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşmak" olarak açıklanıyordu. Devrimci Ordu Gücü'nün bildirisinde bir an önce uygulamaya konulması gereken tedbirler de sıralanıyordu ki bu tedbirler daha önceleri bir çok defa *Yön* ve *Devrim* sayfalarında yazılmış olan devrim programıyla hemen hemen aynıydı: toprak ve tarım devrimi; yeraltı servetlerinin millileştirilmesi; bankalar, sigorta şirketleri ve dış ticaretin devletleştirilmesi; devlet eliyle büyük sanayinin kurulması ve ağır sanayiye yönelinmesi; devletçi bir kalkınma politikasının izlenmesi ve planın özel sektör için de zorunlu olması; sosyal devlet ve eşit işe eşit ücret ilkelerinin yaşama geçirilmesi; eğitim ve sağlığın ticaret konusu olmaktan çıkarılması; irtica yuvalarının dağıtılması; devletin halkın hizmetinde olması; ulusal ordu özleminin gerçekleştirilmesi; bütün devletlerle dostluk ve barış içinde bir arada yaşamayı amaçlayan dış politika izlenmesi; tam bağımsızlığın sağlanması…

154 Bu bildirilerle ilgili olarak *Devrim* dergisine sık sık soruşturma da açılıyordu. Örneğin Devrimci Ordu Gücü başlıklı ilk bildiri nedeniyle Ankara Savcılığı'nın açtığı soruşturmanın gerekçesi, askeri isyana teşvik edici yazı yayınlamaktı (*Devrim*, 1970*l*).

ta Milli Güvenlik Kurulu (MGK) da bu eleştirilerden paylarını alıyorlardı. Türk ordusunun, egemen sınıflar tarafından bilinçli ve planlı bir şekilde sağa çekilmek istendiğine dair bir yazıda, Türkiye'de de hükümetin hazırladığı son personel yasasında ordu mensuplarına yüksek maaşlar öngörerek bu sonuca ulaşmak istediği iddia ediliyordu (Zıt, 1970). Avcıoğlu da (1970f), 15-16 Haziran işçi eylemlerinden sonra ilan edilen sıkıyönetimin sola, işçi hareketine ve devrimci öğrencilere karşı baskıcı uygulamalarını eleştirdiği bir yazıda, söz konusu uygulamaların "birkaç gafil büyük paşa"nın işi olduğunu, fakat bu tür uygulamaların ordunun bütününü temsil etmediğini ileri sürmüştü.[155]

Fakat tekrar vurgulamak gerekir ki, *Devrim*'cilerin orduya karşı bu eleştirel tutumu sadece ordunun en üst kademeleriyle sınırlıydı ve Türk ordusunun bir bütün olarak değerlendirildiğinde hâlâ ilerici olduğuna inanıyorlardı, en azından inanmak istiyorlardı. Derginin hemen her sayısında bu türden yorumlara yer veriliyordu.[156] Avcıoğlu, Türkiye'de, Yunanistan'da olduğu türden sağcı/faşist bir cunta kurulabileceğinden söz edenlere karşı, Türk ordusunun tarihsel geleneği ve yapısının yanı sıra Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartların da buna izin vermeyeceğini ileri sürmüştü. Ülkenin geri ekonomik şartları tutucu bir iktidarın yaşaması için elverişli değildi (1970p). Ayrıca, kimi yabancı kaynaklarca da desteklenerek, Türk ordusunun aslında solcu olduğuna ve sıkıyönetim sırasında subayların çoğunluğunun ordunun işçi ve öğrencilere karşı kullanılmasına karşı çıktıklarına dair manşetler de atılmıştı (*Devrim*, 1970p; Fresco, 1970).

Başta Avcıoğlu olmak üzere, Yön-Devrim Hareketinin aydınları, bir yandan OYAK vb. kurumsal düzenlemeler ve ABD ile girilen yakın ilişki-

155 *Devrim* yazarlarından Uğur Mumcu, daha sıkıyönetim ilan edilir edilmez yetkilileri uyarmıştı: "Sıkıyönetim keyfî yönetim değildir" (Mumcu, 1970c). *Devrim*'de birkaç hafta sonra yer alan başka bir yazıda da sıkıyönetimin işçi karşıtı politikalarına değinilmiş; bazı "miyop işverenlerin" sıkıyönetim şartlarından yararlanarak, anayasal haklarını savunmuş olan işçileri işten çıkarmaya başladıkları, keyfî biçimde tutuklanan işçilerin karakollarda polis dayağından geçirildikleri vurgulanarak sermaye sınıfı uyarılmıştı: "Rüzgar eken sermayedar er geç fırtına biçecektir!" (*Devrim*, 1970n). *Devrim*, birkaç sayı sonra sıkıyönetime karşı tavrını manşete taşıyacaktı: "Sıkıyönetim Kalkmalıdır" (*Devrim*, 1970o).

156 Devrim yazarlarının, ve belki de Türkiye aydınlarının bir bölümünün o dönemki halet-i ruhiyesini göstermesi açısından İlber Ortaylı'nın bir yazısına değinmek uygun olabilir. Yön-Devrim Hareketinin içinde yer almamakla birlikte bir *Devrim* yazarı olan Ortaylı'nın yazısı, Mrozek'in "Sınırdaki Ev" adlı yapıtından Orhan Duru tarafından uyarlanan ve Ankara Sanat Tiyatrosu tarafından aynı adla sahneye konan oyunu konu alıyordu. İlginç olan, oyunun, anti-bürokratik, anti-militarist ve ütopyacı bulunarak eleştirilmesiydi: "Oyun tüm büyük devletlerin düşmanlığı, bürokrasi düşmanlığı yaptığı gibi, anti-militarist fikirlerin de savunuculuğunu yapıyor. Bu sonuncu tutumun bugün için ülkemizde ne kadar yanlış olduğunu söylemeye gerek yoktur sanıyoruz. Hem yanlış, hem de tehlikeli. Neredesiniz, hangi zamandasınız, kimlerle karşı karşıyasınız? On dokuzuncu yüzyıl ütopik Fransız sosyalistlerinin fikirlerini sahneye nasıl çıkartırsınız? İşin ilginç yönü tam bir tutucu görüşle, bütün büyük devletlerin taşlanmasıdır: Dikkatin içimize giren asıl düşmandan kaydırılması için, bu bugün kasten yapılmaktadır. En sonunda ülkemizin somut koşulları içinde gülünçlüğü ve lüzumsuzluğu açık olan antimilitarist ve savaş düşmanı bir tiradla perde kapanıyor, … Devrimci olmayan, ütopik özlemlerle yaratılmış bir eserle karşı karşıyayız" (Ortaylı, 1970).

ler nedeniyle ordunun giderek sisteme entegre edildiğinin farkında olsalar da, diğer yandan bu entegrasyonun henüz tam olarak gerçekleşmediğine, mevcut durumda ordunun büyük ölçüde "ilerici geleneğini" koruduğuna inanıyorlardı. Yaşanan deneyimlerin ışığında, çok partili sisteme inançlarını tamamen kaybetmişlerdi ve Türkiye'nin gittikçe ağırlaşan sorunlarının ancak bir "devrim"le çözülebileceğini düşünüyorlardı. Devrim ve iktidar sorununun sınıfsal yanını hiçbir zaman inkâr etmemekle birlikte, Türkiye'nin, işçi sınıfı öncülüğünde bir devrim için uygun koşullara sahip olmadığını savunuyorlardı. Evet, işçi hareketi gelişiyor, işçi sınıfı "kendiliğinden sınıf"tan "kendisi için sınıf" olmaya doğru gidiyordu ama bu süreç yavaş ilerliyordu. Oysa Türkiye'nin kaybedecek hiç zamanı yoktu. Zaten emperyalizme bağımlı ve feodal kalıntılardan kurtulamamış bir ülkede doğrudan sosyalizme geçmek mümkün değildi; Türkiye'nin gündeminde ikinci bir "ulusal kurtuluş devrimi" vardı.[157] Diğer taraftan Mustafa Kemal'in deyişiyle "Türk ulusu ne vakit yükselmek istemişse, ona ordusu öncü olmuştu" (*Devrim*, 1970r) ve bu ordu, sivil aydınların da desteği ile çok değil daha on yıl önce, bir 27 Mayıs sabahında ülkesine bir kez daha sahip çıkmıştı. Gerici iktidarı deviren zinde güçler her ne kadar -"doğru fikre" sahip olmadıkları için- aldıkları iktidarı kısa sürede yeniden emperyalizm-komprador burjuvazi-feodal ağa ittifakına devretmişseler de, şimdi yeniden bir çözüm arayışına girmişlerdi. Bu durumda *Devrim* çevresi için iktidarın bir kez daha askerî bir müdahale yoluyla alınması tek seçenek olarak görünüyordu. Üstelik *Devrim*'cilerin silahlı kuvvetlere olan bu ilgisi tek taraflı da değildi. 1968-69'dan başlayarak ordu içinde kurulan cuntalar, eksikliğini hissettikleri *fikri* edinmek için *Devrim* dergisini ilgiyle takip ediyor, bununla da kalmayarak *Devrim* dergisinin bürosunu ziyaret ederek Avcıoğlu ve arkadaşlarıyla ilişki kurmanın yollarını arıyorlardı. Avcıoğlu ve arkadaşları da bu *fikri* üretmek için özel bir çaba gösteriyordu. *Devrim* dergisi düzenli olarak Türkiye'nin sorunlarının çözüm yolları üzerine incelemeler yayınlıyor, özellikle Avcıoğlu yazılarıyla muhtemel bir "devrim"in programını oluşturuyordu.[158] Kısacası, kenetlenmek için fikir kılıcını, kılıç fikrini arıyordu.

157 *Yön* döneminde devrimin ilk aşamasının adı "demokratik devrim" ya da "milli demokratik devrim"ken *Devrim* döneminde bu adlandırmalardan vazgeçilmiş, "ulusal kurtuluş devrimi"nde karar kılınmıştı. Bu tercihte iki faktörün rol oynadığı düşünülebilir. Bir defa, 1969-71 aralığında, henüz bir siyasi örgütü olmasa da, MDD adıyla anılan ciddi bir hareket vardı ve bu hareketin söylemi Yön-Devrim Hareketinin söyleminden gittikçe uzaklaşıyordu. İkincisi, "ulusal kurtuluş devrimi" ifadesinin "zinde güçler", ya da yeni adlandırmayla "Devrimci Ordu Gücü" tarafından daha kolay benimseneceği varsayılıyordu. Giderek sınıf mücadelesini ön plana çıkaran ve daha "komünizan" söylemler kullanan, üstelik de bazı kanatları silahlı mücadeleye yönelmekte olan MDD Hareketi ile aynı yerde durmadıklarını göstermek, silahlı kuvvetlerin sempatisini kazanmak isteyen *Devrim*'ciler için önemliydi.

158 Bu "program" 12 Mart darbesinden çok kısa bir süre önce (Şubat 1971'de), *Devrim Üzerine* adlı bir kitapta yayınlandı (Avcıoğlu, 1971b). Aşağıda bu kitapta ileri sürülen *fikrin* kimi yönlerine değineceğiz.

Aslında Avcıoğlu ve arkadaşları için, genelde sanıldığının aksine,[159] ideal *kılıç* ordununki değildi. Ancak kendilerini seçeneksiz hissediyorlardı. 12 Mart'a doğru giden süreçte Doğan Avcıoğlu her durumda "cici demokrasi"nin sonunun geldiğini görmüştü. Ona göre, bu süreçte, askerî müdahale yoluyla da olsa sol güçlerin iktidarı alma ihtimali vardı ve bu fırsat değerlendirilmeliydi. Aksi takdirde sağ ya da faşizan güçler alacaktı iktidarı. Ama bir yandan da emekçi dinamiği eksik, salt bürokrasiye dayanan "sol" bir iktidarın karşılaşacağı tehlikelerin farkındaydı Avcıoğlu. Böyle bir iktidar "her iki yöne de" (sağa ya da sola) kayabilir, hatta zamanla emperyalizmle uzlaşmak zorunda kalırdı. Yazılarında bu handikaba dikkat çeken Avcıoğlu, "ilgili herkesi" uyarıyor ve bu tehlikeye karşı önlemler almaya çalışıyordu. Yapılması gereken, bürokratik iktidarı sola çekmeye çalışmak ve işçi ve emekçileri örgütlemek üzere "devrim"den hemen sonra bir "Devrimci Parti" kurmaktı.

Öncelikle Avcıoğlu'nun "devrim" sözcüğünden, sanıldığı gibi basit bir cuntacılığı ya da iktidarı elinde tutanlar arasındaki basit bir kadro değişikliğini kastetmediğini söylemek gerekir. Aksine, hiçbir zaman tam bir açıklıkta yazmadıysa da, "devrim"in Marksist literatürdeki anlamının farkındaydı. Siyasal iktidarın bir toplumsal sınıftan diğerine geçmesi anlamında "siyasal devrim" ve "bir üretim tarzından daha ileri bir üretim tarzına geçiş" anlamındaki "toplumsal devrim" kavramlarını *Yön* ve *Devrim* yazılarında pek kullanmamıştı ama, yazılarının dikkatli ve bütünlüklü bir okuması, "devrim" sorununu bu içerikte algıladığını göstermektedir. Atatürk'ün "tam bağımsızlık" ilkesi, yalnız bir duygusal milliyetçi talep değil, kalkınmanın vazgeçilmez ön şartı"dır diye yazmış ve eklemişti: "Öte yandan tam bağımsızlığın gerçekleştirilmesi, ülke içinde de sınıfsal bir değişikliği, yani bir **toplumsal devrimi** gerektirmektedir" (1971b: 36-37; vurgu: MŞ.). Yine Avcıoğlu'nun tanımıyla, "Devrim, en basit deyimiyle eski düzenin egemen sınıflarıyla birlikte yıkılması ve yükselen toplumsal güçlerin kendi düzenini getirmesi"ydi[160] (1971b: 9). Bu yeni düzenin kurulması ise, iktidarın

159 Siyasi tarih yazınında genellikle Yön-Devrim Hareketi'nin "cuntacı" özelliği abartılmıştır. Hareketin, sınıf mücadelesine, iktidarın mutlaka emekçi sınıflara dayanması gerektiğine ilişkin tezleri görmezden gelinmiş ya da önemsenmemiştir. Oysa biraz aşağıda göstereceğimiz üzere Avcıoğlu ve arkadaşları bir bürokratik iktidarı hiç de idealleştirmemişler, aksine emekçi sınıflara dayanmayan bir iktidarın eninde sonunda emperyalizmle uzlaşacağına dikkat çekmişlerdir. Devrim grubunun fiilen cuntacı ilişkilere girmesinin nedeni, işçi sınıfına dayanan bir hareketin örgütlenmesi için zaman olmadığına dair inançlarıydı. Bu ise, salt "devrimci" bir acelecilikten ziyade, *her halükarda* "cici demokrasi"nin sonunun geldiğine dair gözlemlerinden kaynaklanıyordu. Öyle ki sol, ya da sola açık bir müdahale ile iktidar alınamazsa, cici demokrasiye son veren, sağ ve faşizan bir cunta olacaktı. O halde yapılması gereken, elden geldiğince, ordu içindeki sol gruplara destek vermekti.

160 Bir *Devrim* yazarı olan Uğur Mumcu da devrimi "üretim araçları" ve üretim ilişkileri" gibi Marksist kavramları kullanarak tanımlamıştı: "Devrim, egemen sınıfların üretim araçları üzerindeki tekellerine son verip bu araçlar üzerine halkın egemenliğini kurmak demektir. Devrimcilik, bu toplumsal gerçeklere göre bir anlam ve kapsam ifade eder. Üretim ilişkilerini değiştirmek, üretim araçları üzerindeki egemenliği değiştirmekle mümkün olabilir" (Mumcu, 1970b).

alınmasından sonra başlayacak uzun ve zor bir süreçte gerçekleşecekti (1971b:33). Zaten özellikle *Yön* sayfaları, orijinal metinlere pek referansta bulunulmasa da, Marksist literatürdeki aşamalı devrim anlayışının savunusuyla doluydu. Elbette Avcıoğlu ve arkadaşları Türkiye'nin "demokratik devrim" aşamasında olduğunu savunuyorlardı; öyle ki Yön-Devrim Hareketinin bütün yayınlarında pek çok kez Türkiye devriminin "asgari programı" ilan edilmişti.[161] Hareket, seçtiği stratejinin gereği olarak "maksimum program" konusunda ise, Yalçın Küçük'ün deyişiyle, "hep sırlı bir tutumu" tercih etmişti (1997: 643).

Yön-Devrim Hareketinin Marksizme en uzak olduğu nokta ise, devrimci özne konusundaydı. Burada da, aslında "teorik" bir karışıklıktan ziyade "pratik" bir güvensizlik söz konusuydu. Türkiye işçi sınıfının hem nicel olarak, hem de örgütlenme ve bilinç düzeyi bakımından zayıf olması nedeniyle bir devrime öncülük edemeyeceğini düşünen Hareket, 27 Mayıs'ın ve o dönemde bazı Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki anti-emperyalist ve halkçı askerî yönetimlerin etkisi altında kalarak[162] Türkiye'de de zinde güçlerin bir devrime öncülük edebileceğine inanmıştı. Ancak bu inanç hiçbir zaman tam bir "ikamecilik" boyutlarına varmamış, "zinde güçler", sadece iktidarın alınabilmesi için güçlerinden yararlanılması gereken bir kategori olarak değerlendirilmişti. Yoksa devrimin anti-kapitalist ve sınıfsal yönü her zaman önemle vurgulanıyordu. Üstelik Avcıoğlu tarafından zaman zaman gündeme getirilen "devrimci parti" –hiçbir zaman teorik planda geliştirilmemiş ve pratikte kurulması için bir girişimde bulunulmamış olsa da– devrimde öncülüğü emekçi sınıfların alması için bir araç olarak düşünülüyordu.

Hatırlanacağı gibi, Avcıoğlu, devrimci partiden ilk kez *Türkiye'nin Düzeni*'nde (1968: 486, 488, 523) söz etmişti. Fakat kitapta bu partinin nasıl, ne zaman, kimler tarafından kurulacağına dair hiçbir şey söylenmiyordu. Ancak, kitabın genel mantığından, "devrimci parti"nin, Timur'un da belirttiği gibi (1969a), iktidar alındıktan sonra kurulacağı anlaşılıyordu. Zira, devrimci parti, adının geçtiği her yerde, devrimci iktidarın karşılaşacağı olası sorunları çözecek bir özne olarak kurgulanmıştı.

Avcıoğlu, *Devrim* dergisindeki yazılarında da devrimci parti konusuna birkaç kez değindi (1970a, 1970d). Fakat bu yazılarda da parti fikri bir açıklığa kavuşturulmadı. Yine de bu kez partinin "devrim"den önce kurulmasının düşünüldüğünü gösteren işaretler vardı. Türkiye'nin mevcut güçler dengesinde "iç ve dış sömürücü güçler"in çok ağır bastığını, sömürülen geniş

161 Daha önce de vurguladığımız gibi, *Devrim* dergisinde "demokratik devrim"in yerini "ulusal kurtuluş devrimi" almıştı ki, bu da, zamanın Marksizminin "çağımız ulusal kurtuluş savaşları ve sosyalizme geçiş çağıdır" şeklindeki belirlemesine uygundu. Gerçi Marksizmin bu belirlemesi sömürge ülkeler için geçerliydi ama Yön-Devrim hareketine göre Türkiye de en azından yarı-sömürge bir ülkeydi zaten.

162 Bu faktörlere, o dönem Sovyetler Birliği tarafından az gelişmiş ülkeler için önerilen "kapitalist olmayan yol" tezlerinin etkisini de eklemek gerekir.

halk kitlesinin "yeterli bilinç, örgüt ve tecrübeden yoksun" olduğunu vurgulayan Avcıoğlu'na göre, "halk güçlerini seferber etmeyi başarmış, gerçekten devrimci bir partinin yokluğu kendini hissettirmekte"ydi (1970a). Böylece, Türkiye'nin kurtuluşunu ezilen sınıflar mücadelesinin başarısına bağlayan Avcıoğlu, bu kurtuluşun en etkin aracı olarak "devrimci parti"yi görüyordu:

> Türkiye'mizin içine düşürüldüğü çıkmazdan kurtuluşu, bir politik biçim sorunu olmadan önce, **sınıfsal** bir sorundur. Temel dava, tutucu güçler koalisyonunun ekonomik ve politik diktasına kesinlikle son verilmesidir. Bu da tutucu güçler koalisyonu üzerinde, halkın diktasını kurabilmekle mümkündür. İşçi, köylü ve aydının en bilinçli unsurlarını sinesinde toplayan bir **devrimci parti**, tutucu güçler koalisyonunun tasfiyesi ve halk egemenliğinin gerçekleştirilmesi için en etkin araçtır (Avcıoğlu, 1970d; vurgu: M.Ş.).

Ne var ki, devrimci parti konusu, Avcıoğlu ve arkadaşları için hiçbir zaman bir "fikir" olmanın ötesine geçemedi. Parti hiçbir zaman kurulmadığı gibi, bu yönde herhangi bir somut girişimde de bulunulmadı. Yalnızca, *Devrim*'in 47. sayısında "Devrim Partisi Niyetleri" başlığı altında bazı devrimci çevrelerde bu konuda "sondajlar yapılmakta" olduğunu bildiren bir "haber" yayınlandı:

> Öte yandan mevcut partileri toptan mahkûm eden bazı devrimci çevreler, seçim vurma hesaplarına hiç iltifat etmeyen, bir düzen değişikliği programını hiçbir taviz vermeden bütün ayrıntılarıyla kamuoyuna sunan "kadro partisi" niteliğinde bir Devrim Partisi kurmak için sondajlar yapmakta, devrimci kişilerle temas aramaktadır. Fakat bu çabalar, henüz dar bir çevrenin niyetlerinden öteye gidebilmiş değildir (*Devrim*, 1970r).

Eldeki verilerden, Avcıoğlu'nun bir dönem kadro partisi niteliğinde bir devrimci parti kurmayı düşündüğü sonucu çıkmaktadır. Ancak bu düşünce hiçbir zaman bir "niyet" olmanın ötesine geçmemiş, bir "girişim" haline bile gelmemiştir. Herhalde Avcıoğlu, çevresinde bu fikre yeterince destek bulamamıştı ve ordu içinde hızlanan "cuntalar savaşı" bu iş için yeterince zaman olmadığını gösteriyordu.[163] Yine de, böyle bir partinin yokluğunda

163 Yine de Avcıoğlu, "devrimci parti"nin bir zorunluluk olduğuna kesin olarak inanıyordu. Şubat 1971'de çıkan ve birçoğu daha önce Devrim'de çıkmış yazılardan oluşan Devrim Üzerine adlı kitabında, "… halk güçlerinin asıl örgütü devrimci parti olacaktır. Devrimi başlatan güçler, işçi, köylü ve küçük üreticiyle devrimci parti içinde kaynaştıkları ve kenetlendikleri ölçüde devrimi sağlam bir temele oturtabileceklerdir" diye yazmıştı. "Sınıfsal ve ulusal gerçekleri" ön planda tutacak olan devrimci parti, "bilimin ışığında tutarlı ve gerçekçi olması gereken ideolojisini geliştirecek ve geniş kitleye benimsetecekti." Çünkü, "devrimin en büyük güvenliği, geniş kitlelerin sağlam ideolojik eğitimi"ydi; "fikirler, kitleye mal olduğu ölçüde, en büyük maddi güç"tü (Bu son görüş kuşkusuz Marx'tan mülhemdi). Devrimci parti kapılarını sömürücülere sımsıkı kapatacak, kendi sağında yer alacak partilere de izin vermeyecekti. "Ulusal kurtuluş devrimini … daha ileri götürmek isteyen sol partilere ise geniş bir faaliyet alanı" tanıyacaktı (1971b: 23-24). Bu son cümleden Avcıoğlu'nun aşamalı devrim anlayışını koruduğu anlaşılmaktadır. Ulusal Kurtuluş Devrimi, daha ileri götürülmesi gereken bir devrimin ilk aşamasıdır ve bundan sonraki aşamada devrimi ileriye götürecek olan "sol parti", belli ki bir sınıf partisi olacaktır.

kurulacak bir bürokrasi iktidarının da kolayca egemen sınıflar ve emperyalizmle uzlaşabileceğini düşünen Avcıoğlu, işçi ve emekçi sınıfları örgütleyecek devrimci partinin, hiç değilse iktidar alındıktan sonra hızla kurulması gerektiğini savunuyordu. Zira, " 'su içinde balık'[164] gibi kitlelerle kaynaşmış, bilimsel halkçı bir ideolojiyi benimsemiş partiler, toplumsal devrimin vazgeçilmez aracını teşkil etmekte"ydiler (1971b: 39). Devrimle kurulacak iktidarın, "halkın iktidarı" olabilmesinin yegane güvencesi böyle bir devrimci partiydi.

Her fırsatta, Türk ordusunun ilerici geleneklerine vurgu yapan, Batı ordularından farklılıklarını öne çıkaran ve "milliyetçi devrimci aydınlar"ın Türkiye'de çok önemli ve özel bir yer tuttuğunu öne süren Avcıoğlu, "devrimci parti"nin yokluğunda, askerî bir diktanın ya da bürokratik bir iktidarın çözüm olmadığını biliyordu. "**Bir askerî dikta çözüm yolu değildir.** Halktan kopuk bir askerî yönetim, tutucu güçler koalisyonu çemberini kıramayacağı gibi, kendi iç çekişmeleri içinde çöküp gitmeye mahkûmdur" (vurgu: M.Ş.) diye yazmış ve eklemişti: "Dava, halkın partisi eliyle, tutucu güçler koalisyonu diktasına son verme ve yerine halkın diktasını, yani gerçek demokrasiyi kurma davasıdır" (1970d). Herkesin bir cunta beklentisi içine girdiği, özellikle Ecevit'in konuşmalarında sık sık bir askerî müdahale tehlikesinden söz ettiği 1970 yazında da cuntanın çözüm olmadığını bir kez daha vurgulamıştı (1970f): "Cunta hikayesine gelince, **halktan kopuk cunta yönetimleri, defalarca yazdığımız üzere, çözüm yolu değildir. Türkiye'yi ancak ve ancak demokratik bir halk iktidarı kurtarabilir.** Kesin inancımız budur" (vurgu: M.Ş.).

"Genellikle çürümüş ve satılmış" (1970a) olarak nitelediği bürokrasinin üst kademelerinin, emperyalizme ve "cici demokrasi"ye bağlılığına dikkat çeken Avcıoğlu'na göre, "köklü bir düzen değişikliği, ancak kudretli iç ve dış sömürü çemberi ile bürokrasinin tutucu çarkı kırılarak ve bütün bu çetin engeller yok edilerek gerçekleştirilebilir"di; bu güç işi ise, ancak, "devrimci fikirlerle ... kenetlenmiş devrimciler, halkın gücünü seferber edip, gerçek bir halk iktidarı kurabildikleri takdirde" başarabilirlerdi. Türkiye'nin "makus talihi" (1970a) ancak "örgütlü ve bilinçli halk kütleleri eliyle" (1970s) yenilebilirdi. Halihazırda böyle bir güç yoktu ama, yapılması gereken, bir an önce bu gücü inşa etmeye girişmekti.[165] Fakat Avcıoğlu –belli ki bir cunta

164 Mao'nun bu ünlü benzetmesine gönderme yapan Avcıoğlu, yazıda Mao'nun adını anmamıştı. Daha öncede vurguladığımız gibi Avcıoğlu yazılarında bazen Marx ve Lenin'in de bazı düşüncelerini kullanıyor, fakat isimlerini anmıyordu. Bunun sebebi, siyasal stratejisine uygun olarak, kendisini Marksist ve komünistlerden ayrı göstermek istemesiydi.

165 Halk güçleri içinde işçi sınıfının "başta gelen bir önem taşıdığını" kaydeden Avcıoğlu, ne var ki, Türkiye'deki işçi hareketinin, bir işçi aristokrasisi ve sendika ağalığı yaratarak olumsuz yönde geliştiği düşüncesindeydi. Ona göre Türkiye'de sendikacılık, "işçileri bilinçlendirici değil, uyuşturucu bir rol oynamıştı." Bu yüzden de, "kısa sürede bilinç kazandırılan genç işçi liderlerinin öncülüğünde, Türk sendikacılığını yeni baştan kurmak" gerekiyordu (1971b: 22).

ya da herhangi bir şekilde halktan kopuk bir bürokratik iktidar hazırlığında olan çevreleri kastederek– bu zorunluluğun kavranamamış olmasından yakınıyordu:

> Ne var ki, kudret sahibi çevrelerin bu zorunluluğu anladıklarını söylemek güçtür: Türkiye'nin kalkınması için kapitalist yapıların zayıflatılması ve giderek tasfiyesi hususunda birleşilmektedir. Fakat sanılmaktadır ki, bu köklü düzen değişikliği, güçlü halk desteği olmadan, bürokratik yollardan başarılabilir. Üst kademeleri Babıâli bürokrasisinden farksız nitelik kazanan bürokrasi eliyle bir devrimci eylem yürütülebilir. Böyle bir devrimciliğin yarı yolda kalacağı, iç ve dış sömürü çemberini bir ölçüde zayıflatsa bile, kıramayacağı açıktır. Bu durumda, ya tutucu güçler koalisyonu egemenliğine reformist bir çerçevede rıza gösterilecek, ya da bu egemenliği kırabilmek için halk güçleri iktidarının kurulmasına yönelinecektir (Avcıoğlu, 1970s).

Bununla birlikte Avcıoğlu, ortada başka bir seçeneğin olmadığını düşündüğü 1970 yılında, iktidarı almaya aday tek güç olarak gördüğü "zinde güçler" hakkında iyimser olmak istiyordu. Ona göre mevcut iktidardan daha kötüsü olamazdı; bu nedenle, gerek Ecevit'in gerekse TİP ve diğer sol çevrelerin "faşizm geliyor" şeklindeki endişelerine katılmıyordu. Ona göre "cici demokrasi" zaten "çok partili faşizme" doğru gidiyordu[166] (1970e). Bu bağlamda, iktidarı alırken olmasa da, iktidara geldikten sonra bir "devrimci parti "aracılığıyla halk desteğini arkasına alacak bir "devrim"den umutluydu. Ülkede bir iktidar boşluğu olduğunu saptayan Avcıoğlu'na göre (1970h, 1970f, 1970u), bu boşluğu "istesek de istemesek de dolduracak güçler"i (1970f) daha ilerici bir düzen kurmaları, en azından bir "ihtimal"di:

> Gerici güçler koalisyonundan daha gerisi düşünülemez. Umacı diye görmek ve gösterilmek istenen güçlerin ise, ileriye açılma olanakları vardır. Gericiler koalisyonunun, feodalizm artığı gerilik kaynaklarını kurutmakta ve üretim güçlerini geliştirmekteki aczi, bu güçleri sola itmekte ve onları gericiler koalisyonunun karşısına dikmektedir. Devrimcilik, faşizm gelir korkusuyla bu gelişmeleri görmezlikten gelmek değil, tam tersine, bu gelişmeleri hızlandırmaya koşmaktır. Türkiye'de önümüzdeki yıllarda çok şeyler olacaktır. Fakat herhalde bugünkünden daha kötü bir şey olmayacaktır (Avcıoğlu, 1970t).

Şurası açık ki, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Yön-Devrim Hareketinin aydınları, kendilerini teori ile pratik arasında sıkışmış hissediyorlardı. Bir yandan "cici demokrasi"nin ülkeyi felakete sürüklediğini düşünüyorlar ve egemen sınıfları alaşağı edecek bir "devrim" istiyorlardı. Fakat bir yandan da bu devrimi yapacak güç ve yetenekte, "örgütlü ve bilinçli" bir

166 Hatta, ülkenin zaten "faşizme en fazla teşne olan gerici ve iş birlikçi sınıflar" tarafından yönetildiğini belirten Avcıoğlu'na göre, "bol teminatlı bir Anayasaya rağmen", rejim, çoktan "yarı faşist bir nitelik kazanmış"; faşizm, "hak arayan işçi ve köylü ile ilerici öğretmen ve gençlik için" geniş ölçüde yürürlüğe girmişti (1970u).

halk hareketinin olmadığını görüyorlar, böyle bir hareketin "inşa edilmesi" içinse yeterli zaman olmadığını düşünüyorlardı. *Pratikte* bir "zinde güçler" seçeneği vardı; fakat halk desteğine dayanmayan bir cuntanın ya da bürokrasi iktidarının "çıkmaz yol" olduğunu da, hem *teoriden* hem de Mısır gibi bazı ülkelerde yaşanan deneylerin olumsuz sonuçlanmasından biliyorlardı.[167] Avcıoğlu, bir yandan, "memurla devrim yapılmaz", "bürokrasiye yaslanarak hiçbir zaman devrim yapılamaz" (1971b: 20, 22) diye yazıyor; diğer yandan bir siyasi kriz yaşayan ülkede "iktidar boşluğu"nun ister istemez bu güçler tarafından doldurulacağını düşünüyordu. Üstelik süreç çok hızlı akıyordu ve "doğru" bir *teoriyi* hayata geçirmek için yeterli zaman yoktu. O halde yapılması gereken, bu boşluğu dolduracak güçlere müdahale ederek, "her iki yana da kayması mümkün kaçınılmaz gelişmeleri" elden geldiğince sola çekmeye çalışmaktı. Bu güçlerin faşizme kayacaklarını en baştan kabul etmek, "yenilgiyi peşinen kabul etmek" demekti:

> Kaçınılmaz iktidar boşluğunu, istesek de istemesek de dolduracak güçleri, Türk Kurtuluş tarihini inkâr eden ters ve yanlış bir tutumla "emperyalizm ve iş birlikçi sermayenin aracı" görmek ve yenilgiyi peşinen kabullenmek, devrimcilikle bağdaşamaz.**Gerçek devrimciliğin, her iki yana da kayması mümkün kaçınılmaz gelişmeleri, halkçı bir yöne çevirmek ve bir halk iktidarının yollarını açmak için bütün ağırlığını koyarak mücadele etmek olduğuna inanıyoruz** (Avcıoğlu, 1970f; vurgu: M.Ş.).

Doğan Avcıoğlu, iktidar boşluğunun –bu kavramı kullanmasa da– bir askerî müdahale ile doldurulacağından emindi ve ısrarla tüm devrimci çevreleri bu müdahaleye destek vermeye çağırıyordu. Zira, iktidarı alacak olan güçler bir halk desteğine ve devrimci kadrolara dayanmadıkça bir bocalama içine girecekler ve eninde sonunda da tutucu güçlere boyun eğeceklerdi. Güçler dengesi bu durumdayken yapılabilecek daha fazla bir şey yoktu; Avcıoğlu, sosyalistleri ve devrimcileri "gerçekçi olmaya" çağırıyordu:

> ... Durum şudur: Cici demokrasi iflas etmiştir. İktidar koltuğu boştur. Bu boşluğu yakın gelecekte hangi güçlerin dolduracakları bellidir. ... Gerçekten devrimciysek, gönlümüz çok daha fazlasını arzuluyor diye, hayatın bizi karşı karşıya bıraktığı tercihlerden kaçamayız: Ya büyük hayaller içinde, keskin devrimcilik iddiasıyla, olan bitene seyirci kalarak her iki tarafa da kayması mümkün bulunan kuvvetlerin, dış destekli tutucu güçlerin yörüngesine sürüklenmesini kabulleneceğiz, ya da bunu "mukadder akıbet" saymayı reddederek, bütün gücümüzle "mümkün olanı" gerçekleştirmek için mücadele edeceğiz. Türkiye'de devrimci eylem, bu dar kapıdan geçerek gerçekleşecektir (1970u).

167 Bazı Ortadoğu ve bazı Latin Amerika ülkelerinde kurulan "ilerici askerî rejimler" devrimin ilk adımını atmışlardı ama, devrimci bir parti eliyle geniş halk kitlelerini seferber edemeyen ve gerçek bir halk iktidarına dönüşemeyen bu rejimlerin "toplumsal devrimi bütün amaçlarına ulaştırma şansı hayli sınırlı"ydı Avcıoğlu'na göre (1971b: 38-39).

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız çerçevede *Devrim*'ciler, iktidarın bir cunta aracılığıyla alınmasına olumlu bakıyorlardı. Daha 1960'ların başlarından itibaren, 27 Mayıs'ın hedefine ulaşamadığını düşünen ve bundan rahatsız olan bazı subaylarla, Türkiye'de "zinde güçler" olmadan herhangi bir ilerici adımın atılamayacağına inanan Yöncüler arasında bir yakınlık kurulmuştu. Talat Aydemir önderliğindeki darbe girişimlerinde Yöncülerin de rolü olduğunu gösteren kanıtlar yoksa da, bu türden hareketlerin Yöncü aydınlar tarafından sempatiyle karşılandığı açıktı. Daha önce de değindiğimiz gibi *Yön* dergisi ile *Türkiye'nin Düzeni,* Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan hoşnut olmayan ve bir çıkış yolu arayan genç subaylar arasında yaygın bir şekilde okunuyordu. 27 Mayıs'ın başarılı olamamasında, ihtilalci kadronun "doğru fikirler"le donatılmamış olmasının belirleyici olduğunu düşünen ve bir dahaki sefere başarmak için bu *doğru fikri* arayan askerlerle,[168] kendi "doğru fikirler"ini hayata geçirecek *kılıcı* arayan aydınların yollarının kesişmesi kaçınılmazdı.[169] Böylece dergiler ve kitaplar aracılığıyla önce fikri düzeyde kurulan yakınlık çok geçmeden fiili bir boyut da kazanmıştı. 1966 yılında ayrılana kadar Yön Hareketinin önde gelen isimlerinden olan Mümtaz Soysal bu ilişkiyi şöyle anlatıyor:

> Arada herhalde gidip gelenler, bu "sıcak temas" diyelim ya da belki biraz "uzak temas" diyelim onu, kuran insanlar olmuş olabilir. Tabii bunun amacı düpedüz bir askeri diktatörlük kurmak biçiminde tanımlanamaz, haksızlık olur. Temel düşünce şuydu; madem toplumu belli bir yöne çekebilen güçler bunlardır, onların da bu devrimci yönde etkilenmesi gerekir. Etkilenmekle kalmaz, onların hareketleriyle de ilgilenmek gerekir. Ve kıyısından köşesinden bu hareketin başarısı için de çaba göstermek yanlış olmaz (Birand vd., 2004: 87).

Talat Aydemir'in başarısız darbe girişiminden sonra ordu içindeki cunta/cuntalar dağıtılmış ve bir süre ordu içinde nispi bir hareketsizlik hâkim olmuştu. Fakat 1965 seçimleri Yöncü aydınlarda olduğu gibi silahlı kuvvetler içindeki genç subaylar arasında da derin bir hayal kırıklığı yaratınca bu türden örgütlenmeler yeniden başladı. Cemal Madanoğlu'nun deyişiyle (*Devrim*, 1970s), 27 Mayıs'ta "Kemalizm'in öngördüğü tam bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye'nin hangi yöntemlerle kurulacağı hakkında bir fikri" olmayan, ama şimdi bu eksikliğin farkına vararak kendilerine yön arayan subayların ilk yönelecekleri adres, doğal olarak, aynı amaçlar için mücadele eden Yöncüler oldu. Tam da bu sıralarda Doğan Avcıoğlu *Türkiye'nin Düzeni*'ni yazmaya koyulmuştu. Kitap, beklendiği gibi, ordu içinde büyük

168 İki kez "askerî ihtilal" denemesinde bulunmuş ve ikisinde de başarısız olmuş olan Talat Aydemir de anılarında bir ihtilalin başarıya ulaşabilmesi için doğru bir "fikriyat"ın şart olduğunu yazmıştı (akt. Atılgan, 2002a: 233).

169 Elbette, özellikle Avcıoğlu, yolları kesiştirmek için özel bir çaba harcıyor ve *kılıçla* buluşturmak istediği *fikrin* rotasına zaman zaman müdahale ediyordu.

bir ilgiyle karşılanmıştı. Üstelik bu ilgi, sadece fikri düzeyde kalmayarak, kısa süre içinde tarafların "yakın temas"ına da vesile olmuştu.[170]

Ancak bu yakın temasın, daha çok, ordu dışındaki sivil cuntacılar ve emekli askerlerle kurulduğunu vurgulamak gerekiyor. O dönem ordu içinde birden fazla cunta örgütlenmesi olduğu gibi, bu cuntalarla temas yolları arayan fakat esasen sivil aydınlardan ya da emekli askerlerden oluşan örgütlenmeler de vardı. CHP Milletvekili Orhan Kabibay ve Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu etrafında örgütlenenler en bilinenleridir.[171]

İstanbul 2 Nolu Sıkıyönetim Askerî Savcılığı tarafından hazırlanan Madanoğlu Cuntası İddianamesi'ne göre (Boğaziçi Yayınları, 1973), Madanoğlu cuntası, İttihat ve Terakki tüzüğünü esas almıştı. Cuntayı oluşturan kişiler, Ulusal Devrim Partisi adıyla bir parti kurmuşlar, ancak parti legal hale gelinceye kadar bütün üyelerden oluşan Devrim Genel Kurulu yoluyla faaliyetlerini sürdürmeyi kararlaştırmışlardı. Örgütün Başkanlığını Cemal Madanoğlu, Genel Sekreterliğini Doğan Avcıoğlu üstlenmişti (Boğaziçi Yay., 1973: 42). Fakat sonradan anlaşılacaktı ki, Madanoğlu Grubunun içine MİT, daha 1967 Martında sızmıştı (Boğaziçi yayınları, 1973: 65). Grubun önemli adamlarından Mahir Kaynak MİT ajanıydı ve grubun toplantılarını gizlice banda alarak ilgili yerlere rapor ediyordu.

Bu çalışmada cunta faaliyetlerinin ayrıntılarına girmek gerekmiyor. Ancak konumuz açısından iki noktaya değinmek yararlı olabilir. İlki, Madanoğlu Grubu'nun, MİT tarafından izlendiklerini KGB aracılığıyla öğrenme-

170 Şunu hemen belirtmek gerekir ki, Avcıoğlu ve arkadaşlarının bu "temas"larıyla ilgili pek sağlıklı bilgiler mevcut değildir. Eldeki en önemli belge, 12 Mart'tan sonra açılan "Madanoğlu Cuntası" davasının "iddianame"sidir. Bu iddianamede, *Devrim* Grubundan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu'nun cuntanın sivil kanadında yer aldıkları öne sürülmüştür. Ancak, Atılgan'ın da belirttiği gibi (2002a: 235), adı üstünde bu bir "iddianame" olduğu için buradaki bilgilerin doğruluğu kuşkuludur. Hatta davanın sonucunda sanıkların beraatine karar veren mahkemenin gerekçeli kararında, mahkemeye delil olarak sunulan MİT raporlarının "akıl ve mantığın alamayacağı çelişkilerle dolu" olduğu, bu nedenle de delil olarak kullanılamayacağı belirtilmiştir (bkz: Selçuk, 1987: 112-117). İddianame büyük ölçüde MİT ajanı Mahir Kaynak'ın raporlarına dayanıyordu ki, Kaynak da yıllar sonra gazeteci Nazlı Ilıcak ile yaptığı bir söyleşide, İlhan Selçuk ve diğerlerinin, kişisel ilişkiler dışında, askerî cunta ile direkt temaslarının olmadığını belirtmiştir (akt. Küçük, 1990: 204). Bunun dışında, o dönem olayların içinde bulunmuş asker ya da sivil bazı kişilerin yazdıkları anılar vardır. Fakat özellikle Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal gibi önde gelen isimlerin bu konuda konuşmamaları/yazmamaları nedeniyle Yön-Devrim Hareketinin cuntacı hareketlerle ilişkisini tam olarak aydınlatabilmek mümkün değildir.

171 Fakat o dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlara "acil" çözüm arayan asker-sivil aydınların bu doğrultuda yaptıkları her toplantıyı da "cunta" toplantısı olarak nitelendirmemek gerekir. 9 Martçıların Bakanlar Kurulu listesinde adı geçen Altan Öymen'in söyledikleri o dönemin atmosferi hakkında bilgi vermektedir: "Sivillerle askerler, askerlerle askerler, sivillerle siviller arasında birçok böyle konuşmalar olmuştur. Bunların hepsi bir örgütlenme anlamına gelmez. Yani, 'ne olacak bu memleketin hali' sorusuyla başlayan akşam sohbetlerinden tutun da bu konuda projeler hazırlanmasına kadar varan çalışmalar olmuştur" (Birand vd., 2004: 195).

sidir.[172] Devrim grubunun "pratik cuntacılık" faaliyetlerinde ikinci önemli nokta ise, bu süreçte Avcıoğlu ve İlhan Selçuk arasında çıkan anlaşmazlık ve ayrılıktır. Selçuk, özellikle cunta faaliyetlerinin MİT tarafından izlenildiği öğrendikten sonra, artık çok riskli bir hale geldiğini öne sürerek bu işten vazgeçilmesini savunmaya başlamıştı. Avcıoğlu ise artık "okun yaydan çıktığını" öne sürüyor ve sonuna kadar gitmek istiyordu (Atılgan, 2002a: 250). Avcıoğlu'nu ikna edemeyen Selçuk sonunda *Devrim*'den ayrıldı.[173]

Silahlı kuvvetler içindeki 9 Mart cunta girişimi ile Madanoğlu-Avcıoğlu grubunun ilişkilerine dair de yeterli veri yoktur. Yine de 9 Mart'ın en azından alt kademe subaylar açısından "ciddi bir girişim" olduğunu ve bu girişimde bulunanların *Devrim* dergisi ile en azından fikri bir yakınlık içinde bulunduklarını belirtmek gerekir. Öyle ki, özellikle havacı subaylar arasında önemli hazırlıklar yapılmış, bir Devrim Anayasası taslağı bile hazırlanmıştı.[174] Anayasa taslağında devletin en yüksek karar organı olarak öngörülen "Devrim Konseyi" ve devrimden sonra kurulması öngörülen "Devrim Partisi", Avcıoğlu grubunun görüşleriyle paralellik taşımaktaydı.[175]

1970 yılında "her iki yana da kayması" muhtemel bir askerî darbenin

172 1977 yılında Sovyet Bilimler Akademisi tarafından yayınlanan bir çalışmada, Doğan Avcıoğlu için, "ulusal devrim yolu ideologu" deniyor ve anti-emperyalist tutumu ön plana çıkarılıyordu (akt. Küçük, 1990: 289; 1997: 666-67). 1970 Eylül'ünde *Devrim* dergisi bürosunda Avcıoğlu'nu ziyaret eden bir elçilik görevlisi, bir kağıda ters harflerle "aranızda ajan var, toplantılarınız izleniyor" mealinde bir not yazarak bu durumu bildirdi (Boğaziçi, 1973: 125; Küçük, 2000: 208). Sovyetler Birliği'nin 1950 ve 60'lı yıllarda az gelişmiş ülkeler için "kapitalist olmayan kalkınma yolu" stratejisini öne sürdüğü ve bu yola yönelmiş "ilerici" askerî yönetimleri desteklediği düşünüldüğünde, KGB'nin verdiği bu bilginin önemi ortaya çıkmaktadır. Küçük'e göre (Küçük, 2000: 208-209; 1988: 315; 1990: 287), Ortadoğu'da "Nasır rüzgarı"nın sürdüğü bir dönemde, Türkiye'de de bir "Nasır sosyalizmi" beklentisi içinde olan Sovyetler, TİP'ten çok Doğan Avcıoğlu'nun iktidar arayışlarına ilgi gösteriyorlardı.

173 *İddianame*'ye göre ise, Avcıoğlu ve Selçuk arasında baştan beri örgütün yönetimi konusunda anlaşmazlıklar vardı ve bu anlaşmazlık, giderek, Selçuk'un Avcıoğlu'nu kişisel yönetim kurmakla eleştirmesine kadar varmıştı. Ayrıca Avcıoğlu, başında kim/kimler olursa olsun sola dönük bir askerî yönetimin işbaşına gelmesini yeterli görmekte, Selçuk ise "yetişmiş ve bilinçli bir kadro" olmadan böyle bir yönetimin faşizme kayacağından endişelenmekteydi. Sonuçta Selçuk "örgüt"ten ayrılmış, ancak daha sonra, Devrim Dayanışma Derneği adıyla kendine bağlı başka bir örgüt kurmuş, bu "örgüt" de son toplantısını Nisan 1971'de yapmış ve dağılmıştı (Boğaziçi, 1973: 63-64, 113). Bir iddiaya göre de (Küçük, 1990: 357) anlaşmazlık, ilk önce, İlhan Selçuk'un ağabeyi Turhan Selçuk'un karikatürlerinin *Devrim*'de yayınlanacağı yer konusunda çıkmış, sorunların "örgüt"e de yansıması sonucu zaten "kapanıp kapanıp açılan" örgüt 15-16 Haziran günlerinde dağılmıştı. Selçuk ile Avcıoğlu arasında kişisel sayılabilecek anlaşmazlıklar olduğu ilgili kaynaklardan anlaşılmaktadır. Fakat asıl sorun süreci değerlendirme farklılıklarından kaynaklansa gerektir. Selçuk'un, 12 Mart'tan birkaç hafta sonra Avcıoğlu *Devrim*'den ayrılınca (Avcıoğlu son kez 6 Nisan 1971 tarihli 76. sayıda yazmış ve dergiyi bırakmıştır) dergiye dönmesi buna bağlanabilir. *Devrim*, Avcıoğlu ayrıldıktan sonra toplam üç sayı yayınlanabilmiş, bu sayılara İlhan Selçuk da katkı koymuştur.

174 Taslak için bkz: Gürkan, 1986: 231-249.

175 Bununla birlikte 12 Mart'tan sonra emekliye sevk edilen Deniz Binbaşı Erol Bilbilik'in açıklamasına göre, 50 kişiden oluşması öngörülen Devrim Konseyi'ne bile Avcıoğlu grubundan kimse alınmayacak, Konsey'in bütün üyeleri askerlerden oluşacaktı (Bilbilik, 1986: 523). Oysa, 9 Martçıların önerdikleri "reform programının" içeriği, Yön-Devrim Hareketi'nin yıllardır savundukları programla neredeyse birebir örtüşüyordu. Anlaşıldığı kadarıyla 9 Martçılarla Yön-Devrim Hareketi arasında kurulan fikri yakınlık, fiili bir güvene dönüşememiş; Küçük'ün deyişiyle "Yön Hareketi, iktidarı deneme aşamasına girdiği bir zamanda umulmadık bir 'siviller giremez' bariyeri ile karşılaşmıştı" (1990: 355–56).

yakın zamanda gerçekleşeceğinden emin olan Avcıoğlu, bütün çabasını bu darbenin bir "ihtilal"e dönüşmesi için harcamış, fakat 12 Mart'tan epeyce önce "dava"nın kaybedildiğinin farkına varmıştı (Esin, 2005: 286; Cemal, 1999: 255-256).[176] 12 Mart muhtırası verildiğinde de, gerçekleşenin bir "ihtilal" olmadığını sezmiş; partilerin ve parlamentonun kapatılmamasından ve özellikle de 9 Martçıların ordudan tasfiye edilmesinden dolayı iyice ümitsizliğe kapılmıştı. Yine de, Cemal'in yorumuna göre, çok uzak bir ihtimal de olsa muhtırayı verenler belki daha radikal önlemlere yönelirler umuduyla bir süre daha *Devrim*'in başında kalarak gelişmeleri izlemiş, fakat muhtıra bir ayını doldurmadan da çekip gitmişti (Cemal, 1999: 256). Aslında Avcıoğlu 12 Mart'ı soğukkanlılıkla karşılamıştı; yıllar sonra yaptığı bir değerlendirmede, ordu 27 Mayıs çizgisinden uzaklaştırılmış olduğu için 9 Mart'ın yenilgisinin "normal" olduğunu söyleyecekti (Özdemir, 2000: 44).

Avcıoğlu'nun *Devrim*'deki son yazıları, onun, 12 Martçıları, siyasi partileri ve parlamentoyu kapatarak radikal reformlara yöneltmek için harcadığı son gayretlerdi. *Devrim*'in 12 Mart'tan sonra çıkan ilk sayısındaki "Teşhis ve Tedavi" başlıklı yazıda Avcıoğlu (1971c), 12 Martçıların teşhislerinin doğru ama tedavi yöntemlerinin tamamen yanlış olduğunu öne sürmüştü. Mevcut partilerin, "partiler üstü bir anlayışla" birleşmelerinin hiçbir çözüm getirmeyeceğini savunuyor, yıllardır Kemalizmin tasfiyesi için birleşmiş olduklarını ileri sürdüğü bu partileri "Kemalizmin cellatları" olarak niteliyordu. Ona göre ülkedeki feodal ve kapitalist yapıları zayıflatacak önlemler alınmadıkça Türkiye'nin hiçbir sorununu çözmek mümkün değildi:

> Güdümlü ya da güdümsüz parlamentoculuk yoluyla, Türkiye'miz yerinde saymaya mahkûmdur. Bir kez olsun haysiyetli bir davranış göstererek, muhtıra üzerine derhal parlamentonun feshi kararını alamayan politikacılarla hiçbir alanda olumlu iş birliği yapılamaz. Türkiye'mizin içine düşürüldüğü antikemalist bataklıktan çıkarılması ve çağdaş uygarlık düzeyine en kısa sürede ulaştırılması, kapitalist ve feodal yapıları kıracak bir devrimci şahlanışı gerektirir. Devrimci bir şahlanış ise, günümüzde gücünü ancak halktan alan ve halkın örgütlü gücüne dayanan devrimci kadrolar eliyle başarıya ulaştırılabilir. Fakat görünüş odur ki, bu noktaya gelinmesi için bir süre daha değerli zamanlar israf edilecektir (Avcıoğlu, 1971c).

176 Avcıoğlu yıllar sonra (1984'te), Hikmet Özdemir ile yaptığı söyleşide, "Niçin hareketinizin inişe geçtiği bir dönemde iktidar için düğmeye bastınız?" şeklindeki soruya, "Olaylar kontrolümüzde değildi, geri dönüşü olmayan bir yoldu, intihar eylemi yaptık" diye cevap verecekti (Özdemir, 2000: 45).Fakat *Devrim*'in iki yazı işleri müdürünün de 9 Mart'ta ciddi bir "ihtilal" beklentisi içinde oldukları anlaşılıyor. Uluç Gürkan, yıllar sonra, o günü anlatıyor: "Her şey hazır. Harekete geçirilecek birlikler, ele geçirilecek yerler… bir klasik darbe tekniği içinde, işte radyonun alınması, bakanlıkların önüne tankların çekilmesi, silah ve insan yerleştirilmesi, bunların hepsinin planları hazır. O gece Hasan Cemal'le birlikte bürodan eve gitmedik. Tankların çıkacağını, Orduevini alacağını tahmin ediyorduk. O konuda bilgilerimiz vardı. Ben kendimi bir şeye şartlamıştım. Şimdiki eşime haber vermeden nişan yüzüklerimizi almıştım. Karşıma çıkan ilk tanktaki tank komutanına taktırmayı düşünüyordum" (Birand vd., 2004: 219).

Daha önce de vurguladığımız gibi, 1950 ve 60'larda bazı Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde iktidarı ele geçiren ordunun, başlangıçta gerici de olsa, zamanla "ilerici" bir rotaya oturduğunu gözlemleyen Avcıoğlu, umutsuzca da olsa, Türkiye'nin de hâlâ bu yola girebileceğine inanmak istiyordu.[177]

Fakat 12 Martçıların kurdurduğu hükümetin yapısını ve "kapitalist yapıları zayıflatmaya ve giderek tasfiyeye yönelmek şöyle dursun, kapitalizmi güçlendirmek amacını" güden programını gören Avcıoğlu (1971e), bu son saptamayı yaptıktan sonra, artık yapılabilecek herhangi bir şeyin kalmadığına kanaat getirerek *Devrim*'den ayrılacaktı.

Buna karşılık 1970 yazında Avcıoğlu ile anlaşmazlığa düştüğü için *Devrim*'den ayrılan İlhan Selçuk, darbenin sola kaymasının hâlâ ihtimal dahilinde olduğu inancıyla dergiye geri döndü.[178] Ne var ki *Devrim,* Selçuk'un bu yazısından sonra yalnızca bir sayı daha çıkabilecek, 27 Nisan 1971 tarihli 79. sayıdan sonra Sıkıyönetim tarafından kapatılacaktı. Avcıoğlu'nun daha erken sezdiği, Selçuk'un biraz daha geç anladığı üzere,[179] "her iki yana da kayması muhtemel" güçler sağa kaymışlar, önce 9 Martçıları ordudan tasfiye etmişler sonra da sivil aydınlar üzerinde faşizan bir baskı kurmuşlardı.

1960'larda işçi sınıfının devrimci gücüne güvenemedikleri için iktidarı askerlerin öncülüğünde bir "ihtilal"le aldıktan sonra adım adım sosyalizme doğru açılmayı planlayan Yön-Devrim Hareketi mensuplarına düşense yalnızca hayal kırıklığı değildi. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal, Madanoğlu Cuntası davasında yargılanmak üzere -ilki 1971 yazında, ikincisi 1972 güzünde- iki defa gözaltına alınacaklar, ünlü Ziverbey Köşkü'nde işkenceli sorgulardan geçirileceklerdi.

---

177 "Emperyalizm ve iş birlikçileri, Türkiye'de bir ordu müdahalesinden neden ürkmektedirler? Çünkü emperyalizm bilmektedir ki, geniş gövdesiyle milliyetçi olan ordular, eninde sonunda antiemperyalist bir rotaya otururlar. ABD'nin bizi ayrılmaz bir parçası saydığı Ortadoğu'ya bir bakalım: 1952 Mısır, 1963 Irak ve Suriye darbelerinin teşvikçisi ve hatta hazırlayıcısı ABD olmuştur. Ama milliyetçi subaylar, kısa bir sürede ABD'nin hiç hoşlanmadığı antiemperyalist bir tutumu benimsemişlerdir. Cezayir'den Libya'dan tutunuz da Sudan'a kadar Ortadoğu'daki bütün askerî rejimler milliyetçidirler ve halkçıdırlar. Öteki bütün rejimler ise, başta Tunus olmak üzere, gericidirler ve emperyalizmin uydusudurlar. Peru'da sandıktan çıkmış olan orta sol hükümet, emperyalizmin sevgilisiydi: onu deviren milliyetçi-devrimci hükümet ise hasmıdır" (Avcıoğlu, 1971d).

178 *Devrim*'in 20 Nisan 1971 tarihli 78. sayısında bu inancını şöyle dile getirmişti Selçuk (akt. Cemal, 1999: 264): "Soldan gelen darbelerin sağa kayma tehlikesi, sağdan gelen darbelerin de sola dönüşmesi ihtimali her zaman mevcuttur. Ortadan müdahale eden bir askerî kuvvetin de müdahale iradesine ve dış koşullara göre hangi yöne gideceği hesap edilmelidir. Devrim mantığına göre bir müdahale olduğu yerde noktalanıp bir sonuca bağlanamaz. 12 Mart eyleminde antiemperyalist istidatları değerlendirmek, tutucu eğilimlerin karşısına dikilmek, hareketin diyalektiğini doğru saptamak için çaba göstermek, devrimciliğin şiarıdır."

179 12 Mart'ın niteliği hakkında yanılanlar ne yazık ki sadece sol hareketin "cuntacı" kanadı olarak bilinen Yön-Devrim hareketinin önde gelen isimleri Avcıoğlu ve Selçuk değildi. DİSK, TÖS ve DEV-GENÇ gibi bazı devrimci kuruluşlar da ilk günlerde 12 Mart'ı "ilerici" bir darbe olarak görüp desteklemişlerdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Milli Demokratik Devrim Hareketi

1960'lı yılların başında ifadesini *Yön* dergisinde bulan, 60'ların ikinci yarısında ise Yön Hareketi'nden koparak kendi bağımsız yayın organlarını oluşturan ve giderek bağımsız bir siyasal hareket niteliği kazanan MDD Hareketi, 1961'de kurulan TİP ve aynı yıl yayınlanmaya başlanan *Yön* dergisine bakıldığında, dönemin üç ana akımından en geç ortaya çıkanı olarak değerlendirilebilir. Ne var ki bu değerlendirme yanıltıcı olacaktır. Çünkü MDD Hareketi, TKP geleneğinden gelir ve bu anlamda en yeni hareket değil, aksine Türkiye'deki geleneksel solun (TKP çizgisinin) devamı olarak görülmelidir.[1]

İkinci bölümde incelediğimiz Yön-Devrim Hareketi, TKP geleneğiyle hiçbir organik bağa sahip olmamasına rağmen,[2] ideolojik olarak, özellikle de aşamalı bir devrim anlayışını savunması açısından, bu geleneğe yakın bir siyasal hat oluşturuyordu. Bu nedenle sonradan MDD Hareketini oluşturacak olan eski TKP'liler –bunlara "eski tüfekler" deniliyordu– kendilerini öncelikle Yön Hareketi içinde ifade etme olanağı buldular.

Yön Hareketi'nin, kırda derebeyi artıklarına bir toprak reformuyla son vermek, dış ticareti, büyük sanayiyi ve bankacılığı devletleştirmek, tarafsız bir dış politika izlemek şeklinde özetlenebilecek programı, TKP saflarındayken de aşamalı bir devrimi savunmuş olan "eski tüfekler"e çok cazip geliyordu. Aynı şekilde kendisine "yarıda bırakılmış Kemalist reformları tamamlama" misyonu biçen Yön Hareketi, tarihi boyunca Kemalizmle ciddi bir hesaplaşma yaşamamış olan TKP çizgisine yakın düşüyordu.

1 Nitekim hareketin kurucusu ve en önemli teorisyeni olan Mihri Belli de yıllar sonraki bir yazısında bunu vurgular (1988: 2145): "*Milli Demokratik Devrim* tezleri bu ad altında ilk kez altmışlı yıllarda savunulmuş olmakla birlikte, bu tezler, özünde, Türkiye'de Marksist hareketin 1920'lerden beri savunduğu asgari programın günün koşulları göz önünde tutularak bir ölçüde geliştirilmiş şeklinden başka şey değildir."

2 Gerçi eski bir TKP'li olan ve 1930'ların başında *Kadro* dergisinin kurucuları arasında yer alan Şevket Süreyya Aydemir *Yön* yazarları arasındadır ama onun TKP ile ilişkisi hem örgütsel hem de ideolojik anlamda 1927 Tevkifatından sonra kopmuştur.

Tarihi boyunca hep aşamalı devrimi savunmuş ve bunun bir gereği olarak daima bir cephe arayışı içinde olmuş eski TKP'li, yeni MDD'ciler için *Yön*, bu cephenin bir bileşeni olabilir gibi görünüyordu. MDD için pratik bir sorun olarak, "yapılmamış işlerle yapılacak işlerin ayrı ayrı programlanabileceğini" varsayan (Küçük, 1990: 272) bir cephe ile biri demokratik hedeflerle sınırlı –minimum–, diğeri sosyalist hedeflere açık –maksimum– iki ayrı program gerekiyordu.[3] Öyle olduğu için de *Yön*'e ve geleceğin MDD'cilerine egemen olan söylem anti-feodal ve anti-emperyalist bir söylemdi, ki bu da MDD stratejisinin olmazsa olmazıydı.

"Eski tüfekler"in MDD stratejisi, üstü örtük bir şekilde de olsa, daha MDD tartışmaları başlamadan, 1962 yılında, Mihri Belli tarafından –Mehmet Doğu takma adı ile– *Yön*'e gönderilen "Sosyalizm Tartışmaları" başlıklı okuyucu mektubunda ilan edildi. Bu yazı MDD teorisi açısından bir "erken doğum" yazısı olarak da kabul edilebilir. Ancak, derginin yazıya sayfalarını açması, bunu bir okuyucu mektubu olarak da olsa yayınlaması, Yön Hareketinin burada savunulan tezlere olumlu yaklaştığını ve ileride kurulacak "cephe"nin ipuçlarını da gösterir:[4]

> Bugünün Türkiyesi, dünün bağımsız, antiemperyalist, Kemalist Türkiye'si değildir. ... Bugün Türkiye'yi yeniden Kemalist gelişme yoluna sokmak demek, milli bağımsızlığı sağlamak, Atatürk ilkelerini günümüzün gerçekleri ışığında geliştirerek, yeniden egemen kılmak demek, bugünkü Türkiye'yi değiştirmek, gerçek bir devrim başarmak demektir. Bu da çok çetin bir iştir. Ama Türk toplumunun ileriye yönelmiş, zinde kuvvetleri, bütün çetinliğine rağmen, bu gerçekten **demokratik devrimi** başarabilecek güçtedir. Yeter ki antiemperyalist ve antifeodal toplanış, Türkiye'nin eksiksiz bütün ilerici çevrelerine hitap edebilsin, çatısı altına bütün Türk yurtseverlerini toplayabilsin ve bu **Milli Cephe** olanca derinliği ve genişliği ile kurulabilsin (Belli, 1962; vurgu: M.Ş.).

MDD'nin önde gelen teorisyenlerinden Mihri Belli'nin yazdığı bu yazı 1960 sonrasında yeniden doğan sol hareketin içine MDD'ciliğin sokuluşunun bir ön ifadesi olarak da kabul edilebilir. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren giderek artan bir şekilde Türkiye'de MDD'cilik kendisini hissettirecek, önce *Yön* dergisinde başlayan teorik tartışmalar giderek TİP'e yansıyacak, 1967'den sonra da MDD Hareketi kendi yayın organlarını yaratacak ve ayrı bir örgüte dönüşemese de bağımsız bir siyasi hat halini alacaktır. Öte yandan MDD hareketinin bağrından, iktidar stratejisi tartışmalarıyla, özellikle de öncülük konusundaki teorik ve pratik tartışmaların etkisiyle dört farklı hareket doğacaktır. MDD Hareketi içindeki ayrışmaları

3 "Bütün cephe girişimlerinde kaçınılmaz olarak, ileri güçler, tarihsel olarak daha geri ve kendilerinin dışındaki programları üstlenmek zorunda kalıyorlar. Demokratik bir program olarak minimum program, özünde ekonomik bir program olma özelliği taşıyor" (Küçük, 1990: 272).

4 Belirtmek gerekir ki, 1966 yılına kadar Yön ile TİP arasında kayda değer bir karşıtlık yoktur. Bu tarihe kadar, taraflar zoraki bir "gönüldaşlığı" sürdürürler. Yalçın Küçük'ün ifadesiyle taraflar arasında "soğuk bir yakınlık" veya "sıcak bir uzaklık" vardır (1990: 291).

ve ortaya çıkan yeni hareketleri bu bölümün sonunda ve çalışmamızın konusunu ilgilendirdiği ölçüde ele alacağız.

MDD Hareketi'nin Temel Siyasal Tezleri

MDD Hareket'in siyasal tezleri, Kemalizme ve Cumhuriyet tarihine ilişkin değerlendirmeleri ile 27 Mayıs hareketine ilişkin analizleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu değerlendirme ve analiz, hareketin hem siyasal tezlerini ortaya koymasına kaynaklık etmiş hem de onun iktidar stratejisine ilişkin olarak bir arka plan oluşturmuştur.

MDD'cilerin ilk teorisyeni olan Mihri Belli, yukarıda sözü edilen yazısında, Kemalizme ve onunla ilintili olarak Cumhuriyet tarihine nasıl baktığının ipuçlarını verir, ki bunlar TKP'nin Kemalizme ve Cumhuriyet tarihine ve devrim sorununa bakışından çok farklı değildir. Bunda yadırganacak bir yan yoktur, zira Belli, TKP geleneğinden gelen biridir, ideolojik donanımını oradan edindiği gibi, bir dönem TKP'nin politikalarına da bizzat katkıda bulunmuştur. Belli'ye göre Kemalist Türkiye bağımsız, antiemperyalist ve antifeodal bir Türkiye'dir. Elbette Belli bu düşüncesinde yalnız değildir; örneğin, TKP'nin eski kuşak kadrosundan Rasih Nuri İleri de benzer görüşlere sahiptir: "Atatürkçülük demek onun politik devrimleri, gericiliğe karşı, dış sömürmeye karşı savaşı demek"tir, Atatürk "emperyalizme karşı İstiklal Savaşının sembolüdür", "yabancı sermayeyi yurttan kovan adamdır" (İleri, 1969a). 1960'lı yıllarda MDD Hareketi içinde yer alan başka pek çok yazar da benzer düşünceleri sık sık tekrarlamışlardır. Bu düşünceye göre Mustafa Kemal ve arkadaşları "emperyalizmle çelişkisi olan bütün sınıf ve tabakaları" temsilen harekete geçmişlerdi ve bu nedenle de Kurtuluş Savaşı, küçük burjuva milliyetçiliğinin öncülüğünde verilmiş anti-emperyalist bir mücadeleydi (Erdoğdu, 1969a). Dahası, "Kemalist devrim, tamamlanmamış bir milli demokratik devrimdi" (Erdost, 1971a: 14).[5]

Görülüyor ki, MDD'ciler Kemalizmi bir çıkış noktası olarak kabul etmişler ve "günümüzün gerçekleri ışığında geliştirerek" ondan yararlanılması gerektiğini savunmuşlardır. "Bugün Türkiye'yi yeniden Kemalist gelişme yoluna sokmak demek, milli bağımsızlığı sağlamak, Atatürk ilkelerini günümüzün gerçekleri ışığında geliştirerek, yeniden egemen kılmak demek, bugünkü Türkiye'yi değiştirmek, gerçek bir devrim başarmak demektir" (Belli [Doğu], 1962).

Belli'ye göre Kemalizmin başarısı, küçük burjuvazinin devrimci potansiyelini harekete geçirebilmesinde yatıyordu. "Küçük burjuvazi, emperyalizmin sömürdüğü Doğu'nun ve Güney'in ezilen ülkelerinde çağımızda da devrimci niteliğini sürdürmektedir. Biz, bir Mustafa Kemal Hareketi'ni,

5 "Türkiye Komünist Partisi'nin ne dün ve ne bugün Kemalizm'den bağımsız bir tarih ve toplum görüşü olmadı. TKP, özünde, tümüyle Kemalisttir" (Küçük, 1990: 299).

küçük-burjuvazinin devrimci potansiyelini hesaba katmadan açıklayamayız" (Belli, 1970a: 92). *Aydınlık Sosyalist Dergi*'ye (ASD) göre de "Mustafa Kemal'in kişiliğinde temsil olunan ilerici küçük burjuva bürokrasisi, toplumumuzun üst yapısında reformlara girişmiş ve bunda geniş ölçüde başarıya ulaşmıştır" (ASD, 1968a). Ancak, bu, yarım kalmış bir devrimdir. Kemalist devrimin yarım kalmış olması, yani üretim ilişkilerindeki dönüşümü tamamlayamaması, karşı-devrimci güçlerin siyasi iktidarı yeniden ele geçirmesine yol açmıştır (Erdost-Kaymak, 1971).

MDD'cilerin Kemalizm hakkındaki olumlu değerlendirmeleri, kökleri TKP'ye uzanan siyasal ve ideolojik tezlerin yanı sıra, 1960'lar Türkiye'sinin toplumsal ve siyasal bir analizine de dayanıyordu. 27 Mayıs gibi "ilerici" bir hareketin sonrasında verilecek demokratik devrim mücadelesinde ve bu amaçla kurulacak "milli cephe"de asker-sivil zinde güçlerin ittifakı hayati önemdeydi ve bu nedenle de Kemalizme sahip çıkmak kadar doğru bir tutum olamazdı.

MDD düşüncesine göre "milli ve laik devlet amacına" yönelmiş olan "Mustafa Kemal Hareketi", ne kadar eksiği olursa olsun, "devrimci bir hareketti" ve "solda güç ve yer kazanan Milli Demokratik Devrim Hareketi, Mustafa Kemal devrimi ve bu devrime güç veren düşüncelerle bir fikrî sentez yapamadan başarı sağlayamaz"dı (TS, 1968b). Çünkü "Her şeyden önce, Türkiye halklarını ilk ve son kez kendi çıkarları etrafında örgütleyip savaşa süren devrimci" Mustafa Kemal'di ve "sosyalizmin vazgeçilmez bir ön şartı" olan ulusal bağımsızlığı o sağlamıştı (Ulagay, 1969a).

Böyle olduğu için de MDD'cilere göre taktik ve stratejik açıdan demokratik devrim mücadelesinde Kemalizm ihmal edilmeyecek kadar önemlidir. Zira Kemalizm, emperyalizme karşı küçük burjuvaziyi örgütleme ve onu harekete geçirme konusunda geçmişte rüştünü ispatlamıştır.[6]

Belli, 1966 yılında, *Yön*'de E. Tüfekçi mahlasıyla yazdığı "Demokratik Devrim, Kime Karşı, Kimle Birlikte" yazısında, o günlerde Kemalizmi temsil eden güçlerin MDD'nin yanında olduklarını ileri sürer. Belli'ye göre "Kemalizm, asker-sivil aydın zümrenin ideolojisinin günümüz şartlarına uyarlanmış hali olup, küçük burjuvazinin en bilinçli kolunu oluşturur. Bu aşamada asker-sivil aydın zümre demokratik devrimden yanadır ve geniş halk çevrelerinin sosyalizme karşıt olması için de sınıf açısından bir neden yoktur" (Belli, 1966b). Bu tespitten sonra, Kemalistlerle sosyalistler arasında bir bağ kurmak oldukça kolay olacaktır. Belli, bu bağı 1968 yılında Türk Solu'nda yayınlanan "Türkiye'de Karşı Devrim" başlıklı yazısında kurar:

6 "Devrimci küçük burjuva aydınların öncülüğünde yürütülen Ulusal Kurtuluş savaşı sonucunda; 1. dünyayı yeniden paylaşmak için emperyalist ülkeler tarafından başlatılan emperyalist savaşta yurdumuzu işgal etmiş olan düşman yenilmiş; 2. feodal devlet yıkılmış; 3. feodal ideolojileri temsil eden tarikat, tekke, zaviye vb. yasaklanmış, yobaz sindirilmiş; 4. yabancı sermaye sahibi işletmeler millileştirilmeye başlanmıştır" (Erdost, 1970a).

> Kaldı ki Kemalizmle sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur. Atatürk'ün en büyük çabası, genç kuşaklara Türk milli gururunu telkin etmek olmuştur. Milli gurur iyi bir şeydir. Milli gurur insanı sosyalizme götürür. En sağlam sosyalistler o yoldan gelmişlerdir sosyalizme (Belli, 1969a; 1970a: 95–96).

Milli Demokratik Devrim için pratikte asker-sivil aydın zümrenin gücüne duyulan ihtiyaç, teoride Kemalizm'i abartmayı getirmiştir. Kemalist ile sosyalist arasında aşılmaz bir duvar görmeyen ve gerçek Kemalisti sosyalist diye gören Belli'nin düşünceleri daha sonra *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de şekillenir ve ASD'nin 16. sayısındaki başyazıda, sosyalistler ile Kemalistler arasındaki farklılıkları derinleştirmek isteyenleri MDD hareketine zarar vermekle suçlar: "... Kemalist ile proleter devrimcisinin arasında uçurum kazılmasına göz yuman kimse, milli demokratik devrimin baltalanmasına göz yummuş olur" (ASD, 1970a).

MDD Hareketi'nin yayın organı olarak 1967 yılında yayımlanmaya başlanan *Türk Solu* dergisi, millicilik ve devrimcilik konusunda Kemalist düşünceye ve pratiğine sık sık göndermede bulunur, bu düşünceyi ve pratiğini savunanları MDD cephesi içinde görmek ister.

MDD'cilerin devrim için bir milli cephe ve müttefik arayışı içinde olması, kaçınılmaz olarak, Kemalistlere ve Kemalist olduğunu varsaydıkları asker-sivil aydın zümreye oldukça önemli bir rol atfetmelerine yol açmıştır. Pratik ihtiyacın gerektirdiği bu yaklaşımı uygun bir teorik çerçeve ile desteklemek şarttı. Bu nedenle teorik açıdan Kemalist hareketin anti-emperyalist, anti-feodal, milli, bağımsızlıkçı bir hareket olduğunu yeniden hatırlamak ve hatırlatmak gerekiyordu. Asya ve Afrika halklarının birbiri ardına bağımsızlıklarını kazandıkları ve bazılarının "kapitalist olmayan yol"dan sosyalizme yöneldikleri 1960'ların dünyasında, Türkiye'nin 50 yıl önce verdiği Kurtuluş Savaşı'yla bütün mazlum uluslara örnek oluşturduğunu unutmamak lazımdı.[7]

Fakat şimdi, bağımsızlığını yeni kazanmış pek çok ulusun sosyalizme doğru ilerlediği bir zamanda, bu savaşı en önce vermiş olan Türkiye'nin, nasıl olup da ilerici rotasından saptığı ve yeniden emperyalizme bağımlı yarı-sömürge bir ülke durumuna düştüğü de açıklanmak zorundaydı.

Mihri Belli, Kemalist devrimin nasıl olup da yenilgiye uğradığı sorusuna kendi teorik çerçevesiyle az çok uyumlu bir açıklama getirmeye çalışır. Belli'ye göre, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren Kemalist asker-sivil zümrenin ekonomi ve siyaset alanındaki deneyimsizlikleri, feodal güçlerle ittifak

7 Ancak *Türk Solu*'nun çıkışından birkaç yıl sonra MDD Hareketi içinde, başka konularda olduğu gibi Kemalizm konusunda da farklı düşünceler ortaya çıkacak, örneğin *Türk Solu* ve *Aydınlık* dergilerinin önemli yazarlarından Şahin Alpay (1970a), Kemalizme bir bütün olarak ilerici bir rol atfetmenin yanlış olduğunu, bir küçük burjuva siyasî akım olarak Kemalizmin, bir yanıyla devrimci ve mücadeleci, diğer yanıyla uzlaşmacı ve teslimiyetçi olmak üzere ikili bir karakter taşıdığını, bu nedenle de bir "sol", bir de "sağ" Kemalizm olduğunu ileri sürecektir.

yapmaları sonucunu doğurmasa da, bu güçlerle sonuna kadar savaşma işini ertelemelerine yol açmıştı. Ayrıca aynı asker-sivil aydın zümre, SSCB'deki sosyalizm uygulamalarının henüz meyvelerini vermeye başlamamış olması, buna karşılık kapitalist ülkelerin o dönemde ciddi gelişme göstermeleri gibi dışsal faktörlerin de etkisinde kalarak, bir dönem kapitalist yoldan kalkınma hülyasına kapılabilmişti. Ancak 1930'lu yıllarda, gerek uluslararası kapitalizmin derin bir krize girmesi, gerek içeride serbest piyasa ekonomisi aracılığıyla yürütülen kapitalist kalkınma yolu politikalarının başarısız olması ve gerekse de SSCB'de uygulanan sosyalizmin uluslararası ekonomik krizden etkilenmeyerek yüksek hızda bir kalkınma hamlesi içine girmesi üzerine, Kemalistler kapitalist kalkınma yolu yerine devletçi politikalara yönelmiş ve böylece başlangıçtaki yanlışlarını düzeltmeye başlamışlardı. Bu tarihlerden II. Dünya Savaşı yıllarına, özellikle de Şükrü Saraçoğlu hükümetinin kurulduğu 1942 yılına kadar olan dönem, MDD'ciler nazarında Türkiye'nin "devrimci" dönemiydi. Hatta Saraçoğlu hükümetinden hemen önceki Refik Saydam hükümetini Türkiye tarihinin en ilerici hükümeti olarak niteliyorlardı. Şükrü Saraçoğlu hükümetinin işbaşına geldiği 1942 yılı ise, Belli'ye göre, anti-Kemalist karşı devrimin "miladı"ydı.[8]

Neden daha önce değil de, 1942 yılı? Belli'ye göre (1970a: 101–102; 1990: 155–156), daha önceki Refik Saydam hükümeti istifçiliğe, karaborsacılığa karşı önlem aldığı ve iyi niyetle bir savaş ekonomisi politikası uyguladığı için iyi bir hükümetti. Fakat bu politika, çıkarcı çevrelerin direnişi ile karşılaşmış ve savaş koşullarından da yararlanan iş birlikçi ve gerici sınıflar 1942 yılında Saraçoğlu hükümetini kurdurarak karşı-devrimi gerçekleştirmişlerdi. Böylece iktidarı yeniden ele geçiren feodal mütegallibe ve iş birlikçi sermaye Kemalist devrimlerin tamamlanmasını önlemiş ve Türkiye yeniden emperyalizmin güdümünde yarı sömürge bir ülke durumuna düşmüştü.[9] "Halk düşmanı" Saraçoğlu'nun bu hükümeti döneminde "vurguncu sermayenin, tefecinin, ağanın" biti kanlanmıştı.

Fakat elbette ki bu "karşı devrim" akşamdan sabaha birdenbire ortaya çıkmış değildi; geçmişteki toyluklardan, hatalardan ve savrulmalardan beslenen tarihsel-sınıfsal bir arka plana sahipti.

> Karşı-devrimin başlangıç noktasını tespit etmek, Türkiye'de daha önce karşı-devrimci nitelikte eğilimler hiç yoktur demek değildir elbette. 1920'lerde, 1930'larda milli burjuvazi yaratma çabası, o milli burjuvazinin de milli niteliğini yitirmesi kaçınılmaz olduğu ölçüde karşı-devrimci nitelikte bir eğilimdi. Gene 1930'larda toprak reformunun yapılmaması üzerine büyük

8 Benzeri düşünceleri Mahir Çayan da taşır. Ona göre, ülkede sömürgeleşme süreci 1942–1950 döneminde başlar (2004: 415).

9 Feodaliteyi çözecek olan toprak reformunun yapılamamasının da karşı devrimi hızlandırdığına dikkat çeken Belli, Kemalist yönetimin iktisat bilmediği için feodal ilişkiler kangrenini, duruma hâkimken, daha başlangıçta kesip atamadıklarını ileri sürmekteydi (Belli, 1970a: 100–101).

> toprak sahipleriyle yer yer uzlaşma ve özellikle Doğu'da CHP iktidarının, isyanlara katılmayan feodallerle iş birliği etmesi ve bunlara dayanması da karşı-devrimci nitelikte bir eğilimdi (Belli, 1970a: 98–99).

MDD Hareketi ve düşüncesi de kendi varlık sebebini bu analize dayandırıyordu zaten. Bir devrim yaşamış, bağımsızlık için mücadele vermiş, anti-emperyalist ve anti-feodal bir tavır sergilemiş Kemalist hareket yarım kalmasaydı MDD'ye de ihtiyaç olmayacaktı. Fakat feodal ağalar geri döndüğü için "demokratik", emperyalizme bağımlılık sürdüğü için de "milli" bir devrim –sosyalizmden önce– mutlak bir zorunluluktu. Milli Demokratik Devrim "Sınıf çıkarları Türkiye'nin emperyalist sistem içinde bağımlı bir ülke durumunda kalmasını gerektirenlere karşı; iş birlikçi sermayeye karşı, feodal ağaya karşı" bir devrim olacaktı (Belli, 1966b).

Belli bu analizlerinde de yalnız değildir. *Türk Solu* dergisinde yazan pek çok yazar Türkiye'nin 1940'lı yıllarda bir karşı devrim yaşadığı ve böylece Kemalist devrimlerin yarım kaldığı konusunda hemfikirdir. Seyhan Erdoğdu (1969a), her devrimin karşı devrimi de doğuracağından hareketle, kesin ve kalıcı zafer sağlayamayan bir devrimde karşı devrimin yeşermesinin doğal olduğunu belirtir. Türkiye'de de "özellikle 1946 döneminden sonra, emperyalizm-ağa-komprador üçlüsü" iktisadi ve siyasi iktidarı hızla ele geçirmiştir. Çok partili dönem, bu karşı devrime geçirilmiş bir kılıftan başka bir şey değildir. Erdost ise (1970a: 248), küçük-burjuva aydınların temsil ettikleri sınıftan kopuk bir güç halindeki egemenliğin, karşı devrimci güçlerin iktisaden güçlenmesine yol açtığını, sonuçta küçük burjuvazinin üstünde yer alan karşı devrimci sınıfların ülke ekonomisine ağırlığını koyması ile egemenliklerini pekiştirerek karşı devrimi gerçekleştirdiklerini düşünmektedir. Erdost'a göre (1969a: 74), burjuvazinin gayri milli eğilimi sonucunda, karşı-devrim "ulusal" nitelikten "ulusal olmayan" niteliğe doğru bir seyir izlemiştir. Sonuçta, "küçük-burjuva nitelikte ulusal ve demokratik olan Kemalist devrim, toprak reformunun yapılamayışı nedeniyle feodal nitelikte anti-demokratik ve milli burjuvaziye karşı üstünlüğü ele geçiren iş birlikçi ticaret ve sanayi burjuvazisinin ağırlığı altında yarı-bağımlı bir ülke"nin doğuşunu engelleyememiştir.

Belli, İkinci Dünya Savaşı'nı müttefiklerin kazanmasının Türkiye'de "Filipin tipi demokrasi"ye yol açtığını, meydanı CHP'nin sağındaki asalak güçlere bıraktığını, emperyalizmin DP'ye oynadığını, DP'nin 1950'deki seçim zaferinin de anti–kemalist karşı-devrimin zirvesi olduğunu ileri sürer. Bu tarihten beri "iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibe partisi"nin (elbette DP'dir burada tarif edilen) solunda konumlanmış bir partinin seçimle iktidarı alması imkânsız hale gelmiştir. Böyle olduğu için de, 1950–60 yılları arası Türk tarihinin en karanlık sayfasıdır.

Bu durumda, 27 Mayıs, bu kötü gidişe Atatürkçü asker-sivil aydın züm-

renin dur deyişinden başka bir şey değildi ve iş birlikçi sermaye-feodal mütegallibe ittifakını bir ölçüde de olsa gerilettiği için kuşkusuz ilericiydi. Ancak, bu özelliğini uzun zaman sürdürememişti (Belli, 1970a: 104–106). *Aydınlık*, şehir ve köy proletaryası ile ittifak kuramayan ve bu yönde cesur adımlar atamayan 27 Mayıs'ın küçük burjuva bürokrasisinin, emperyalizme ve feodaliteye karşı devrimci bir mücadele veremediğini belirtir (ASD, 1968a: 24). Belli'ye göre de, bu yaklaşımı nedeniyle 27 Mayıs oldukça eksik ve yarım bir müdahale olarak kalmış, karşı devrimci gidişi bir ölçüde ve ancak bir süreliğine sekteye uğratmıştı. 27 Mayıs'tan bir süre sonra Türkiye, AP hükümeti aracılığıyla iktidarı ele geçiren iş birlikçi sermaye ile feodal ağaların egemenliğinde yeniden karşı devrim rayına girmişti. 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'de tam bağımsızlığın sağlanması ve toplumun feodal kalıntılardan arındırılması amacıyla demokratik bazı adımlar atılmasına karşın, müdahalenin önderleri demokratik devrim yapma iddiasında olan bir toplumun ilk görevinin siyasi bağımsızlığın önünde duran engelleri temizlemek olduğunu düşünemedikleri, Amerika ile aramızdaki vesayet ilişkileri üzerinde yeterince durmadıkları ve köklü bir toprak reformuyla feodal ilişkileri temizleme yoluna gitmedikleri için, bu adımlar pek ürkek ve pek kısa kalmıştı. Dolayısıyla da Türkiye'de karşı devrimin yeniden ve kısa sürede galebe çalması kaçınılmaz olmuştu (Belli, 1990:134).[10]

Aydınlık Sosyalist Dergi'ye göre (ASD, 1968a), 27 Mayıs, tutarlı bir ideolojisi ve siyasi mücadele çizgisi olmayan, egemen ittifakın gayri milli ve faşist karakterinin zıddı eğilimlere sahip olan ve geleneğinde Kemalizmin milliyetçi-reformcu karakterini taşıyan küçük burjuva bürokrasisinin bir ürünüdür. *Türk Solu* da benzer değerlendirmeleri yapmıştır (TS, 1969a).

MDD'cilere göre, 27 Mayıs'ın en büyük hatalarından biri, Türkiye emekçilerini kendi öz siyasi örgütlerinden yoksun bırakma amacını güden Türk Ceza Kanunu'nun ünlü 141. ve 142. maddelerini olduğu gibi korumasıdır. Faşist bir karakter taşıyan bu maddeler, karşı devrimin yeniden zafer kazanmasını büyük ölçüde kolaylaştırmışlardır. Nitekim 1960'ların ikinci yarısına gelindiğinde, 1961 Anayasası ve bu anayasa ile oluşturulan Yargıtay, Danıştay, Yüksek Hâkimler Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Tabii Senatörlük gibi Kemalist asker-sivil aydın zümrenin kaleleri olan kurumlar saldırıya uğramaktadır. Iş birlikçi sermaye ve feodal ağa gibi asalak sınıfların siyaset alanındaki baş temsilcisi olan AP iktidarında Türkiye, tutucu ve statükocu güçlerin etkisiyle, tekrar emperyalizmin güdümüne, karşı devrim rayına sokulmuştur (Belli, 1990: 158).

10 Türk Solu yazarlarından Şahin Alpay'a göre de 27 Mayıs Hareketi küçük burjuva radikallerinin ileri bir hareketi olmakla birlikte, küçük burjuvazinin ikili karakteri yüzünden tarihimizin bu ilerici hareketi aksi yönlere sapmaktan kurtulamamıştır (Alpay, 1970a).

MDD'ye Göre Toplumsal Sınıf ve Tabakalar

MDD Hareketinin Türkiye'deki sınıfsal yapıya ilişkin görüşleri doğal olarak siyasal tezleri ile uyum içindeydi. Cepheci anlayışın gereğine uygun biçimde toplumsal sınıf ve tabakalar karşı devrim cephesi ve milli cephe olarak iki temel kategoriye ayrılmıştı.

Karşı devrimci cephe: İş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibe

Yarı-feodal ve yarı-sömürge olarak nitelenen bir ülkede egemen sınıfları tespit etmek hiç de zor değildi: feodal mütegallibe ve iş birlikçi sermaye. Bunların içinde baskın olan ise iş birlikçi sermayeydi. Belli'ye göre (1970a: 226), Türkiye'nin egemen sınıflarının en güçlüsü olan iş birlikçi sermaye,[11] sınıfsal çıkarları gereği, Türkiye'de gerçek sanayileşmeye ve gerçek iktisadi kalkınmaya da karşıydı. Sadece kendi çıkarını düşünen asalak bir sınıf olarak, yalnızca emperyalist sömürücülerin uygun gördüklerini yapmakta, Türkiye'nin kalkınması için hayati önemde olan yatırımları ise engellemekteydi. Fakat bu iş birlikçi sınıfı basitçe emperyalizmin maşası olarak değerlendirmek de hata olurdu; bu asalak sınıf, ekonominin kan dolaşımını sağlayan kredi ve sigorta kurumlarına egemen olduğu gibi, sanayinin hemen bütün sektörlerinde de tekel oluşturmuştu. Özcesi, bu iş birlikçi sermaye, aynı zamanda da tekelci sermayeydi.

Iş birlikçi sermaye, Kurtuluş Savaşı döneminde azınlıkların ülkeyi terk etmek zorunda kalmaları sonucunda bu kesimlerin geride bıraktığı mal ve sermayeye el konulması yoluyla oluşmuş, "türedi" bir kesimdi. Azınlıkların yeniden ülke topraklarına dönerek el konulan mal ve mülklerini talep edecekleri korkusu ile Kurtuluş Savaşı sırasında Kemalist harekete belli bir destek sunan bu kesimler, Kurtuluş Savaşı'nın ardından, süreç içinde, emperyalist sermaye ile bağlantıya girerek belli bir güç kazanmış ve Kemalist elitin karşısına bir alternatif olarak dikilmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da, bir süreliğine asker-sivil aydın zümreye kaptırmış olduğu iktidarı, geri almıştı (Belli, 1969a; 1970a: 94, 103).

Belli'ye göre (1970a: 226), iş birlikçi sermaye, siyasi ortağı feodal mütegallibe ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalizmin de desteği ile hem ekonomi üzerinde tahakküm kurmuş, hem de siyasi iktidara talip olmuştur. Savaş koşullarından yararlanarak ekonomik anlamda iyice güçlenen bu sınıf, uluslararası konjonktürün de yardımı ile kısa sürede asker-sivil aydın zümreden siyasi iktidarı almış ve hegemonyasını kurmuştur, ki bu, anti-Kemalist bir karşı devrimdir (Belli, 1970a: 226–227). Kemalist

11 Belli, bu kesimi komprador sermaye yerine iş birlikçi sermaye olarak tanımlamasını şu şekilde gerekçelendiriyor: "Iş birlikçi sermaye – burada komprador terimini kullanmıyoruz, çünkü sömürgecilere bağlı liman burjuvazisi anlamına gelen bu terim, emperyalizm döneminin değil, sömürgecilik döneminin terimidir ve bu sömürünün çok daha genişlediği, derinleştiği ve yoğunlaştığı çağımızda yeteri kadar kapsamlı değildir" (Belli, 1970a: 225–226)

Türkiye'de bir karşı devrimle iktidarı ele geçiren iş birlikçi sermaye, 27 Mayıs'ta asker-sivil aydın zümre tarafından yerinden edilmesine rağmen, kısa sürede gidişatı yeniden kendi lehine çevirebilmiştir. Öyle ki 1960'ların ikinci yarısında ülkedeki siyasi iktidarın asıl sahibi feodal mütegallibeyle ittifak halindeki bu iş birlikçi sermayeydi. Zaten Türkiye'nin gündemindeki devrimin milli demokratik devrim olmasının sebebi de buydu.

İktisadi açıdan iş birlikçi sermaye kadar güçlü olmasa da gerici akımları besleyen başlıca kaynak olan feodal mütegallibe demokratik devrimin karşısında yer alan cephenin diğer önemli kesimidir. Türkiye'deki feodal yapının yalnızca klasik derebeyi-toprak kölesi ilişkisi olarak değerlendirilemeyeceği uyarısını yapan Belli'ye göre, kapitalist tarım işletmesi görüntüsü altında derin feodal izler taşıyan bir tahakkümü sürdüren büyük toprak sahipleri de bu kategoriye dahil edilmelidir. Tipik "köy sahibi-toprak kölesi" ilişkilerinin sürdüğü Doğu Anadolu'nun yanı sıra, Batı'nın geniş tarım alanlarında da -kapitalist dış görünüşe rağmen-, can-mal güvenliği, köylünün mülkiyet hakkı, kanunların geçerliliği gibi burjuva ilişkilerin emrettiği en basit haklar bile mahalli mütegallibe tarafından çiğnenmekte ve derebeyi zorbalığı hükmünü sürdürmektedir (1970a: 227).

Erdost'a göre (1970a), "feodal mütegallibe, karşı-devrimin, köylere uzanan kaleleridir". Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan tek partili dönemde Kemalist hükümetler ile büyük toprak sahipleri arasında uzlaşmaz görüş ayrılıkları devam etmiş, fakat çok partili hayata geçtikten sonra, ağa, mütegallibe, aşiret reisi, şeyh vs. gibi güçlerini feodal ideolojilerden ve iktisadi bağımlılıktan alan unsurlar ekonomik ve siyasi güçlerini arttırarak, hâkim sınıflardan biri haline gelmişlerdir.

Türkiye'de feodal ilişkilerin sadece toprak mülkiyetine dayandırılmasını doğru bulmayan Belli (1970a: 228–231), hazine topraklarının ve köy topluluklarının mülkü olan meraların da mahalli feodal ağaların egemenliğinde bulunduğuna dikkat çeker. Ayrıca, nüfusun dörtte üçünün tarımla uğraştığı, köylülerin büyük çoğunluğunun pazar için üretim yapmayıp kendi kendine yeten kapalı köy ekonomisi şartları içinde yaşadığı Türkiye'de, Nakşibendîlik, Nurculuk, Süleymancılık gibi feodalizme özgü ideolojik yapılar gelişmek için son derece elverişli bir ortam bulmaktadırlar. Türkiye toprağından feodalizm fışkırmaktadır ve bu durumu küçümseme hatasına düşmemek gerekir.

Söz konusu feodal kalıntılar Türkiye'de demokrasinin gelişimi önündeki en büyük engeldir. Belli (1970a: 230), feodal mütegallibe ve büyük toprak sahiplerinin feodal kalıntıların temizlenmesine ve demokrasinin ilerlemesine karşı olduklarını sık sık vurgular. Feodal sınıfların hegemonyası Türkiye'de özgür yurttaşın ortaya çıkmasını engellediği için bir türlü gerçek demokrasiye geçilememekte, iktidardaki sınıfların emperyalizmle

çıkar birliği içinde olması nedeniyle de ülkenin bağımsız bir gelişme rotası izlemesi olanaksızlaşmaktadır. Tüm bu nedenlerle Türkiye'deki devrim sürecinin en önemli ve birincil görevi sosyalizmi kurmak değil, demokrasi ve bağımsızlığı sağlamak, bu amaç için de iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibe iktidarını tasfiye etmektir. Zira Türkiye halkının demokratik hak ve özgürlüklere kavuşması onun gerçekten vatandaş payesine ulaşması demekse, ne feodal mütegallibe ne de müttefiki gayri milli iş birlikçi sermaye, böyle bir şeyi gönül rızasıyla kabul eder.

Devrimci (Milli) Cephe: İşçi Sınıfı ve Müttefikleri

Milli Demokratik Devrim, "emperyalizm-iş birlikçi sermaye-feodal mütegallibe" üçlü ittifakına karşı yapılacaksa (Belli, 1966b; 1970a:13), bunların dışındakiler de demokratik devrim cephesini oluşturacaktır. Yine de demokratik devrim cephesini oluşturacak sınıf ve tabakaların daha dikkatli bir tasnifine ihtiyaç vardır.

MDD'ciler, "karşı-devrimci cephenin" dışında kalan her "sınıf ve zümreyi", daha açık bir ifadeyle iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibe dışındaki "Türkiye halkının tümünü" devrimci güç birliği olarak adlandırılan cephenin içinde görmüştür. Bu yaklaşıma göre devrimci cephe şu sınıf ve tabakalardan oluşmaktadır:

> "**Türkiye proletaryası**, yani modern sanayide, küçük sanayide, zanaat kollarında, ticaret alanında, tarımda işgücünü satarak bir geçim sağlayabilen üretim araçlarından ve topraktan yoksun şehir ve köy proleteryası; **yarı-proleter** unsurlar, yani (...) çoğunlukla proletaryadan da daha yoksul bir hayat süren şehir ve köy yarı-proleterleri; **yoksul köylülük,** yani köy yarı-proleterlerini de içine alan, ve bunun yanı sıra ailesinin geçimine yetmeyen miktarda toprağa ve tarım araçlarına sahip bulunmakla birlikte, çoğunlukla iş bulamadığı için yarı-proleter durumunda görünmeyen, Türkiye toplumunun en geniş ve en yoksul tabakasını teşkil eden kitle; **şehir ve köy küçük burjuvazisi**, yani bir miktar toprağa ve diğer üretim araçlarına ya da bu ikisinden birine sahip olmakla birlikte, başkalarını sömürerek değil, emeği ile yaşayan ve kurulu sömürü düzeni içinde sömürülenler safında yer alan şehirlerdeki küçük burjuvazi ve **tarım bölgelerinin orta köylüsü**, yani bir avuç asalak dışında Türkiye emekçi halkı" (Belli, 1970a: 231-232).

Elbette ki tüm bu sınıf ve tabakalar hem Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısı açısından hem de demokratik devrim mücadelesinde tutacakları yer açısından eşit önemi haiz değillerdir. Ancak demokratik devrim tüm bu sınıfların ittifakı sağlanmaksızın gerçekleştirilemez. Yalnız, bu tabloda açıkça zikredilmeyen "asker-sivil aydın zümre"nin de MDD teorisi ve pratiği açısından nerdeyse proletarya kadar önemli olduğunu atlamamak gerekir. Yine bu tabloda yer almayan "milli burjuvazi"nin konumu da MDD içinde ciddi tartışmalara yol açmıştır.

MDD'ciler, milli demokratik devrimi başlı başına bir hedef olarak değil de sosyalizme varacak yolda bir ara aşama olarak benimsedikleri için demokratik devrimin öncüsü ve bu devrimde hegemonya kuracak sınıf olarak proletaryayı gösteriyorlar, bu konuda özellikle Lenin'in *İki Taktik* adlı eserini referans alıyorlardı. Lenin'in 1905 Çarlık Rusya'sı için ileri sürdüğü tezler 1960'lar Türkiye'sine uyarlanmaya çalışılıyor, söz konusu kitaptaki tezler, Stalin ve Komintern süzgecinden de geçirilerek, neredeyse kutsallaştırılıyordu. Bu tezlere göre az gelişmiş bir ülkede sosyalizme ancak aşamalı bir devrimle geçmek mümkündü. Kapitalizmin ve dolayısıyla işçi sınıfının yeterince gelişmemiş olduğu ülkelerde sosyalizmin yolunu işçi sınıfı ve köylülüğün ittifakıyla gerçekleştirilecek bir (milli) demokratik devrim açabilirdi.

MDD'ciler bu tezlerden hareketle ve en azından teorik olarak Türkiye'de de demokratik devrimin işçi sınıfı öncülüğünde gerçekleşeceğini kabul ediyorlardı. Ancak iş pratiğe geldiğinde MDD Hareketi'ni oluşturan bütün kadroların bu öncülüğe inandıklarını ileri sürmek son derece güçtür. Nitekim MDD Hareketi'nin ortaya çıktığı ilk yıllarda lâfzî düzeyde kabul edilen işçi sınıfı öncülüğü çok geçmeden Hareket içinde tartışmalara yol açacak –bu bölümün sonunda bu tartışmalara değinilecek– 1970 başlarından itibaren MDD'ciler, öncülük konusundaki farklı yaklaşımları nedeniyle bölüneceklerdir.

Fakat MDD Hareketinin en başından itibaren işçi sınıfına karşı bir güvensizlik içinde olduğunu da vurgulamak gerekir. MDD'cileri TİP'e değil de daha çok Yön-Devrim Hareketine yaklaştıran ve 1966-67 yıllarında *Yön* sayfalarında başlayan TİP eleştirilerine aktif destek vermelerine yol açan temel husus budur. MDD'cilere göre Türkiye işçi sınıfı sosyalizmi kurmak için nicel ve nitel olarak yeterli olmadığı gibi, demokratik devrime tek başına öncülük edebileceği de kuşkuludur. Zaten bu nedenle "milli cephe" bir zorunluluktur. Cepheye kimin önderlik edeceğini ise "pratik" gösterecektir.

İşçi sınıfına karşı bu güvensizliğin temelinde ise Türkiye'nin geri kalmışlığı ve çarpık kapitalistleşme yatmaktadır. MDD'cilere göre, tarihinde hiçbir zaman gerçek bir kapitalist gelişme görmemiş olan, feodal ilişkilerin baskısı altında ve emperyalizme bağımlı olarak gelişmesini sürdüren Türkiye'deki kapitalizmin çarpıklığı ve geriliği ortamında Türkiye proletaryası toplumsal sistemde ancak "iğreti" bir yer işgal edebilmektedir. Sanayi işçilerinin büyük çoğunluğu köyle bağlarını sürdürmekte, işçi sınıfının ana gövdesi yarı köylü vasfını muhafaza etmekte ve köyle kent arasındaki kent lehine ekonomik uçurum kentli bir sınıf olan proletaryanın bilinçlenmesini geciktirmektedir. Tüm bu nedenlerle işçi sınıfı hâlâ kendiliğinden sınıf olmayı aşarak kendisi için bir sınıf olamamıştır (Belli, 1970a: 232-233).

Yine de MDD'ciler –tüm bu olumsuz faktörlere ve pratikte asker-sivil zinde güçleri gözeten yaklaşımlarına karşın– önce demokratik devrimi gerçekleştirme, ardından da sosyalizmi kurma tarihsel görevinin proletaryanın omzunda olduğunu sık sık yinelemekten geri durmamışlardır. Çünkü her şeye rağmen işçi sınıfı Türkiye'deki emekçi sınıflar arasında en yüksek örgütlenme düzeyine sahip olan sınıftır. Ayrıca işçi sınıfının devrimdeki yeri, yalnızca bugünkü bilinç ve gelişme düzeyine göre değil, öncelikle ve temel olarak bu sınıfın ekonomik yapıda tuttuğu yere göre belirlenir. Ekonomik hayatta tuttuğu stratejik konum nedeniyle işçi sınıfı bu önderlik potansiyeline sahip olduğu gibi, işçi sınıfının hegemonyası "milli demokratik devrimin kesintiye uğramadan tamamlanması için ve Türkiye'nin sosyalist devrimin eşiğine varır varmaz, o eşiği aşabilmesi için" zorunludur da (Belli, 1970a: 234-235, 239).

Fakat bu önderliğin pratikte nasıl gerçekleşeceği konusunda MDD'cilerin bir siyasal stratejiye sahip olduklarını söylemek zordur. TİP'in önderliğini ve mücadelesini beğenmedikleri için bu partiye girmeyen MDD'ciler işçi sınıfını örgütlemek ve devrim mücadelesine çekmek için başka türden özel bir çaba da göstermezler. Yöncü tezleri lafzi düzeyde eleştirseler de son ana kadar bir gözleri asker-sivil aydın zümrede olacaktır. Aşağıda değinileceği üzere, 1970'ten itibaren öncülük ve mücadele biçimi üzerinden gelişecek tartışmalar sonunda bölünecek MDD'cilerin bir kısmı işçi sınıfının yalnızca "ideolojik öncü" olduğunu kabul edecek, bir kısmı köylerden şehirleri fethetmek üzere kırların yolunu tutacaktır.

Mihri Belli'nin yarı-proleter olarak adlandırdığı sınıf, toplumun en yoksul tabakasını teşkil eden yoksul köylülerin, köy ile bağlarını koparmaksızın, yani köylü vasıflarını koruyarak, yılın bazı aylarında ücretli olarak tarım, madencilik ve sanayi işletmelerinde çalışan kesimidir. Bu kesim devrim açısından stratejik bir önemdedir, çünkü "bağımlı, kısır kapitalist ekonomisiyle Türkiye, kalabalık bir yarı proleter kitlesini barındırmaktadır" (Belli, 1970a: 242).

Egemen çevreler, yarı-köylü olan bu yarı-proleterlerin, tam proleter olmasını istemezler. Çünkü onlar küçük mülkiyetle bağlarını koruyup sürdürdükçe proleter devrimci bilince ulaşamayacaklardır. Ancak bu durum kısa vadede burjuvazinin çıkarına da olsa, uzun vadede ters tepecektir. Zira "Çağımızda emperyalizmin sömürü alanı olan ülkelerde yer alan devrimler, işçinin köy ile bağının devrim yararına bir etken olduğunu göstermiştir. Bu durumda, her işçi hareketi köyde daha kolay yankı bulur, ve her köylü hareketi işçiyi de ilgilendirir. Ve böylelikle devrimin şartı olan işçi-köylü ittifakı daha kolay kurulur" (Belli, 1970a: 244). Bu durum, yarı-proleter olarak adlandırılan küçük mülk sahibi bu köylü kitlesini demokratik devrimin en önemli müttefikleri arasına sokar.

Demokratik devrimin öznelerini, iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibenin dışındaki tüm halk olarak tanımlayan MDD teorisi açısından yoksul köylülüğün devrim cephesinin çok önemli bir bileşeni olarak görülmesi son derece doğaldır. Çünkü hem "teori" bunu varsayar, hem de henüz bir köylü toplumu görünümündeki Türkiye'nin gerçekleri. Mihri Belli'nin hesabına göre, Türkiye'de nüfusunun "dörtte üçü, yani yaklaşık 25 milyon insan tarımla geçinir. Ve bunun % 69'u, tarıma elverişli toprakların ancak dörtte birini" işlemektedir, dolayısıyla yoksul köylü kitlesini demokratik devrim cephesinin dışında düşünmek mümkün değildir. Türkiye köylüsü, bir bütün olarak Batı Avrupa'nın burjuva demokratik devriminden nimetlenmiş olan ve çok defa tutucu bir eğilim gösteren orta köylüsünden farklıdır. Hele de köylü kitlesinin büyük çoğunluğunu oluşturan yoksul köylülük Türkiye'de en çok ezilen kitledir. Bu bakımdan işçi sınıfını bile geride bırakır. "Türkiye'de bugün nüfusun yaklaşık olarak yarısını teşkil eden yoksul köylülük, muazzam bir devrimci potansiyel güçtür. Bu devrimci gücü gerektiği gibi hesaba katmayan her strateji, daha başından başarısızlığa mahkûmdur" (Belli, 1970a: 244-45).

Belli'ye göre "kısır köylü ekonomisinin gerektirdiği bir taşlı tarlaya ve bazı ilkel tarım araçlarına sahip olduğu gerekçesiyle" önemli bir kısmı yarıproleter olan bu yoksul köylü ile proletarya arasına aşılmaz duvarlar çekmemek gerekir. Çünkü bizdeki yoksul köylülüğün, sömürü düzenine karşı birleşmekle kaybedeceği şey şehir işçisinin kaybedeceği zincirlerden daha ağırdır. Böyle olduğu için de yoksul köylülük, tıpkı işçi sınıfı gibi demokratik devrimle de yetinmeyecek, sosyalist düzen kurulana kadar mücadeleye devam edecektir (Belli, 1970a: 246).

İşçi sınıfının bilinçlendirilmesinde olduğu gibi, yoksul köylülüğün bilinçlendirilmesi işi de küçük-burjuva radikalizmine bırakılmayıp, proleter devrimci harekete görev olarak verilmelidir (Belli, 1970a: 247). Çünkü yoksul köylülük, şehir ve köy proletaryasıyla kader birliği içindedir. Marksizmi ya da bilimsel sosyalizmi işçi sınıfının tekelinde sananlar yanılmaktadır, aksine o "bütün ezilenlerin ideolojik silahıdır." Bu nedenle sosyalistlerin "Türkiye toplumunun en yoksul, en çok ezilen kitlesini teşkil eden yoksul köylülükle en sıkı bağları kurması" gerekir. Türkiye şartlarında milli demokratik devrimi gerçekleştirecek olan proleter devrimci örgüt, yoksul köylüğün de öz örgütü olmakla yükümlüdür (Belli, 1970a: 247-48).

MDD'cilere göre küçük-burjuvazi üç kesimden oluşmaktadır: orta köylülük, şehir küçük burjuvazisi[12] ve asker-sivil aydın zümre. Türkiye'de küçük-burjuvazinin –bazen tutucu çevrelerin gerici davranışlarını sergilese de– ağırlıklı olarak devrimci cepheye katılması beklenmelidir; çünkü her

12 Şehir küçük-burjuvazisi esnaf ve zanaatkârları içerir (Belli, 1970a: 248). Şehir küçük-burjuvazisinin bir miktar sermayeye sahip olduğu için burjuvaziye, kendi emeği ile ürettiği için de proletaryaya dönük bir yüzü vardır (Erdost, 1971a: 55).

sınıf ve zümre er geç ekonomideki yerinin gerektirdiği tutumu benimseyecektir. Geçimini sahip olduğu sermayeden ziyade emeğiyle sağlayan ve iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibe tarafından sömürülen küçük-burjuvazi de, kendi sınıf bilincine kavuştuğu ölçüde milli demokratik cephedeki yerini alacaktır. Bu sınıfı oluşturan kesimlerin tamamı değilse de hiç değilse bir kesimi sosyalist devrimi de destekleyecektir. Çünkü "küçük-burjuvazi, emekçi olduğu için, özellikle emeğin sermayeye ağır bastığı oranda sömürülen bir sınıftır" (Erdost, 1971a: 55) ve emeğin sömürüsünün ancak sosyalizmle ortadan kalkacağının bilincine varacaktır.[13]

MDD teorisinde, küçük burjuvazi, ana gövdesiyle milli demokratik devrime katılacak bir toplumsal güç olarak değerlendirilirken, bu sınıfın özel bir kolu olarak nitelendirilen "asker-sivil aydın zümre"ye ise devrimci süreçte çok daha özel ve belirleyici bir rol verilmektedir. Belli'ye göre (1970a: 250), çoğunluğu küçük-burjuva kökenli olan bu zümre, öğrenci gençliğin geniş çevrelerini, serbest meslek erbabının burjuvalaşmamış çoğunluğunu, aydınların hemen hemen tümünü, yani az çok eğitim görmüşlerin büyük çoğunluğunu kapsamaktadır. Ancak MDD Hareketi açısından bu zümre içinde esas önem atfedilen kesimin asker ve sivil bürokrasi olduğu açıktır.

MDD'ciler –tıpkı Yöncüler gibi– asker-sivil aydın zümreye ayrı ve özel bir önem atfetmelerinin sebeplerini açıklamaya çalışırken, Türkiye'de bu zümrenin, Batılı ülkelerin aksine, hiçbir zaman egemen sömürücü sınıflarla tam bir ittifak içinde olmadığını, tarihte genel olarak ilerici ve devrimci bir rol oynadığını ileri sürmüşlerdir. Öyle ki Türkiye'nin "zinde güçleri" zaman zaman egemen sınıflara karşı olan demokratik hareketlere önderlik de etmişlerdir (1908'de, Atatürk devriminde, 27 Mayıs'ta olduğu gibi). Belli, asker-sivil aydın zümrenin Türkiye toplumundaki yerini açıklarken adeta Doğan Avcıoğlu'nun tezlerini dillendirmektedir:

> Asker-sivil aydın zümre, Türkiye'de, orduda olsun, devlet mekanizmasında olsun, kilit noktaları elinde tutmaktadır. Bu zümre, Tanzimat'tan bu yana, Türkiye'nin yönetimini çok kez tekelinde tutmuş, hiç değilse bu yönetimde önemli bir rol oynamıştır. Yüz yıldan uzun bir süredir Türkiye tarihindeki gelişmeler bu zümrenin damgasını taşır. Pek yakın bir geçmişe kadar toplumumuzda son söz bu zümrenindi. Ağa, eşraf, iş adamı ikincil durumdaydı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri bu güçler dengesi bozulmuştur. Biti kanlanan ve büyük bir iktisadi güç haline gelen emperyalist tekellere bağlı ticaret burjuvazisi, taşra eşrafı ile, feodal ağalarla ittifak halinde, sadece Türkiye ekonomisi üzerinde hâkimiyetini kurmakla yetinmemiş, 1945'ten bu yana büyük bir politik güç olarak da ortaya çıkmıştır. Gerçek şudur ki, emperyalist sistem içinde kalan ve gerekli köklü demokratik reformları ger-

13 Belli'ye göre (1966b; 1970a: 16) bir tarım ülkesi olan Türkiye'de, sayıca çok önemli bir sınıf olan ve "bağımlı kapitalizm ile sınıf çıkarı asla bağdaşmayan küçük burjuvazi bilinçlendiği ölçüde devrimden yanadır. Tümüyle demokratik devrimden yana; yoksul katlarının teşkil ettiği geniş yığınlarıyla sosyalist devrimden yana."

> çekleştirmekte direnen Türkiye gibi bir ülkede uygulanan burjuva parlamentarizmi, iş birlikçi sermaye-feodal mütegallibe ittifakının gücünü arttırmaktan öte bir sonuç vermemiştir (Belli, 1966b; 1970a: 16–17).

Yine de Türkiye'de egemen sınıfların asker-sivil bürokrasiye ayrıcalıklar vererek onu kendisine entegre etmesi mümkün değildir. Çünkü hem Türkiye'nin maddi ve ekonomik koşullarının yetersizliği, hem de asker-sivil aydın zümrenin anti-emperyalist, bağımsızlıkçı bir tarihsel sürecin ürünü olması bu entegrasyonu engelleyecektir (Belli, 1966b; 1970a: 17).

Belli'ye göre (1966a; 1970a: 19), günün şartlarına uyarlanmış Kemalist bir ideolojiye sahip olan asker-sivil aydın zümre, küçük burjuvazinin en bilinçli kolunu oluşturur. Milli demokratik devrimde çok önemli bir rol oynaması beklenen bu kesimin ana gövdesiyle sosyalizm mücadelesine katılmaması için bir neden bulunmamaktadır. Belli, asker-sivil aydın zümreye o kadar belirleyici bir rol vermektedir ki, bu kesimi Türkiye'de -proletarya dışında- devrimde hegemonya kurması mümkün tek toplumsal kesim olarak tanımlamakta ve buna olumsuz da yaklaşmamaktadır (1969a; 1970a: 131). Devrim davasında bölücü değil birleştirici olmak gerekir, düsturuyla hareket eden Belli'ye göre (1970a: 60) "Milli bağımsızlık davasını sosyalistlerin tekelinde bir şey gibi göstermek kadar saçma bir davranış, bölücü, davayı baltalayıcı bir tutum düşünülemez."

MDD'cilerin Türkiye'deki sınıfları tahlil ederken sıkça tartıştıkları bir konu da "milli burjuvazi" meselesidir. Ülkede bir milli burjuvazi olup olmadığı, varsa da bu sınıfın milli demokratik devrimde yerinin ne olacağı konusu hem MDD'cilerin kendi içinde hem de onlarla Yöncüler ve TİP'liler arasında polemiklere yol açmıştır.

MDD'cilere göre Türkiye'de, emperyalizmle iş birliği içinde bulunan büyük burjuvazinin yanında, "milli" niteliğini henüz kaybetmemiş bir burjuva sınıfı daha vardır. Emperyalizme bağımlı iş birlikçi sermaye ekonomiye ve iktidara tamamen egemendir, ama bu durum milli nitelik taşıyan ve çıkarları ekonominin bağımlı durumundan zarar gören "milli burjuvazi"yi tamamen yok edememiştir (Belli, 1970a: 258). Ne ki iş birlikçi sermaye karşısında milli burjuvazinin "boynu bükük"tür, bağımsız bir güç olarak ülke siyasetine ağırlığını koyacak, "iş birlikçi sermayeye kafa tutacak" bir durumda da değildir. Bu nedenle de MDD'ciler milli demokratik devrimde milli burjuvazinin olumlu bir rol oynayacağı konusunda tereddütlü ve hatta karamsar bir yaklaşıma sahiptirler. Çünkü milli burjuvazi 20. yüzyılda "çifte karakter" taşıyan bir sınıftır. Bir yandan emperyalizm ve iş birlikçi büyük burjuvazi tarafından ezilmektedir, ki bu onu milli demokratik devrim saflarına, yani bağımsız ve demokratik bir Türkiye için milli cepheye itmektedir; fakat diğer yandan varlığı kapitalist sömürü düzeninin devam etmesine bağlı olan milli burjuvazi, sosyalizme kesin olarak karşıdır. Mil-

li demokratik devrim de nihai olarak kapitalist sömürü sistemini ortadan kaldırmayı ve sosyalizmi hedeflediğine göre milli burjuvazi devrime katılma konusunda ikircikli hareket etmektedir/edecektir.

Yine de bu durum milli burjuvaziden tamamen umudu kesmeyi gerektirmez. Çünkü "Böyle çelişkili bir durumu olan milli burjuvazinin kararsız tutumunu yenememesi doğaldır. Bu sınıfın, ancak güçlü bir halk hareketi tarihî gelişmeye damgasını vurduğu zaman, iş birlikçi sermaye ile uzlaşmayan çıkarlarının bilincine varması ve bir süre için de olsa devrimci güçler arasında yerini alması umulabilir." Güçlü bir halk hareketinin emperyalizmi ve iş birlikçilerini geriletmesine bağlı olarak, milli burjuvazi de yılgınlığından sıyrılacak, milliyetçiliğini hatırlayacak, belki de bir süreliğine milli demokratik devrim saflarına katılacaktır.[14] Fakat "Milli burjuvazi, devrimde ancak geçici bir müttefik olabilir," çünkü sınıf çıkarları nedeni ile "Türkiye toplumunu sosyalist devrim eşiğine vardıracak olan milli demokratik devrimi sonuna kadar destekleyemez" (Belli, 1970a: 257-59).

MDD'cilere göre milli burjuvazi konusu devrim stratejisi açısından önemlidir, çünkü bu sınıf, eğer onu devrim cephesine katmak için mücadele edilmezse, iş birlikçi sermayenin kucağına itilmiş olacaktır. Bu da milli cepheyi zayıflatacak, karşı-devrim cephesini güçlendirecektir. Bu yüzden devrimciler bu sınıfı karşı tarafın saflarına itmemek için ellerinden geleni yapmalı, en azından tarafsız kalmasını sağlamalıdır (Belli, 1970a: 259–269).

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde MDD'cilerin milli demokratik devrimde milli burjuvazinin yeri ve rolü ile ilgili yaklaşımı şöyle özetlenebilir. Her şeyden önce milli burjuvazinin önderliğinde bir devrim fikri MDD'cilere göre emperyalizm çağında geçerli bir düşünce olamaz. Çünkü 18. ve 19. yüzyılda Batı'da gerçekleşen burjuva devrimlerinin Türkiye gibi geri kalmış bir doğu ülkesinde tekrarlanmasını ummak, burjuvazi hegemonyasında bir demokratik devrim beklemek büyük bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Zira emperyalizm çağında sömürge ülkelerde demokratik devrime önderlik edecek güçte ve bilinçte bir milli burjuvazi yoktur ve olmayacaktır. MDD'ciler bu yaklaşımının doğal ve tutarlı bir uzantısı olarak kendi çizdikleri devrim stratejisini "burjuva demokratik devrim" biçiminde değil, "milli demokratik devrim" olarak adlandırmışlardır. Bugünün emperyalist dünyasında bir ülkede demokratik devrim söz konusu olsa bile, burjuvazi

14 "Eğer, milli burjuvazi ile iş birlikçi kapitalist aynı sepete konulmayacaksa, ülkede gerçek endüstri bacalarının tütmesinden yana olan 'çifte karakterli' milli burjuvazinin devrimci potansiyeli konusunda hayallere kapılmadan, bu sınıfa cephe içinde yer verilebilir. Ancak bu sınıfa sınıf çıkarının bilinci de gösterilmelidir ki doğru yerde saf alabilsin" (Belli, 1966b; 1970a: 14). Erdost (1970a), milli burjuvazi konusunda Belli'ye göre daha da kuşkucudur. Soyut olarak ele alındığında burjuvazinin milli ve demokratik bir niteliği olduğunu, fakat Türkiye'de milli burjuvazinin kendi sınıfının siyasî bilincine varmadığını ve bu doğrultuda bir mücadele vermediğini ileri sürer. Ardından da demokratik devrimde milli burjuvaziye bel bağlayanları uyarır: Türkiye'de bugün, "yabancı burjuvaziden çok proletaryanın hareketini tehlikeli bulan bir milli burjuvazi vardır."

tutarlı bir devrimci çizgiyi sonuna kadar izlemeyeceği için, kapitalist yoldan kalkınma imkânı da yoktur.[15]

MDD Hareketi'nin İktidar Stratejisi

MDD Hareketi'nin iktidar stratejisinin ortaya konacağı bu bölümde üç sorunsal etrafında yoğunlaşılacaktır. İlki sosyalizme geçişte nasıl bir strateji benimseneceği (aşamalı ya da doğrudan); ikincisi, bu geçişte nasıl bir mücadele yöntemi izleneceği sorunudur. Bu bağlamda MDD hareketinin parlamenter mücadeleye bakışı değerlendirilecektir. Üçüncü sorun ise sosyalizme geçişe hangi sınıf ya da tabakaların öncülük edeceğiyle ilgilidir. MDD Hareketi bu soruların yanıtlarını bir yandan Marksist kuramda (gelişkin bir Marksist kuramdan ziyade Lenin, Stalin ve Mao'nun bazı eserleriyle sınırlı bir Marksizmdir söz konusu olan) ve Komintern geleneğinde ararken, diğer yandan yine Marksist kuram aracılığıyla Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gerçeğini anlamaya çalışmış ve aslında Komintern ve SBKP merkezli "ortodoks" geleneğin az gelişmiş ülkeler için öngördüğü devrim stratejilerinden pek de farklı olmayan bir sonuca ulaşmıştır: milli demokratik devrim.[16]

Çoğu eski TKP'li olan MDD'cilerin hedefi elbette sosyalizmdi. TKP üyesiyken bunun için mücadele etmişlerdi, sol hareketin yükseldiği 1960'larda da bunun için mücadele ediyorlardı. Ne var ki nasıl TKP hiçbir zaman sosyalizmi yakın ve ulaşılabilir bir hedef olarak görmemişse, MDD'ciler de 1960'larda hâlâ sosyalizmin Türkiye için uzak bir hedef olduğunu düşünüyorlardı. Kapitalizmin Batılı ülkeler ölçüsünde gelişkin olmadığı bir ülkede sosyalizmden önce geçilmesi gereken aşamalar vardı. Henüz bağımsızlığını kazanamamış, burjuva demokrasisini bile kuramamış bir ülkede sosyalizmden söz etmek düpedüz hedef saptırmaktı. Sosyalizmden önce feodal kalıntıların temizlenmesi ve siyasi ve ekonomik bağımsızlığın kazanılması gerekiyordu, ki bunlar da sosyalist değil demokratik devrimin görevleriydi. Marks'ın yazılarında da imlenen ama daha çok Lenin'in *İki Taktik* adlı eserine dayanan bu aşamalı devrim anlayışı Komintern üzerinden TKP'ye tevarüs etmiş, daha sonraki dönemlerde de Stalin ve Mao tarafından geliştirilen bu teori Türkiyeli sosyalistler arasında 1960'lara kadar pek de sorgulanmadan kabul görmüştü.

15 MDD teorisyenlerinin milli burjuvazi konusundaki bu yaklaşımlarının, Komintern tezlerinden ve dönemin SBKP merkezli uluslararası sosyalist hareketinin az gelişmiş ülkelerde milli burjuvazinin devrimciliği konusundaki olumlu tutumundan (ki birinci bölümde kısaca da olsa değinmiştik) kaynaklandığı söylenebilir.

16 MDD'cilerin teori ve olgusal gerçeklik arasında kurduğu ilişki bazı yazarlar tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Örneğin Sezgin (2001), MDD'cilerin az gelişmiş ülkeler için Komintern programında öngörülen demokratik devrim ve sosyalizme aşamalı geçiş stratejisini benimsediği için Türkiye'yi olduğundan daha "geri" gösteren sosyo-ekonomik tahlillere itibar ettiğini ileri sürer. Yani bu iddiaya göre MDD Hareketi, siyasal stratejisini ülke tahlilinden çıkarmamış, önceden belirlediği stratejisine uygun bir tarih ve toplum teorisi geliştirmeye çalışmış; teoriyi olguya göre değiştirip geliştirmek yerine, olguyu teoriye göre eğip bükmüştür.

Türkiye'de henüz hesaba katılması gereken ölçüde feodal üretim ilişkilerinin geçerli olduğuna ve 1923'te kazanılan siyasi bağımsızlığın 1945'ten sonra emperyalist ülkelerle girilen ilişkilerden dolayı önemli ölçüde yitirildiğine inanan MDD'ciler için hedef bu bağlamda netti. Önce feodal kalıntılar temizlenmeli ve emperyalizm defedilmeli, ülkede "milli" sınıfların öncülüğünde bir demokrasi kurulmalıydı. MDD Hareketi'nin temel sloganı da "tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye" olacaktı. Bu stratejinin adı da literatürde demokratik devrim ya da milli demokratik devrimdi.

Bu bağlamda, Belli'nin, *Türk Solu*'nun 53. sayısına (1968) ek olarak verilen "Milli Demokratik Devrim" broşüründeki ilk cümlesinin "Türkiye, emperyalist dünya sistemi içinde, sömürülen ülkeler safında geri bir tarım ülkesidir" şeklinde olması ve Türkiye'deki egemen kültürü, "emperyalist ve yarı-feodal kültür" olarak tanımlaması oldukça açıklayıcıdır (Belli, 1970a: 200, 208). Türkiye, "kapitalizmin en adisinin, en kötüsünün, komprador kapitalizmin içinde" ise, "milli bağımsızlığın gerçekleştirilmesi ve feodalizmin ortadan kaldırılması" görevleri de kuşkusuz "demokratik devrimin iki ana görevi" olacaktır (Belli, 1966b; 1970a: 11).

Sosyalizme "Aşamalı" Geçiş: Milli Demokratik Devrim

MDD'cilik, yani aşamalı devrim tezleri, Giriş bölümünde de değindiğimiz üzere, kaynağını büyük ölçüde 1905 Rus Devrimi'nden alıyordu. 1905'te Lenin'in savunmuş olduğu sosyalizme aşamalı geçiş tezi, daha sonraki zamanlara da bir teorik miras olarak aktarılmış, özellikle Komintern döneminde neredeyse "resmi" bir politika haline gelmişti. Türkiye'ye TKP eliyle taşınan bu politika doğal olarak sosyalist hareketin bütünü üzerinde çok etkili olmuştu. Lenin ve sonra da Stalin ve Komintern politikacılarının aşamalı devrim tezini Marx ve Engels'e başvurarak ispatlamaya çalışmaları gibi, MDD'ciler de –Marx'ta "cephe" gibi bir kavram olmadığından– önce Lenin, daha sonra da Mao'ya referansla sosyalizmden önce bir demokratik devrim aşamasının şart olduğunu ileri sürdüler. Böylece, milli demokratik devrimciler ile sosyalist devrimi savunan TİP'liler arasında Marksizmin temel metinlerini kullanarak kendi tezlerini kanıtlama çabası bir yarışa dönüştü.[17] 1917'de gerçekleşen bir sosyalist devrimle kurulan Sovyetler Birliği

17 1960'lı ve 1970'li yıllarda iktidar arayışı içinde olan Türkiye solunun 1965-66 yıllarından başlayarak milli demokratik devrimciler ve sosyalist devrimciler olarak iki kampa ayrılması, teorik tartışmalara bir canlılık ve derinlik getirmiştir ama tartışmanın birbirine siyasal alanda üstünlük sağlamak isteyen taraflarca rekabetçi bir atmosferde sürdürülmesi zaman zaman teorinin zorlanmasına da yol açmıştır. Dönemin tanıklarından birinin değerlendirmesi ile "MDD, işçi sınıfı öncülüğünü ortadan kaldırabilmek ve devrim stratejisi içinde anti-kapitalist eğilimlerin girmesini önlemek için, feodalite savına, giderek daha kıskançlıkla bağlandı. Bunun karşısında Sosyalist Devrim, Türkiye'nin kapitalist niteliğini belirtmek için mantık sınırlarını çok aştı. Bunun ötesinde ve daha önemlisi, kapitalizmin geliştiği tezi, giderek kapitalizme övgüye dönüştü" (Küçük, 1990: 307). MDD Hareketinin önde gelenlerinden Gün Zileli'nin yaşam öyküsü de teorideki bu zorlamaların vardığı noktaları gösteren oldukça anlamlı "itiraflar" içermektedir (Zileli, 2000; 2002).

bu tartışmada 1928 Komintern Programına uygun olarak MDD tezinden yanaydı. Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede doğrudan bir sosyalist devrim olanaksızdı. Üstelik 1960'larda "barış içinde bir arada yaşama" politikasını savunan SSCB, komşu ülkelerde anti-emperyalist yanı ağır basan demokratik devrimleri hem "daha gerçekçi", hem de, en azından kısa vadede, yeterli görüyordu.[18]

Komintern ve Sovyet Marksizmi geleneğine bağlı kadroların öncülüğündeki MDD Hareketine göre, içinde feodal kalıntılar barındıran ve emperyalizme bağımlı bir az gelişmiş ülkede demokratik devrim hedefi sosyalist bir devrime göre çok daha gerçekçiydi. Türkiye işçi sınıfı hem nicel olarak yetersizdi hem de sınıf bilincinden uzaktı. Bu durumda sosyalist bir devrim zaten imkânsızdı, hatta işçi sınıfının demokratik bir devrimde öncülük rolünü oynayıp oynayamayacağı bile kuşkuluydu. Devrim, ancak, iş birlikçi sınıflar dışında kalan tüm "milli" sınıfların bir cephede bir araya gelmesiyle mümkün olabilirdi. Elbette teoriye uygun olarak bu cepheye işçi sınıfı ve yoksul köylülerin öncülük etmesi beklenirdi, ama Türkiye gerçekleri göz önüne alındığında oldukça büyük bir kitle oluşturan küçük burjuvazinin ve özellikle de bu sınıf içinde özel bir yer tutan asker-sivil aydın zümrenin bu devrimde çok önemli bir rol oynaması da kuvvetle muhtemeldi. O halde nihai hedef sosyalizm de olsa bütün devrimciler var güçleriyle bu milli cepheyi oluşturmak için çalışmalı, cepheyi bölecek söz ve davranışlardan sakınmalıydılar. Tam da bu noktada MDD'ciler TİP'in devrim mücadelesine faydadan çok zarar verdiğini düşünüyorlardı. Çünkü TİP, her ne kadar MDD'ci görüşlerin bağımsız bir siyasal harekete dönüştüğü ilk yıllarda (1966-67) henüz açık bir şekilde sosyalist devrim tezini savunmuyorsa da, "mili cephe" türünden politikalara ve "zinde güçlere" dayanan devrim stratejilerine kesin olarak karşı çıkıyor, işçi sınıfının öncülüğü konusunda –her ne kadar bu öncülüğün pratikteki anlamı belirsizse de– ısrar ediyordu. Bu politikalar MDD'cilere göre zayıf durumdaki işçi sınıfını iyice tecrit etmekten başka bir sonuç vermezdi ve TİP bu türden radikal ve keskin sloganlarla aslında devrimi belirsiz bir geleceğe ertelemekten başka bir şey yapmıyordu.

Öyleyse MDD'ciler için iki seçenek söz konusuydu: ya TİP ele geçirilmeli ve "doğru" bir siyasal/stratejik çizgiye getirilmeli ya da etkisizleştirilmeliydi. MDD'ciler TİP'i ele geçirmeye ve partide milli demokratik devrim stratejisini egemen kılmaya çalıştıkları 1966 Malatya Kongresi'nden 12 Mart'a

18 TİP bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere, o dönemde Sovyetler Birliği Komünist Partisi etkisindeki TKP, yayınlarında TİP'i destekler görünüyordu ama bu destek kesinlikle sosyalist devrim stratejisine değildi. TKP, Mihri Belli ve MDD Hareketini en ağır ifadelerle eleştirdiği yayınlarında bir yandan da keskin bir aşamalı devrim ve milli cephe propagandası yürütüyor, işçi sınıfı öncülüğünden söz etmenin cepheyi böleceği yolundaki tipik MDD'ci tezleri savunuyordu.

kadar geçen dönemde bu iki seçenek arasında gidip geleceklerdi. İlk yıllarda parti yönetimini ele geçirmek için daha çok çaba sarf ederken, öğrenci gençlik içinde inisiyatifi ele aldıkları ve daha çok bir gençlik hareketine dönüştükleri 1968 yılından itibaren genel olarak TİP'e karşı daha "yıkıcı" bir politika izleyeceklerdi. 1970'ten itibaren de zaten MDD kendi içinde bölünecek, TİP'ten ve işçi sınıfından umudunu kesen gençler, Latin Amerika devrimlerinin de etkisiyle silahlı mücadeleye yönelecek ve kırların yolunu tutacaklardı. TİP'in, biraz da yasal bir parti olmanın getirdiği çekincelerle, inanılmaz bir hızla büyüyen ve radikalleşen gençlik hareketini kapsayamaması ve partiyi "pasifist" bulan gençlerin hızla TİP'ten uzaklaşarak daha "radikal" arayışlara yönelmesi, başlangıçta bu ihtiyaca yanıt vermeye çalışan MDD Hareketi'ni güçlendirmişti, ama bir süre sonra Sovyetik çizgiye ve geleneklerine bağlı "eski tüfekler" de bu gençlik selinin önünde duramayacaklardı.

1962'de Mihri Belli'nin *Yön*'de Mehmet Doğu adı ile yazdığı yazı ile gündeme giren, 1965'te yine *Yön* sayfalarında şekillenmeye başlayan ve 1967'de yayına başlayan *Türk Solu* dergisi[19] ile kendini TİP ve Yön Hareketi'nin dışında bağımsız bir siyasal hat olarak ortaya koyan MDD Hareketi, pek çok bakımdan eski TKP geleneğinin sürdürücüsüdür. Hemen tüm önemli kadroları eski TKP kökenli olan MDD, aşamalı devrim tezini de bu hareketten miras almıştır. Fakat MDD, kadro kaynakları ve ideolojik birikim açısından Komintern ve TKP geleneğine dayanmakla birlikte bu geleneğin bire bir sürdürücüsü değildir. 1960'ların siyasal atmosferi, özellikle de 27 Mayıs Hareketi ve Yöncü tezler MDD Hareketi'ne öncülük edecek kadroları oldukça etkilemiştir. Öyle ki MDD Hareketi'nin 1961-71 döneminde eski TKP mirasıyla Yön'ün bir sentezi olarak şekillendiği söylenebilir.[20] MDD Hareketi çok önemli bir konuda Yöncülerle ortaklaşıyordu: Türkiye'de sosyalizme geçmek için nesnel ve öznel koşullar henüz olgunlaşmamıştır, sosyalizme ulaşabilmek için belirli aşamalardan geçilmesi gerekir ve bu yolda atılması gereken ilk adım da, sosyalizmin önkoşullarını hazırlayacak bir demokratik devrim için milli cephe oluşturmaktı. Sosyalizme geçebilmek

19 14 Nisan 1970 tarihli 126. ve son sayısında "Yayınımıza Ara Verirken" başlıklı yazıda *Türk Solu* dergisi kendi çıkış nedenini şöyle açıklıyor: "Türkiye'de sosyalist hareketin yozlaştırılması, ana mecrasından sıyrılarak, hâkim sınıfların izniyle yürütülecek ve parlamentoya kanalize edilecek bir 'sosyalist muhalefetçilik' haline sokulması tehlikesi"ne karşı çıkmak, "bütün Türkiye sol hareketini ve diğer milli sınıf ve zümreleri doğru bir platform etrafında toplamak artık ertelenemeyecek bir görev" olduğundan, "*Türk Solu* bu görevi yerine getirmek için ortaya çıktı. Ortaya konan ve doğruluğu apaçık görülen ortak platform: Milli Demokratik Devrim Stratejisi ve Milli Cephe Politikası" idi (TS, 1970a).

20 Yine de pek çok açıdan Yön Hareketi ile benzer bir politik tutum gösteren MDD Hareketi'nin Yöncülere göre teorik olarak daha Marksist, pratik olarak da alt sınıfların eylemine daha yakın bir pozisyon aldığını belirtmek gerekir. Nitekim Yön-Devrim Hareketi 12 Mart sonrasına hiçbir politik miras ve etki bırakamazken, MDD'ciliğin 12 Mart'tan kısa bir süre çeşitli görünümler altında yeniden yükselmesi tamamen bu politik ve sınıfsal konumdan kaynaklanır (Eralp, 1992: 123).

için bağımlılığı ve geri üretim ilişkilerini tasfiye etmek zorunluydu, bu ise ancak, anti-emperyalist (milli) ve anti-feodal (demokratik) devrim aracılığıyla gerçekleşebilirdi.[21]

MDD'ciler bir toplumun önündeki "devrimci adımın" hangisi olacağına karar verilirken, öncelikle, o toplumdaki üretim tarzının ne olduğuna (kapitalist mi, feodal mi), gelişme aşamasına (az gelişmiş bir ülke mi, feodal kalıntılar barındırıyor mu) ve o ülkenin dünya kapitalist sistemi içindeki yerine (bağımsızlığını kazanmış bir ülke mi, yoksa emperyalizme bağımlı bir ülke mi) bakılması gerektiğine inanıyorlardı (Belli, 1970a: 10).[22] Türkiye gelişmiş bir kapitalist ülke olmadığına; bağımlı, emperyalizmin sömürü alanı olan bir ülke olarak iş birlikçi sermaye ile feodal mütegallibenin hegemonyası altında olduğuna göre, "besbelli ki, Türkiye toplumunun önündeki devrimci görev, Türkiye'nin bağımsızlığını gerçekleştirecek, feodalizmi tüm izleriyle ortadan kaldırarak, birlik içinde, özgür Türkiye halkının engelsiz gelişmesinin şartlarını" sağlayacak bir devrim, "demokratik devrim"[23] yapmaktır.

Devrim, sosyalist değil demokratik olmak zorundadır, çünkü ülkeyi sosyalizme hazırlamak için ivedilikle yerine getirilmesi gereken "demokratik" nitelikli pek çok görev vardır:

> Bugün, dış ticaretin millileştirilmesi, bankaların, sigortaların devletleştirilmesi, büyük ve hayatî önemi olan işletmelerin devletleştirilmesi, büyük toprak mülkiyetine son verilmesi, köylülüğü tefecilerden kurtaracak ve emeği üretken hale getirecek tedbirlerin alınması, askerî anlaşmalardan ve üslerden arınılması, önümüzdeki devrimin somut belli başlı görevleridir … (Erdost, 1971a: 58).

Erdost'a göre, "… ne şehirde ne kırlık alanlarda, genel olarak, üretim araçlarının toplumsallaştırılması" sorunu gündemde olmadığından (1971a: 58), Türkiye'de sosyalist devrime[24] uygun bir ortam da yoktur. Zira sos-

21 "Üretici güçlerin gelişmelerinin engelleri haline gelen üretim ilişkileriyle üretici güçler arasındaki çatışma, önümüzdeki devrimin niteliğini belirler. Bu, ülkeyi yarı-bağımlı hale getirmiş bulunan emperyalizme ve ülkeyi emperyalizme bağımlı tutan ve üretici güçlerin gelişmelerinin diğer bir engeli olan feodal ve yarı-feodal ilişkilere son vermektir" (Erdost, 1971a: 58).

22 "Oportünizmin her türlüsünün, çağımızda emperyalizm tarafından sömürülen bütün sömürge ve yarı-sömürge ülkeler için tek doğru strateji olan milli demokratik devrimi çürütebilmek için, bütün çabalarını bu ülkelerde 'feodalizm' olmadığını ispata yöneltmeleri bir rastlantı eseri değildir, Milli demokratik devrim stratejisi geçerliliğini diğer 'muhtemel' stratejilere oranla daha üstün oluşundan değil, fakat tek doğru strateji olmasından almaktadır" (Kardam, 1970a).

23 "Demokratik devrim, siyasi bakımdan (iktisadi değil) eşit vatandaşlar topluluğu olarak, ulusun varlığına engel olan feodal kalıntı olarak, dış (emperyalist) müdahale olarak ne varsa, onların yok edilmesi demektir. Ve ulusun, yaşadığı toprak parçasında egemen kılınması demektir. Bağımsız ve demokratik bir ülke demektir" (Belli, 1970a: 30).

24 "Sosyalist devrim, (...) kapitalist üretim tarzını ortadan kaldırmak, üretimdeki, üretimin kolektif niteliği ile özel mülkiyet arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak ve insanın insan tarafından sömürülmesi olanağını ortadan kaldırmak, insana maddi ve manevi bakımlardan açılıp gelişme olanaklarını kurmak, sosyalizmi kurmaktır" (Belli, 1970a: 33–34).

yalizm bağımsız ülkede olur; sosyalizm temel şiarını ön plana çıkarmak için, iç sömürüyü kaldıracağım diyebilmek için, mutlaka bağımsız bir ülke olmak gerekir. Bu nedenle, demokratik devrim, sosyalist devrime yolu hazırlayacak olan birinci aşamadır. Demokratik devrim gerçekleştirilmeden, sosyalist devrim yapılamaz (Belli, 1970: 31).

Milli bağımsızlığın sağlanması ve feodalizmin ortadan kaldırılması demokratik devrimin görevi olup, bu devrim, Türkiye'yi sosyalist Türkiye'ye götürecek olan (geçilmesi zorunlu) bir aşamadır (Belli, 1966b; 1970: 10-11). Demokratik devrimle bağımsızlık sağlanıp, iş birlikçi sermaye ile feodal mütegallibenin hegemonyasına son verildikten sonra sıra "sosyalist devrime" gelecektir. Bu durumda, demokratik devrimin öncülerinden olan işçi sınıfı bu aşamada demokratik bir programa sahip sınıf ve tabakalarla ittifak yapmak, cephe kurmak zorundadır. Demokratik devrim mücadelesindeki cephede, iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibenin dışında herkes yer alabilir. Sosyalist devrim mücadelesi şehir proletaryası ve köy emekçilerinin davasıdır (Belli, 1966b; 1970a: 31, 34). Böyle olduğu için de demokratik devrim stratejisi, iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibe dışındaki zümrelerin devrimci potansiyelini doğru değerlendirip, ona göre tavır almayı gerekli kılar (Belli, 1970a: 31-33). Üstelik, demokratik devrimin cephesini oluşturan "emekçi halkın çoğunluğu henüz, kendi devrimi olan sosyalist devrimden yana olmak şöyle dursun, milli bağımsızlık gibi ve bağımsızlığın bir gereği iş birlikçi sermaye çevrelerinin eylem alanlarının millileştirilmesi gibi, toprak reformu gibi demokratik devrimin kapsamına giren dönüşümlerden bile yana" değildir (Belli, 1970a: 56). Emperyalizme, iş birlikçi sermayeye, feodal mütegallibeye karşı, tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye kurmak için şehir ve köy proletaryası, şehir ve köy küçük-burjuvazisi, asker-sivil aydın zümre ile, omuz omuza demokratik devrimi gerçekleştirmek için çaba harcanmalıdır, sosyalist devrim için değil. Demokratik devrim aşaması aşıldıktan sonra, sosyalist devrime bir adım daha yaklaşılmış olunacak ve sosyalist devrim için ortam hazırlanmış olacaktır (Belli, 1970a: 56).

Demokratik devrim "milli demokratik devrim" mi, "burjuva demokratik devrim" mi olacaktır? Demokratik devrimi gerçekleştirmenin burjuvazinin, sosyalist devrimi gerçekleştirmenin de sosyalistlerin işi olması gerektiği, bu nedenle, sosyalistlerin demokratik devrim ile uğraşmaması gerektiği yönündeki eleştirilere MDD'ciler, burjuva demokratik devrimi gerçekleştirmede, burjuvaziden çok proletaryanın çıkarı olduğu savıyla karşı çıkarken, çağımızda burjuvazinin devrimci barutunu tükettiğini, bu nedenle Türkiye gibi ülkelerde, artık bu devrimleri burjuvazinin değil, sosyalistlerin yapması gerektiğini savunurlar (Belli, 1970a: 13, 34). Çünkü, onlara göre, "proletarya, yarı-bağımlı bir ülkede, milli demokratik devrim döneminde, millidir; çünkü ülkenin bağımsızlığa kavuşmasında en çok çıkar sağlayacak olan proletaryadır" (Erdost, 1971a: 59). Bu nedenle, demokratik

devrimcilerin temel görevi, "Devrimci Güç Birliğinin gerçekleştireceği sosyalizme yönelmiş, Tam Bağımsız ve Gerçekten Demokratik Türkiye`yi oluşturmaktır. Bu da "Milli Demokratik Devrimdir" (Belli, 1970a: 63). Bu devrim, emperyalist sömürüye son vermek için milli olmak zorundadır. Zira, "baş çelişki, egemen sınıflar ile milli sınıf ve zümreler arasındaki çelişkidir" (Erdost, 1971a: 59–60).

MDD'cilere göre, "burjuva demokratik devrim" deyimi 19. yüzyıla özgüdür. Çünkü 20. yüzyılla birlikte kapitalizm emperyalist aşamaya geçmiş ve burjuvazi tüm ilericiliğini ve devrimciliğini yitirmiştir. Artık dünyada, demokratik devrime önderlik edecek kadar devrimci bir nitelik taşıyan, tutarlı bir devrimci çizgiyi sonuna kadar izlemeye gönüllü bir burjuvazi yoktur, olamaz da. Bu nedenle 20 yüzyılda anti-emperyalist, anti-feodal bir devrim için, "milli demokratik devrim" terimi daha uygun düşmektedir. Bugünkü emperyalizm çağında, milli demokratik devrimin gerçekleştirilmesinde hegemonya, ancak milli burjuvazinin solundaki toplumsal güçler olan şehir ve köy emekçilerinde olabilir. "Milli demokratik devrim bütün milli sınıf ve zümrelerin devrimidir ve devrimin başarıya ulaşması, bu milli güçler arasında güç birliğinin (milli cephenin) kurulması şartına bağlıdır" (Belli, 1970a: 212-215). ASD'ye göre de (1968a), MDD mücadelesi "sınıf mücadelesidir; milli sınıfların, emperyalizme ve milli topluluğumuz dışındaki iş birlikçi sınıflara karşı mücadelesidir". Öyle olduğu için de, bugün, sosyalistlerin en temel görevi, emperyalizme ve iş birlikçilerine karşı "bütün milli sınıfları birleştirmek, mücadeleyi yığınlara mal etmek, milli harekete doğru devrimci düşünceyi hâkim kılıp, somut hedefler ve eylem biçimler"i göstermektir.

"Demokratik Devrim"i, milli kılan bir başka neden de, bu devrim ile uluslaşma sürecinin tamamlanması isteğidir. Çünkü uluslaşmak; özgür vatandaşlar topluluğu olarak, ulus olma yolunda baş engel olan emperyalizmin boyunduruğunu kırmak, feodal parçalanmaya son vermek, toplumdaki bireyleri özgür vatandaşlar payesine yükseltecek olan demokratik dönüşümleri gerçekleştirmek ve ulusal kültüre gelişme ortamı sağlamak için ezilen halkların birinci davası olmak zorundadır. Bunu da sağlayacak olan "milli demokratik devrim"dir. Demokratik devrimin bir hedefi olan uluslaşma süreci tamamlanmadan sosyalizme gidilemez. Çünkü, uluslaşmak, insanın insan tarafından sömürülemeyeceği sosyalist toplum yolunda atılan ileri bir adımdır (Belli, 1970a: 382).

"Gerçek bir ulusçu", aynı anlama gelmek üzere, gerçek bir milli demokratik devrimci, "ulusal dil uğruna, ulusun toprak bütünlüğü uğruna, feodal bölünmeye son verilmesi ve iktisadi yaşantı birliği uğruna, ulusal kültür uğruna, ulusal bilincin, ulusal gururun en derin anlamıyla ulusça benimsenmesi uğruna mücadele eden kimsedir" (Belli, 1970a: 386). Enternasyonalizm adına ulusçuluğa karşı çıkmak, vatansever olması gereken proleter

devrimcilikle de, emperyalizme karşı tutarlı bir mücadeleyi gerektiren devrimci enternasyonalizmle de bağdaşmadığından, ulusçuluğu savunmak gerekir. "Uluslaşmayı gerçekleştirmek milli demokratik devrimlerin görevidir". Bu nedenle de sosyalistler en tutarlı ulusçular olmalıdır (Belli, 1970c).

Yukarıdaki genel ilke ve tanımlardan hareket eden MDD'ciler, başlangıçtaki bu ortak noktalara karşın, hareketin gelişmesi ve kitleselleşmesiyle paralel bir şekilde giderek görüş ayrılıklarına düşecekler ve bölüneceklerdir. Anti-emperyalist, anti-feodal bir devrim olarak milli demokratik devrimin hedefinde ortaklaşan MDD'ciler, kendisi de MDD'nin önde gelen teorisyenlerinden olan Şahin Alpay'ın ifadesiyle (1968a), "milli demokratik devrimin yönetimi, milli demokratik devrimin başarılma yolları, milli demokratik devrimlerin bugünkü dünya devrimi süreci içinde tuttuğu yer ve milli demokratik devrimle sosyalist devrim arasındaki bağ konularında" 1968 yılından itibaren fikrî düzeyde ayrışmaya başlayacaklardır. Alpay'a göre, MDD'ciler arasında yukarıda belirtilen konulara yönelik iki ayrı tez savunulmaktadır. Biri, iktisadi bakışın egemen olduğu kalkınmacı bir felsefeden hareket eden "kapitalist olmayan yol" yaklaşımıdır. Diğeri, siyasal bakışın egemen olduğu, siyasi iktidarı mesele eden yoldur. "Kapitalist olmayan yol" tezini savunanlara göre, emperyalizme karşı milli kurtuluş devrimlerini gerçekleştirmiş olan ülkeler (Asya ve Afrika) siyasal bağımsızlık olan birinci hedeflerine ulaştıklarından, artık iktisadi bağımsızlığı sağlamak için mücadele etmeli ve sosyalizme barış içinde geçişin şartlarını hazırlayıp, gerçekleştirmelidirler. Birinci aşamayı gerçekleştirmiş olan bu ülkelerin ikinci aşamada gerçekleştirmesi gereken dört temel hedef vardır (Alpay, 1968a):

> 1. Yabancı sermayenin egemenliğinin ilgası ve yabancı tekellerin mallarının millileştirilmesi.
>
> 2. Toprak meselesinin radikal bir şekilde çözülmesi; feodalizmin yıkılması ve nüfusun çoğunluğunu meydana getiren köylülerin isteklerinin karşılanması.
>
> 3. Öncelikle devlet sektörünün geliştirilmesi temeli üzerinde, endüstrileşme.
>
> 4. Toplumun her bakımdan demokratlaştırılması, halkın ekonomik ve sosyal reformlara her şekilde katılışının sağlanması.

Bu hedeflere ulaşılmasıyla birlikte, MDD'nin ikinci aşaması olan iktisadi bağımsızlık da kazanılmış olacağından, bu programın tutarlı bir biçimde uygulanışı, sosyalizme "barış içinde geçiş"i de sağlayacaktır.

Peki, "kapitalist olmayan yol" tezini savunanlara göre, devrimin ikinci aşaması kimlerin ittifakı ile hayata geçirilecektir, MDD cephesinde kimler yer alacaktır? Bu yaklaşıma göre, "milli burjuvazi ve bürokratik burjuvazi, genel olarak, bu genel demokratik programın uygulanmasından yanadır. Ancak bu sınıflar daima emperyalizmle iş birliği yapma eğilimi taşırlar. Bu

eğilimi taşıyan bu gerici burjuva unsurların iktidara sahip olduğu ülkelerde, devlet denetimindeki sanayi sektörü, kapitalizmin geliştirilmesi yönünde kullanır ve kullanılmaktadır" (Alpay, 1968a). Bu durumda, "kapitalist-olmayan yol"un "kapitalist yol"a dönüşmesi tehlikesi ortaya çıkar. Fakat kapitalist yola sapma eğilimleri gösterecek olan bu sınıflara karşı işçi sınıfı ile birlikte hareket edecek olan ve "köylülerin, yarı-proleter unsurların ve şehirli küçük burjuvazinin çıkarlarını temsil eden milliyetçi aydın ve subaylar"dan oluşan "devrimci demokratlar" vardır. Devrimci demokrat liderlerin, genel demokratik programı sosyalizme yönelen bir yolda uygulaması ve sanayileşmeyi sağlaması ile işçi sınıfı da nicelik ve nitelik olarak gelişip güçlenecek, sosyalizme geçişin öncülüğünü yapacak bir konuma gelecektir, ki bu durumda milli demokratik devrim kolayca sosyalist devrime evrilecektir.

MDD içindeki ikinci yaklaşım ise devrim sorununa yapılacak işler ya da uygulanacak programdan önce siyasi iktidar açısından yaklaşır. Buna göre öncelikli mesele işçi sınıfının öncülüğünde bir iktidarın kurulmasıdır. Evet, emperyalizme ve feodalizme karşı bütün "milli" sınıfların bir cephede bir araya gelmesi önemlidir, ama bu cephenin öncülüğünü işçi sınıfının yapması da en az onun kadar önemlidir. Çünkü demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşümünü güvenceye alacak olan yegâne tedbir budur. Alpay, kendisinin de savunduğu bu ikinci yaklaşımı şöyle özetler:

> Milli demokratik devrimde ve bütün devrimlerde temel mesele siyasi iktidar meselesidir. Milli demokratik devrim önce soyut siyasi bağımsızlık, sonra soyut bir iktisadi bağımsızlık meselesi değildir. Milli demokratik devrim işçi sınıfının örgütünün ve ideolojisinin öncülüğünde, milli burjuvazinin, küçük burjuvazinin, köylülerin, işçilerin ve bütün vatanseverlerin, emperyalizme ve yerli ortaklarına karşı verecekleri mücadele ile başarılabilir. Milli demokratik devrimde işçi sınıfının örgütsel ve ideolojik öncüğü, milli demokratik devrimin zaferlerinin kalıcı oluşunun, sosyalizme, sosyalist devrime geçişin garantisidir (Alpay, 1968a).[25]

Milli demokratik devrimde öncülük meselesine bu farklı yaklaşımlar ileride gerçekleşecek olan Kırmızı-Beyaz Aydınlık bölünmesinin ilk işaretleridir. Mihri Belli'nin devrimde milliyetçi-devrimci aydınların (zinde güçlerin) oynayacağı role ilişkin iyimser yaklaşımı, bir yandan Marksizm konusunda zamanla daha bilgili hale gelen, ama bir yandan da Çin ve Küba devrimlerinin, Latin Amerika'daki gerilla hareketlerinin etkisine giren MDD içindeki genç kuşak tarafından giderek kuşkuyla karşılanmaktadır.

MDD'nin önemli sorunlarından biri de mücadelenin çeşitli aşamalarında karşılaşacakları sorunları nasıl çözeceği ile ilgilidir. Bu çerçevede Doğu Perinçek, Şahin Alpay ve Halil Berktay gibi MDD'nin iyi eğitimli,

25 Alpay söz konusu yazısında bu iki tezden hangisini doğru bulduğunu belirtmez, bu türden tartışmaların derinleştirilmesinin harekete bir canlılık getireceğini vurgulamakla yetinir.

yabancı dil bilen genç kuşakları teoride karşılaşılan sorunların çözümü yolunda çaba harcamışlar, yer yer MDD'nin "klasik söylemini" aşarak teorinin zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Berktay'ın *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin 14. sayısına, Kırmızı-Beyaz aydınlık ayrışmasından önceki son sayıya yazdığı "Bilimsel Sosyalist Devrim Anlayışı" başlıklı yazı bu çabanın ürünlerinden biridir. Berktay bu yazısında (1969a), MDD'de "proletaryanın öncülüğünün objektif ve subjektif şartlarını" tartışmaktadır; bu tartışma devrim stratejisi açısından önemli olduğu için üzerinde durulmaya değer.

Berktay'a göre (1969a), "Proleter devrimcileri, mücadelelerinin her aşamasında, çözmek istedikleri her problem, gerçekleştirmek istedikleri her olay açısından, o olaya, o nitelik sıçrayışına ilişkin objektif ve subjektif şartların neler olduğunu doğru tayin etmek zorundadır". Bu durumda, yanıt aranması gereken kritik sorulardan biri "objektif ve subjektif şartları" nelerin tayin ettiğidir. Berktay'a göre (1969a), "proletaryanın öncülüğünün objektif şartlarını" proleteryanın tarihsel yeteneklerinin ortaya çıkışı için gerekli olan sosyo-ekonomik koşullar teşkil eder ve bu koşulların ardında da kapitalizmin ve onun bağrındaki proletaryanın ekonomik gelişme düzeyi yatar. "Proletaryanın öncülüğünün subjektif şartları" ise proleter devrimcilerinin mücadelesiyle gerçekleştirilecek ve onların eylemleri sonucu ortaya çıkacaktır. Bunları da ideolojik-politik koşullar, yani proletaryanın politik bilinç ve örgütlenme düzeyi belirleyecektir. Objektif ve subjektif şartlar arasında diyalektik bir ilişki vardır.

"Objektif ve subjektif şartlar" Türkiye'de yankısını nasıl bulmalıdır? Örneğin, "öncülük sorunu" nasıl çözülecektir? Berktay'a göre (1969a), bu sorun bir dizi aşamadan geçilerek çözülecektir. Emperyalizmin egemenliği altındaki bir ülkede iki politik akım, sırayla, küçük burjuva radikalizmi ve proleter devrimci akım sahneye çıkacaktır. Sonra, proleter devrimcilerin "o ülke şartları açısından" programlarını belirleyip, küçük burjuva radikallerini bu program etrafında bir araya getirmeye çalışmaları gerekir. Daha sonra, bu ortak program çerçevesinde güç birliğini sağlayarak kitlelere ulaşmanın yolları aranmalıdır. Zikzakların da yaşanacağı zorlu bir süreçten sonra sağdan sola doğru kayan kitlenin genişlemesi ile birlikte küçük burjuva radikalleri ile olan ilişki de bir üst aşmaya taşınarak "dostluk-destek-eleştiri" ilişkisinden, "dostluk-öncülük-eleştiri" ilişkisi aşamasına geçilmelidir. Bundan sonra da, bu öncülük altında, milli demokratik iktidarı sağlayacak sınıflar arası güç birliği oluşturulmalıdır. MDD'nin kazanılması için şart olan sınıflar arası güç birliğinin oluşturulması sayesinde milli demokratik iktidar aşamasına gelinmiş olunacaktır.

Mücadele Biçimi: Anti-Parlamentarizm

MDD hareketi'nin iktidar stratejisinde parlamenter mücadeleye karşı alınan tavır netti. MDD'ciler bu konuda Yöncülerle paralel düşünüyorlar-

dı: Türkiye gibi "gerçek bir burjuva demokrasisine" değil de Filipin tipi bir demokrasiye sahip olan geri bir tarım ülkesinde burjuva parlamentarizmi, emperyalizmle iş birliği halindeki gerici güçlerin iktidarını pekiştirmekten başka bir işe yaramazdı. Bu konudaki tartışmaları üç noktada toparlamak mümkündür. Bir kere çok partili siyasal hayata geçişe karşı alınan tavır DP'ye yönelik eleştiriler bağlamında somutlaşmıştır. CHP'nin demokratik güç birliği cephesini zayıflattığı savunulmakta, TİP ise benzer bir yaklaşımla eleştirilmekteydi. Dolayısıyla bu kesimde önce MDD'cilerin Türkiye'de çok partili hayata geçişi nasıl değerlendirdiklerine değinilecek, ardından da hareketin 1960'lardaki parlamenter mücadeleye, bu arada CHP ve TİP'e karşı olan tutumu ele alınacaktır.

1945'ten sonra, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin gölgesinde de olsa çok partili düzene geçildiğini, iktidarın serbest seçimle geldiğini, dolayısıyla Türkiye'de bu tarihten sonra iyi kötü demokratik bir rejimin kurulduğunu, bunun da geçmişe göre ilerleme sayılması gerektiğini kabul eden TİP'in aksine, MDD'cilere göre çok partili hayat asla demokrasi anlamına gelmiyordu. Hatta tam tersine, 1920'lerin Türkiye'si, daha bağımsız olduğu gibi, eğer demokrasi "statükocu partilerin" sayısıyla ölçme gafletine düşülmeyecekse, 1945'lerin Türkiye'sine göre daha demokratikti (Belli, 1990: 130). Çünkü her ne kadar 1945'ten sonra parti sayısı çoğalsa ve hükümetler seçimle iş başına gelmeye başlasalar bile, siyasal alan tümüyle iş birlikçi kesimlerin denetimine geçmişti. Bırakalım sosyalistleri, 1945'ten sonra hiçbir milli unsurun siyaseten etkili olabilme olanağı kalmamıştı. Unutmamak gerekiyordu ki, 1945'ten sonra kurulan çok partili rejimle, bu tarihten sonra 141 ve 142. maddelerin giderek şiddetlendirilmesi arasında çok yakın bir nedensellik ilişkisi vardı. Öyle ki,

> On yıllık DP iktidarı döneminde Marksist solun belli başlı unsurları ya zindanda ya sürgündeydi. O Soğuk Savaş yıllarında biz Türkiye'deki çok partili düzeni, burjuva demokrasisini demir parmaklıklar arasından seyrettik. Sol önemli ölçüde tecrit edilmişti. İhbar salgını şeklini alan bir antikomünizm histerisi yaratılabilmişti ülkede. Komünizmi Rus casusluğu ya da şapka asma özgürlüğü olarak gösteren yoğun propagandanın etkisinde insanların hasım bildikleri kimseleri komünist diye ihbar etmeleri artık adet olmuştu (Belli, 1990: 57).

Tüm bu nedenlerle sola ve milli güçlere kapalı olan bu çok partili rejimi gerçek burjuva demokrasisinden ayırmak gerekiyordu. Türkiye'de 1945'ten sonra gündeme gelen klasik anlamda bir burjuva demokrasisi değil, Belli'nin ifadesiyle, "Filipin tipi demokrasi" idi. Zira kapitalist dünya pazarı sınırları içinde devrimlerin tarihe karıştığı emperyalizm çağında, gerçek bir kapitalist gelişmeyi hiç yaşamamış ve yaşaması da olanaksız olan Doğu'nun ve Güney'in geri tarım toplumlarında burjuva parlamentarizmi, genellikle emperyalizmle iş birliği halinde olan asalak güçleri iktidara ge-

tirmekte ve böylelikle emperyalist sömürünün yoğunlaştırılmasına hizmet etmekteydi. Böylesi ülkelerde gündeme getirilen, biçimsel bazı benzerlikleri dışında burjuva anlamda parlamenter demokrasi ile hiçbir özsel benzerliği olmayan, Filipin tipi demokrasiydi. Filipin tipi demokrasi, her yerde olduğu gibi Türkiye'de de karşı devrimin bir ürünü olduğu kadar, bu karşı devrimi kuvvetlendiren, perçinleyen bir kurumdu (Belli, 1970a: 216).

Filipin tipi demokrasinin burjuva demokrasisi ile biçimsel benzerliklerini abartıp bu yapıyı geçmişe göre bir ilerleme olarak değerlendirenler, bu rejimin hepsi de kurulu düzenden yana olan partilerin "kapalı av alanı" olduğunu, ancak "vitrin garnitürü niteliğindeki icazetli sol partilerin" varlığına göz yumulduğunu görmezlikten geldikleri gibi, ulusal bağımsızlıkla demokrasi arasındaki olmazsa olmaz bağlantıyı da yok sayıyorlardı. "Besbelli ki, bu çağda uydu durumuna düşen bir ülkede gerçek anlamıyla bir siyasi demokrasiden söz edilemezdi" (Belli, 1990: 145). Kısacası, bağımsızlık yoksa demokrasi de olamazdı.

MDD'cilerin burjuva demokrasisine ve parlamenter mücadeleye bakış açıları, TİP ile ilişkilerini de belirliyordu. Mihri Belli ve arkadaşları, Aybar genel başkan olduktan sonra TİP'e destek vermişler, hukuksal engeli olmayan "eski tüfek"ler partiye üye de olmuşlardı (Belli, 1990: 71-73), ama 1965 seçimlerinden sonra bu 'ortaklık' bozulacaktı. TİP yöneticileriyle "eski tüfek"lerin (yeni MDD'cilerin) arasının açılmasının başlıca iki sebebi vardı. Bir kere, başta Aybar olmak üzere TİP yöneticileri "eski tüfeklerle" ilgili çift yönlü bir kaygı taşıyorlardı. Bir yandan bu kişiler nedeniyle TİP'in TKP ile bir şekilde ilişkilendirilmesinden çekiniyorlardı; bu durum partiyi hukuksal olarak zor durumda bırakabilir ya da meşruiyetini gölgeleyebilirdi. Diğer yandan da "eski tüfek"lerin partiyi ele geçirmek istemelerinden korkuyorlardı. Bu nedenle de 1966 yılından itibaren tasfiyeci bir çizgiye yöneleceklerdi.

MDD'ciler ise başlangıçta açık destek verdikleri TİP'ten giderek uzaklaşacaklardı. Parti yönetiminin eski tüfeklere karşı olumsuz tutumu bunda önemli bir etkendi, ama daha önemlisi "milli cepheci" MDD'cilerin TİP'in işçi sınıfı öncülüğünde ısrar eden çizgisini devrim mücadelesine zarar verir nitelikte görmesiydi. Cepheyi bölerek işçi sınıfını yalnızlaştıran bu tutum aslında işçi sınıfının değil, iş birlikçi sınıfların ve emperyalizmin işine geliyordu.

Siyasal strateji açısından önemli olan bu ayrımın yanı sıra MDD'ciler TİP'in siyaset yapma anlayışını da en baştan itibaren yanlış buluyorlardı. 1965 seçimlerinden sonra TBMM'ye giren TİP'in parlamenter mücadeleyi esas alması ve sokak eylemlerine uzak duran bir siyaset tarzını benimsemesi MDD'cileri parti dışı arayışlara itiyordu. MDD'cilere göre TİP, burjuva parlamentarizmi ile demokrasiyi birbirine karıştırıyordu. Belli'ye göre (1970a:

119-120), "parlamentoda da yapılacak şeyler var"dı ama bu çalışmalar "olsa olsa eylemin yüzde onu"nu oluşturmaktaydı. Esas eylem, Zonguldak madencilerine gitmek, Güney'deki ve Doğu'daki toprak emekçilerine gitmek, onları bilinçlendirmek ve örgütlemekti. Ana görev emekçi halkın bilinçlendirilmesi ve örgütlendirilmesiydi. Türkiye gibi bir ülkede parlamento söz konusu ana görevin yerine getirilmesini destekleyen bir kürsü, bir yardımcı olarak kullanılabilirdi ancak. Oysa TİP'liler bütün mücadelenin odağına parlamentoyu koymuşlar, üstelik parlamenter olanakları da gerektiği gibi kullanamamışlardı (Belli, 1990: 77-78).

Fakat MDD'ciler hiçbir zaman TİP'e alternatif bir parti kurmaya girişmediler.[26] Onun yerine partiyi "ele geçirme", Belli'nin deyişiyle "TİP'i örgüt olarak proleter devrimci hareketin içine sokma mücadelesi" verdiler (1970a: 238). Öyle ki başlangıçtaki "ideolojik mücadele" 1969'dan itibaren zaman zaman TİP'e karşı fiili saldırılara da dönüşecekti.

MDD Hareketi, savunduğu "milli cephe" politikası doğrultusunda, "küçük burjuva bürokrasisinin içinde yaşadığımız tarihsel anda politik alandaki ifadesi" olarak tanımladığı CHP'deki "ortanın solu" hareketini de müttefik olarak görmek istiyordu (Soysal, 1967a). MDD'ciler, ortanın solunu oluşturan bu zümrenin, dönüşümcü ve milliyetçi niteliği ile emperyalizme ve iş birlikçilere karşı demokratik devrim hareketinde önemli bir yer işgal edeceğine inanıyorlar (*Türk Solu*, 1967a), "CHP'nin köklü reformlardan yana bir radikal küçük burjuva partisi kimliğine ulaşarak, saflarından feodal ağa ve iş birlikçi sermayedar etkisini defetmesini" umuyorlardı (*Türk Solu*, 1969b).

Fakat MDD'cilerin CHP'deki "ortanın solu" akımına olumlu yaklaşımları karşılıksız kaldı. CHP Genel Sekreteri Ecevit, *Ulus* gazetesinde MDD'cileri "akıllarınca geniş cephe stratejisi içinde kendilerini kullanmakla" suçlamıştı. Belli ise, Ecevit'in bu tavrıyla "millici güçleri" böldüğü görüşündeydi ve her şeye rağmen CHP içinden "gerçek Atatürkçü" ve sol bir kanadın çıkacağını ve milli cephede yerini alacağı umudundaydı (Belli, 1969b). Bu değerlendirmede Belli yalnız da değildi. *Türk Solu* yazarlarından Şevki Akşit de (1969) Ecevit'in milli cepheye karşı olan tutumunu eleştiriyor ve onu, "emperyalist çıkarların hizmetkârı, sahte demokratik düzenci" olmakla suçluyordu.

Öncülük Sorunu

MDD hareketi toplumsal sınıf ve tabakaları belirlerken devrimin hangi sınıfın öncülüğünde, hangi sınıfların yakın desteği ile yapılacağı sorusuna

26 Oysa Belli, "… Türkiye'nin meselelerine çözüm getirebilecek bir sosyalist emekçi partisinin varlığı, bilimsel sosyalizmi kendine eylem kılavuzu edinen, doğru rotayı saptayıp izleyebilen, saflarında iş birliği dayanışmayı ve disiplini gerçekleştirebilen bir emekçiler partisinin varlığı çok şeyi değiştirir Türkiye'de" diye yazmıştı (1970: 178). Ama aynı yılın sonunda bu amaçla düzenlenen Kurultay'dan da bir sonuç alınamayacak, MDD'ciler, silahlı mücadeleye yönelen gruplar sayılmazsa, 12 Mart'ı örgütsüz olarak karşılayacaklardı.

da yanıt vermiştir. Sosyalizme aşamalı geçişi benimseyen ve gündemde anti-emperyalist ve anti-feodal bir devrimin olduğunu savunan hareket, bu görüşleri doğrultusunda milli cephe politikasını benimsemiştir. Milli Demokratik Devrim stratejisinde cephe politikası önemliyse, bu cepheyi iyi tanımlamak gerekir. Gün Zileli ve Oral Çalışlar'a göre (1969), MDD stratejisi içinde temel politika, milli demokratik cephe politikası olup, bu cephe, emperyalizmi yenecek, MDD'yi gerçekleştirecek olan cephedir.

Milli cephede güçlerin mevzilenmesinin devrimin kaderini belirleyen temel bir sorun olduğunu kabul eden bir hareket için, bu cephenin ve güçlerin bileşenlerinin kimlerden oluşacağı kadar, bunlarla nereye kadar ve nasıl birlikte hareket edilebileceği meselesi de önemlidir. Milli demokratik devrim ancak bütün devrimci güçlerin kendi öz örgütleriyle katıldıkları devrimci güç birliği ile gerçekleşeceğinden, bu cephede hangi sınıfın hegemonya kuracağı çok önemlidir. Çünkü hegemonyası meselesi, devrimin kaderini belirleyen temel bir meseledir (Belli, 1970a: 60).[27]

Fakat cephenin bu şekilde oluşturulması yetmez, bu cepheye bir de öncü gerekir. Milli cephenin öncüsü, bu cephede hegemonyasını kuracak güç hangisidir? Milli demokratik devrimin sonuna kadar vardırılması ve ardından sosyalist devrime geçilebilmesi için elbette ki cephedeki en devrimci güç olan proletarya ve yoksul köylü yığınlarının önderliği ve hegemonyası kabul edilmelidir. Eğer hegemonya daha sağdaki orta köylü, şehir küçük-burjuvazisi gibi devrimci güçlerde olursa, bunların sosyalist devrime kısa vadeli çıkarları açısından tereddütlü yaklaşımları nedeniyle devrim sürecinde duraksamalar, hatta geriye dönüşler yaşanabilir (Belli, 1970a: 261). Böyle olduğu için de, devrim sürecinde hegemonya orta köylü ve şehir küçük-burjuvazisine bırakılmamalıdır. Geçmiş deneyimler de göz önüne alınarak, milli demokratik devrimde bir kere daha çıkmaza sürüklenme tehlikesini önlemek için, devrimin zorunlu şartı olarak, en güçlü, en bilinçli ve en yüksek örgütlenme düzeyine ulaşmış olan proletarya ile yoksul köylünün hegemonyasını sağlamak gerekir. Benzeri düşünceleri Alpay da savunur:

> Küçük burjuvazinin bir yanıyla proleter, bir yanıyla da burjuva olan, proletarya ile burjuvazi arasında bocalayan niteliği, siyasî alanda da yansır. Küçük burjuva radikalizmi bu yüzden kaypak, devrimle karşı-devrim arasında yalpalayan, bocalayan bir nitelik gösterir. Bu yüzden, küçük burjuva radikalizminin anti-emperyalist, anti-feodal politik çizgisi tutarlı değildir; bir yanıyla mücadeleci, bir yanıyla uzlaşıcıdır. Sömürülen ülkelerde küçük burjuva radikallerinin önderliğinde yürütülen devrimci mücadelelerin hiçbirinin kalıcı başarılar sağlıyamamış olmasının başlıca nedeni budur (Alpay, 1970a).

27 Devrimci güç birliğini ve cepheyi oluşturan bu "sınıf ve zümreler" bir önceki kesimde ayrıntılı olarak ele alındığı için, tekrar olmaması kaygısıyla burada ayrıntıya girmekten kaçınılmıştır.

Cepheyi güçlü kılmak için öncelikle milli güçlerin birliğini baltalayan bütün çabalar etkisiz kılınmalı, milli güçler arasındaki kısır çekişmelere karşı mücadele edilmelidir. "Milli güçler, Mustafa Kemal önderliğinde yürütülen kurtuluş mücadelesindeki milli kenetlenmeyi" bugün de gerçekleştirmelidir. Milli-demokratik cepheyi bölen davranışların yanlışlığı anlatılmalı, demokratik güçlerin bütünlüğü sağlanmalıdır (ASD, 1968a).

Erdost'a göre (1970a), Türkiye'de en tutarlı devrimci güç işçi sınıfı olup, bu sınıf sonuna kadar devrimci biricik sınıf olma özelliğine sahiptir. İşçi sınıfı, MDD döneminde, küçük-burjuvaziyi ve köylüleri, egemen sınıfların ve onların gerici ve tutucu partilerinin etkisinden kurtarmak ve kendi tarafına kazanmakla yükümlüdür. Bu sınıf bütün emekçileri, özellikle yoksul köylülüğü, kendi parti çatısı altında örgütleyerek kendi safına kazanmalıdır. Böyle olduğu için de, bugün devrimde, iki milyona yaklaşan sayısı ile öncü olacak sınıf da budur, küçük-burjuvazi değil. Proletarya, milli demokratik devrimin "temel ve öncü gücüdür", çünkü:

> Proletarya, emperyalist sömürüye ve emperyalizmin müttefiki olan feodal mütegallibeye son vermekle, 1) emperyalist sömürüden, sömürünün birinden kurtulur; 2) dünya kapitalizmini, emperyalizmi zayıflatır; 3) sosyalist devrime giden yolun önündeki engelleri, üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırır; 4) emperyalist baskı ve gericilikten kurtulur; 5) demokratik özgürlüklerine kavuşur (Erdost, 1971a: 51).

Peki, devrime öncülük edecek, tarihî bir görevi yerine getirecek olan bu proletarya sınıf bilincine ulaşmış mıdır? Belli (1970a: 232–233), Türkiye proletaryasının büyük ölçüde "kendiliğinden sınıf" durumunda bulunduğunu, bilinçlenme, "kendisi için sınıf" olma yolunda daha kat edecek çok yolu olduğunu belirtiyor. Türkiye'nin, gerçek bir kapitalist gelişme görmemesi, sanayi işçilerinin büyük çoğunluğunun köyle bağlarını sürdürmeleri ve işçi sınıfının önemli bir kısmının yarı-köylü vasfını koruması, Türkiye proletaryasının bilinçlenmesini, kendisi için sınıf niteliğine bürünerek tarihî görevini yerine getirmesini geciktiren etkenler olarak değerlendirilmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, emekçi sınıflar arasında, en yüksek örgütlenme düzeyine varmış olan sınıf, işçi sınıfıdır. İki buçuk milyon işçinin yaklaşık olarak bir milyonu sendikalarda birleşmiştir. Sendikacılığın en kötü biçiminin egemen olmasına rağmen, bu gerçek tespit edilmeli ve üzerinde düşünülmelidir (Belli, 1970a: 235).

İşçi sınıfının örgütlülük düzeyinin gelişmemiş olması, kendisi için sınıf olma düzeyine erişmemiş olması, önemli bir kesiminin henüz gerici güçlerin etkisi altında bulunması gibi gerekçelerle bazı "ilerici" aydınların proletaryanın devrimci potansiyelini küçümseme eğilimi göstermelerini eleştiren MDD'ciler, Türkiye proletaryasının aydın "devrimcilere" biraz kuşkuyla baktığını kabul etmektedirler. MDD'cilere göre bu durum da, bizde

küçük burjuva kökten gelme aydınların önderliği altında gerçekleştirilen sınırlı reformların, anti-feodal hareketlerin hiçbirinin bugüne dek emekçiye somut bir kazanç sağlamamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, Türkiye proletaryasının devrimci güçler safında yerini belirlerken bazı tarihî konjonktürlerin birleşmesi sonucu meydana gelen bazı şartlanmaların değil, bu sınıfın ekonomideki yerini göz önünde tutmak gerekir. Bu yapıldığı anda, "Türkiye proletaryasını, toplumda en devrimci güç olarak, devrimde hegemonyasının, milli demokratik devrimin kesintiye uğramadan tamamlanması için ve Türkiye'nin sosyalist devrimin eşiğine varır varmaz o eşiği aşabilmesi için şart olduğu gerçeğini bütün açıklığı ile" görmek mümkün olur (Belli, 1970a: 239). Bu devrimde öncülük yapması "şart" olan proletaryanın, bunu gerçekleştirmek için sahip olması gereken sınıf bilinci, kendisi için sınıf olması, nasıl sağlanacaktır?

Devrimin öncü gücü olan, Türkiye işçi sınıfının bilinçlendirilmesi işini kimin yapacağı sorusu MDD'ciler için yanıtlanması gereken önemli bir sorudur. Bu iş, "burjuva ya da küçük-burjuva kökenli aydınların tekelinde"ki bir şey midir? Hayır! Çünkü, Lenin'in işçi sınıfına dışardan bilinç götürme düşüncesi, "20. yüzyılın başlarında Rusya'da, işçi sınıfının siyasi mücadelesinin gereğini reddeden ekonomizmi eleştirmekti, başka bir şey değil. Lenin işçi sınıfı hareketine sosyalist bilincin dışardan getirilmesi gerektiği yolundaki bu görüşünü sadece bir defa, 1902'de yayınlanan *Ne Yapmalı?*'da kısaca ifade etmiş ve ondan sonra, ölümüne dek, 22 yıl boyunca, aynı konu üzerinde bir daha durmamıştır". Böyle olduğu için de Lenin'in *Ne Yapmalı*'sına dayanarak, "Proleteryaya sosyalist bilinci götürme işini, sosyalizm modasına uymuş karnı tok, sırtı pek burjuva çocuklarının, konforlu evlerden gelerek, günde sekiz-on saat balyoz salmış olan işçiye, yarı-aç çoluk çocuğunu düşünen işçiye, nutuk atmasıyla başarılacağı" sanılmamalıdır (Belli, 1970a: 241-42). Peki, kim götürecektir proletaryaya bilinci?

> Proleter yığınlarına sosyalist bilinci götürecek olanlar, "entelektüel bakımdan" daha gelişmiş olan proleterlerdir. ... Proletaryaya, sınıf bilincini, onun çektiğini çeken, onun dilini konuşan, bilinçli işçi kardeşleri götürecektir. Şu anda bile Türkiye'de en başarılı sosyalist ajitasyon ve propaganda örneklerini, aydınlar değil, işçiler ve köy emekçileri vermektedir (Belli, 1970: 242).

İşçi sınıfına bilinci yine, "entelektüel", "bilinçli" işçilerin götürmesi düşüncesine teorik sağlam bir dayanak bulmak gerekmektedir. Zira Marx, Engels, Lenin gibi sosyalist düşünürler işçi sınıfından değil, burjuva ve küçük burjuva kökenden gelme aydınlardı. MDD'cilere göre, "modern sosyalizmin" şekillenmesi o güne kadar birikmiş olan bilgi birikimine dayalı olduğu için, bu bilgiyi şartları gereği, proletarya değil, burjuva kökenden gelme aydınlar edinebileceklerdir ve dolayısıyla için çağdaş sosyalizmi şe-

killendirme görevini başaracak olanlar proleterler değil, aydınlardır. İşçi sınıfına bilinç götürme işini, burjuva kökenli sosyalist aydınlara bırakma çabası, "burjuva kökenli aydının kendini beğenmişliğinin, onun, proleterlerin entelektüel yeteneklerini küçümsemesinin dışa vurmasından başka bir şey değil"se, bu görev onlara bırakılmayacak kadar önemlidir (Belli, 1970a: 243). Üstelik, burjuvazi, işçi hareketini soysuzlaştırmak, işçinin devrimci bilincini törpülemek için az çok varlıklı bir işçi zümresi, bir işçi aristokrasisi yaratma çaresine başvurma yeteneğine sahip olup, bunda da başarılı olmuşken daha da dikkatli olmak gerekir. Çünkü kapitalist; genellikle işçinin ve emekçinin yoksulunun devrimci, aristokratının ise ılımlı ve reformist olacağını iyi bilir (Belli, 1970a: 245).

MDD'cilere göre, sınıfların saptanmasında temel ölçüt, sınıfı mülkiyet ilişkilerindeki yeri olmakla birlikte, bunu, devrimci bilinci tayin eden katı bir kalıp olarak almak; sömürü, zulüm ve yoksulluk gibi etkenleri hesaba katmamak yanlış bir tutumdur. Kuşkusuz, bu yaklaşıma göre, işçi sınıfının iyi konumdaki bir kesimi demokratik devrim cephesinde yer almayacağı gibi, karşı-devrim saflarında, iş birlikçi sermaye ve feodal mütegallibe ile birlikte hareket edebilecektir. Zira, devrim ile kaybedeceği bir ayrıcalığı bulunmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen, "işçi sınıfı, demokratik devrimi gerçekleştirme görevi"nden kaçamayacağı gibi, MDD'yi gerçekleştirecek ülkelerin devrimcileri "meseleyi tarihî gelişimi içerisinde değerlendirip değişen dünya şartları içerisinde işçi sınıfı ideolojisini demokratik devrime öncü yapmak zorundadırlar" (Aktolga, 1967a). Tarihî gelişim içinde değerlendirilecek olan şartların gösterdiği mücadele ise, aynı zaman da bir sınıf mücadelesi olarak da değerlendirilen, anti-emperyalist bir mücadeleyi içeren milli demokratik devrimdir, "Kemalist Devrim doğrultusunda, 27 Mayıs hamlesi doğrultusunda atılması zorunlu devrimin gerektirdiği ulusal bir mücadeledir" (TS, 1968c).

MDD'ciler de kendilerini Kemalizmin izinde gören Kadro'dan, 27 Mayısçılardan ve Kemalizm ile ilişki kurmak isteyen Yöncülerden sonra, önceki geleneğe bir anlamda bağlılıklarını göstermişlerdir. Zamanla radikal düşüncelere yönelen küçük burjuva aydınların MDD'cilikte, genel olarak, ilk vardığı kuramsal sonuç, "burjuva demokratik devrim" ile "milli demokratik devrim"in birbirinden farklı olmasıdır. Çünkü, "devrimci barutunu tüketmiş" olan sömürge ve bağımlı ülkelerde "burjuva demokratik devrim" gerçekleşemez. Bağımlı ülkelerdeki devrimin karakteri anti-emperyalist ve anti-feodal olmak durumunda olduğundan, sosyalist devrimin yolunu açacak olan bir milli demokratik devrimin öncelikli olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ülkede sınıflar ve aydınlar üzerine yapılan araştırmalarda, Devrimci Güç Birliği cephesinde görülen kesimlerden küçük burjuvazinin burjuvaziye bağlılığı, köy küçük burjuvazisinin tutuculuğu, yerli burjuvazinin geliştikçe asker-sivil-aydın-bürokrat kesimin onun etkisinde kaldığı,

bu kadroların emperyalizm yanlısı ve ona karşı olanlar olarak ikiye ayrıldığı gibi sonuçlara ulaşılmış olması, cephenin dayandığı tabanın çatlamış olduğunu gösterir. Devrimci hareketin yükselişine bağlı olarak bu cephede yer alacağı düşünülen milli burjuvaziye ise güvenilmemektedir. Bu durumda milli demokratik devrimi gerçekleştirme görevini, küçük burjuvazinin en radikal gruplarının yardımı ile işçi sınıfı ve yoksul köylünün üzerine alabileceği görüşü hâkim olur. Devrim stratejisi ve cephesi de bunların önderliğinde, bütün "milli güçlerin" devrim için güç birliği kurması üzerine kurgulanıp oluşturulur. Bunun için de güç birliğini oluşturmak, devrimci safların bölünmemesini sağlamak için çaba sarf etmek, küçük burjuva radikal çevrelerden gelebilecek bilime ve gerçeklere aykırı her türlü çözüm önerilerine en sert şekilde cevap verip, onlara karşı eleştirel bir tutum almak en önemli görev olur (Belli, 1970a: 265-266).

Strateji Tartışmalarının Yol Açtığı Bölünmeler

MDD'cilerin devrim stratejisi, öncelikle -Türkiye'de Marx ve Engels'ten daha önce[28] okunmaya başlanan- Lenin'in eserleri, sonra da Çin devriminin deneyimlerini yansıtan Mao-Zedung düşüncesi ile beslendi. Bu nedenle MDD cephesinde yer alanların Marksizmden ziyade, birer devrim gerçekleştirmiş olan Leninizm ve Maoizmin izleyicisi oldukları söylenebilir, bu da, anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü ülkesini sömürge konumunda gören, ulusal kurtuluşu ve bağımsızlığı ilk hedef olarak benimseyen, feodal ilişkileri sona erdirecek bir iktisadi kalkınmayı amaçlayan bir devrimci hareket için, "kapitalizmin bilimi" olan Marksizmden çok, "devrimin bilimi" olan Leninizme ve Maoizme ihtiyaç vardı. Bu nedenle, Türkiye solu için asıl klasikler, pratiğin bir gereği olarak, strateji ve taktik içerikli eserler olmuştur. 1968-1971 döneminin strateji ve taktik arayan devrimcilerine Lenin, Mao, Debray, Guevara ve Marighella'nın rehberlik etmesi bu nedenle tesadüf sayılmamalıdır.

Devrim stratejisi ve taktiğine yönelik kitaplarla beslenen radikal Türkiye solu için TİP yetersiz kalırken, daha radikal bir söyleme sahip olan MDD çekim merkezi oldu; büyük ölçüde Mihri Belli'nin damgasını taşıyan *Türk Solu* dergisi bu boşluğu doldurmaya çalıştı. Ancak, pratiğe yönelik devrim stratejisi ve taktiği hızla kendi içinde ayrışmaları da getirdi. MDD içinde, 1969'da temelleri *İşçi-Köylü* gazetesi ile atılan ayrılık adımları[29], ASD'nin bölünmesiyle Ocak 1970'te yayınlanmaya başlanan ve giderek Mao'nun düşüncelerinin temsilciliğine soyunan *Proleter Devrimci Aydınlık*'la (PDA)

28 "Türkiye topraklarına ciddi Marksist tohumların MDD-SD tartışması döneminde atıldığını, Türkiye'nin düşünme kapılarını Leninizme yine bu çatışma sırasında attığına inanıyorum" (Küçük, 1990: 330).

29 "*İşçi-Köylü,* Mihri Belli ve maceracıların darbeci çizgilerine karşı Aydınlıkçıların izlediği kitle çizgisinin bir ifadesiydi" (*Aydınlık*, 1979a: 12).

somutlaştı: Ekim Devrimi'nin ülkesi SSCB'ye yakın, "eski tüfek" Mihri Belli'nin *Aydınlık Sosyalist Dergisi*'ne (Kırmızı Aydınlık) karşı, Çin Devrimine ve Mao'ya yakın genç Doğu Perinçek ve arkadaşlarının *Proleter Devrimci Aydınlık*'ı (Beyaz Aydınlık).

SSCB ile Çin arasında yaşanan tartışmalar ve dünyanın çeşitli bölgelerinde emperyalizme karşı gelişen gerilla hareketleri Türkiye sosyalist hareketinde yaşanan ayrışmada önemli rol oynadı. Tartışmalarda iki sosyalist ülkeden hangisinin haklı olduğu ya da Çin tarzı kır gerillasının mı, yoksa Latin Amerika'da yaygınlaşan şehir gerillasının mı Türkiye'deki devrimci mücadelede esas alınması gerektiği konusu 1970'ten itibaren hızla Türkiye solunu ayrıştıran parametreler haline geldi. 1960'lı yılların sonunda devrimci mücadelede işçi sınıfının değil de öğrenci gençlik kesiminin öne çıkması ve gelişen mücadeleye karşı düzen güçlerinin gittikçe şiddete yönelmeye başlaması, polis şiddetinin yanı sıra dinci ya da milliyetçi-şoven paramiliter grupların da işçi ve öğrenci eylemlerine saldırmaya başlamaları gibi etmenler de, uygun bir dünya konjonktürü altında dönemin devrimci hareketlerini hızla radikalleştirdi. Bu hız bölünmeyi de beraberinde getirdi. Gittikçe daha radikal uçlara savrulmanın ilk örneği teorik ifadesini Mao'nun düşüncesinde buldu. "Silahlı mücadelenin esas alınması" gerektiği yolundaki görüşlerin bütün devrimci çevreleri etkilemesi, ve bunun "reformist ve uzlaşmacı" akımlara karşı bir ayrım çizgisi olarak kabul edilmesi, dünyadaki gelişmelerden etkilenen Türkiye'deki radikal sol hareket içerisinde kısa zamanda kabul gördü.

Devrimci grupların kendilerine aradıkları strateji, her grubun eylemleri sonucu kazandığı pratik deneyime dayanmaktaydı. Mao'nun yanı sıra Marighella ve Guevera'nın Türkçe'ye çevrilen eserleri gerilla hareketinin gelişimine katkıda bulunurken, "halk kurtuluş savaşı" da bir "ilke" olarak yerleşmeye başlamıştı. Halk savaşı düşüncesinde ilke olarak; düşmana karşı yıpratıcı bir mücadele vermek, devrimci mücadelenin en geliştiği bölgelerde parlayan iç savaş kıvılcımlarını aktif mücadeleyle ülkenin tüm alanlarına yaymak, mücadeleyi politikleşmiş bir askerî mücadele biçiminde yürütmek, ekonomik ve demokratik mücadeleleri asıl mücadeleye yardımcı olması bakımından önemsemek gerekmekteydi. Karşı devrimin baskısına devrimci şiddetle cevap verilmeli, işçi ve köylü kitlelerine aktif mücadelenin gerekliliği gösterilmeliydi.

Türkiye sosyalist hareketi, Engels'in ütopik sosyalistler için söylediklerini doğrularcasına,[30] en doğruyu, en hızlı bulma yarışına giriyor; en doğ-

30 "Eksik kapitalist üretim koşulları ve eksik sınıf koşulları, eksik teorilerle karşılandı. Toplumsal sorunların henüz gelişmemiş ekonomik koşullarda gizli duran çözümünü, ütopyacılar, insan beyninden çıkarmaya kalkıştılar. ... Bu yeni toplumsal sistemler, ütopik olmaya önceden mahkûm edilmişti; bunlar, ayrıntıları bakımından ne kadar tam işlendilerse, olmayacak hayallere kapılmaktan o ölçüde kurtulamadılar" (Engels, 1978).

ruyu en hızlı bulma yarışı, eksik kapitalist üretim koşulları ve eksik sınıf koşullarında, en radikal teorilerle karşılanmaya çalışılıyordu. Toplumsal sorunların henüz gelişmemiş ekonomik koşullarda gizli duran çözümünü, radikal devrimciler, en radikal teoriden çıkarmaya kalkışıyorlar; fakat bu yeni radikal teorileri ne kadar ayrıntılı işlerlerse o kadar hızlı bölünüyorlardı. TİP'in hızlı büyümesi MDD'yi, MDD'nin hızlı büyümesi önce iki Aydınlık'ı, hemen ardından her iki Aydınlık'ın kendi kulvarlarında hızlı büyümeleri de THKP-C'yi, THKO'yu, TKP/ML'yi doğuracaktı.

Türkiye'de silahlı mücadeleye başvuran hareketlerin tümü, MDD tezini savunan taraftan çıkmıştır. Bu hareketlerin yaptığı ülke tahlillerinde ve ileri sürdükleri savlarda Türkiye'nin yarı-sömürge, yarı-feodal yapısının kabulü, esas mücadelenin emperyalizme karşı verilmesi gerekliliği, Mao'nun "halk savaşı stratejisine" bağlı olarak verilecek gerilla mücadelesinin esas alınması gerektiği düşünceleri göze çarpan unsurlardır. THKO, THKP-C ve TKP-ML, 1960'lar solculuğundan kapsamlı bir politik kopuşun denemeleridir. Bu üç örgüt, kendilerinden sonraki sol hareket üzerinde de kalıcı etkiler bırakmışlardır.

1969-71 aralığında devrim stratejisi tartışmaları giderek yerini taktik tartışmalarına bıraktı. Teori ve pratik, strateji ve taktik olarak yeni bölünmelerin bereketli kaynağı oldu.

Kırmızı Aydınlık - Beyaz Aydınlık

MDD içindeki ilk bölünme, daha sonra "Beyaz Aydınlıkçılar" ya da "PDA'cılar" olarak adlandırılacak olan Doğu Perinçek ve arkadaşlarının 1969 Dev-Genç Kongresi arifesinde Türkiye'de işçi sınıfı öncülüğünün objektif koşullarının olmadığını ileri sürmeleriyle ortaya çıktı. Perinçek grubunun bu tezine karşı,[31] daha sonra "Kırmızı Aydınlıkçılar" olarak adlandırılacak olan Mihri Belli grubundan tepki geldi. O günlerde henüz Belli grubuyla birlikte hareket eden Mahir Çayan, işçi sınıfı öncülüğünü kabul etmeden milli demokratik devrim düşüncesinin savunulamayacağını belirterek Perinçek grubunu sert bir dille eleştirdi.[32] "Kitle çizgisi" konusundaki tartışma da ayrılıkta önemli bir gerekçe oldu. Türkiye'de işçi sınıfının varlığı ve demokratik devrime öncülük edebilecek kapasitede olup olmadığı (kendisi için sınıf olup olmadığı) konusundaki bu tartışma

31 "... proletaryanın tarih sahnesinde yer aldığı ilk dönemde bu sınıf 'kendiliğinden sınıf' niteliğini taşıyordu ve henüz 'kendisi için sınıf' niteliğine ulaşmamıştı. Birinci durumdan ikinci duruma ulaşmak için, uzun ve çetin bir mücadele gereklidir. Ancak bu mücadele başarılı olarak verildiği takdirde proletaryanın sınıf bilincine sahip, örgütlü bir toplumsal güç olarak devrimde öncülüğünden söz edilebilir" (ASD, Sayı 13, Kasım 1969). Daha sonra, H. Berktay, (1970a) ve Şahin Alpay da (1970b) bu tartışmayı derinleştirerek, Belli ve arkadaşlarını eleştirdiler.

32 " 'Öncülüğü için işçi sınıfının objektif şartları oluşmamıştır' demek, 'işçi sınıfının bu öncülüğe sahip olmasına maddeten imkân yoktur' anlamına gelir ki, bu da tekelci kapitalist dönemde, işçi sınıfına tekel öncesi burjuva devrimlerindeki gibi, ikincil bir rol tanımak demektir. Açıktır ki, böyle bir düşünce de, milli demokratik devrim düşüncesinin dışında sağcı bir düşüncedir" (Çayan, 2004: 124).

inanılmaz biçimde ve çok kısa bir süre içinde "halk savaşı" tartışmasına dönüşecek, Kırmızı Aydınlıkçılar, özellikle de Mahir Çayan ve arkadaşları bu tartışmada Türkiye'de demokratik devrime öncülük edebilecek bir işçi sınıfının varlığını savunmalarına rağmen kısa süre sonra Çin, Vietnam veya Küba'da olduğu türden bir "halk savaşı" stratejisine yöneleceklerdi. Perinçek ve arkadaşlarının "Türkiye'de işçi sınıfı öncülüğünün objektif koşullarının bulunmadığını" ileri sürmeleri ise, Türkiye'de halk savaşı yoluyla demokratik devrim yapılması için koşulların henüz olgunlaşmadığı anlamına geliyordu. Bu nedenle Türkiye'de, işçi sınıfını da yaratacak olan, "kapitalist olmayan yol" benimsenmeliydi. Ancak, Beyaz Aydınlık radikalleşmenin çok hızlı geliştiği bir dönemde ortaya çıktığından, söylemini de radikalleştirmek gereğini hissetti. Tez yeniden gözden geçirildi, kapitalist olmayan yol reddedildi, bu sefer de işçi sınıfının olmadığı önermesinden hareketle "halk savaşı" sonucuna ulaşıldı. Böylece, radikal söyleme eğilimli kesimlerin kaybedilmesi önlenmiş oldu. Söylemde bunu benimseyen Perinçek ve grubu, gerçekte bunu hayata geçirmekte pek de istekli olmadı. Kuşkusuz bu durum yeni bir bölünmenin de işaretiydi. Nitekim, bu tezi benimseyerek hayata geçirmek isteyen İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşları çok geçmeden Perinçek grubundan kopacak ve ayrı bir hareket olarak yollarına devam edecekti.

Doğu Perinçek ve arkadaşlarının, ayrılığa ilişkin politik yönelimi, aslında, önce 8 Temmuz 1969'dan itibaren çıkardıkları *İşçi-Köylü* gazetesinde, sonra 1969'da FKF'nin Dev-Genç'e dönüştüğü kongrede kendisini gösterir. Kongrede Mahir Çayan ve Doğu Perinçek TİP'e ve sosyalist devrim teorisine karşı MDD tezinin savunucuları olarak yer alırken, M. Belli ise bir hakem misyonu üstlenmişti. Belli, açıkça yan tutmaktan sakınarak, uzlaşma konusunda ısrarlı davranıyordu (Yıldırım, 1997: 345). Ancak, bu tutum şiddetli tartışmaları önlemeye yetmediği gibi, Mao'nun düşüncelerinden etkilenen Perinçek ve arkadaşlarının kopuşunu da hızlandıracaktı. Tartışmalar, bir parti kurup kurmama, TİP'e yaklaşım, öncülük sorunu, milli cephe, milli demokratik devrim, Kemalizm, çalışma tarzı, feodalizm gibi konularda yoğunlaşıyordu (PDA, 1970a).

ASD ile PDA arasındaki tartışma *Türk Solu* sayfalarında da sürüyordu. Şahin Alpay, *Türk Solu*'nun, 123. sayısında yer alan "Tek tutarlı milli kurtuluşçu akım proleter devrimci akımdır!" başlıklı yazısında Belli'nin düşüncelerini eleştiriye tabi tutarak, ayrılık nedenlerinin bir kısmına açıklık getirir. Alpay'a göre (1970a), sağ ve sol hataların işlendiği MDD hareketinde, "mevcut her iki çeşit yanlış eğilimin ortaya konması ve eleştirilerek düzeltilmesi" devrim yolunda ilerleyebilmek için can alıcı bir önem taşır. Sağ hatalar, proleter devrimci çizgi ile küçük burjuva radikallerinin çizgisinin

(YÖN-DEVRİM çizgisinin) birbirine karışmasına ve özde Kemalist, küçük burjuva radikali olan bazı unsurların saflara sızmasına neden olmaktadır. Bu nedenle de küçük burjuva radikalizminin doğru kavranması gerekir:

> Ülkemizdeki küçük burjuva radikalizminin tahlilinde bugüne kadar önemli hatalar işlenmiştir. Bu hataların başlıcası, küçük burjuva radikalizmini, 'küçük burjuva bürokrasisinin', 'devlet memurları zümresinin' ilericiliği (!) olarak görme eğilimidir. Özellikle Mihri Belli, hemen hemen bütün yazılarında, asker-sivil aydın zümreyi 'küçük burjuva bürokrasisi" olarak görmekte ve öyle tahlil etmektedir. Bu düzeltilmesi gereken bir hatadır. Asker-sivil aydın zümre, küçük burjuva ve öğrenci gençliği kapsayan küçük burjuvazinin uyanık kesimidir. ... Mihri Belli, bilimsel sosyalizme aykırı olarak, asker-sivil aydın zümreyi, küçük burjuva bürokratları, devlet memurları olarak anlamaktadır (Alpay, 1970a).

Alpay, söz konusu yazıda Belli'nin Türkiye'deki asker-sivil aydın zümrenin (ülkede bölüşülecek nimetlerin sınırlı olmasından dolayı) giderek devrimci mücadeleye katılacakları yönündeki düşüncelerine karşı çıkar, "ortanın soluna" yönelik değerlendirme ve önerilerini eleştirir. Belli'nin Kemalizme bakışını ve Kemalizmin devrimdeki yerine ilişkin düşüncelerini de doğru bulmadığını belirtir. Alpay'a göre, ASD'nin 16. sayısında dillendirilen "Kemalizm soldur, milliyetçidir, Kemalizm milli kurtuluşçudur" söylemi yanlıştır ve demogojidir. Çünkü:

> Kemalizm Türkiye'de küçük burjuvazinin aydın kesiminin **uyanık**, sınırlı da olsa bilinçli kesiminin ideolojisidir. Kemalizmi sadece milli kurtuluşçuluk olarak görmek, onun uzlaşıcı yanını görmemek, ancak onun bir küçük burjuva siyasî akımı olduğunu reddetmekle, ona emperyalizm çağında sadece ve sadece proleter devrimci akımın sahip olduğu tutarlı, sonuna kadar milli kurtuluşçu niteliği tanımakla mümkün olabilir. Ki, bu pratikte, dostlarımızla kendimizi birbirine karıştıran sağ oportünist hataların işlenmesine yol açar. 'Kemalizmin anti-emperyalist niteliği bir tarafa bırakılırsa, ortada Kemalizm diye bir şey kalmaz' lafları, bu sağcı eğilimin çok açık bir ifadesidir (Alpay, 1970a).

Mahir Çayan ise Perinçek ve çevresini, ASD'nin 15. sayısındaki "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori" başlıklı yazı ile eleştirerek, işçi sınıfının öncülüğünün objektif şartlarının oluşmadığı düşüncesinin milli demokratik devrim düşüncesinin dışında, sağcı bir düşünce olduğunu belirtir ve bölünmenin arka planını sergiler. PDA'yı çıkaran Perinçek ve arkadaşları, izleyen yıllarda, Mao'nun düşüncelerini daha açık ve belirgin bir şekilde savunmaya yönelirler.[33] Bu, bir bakıma, Perinçek ve arkadaşlarının Dev-Genç Kongresi-

33 "Mao Zedung Düşüncesi bize kurtuluşun yolunu gösteriyor. İşçi sınıfı önderliğinde halk savaşıyla kazanacağımız milli demokratik devrim zaferi için birleşelim. Bugüne kadar bize önderlik edenlerin bizlere ne kadar yanlış bir yol, halkımızı köleliğe mahkûm eden revizyonist bir yol önerdiklerini bütün tecrübelerimiz apaçık gösteriyor" (PDA, 1970b).

ni değerlendiren yazılarında ileri sürdükleri "milli demokratik devrim tezi üzerinde düşünülüp, tartışılması" önerisinin de hayata geçirilişidir.[34]

PDA ilk sayısında en doğru MDD'cilerin kendileri olduğunu gösterme ihtiyacı duyar. Bu nedenle MDD'nin kaynağı olan, Lenin'in Ekim Devrimi'nden 12 yıl önce yazdığı *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği* adlı eserine başvurulur. Doğu Perinçek PDA'nın ilk sayısında "'İki Taktik' Üzerine" başlıklı bir yazı yayınlar. Perinçek'e göre (1970a), "Emperyalizm çağında sömürge ve yarı sömürge ülkeler proletaryasına ışık tutan Milli Demokratik Devrim stratejisinin teorik temellerini ve kaynağını *İki Taktik*'te bulabiliriz. *İki Taktik*, Marksizmi Marksizm-Leninizm yapan temel eserlerden biridir." M. Belli, D. Perinçek, M. Çayan'ın *İki Taktik*'i okuyup ulaştıkları sonuç ne yazık ki örtüşmez. Bir kitap, üç okuma, üç ayrı MDD stratejisi doğurur; ayrılıkların kaynağı olur. Ve bu okuma, PDA'cılar tarafından, "sadece biri gerçek devrimci çizgi", diğer ikisi "sağ sapma" ve "sol sapma" olarak "üç ayrı öneri" olarak adlandırılacaktır (Alpay, 1970b). Kuşkusuz, üç okuyandan her biri kendini "gerçek devrimci çizgi" olarak gösterirken, diğerlerini sağ ve sol sapma olarak nitelendirecektir. Alpay, bu üç ayrı okumayı şöyle tablolaştırmıştır (1970b):

Merkez	Emperyalizmin sömürü alanı olan ülkeler için önerisi	Parti üzerine görüşü	Önderlik üzerine görüşü
Proleter Devrimci Çizgi	Milli demokratik devrim.	Partinin önderliği olmaksızın, devrim olmaz.	İşçi sınıfı önderliği zorunludur.
Modern Revizyonist Çizgi	Kapitalist olmayan yol.	Parti olsa iyi olur, ama olmasa da olur.	İşçi sınıfı önderliği iyidir, ama zorunlu değildir.
Castro- Guevera- Debray Çizgisi	Sosyalist devrim.	Parti olsa da olur, olmasa da.	Önder, tüm emekçi sınıflar arasında ittifakı temsil eden foko'dur.

Bölünmeyi hızlandıran etkenlerden biri de, bir parti kurmanın gerekliliği üzerinde ısrar eden Doğu Perinçek ve arkadaşlarına rağmen, Mihri Belli'nin bu fikre uzun süre karşı çıkmasıdır. PDA'cılara göre, MDD anlayışı içinde "işçi sınıfının öncülüğü" bölünmez bir parça olarak mevcut olup, işçi sınıfının öncülüğü onun öz örgütünün öncülüğüdür ve bu öncülüğün subjektif koşullarını gerçekleştirmek işçi sınıfı öncülüğünü ve işçi-köylü ittifakını gerçekleştirmek, bu öncülük ve temel ittifakla Milli Demokratik İktidarı kurma mücadelesinin icaplarını yerine getirmek demektir. (Berktay, 1970a). Alpay'a göre de (1970b), milli demokratik devrim işçi sınıfı ön-

34 D. Perinçek ve arkadaşlarının PDA'nın ilk sayısında yayınladıkları yazıda M. Belli'ye atfedilen "İlkesiz Birlik Cephesi" eleştirilir, bu cephenin sosyalizme aykırı görüşler çevresinde kurulduğu ileri sürülür. "Bu görüşlerle mücadele son birkaç ay içinde yoğun bir hal almış, gençlik örgütleri proleter devrimci çizgi ile 'İlkesiz Birlik' çizgisi arasında iki ayrı kanada ayrılmış ve birbiriyle mücadeleye girmiş durumdadır. Bu ayrılıklara çözüm, TDGF Kurultayı dışında, hep kapalı kapılar ardında yapılan, kitle önünde olmayan tartışmalarla aranmıştır" (PDA, 1970a).

derliğine dayanacak, temel (esas) kuvvetse köylülerden oluşacaktır. Milli demokratik devrim işçi sınıfının ideolojik, politik ve örgütsel önderliğine dayanacağından, milli demokratik devrim işçi sınıfı önderliğinde bir köylü savaşı olacaktır. Bu nedenle de, ASD'nin 16. sayısında işçi sınıfının öncülüğünü işçilerin devrimde ağır basması olarak değerlendirmeyen düşünce yanlıştır. PDA'ya göre (1970e) milli demokratik devrim her zaman proletaryanın örgütlü önderliğinde gerçekleşecektir. Çünkü, proletarya partisi olmaksızın devrim başarılamaz. Bu nedenle de bu temel ilke uğruna "bütün küçük burjuva akımlara karşı mücadele" etmekten kaçınılmayacaktır.

PDA'nın Aralık 1970 tarihli 26. sayısında yayınlanan "Sosyalist Kurultay: Birleşmenin Yolu Mücadeleden Geçer" başlıklı yazıda devrim stratejisi ve taktiği konusunda ayrılıkların altı daha da sistematik olarak çizilir:

> Emperyalizmin boyunduruğu altında yarı-feodal bir ülke olan Türkiye'de önümüzdeki devrim, milli demokratik (yeni-demokratik) devrimdir. Milli demokratik devrim, proletarya önderliğinde, işçi-köylü ittifakı temeli üzerinde halk savaşı yoluyla gerçekleştirilir. Halk savaşı, iktidarın köylük alanlarda parça parça kazanılması, devrimci üsler kurulması ve şehirlerin köylük alanlardan çevrelenip hâkim sınıfların iktidarının ülke çapında yıkılması ve halkın devrimci iktidarının kurulmasıyla zafere ulaşır. Proletarya partisi, halk ordusu ve halkın devrimci cephesi, devrimin vazgeçilmez silahlarıdır. ... Revizyonizme ve onun emperyalist bir karakter kazandığı Sovyet sosyal-emperyalizmine karşı mücadele edilmeksizin devrimci mücadele kalıcı zaferlere ulaştırılamaz (PDA, 1970c).

Bütün bu tartışmalar yaşanırken, 15-16 Haziran eylemleri yeni bir tartışma konusu yaratır ve hatırı sayılır biçimde solu sarsar. Bu büyük işçi başkaldırışından farklı sonuçlar çıkarılır. Perinçek'in PDA'sı 15-16 Haziran eylemleri ve bu eylemlere müdahale biçiminden sonra, ordu ve devlet konusundaki düşüncelerini değiştirirler. Ordu, artık egemen sınıfların en gelişmiş baskı aygıtıdır.

> Dünyanın her yerinde ordu, mekanizması, emir ve komuta zinciri, teşkilatlanması bakımından hâkim sınıfların örgütüdür. ... Orduda devrimci güçlerin de bulunmasına bakarak yapılan yanlış değerlendirmeler, kendi arzumuzu gerçeğin yerine koymaktan başka bir anlam taşımaz. Bu konudaki bütün uydurma teoriler eninde sonunda sosyal pratiğin mihenk taşına çarpar ve parçalanır. Ordumuz 'ulusun ordusudur', milli kurtuluşçu geleneğine sahiptir, Kemalisttir diyerek, kendi subjektif görüşümüzü onun esas niteliğinin yerine koyarak hareket edebilir miyiz? Böyle hareket edersek, sıkıyönetimin iş birlikçi patronların çıkarlarını korumasının ve işçileri ezmesinin nedenini açıklayamayız (PDA, 1970f).[35]

35 PDA'nın 31. sayısındaki "Ordunun Rolü ve Anlamı" (*Aydınlık*, 1979b: 194-201) ile *İşçi-Köylü*'nün 29. sayısındaki "Ordu Hâkim Sınıfların Baskı Gücüdür" (*Aydınlık*, 1979b: 213-218) başlıklı yazılar bu grubun orduya yönelik düşünce ve tutumlarını iyice netleştirdikleri yazılardır.

15-16 Haziran eylemi üzerinden ordu değerlendirmesi, PDA'yı diğer örgütlere göre daha sola taşımıştır; kuşkusuz sergilenen bu tavır PDA'nın diğerlerine göre daha devrimci olması anlamına gelmemektedir. Nitekim diğer MDD'ci gruplar PDA'cıları "pasifist" bularak eleştirmeye devam edeceklerdir.

MDD'ci grupların 15-16 Haziran işçi eylemlerinden çıkardıkları sonuç birbirinden tamamen farklı, hatta kimi zaman birbirine zıttır. Örneğin, Kıvılcımlı'ya göre olaylar işçi sınıfının devrimin temel gücü olduğunu kanıtlarken, Mahir Çayan ve arkadaşlarına göre bu eylemler, şehirlerin emperyalizmin işgali altında olduğunu ve bu işgalin ancak kırlardan başlayacak bir devrimci savaşla kırılabileceğini göstermiştir.

Ayrışma süreci giderek sertleşir. PDA'cılar için Mao Zedung düşüncesini reddeden ASD'ciler revizyonist olup, Marksizm-Leninizmi aynı zamanda "devrimci milliyetçilik" olarak yaymaya çalıştıklarından, PDA'nın proleter devrimci mücadelesine karşı bir küçük-burjuva muhalefeti yürütmektedirler (Perinçek, 1970b: 480). PDA'cılar Çin'in politikası doğrultusunda çok geçmeden SSCB'yi "sosyal-emperyalist" ilan edecek, temel çelişmelerden biri olarak da "ezilen dünya halklarıyla emperyalizm ve sosyal-emperyalizm[36] arasındaki çelişme"yi görecektir (PDA, 1970d: 112). Kuşkusuz, bu durum PDA ile ASD arasındaki en açık ayrılığın da ifadesi olur. Zira, diğer konularda bu kadar taban tabana zıt bir yaklaşım yoktur, çoğunlukla küçük ayrılıklar söz konusudur. Burada ise ayrım çok nettir: "Modern revizyonistlere göre, dünyada baş çelişme kapitalist ülkeler ile sosyalist ülkeler arasındaki çelişme" iken, PDA'cılara göre baş çelişme "emperyalizm ve sosyal-emperyalizm ile dünya halkları arasındadır" (PDA, 1970d: 113). Öyle ki bu durum, PDA'yı özeleştiri vermeye kadar iter:

> Proleter devrimci hareketimiz, ülkemizdeki baş çelişmenin tespiti ve bütün çalışmaların baş çelişmenin emrettiği göreve tâbi kılınması konusunda bugüne kadar hatalar yapmıştır. Bu hatalar genel olarak, milliyetçi ve revizyonist fikirlerden arınamamaktan, Mihri Belli fikirlerinin revizyonist etkisi altında kalmaktan, dünya proletarya hareketi ile sağlam bir şekilde birleşememekten ve Mao Zedung Düşüncesini bir bütün olarak kavrayamamaktan geliyordu" (PDA, 1970d: 116).

Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C)

O dönemde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi olan Mahir Çayan, kendi ifadesiyle "TİP revizyonizmine" karşı başlattığı ideolojik mücadeleyi, MDD içindeki "sağ sapmaya" karşı da sürdürdü. Dönemin diğer gençlik önderleri gibi Mahir Çayan'ın siyasal ve ideolojik çizgisi de, 1960'lı yıllarda Türkiye'deki sol yükselişin yanı sıra dünyanın pek çok böl-

36 "Sosyal-emperyalizmin merkezi, Sovyet Modern Revizyonizmidir" (PDA, 1970d: 113).

gesindeki devrimci hareket ve gelişmelerin etkisi altında şekillenmişti. TİP içinde MDD'cilik adı altında yürütülen "ortodoksi" mücadelesi, 1968 yılından itibaren özellikle Çin, Latin Amerika ve Vietnam deneyimlerinin etkisiyle özel (ama biraz tuhaf) bir senteze ulaşmıştı (Yurtsever, 1992; Kürkçü, 2002; Çubukçu, 2002). Ama bu sentezde 1970 başlarından itibaren tartışmasız bir biçimde ikinci etken (yani Çin ve Latin Amerika'dan mülhem bir halk ya da gerilla savaşı) ağır basacaktı. Çayan, kendi hareketlerini ortaya çıkaran koşulları şöyle betimler:

> Bu hareket, revizyonizmin uzun yıllar etkin olduğu bir ortamda yeşermiş, gelişmiş ve güçlenmiştir. O yüzden işler ne kadar sıkı tutulursa tutulsun, başlangıçta şu ya da bu ölçüde ortamın izlerini üzerinde taşıyacaktır. Tersini düşünmek, idealizmdir. Bu kalıntılar, savaş içinde, savaşıla savaşıla atılacaktır. … Dilimiz, terminolojimiz ve tahlilerimiz genel olarak dünya devrimci pratiğinin, özel olarak da pratiğimizin ürünü olmalıdır (1992: 208).

Çayan'ın sonradan *Bütün Yazılar* (1992) derlemesine alınan "Kültür Üzerine" adlı makalesi sayılmayacak olursa, ilk makalesi, *Türk Solu* Dergisinin 77. sayısında yayınlanan "Son Gençlik Hareketleri Üzerine" adlı yazısıdır. Bu ilk yazısında bile Çayan, ilerde MDD çizgisiyle yapacağı en önemli tartışmanın ipuçlarını verir. Bu, proletaryanın demokratik devrimdeki öncülüğü konusunda yaşanacak olan tartışmadır.

> Türkiye gibi yarı-sömürge ve az gelişmiş, kapitalist ve feodal ilişkilerin yan yana bulunduğu bir ülkede; ülkenin kurtuluş mücadelesinin iki devrim sürecinden geçeceği, bugün artık tüm bilimsel sosyalistler tarafından bilinen bir gerçektir. Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye, **proletaryanın sevk ve yönetiminde** tüm devrimci sınıfların oluşturduğu gerçek bir demokrasiyi betimler. Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'yi kurma mücadelesi de, kendi içinde ayrıca evrelere ayrılmış bir sürü aşamalardan geçecektir. Ve her aşama, belli ittifakları gerektirecektir (Çayan, 1992: 13; vurgu: MŞ).

Daha sonra Çayan tarafından terk edilen orijinal MDD tezlerinin açıkça görünür olduğu bu pasajdaki dikkat çekici nokta, proletaryaya öncü bir rol yüklenmesidir. Çayan'ın bu yazısını izleyen iki yazısı, "Aren Oportünizminin Niteliği Üzerine" (Çayan, 1969a) ve "Revizyonizmin Keskin Kokusu I ve II" (Çayan, 1969b; 1969c), TİP tezlerine karşı MDD saflarından girişilen bir polemik niteliği taşır. Mahir Çayan, bu makalelerde, barışçıl geçiş tezi karşısında, Lenin'e başvurarak, proletarya devriminin, içinde bulunulan çağda barışçıl yollardan gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, bu tezi savunan partilerin de programlarında "proletarya diktatörlüğünden" vazgeçtiklerini vurgular (1992: 38).

Çayan'ın bundan sonraki yazıları *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de yayınlanacaktır. *Aydınlık Sosyalist Dergi*, *Türk Solu* gibi, MDD hareketinin bir dergi-

sidir. *Aydınlık*'taki ilk yazı "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori"dir (Çayan, 1970a). Bu makalede eleştiri oklarının asıl hedefi, Çayan'ın ifadesiyle, "MDD içinde yer alan ve kendini PDA oportünizmi olarak şekillendiren sağ sapma"dır.

Çayan'a göre, MDD içindeki sağ sapmanın temel tezi şudur: "Türkiye proletaryası, milli demokratik devrime öncülük edebilecek objektif ve subjektif şartlara tam olarak sahip değildir. Proleter devrimcilerin bugünkü başlıca görevi, proletaryayı bu şartlara kavuşturmak için mücadeledir. … Ülkenin iktisadi gelişme seviyesi, işçi sınıfının siyaset sahnesindeki rolünü ikincil kılmaktadır" (1992: 87-88). Çayan, bütün makale boyunca bu teze karşı çıkar. Çayan'a göre bu tez, İkinci Enternasyonal merkezli, ekonomik indirgemeci "üretici güçler" tezinden esinlenmektedir. Bu tez, nesnel iktisadi koşulların yeterince gelişmediği ülkelerde proletarya devrimlerini mümkün görmemektedir. Çayan'a göre, Leninizm, bu tezden kopmuştur ve kesintisiz devrim kuramını geliştirmiştir. Leninist kesintisiz devrim; Çarlık Rusya'sında, yani burjuva demokratik devrimini tamamlamamış bir ülkede, devrimci rolünü yitirmiş burjuvazinin yapamadığı devrimin, çağın devrimci sınıfı olan proletaryanın önderliğinde yapılması ve bu devrimin hızla proleter bir devrime (sosyalist devrime) dönüştürülmesidir. Tartışma, bu noktada, proletaryanın öncülüğüne kilitlenir. Çayan'a göre, "Emperyalist dönemle birlikte, tarihin lokomotifinin burjuvazi değil proletarya olduğu esprisi, Leninist kesintisiz devrim düşüncesinin özüdür. … İşçi sınıfının rolü, artçı değil, öncü bir roldür" (1992: 98-96). Döneminin işçi hareketlerini inceledikten sonra da, "Aylardan beri süregelen işçi sınıfı hareketi, işçi sınıfının sınırlı da olsa, 'kendi kendine sınıf'tan, 'kendisi için sınıf' durumuna geçmekte olduğunun belirtileridir. Bütün bu hareketler, işçi sınıfının potansiyel öncülüğünün fiili bir öncülüğe dönüşebileceğinin ilk işaretleridir" (1992: 107) diye yazar.

İşçi sınıfının devrimdeki öncülüğü tartışması, barışçıl geçiş tartışmasında TİP'e karşı MDD platformunun diğer öbekleriyle aynı yerde duran Çayan'ı, o zamanki yoldaşlarından ayıran yolun başlangıcıdır. "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori" yazısı ile Çayan, Doğan Avcıoğlu'nun tezlerini küçük burjuva, sol Kemalist tezler olarak niteler ve MDD platformu içinde sağ sapma olarak nitelediği akımı Avcıoğlu'nun paraleline koyar.

Çayan'ın, daha sonra "Kesintisiz Devrim" broşürlerinde derinleşecek olan düşüncelerinin anlaşılabilmesi için, emperyalizm tahlilini ve Kautsky eleştirilerini aktarmakta yarar olabilir. Çayan'a göre, İkinci Enternasyonal'in mekanik düşüncesinin en belirgin örneği, Kautsky'nin meşhur "üretici güçler teorisinde" görülmektedir. Bu teori, sadece çelişkinin özgül karakterine dikkat çekmekte, çelişkinin evrensel karakterini ve bunun özgülde yansımasını gözardı etmektedir. Proletarya devrimi için objektif şartların

olgunlaşması sorununda, bu teori, sadece tek tek ülkelerin iktisadi gelişme seviyelerini tahlil ederek tekelci kapitalizmin dünya ölçüsünde had safhaya ulaşan evrensel çelişkilerini ve bunların ülkelerin iç çelişkilerinde yansımalarını hesaba katmamakla İkinci Enternasyonal partilerini "oportünizmin mezarına" gömmüştür. Oysa Lenin'e göre, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki dünya ölçüsünde varılan çelişme had safhaya ulaşmıştır, kapitalizm artık çöküş dönemine girmiştir (Çayan, 1992: 97-98). Kapitalizmin bu döneminde, kapitalizmin çelişkisi evrenseldir ve kapitalizmin dünyasal varoluşu içinde bu çelişki, bir "zayıf halka"da toplanarak, objektif varlığı ne olursa olsun, o zayıf halka proletaryasını "enternasyonal proletaryanın öncüsü" haline getirebilir. Dolayısıyla Çayan, proletaryanın öncülüğünden iktisadi gelişmişlik yahut proletaryanın objektif koşulları nedeniyle vazgeçmeyi, Marksizm ve Leninizmden vazgeçme olarak yorumlamıştır (1992: 98-99). Aynı analiz sermaye sınıfı için de yapılır ve buradan, metropol burjuvazi ile arasındaki özgül çelişkisi ne olursa olsun milli burjuvazinin devrimin müttefiki olamayacağı sonucuna varılır. Çünkü burjuvazi, kapitalizmin bu çağında, tamamen gerici bir sınıf haline dönüşmüştür.

Bu noktada Çayan, eleştirilerini sivriltir ve MDD platformu içinde milli burjuvazinin müttefik olarak kabul edilmesini ve proletaryanın öncülüğünden vazgeçilmesini sağ sapma olarak niteler. Çayan'ın eleştirel yorumcularının özellikle vurguladıkları konu, Çayan'ın proletaryanın "ideolojik ve fiili öncülüğü" arasında yaptığı ayrımdır. Örneğin Yurtsever, Mahir Çayan ve arkadaşlarının, yukarıda sözünü ettiğimiz makalede, Doğu Perinçek grubundan Şahin Alpay'ın görüşlerini sağ sapma olarak niteleyerek, "asker sivil aydın zümre"den ideolojik ve örgütsel olarak bağımsız olmak gerektiğini, proleter devrimcilerin partileri olmadan Kemalistlerle "milli cephe" oluşturmalarının kuyrukçuluk anlamına geleceğini savunduklarını belirtmekle birlikte, proletaryanın öncülüğü fikrinin Mahir Çayan'da "ideolojik öncülük" olarak kaldığını yazar (2002: 203-206). Çayan grubu içinde olmamakla birlikte, dönemin gençlik hareketleri içinde yer almış olan Aydın Çubukçu ise, yıllar sonra yaptığı bir değerlendirmede "İdeolojik öncülük kavramı da, yalnızca ideolojik alanda önderlik olarak anlaşılmıyor, sınıfın yapabileceği her şeyin sınıf yerine yapılabileceği anlamını da kazanıyordu" diye yazmıştır (Çubukçu, 1998: 61). Çayan'ın şu pasajı bu yorum açısından dikkate değerdir:

> Türkiye proletaryasının pratik öncülüğü (fiili öncülüğü) için, proletaryanın subjektif şartlarının (bilinçlenme ve örgütlenme düzeyinin yüksek olması) olgunlaşmış olması gerekir; yani bilimsel sosyalizm silahı ile teçhizatlanmış öncü bir proletarya müfrezesinin var olması, proleter yığınların oldukça büyük bir kısmının kendi partisinin komutlarına kulak vermesi ve işçi-köylü ittifakının sağlanması, bu ittifak üzerinde bütün anti-emperyalist

> sınıf ve zümreleri kapsayan bir milli cephenin kurulmuş olması veyahut bu yolda epeyce mesafe katedilmiş olması gerekir (1992: 105)

Çayan'ın bu yaklaşımının kendi iç mantığına uygun olarak daha derli toplu bir sunumu için, "Yeni Oportünizmin Niteliği Üzerine" (1970b) başlıklı, Şahin Alpay'ın "Sağ Sapma, Devrimci Teori ve Pratik" yazısına verdiği yanıta da bakmak gerekir. *Kesintisiz Devrim*'de berraklaşacağı üzere Çayan'ın kuramında dönemselleştirme ve kategorileştirme önemli bir yer tutar. Çayan, PDA'cıların kendi teorisini Mao'nun görüşleri ile karşılaştırıp eleştirmesi üzerine, Mao'nun görüşlerinin ancak II. Bunalım dönemi içinde ve Çin özgülünde somut durumun somut tahlilinden çıktığını ve o koşullarda doğru olduğunu ileri sürer. Buna göre, milli demokratik devrimde, Mao'nun savunduğu şekliyle bile, proletarya temel güç değilse de önder güçtür: "Milli Demokratik Devrim'in özünde köylü devrimi olmasının doğal sonucu olarak, sınıf mevzilenmesinde köylüler, devrimin temel gücüdür. … Milli Demokratik Devrim'de işçi sınıfının önderliğinin, bir ideolojik öncülük olmasıdır. İşçi sınıfının ideolojik önderliği, çoğunluğunu yoksul köylülerin teşkil ettiği işçi sınıfının öz örgütünün köylü devriminin komutanı olmasıdır" (1992: 149-152). Çayan'ın yaklaşımına göre, Türkiye'nin sınıf ilişkilerinin ve dünyada kapitalizmin analizi artık II. Bunalım döneminden çıkıldığını gösterir ve MDD teorisi de yeni duruma göre yeniden yorumlanmalıdır. Çayan'a göre, proleter devrimcilerin ana görevi, işçi sınıfına sosyalist bilinç götürmek ve işçi kitlelerini öz örgütlerine kavuşturmaktır. Proletarya hareketinin siyasal bağımsızlığı da göz bebeği gibi korunmalıdır (1992: 113-115).

Bu çerçevede ele alındığında, Çayan'ın proletaryanın ideolojik öncülüğü ile fiili öncülüğü arasına parti dolayımını soktuğu ve proletarya partisinin objektif ve subjektif koşullarının Türkiye için mevcut olduğunu ileri sürdüğü söylenebilir: "İdeolojik öncülük şudur; işçi sınıfının çok zayıf olduğu yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ülkede proletaryanın öz örgütünde yoksul köylülerin çoğunlukta olması ve bu örgütün işçi sınıfı adına MDD'de hegemonya kurmasıdır"(1992: 159).

Çayan'ın hegemonya kavramını kullanma biçimi, özellikle kapitalist ekonominin eklemlenmiş olduğu toplumsal formasyonlar için *bile,* işçi sınıfını hegemonyacı tarihsel bir sınıf olarak değerlendirmek yolunda bir adım olarak görülebilir. PDA yazarları, Perinçek ve arkadaşları, o dönemde Türkiye'yi yarı-feodal, işçi sınıfının nitel ve nicel olarak gelişmediği bir ülke olarak niteliyor ve "Bizim partimiz Milli Kurtuluş Cephesi'dir. Bizim partimizin komutanı Mustafa Kemal'dir. Bizim partimizin üyeleri Amerikan sömürücüleri ile ortaklık etmeyen bütün bir MİLLET'tir" (Perinçek, 1969 sayı 7, s.4) diye yazıyorlardı. Çayan'ın cevabı da aynı derecede anlaşılır ve nettir: "Bizim partimiz ne milli cephe partisidir, ne de bizim partimizin ko-

mutanlığı, küçük burjuva radikallerine aittir. Bizim partimiz, sosyalistlerin partisi, Marksist bir partidir ve partimizin de eylem kılavuzu Kemalizm değil, bilimsel sosyalizmdir! Ve bu parti, milli cephenin ve halk ordusunun komutanı olduğu an işçi sınıfının hegemonyası fiilen gerçekleşmiş olacaktır" (1992: 160).

Çayan'a göre, Perinçek ve arkadaşlarının çizgisi, Doğan Avcıoğlu'nun "kapitalist olmayan yol" çizgisidir. Eleştirinin bu noktada derinleştirilmesi, Çayan ve arkadaşlarını MDD platformundan nihai kopuşa götürür. Kopuş, "Aydınlık Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup" yazısı ile açıklanır. Bu yazı, 1971 Ocak ayında Kurtuluş Yayınları tarafından broşür olarak yayınlanmıştır. Bir bölümü, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin tarihinde önemli bir figür olan Mihri Belli'den kopuşun zorluklarını göğüslemek üzere militanlara yapılan uzun açıklamalardan oluşan bu broşürde, ayrılık gerekçesi "devrim, çalışma tarzı ve örgüt" anlayışındaki farklılıklara dayandırılır:

> Biz, devrimin, işçi-köylü ittifakı temeli üzerinde emperyalist boyunduruğun en zayıf olduğu kırlardan şehirlerin fethi rotasını izleyen bir halk savaşı ile zafere erişeceğini söylüyoruz. Bu devrim anlayışında köylülük temel güçtür, proletarya önder güçtür. Proletaryanın önderliği ideolojik öncülüktür. Mihri Belli arkadaş ise, işçi sınıfının önderliğini reddederek, köylülüğü değil de, işçi sınıfını temel güç kabul ederek, işçi sınıfının fiili öncülüğünün geçerli olduğunu savunmaktadır. … Mihri Belli arkadaş, bugüne kadarki tahlillerinde daha çok özgücüne değil de sağındaki güçlere yer vermiştir. Teorik yazılarını topladığı *Yazılar* adlı kitabında açıkça görülebileceği gibi, küçük-burjuva, hatta kısa dönemde onlara öncelik tanıyan bir sağ görüş hâkimdir. Bu görüş, çağdaş reformizmin "milli devrimci yol" diye tanımladığı reformist bir görüştür. Bu reformist strateji ile, elbette devrimci bir ruhla kendi özgücünü örgütlendirerek harekete geçilemez (1992: 185).

Açıkça görülebileceği gibi, Çayan, Mihri Belli'yi işçi sınıfının öncülüğü meselesinde, işçi sınıfını kuramsal olarak temel güç olarak kabul etmesine rağmen, sınıfın henüz nitel ve nicel birikiminin yetersizliğinden hareketle "milli devrimci yol"u savunmak ve böylelikle MDD içindeki sağ sapmanın yanına savrulmakla eleştiriyor.

Çayan, ASD'den ve aynı anlama gelmek üzere MDD platformundan koptuktan sonra, arkadaşları ile birlikte THKP-C'yi kuracak ve parti, halk savaşını başlattıklarını ilan ederek silahlı eylemlere girişecektir. Çayan, halk savaşı temeline dayanan devrimci stratejisini *Kesintisiz Devrim I-II-III* (1992: 229–350) başlıklı broşürle açıklar. Bu broşürde, Çayan'ın kendi görüşlerini mantıksal sonuçlarına ulaştırdığını görüyoruz.

Mahir Çayan'a göre, Marksist devrim teorisi, hem determinist hem de iradecidir. Bu ikili yön, diyalektik bir bütün oluşturmaktadır. Devrimin olabilmesi için maddi bir zeminin varlığı şarttır. Üretici güçler, devrim için

gerekli olan seviyede olursa devrim olabilir. Bu anlamda devrim teorisi, deterministtir. Fakat sadece devrimin zaferi için üretici güçlerin belli bir seviyede olması, objektif şartların olgun olması yetmez. Devrimin zaferi için ihtilalci inisiyatif de gereklidir. Bu anlamda da Marksist devrim teorisi, volontaristtir (1992: 233).

Çayan'a göre, Marks ve Engels'in sürekli devrim teorisi, dört ana unsuru ihtiva etmektedir:

> 1) Sürekli Devrim Teorisi, sürekli buhranlar teorisinin bir sonucudur. Sürekli buhran, kesintisiz buhran değildir. Bu, kapitalizmin öldürücü buhranının zaman zaman kesilmesi, fakat yok olmaması demektir. Bir başka deyişle, kapitalizmin ölüm döşeğine girmesi, zaman zaman komadan çıkması, düzelmesi, ama döşekten kalkamamasıdır. 2) Sürekli Devrim Teorisi, Avrupa Devriminin yakın olması düşüncesine dayanır. 3) Sürekli Devrim Teorisi, o zamana kadar burjuvazinin ordusu sayılan köylülerin, proletaryanın ordusunu teşkil etmesi düşüncesine dayanır. Bu teori, geniş köylü yığınlarının feodalizme karşı kanalize edilmesini öngörür. Bir başka deyişle Sürekli Devrim Teorisi, köylülerin devrimci potansiyelinin Marksist analizidir. 4) Marks ve Engels'in Sürekli Devrim Teorisi, Almanya'daki gecikmiş burjuva devrimine proletaryanın önderlik etmesini ve bu proletaryanın, Avrupa proletaryasının -özellikle Fransız proletaryasının- yardımıyla, durmaksızın, sosyalist devrime yönelmesi düşüncesine dayanır (1992: 248-249).

Çayan'ın Marx ve Engels'i yorumlarken kendi özgün fikirlerine vurgu yapma arzusu oldukça belirgindir. *Kesintisiz Devrim I*'de daha çok Marksist geleneği tarihsel bir analize tabi tutmakla yetinir. *Kesintisiz Devrim II-III*'te ise kendi orijinal fikirlerini ortaya koyar.

Çayan'a göre, kapitalizmin emperyalist aşamasında bunalım devreler halinde kendini açığa vurur ve günümüzde emperyalizmin üçüncü bunalım dönemi söz konusudur. Emperyalizmin üçüncü bunalım döneminde, "1) Emperyalistler arası rekabetin (uzlaşmaz çelişkilerin) emperyalistler arası yeniden paylaşım savaşına yol açması imkânı ortadan kalkmıştır. 2) Emperyalist işgalin biçimi değişmiştir. Bugün dünyada tam sömürge tipi ülke hemen hemen kalmamış gibidir. Açık işgal yerini gizli işgale bırakmıştır" (1992: 303).

Çayan, bu analizini, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyanın "bilimsel-teknik devrim" yaşadığına ve Sovyet Bloku'nun dünyanın üçte birini kapitalist pazar dışına çıkarmasına dayandırır. Buna göre, "Dünya sosyalist bloğunun dev gelişmesinin yanında, emperyalizm özellikle Yankee emperyalizmi, bilimsel teknik ve keşifleri kullanarak, üretimi belli ölçülerde artırarak, nükleer vurucu kuvvetleri ile -dünya sosyalist bloğu da bu güçlere sahiptir- dünyayı yok edecek bir seviyeye gelmiştir" (1992: 304).

Yurtsever, Çayan'ın bu analizini esas olarak kapitalist pazar dinamiğine dayandırdığını öne sürer: "Çayan dünyaya ve kapitalizme pazar sorunu

açısından bakıyor, kapitalizmin ölümünü pazarın daralmasına bağlıyor" (2002: 215-216). Çayan'ın orijinal ifadesi şöyledir:

> Kapitalist ekonominin gelişme ritmi, kapitalist pazarın durumu ile belirlenmiştir. Nükleer vurucu güçlerin dünya çapında erişmiş olduğu seviye ve de esas tayin edici olarak da, dev dünya sosyalist bloğunun varlığı, emperyalistler arası had safhaya ulaşmış olan uzlaşmaz çelişkilerin ekonomik plandan, askeri plana sıçramasına engel olmaktadır. Bir yandan çelişkiler keskinleşip derinleşirken, öte yandan da entegrasyona gidilmektedir. Emperyalistler arası uzlaşmaz çelişkilerin had safhaya çıkması, ancak bu çelişkileri yeniden paylaşım savaşı ile geçici olarak çözümleyememeleri ve zorunlu olarak entegrasyona gitmeleri kapitalizmin krizinin en öldürücü aşamayı yaşaması demektir (1992: 304-305).

Emperyalizm; iç ve dış pazarlarının son derece daralması, buna karşılık sorunun yeniden paylaşım savaşı ile çözümlenememesi karşısında, içte ekonomisini askerîleştirmiş, dışta ise eski sömürgecilik metoduna ilaveten yeni sömürgeciliğe başlamıştır (Çayan, 1992: 305). Yeni sömürgeciliğin tek nedeni, emperyalist pazarın daralması değildir: Ayrıca, emperyalistler arası ilişkilerin değişen biçimi ve ulusal kurtuluş savaşlarının ve ulusalcı tepkilerin yayılması, bunun sonucunda açık işgale dayalı sömürgecilik yöntemlerinin başarı şansının azalması da bunda etkendir (1992: 308). Bunun çok önemli sonuçları vardır Çayan'a göre:

> Yeni-sömürgeci metodların temelinde, emperyalist tekellerin aç gözlü sömürü politikasına cevap verecek şekilde, sömürge ülkelerde meta pazarının genişletilmesi, "yukardan aşağıya kapitalizmin" bu ülkelerde hâkim üretim biçimi olması, merkezî güçlü otoritenin egemen olması sonucunu doğurmuştur. "Yukardan aşağıya demokratik devrim" belli ölçülerde gerçekleştirilmiş; üst yapıda feodal ilişkiler genellikle muhafaza edilirken (emeğin feodal sömürüsü sürdürülüp, feodal ideolojiler muhafaza edilirken) alt yapıda kapitalizm egemen unsur haline gelmiştir (pazar için üretim). Bu da, bu ülkelerde, hafif ve orta sanayinin kurulması ve de yerli tekelci burjuvazinin (emperyalizmin en gözde müttefiki olarak) oluşması ve gelişmesi demektir. Ancak gelişen yerli-tekelci burjuvazi, iç dinamikle değil, emperyalizmle baştan bütünleşmiş olarak gelişmiştir. Böylece I. ve II. genel bunalım dönemlerinde bu ülkeler için dışsal bir olgu olan emperyalizm bu dönemde aynı zamanda içsel bir olgu haline gelmiştir. (Gizli işgal esprisi). (1992: 308)

Çayan, yeni sömürgeciliğin iç pazarı geliştirerek nispi refah yarattığını, bu nispi refahın halkın emperyalistlere olan tepkisini körelttiğini, yerli iş birlikçi sınıflar ile bağımlı sınıflar arasında nispi refahtan doğan bir suni denge kurulduğunu ileri sürüyor. Burada, ilginç olan şey, Çayan'ın *emperyalist üretim ilişkileri*nden söz etmesidir. Yurtsever'in vurguladığı gibi (2002), Çayan'ın analizinde kapitalizmin iç dinamiklerle gelişmemesi olgu-

su önemli bir rol oynamakta ise de, vurgunun *emperyalist üretim ilişkiler*ine yapılması, en azından Çayan'ın devrimin burjuva demokratik görevlerine ilişkin daha az vurgu yapmasını ve devrimin devlet iktidarını *açıkça* hedeflemesi gerektiği yolundaki düşüncesini daha anlaşılır kılar.

Emperyalizmin içsel olgu haline gelmesi (gizli işgal-emperyalist üretim ilişkileri) demek, Çayan için, aynı zamanda, Türkiye gibi ülkelerde hâkim sınıfın bir oligarşik dikta oluşturması demektir. Fakat bu sadece Türkiye'ye özgü değildir, emperyalist üretim ilişkilerine özgüdür:

> Sanayi devriminden geçmiş olan emperyalist-kapitalist ülkelerdeki yönetim de, geri-bıraktırılmış ülkelerdeki yönetim de oligarşik yönetimdir. Ancak emperyalist-kapitalist ülkelerdeki kapitalizm gerici bir tarzda değil (yukardan aşağıya değil), devrimci anlamı ile, iç dinamiği ile gelişmiş ve yerleşmiştir. Dolayısıyla, sadece alt yapıda değil, üst yapıda da burjuva demokratik ilişkiler egemen olmuş, feodal ilişkiler bertaraf edilmiştir. Fakat tekelci dönemde, kapitalizm serbest rekabet, milliyetçilik ve demokratik yönetim ilkelerini bir yana iterek, yerlerine tekel, kozmopolitizm ve oligarşik diktayı ikame etmiştir (1992: 311-312).

Çayan Türkiye'deki durumu ise şöyle açıklar:

> Oligarşik yönetim içinde, iş birlikçi-tekelci burjuvazi, emperyalizmin temel dayanağı olmasına rağmen, *emperyalist üretim ilişkilerini* muhafaza eden tek yerli sınıf değildir. Bizim gibi ülkelerdeki oligarşik yönetim, rahatlıkla işçi ve emekçi kitlelerin demokratik hak ve özgürlüklerinin olmadığı tam bir dikta yönetimi ile ülkeyi yönetebilmektedirler. Buna *sömürge tipi faşizm* de diyebiliriz. Bu yönetim, ya klasik burjuva demokrasisi ile uzaktan yakından ilişkisi olmayan 'temsili demokrasi' ile icra edilir (gizli faşizm) ya da sandıksal demokrasiye itibar edilmeden açıkça icra edilir. Ancak açık icrası sürekli değildir. Genellikle, ipin ucunu kaçırdığı zaman başvurduğu bir yöntemdir (1992: 312).

Çayan, bu analizlerden sonra, silahlı mücadeleyi kolayca rasyonalize eder: "Emperyalizmin işgali altındaki ülkelerde evrim ve devrim aşamaları bu şekilde bıçak gibi birbirinden ayrılamazlar, bu aşamalar birbirinin içine girmişlerdir. Ayrıca, emperyalizmin işgali, karşı tarafın bizzat zora, şiddete silaha başvurması demektir. Bu ise silahlı savaşın objektif şartlarının mevcudiyeti demektir" (Çayan, 1992:362). Bu rasyonalizasyon, özellikle Latin Amerika'daki gerilla hareketlerine, Küba Devrimi'ne, Çin Devrimi'ne atıflar yapılarak sürdürülür. Şema basittir: Emperyalizmin üçüncü bunalım döneminde, devrim ancak halk savaşına dayalı olarak gelişebilir. Halk savaşına işçi sınıfının ideolojik öncülüğü yön verecek, savaşın temel gücünü ise köylülük oluşturacaktır. Ancak, kitlelerin halk savaşına kazanılabilmesi için, öncelikle halk ile oligarşi arasındaki suni dengeyi kıracak öncü savaş eylemlerine gereksinim vardır. Bu eylemler, basit silahlı eylemler değildir; bu eylemler, nesnel olarak politik içerik taşıyan, silahlı propaganda eylem-

leridir. Bu eylemler, öncü savaşçıların eylemleridir ve şehirlerden başlayacaktır. Daha sonra, işçi sınıfı partisi, silahlı propaganda eylemleriyle sağladığı sempatiyi, öncü savaşını halk savaşına evriltmek üzere örgütleyerek, kırlardan şehirleri kuşatacak halk savaşını kurmuş olduğu halk cephesi ile başlatacaktır. Bu şema, Çayan tarafından "politikleşmiş askerî savaş stratejisi" (PASS) olarak adlandırılır (Çayan, 1992).

Çayan, stratejisi (politikleşmiş askerî savaş) konusunda oldukça iyimserdir:

> Silahlı propagandayı temel alan örgüt, giderek ezilenlerin tek umut kaynağı olur. Bir yandan işsizliğin ve pahalılığın giderek artması halkın memnuniyetsizliğini had safhaya ulaştırırken, silahlı propagandanın karşısında baskı ve terörünü iyice artıran, halkın giderek bütün demokratik haklarını rafa kaldıran oligarşi, başta aydınlar olmak üzere bütün halkın nazarında, değer yitimine uğrar. Gerilla savaşını başarı ile yürüten parti, önce soldaki çeşitli oportünist fraksiyonların etkisi altında kalmış olan halkın uyanık kesimlerini etrafında toplayacak, soldaki parazitleri giderek temizleyecektir. Pasifistlerin kafalarını karıştırdığı unsurlar -işçi, köylü, öğrenci- giderek, silahlı propagandanın etrafında toplanacaktır. Yani silahlı propaganda önce solu toplayacaktır. Başlangıçta çeşitli eğilimlerin etkisi altında olan samimi unsurlar tek bir strateji etrafında toplanacaklardır (1992: 319).

Çayan'ın kuramının bu kısmı, esas olarak Latin Amerika deneyiminden beslenir. THKP-C üyelerinden, Dev-Genç'in son başkanı Ertuğrul Kürkçü, bu durumu şöyle özetler:

> THKP-C'nin politik-örgütsel yöneliminin yalnızca Mahir Çayan'ın kafasından çıkmış olan bir fikirler manzumesi olduğu yargısı onun teorik evrimini değerlendirmek bakımından sık sık düşülen bir yanılsamadır. Oysa, THKP-C'nin siyasal ve teorik kavramlar portföyünde yer alan kavramların ve mücadele biçimlerinin büyük bir çoğunluğu, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Latin Amerika'nın birçok ülkesinde, Sri Lanka'da (Seylan), Yemen'de, Omman'da da hareket halinde olan birçok Halk Kurtuluş Cephesi'nin, Ordusu'nun, Partisi'nin benimsediği genel bir stratejik hattın, önderliğini Küba Komünist Partisi'nin ve onun öncülüğünde kurulmuş olan OLAS (Latin Amerika Halkları Dayanışma Örgütü) ve OSPAAL'ın (Asya, Afrika ve Latin Amerika Halkları Dayanışma Örgütü) yürüttüğü bir uluslararası devrimci akımın içinden geliyordu. Bu bakımdan THKP-C'nin birçok eleştiricisi tarafından "sol sapma" olarak değerlendirilmesi ile Küba Komünist Partisi'nin bu eleştiriden bağışık kılınması arasında bir çifte standart olduğuna dikkati çekmek gerekir (1998: 51).

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)

MDD Hareketi içinden çıkan fakat daha sonra radikal bir kopuş gerçekleştiren hareketlerden biri olan THKO, THKP-C ve TKP-ML'nin tersine, bu kopuşu teorileştirmek için pek bir çaba göstermedi. Ya da kendi devrimci

radikalizmini teorileştirmeye ihtiyaç duymadı. İşçi sınıfının siyasal partisi olma gibi bir iddia taşımayan THKO, siyasi bir oluşumdan çok askerî bir örgütlenme olarak şekillendi. "'Foko" tipi örgütlenme, üzerinde fazlaca tartışılmadan benimsenmiş ve hareketin esas karakteri, örgütsel ifadesini 'ordu' kavramında bulan silahlı eylemcilikte yoğunlaşmıştı" (Akdere- Karadeniz, 1996: 299).

THKO, geriye birkaç bildiri ve Hüseyin İnan tarafından kaleme alınan *Türkiye Devriminin Yolu* broşürü dışında hiçbir yazılı belge bırakmadı. Bu broşürde devrim stratejisi Milli Demokratik Devrim (MDD), temel mücadele alanı kırsal alanlar, temel güç köylülük ve işçi sınıfı olarak belirtilir. Türkiye'de yarı-feodal üretim ilişkilerinin egemen olduğu tespiti yapılır. İllegal örgütlenme ve silahlı mücadelenin geçerli olduğu vurgulanır (İnan, 1991).

1971 yılında THKO'nun kuruluşunu duyurmak için yayınlanan "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun Sesi" bildirisi örgütün "teorisini" de açıklar. THKO'ya göre, bağımsızlığı kazanmanın tek yolu vardır ve bu yol da silahlı mücadeledir. Bu mücadelede, bütün yurtseverlere yer vardır. Önemli olan yurtsever olmaktır, hangi "sınıf ve zümreden" olunursa olunsun fark etmez; devrimciler, işçiler, köylüler, öğretmenler, küçük memurlar bu geniş cepheyi oluşturur. Amaç bağımsızlığı sağlamak, "hainleri yok etmek"tir.

THKO, ezilen halkın öncü gücü olup, "halkın kurtuluşu dışında hiçbir harekete girişmez." "Barışçıl şartlar içinde mücadele metodları" artık anlamsızdır, halk kitlelerini kurtuluşa götürecek olacak olan şiddet politikası, silahlı mücadeledir. Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan'ın önderliğinde kurulan THKO "halk savaşı stratejisi" içinde teorik olarak işçi sınıfının rolünü reddetmiyordu ama "üretimde bulunan proletaryanın savaşıma müsait olmadığı" gerekçesiyle "üretim dışı" proletaryayı (kır yoksulları ve küçük üreticiler) temel almıştı. THKO program ve tüzük gibi metinler temelinde bir örgütlenme yerine, devrimci öğrenci hareketi içinde birbirini sınamış/güvenmiş insanların oluşturduğu bir yapı üzerine kurulmuştu. Bu grubun düşüncelerini derli toplu ortaya koyan tek yazılı belge mahkeme savunmalarıdır, ki bu da tamamen Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* adlı eseri esas alınarak hazırlanmıştır. Savunmaya, Türkiye'nin neden kalkınamadığı, emperyalizmin sömürüsü altına nasıl girildiği sorularına yanıt aranarak başlanması ve verilen yanıtların içeriği Avcıoğlu'nun düşüncelerine çok yakındı.[37] THKO bu savunmada, Türkiye'yi diğer MDD'ciler gibi "yarı bağımlı, yarı sömürge, geri bir kapitalist ülke"

37 Deniz Gezmiş'in "Sosyalizmi ilk defa *Yön* dergisinin ikinci çıkışı sırasında bu dergiyi izlerken benimsedim" şeklindeki açıklaması, bu etkilenmeyi gösteren başka bir örnek olarak kabul edilebilir (Feyizoğlu, 2002: 48).

olarak tanımlamakta, "emperyalizm, iş birlikçi sermaye, feodal mütegallibe" cephesine karşı mücadelede "işçi sınıfı ile şehir ve köy küçük burjuvazisi ve onun en aktif kesimi olan asker-sivil aydın zümre"den oluşan yurtsever cephenin mücadele edeceğini belirtmekteydi. Ulusal varlığı yok etmek isteyen emperyalizm ve yerli ortaklarını alt etmek için "millici ve devrimci sınıfların" takip etmesi gereken MDD stratejisi THKO'nun da stratejisiydi (Akdere ve Karadeniz, 1996: 313). MDD hareketinin ana gövdesinden kopuş, teori, program vs. gibi şeylerle vakit kaybetmek yerine doğrudan eyleme başvurma isteğinden kaynaklanıyordu. Böyle olduğu için de THKO'nun, "eyleme geçen" ilk örgüt olması şaşırtıcı değildi.

THKO, pratik eylem biçiminde kendine özgü bir çizgi izlemekle birlikte, MDD görüşlerine uygun olarak anti-emperyalist mücadeleyi birinci hedef olarak saptamış, pratikte de hedeflerini bu doğrultuda seçmişti. Silahlı mücadele anlayışı, pratikten anlaşıldığı üzere, büyük kentlerde *taktik* amaçlı propaganda ve maddi güç kazanmayı hedeflerken, *stratejik* yığınak kırsal alanda olacaktı. Yani devrimin kırlardan başlayacağı inancı vardı. ÇKP-SBKP bölünmesinde, Küba ve Vietnam KP'nin tutumuna benzer şekilde, her iki tarafa eşit uzaklıkta durma politikası izleniyordu.

THKO, bir işçi sınıfı hareketi olmayıp, emperyalizme, iş birlikçi yönetime ve burjuvaziye karşı mücadeleyi hedef olarak önüne koymuş devrimci-demokrat bir hareketti. Harekete dahil olanlar arasında tam bir ideolojik birlik yoktu; pratiğin zorladığı/pratiğe dayalı bir örgütlenmeydi THKO. Marksizm-Leninizm'den etkilenmişti, ama onu ülke koşullarında stratejik bütünlüğe yönelik teoriye dönüştürmeyi denememiş bir örgüttü. Devrime olan inancı temelinde koyduğu eylemlerin programatik bir bütünlüğü yoktu.

THKO, "Mücadelede Birlik" adlı üçüncü broşüründe işçi sınıfının esas alınması ve "ordu" tipi örgütlenme yerine partiye yönelinmesi gerektiği, Kürdistan'ın ilhak edilmiş bir ülke olduğu, kendi kaderini tayin etme hakkının savunulması gerektiği gibi konularda bütünlüklü bir görüş oluşturmaya çalışmış, ancak bütün bunlar THKO'nun bütünlüklü bir ideolojik/programatik manifesto oluşturmasına yetmemiştir (STMA, 1988: 2170–2171).

Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist (TKP/ML)

Dönemin diğer sol grupları gibi, TKP-ML de bir bakıma TİP içinde doğmuş, zamanla ayrı kulvarda seyrederek farklı bir kimliğe bürünmüştür. 1966–1967 öğrenim döneminde üniversiteli devrimci gençlik ile tanışan İbrahim Kaypakkaya, bu dönem başlayan MDD-SD tartışmaları içinde önce TİP'in sosyalist devrim tezini savunur (Feyizoğlu, 2000: 80). Daha sonra, 1968 yılı güzünde (evvela TİP çizgisinde olan sosyalist gençliğin önemli

bir bölümünün MDD'ye kaydığı dönemde) MDD tezlerine ikna olur,[38] *Türk Solu* ve *İşçi-Köylü* dergilerinde yazılar yazmaya başlar.

Türk Solu'nun, 18 Kasım 1969 tarihli 105. sayısına kapak olan yazısında Değirmenköy mücadelesi üzerinden şu tespiti yapar: "Devrimci mücadelemizin, işçi sınıfının öncülüğünde, işçi köylü ittifakı temeli üzerinde, bütün milli sınıfların katıldığı bir köylü savaşı olacağı, devrimin temel gücünü köylülerin teşkil edeceği yolundaki görüşümüzü doğrulayarak küçük burjuva bireyci eğilimlere karşı bizi uyardı." Bu değerlendirme, MDD içindeki üç farklı düşünce içerisinde Doğu Perinçek'in düşüncesine daha yakındır. Bu nedenle, Kaypakkaya, Aralık 1969-Ocak 1970 Aydınlık ayrışmasında, Perinçek ve arkadaşlarının PDA'sı ve İşçi-Köylü çevresiyle birlikte hareket eder (Kaypakkaya, 2004: 16-17). Düzen ordusunun bir kesiminin yapacağı askerî darbe yerine, kitlelerin gücüne yaslanan devrimci ayaklanmayı daha doğru bulur; bu nedenle Mihri Belli'nin karşısında yer alır, PDA saflarında mücadeleye devam eder.

1970 yılında, Kaypakkaya ile Perinçek arasındaki görüş ayrılıkları uç vermeye başlar. Kaypakkaya 15-16 Haziran işçi direnişini farklı okur, PDA ile olan görüş ayrılıklarını bu eylemi değerlendirirken somutlaştırmaya başlar. PDA'nın 1970 yılı sonbaharında düzenleyeceği Sosyalist Kurultay'a yönelik çalışmaları ise görüş ayrılıklarının daha da artmasına neden olur. Kaypakkaya ve arkadaşları bu kurultaydan bir parti çıkarmayı ve hemen ardından dağa çıkıp silahlı mücadele başlatmayı hedeflerken, Perinçek ve çevresi silahlı mücadele başlatma düşüncesine karşı çıkmaktadır (Feyizoğlu, 2000: 155).

Kaypakkaya, 1970 yılında kurulan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP)'nin üyesidir ancak partinin etkinliklerinden memnun değildir. 10-12 Nisan 1971 yılında Ankara'daki toplantıda, TİİKP yönetimi ile Kaypakkaya ve arkadaşları arasında sert tartışmalar yaşanır. Kaypakkaya, silahlı mücadelenin başlatılmaması nedeniyle yönetimi suçlar. Perinçek de buna sert tepki gösterir, ipler kopma noktasına gelir ve ilk kez TİİKP yönetimi ile Kaypakkaya arasındaki görüş ayrılıkları "resmîleşmiş" olur (Kaypakkaya, 2004: 19). Fakat bu tartışma hemencecik bir kopmaya yol açmaz, hatta Kaypakkaya 12 Mart sonrasında bir TİİKP Merkez Komitesi üyesinin yakalanması nedeniyle merkez komitesi yedek üyeliğine getirilir. 22 yaşında iken TİİKP'e bağlı Doğu Anadolu Bölge Komitesi'nde (DABK) illegal olarak faaliyet sürdürmeye başlar (Kaypakkaya, 2004: 20).

Kaypakkaya silahlı mücadelenin gerekliliğini savunmakla birlikte teorik donanımını geliştirmeyi de ihmal etmez. Marksizmin klasik eserlerin-

38 "İbrahim Kaypakkaya ile Arslan Kılıç, 1968-1969 öğretim döneminde bir araya gelir. İlk karşılaşmalarında İbrahim, Arslan Kılıç'a, 'Yahu ben yanılmışım. Sosyalist devrim görüşü Türkiye için hatalıdır. Artık ben de MDD görüşünü savunuyorum. Lenin'in bu konudaki kitaplarını da okudum', der ve Lenin'in bazı kitaplarında alıntılar yaparak, misaller verir" (Feyizoğlu, 2000: 84).

den öğrendiklerini Türkiye üzerinde test etmeye çalışır. Kısa süre içerisinde de özellikle Kemalizm ve Kürt sorunu konusunda hem TİİKP'den hem de genel olarak Türkiye solunun o güne kadar savunduğu tezlerden farklı bir bakış açısı geliştirir.

29 Ağustos 1971 tarihinde TİİKP'li arkadaşlarına hitaben yazmış olduğu "Yoldaşlar" başlıklı yazısında görüş ayrılıklarını ve yaşadığı radikal kopuşu açıkça ortaya koyar. Kaypakkaya bu yazısında kendi partisini önce örgütlenme ve mücadele anlayışı konusunda eleştirir; legal çalışmayı bir "sağ hata" olarak değerlendirir; silahlı mücadele şartları çok elverişliyken, halk kitlelerinin devrimci mücadelesi kabarmışken, hâkim sınıflar şiddetli ve derin buhranlar içindeyken bu hataların kabul edilemez olduğunu belirtir: "Ayıbımızı örtmek için attığımız parlak ve keskin sloganlar bizi, 'dediği başka, yaptığı başka' bir grup haline getirmekten başka bir işe yaramadı. Ve halk kitleleriyle birleşmek ve kaynaşmak kesinlikle mümkün olmadı" (akt. Feyizoğlu, 2000: 187). Sıkıyönetimin gündemde olduğu bir dönemde, bu "tehlikeye" karşı hiçbir ciddi önlem alınmamasını, buna karşılık legal bir parti kurmaya karar verilmesini ise "hatanın doruğa ulaştığı" bir durum olarak değerlendirir. Bu hataların, esas itibariyle, TİİKP'nin burjuvazi içinde kök salmış olmasından ve onların sağladığı imkânlara yaslanmasından kaynaklandığını öne sürer (Feyizoğlu, 2000: 188).

Ancak Kaypakkaya'nın eleştirileri örgütlenme ve mücadele anlayışıyla sınırlı değildir. Teorik açıdan asıl önemli eleştirisi Kemalizmle ilgilidir. Öyle ki bu konudaki tespit ve eleştirileri sadece TİİKP ya da MDD Hareketi için değil, TİP de dahil olmak üzere o dönemin tüm sol hareketi için "yeni"dir: "Kemalizm Kurtuluş Savaşı'nın içindeyken emperyalizm ve feodalizm ile uzlaşmaya ve karşı devrimciliği temsil etmeye başlamıştır. Halka ve komünistlere alçakça düşmanlık gütmüş ve onlardan gelen her hareketi gaddarca ezmiştir. ... M. Kemal'in 'tam bağımsızlık ilkesi' pratikte (1938'e kadarki iktidar döneminde) görüldüğü gibi, emperyalizme teslimiyet, yarı sömürgeciliği seve seve kabullenmektir" (akt. Feyizoğlu, 2000: 188). Kuşkusuz bu değerlendirmeler bir kopuşun hızlandığını gösteren işaretlerden başka bir şey değildir. Ancak, bu sert eleştirilere rağmen, Kaypakkaya, 1971 Eylül'ündeki TİİKP toplantısında Muzaffer Oruçoğlu ile birlikte Doğu Anadolu Bölgesi Sekreterliğine getirilir, MYK Yedek Üyeliği de devam eder.

1971 yılında toplanacak olan TİİKP MK toplantısının Ocak 1972'ye ertelenmesini öneren Kaypakkaya, zaman kazanarak, görüşlerini dile getireceği "Bir Köylük Bölgedeki Yönetici Yoldaşlara Mektup"u tamamlamaya, bu mektupla da TİİKP içindeki militan kadroları etkilemeye çalışır. Kemalizm konusunda olduğu gibi, bu kez de "Türkiye'de Milli Mesele" konusunda radikal bir bakış söz konusudur. Kaypakkaya'ya göre Kürt sorunu "milli bir

meseledir" ve Kürt milleti sadece emekçi sınıflarıyla değil bütünüyle ezilmekte ve sömürülmektedir.[39]

Kaypakkaya artık Kemalizm, Kürt sorunu, Cumhuriyet tarihininin değerlendirilmesi gibi çok önemli konularda sadece TİİKP'den değil, THKO, THKP-C gibi silahlı mücadeleyi benimsemiş diğer radikal sol gruplardan da farklı düşünmektedir. Teorik konulardaki bu kopuş artık örgütsel bir kopuşu da zorlamaktadır. Kaypakkaya, 1972'nin kış aylarında TİİKP'den ayrılma düşüncesini arkadaşlarına açar, bu konuda onlarla tartışır (2004: 22). 7-8 Şubat 1972 tarihinde DABK toplantısından sonra yazılan "DABK Şubat Kararı"nda TİİKP, bir kez daha sistemli bir eleştiriye tabi tutulur. Kuşkusuz bu eleştiri TİİKP'de büyük rahatsızlık yaratır. 26 Mart 1972'de Doğu Perinçek ile Söke'de yapılan görüşmedeki sert tartışmalar TİİKP'den kopuşun ilanı anlamına gelir (Kaypakkaya, 2004: 23). Ayrılık süreci ve nedenleri, "Şafak Revizyonizmi ile Aramızdaki Ayrılıkların Kökeni ve Gelişmesi: TİİKP Revizyonizminin Genel Eleştirisi" başlıklı yazı ile ortaya konur:

> Eski adıyla Proleter Devrimci Aydınlık (PDA), bugünkü adıyla ŞAFAK hareketi saflarında iki kanat arasında bazen açık, bazen gizli, bazen sert biçimlere bürünerek, bazen yumuşayarak ama kesintiye uğramaksızın sürüp gelen mücadele, nihayet iki kanadın aynı örgüt içinde bir arada durmalarının artık tamamen imkânsız olduğu bir noktaya geldi dayandı. Şimdi proleter kanat, revizyonist-burjuva klikle bütün bağlarını bıçakla keser gibi kesip atarak, Marksist-Leninist temeller üzerinde yeniden örgütlenmeye girişmiş bulunuyor (Kaypakkaya, 2004: 323).

Kaypakkaya'ya göre (2004: 324-325) "Şafak revizyonizmi" "kılıktan kılığa girerek ama özünde esaslı hiçbir değişikliğe" uğramadan ihanet çizgisini devam ettirmiş bir harekettir. "Şafak revizyonizmi", 1968 yılında Mihri Belli'nin "kuyruğunda sahneye" çıkmış, "her konuda Belli'ye sadık bir çizgi" izlemiş, "Belli'nin kaba-saba teorilerini ve saçmalıklarını enine boyuna geliştir"miş, "işçi ve köylü edebiyatıyla Belli revizyonizmi"ni süslemiştir. Bunların yanı sıra, "iktisadi buhranın gittikçe derinleşmesi, hâkim sınıflar arasındaki çelişmelerin şiddetlenmesi ve bunlara bağlı olarak işçi, köylü

39 "Milli baskı sadece Kürt halkına değil, Türk hâkim sınıflarıyla her bakımdan kaynaşmış bir avuç büyük feodal bey ve üç-beş büyük burjuva hariç, bütün Kürt milletine uygulanmaktadır. ... Hatta milli baskıların esas hedefi, ezilen, bağımlı ve uyruk milletin burjuvazisidir. Çünkü hâkim millete mensup kapitalistler ve toprak ağaları, ülkenin bütün zenginliklerinin ve pazarlarının rakipsiz sahibi olmak isterler. Devlet kurma imtiyazlarını ellerinde tutmak isterler. Diğer dilleri yasaklayarak, pazar için son derece gerekli olan 'dil birliği'ni sağlamak isterler. Ezilen milliyete mensup burjuvazi ve toprak ağaları, bu emellerin önüne önemli bir engel olarak dikilir" (Kaypakkaya, 2004: 262). "Kürt milli hareketi genel bir demokratik muhteva taşır. Çünkü bir yönüyle ezen ulusun hâkim sınıflarının zulmüne, zorbalığına, imtiyazlarına, bencil çıkarlarına karşı yönelmiştir. Milli baskının kaldırılması, milliyetler arasında eşitliğin sağlanması, hâkim ulusun hâkim sınıfların imtiyazlarının kaldırılması, dil üzerindeki yasaklamaların ve sınırlamaların son bulması, her alanda uluslar arasında eşitliğin ve ulusal devlet kurma hakkı eşitliğinin tanınması, bütün bunlar demokratik ve ilerici taleplerdir" (Kaypakkaya, 2004: 286).

gençliğin şiddete dayanan eylemlerinin yükselmesi karşısında, revizyonist klik", bu eylemleri pasifleştirmeye girişmiş, "gençliğin, gittikçe ağırlaşan faşist baskılara karşı şehitler vererek yürüttüğü militan mücadelesini" dışardan seyretmiş ve "ona sövmekle" yetinmiştir (Kaypakkaya, 2004: 326-327). Kaypakkaya'ya göre PDA'cıların önemli bir yanılgısı da demokratik devrimin özünün "toprak devrimi" olduğunu görmemesi, dahası feodalizmi önemsememesiydi:

> PDA revizyonizmi, demokratik devrimin özünün toprak devrimi olduğunu reddediyordu. Köylülerin devrimci rolünü reddediyordu. Silahlı mücadeleyi, "henüz şartların elverişli olmadığı" gerekçesiyle reddediyordu. Marksist-Leninist devlet ve devrim teorilerini reddediyordu. Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkını reddediyordu. Burjuva milliyetçiliğini devam ettiriyordu. ... M. Belli'nin Kemalizm tahlili, tarih tahlili, Türkiye'de karşı-devrim teorisi devam ettiriliyordu. ... Kıvılcımlı-M. Belli kırması bir ideoloji yarattılar. ... Türkiye'de feodalizmin varlığını inkâr etme noktasına vardılar (Kaypakkaya, 2004: 327-328).

Kaypakkaya'ya göre, "Mao Zedung Düşüncesine bağlılığı, Türkiye'de silahlı mücadele düşmanlığı olarak yaymış" olan "Şafak revizyonizmi", işçi-köylü mücadelesini kendiliğinden hareketlere indirgemiştir. "Şafak revizyonizmi" ile aralarında devrim stratejisinden çok, Mao Zedung Düşüncesi temelinde, devrim taktiği açısından köklü bir ayrılık söz konusudur ve TİİKP bunu anlamamış, hatta reddetmiştir.

> Demokratik halk devriminin özü toprak devrimidir. Toprak devrimi, proletarya önderliğinde halk savaşı yoluyla başarıya ulaşır. Halk savaşı, özünde bir köylü savaşıdır. Proletarya partisi, yoksul ve orta köylük bölgelerde silahlı mücadeleye girişmeli, buralarda kurtarılmış alanlar yaratmalı, bu kurtarılmış alanlar uzun süreli savaş içinde genişletilerek buralardan büyük şehirler kuşatılmalı ve en sonunda büyük şehirleri de zapt etmek suretiyle ülke çapında siyasi iktidar ele geçirilmelidir. Proletarya partisi ve halk ordusu, bu uzun süreli savaş içinde adım adım inşa edilmelidir. Yine bu uzun süreli savaş içinde, feodalizme, emperyalizme ve komprador kapitalizme karşı, bütün halk sınıflarının, işçi sınıfının, köylülerin, şehir küçükburjuvazisinin ve milli burjuvazinin birleşik cephesi gerçekleştirilmelidir. Bu birleşik cephe, işçi sınıfı önderliğinde, işçi-köylü temel ittifakı üzerine kurulabilir (Kaypakkaya, 2004: 329).

Kaypakaya için, "ideolojide ve politikada en pespaye revizyonist tezlerle Mao Zedung Düşüncesi'ni bağdaştırma çabası" içinde olan, "pratikte daima sağcı, teslimiyetçi, pasifist bir çizgi" izleyen, "bu sağcı, teslimiyetçi, pasifist çizgiyi gizlemek için sahte mükemmeliyetçilik" gösterisi yapan "Şafak revizyonizmi" ile artık birlikte olunamazdı (Kaypakkaya, 2004: 484). Şimdi, "sübjektivizmden, revizyonizmden ve dogmatizmden arınmış, kitlelerle kaynaşmış, teoriyle pratiği birleştiren, özeleştiri metodunu uygulayan çelik

disiplinli bir komünist parti" önderliğinde, "halk silahlı kuvvetleri" kurmak ve "halkın birleşik cephesi"ni oluşturmak zamanıdır (Kaypakkaya, 2004: 487).

Yukarıda belirtilen süreç, Kaypakkaya ve bir grup arkadaşı tarafından TKP-ML'nin kurulması ile sonuçlandı. Kaypakkaya, işçi sınıfı ve halkın ayaklanması için devrimci örgütün gerekliliğine vurgu yaparken kurtuluşun ancak silahlı mücadele ile olacağını, Türkiye'de objektif şartların devrime son derece elverişli olduğunu düşünüyordu (Kaypakkaya, 2004). TKP-ML, yarı-sömürge, yarı-feodal olan Türkiye'de devrimi "kırlardan şehirlere doğru gelişen halk savaşı" yoluyla gerçekleştirmek için pratik adımlar atılmasını öneriyor, proletarya partisinin kuruluşunu kırlardan başlayacak bir mücadele içinde olanaklı görüyordu. Devrimin stratejik hedefi de, diğer radikal MDD'cilerde olduğu gibi, emperyalizm ve feodalizmin yanı sıra komprador kapitalizmdi.

MDD Bölümü İçin Ek

Dr. Hikmet Kıvılcımlı[1]

1902 doğumlu olan Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye'deki komünist/sosyalist hareketin ilk kuşağındandır ve 1920'li yılların başlarından 1930'ların ortalarına kadar üye ya da yönetici olarak TKP'lidir. Bıraktığı binlerce sayfalık yazısı ve öne sürdüğü özgün tezleriyle sadece yaşadığı dönemin değil, bütün Türkiye tarihinin en önemli Marksist teorisyenlerindendir.

Daha 1920'lerin başında partinin bazı yayın organlarında makaleleri yayımlanan Kıvılcımlı ilk ve belki de en önemli teorik eserlerinden bazılarını 1930'ların başında yatmakta olduğu Elazığ cezaevinde verecektir. Elazığ'da *Yol: Türkiye Komünist Partisi'nin Eleştirel Tarihi* üst başlığıyla sekiz kitap yazan Kıvılcımlı, bu eserlerinde TKP tarihi, Türkiye'nin sınıfsal yapısı, burjuva devrimi, Kemalizm, Kürt sorunu gibi konularda oldukça yetkin çözümlemeler yapmıştır.[2] Komintern çizgisine bağlı bir partinin üyesi olarak bu kitaplarda yaptığı analizler ve önerdiği politikalar Komintern'in bu dönemdeki "sınıfa karşı sınıf" siyasetiyle uyumludur. Kemalist devrim bir burjuva devrimi olarak nitelenir, bu devrimin işçi sınıfı ve köylülük açısından bir diktatörlük olduğu vurgulanır, Kürtlerin ezilen bir millet olduğuna dikkat çekilir ve Kürtler Türkiye devriminin yedek gücü olarak konumlandırılır. Kıvılcımlı bu yazılarında, Komintern'in Türkiye gibi "geri" ülkelerde sosyalizme ancak aşamalı olarak geçilebileceği yolundaki tezlerine kıyasla daha *sol* bir konumdadır:

1 Bu bölüm Tez'de yoktu. Ancak kitabı hazırlarken 1960'lı yıllarda sol hareketin önemli bir aktörü olan Hikmet Kıvılcımlı'ya –kısa da olsa– özel bir bölüm ayırmanın gerekli olduğunu düşündüm. Gerçi Kıvılcımlı'nın bu çalışmanın konusunu oluşturan strateji tartışmaları açısından büyük ölçüde MDD Hareketi içinde değerlendirilebileceği kanısındayım ama yine de onun bazı önemli konulardaki farklı düşüncelerinin de ayrıca vurgulanması gerekiyor. Bu nedenle Kıvılcımlı'yı MDD'nin *içinde* değil de *yanında* ele almanın en doğru yaklaşım olduğu sonucuna vardım ve Kıvılcımlı değerlendirmesini MDD bölümüne ekledim. Ancak vurgulamakta yarar var, bu kısa bölüm kesinlikle bütünlüklü bir Kıvılcımlı değerlendirmesi iddiası taşımıyor. Burada yalnızca Kıvılcımlı'nın 1961-71 dönemindeki strateji tartışmalarıyla (aşamalı devrim, öncülük sorunu, ittifaklar, ordu, parti, Kemalizm vb.) ilgili görüşleri ele alınacak, örneğin "tarih tezi" gibi özgün teorik yaklaşımlarına değinilmeyecektir.

2 Ne var ki, aslında TKP'nin önerisiyle kaleme alınan bu eserler çok uzun bir süre yayımlanamayacaktır. Öyle ki aslında bu konuların en çok tartışıldığı 1960'lı yıllarda bile bu eserlerden yalnızca Kıvılcımlı'nın yakın çevresindeki birkaç kişinin haberi vardır. Söz konusu eserlerin ilk baskısı ancak 1979 yılında okuyucu karşısına çıkabilecektir. Sonradan iki ciltte toplanan bu kitaplar için bkz: Kıvılcımlı, 1992a ve 1992b.

> Rus proletaryası yalnız 1905 provasıyla kalmadı, ondan sonra bir de 1917 zaferini başardı. Şu halde yararlanmasını bilenlere bir yenilgi ve bir de parlak yengi dersini bıraktı. Öteki komünist partiler bu derslerden nasıl yararlanacaklar? Tıpkı Rus proletaryası gibi emekleye emekleye, önce 1905 yengisini tadarak, sonra mı 1917'ye varacaklar? Türk burjuvazisi nasıl klasik kapitalizme uğramadan doğru tekelci finans-kapitalizme atladıysa, Türk proletaryası da öyle … doğru Sovyetler devrimine girişmeye zorunludur. … 30 yıl sonra, Bolşevizm yeni bir Paris Komünü denemeye yeltenmedi. Onun için biz de 27 yıl sonra bir ikinci 1905 yapmaya özenemeyiz (1992a: 326-27).

Ancak Kıvılcımlı o günlerde bu kitapları yayımlamayacağı gibi, 1930'ların ortalarından itibaren değişen Komintern politikalarına paralel olarak kendisi de *Yol*'da ele aldığı konulardaki bazı görüşlerini sonradan revize edecek, Kürt sorunu gibi bazı konulara ise bir daha hiç dönmeyecektir.[3] Kıvılcımlı'nın *Yol*'da ileri sürdüğü tezleri terk edişinin ilk işareti 1937 yılında yayımladığı *Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında* adlı kitapçıkta görülür.Kıvılcımlı bu kitapçıkta *Yol*'daki tezleri öyle bir alt-üst eder ki bu durum kimine göre Kıvılcımlı'nın "siyasal kopuşunun ilk önemli adımı"dır (Ünsal, 1998: 112), kimine göre ise düpedüz siyasal "intihar girişimi"dir (Küçük, 1997: 433). İnönü ve Celal Bayar arasındaki iktidar mücadelesini değerlendirmek üzere kaleme aldığı bu kitapçıkta Kıvılcımlı, *Yol*'daki değerlendirmelerinin aksine, "Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Mili Kurtuluş şeklinde bir demokratik inkılap tarihidir" diye yazar, yine daha önceki tezlerinin aksine "etatizm" şeklinde ifade ettiği devletçilik uygulamalarını, özel sermayeye oranla emperyalizme karşı "daha derli toplu bir müdafaa sistemi" olduğu gerekçesiyle olumlar (1974: 147, 150).[4]

1938 Donanma davasında Nazım Hikmet'le birlikte ağır hapis cezasına çarptırılan Hikmet Kıvılcımlı 1940'lı yılları cezaevinde geçirmiş, aktif siyasetten uzak olduğu bu yıllarda kendisini teorik çalışmalara vermiştir. 1960'larda ortaya atacağı ünlü "tarih tezi"ni bu yıllarda şekillendirdiği an-

3 Daha önceki bölümlerde değindiğimiz üzere Komintern 1930'ların ortalarında "sınıfa karşı sınıf" politikasını terk ederek "halk cephesi" stratejisine yönelmiştir. Ayrıca bu bağlamda 1936-37'de TKP için alınan seperat/desantralizasyon kararı da Kıvılcımlı'yı etkilemiş olmalıdır.

4 Kıvılcımlı'nın bu kitapçıkta *Yol*'daki tezleriyle tamamen çelişen görüşler ileri sürerek gösterdiği tutarsızlık, ne yazık ki arızi bir durum olarak kalmayacaktır. Yeri geldiğinde değinilecek, Kıvılcımlı 1950'lerde ve 60'larda da pek çok konuda –ve üstelik birbirine yakın tarihlerde– çelişkili görüşler dillendirecektir. Öyle ki Yalçın Küçük, Kıvılcımlı hakkında "Hep güncelde yaşıyor. Tutarlılık gereği nedir; hiç bilmiyor" diye yazmıştır (1997: 437). Gerçekten de Kıvılcımlı bir yandan daima teorik bir derinlik arayışındayken, diğer yandan da hayatının her anında güncel siyasetin içindedir, elini taşın altına koymaktan hiçbir zaman kaçınmamaktadır. Dolayısıyla 1937'deki İnönü-Bayar çekişmesini siyasete bir müdahale imkânı olarak değerlendirmek isterken de, çok sonraları, 27 Mayıs darbesinden sonra bir çıkış için fırsat kollarken de, 1960'ların sonlarında hızlanan siyasetin ihtiyaçlarına cevap yetiştirmeye çalışırken de sık sık çelişkilere düşecektir. Pratik politika yapmaya çalışmanın bu türden çelişkileri belli ölçüler içinde kaçınılmaz kıldığı kabul edilebilir. Yine de Kıvılcımlı'nın bizzat kendi yazdıklarına dair bu "son derece rahat ve *özgür*" tavrı (Güneş, 2006: 102) başkalarına karşı asla göstermediğini ve –kimilerine daha ilerde değinmek üzere– yer yer bu ölçüleri zorladığını belirtelim. Aydınoğlu (2008: 250-51) ve Bilgiç de (2007: 592) Kıvılcımlı'daki bu çelişkilere dikkat çekmişlerdir.

laşılmaktadır. Kıvılcımlı tezinde tarihi ikiye ayırır: antika tarih ve modern tarih. Kapitalizm öncesi çağlara gönderme yapan antika tarihte çelişkiler "tarihsel devrim"lerle çözülür, yani bir uygarlığın "barbarlar" tarafından toptan yıkılmasıyla. İngiliz devrimiyle başlayan modern tarih ise "sosyal devrim"lere gebedir; yani bu çağda, bir uygarlığın toptan yıkılması değil, bir sınıf egemenliğinin başka bir sınıf tarafından yıkılması söz konusudur. Antika tarihte üretici güçlere ket vuran gerici sınıfları yıkacak başka bir sosyal sınıf olmadığı için sosyal devrim olanaklı değildir, bu türden çürüyen uygarlıklar ancak vurucu gücünü barbarların oluşturduğu bir tarihsel devrimle yıkılabilirler ve onların yerine yeni bir uygarlık kurulur. Kıvılcımlı tezlerinde ilkel bir sosyalist düzen olarak kabul ettiği barbarlığı olumlar. Kıvılcımlı'ya göre sınıfsal ayrışmanın olmadığı, özel çıkarların çatışmadığı bir toplulukta yaşayan bir "insan olarak barbar medeniden çok üstündür; çünkü yalan, korku ve eşitsizlik nedir bilmez" (akt. Bilgiç, 2007: 590).[5]

Kıvılcımlı bu anlamda Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu da ileri bir adım olarak görür. Çünkü Osmanlılar Bizans'ın gerici toprak düzenini kaldırıp yerine eşitlikçi bir sistem olarak "dirlik düzeni"ni getirmişlerdir. Bizans'ı yıkan bu göçebe savaşçılar Osmanlı Devleti'ni kesintisiz 500 yıl yönetmiş ve bu süreçte ilmiyye, seyfiyye, mülkiyye ve kalemiyye olmak üzere dört devlet sınıfını ("sünûf'u devlet") meydana getirmişlerdir. Devlet her tehlikeye girdiğinde de bu sınıflar devleti kurtarmak için harekete geçmişlerdir. Bunların içinde de özellikle seyfiyye, yani ordu, "hep düzenlice ileri devrimci aksiyon gücü olmuştur ve olmaktadır" (Kıvılcımlı, 1995: 256). Böylelikle Kıvılcımlı Türkiye'de ordunun devrimci rolüne dair teorik ve tarihsel bir açıklama getirmektedir: Osmanlı devlet sınıflarının "tarihcil ve sosyal kalıntısı" olan bu vurucu güç "Birinci Milli Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi, 27 Mayıs ihtilalinde de … 'devleti ve memleketi' koruma ve kurtarma sorumluluğunu" duymuştur (1995: 257-58).[6] Elbette bu devlet sınıfları modern anlamda sınıf olmadıkları için bir modern sınıfa, yani devrimin "özgücüne" dayanmak zorundadırlar. Birinci Kurtuluş Savaşı'nda bu sınıf finans-kapital olmuştur, ama şimdi 1960`larda gündemdeki devrimin özgücü işçi sınıfıdır ve vurucu gücün bu kez işçi sınıfının önünü açması beklenebilir.

1950 yılında serbest kalan Kıvılcımlı, bu sıralarda eski TKP'li yoldaşlarıyla bir iki görüşme yaptıysa da bunlardan sonuç alamamış, 1954'te çoğu

5 Kıvılcımlı, anılarında, 1940'lı yıllarda antika tarih ve uygarlıkların yıkılışı konusunda yazdıklarını Şefik Hüsnü'ye gönderdiğini ve ondan büyük bir tepki aldığını anlatır. Şefik Hüsnü, "Hikmet yoksa Nazi teorisine mi kayıyor? Aman dikkat!" sözleriyle göstermiştir tepkisini (akt. Ünsal, 1998: 119).

6 Burada Kıvılcımlı'nın tarih tezine daha fazla girmeye imkân yok. Yalnızca Doktor'un 1960'lardaki "orduculuğu"nu anlamaya olanak tanıması açısından bu kısa değiniye gerek görüldü. Kıvılcımlı'nın "tarih tezi"ni ele aldığı temel eserleri için bkz: Kıvılcımlı, 1988 ve 2007. Tarih tezine yönelik bazı eleştiriler için bkz: Belge, 1975; Küçük, 1997: 499-531; Alayoğlu, 1998.

işçi olan bir grup arkadaşıyla Vatan Partisi'ni kurmuştur. Sosyalizmden ya da sosyalizme geçiş sorunundan hiç söz edilmeyen Vatan Partisi programı Hürriyet ve İktisadiyat başlıklı iki ana kısımdan oluşmaktadır. Hürriyet kısmında temel hak ve özgürlüklerin sosyal haklarla genişletilmesi üzerinde durulurken, İktisadiyat kısmında iki temel soruna dikkat çekilir: işsizlik ve pahalılık. Çözüm olarak da Sanayileşme, İşçi ve Köylü Meseleleri başlıkları altında çeşitli öneriler geliştirilir. Milliyetçi ve kalkınmacı bir anlayışın egemen olduğu Vatan Partisi programı, Kıvılcımlı'nın her zamanki özgün jargonuyla kaleme alınsa da, aslında –sosyalizme geçiş ve iktidar sorununun dışarıda bırakılmış olduğunu gözden kaçırmamak kaydıyla– Komintern çizgisinin asgari/minima programı çerçevesinde değerlendirilebilir. Kıvılcımlı bu programla Türkiye için adeta "kapitalist olmayan kalkınma yolu" önermektedir.[7]

Kıvılcımlı, Vatan Partisi programının gerekçesi olarak yayımlanan metinde ise partisinin hedefini "İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz" olarak tarif eder. Bu, Aydınoğlu'nun (2008: 262) da vurguladığı gibi, Birinci Kuvayimilliye hareketinin yarım bıraktığı burjuva devriminin ikincisi ile tamamlanması gerektiği anlamına gelir ki, Kıvılcımlı bu görüşünü sonraki yıllarda da sık sık yineleyecektir. 27 Mayıs 1960 ile 12 Mart 1971 arasındaki dönemde Türkiye sol hareketinin neredeyse bir bütün olarak sahiplendiği İkinci Kuvayimilliye sloganı[8] böylece ilk kez Kıvılcımlı tarafından telaffuz edilmiş olmaktadır. Ayrıca Kıvılcımlı, Aydınoğlu'nun da altını çizdiği üzere (2008: 243, 262), Vatan Partisi programı ve bu dönemde yazdığı Anayasa Teklifi gibi diğer bazı metinlerle artık bir "aşamalı devrim" taraftarı olduğunu resmen ilan etmiştir. Hayatının sonuna kadar da öyle kalacaktır.

27 Mayıs ve Kıvılcımlı

Kıvılcımlı 27 Mayıs darbesine çok hızlı ve olumlu bir tepki verir. Hemen ertesi gün Cemal Gürsel'e bir kutlama telgrafı çeker. Ordunun övüldüğü telgrafta 27 Mayıs "İkinci Kuvayimilliye Gazası" olarak nitelendirilir (Kıvılcımlı, 2008a: 13). Kıvılcımlı bu telgrafla da yetinmez ve 1960'ın yaz aylarında Milli Birlik Komitesi'ne iki açık mektup yazar. Türkiye'de ordunun neden devrimci olduğunu açıklama girişimiyle başlayan ilk mektupta, Türk milletinin "ordu millet" olarak tabir edildiği hatırlatılır, İnönü övülür ve Mili Birlik Komitesi, bütün milleti birleştirecek bir parti, "İkinci Kuvayimilliye Partisi" kurmaya davet edilir. Partinin ana hedefi, "Birinci Kuva-

7 Vatan Partisi programının ve Kıvılcımlı'nın 1956 yılında İstanbul Üniversitesi'ne sunduğu "Anayasa Teklifi"nin bazı açılardan "sağ, hatta faşizan-korporatist" eğilimler taşıdığı yolundaki iddialar için bkz: Ünsal, 1998 ve Bilgiç, 2007. Bu görüşlerin eleştirisi için bkz: Aydınoğlu, 2008: 264-268.

8 Yön Hareketi ve MDD Hareketi bir bütün olarak ve sonuna kadar bu sloganı sahiplenmiştir. TİP ise Aybar döneminde çokça kullandığı bu slogandan Behice Boran ve Emek Grubu'nun parti yönetimine gelmesi ve sosyalist devrim stratejisinin benimsenmesinden sonra vazgeçmiştir.

yimilliyecilerin acil savunma durumlarıyla geciktirip sonra da unuttukları ilk Halkçılık Programını kitaptan hayata geçirmek" olacaktır (2008a: 39). Kıvılcımlı, "ucuz devlet, bilinçli ticaret ve toprak reformu" talepleriyle aslında MBK'yı Vatan Partisi programını uygulamaya çağırmaktadır.

İlk mektuptan iki ay kadar sonra yazılan ikinci mektup da benzer taleplerin biraz daha ayrıntılandırılmasından ibarettir. Bu mektupta İkinci Kuvayimilliye Devrimi'ni başaran MBK'nin bu devrimle Türkiye'de İkinci Cumhuriyet'i kurduğu ileri sürülür. Kıvılcımlı, Aydınoğlu'nun deyişiyle (2008: 243), 27 Mayıs Hareketi'nden "büyük umutlar"a kapılmıştır.

Böylece 27 Mayıs'ın hemen ardından 1960-1971 dönemi Kıvılcımlı'sının politik hatları iyice netlik kazanır: Kemalizme olumlu bakış, orduya devrimci rol atfetme ve aşamalı devrimcilik.

Kıvılcımlı, 27 Mayıs hakkındaki olumlu düşüncelerini daha sonraki yıllarda da korur. İlk basımları 1970 yılında yayımlanan iki eserinde 27 Mayıs'ı "demokratik devrim" ya da "politik bir demokratik devrim" olarak niteler. Bu "devrim"e halk aktif olarak katılmasa da sonradan Anayasaya olumlu oy vererek devrimin meşruiyetini sağlamıştır. Bu nedenle 27 Mayıs, Mustafa Kemal'in Birinci Kuvayimilliye adı altında yürüttüğü "milli demokratik devrim"in açtığı yolda İkinci Kuvayimilliye hareketinin, yani "ikinci milli demokratik devrim"in bir konağı olmuştur (1970a: 24 ve 31; 1970b: 85 ve 112).

Fakat Kıvılcımlı, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenleri "çok *aşırı* basit" bir gerçekliği görmedikleri için de eleştirir. 27 Mayısçılar ellerinde bir "sosyal sınıf pusulası" olmadığı için, modern bir toplumda burjuva tahakkümüne karşı çıkabilecek tek alternatifin "proletarya sosyalizmi" olduğu gerçeğini göremişlerdir. Aslında finans-kapital iktidarını devirmişlerdir, ama bu pusuladan yoksun oldukları için sadece "kişileri" devirdiklerini sanmışlardır. Ve modern anlamda bir sosyal sınıfa dayanmadan iktidarda kalamayacakları için de ellerindeki iktidarı finans-kapitale yeniden, "kendi elçeğizleriyle" teslim etmişlerdir (1970c: 166-67). Kıvılcımlı'nın bu analizlerinde, tarih teziyle uyumlu bir biçimde, Türkiye'de orduyu sınıfların üstünde ya da dışında, en azından egemen sınıflardan kısmen özerk bir konumda değerlendirdiği görülmektedir.

Hikmet Kıvılcımlı ve Milli Demokratik Devrim

Kıvılcımlı, 27 Mayıs'tan 1971'de ölümüne kadar geçen dönemde genel olarak MDD'cilerin yanında görünmekle birlikte, aslında bu döneme damgasını vuran her üç harekete de (Yön, MDD ve TİP) mesafeli durmuştur. Ancak bu mesafenin eşit olmadığı vurgulanmalıdır. Kıvılcımlı, çoğu eski TKP'li olan MDD'cilere hem köken hem de ideolojik-teorik bakımlardan daha yakındır. Özellikle aşamalı devrim savunusu onu MDD Hareketi'ne

yaklaştırmaktadır. 1967'den itibaren *Türk Solu* ve *Aydınlık* dergilerinde yazması da bu ideolojik yakınlığın pratikteki görünümüdür. Fakat devrimin temel gücünün işçi sınıfı olduğu yolundaki sarsılmaz inancı ve bir an önce bir proletarya partisinin kurulması yolundaki ısrarı onu diğer MDD'cilerden bir ölçüde ayırır. TİP konusunda ise ikircikli bir tutum içindedir. TİP'i kuruluşundan itibaren önemsemiş, ama bu partinin 'gerçek' bir proletarya partisi ol(a)madığını ileri sürerek özellikle 1967'den sonra TİP yöneticilerine çok sert eleştiriler yöneltmiştir.[9] Yön-Devrim Hareketi konusunda ise çok daha net bir tutuma sahiptir Kıvılcımlı. Kadrocuların bir devamı olarak gördüğü Yöncüleri, 1967 yılına kadar Doğan Avcıoğlu ile handiyse bir ittifak gerçekleştiren ve *Yön*'de yazılar yazan diğer MDD'cilerin aksine, asla bir müttefik olarak görmez.

Kıvılcımlı, 1961 sonlarında yayımlanan "Yön Bildirisi" üzerine kaleme aldığı "Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz" başlıklı yazısında özellikle söz konusu bildiriye hâkim olan devletçilik ve yukarıdan sosyalizm anlayışını sert bir dille eleştirir. Batı'da "devletin dışında ve karşısında" doğan sosyalizme bizde devletçilik yoluyla varma girişiminin olsa olsa Salazar veya Franko düzenlerine varacağını ileri süren Kıvılcımlı'ya göre, sosyalizm halkın dışında ve halktan habersiz olarak gerçekleşebilecek bir "demagojik ütopi" değildir:

> Halkın teşkilatına dayanmıyan her parlak söz, sosyal şarlatanlıktır. İşçi sınıfımız karıncalar gibi kaynaşıp teşkilatlanıyor. Demek *öncü* "münevver ve mütefekkir insan" değil, işçidir. İşçi saflarında, işçi emrinde iktisadi, siyasi pratik *teşkilat* işine katılmıyan her aydın, vatan ve millet sevgisinde samimiyetsiz veya korkaktır (1970c: 33).

Özellikle işçi sınıfının örgütlenmesi ve öncülüğü noktasındaki bu eleştiriler hayati önemdedir, ama ne yazık ki bu yazı, Kıvılcımlı'nın kendi sözleriyle "bir adsız sendika yayınları arasına eksik gedik sıkışıp" yitecek ve o günlerde hemen hiçbir yankı yaratamayacaktır. Yine de bu dönemde, daha sonra MDD Hareketinin başını çekecek olan Mihri Belli ve arkadaşlarının *Yön*'e –dışarıdan da olsa– destek verdikleri hatırlanırsa, Kıvılcımlı ile diğer eski TKP'liler arasında özellikle sınıf vurgusu bakımından kayda değer bir farklılık olduğu görülebilir. Kıvılcımlı, Yön-Devrim çizgisine olan eleştirilerini 1970 yılında yayımladığı bir kitapla (1970c) daha da genişleterek sürdürecektir. Bu kitaptaki dikkat çekici vurgulardan biri devlet teorisi konusundadır. Kıvılcımlı, Yöncüleri devletin bir "sosyal sınıf aracı" olduğunu görmedikleri

9 Kıvılcımlı, 1966 yılında TİP'e üye olmak için partinin Üsküdar ilçe yönetimine başvuruda bulunmuş ve aday üye olarak kabul edilmiş, ancak aynı yıl yapılan TİP Kongresi sırasında partinin Merkez Yönetim Kurulu Kıvılcımlı'nın aday üyeliğini herhangi bir gerekçe göstermeksizin reddetmiştir. Kıvılcımlı'nın üyeliği Siyasi Partiler Kanunu'nun eski mahkûmiyeti bulunanlarla ilgili bir maddesi nedeniyle yasal açıdan da sorunlu görünüyordu, ama reddin asıl nedeni Aybar yönetiminin eski TKP'lileri TİP'ten uzak tutma konusundaki aşırı hassasiyetiydi (Sargın, 2001a: 409).

için eleştirir, devlet problemi konusundaki bu yanılsamanın "geri tepen bir silaha" dönüşeceğini ileri sürerek uyarır (1970c: 68). Kıvılcımlı, Marksist bir teorisyen olarak bu uyarılarında kuşkusuz haklıdır, ancak kendisinin orduyla ilgili analizlerinin de Marksist devlet teorisiyle ne derece uyumlu olduğu oldukça tartışmalıdır. Daha doğrusu açık bir uyumsuzluk söz konudur ve Kıvılcımlı bunun farkında olduğu için sorunu "tarih tezi"yle aşmaya çalışır. Ama bu noktada da ister istemez Yöncülere ve MDD'cilere tekrar yaklaşır, çünkü Türk ordusunun tarihsel gelenekleri itibariyle Batı ülkelerindeki ordulardan farklı olduğu, Türkiye'de ordunun bu geleneklerden ötürü toplumsal gelişmede ilerici bir rol oynadığı ve yine de oynayabileceği yolundaki görüşler bu hareketler tarafından da paylaşılmaktadır.

Kuruluşundan itibaren TİP'i önemseyen ve bu partinin "gerçek bir işçi partisi"ne dönüştürülebilmesini olanaklı gören Kıvılcımlı, 1965 seçimlerinin ardından, Samsun'da çıkmakta olan *Çaltı* dergisinde TİP üzerine bir yazı dizisi yayımlar. Parti hakkındaki genel bir değerlendirmeden sonra TİP'in yapısının ve tüzüğünün eleştirildiği yazılarda çözüm için somut öneriler getirilir. Eleştiriler, TİP tüzüğünün 53. maddesi, partinin üye yapısı, siyasal eğitimin yetersizliği gibi noktalarda toplanmıştır. Çözüm için getirilen öneriler arasında ise, hem parti üyelerinin hem de işçi ve köylü kitlelerin siyasal eğitimi açısından "işçi-köylü gönüllüleri" adı altında, tüm zamanını parti çalışmalarına ayırabilecek profesyonel militanların yetiştirilmesine ilk sırada yer verilmesi dikkat çeker (1970d). Aslında yumuşak bir dille yazılmış bu eleştiriler, o günün siyasal atmosferinde eski TKP'lilere karşı oldukça temkinli yaklaşan TİP yöneticileri tarafından pek de dostça karşılanmaz (Sargın, 2001a: 409). 1966 yılından sonra ise MDD Hareketine paralel olarak Hikmet Kıvılcımlı da TİP'e yönelik eleştirilerinin dozunu gittikçe artıracaktır.[10]

Ocak 1967'den itibaren yayımlanmaya başlanan ve çoğu yazısı Kıvılcımlı tarafından kaleme alınan *Sosyalist* gazetesi –ülkedeki tüm sosyalist güçlere sosyalistler arası bir konferans düzenleme ve birleşme çağrıları da yapmasına karşın– ciddi bir etki uyandıramaz.[11] Ancak bu gazetedeki yazılar (Kıvılcımlı, 1995) Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi'nden bu yana sürdürdüğü siyasi çizginin ana hatlarıyla devam ettiğini gösterir: aşamalı devrim anlayışı, İkinci Kuvayimilliye parolası, Kemalizmin ve 27 Mayıs'ın olumlu değerlendirilmesi, ordunun Türkiye tarihinde geleneksel olarak işgal ettiği

10 Kıvılcımlı, 1967 yılında *Sosyalist* gazetesinde kendisiyle yapılan bir söyleşide TİP'i küçük burjuva partisi olarak nitelerken (1995: 78), birkaç yıl sonra, sendikalist ve parlamentarist bir parti olarak TİP'in doğrudan burjuva sosyalizmini temsil ettiğini ileri sürecektir (1999: 45).

11 İlk sayısı 20 Ocak 1967 tarihini taşıyan *Sosyalist*, saptayabildiğimiz kadarıyla sadece 6 sayı yayımlanabilmiştir. 1970'in sonlarında, artık diğer MDD'cilerden koparak ayrı bir "hareket" haline gelmeye başlayan Kıvılcımlı ve arkadaşlarının yeniden çıkarmaya başladıkları haftalık *Sosyalist* ise 12 Mart darbesinin ardından nisan sonlarında yayımına son vermek zorunda kalacaktır.

ayrıcalıklı konuma ve oynadığı özel role yapılan vurgu…[12] TİP'e yöneltilen eleştiriler de giderek sertleşmektedir. Bu eleştirilerde dikkat çeken noktalardan biri, o dönemde Yöncülerden ve Mihri Belli grubundan TİP'e yöneltilen "cepheyi bölüyorsunuz" türünden eleştirilere Kıvılcımlı'nın da destek vermesidir (1995: 88-93).

Sosyalist'in yayımına son verildiği 1967'nin yaz ayları, başını Mihri Belli önderliğindeki eski TKP'lilerin çektiği grubun artık TİP'ten tamamen koparak MDD Hareketi'ne dönüşmeye başladıkları tarihtir. İlk sayısı 17 Kasım 1967'de yayımlanacak olan *Türk Solu* dergisi için geriye sayım başlamıştır. Kıvılcımlı bu grubun yayın organlarında (*Türk solu* ve *Aydınlık*) ismine sıkça rastlanan bir yazar olacaktır. Karşı yöndeki görüşlere rağmen (Aydınoğlu, 2008: 245) bu dönemde, özellikle 1970 yılına değin, Kıvılcımlı'yı savunduğu temel görüşler açısından diğer MDD teorisyenlerinden ayırmak zordur. Yukarıda değindiğimiz konuların çoğundaki tipik MDD'ci bakış açısı[13] Kıvılcımlı tarafından da paylaşılmaktadır. Kıvılcımlı işçi sınıfı öncülüğüne olan ısrarlı vurgusuyla bir ölçüde MDD'cilerden uzaklaşır gibidir, ama aşamalı devrim teorisini savunması ve orduya tanıdığı devrimci rol bakımından MDD Hareketi'nin yanında konumlanır.[14] Hatta, teorik temellerini daha önceki yıllarda "tarih tezi"yle ortaya atmakla birlikte, özellikle 1970 yılında ön plana çıkaracağı "vurucu güç" teziyle o çok eleştirdiği Yön-Devrim çizgisine de oldukça yaklaşacaktır.

Kıvılcımlı, 1970 yılının başlarından itibaren sol hareket içinde daha etkili bir isim olarak karşımıza çıkacaktır. Bu yıl içinde art arda yayımladığı kitaplar ve yıl sonunda yeniden yayımlamaya başlayacağı *Sosyalist* gazetesi, Doktor'un Yön-Devrim Hareketi, TİP ve özellikle de MDD Hareketi karşısındaki konumunun netleşmesini de sağlayacaktır.[15] Doktor, ömrünün bu son iki yılında, hem teorisyen kimliğiyle sol içinde yeni bazı tartışmaların

12 Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli'nin milliyetçilik ve sosyalizm arasında ısrarla kurmaya çalıştıkları pozitif ilişkinin aynısını Kıvılcımlı'da da görmek mümkündür: "Türkiye'nin en az 40 yıllık yanılgısı ve yenilgisi, MİLLİYETÇİLİK sözcüğünün SOSYALİZM'den başka bir anlama gelemiyeceğinin bir türlü kavranılmak istenilmeyişinden doğmuştur" (1995: 82).

13 Aslında 1968 sonlarına kadar TİP de birçok önemli konuda –Kemalizm, İkinci Kuvayimilliyecilik, 27 Mayıs gibi– kendisini MDD'cilerden ayırabilmiş değildir. Buna karşılık TİP, işçi sınıfı öncülüğüne yaptığı vurgu ve buna bağlı olarak aşamalı devrim teorisini, milli cepheyi ve ordunun "ilerici rolü"nü reddetmesiyle özgün bir siyasi çizgi oluşturmaktadır, ki sosyalist devrim teorisi esas itibariyle bu farklılıktan doğacaktır.

14 Örneğin Kıvılcımlı, 1968'in ilk aylarında MDD stratejisini benimseyen kuruluşlar tarafından oluşturulan ve TİP'in cuntacı olduğu gerekçesiyle katılmadığı Dev-Güç'ü değerlendirdiği bir yazısında hangi gerekçeyle olursa olsun bu güç birliğine katılmayanları "finans-kapital ajanı" olmakla suçlar (1968a).

15 Kıvılcımlı, *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi* (1970c), *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı* (1970d), *Oportünizm Nedir?* (1970e), *Halk Savaşının Planları* (1970a) ve *Devrim Zorlaması-Demokratik Zortlama* (1970b) adlı kitaplarıyla sol hareket içinde o dönem iyice alevlenen strateji (MDD-SD) tartışmalarına müdahale etmek istemektedir. Söz konusu kitaplarda hem Yöncüler, hem TİP'liler hem de MDD'ciler oldukça sert bir üslupla eleştirilir.

başlatıcısı olacak, hem de pratik politika alanında yeniden önemli bir aktör haline gelecektir. Öncekilerden farklı olarak klasik Marksist eserlere, özellikle de Lenin'e referanslarla dolu olan bu kitaplarla Doktor, o zamana kadar içinde göründüğü MDD Hareketi'yle yollarını ayırmak ister gibidir. Aralık ayından itibaren yeniden yayımlanmaya başlanan *Sosyalist* gazetesi de Kıvılcımlı'nın etrafında gelişmeye başlayan yeni "hareket"in yayın organı olacaktır.

Ancak Doktor'un bu yazılarında dile getirdiği tezlerinin ayrıntısına geçmeden önce şu hususun altını çizmekte yarar var: Söz konusu tezler bir bakıma ve paradoksal bir şekilde Kıvılcımlı'nın aslında dönemin üç hareketinden de esaslı bir kopuş gerçekleştiremediğini gösterir. Doktor, TİP'i sendikalist ve parlamentarist bulur ve çok ağır sözlerle eleştirir, ama yasal bir partinin öneminin de farkındadır, son ana kadar TİP'in ele geçirilerek dönüştürülebileceği umudunu korur; Yöncülerin yukarıdan sosyalizm anlayışına kesinlikle karşıdır, ama kendisi de Türkiye'de ordunun özel bir konumu olduğunu savunur ve kendi tarih tezinden hareketle "vurucu güç" *teorisini* ortaya atar; MDD'cilerin stratejisindeki "milli" sözcüğünün burjuva anlamına geldiğini söyleyerek 20. yüzyıl Türkiye'sinde burjuva demokratik devrimi savunmanın anlamsızlığına dikkat çeker, ama milli demokratik devrim yerine "ikinci kuvayimilliye hareketi"ni koyar, ki Yöncüler de dahil olmak üzere zamanın tüm aşamalı devrimcileri zaten bu sloganı kullanmaktadır. Devrimci hareketin en büyük sorununun örgüt sorunu (işçi sınıfı partisi) olduğuna inanır, ama bu doğrultuda bir türlü harekete geçemez.

Kıvılcımlı, Türkiye'de egemen sınıfın, hem de 1920'lerin ortalarından itibaren *finans-kapital* olduğu konusunda nettir. Kurtuluş Savaşı'na Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında katılmış bulunan burjuvazi, Cumhuriyet kurulur kurulmaz *rekabet*i gayrı meşru ilan etmiş ve daha en başından itibaren *tekelci* bir nitelik kazanmıştır.[16] İşçinin kapitaliste, kapitalistin kapitaliste rekabetinin yasak edilmesiyle modern kapitalist gelişme engellenmiş ve "hazır yiyici, rantçı, asalak bir tekelci sermaye, yani en yırtıcı, en yaratıcılık düşmanı finans-kapital canavarı, toplum ekonomisine, politikasına, kültürüne, her şeyine pençesini atmış"tır (1989: 315). Ancak finans-kapital Türkiye'yi tek başına değil, kökleri "antika tarih"te olan, "yukarıda finans-kapitale kul, aşağıda milyonlarca köylüye efendi kesilmiş" (1989: 265) tefeci-bezirgân sınıfla ittifak halinde yönetmektedir. Finans-kapital, özellikle Demokrat Parti döneminde tefeci-bezirgânlıkla ittifakını kesinleştirmiş ve "kendisine yüzde yüz borçlu ve bağlı" olan bu sınıfla "ölesiye, öldüresiye" ke-

16 "… ekonomide finans-kapital, üstyapıda finans oligarşisi, gelişmemiş Türkiye'de 1925'ten beri tahakkümdedir. Finans-kapital, yalnız kapitalist sınıfının yalnız banka+sanayi zümrelerini değil, bütün zümrelerden en kodamanları, büyük emlak sahiplerinin en kodamanlarıyla kaynaştırır" (Kıvılcımlı, 1989: 319).

netlenmiştir. Bu bağlamda Kıvılcımlı, Kemalizm'i bir küçük-burjuva devrimi olarak gören MDD'cileri eleştirir, bu konuda Kemalist hareketin bir burjuva devrimi olduğunu öne süren TİP'lilerin haklı olduğunu belirtir (1970b: 146).

Kıvılcımlı, bazı konuşmalarında (1999: 125) Türkiye'nin hâkim üretim biçimini kapitalizmle pre-kapitalizm arasında "melez bir üretim biçimi" olarak tarif etse ve Batı kapitalizmi ile Türkiye kapitalizmi arasındaki farkı, basit bir gelişmişlik farkından öte, Türkiye'nin toplumsal yapısındaki antika tarihten kalma kalıntılarla açıklasa da, MDD'cilerden farklı olarak Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğundan kuşku duymaz.[17] Ona göre Türkiye kesinlikle yarı-sömürge bir ülke olarak nitelendirilemez, çünkü tekelci kapitalizm çağında ve finans-kapitalin egemenliğindeki bir ülkede emperyalizm artık dışsal bir olgu değildir. Dolayısıyla kapitalizmin serbest rekabetçi dönemine ait bir kategori olan "milli burjuvazi" de 20. yüzyılda hem dünyada hem Türkiye'de yalnızca bir "masal"dır (1989: 293-324).

Ancak Kıvılcımlı, Türkiye'yi kapitalist bir ülke olarak kabul etmesine rağmen yine de aşamalı devrim anlayışından vazgeçmez. Demokratik devrim parolasının bu topraklarda –TKP'nin kuruluş dönemindeki metinlerini kastederek– yaklaşık 50 yıl önce ortaya atıldığını, kendisinin de 1935–1938 yılları arasında yayımlanan kitaplarında bu parolayı savunduğunu sık sık hatırlatır (1989: 117). Doktor'a göre 1950'li yıllarda Vatan Partisi'nin sahip çıktığı bu parolanın geçerliliği 1970-71 dönemecine gelindiğinde de değişmemiştir. Zaten demokratik devrim, uluslararası sosyalist hareketin tarihinde "minima program"[18] diye ifade edilen ve kapitalist bir ülkede iktidara gelen sosyalist partinin ilk elde yapması gereken somut işleri gösteren programatik ilkelerden başka bir şey değildir. Türkiye'de iktidarın finans-kapitalde olması da bu durumu değiştirmez.

Kıvılcımlı, Yöncülere ve MDD'cilere paralel bir biçimde, "Türkiye'de Birinci Milli Kurtuluş Savaşı, her türlü eksik, artıklarıyla bir milli demokratik devrim savaşıydı" diye yazar. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne sunulan ilk anayasa (Teşkilat-ı Esasiye) taslağının "halkçılık programı" adını taşıyan önsözü o günün şartlarına göre bir demokrasi programıdır (1970a: 116). Fakat bu noktadan itibaren Yöncülerden ve MDD'cilerden ayrılır.[19] Kıvılcımlı'ya göre devrim, Kurtuluş Savaşı kazanılır kazanılmaz sona ermiştir ve ondan sonraki sürecin herhangi bir şekilde ilerici olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Çünkü Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte geleneksel "dev-

17 Doktor, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* adlı bir kitap da yazmıştır. Bkz: Kıvılcımlı, 1965.

18 Hikmet Kıvılcımlı yazılarında kendine has bir jargon kullanmasıyla bilinir. Bazen tamamıyla orijinal terim ve kavramlar yaratırken bazen de bilinen bazı terim ve kavramları küçük değişikliklere uğratır. Antik tarih yerine *antika* tarih ya da asgari/minimum program yerine *minima* program demeyi tercih etmesi gibi.

19 Gerçi bu kitabın Yön Hareketi'ne ayrılan bölümünde, Doğan Avcıoğlu'nun da, –genel kanının aksine ve propaganda amaçlı yazdığı çok sayıda metnin ötesinde– 1920'li ve 30'lu yıllardaki ekonomi politikalarının ve devletçilik uygulamalarının aslında ülkede bir burjuva sınıfı yetiştirmeye yönelik olduğunu saptadığını göstermiştik.

let sınıfları" devrime el koymuş, halkçılık programı hasıraltı edilmiş, halk yığınları tekrardan reaya durumuna düşürülmüş ve bundan sonraki süreç "devlet fideliğinde kapitalizm yetiştirmek"le geçmiştir.[20]

Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, 27 Mayıs da bir demokratik devrimdir Kıvılcımlı'ya göre, ama o da ilk hareketin arkasını getirememiş ve başarısız olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin önünde hâlâ tamamlanması gereken bir demokratik devrim vardır. Bu devrimin adı da, Vatan Partisi'nin ortaya koyduğu üzere, İkinci Kuvayimilliye ya da İkinci Kurtuluş Savaşı'dır. Birinci Kuvayimilliyecilik Türk milletinin komprador burjuvaziyle derebeyliğin istibdat ve tahakkümüne karşı kurtuluş savaşıydı; İkinci Kuvayimilliyecilik ise Türk milletinin finans-kapital zümresiyle derebeyi artıklarının tekelci sömürü ve tahakkümüne karşı kurtuluş savaşı olacaktır. O günden bugüne değişen şey yalnızca sermaye sınıfının egemen fraksiyonudur. 1919'da burjuvazinin egemen zümresi komprador burjuvaziyken, 1969'da finans-kapital zümresidir (1989: 210-11).

Görüldüğü gibi aslında Kıvılcımlı'nın aşamalı devrim teorisi klasik MDD teorisine oldukça yakındır. *Türk Solu* ve *Aydınlık*'taki yazılarına bakıldığında, MDD'cilerle ve MDD teorisiyle, bazı küçük vurgu farkları dışında, önemli bir ihtilafı yoktur. Fakat Kıvılcımlı 1970 yılında art arda yayımladığı kitaplarıyla (1970a, 1970b, 1970e) o güne kadar birlikte davrandığı MDD hareketiyle yolları ayırır. Gerçi bu kitaplarda geliştirmeye çalıştığı siyasal stratejinin teorik ve pratik açılardan MDD'ci tezlerden ne ölçüde ayrıştığı tartışmalıdır –aşağıda bu farklılıklara ve benzerliklere değineceğiz– ama zaten sol hareketin iyice parçalandığı o konjonktürde Doktor da kendine ayrı bir yol çizmeye çalışacaktır. Kıvılcımlı, söz konusu kitaplarında, öncelikle, o günlerde sol hareket içinde iyice yoğunlaşan strateji tartışmalarının doğru bir zeminde yürütülmediğini göstermeyi hedefler. Sorunun Marx, Lenin ve Stalin'de ele alınış biçimlerini inceler, Rus ve Çin Devrimlerini tahlil eder. Çıkardığı sonuç yeni ve şaşırtıcı değildir; Türkiye için doğru stratejinin demokratik devrim olduğu bir kez daha teyit edilmiştir: "… modern kapitalizm olmayan yerde modern sosyalizm kurulamaz … Modern kapitalizmin doğması demokratik devrimde olur. Demokratik devrim olmayan yerde, sosyalist devrim olamaz, hatta düşünülemez bile" (1989: 162–63).

Fakat Kıvılcımlı'nın TİP ve MDD'ciler arasında yürütülen strateji tartışmalarına yönelik eleştirileri arasında belki de en önemlisi, Türkiye'nin önündeki devrimci aşamanın *ne* olduğuyla ilgili olanlar değil, tartışmanın

20 "… Türkiye'de 1923 *Cumhuriyet*'i ister istemez Fransa'da *Restorasyon* (Krallığın yeniden kurulması) denilen *şey* olmuştur. *Padişah*'ın yerine *Paşa* geçmiştir. O kadar. *Saltanat*'ın adına *Cumhuriyet* denmiştir" (1970b: 10).

yürütülüş biçimiyle ilgili olanlardır. Doktor, soyut bir strateji tartışmasına dalan TİP'in ve MDD'cilerin böylelikle Türkiye'nin gerçek taktik sorunlarını unuttukları kanaatindedir. Ne sendikalizm ve parlamentarizm kıskacındaki TİP ne de daha "metne sadık" kalan MDD'ciler, Türkiye'de günün siyasi görevleriyle, toplumun devrimcilere yüklediği somut görevlerle ilgilenmektedirler. Doktor'a göre Türkiye'deki milli demokratik devrimciler, strateji meselesini, Rusya'nın pratiğine değil de teorisine bakarak bir "tabu-kalıp" haline getirmişler ve kendi teorilerini de bu kalıba göre şekillendirerek hata yapmışlardır. "Türkiye'nin orijinal üretim, mülkiyet, sınıf, siyaset, kültür, bilim, din ilişki ve çelişkilerini ömür boyu inceleyip vakit ve nakit yitirmek" yerine "iki çeviri kitap okuyup oradan yarım strateji kalıbı" aktarmayı marifet saymışlardır (1989: 57).[21]

Fakat bütün eleştirilerine karşın Kıvılcımlı'nın aşamalı devrim teorisiyle, Mihri Belli önderliğindeki MDD'cilerin tezleri arasında ciddi bir fark bulmak mümkün değildir. Kıvılcımlı, " 'Milli' demek 'burjuva' demektir. Kelime oyunu yapma. Memleketin orijinal sınıf mücadelesini maskeleme. Demokratik devrim 'Halk Devrimi'dir" (1989: 269) diyerek MDD'cileri eleştirir, ama kendisinin önerdiği "İkinci Kuvayimilliye" parolasında da aynı "milli" sözcüğü yer alır. MDD'cileri bir işçi sınıfı partisi için harekete geçmek yerine içi boş sloganlarla oyalanmakla suçlar, ama kendisi de bu yolda bir türlü somut adımlar atamaz. Bir yandan bir parti kuramayan MDD'cileri TİP'i vakitsiz terk ettikleri için eleştirir, diğer yandan TİP'e en sert ve yıkıcı eleştirileri kendisi yöneltir.[22] MDD'cileri Türkiye'nin toplum ve sınıf yapısını anlamamakla suçlar, ama kendisinin Türkiye'nin egemen sınıfını komprador burjuvazi yerine finans-kapital ya da tekelci sermaye olarak görmesi aşamalı devrim ve geniş cephe stratejisinde bir değişikliğe yol açmaz.[23]

21 Kıvılcımlı'nın –Komintern geleneğine bağlı ve TKP çizgisinden gelen biri olarak– bu kitaplardaki Stalin eleştirileri de dikkat çekicidir. Doktor, Stalin'i, hem Lenin'in teorisini mekanikleştirmekle hem de despotik yönetim tarzı nedeniyle suçlar: "Tek yanılmaz Papa ve tüm değilse yarım Tanrı!.." (1989: 64).

22 TİP'in, finans-kapitalin izni ve icazetiyle kurulduğunu ileri süren şu türden görüşlerin yapıcı eleştiri kapsamında değerlendirilemeyeceği açıktır: "Ne var ki Türkiye'de finans-kapital, ölümü görmüşçe proletarya partisinden ürkmüştür. En son TİP'in doğuşunu, salt Türkiye'de gerçek bir İşçi Partisi'nin kuruluşunu önlemek üzere kışkırtmıştır" (1989: 271). "TİP'in, görece elverişli ortamı sağlayan 27 Mayısçılığa karşı ABA'cıların [Kıvılcımlı, Aybar, Boran ve Aren'i kastederek TİP yönetimini bu şekilde adlandırıyordu –M.Ş.]: 'Tepeden inme' diye alerji gösterişleri, finans-kapital[in] karşı devrimini demokratik rahatlıkla başarması için duman perdesi yaymaktı" (1989: 255).

23 "Nasıl Birinci Kuvayimilliyecilik'te komprador tahakkümünü kaldırmak için, Türkiye'nin kompradorlar dışındaki bütün burjuva zümreleri Birinci Kurtuluş Savaşı'na katılmışlarsa, ve sonunda Birinci Demokratik Devrim olmuşsa; bugün de İkinci Kuvayimilliyecilik'te bu kez finans-kapital tahakkümünü kaldırmak için, Türkiye'nin finans-kapitalistler dışında kalan öteki burjuva zümreleri, İkinci Kurtuluş Savaşına katılmakta yarar görebilirler. Göremeye de bilirler" (1989: 318). Görüldüğü gibi klasik MDD stratejisi ile Kıvılcımlı'nın stratejisi arasındaki tek değişiklik, ilkindeki komprador burjuvazinin yerini ikincisinde finans-kapital'in

Kıvılcımlı, milli demokratik devrimdeki "milli" sözcüğüne karşı çıkarken, *Devrim Zorlaması ve Demokratik Zortlama* adlı kitabının iki yerinde bu sözcüğün yerine "halk" sözcüğünü teklif eder. Lenin'in *İki Taktik* adlı eserine de göndermede bulunarak demokratik devrime dolaysızca "halk devrimi" ya da "demokratik halk devrimi" adının verilebileceğini ileri sürer:

> 20. yüzyıla birlikte demokratik devrimin mantıklı sonucuna varması, ancak işçi sınıfının köylülüğü yedek güç olarak kazanması, devrime öncü olmasıyla mümkündür. O zaman demokratik devrimin başına illaki bir üçüncü sözcük geçirilmek istenirse bu ne burjuva ne milli sözcükleri olamazdı. Devrimin başından milli burjuvazinin kalktığını, işçi-köylü halkın geçtiğini anlatmak için parola demokratik halk devrimi biçimine girmeliydi (Kıvılcımlı, 1989: 269-70, 293-94).

Buradaki öncülük vurgusu kuşkusuz önemlidir ve MDD içinde sürüp giden öncülük tartışmasına Leninist bir müdahaledir. Ancak Kıvılcımlı'nın bu sözleri diğer MDD'cilere getirilen radikal bir eleştiri olarak da değerlendirilemez. Çünkü onların içinde milli demokratik devrime milli burjuvazinin öncülük edeceğini söyleyenler zaten çok azdır, hele 1970 yılında neredeyse hiç kalmamıştır. Üstelik Kıvılcımlı "demokratik halk devrimi" adlandırmasında ısrarcı da değildir. Aynı yerde (1989: 293), işçi ve köylüler başta olmak üzere halk sınıflarının başına geçeceği devrime "halk kurtuluş savaşı" denilebileceği gibi "İkinci Kuvayimilliye" ya da "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" da denebileceğini bir kez daha tekrarlar.[24] Böylece MDD'cilerden bir eliyle aldığını, diğer eliyle gene onlara sunar.

Kıvılcımlı elbette TİP'lilerin ortaya attığı "sosyalist devrim" teorisine de karşıdır. Ona göre Türkiye'nin minima program kapsamında çözüm bekleyen yakıcı sorunları dururken "maksima program"da (sosyalizm) ısrar etmek, en hafif deyimle, "kaçak güreşmektir." Ayrıca, MDD'ciler gibi Doktor da sosyalist devrim tezini TİP'in program ve tüzüğüne aykırı bulmaktadır. TİP içinde Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran kanadı arasında çıkan demokratik sosyalizm ve güleryüzlü sosyalizm tartışmaları ise sosyalizmin henüz gündemde olmadığı Türkiye'de abesle iştigaldir (1989: 261). Kıvılcımlı`ya göre, TİP'in sosyalist devrim teorisi gibi, o günlerde *Ant* dergisi tarafından ortaya atılan "sürekli devrim" tezi de Türkiye gerçeklerine uygun değildir. Lenin ile Troçki arasında çıkan tartışmalara üstü kapalı göndermede bulunan Kıvılcımlı'ya göre, "köylünün büyük bir devrimci

almasıdır. Ama her iki stratejiye göre de iktidardaki egemen sınıf zümresine karşı burjuvazinin diğer zümreleri de dahil olmak üzere tüm milletin ortak mücadelesi söz konusudur. Kıvılcımlı'nın buradaki ihtiyat payı dikkat çekicidir gerçi, ama o kadarcık ihtiyatı, milli burjuvazinin milli demokratik devrime katılması konusunda Mihri Belli de gösteriyordu.

24 Kıvılcımlı, devrimin bu şekilde isimlendirilmesi gerektiğini ileri sürerken teoriden ziyade pratik gerekçelere dayanıyor gibidir: "Kuvayimilliyecilik ve Milli Kurtuluş sözcükleri, en basit işçiden, en ücra dağ başı köylüsüne dek bütün Türklerce tanınır, bilinir, kullanılır terimlerdir" (1989: 294).

potansiyel taşıdığı ülkede, demokratik burjuva devrimine uğramaksızın, doğru[dan] proletarya iktidarı kurma kuruntularına 'sürekli devrim' teorisi adını verenler" aslında Marx'ın 1850'de yazdığı "sürekli devrim" teorisini de yanlış anlamışlardır (1989: 49). Doktor, burada, 1930'larda *Yol*'da yazdıklarını tamamen unutmuş görünmektedir.

Doktor, aşamalı devrim (İkinci Kuvayimilliye) konusunda ne kadar tereddütsüz ise, bu devrime ancak işçi sınıfının öncülük edebileceği konusunda o kadar emindir. 19. yüzyıl boyunca sosyal devrime iki modern sınıftan –burjuvazi ile işçi sınıfı– hangisinin öncülük edeceği tartışması sürmüşse de, 1905'ten beri bu sorun kesin olarak işçi sınıfı lehine çözülmüştür: "Demokratik devrim, yalnız ve ancak işçi sınıfı öncülüğünde gerçekleşebilir" (1989: 318). Türkiye işçi sınıfı, 50 yıllık nicelik ve nitelik birikimiyle toplumun ve siyasetin en dinamik ve ilerici başlıca özgücü, öncü sosyal sınıfıdır (1989: 211).

Kıvılcımlı ve "Vurucu Güç"

İşçi sınıfının toplumsal mücadeledeki öncü rolünü tereddütsüz bir biçimde teslim ederek kendisini bir ölçüde MDD'cilerden ayıran Kıvılcımlı, Türkiye sol hareketi içindeki özgün konumunu netleştirmeye çalıştığı 1970 yılında, bu kez de "vurucu güç" teziyle derin bir paradoksa düşer. Gerçi yukarıda değindiğimiz gibi Doktor'un ordu konusundaki olumlu tutumu 27 Mayıs'tan beri bilinmektedir, dahası bazı yazarlara göre (Belge, 1975; Alayoğlu, 1998 ve 2006) Kıvılcımlı "tarih tezi"ni neredeyse sadece Türkiye'de ordunun ilerici rolünü açıklayabilmek için ortaya atmıştır, ama "vurucu güç" teziyle orduya biçtiği rol Doktor'u Mihri Belli'den çok daha uç bir noktaya, Doğan Avcıoğlu'nun yanına savurur.[25]

Kıvılcımlı, "vurucu güç" tezini, ilk kez 1970 yılında basılan ve tümüyle devrimci mücadelede strateji ve taktik konularına ayırdığı *Halk Savaşının Planları* adlı kitabında derli toplu olarak ortaya koyar. Söz konusu kitapta strateji ve taktik meselesini öncelikle teorik ve tarihsel boyutlarıyla inceler ve ardından Türkiye için bir strateji planı önerir. Buna göre Türkiye'deki mücadelede iki cephe karşı karşıyadır: "Gerici-emperyalizm cephesi" ile "ilerici halk cephesi" (1970a: 188).

Birinci cephenin özgücü, en büyük şehir merkezlerinde toplanmış olan "finans-kapital"dir. Bu cephenin yedek gücü ise bütün taşra kasabalarında yuvalanmış bulunan "antika tefeci-bezirganlık"tır.

25 Elbette doktor hiçbir zaman pratik cuntacı olmamış, Avcıoğlu gibi ordu içinde bir grupla ilişkiye geçerek teorisini pratiğe geçirmeye çalışmamıştır. Ama Türkiye'de ordunun yeri ve misyonu bakımından Avcıoğlu'nun zinde güçler teziyle Kıvılcımlı'nın vurucu güç tezi arasındaki benzerlik oldukça dikkat çekicidir. Aradaki fark, ikincinin orduya *dışarıdan* bakması ve onun vurucu güç özelliğini tarihsel ve objektif bir durum olarak nitelemesi, birincinin ise durumdan vazife çıkararak bu vurucu gücü harekete geçirmeye çalışmasıdır.

İkinci cephe olan "ilerici halk cephesi"nin özgücü, "modern işçi sınıfı ve proletarya aydınları"; yedek gücü ise "antika küçükburjuvazi ve modern orta tabakalar"dır. Söz konusu yedek güçler, küçük ve orta aydın zümreleri, fakir ve orta köylü yığınlarıyla küçük ve orta esnaf tabakaları kapsar.[26]

Türkiye'de toplumsal sınıfların bu şekilde mevzilendirilmesi, Doktor'un kendine özgü jargonu dışarıda bırakılırsa, ilk bakışta pek de dikkat çekmeyebilir. Ancak bu mevzilenmede "ilerici halk cephesi"nin özgücü olan işçi sınıfının yanına eklenen "proletarya aydınları", bilinen anlamıyla aydınları değil, Yöncülerin ve MDD'cilerin "zinde güçler" dediği kategoriyi tarif etmektedir. Doktor'a göre, dün "burjuva devrimcileri", bugün "proletarya aydınları" olarak anılan bir devrimciler bölüğü Türkiye ve benzeri ülkelerin devrim tarihleri içinde önemli bir yer tutar ve özellikle de "tarihcil devrim" gelenek-görenekleriyle kurulmuş toplumlarda bu yer hayati önemdedir. Böyle bir geleneğe sahip olan Osmanlı Devleti'nde "*ordu* hep düzenlice ileri devrimci aksiyon vurucu gücü olmuştur ve olmaktadır" (1970a: 191). Böylece Kıvılcımlı, kendi "tarih tezi"nde ortaya koyduğu bir önermeyi devrimci politikanın diline tercüme etmiştir: Türkiye'de ordu tarihsel olarak ilerici ve devrimcidir. 1908, 1919–23 ve 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen politik devrimlerin hepsinde de vurucu güç, ordudur (1997: 73; 1999: 29; 1995: 184-85).

Elbette bu vurucu güç, işçi sınıfı ile ikame edilebilecek bir güç değildir. Kıvılcımlı işçi sınıfının temel ya da kendi deyimiyle "özgüç" olduğu konusunda en ufak bir kuşku duymaz. Ama Osmanlı'daki devlet sınıflarının tarihsel ve sosyal kalıntısı olan bu vurucu güç görmezden gelinemez; "Pratikte vardır, Teoride yerini ister istemez alır." Sorun, bu vurucu gücün gerici iktidara indireceği darbeden sonra harekete geçecek olan özgücün niteliğindedir. Karşı-devrimci güçler (finans-kapital) öne geçerse vurucu gücün devrimciliği boşa gidecek –nitekim 27 Mayıs'ta böyle olmuştur–, devrimci güçler (işçi sınıfı) öne geçerse hareket sosyal devrim yörüngesine oturabilecektir (1970a: 193-94).[27]

---

26 Bir de bu iki cephe arasında, finans-kapitalin "arafta" tutmak istediği "orta tabakalar" vardır ki, bunlar da büyük aydınlar, orta ve küçük işverenler ve yine orta ve küçük emlak sahipleridir (Kıvılcımlı, 1970a: 189).

27 Aydınoğlu (2008: 253), "[Kıvılcımlı için] ordunun devrimciliği konusu, devrimci partinin üzerinde çalışması ya da örgütlemesi gereken değil, kritik anda müdahale etmesi gereken bir alandır" derken haklıdır ama yine de bu, yazarın, "MDD'ciler için söz konusu olan sadece kritik momentte müdahale değil, bir tarihsel dönemin devrimci öncülüğünün orduya bırakılmasıdır" iddiasından hareketle, "Kıvılcımlı'nın ordunun devrimci potansiyelini değerlendirme mantığının MDD'cilerinkinden farklı olduğu" biçimindeki saptamasının doğru olduğu anlamına gelmez. Çünkü MDD hareketinin önde gelenleri içinde orduya böylesine kurucu bir misyon yükleyen kimse olmadığı gibi, bu kitabın Yön-Devrim Hareketi'ne ayrılan bölümünde gösterilmeye çalışıldığı üzere, Doğan Avcıoğlu bile, ordu eliyle yapılacak bir "ihtilal"den sonra iktidarı devralacak ve emekçi sınıflara dayanacak bir partiyi zorunlu görmektedir, ordu eliyle sosyalizmin kurulamayacağına dair birçok yazısı vardır. Yani aslında *ordu*, devrim stratejisi bakımından MDD'cilerin çoğunluğu için de, Yöncüler için de –tıpkı Kıvılcımlı için olduğu gibi– bir "vurucu

Doktor, ordu konusundaki bu yaklaşımının Marksist teoriye, özellikle de Marksist devlet teorisine uygun olmadığının farkındadır elbette. Yöncüleri devletin sınıfsal niteliğini görmedikleri için eleştiren kendisidir. "Devlet hâkim sınıfın aletidir, ordu da devletin parçasıdır" şeklindeki tezlerin Marksizmin alfabesi olduğunu da kabul eder. Fakat vurucu güç teorisini bu tezlerden kalkarak eleştirenleri "Marksizm softalığı" yapmakla, politikadan anlamamakla suçlar. Tarih tezinin de gösterdiği üzere Türkiye'de ordu vurucu gücü nesnel bir gerçekliktir ve "gerçek Marksist devrimcilerin" görevi ordunun bu eğilimini değerlendirmektir (1999: 40-41). Klasik Marksizmin içine girmeyen bu vurucu güç, Türkiye'ye mahsustur, Türkiye'nin orijinalitesidir (1997: 73).[28]

Türkiye'de ordunun devrimci bir geleneği olduğu konusunda oldukça ısrarcıdır Kıvılcımlı, ama gene de bir ihtiyat payı bırakmaktan kendini alamaz. Küçük-burjuva bir yapıya sahip olan ordunun devrime gidebileceği gibi faşizme de gidebileceğini kabul eder. Devrimcilerin görevi onu devrim cephesine kazanmaya çalışmaktır. Orduyu hiçe sayan bir devrimcilik mümkün değildir (1999: 43).[29] Kıvılcımlı'nın bu bakışı teorik olduğu kadar da 'pratik'tir aslında. Silahı elinde tutan bu kadar büyük bir gücü yanına değil de karşısına alacak bir devrimci hareketin başarılı olmasını "hayalin son kertesi" olarak görür (1999: 108). Bu arada Kıvılcımlı'nın, 1970-71 yıllarında silahlı mücadeleye, gerilla mücadelesine yönelen gençlik hareketlerini onaylamadığını hatırlatmakta yarar var. *Sosyalist* gazetesinde yazdığı birçok yazıda işçi sınıfı partisi olmadan silahlı mücadeleye girişmenin yanlış olduğunu belirterek gençleri uyarır. "Leninist bir biçimde örgütlenmemiş, işçi sınıfının içine derin kökler salarak gerçekten de işçi sınıfının yüksek çıkarlarını demokratik merkeziyetçi bir işleyişle temsil eden bir 'önder örgüt' olmadan girişilecek her mücadele, işçi sınıfından uzak ve ayrı kalabilir" diye yazar (1995: 227). Böyle bir partinin yönlendiriciliği olmadan kitle içinde silahlı propaganda yürütmeye çalışmanın yarardan çok zarar getireceğini söyler, Çin'deki ya da Latin Amerika ülkelerindeki mücadele biçimlerinin kopya edilmeye çalışılmasının sakıncalarını anlatır.

---

güç"ten daha fazla anlam ifade etmez. Bu üç grup da, söz konusu dönemde (1960'lı yıllar) bu vurucu gücün bir biçimde işçi sınıfının yanında yer alabileceğine, en azından onun önünü açabileceğine az ya da çok inanmaktadır. En azından bunu değerlendirilmesi gereken bir ihtimal olarak görmektedirler. Oysa bu üç grubun da türlü eleştirilerle karşılarına aldıkları TİP, muhtemel bir ordu müdahalesinin faşist karakterde olacağını çoktan öngörmüştür.

28 Kıvılcımlı Irak, Suriye, Mısır, Sudan ve Libya gibi ülkelerde gelişen ordu öncülüğündeki devrimci hareketleri de bu ülkelerin uzun yıllar Osmanlı coğrafyası içinde kalarak "vurucu güç" geleneğinden etkilenmiş olmalarıyla açıklar (1995: 185).

29 Bu bağlamda Kıvılcımlı, orduyu ürkütmemek adına Kürt sorunu gibi "netameli" konulara girmekten de kaçınır: "'Türkiye Halkları' lafı altında açık seçik provokasyon yattığını nefesim tükeninceye dek ben açıkladım. … ordunun geniş tarafsız yığını 'Kürtlük' umacısı ile ürkütülerek, 'Vatan bölünüyor' çığlığı altında faşizme çekilecekti" (akt. Alayoğlu, 2006: 124). Kıvılcımlı'nın bu tavrı da, *Yön* dergisiyle onca yıl sosyalizm propagandası yapan Doğan Avcıoğlu'nun 1969-71 döneminin *Devrim* dergisinde sosyalizm sözcüğünü, yine orduyu ürkütmemek adına, hiç kullanmamasını hatırlatıyor.

Kıvılcımlı, "vurucu güç" esprisinin bir sonucu olarak 12 Mart darbesini –Yöncüler ve diğer MDD'ciler gibi- doğru değerlendirememiş, 12 Mart'tan hemen birkaç gün sonra *Sosyalist* gazetesinde yayımlanan "Ordu Kılıcını Attı!.." başlıklı yazısında (1995: 259-63), biraz ihtiyat payı bıraksa da, genelde müdahaleye olumlu yaklaşmış, halk çocuklarından oluşan ordunun siyaset yapma hakkını savunmuştur. Bu ve bundan sonraki birkaç yazıda Doktor'un tavrı, orduyu halk yararına bazı reformlara ikna etmeye çalışmaktır. Dikkat çeken bir diğer nokta da parlamenter sistemin kıyasıya eleştirilmesi ve ordunun yönetimi yeniden siyasi partilere devretmesine karşı çıkılmasıdır. Kıvılcımlı, "devrimci gelenekli" orduyu, ihanet etmeyecek tek güç olan işçi sınıfı ve çalışan halk yığınlarıyla birleşmeye çağırmaktadır (1995: 279-285).

Türkiye'nin toplumsal yapısı ve sınıf ilişkileri konusunda en derin çözümlemeleri yapan birinin ordu konusundaki bu tutumu ironiktir kuşkusuz. Belki de, Ertuğrul Kürkçü'nün dediği gibi, Doktor, en az 50 yıldır finans-kapital egemenliğinde bulunan bir ülkede, bu tespiti yapan da kendisi olduğu halde, "geleneklerin sürekli ve kalıcı olamayacağını gözden kaçırmıştır" (ALAZ, 1994: 153). Fakat, güncel politikaya elinden geldiğince müdahale edebilmek adına orduyu işçi sınıfıyla buluşmaya çağıran Doktor'un, aslında böyle bir konjonktürde işçi sınıfı partisinden yoksun olmanın sızısını yüreğinin ta derinliklerinde duyduğu da kesindir.

Biraz da tarih tezi ve vurucu güç teorisi yüzünden 12 Mart'ın faşizan karakterini tespit etmekte zorlanan Hikmet Kıvılcımlı, trajik bir biçimde, hakkında çıkartılan tutuklama kararından sonra Mayıs 1971'de yurtdışına çıkmak zorunda kalmış, sığınma hakkı için başvurduğu sosyalist ülkelerden İsmail Bilen yönetimindeki TKP'nin olumsuz tutumu nedeniyle art arda ret cevabı almış, bu sırada gittikçe ağırlaşan sağlık problemleri nedeniyle, –nihayet kabul edildiği Belgrad'da– 11 Ekim 1971'de hayata gözlerini yummuştur.[30]

30 İstanbul Topkapı mezarlığında yatan bu özgün, üretken, dirençli fikir ve eylem adamının mezar taşında, "İnsanım, insana ait hiçbir şey yabancım değildir" yazmaktadır (akt. Bilgiç, 2007: 595).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye İşçi Partisi[1]

Türkiye sol hareketinde en önemli legal örgüt olan Türkiye İşçi Partisi, on yıllık ömrü boyunca süren iktidar arayışında, YDH ve MDD'ye göre daha yeni ve daha özgün bir strateji geliştirdi. TİP'in süreç içerisinde geliştirdiği strateji gerçekten de "yeni"ydi, çünkü Türkiye'de o zamana kadar süregelen tek sosyalist "gelenek" olan Komintern ve TKP çizgisinden bir miras devralmamıştı. Aksine, TİP'in sosyalist devrim stratejisi, bu geleneğin 1961-71 dönemindeki sürdürücüsü olan MDD Hareketi'ne karşı ve onunla mücadele içinde oluşturuldu. Bu strateji aynı zamanda özgündü, çünkü Türkiye'de ve diğer "az gelişmiş" ülkelerde "işçi sınıfı öncülüğü" ilkesine sahip çıkarak "sosyalist devrim"i savunan bir partiye pek rastlanmıyordu. Uluslararası sosyalist harekette hâkim olan anlayış, az gelişmiş ülkelerin sosyalizme ulaşmaları için önce anti-emperyalist ve anti-feodal demokratik devrim aşamasından geçmeleri gerektiği yolundaydı. Bu mücadeleye bütün "milli sınıflar"ın katılacağı öngörülüyordu. Oysa TİP, anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi bir görüyor, milli cephe anlayışına kuşkuyla yaklaşıyordu. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak, o dönemde pek çok Asya ve Afrika ülkesinde ordunun ve "zinde kuvvetler"in öncülüğünde kurulan ve Sovyet Birliği tarafından da desteklenen "milli demokrasi devletleri"ne pek itibar etmeyen TİP,[2] Çulhaoğlu'nun deyişiyle (2002b: 673) uluslararası sosyalist hareket nezdinde "üvey evlat" muamelesi gören bir çizgi izliyordu.[3]

1 Bu bölümün kısaltılmış bir versiyonu daha önce yayınlandı. Bkz: Şener, 2007.

2 Gerçi, özellikle 1965 seçimlerine kadar geçen süreçte "kapitalist olmayan kalkınma yolu" ve "milli demokrasi devleti" tezleri parti içinde belli ölçülerde ilgi çekmiş, tartışılmış hatta parti programına da girmişti ama, çalışmamızın ilerleyen sayfalarında göstermeye çalışacağımız üzere, hiçbir zaman partinin ana çizgisi haline gelmemişti. Bu tartışmalar daha çok, "sosyalizm"in yasal ve meşru bir biçimde dillendirilemediği bir zaman kesitinde vakit geçirme taktikleriydi. Nitekim 1965 seçimlerinde 15 milletvekilli ile parlamentoya girilip de meşruiyet sorunu çözülmüş kabul edildiğinde, "kapitalist olmayan kalkınma yolu" -programdan kaldırılmamasına rağmen- kısa zaman içinde tamamen gözden düşecek ve asıl sahibi olan YDH ve MDD siyasetlerine terk edilecekti. TİP için asıl "dava" sosyalizmdi.

3 Nail Satlıgan'a göre de, TİP'in sosyalist devrim stratejisi, "… emperyalizme bağımlı az gelişmiş ülkelerin tümünde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ve/ya da yanaşmalarının (Türkiye örneğinde TKP "Dış Büro"su) himayesine mazhar olmuş bütün partilerin milli demokratik devrim satratejisini benimsediği göz önüne tutulduğunda, 'biricik' idi." Bununla birlikte Satlıgan, TİP'in stratejisinin "sosyalist devrim" stratejisi olarak adlandırılmasının doğru olmadığını ileri sürmektedir (2004).

Bugünden geriye bakıldığında TİP'in ayırt edici özelliğinin işçi sınıfı öncülüğünü ve sosyalist devrim stratejisini savunması olduğu söylenebilirse de, yeni ve özgün olan bu çizginin TİP'in on yıllık ömrünün tümünde etkili olmadığını, üstelik –belki son iki yılı (1970-71) hariç– hiçbir zaman TİP'i bir bütün olarak temsil etmediğini de hemen belirtmek gerekir. Sosyalist devrim stratejisi, partinin MDD Hareketi'yle mücadelesi sürecinde neredeyse kendiliğinden ortaya çıkan bir sonuçtu ve özellikle 1969 Mayıs'ında, o zamanki yönetime muhalif olan TİP'liler tarafından yayınlanmaya başlayan *Emek* dergisi yazarlarınca geliştirildi. Bir süre sonra bu çizgiyi savunanlar TİP yönetimine geldiler ve partinin IV. Kongresinde alınan bir kararla "sosyalist devrim" partinin resmi stratejisi olarak kabul edildi, ama bu süreçte hem parti (gerek Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran-Sadun Aren kanadına bölünmesi, gerekse MDD'cilere "kaptırılan" gençlik nedeniyle) çok kan kaybetmişti, hem de partinin kapatılmasına sadece aylar kalmıştı.

Yine de TİP'i sosyalist devrim stratejisine götüren ideolojik ve kuramsal öğeler, eklektik ve bulanık biçimde de olsa, ilk yıllarında bile partinin siyasal çerçevesini belirliyordu. Baştan itibaren Türkiye'nin kapitalist bir ülke olarak görülmesi, buna bağlı olarak toplumsal mücadelede işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünün savunulması ve giderek anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi birbirinden ayıran aşamalı mücadele anlayışının reddedilmesi, süreç içinde sosyalist devrim stratejisinin doğumuna yol açacaktı.

Ancak bu süreç doğrusal bir biçimde değil, ileri-geri adımlarla, savrulmalarla ve bölünmelerle ilerledi. Bu da bir bakıma doğaldı, çünkü TİP baştan itibaren ideolojik ve politik bakımdan homojen bir parti değildi. Gerek parti kurucusu sendikacılar gerekse daha sonra partiye katılan aydınlar arasında ne benzer bir geçmişin ortak deneyimleri vardı, ne de gidilecek yönü gösteren bir "yol haritası" üzerinde uzlaşılmıştı. Üstelik parti, sosyal bileşenleri açısından da büyük bir çeşitlilik arz ediyordu. İşçiler, sendikacılar, aydınlar ve "Doğulular" partide yan yana duracaklar, ama parti yan yana duran bu blokları birbirine kaynaştıracak çimentoyu hiçbir zaman imal edemeyecekti. Üstelik bu geniş yelpazeyi bir arada tutabilecek bir iç demokrasi de kurulamayınca sık sık tasfiyeler yaşanacak, parti üst yönetiminin başlarda uyumlu gibi görünen beraberlikleri de 1968 yılına gelindiğinde ciddi bir kırılmaya uğrayacak, sonuçta aynı çatı altında ama zayıf bir temel üzerinde kurulmuş olan bu "koalisyon" (Ünsal: 2002: 7) 1960'ların sonunda dağılacaktı.

Çalışmamızın bu bölümünde esas olarak TİP'in sosyalist devrim stratejisini ve bu stratejiyi doğuran siyasi ve ideolojik dönüşüm sürecini irdeleyeceğiz. Ama ilkin TİP'in kuruluşunun özgün yanlarına ve yaşam öyküsündeki belli başlı dönüm noktalarına kısaca değinecek, ardından da

stratejinin oluşum sürecini anlamada bir çerçeve oluşturabilmek amacıyla, partinin siyasal tezlerini ve Türkiye toplumuna bakışını inceleyeceğiz. Strateji, hiç kuşkusuz, birtakım ideolojik ve kuramsal öncüllerden, ama özellikle de ülkenin sınıfsal analizinden yola çıkılarak oluşturulduğu için, TİP'in toplumsal sınıf ve tabakalara bakışı üzerinde duracağız.

Ama şunu da hemen belirtmek gerekir ki, TİP'in ideolojik ve kuramsal yapısının ortaya konulması, Yön ve MDD Hareketi'ne göre çok daha zor bir iştir. Çünkü çeşitli sosyal grupların ve farklı ideolojik eğilimlerin bir koalisyonu görünümündeki TİP'in bu çoğulcu yapısı, onun ideolojisini ve programını da eklektik kılmıştır. Dahası parti programı kâğıt üzerinde değiştirilmiş olmasa bile on yılık zaman kesiti içinde siyasal ve ideolojik çizgide çeşitli kaymalar olmuş, üstelik başta Genel Başkan Mehmet Ali Aybar olmak üzere partinin siyasetini belirleyen bazı yöneticilerin kendi çizgilerinde de önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Landau'nun belirttiği gibi (1979:195) partinin kendine özgü düzenli bir yayın organına sahip olmaması da onun ideolojik yapısının incelenmesini güçleştirmektedir. Bunlara "söylem" ile "gerçeklik" arasındaki farkı ayırt etmenin ve açıklamanın güçlüklerini de eklemek gerek. Bir ölçüde YDH ve MDD için de geçerli bu durum en çok TİP'i açıklamakta zorluk yaratmaktadır. Çünkü yasal bir parti olan TİP, 141-142'nin yürürlükte olduğu bir siyaset arenasında varlığını koruyabilmek için söylemini diğer hareketlere göre çok daha dikkatli kurmak zorundaydı. Bu güçlüklerin üstesinden gelebilmek için çalışmamızda partinin program ve tüzüğünü, kongre kararları gibi resmi belgeleri ve önde gelen parti yöneticilerinin yazı ve demeçlerini esas almakla birlikte, olanaklarımız elverdiğince sonradan yazılmış anılara, parti dışı kaynaklara, bilimsel incelemelere de başvuracağız. Parti içindeki ihtilaflı konulara ise konumuzun gerektirdiği ölçüde ve hangi görüşün TİP'i daha çok temsil ettiği tartışmasına girmeden değineceğiz.

Türkiye İşçi Partisi 13 Şubat 1961 günü 12 sendikacı tarafından kuruldu. Bunların çoğu, sendikal faaliyetler açısından görece etkili bir merkez olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne bağlı sendikalarda yönetici konumundaydılar. Bu sendikacıların siyasi eğilimler açısından homojen bir grup oldukları söylenemezdi, ama işçileri temsil edecek bir siyasi partinin gerekli olduğu fikrinde buluşmuşlardı. Nitekim kurulan partinin tüzüğüne bakıldığında bunun bir işçi partisi, hele de sosyalist bir parti olduğunu söylemek pek kolay değildi. Yine de 27 Mayıs Anayasası'nın sağladığı ortamda yüzü sola dönük bir parti gibi görünüyordu ve aslında önemli olan, tüzükte yazılanlardan çok, Türkiye'de siyaset sahnesine ilk defa bütün kurucuları işçi/sendikacı olan bir partinin çıkıyor olmasıydı. Ama o günlerde partinin bu "sınıfsal" niteliği üzerinde pek durulmadı ve TİP ne aydınlar nezdinde ne de kamuoyunda pek dikkat çekmedi. "Ölü doğmuş" bir parti gibiydi.

Gerçekten de TİP'in ilk tüzüğü ve programına bakıldığında, Aren'in de belirttiği gibi (1993: 33-34) partinin sosyalist bir parti olduğunu ya da kurucuların sendikal bilincin ötesinde bir sınıf bilincine sahip olduklarını gösteren öğelere pek rastlanmıyordu; her iki belgede de "sınıf" sözcüğüne bir kez bile yer verilmemişti. Programda Atatürk devrimleri ön plana çıkarılıyor, demokrasi ve insan hakları savunuluyor, 27 Mayıs Anayasası'nın öngördüğü sosyal devlet ilkesine vurgu yapılıyordu. Programın en başına da Atatürk'ün 1921 tarihli bir konuşmasından emeği öven, ulusu, emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadeleye çağıran bir alıntı konmuştu.[4] Yine de bu belgelerde, daha yakından incelendiğinde, partinin meselelere sınıfsal açıdan bakmayı gözeteceğine dair kimi işaretler de vardı. Örneğin programda "Partimiz siyasi mücadeleyi gayri şahsi ve emekçi açıdan görür ve yürütür" deniyordu. Tüzüğün parti üyeliğini düzenleyen 3. maddesinde de TİP'in emeğiyle geçinenlerin partisi olacağı anlatılmak istenmişti:

> İktisadi ve içtimai durumu her ne olursa olsun demokratça düşünüş sistemine bağlı bütün aydınlarla, bilhassa işçi, köylü, memur, sanatkâr, esnaf ve küçük tüccarların hayat ve menfaat beraberliğini temsil eden partimiz üyeliği, kadın ve erkek bütün vatandaşlara açıktır (TİP, 1961a: 2).

Tüzüğün ilgi çekici bir maddesi de Parti Meclisini düzenleyen 9. maddeydi. Aybar döneminin ünlü 53. maddesinin embriyosu sayılabilecek bu madde ile Parti Meclisi üyelerinin en az yarısının işçi olması öngörülüyordu. Partinin ilk belgelerinde "işçi sınıfı"ndan söz edilmese de partide işçilerin ağırlıkta olmasına özel bir önem verildiği açıktı. Ayrıca kurucular resmi belgelerde yer vermedikleri "sınıf" kavramını bazı demeçlerinde kullanmaktan kaçınmıyorlardı. Örneğin, partinin kuruluşunu duyurdukları basın toplantısında TİP'i "Türkiye'de ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için" kurduklarını belirtmişlerdi (Ünsal, 2002: 81). İçlerinden "ajan" çıkmasına, bir kısmının Soğuk Savaş yıllarının anti-komünist söylemlerinden ciddi şekilde etkilenmiş olmasına, yine bir kısmının muhtemelen partiyi dönemin iktidarına karşı bir pazarlık kozu olarak düşünmesine rağmen TİP, kuruculardan Şaban Yıldız'ın deyimiyle, "işçi sınıfının değil[se de], işçilerin partisi" olarak kurulmuştu. Sosyalist bir parti olduğu söylenemezdi ama işçi sınıfı içinde sola açık bir birikim olduğunu gösteriyordu. Öte yandan kurucu sendikacılar özellikle ilk yıllarda aydınlara karşı bir güvensizlik içindeydiler. Partide işçi ve sendikacıların ağırlıkta olması için gösterilen titizlik,[5] bu titizliğin parti tüzüğüyle güvenceye alınması ve pra-

4 Söz konusu alıntı, hem tüzüğün hem de programın başındaki yerini parti kapatılana değin koruyacaktı.

5 31 Ağustos 1961 günü toplanan TİP Parti Meclisine, 6 ili temsilen katılan 118 delegenin büyük çoğunluğu sendikacılardan oluşuyordu. Hatta İstanbul dışarıda tutulursa diğer 5 ilin (Ankara, İzmir, Kocaeli, Mersin ve Adana) delegelerinin neredeyse tamamı sendikacıydı (Ünsal, 2002: 92).

tikte de aydınlarla ilişkiye geçmekte isteksiz davranılması bu güvensizliğin sonucuydu. Yine de, TÜRK-İŞ'in hiçbir biçimde destek vermemesine,[6] hatta Çalışanlar Partisi girişimiyle önünü kesmek istemesine karşın TİP'in en azından varlığını korumayı başarması ve sönük geçen ilk yılın ardından kendi olanak ve birikimlerinin bir siyasi parti yönetmek için yetmeyeceğini anlayan kurucuların partiye "solcu" bilinen aydınları davet etmesi, kurucu sendikacıların asgari bir sınıf bilincine sahip olduğunu göstermiştir.

TİP, kuruluşunu izleyen bir yıl içinde, önce İzmir ve İzmit, ardından Ankara, Adana, Gaziantep, İçel ve Kayseri olmak üzere sekiz ilde örgütlenmişti. Ancak bu sayı 1961 genel seçimlerine katılabilmek için yeterli değildi ve parti seçim dışı kaldı. Üstelik parti, Genel Başkan Avni Erakalın seçimlerde Yeni Türkiye Partisi'nden aday olabilmek için istifa ettiği için başsız da kalmıştı. Seçimlerden bir süre sonra Türk-İş merkezli bir parti kurulması da gündeme gelince TİP için çok sıkıntılı bir dönem başlamış gibi görünüyordu. Büyük ölçüde, "kalburüstü sendikacılara burjuva partileri tarafından yeterince milletvekilliği verilmemesine"[7] (Ant, 1970a) duyulan tepkinin bir ürünü olan Çalışanlar Partisi girişimi, TİP'i "uvriyerist" bulan bazı aydınların ilgisini çekmişti. Özellikle *Yön* dergisi çevresi partinin kuruluş çalışmalarına destek veriyor, program çalışmalarına katılıyordu. TİP'lilerin "yeni bir partiye gerek yok, bize katılın" çağrılarını hem Türk-İş hem de Yöncü aydınlar TİP'in çok dar bir parti olduğunu öne sürerek dikkate almıyorlardı. TİP, Türk-İş tarafından bile fazla "işçici" bulunuyordu, onların kuracağı parti yalnızca işçilerin değil "bütün çalışanların partisi" olacaktı.

Basında ve kamuoyunda yeterli ilgi uyandıramayan TİP'in yoluna devam edebilmesi için ciddi bir atılım yapılması gerektiği açıktı. Kurucular arasında başlangıçta tam bir fikir birliği yoktu, ama özellikle Kemal Türkler ve Kemal Nebioğlu, sendikacıların partiyi tek başlarına daha fazla götüremeyeceklerini düşünüyor, Çalışanlar Partisi'ne katılmanın bir çözüm olabileceğini öne sürüyorlardı. Buna karşılık Salih Özkarabay, Şaban Yıldız ve İbrahim Güzelce TİP'in yaşatılması gerektiğini savunuyorlardı (Ünsal, 2002: 93). Parti örgütü de çoğunlukla Çalışanlar Partisi'ne katılmaya karşı çıkıyordu. Belki 1961 yılının son günlerindeki Saraçhane Mitingi'nin[8] de verdiği moralle yola TİP'le devam edilmesi gerektiğini savunanlar diğerlerini ikna etmeyi başardılar. Fakat her şeyin olduğu gibi devam edemeyeceği de belliydi. Sonunda aydınlara karşı güvensizliklerini yendiler ve aradıkları

6 Oysa TİP'in ilk tüzüğü, partinin feshedilmesi halinde mal varlığının Türk-İş'e kalmasını öngörüyordu (TİP, 1961a: 8).

7 1961 seçimleri sonucunda TBMM'ye yalnızca bir sendikacı seçilebilmiş, Türk-İş'in genel saymanı da cumhurbaşkanı kontenjanından Senato'ya girmişti (Ünsal, 2002: 85).

8 İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin düzenlediği ve 100 binin üzerinde işçinin katıldığı bu miting, doğrudan bir TİP organizasyonu değildi ama başta Birlik Başkanı Avni Erakalın olmak üzere konuşmacıların çoğu aynı zamanda TİP'li olan sendikacılardı.

kanı aydınlarda bulabileceklerini kabul ettiler. Hazır genel başkanlık koltuğu da boşken partiye en tepeden "aydın aşısı" yapılacaktı, uygun bir aday aramaya koyuldular.

Başkan arayışı sırasında gündeme getirilen isimlere bakıldığında partinin heterojen yapısı ve bulanık ideolojisi bir kez daha kendini gösteriyordu. Önerilen isimler arasında sosyalizmle ya da işçi meseleleriyle uzaktan yakından ilgisi olmayanlar da vardı.[9] Ne var ki üzerinde en çok durulan iki ismin "solcu"luğu su götürmezdi: Eski Demokrat İşçi Partili avukat Orhan Arsal ile eski bir hukuk doçenti olan ve o günlerde avukatlık yapan Mehmet Ali Aybar. Üstelik Aybar o günlerde komünizm propagandası yapmak suçundan iki ayrı davada yargılanmaktaydı. Bu iki isim partiyle farklı biçimlerde ilişkiliydiler zaten. Orhan Arsal'ın adı daha parti yeni kurulduğunda başkan adayları arasında geçmişti, parti tüzük ve programının yazılmasında da kendisinden yardım istenilmesi düşünülmüştü. Aybar da parti programı için görüşü istenen aydınlar arasındaydı. Ancak tek katkısı, programın başına Atatürk'ün bir sözünün yazılmasını önermek olmuş ve bu da kabul görmüştü. Bu şekilde başlayan ilişki, kurucu sendikacılardan bazılarının Aybar'ı yazıhanesinde zaman zaman ziyaret etmeleriyle sürüyordu.

Sonunda oy birliği ile karar verildi ve 1 Şubat 1962'de TİP kurucuları Aybar'a resmen genel başkanlık teklif ettiler. Aybar kısa bir tereddütten ve arkadaşlarına danıştıktan sonra, parti tüzüğü ve programının yazılmasında yetkinin kendisinde olması şartıyla teklifi kabul etti.[10] Ve parti tarihinde yepyeni bir sayfa açıldı.

Bazı yazarların partinin ilk bir yılını hiç önemsememesi ve parti tarihini Aybar'la başlatmaları (Satlıgan, 2003: 31; Eroğul, 2002: 201) abartılı bir değerlendirme olarak kabul edilebilirse de, Aybar'ın genel başkan seçilmesinin parti için bir dönüm noktası olduğu kesindir. Elbette bu yalnızca Aybar'ın bireysel katkılarından dolayı böyle değildir; Aybar'la birlikte ve Aybar'ın davetiyle partiye kısa sürede çok sayıda sosyalist aydın da girmiş ve "ölü doğmuş" gibi görünen parti kısa sürede büyük bir atılım göstererek dönemin en etkili siyasal öznelerinden biri haline gelmiştir.[11] Aybar da 1969 yılı sonlarına kadar sürecek olan genel başkanlığı ile yalnızca TİP'in değil, Türkiye sosyalist hareketinin de bir dönemine damgasını vurmuştur.

9 Prof. Orhan Tuna, Prof. Z. Fahri Fındıkoğlu, Prof. Sadi Irmak, Prof. Cahit Talas, gazeteci Nadir Nadi ve Cemil Sait Barlas, yazar Yaşar Kemal, Esat Tekeli, Esat Çağa gibi pek çok isim zikredilmişti.

10 Aybar, kendi anlatımına göre, teklifi getirenlere yargılandığı davaları hatırlatarak bunun parti için sorun yaratabileceğini söylediğinde, "Seninle daracağına bile gideriz" yanıtını almıştı (1988a: 204).

11 Aybar'ın genel başkan olmasının ardından partiye katılan aydınlardan bazıları şunlardı: Nazife ve Adnan Cemgil, Kemal Sülker, Yaşar Kemal, Yahya Kanbolat, Nihat Sargın, Cemal Hakkı Selek, Fethi Naci, Türkkaya Ataöv, Doğan Özgüden, Behice Boran, Sadun Aren, Rasih Nuri İleri. Boran'ın üyeliği, üzerindeki "komünist" damgası yüzünden bir süre tereddüt edildikten sonra kabul edilmişti.

Genel başkanlık yaptığı dönem boyunca partinin ideolojik ve politik çizgisi büyük ölçüde Aybar tarafından belirlenmiştir. Tüzüğün ve programın önemli bölümlerini zaten o yazmıştı. Partinin izleyeceği siyasi çizgiye de o yön veriyordu. Tüzüğün verdiği geniş yetkiler ve belki biraz da kişisel karizması sayesinde Aybar örgüte de tam olarak hâkimdi. Gerçi, daha önce ifade ettiğimiz gibi, TİP hiçbir zaman homojen bir parti olmamıştı ama 1968 yılı sonlarına kadar Aybar'ın liderliği de asla tartışılmamıştı. Son söz her zaman ona aitti. Parti içinde bütün grupların ve bütün tartışmaların üstünde gibiydi Aybar. Öyle ki 1968 sonlarında parti içinde kendisine karşı başlayan muhalefet, başta Aybar olmak üzere hemen herkesi çok şaşırtacaktı. Hatta Aybar, "düne kadar birlikte yürüdüğü" arkadaşlarının birdenbire kendisine cephe almalarını uzun süre anlamlandıramayacaktı.[12]

Aybar'ın partideki ilk işi yeni bir tüzük hazırlanması amacıyla çalışmalara başlamak oldu. Bir komisyon hemen çalışmalara başladı ve Nisan 1962'de yeni tüzük kabul edildi. Yeni tüzük, partinin yeni dönemdeki örgütsel yapısını düzenlemenin yanı sıra, ideolojisi ve siyasi çizgisi hakkında da bazı ipuçları veriyordu. Parti programının kısa sürede yazılamayacağını düşünen Aybar, partinin bazı temel niteliklerini tüzükte göstermek istemişti. Bizzat Aybar tarafından yazılan ve partinin karakterini ve amacını tarif eden 2. ve 3. maddelerle, parti yönetim organlarının yapısını düzenleyen 53. madde bu açıdan çok önemliydi.[13] Partinin karakterini belirleyen 2. maddede ve partinin amaçlarını gösteren 3. maddede "sosyalizm" sözcüğü yer almıyordu, ama maddelerin içeriğinden TİP'in klasik sosyal demokrat partilerin çok daha solunda olduğu anlaşılıyordu. "İşçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (…) kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatı" olarak tarif edilen ve amaçları arasında büyük üretim ve mübadele araçlarının devletleştirilmesi, şehirle köy, kafa emeği ile kol emeği arasındaki farklılıkların kaldırılması, insanın insan tarafından sömürülmesine son verilmesi gibi hedefler bulunan bir partinin sosyalist bir karakter taşıdığı açıktı. 53. maddeyle de parti organlarında görev alacak olanların yarısının işçi olması güvence altına alınmak istenmişti.

Bir yıl önce "işçilerin partisi" olarak kurulan ve "sendikalist" bir yönelime sahip olan parti, bu tüzükle birlikte "işçi sınıfı" partisi olma yolunda ilerleyeceği izlenimi veriyordu. Elbette, Komintern geleneğine bağlı Marksist-Leninist bir parti modelini esas almıyordu. Ama sosyal-demokrat

12 Aslında dikkatli bir gözle bakıldığında, 1968'de Sadun Aren'le beraber muhalefetin başını çeken Behice Boran'ın en baştan itibaren Aybar'a göre çok daha "ortodoks" bir Marksizm anlayışına sahip olduğu fark edilebilirdi. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki 1968 sonbaharına kadar Boran bunu asla parti içi bir tartışmaya dönüştürmemiş, Aybar'la uyumlu bir çizgide görünmeyi tercih etmiştir. Çalışmanın ilerleyen sayfalarında Aybar'la Boran arasındaki bu farklılıklara -elbette çalışmamızın sınırları içerisinde- yer yer değineceğiz.

13 Aybar, bu üç maddeyi de bizzat kendisinin yazdığını bildirmektedir (1988a: 214-15).

partilerin reformist ve sınıf uzlaşmasına dayanan çizgilerini de reddediyordu. Bu anlamda kendi yolunu kendisi çizecek, Murat Belge'nin de dediği gibi "dünya üstünde çok fazla örneğine rastlanmayan bir parti" olacaktı (1989: 38).

Partinin niteliğini tayinde tüzükten sonra ikinci adım 1964 yılında İzmir'de yapılan I. Kongre'de kabul edilen Parti Programı'dır. Parti üyelerinin yanı sıra dışarıdan destek olan bilim adamları ve uzmanların da katkısıyla bir yılı aşkın bir zaman diliminde hazırlanan program, partinin o dönemdeki yapısına paralel olarak çelişkili ve eklektikti. Oldukça hacimli (166 sayfa) olan programın girişinde Mustafa Kemal'in emperyalizm ve kapitalizm karşıtı konuşmalarından iki ayrı alıntıya yer verilmişti. "Türkiye'nin maddi, sosyal ve politik yapısı", "Kalkınma Yolu" ve "Temel İlkeler" olmak üzere üç ana bölümden oluşan belgede, tıpkı tüzükte olduğu gibi, "sosyalizm" sözcüğüne hiç yer verilmemişti.

Aybar ve Boran, yıllar sonra Uğur Mumcu'nun kendileriyle ayrı ayrı yaptığı söyleşilerde programı "Marksist" olarak niteleyeceklerdi[14] (Mumcu, 1995: 41-42; 1993: 55). Gerçekten de program Türkiye toplumunu analiz etmede kullandığı yöntemiyle, sınıf mücadelesini esas almasıyla ve sorunların çözümünün emekçi sınıfların iktidarından geçtiğini öne sürmesiyle Marksist bir çerçeveye sahipti.[15] Ancak program çözüm yolu olarak sosyalizmi değil, kapitalist olmayan kalkınma yolunu gösteriyordu. Bunun bir nedeni, tüzükte olduğu gibi programda da "sosyalizm" kavramının kullanılmak istenmemesiydi, onun yerine "toplumculuk" deniyordu. Ama herhalde o yıllarda uluslararası sosyalist harekette az gelişmiş ülkelerin sosyalizmden önce kapitalist olmayan yoldan geçmesi gerektiği yönündeki hâkim anlayışın da bunda etkisi olmuştu.[16]

Mehmet Ali Aybar, programın önemini değerlendirirken, Türkiye İşçi

14 Behice Boran, 1976 yılında yazdığı bir yazıda da 1964 programının, "eleştirilecek yanları ne olursa olsun, bütününde ve esasında, bilimsel sosyalizm açısından Türkiye şartlarında geçerli bir program" olduğunu ileri sürmüştü (1976. 9). Sadun Aren'e göre de TİP'in programı "düpedüz Marksist bir program"dı (Eroğul, 2003: 147).

15 1968 sonlarındaki bölünmede Emek Grubu'nun içinde yer alan Cem Eroğul da TİP programı üzerine yaptığı ayrıntılı bir incelemede (1969: 8-10), programın tam bir sosyalist program olarak nitelenemeyeceğini, daha çok bir geçiş dönemi modeli çizdiğini, ama gene de "bilimsel sosyalizmin" temel ilkelerine uygun olduğunu vurgulayacaktı: "Bu saydığımız esasları, yani 1) toplumun temel çelişkisinin üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasında bulunduğunu; 2) sınıfların üretim araçlarının mülkiyetine göre belirlendiğini; 3) sınıf mücadelesini; ve 4) çağımızda, bu sınıf mücadelesinin, başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi sınıfların iktidarı ile çözüleceğini, benimseyen bir parti programının bilimsel sosyalizmi dayanak kabul ettiği apaçık ortadadır."

16 Gerçekten de 1950'lerden sonra uluslararası sosyalist harekette, bu sıralarda yeni bağımsızlığını kazanan az gelişmiş ülkelerin, bu ülkelerde gelişmiş bir işçi sınıfı bulunmayışından dolayı, sosyalizme, tüm milli sınıfların destek vereceği bir milli demokrasi devletiyle ve kapitalist olmayan yoldan geçebilecekleri anlayışı hâkimdi. Örneğin, 1960 yılında Moskova'da yapılan "Komünist ve İşçi Partileri Temsilcileri Toplantısı"nın sonunda yayınlanan bildiride, siyasi bağımsızlığını kazanan az gelişmiş ülkelerin sömürülmekten ve yoksulluktan kurtuluşlarının tek yolunun "kapitalist olmayan gelişme yolu" olduğu vurgulanmıştı (ÜRÜN, 1976: 72-73).

Partisi'nin bu programla iki önemli saptama yaptığını vurgulamıştı: "Kalkınma ve ilerlemenin ancak 'kapitalist olmayan yol'dan gerçekleştirileceği" ve "bu yola girilebilmesi için de, önce iktidarın el ve öz değiştirmesi" gerektiği. Aybar'a göre "Türkiye İşçi Partisi'nin getirdiği asıl yaratıcı yenilik", "Türkiye'nin bu gerçek kalkınma ve ilerleme yoluna girebilmesi için halkın kendisinin iktidara gelmesi"nin şart olduğunu kavramasında, "çözümün önce politik olduğu"nun bilincine varmasındaydı. (1964a). Aslında çözümün politik olduğu konusunda örneğin Yöncülerin de bir kuşkusu yoktu ama, Aybar'ın programın ayırt edici özelliği olarak asıl vurgulamak istediği nokta "halkın **kendisinin** iktidara gelmesi"ni zorunlu görmesiydi. Gerçekten de bu konu Yön Hareketi ile TİP arasındaki en temel ayrım noktasıydı.

Yine de program bu muğlak yapısından ve örtülü dilinden dolayı çabuk eskiyecekti. 1960'ların sonlarına doğru programın tamamen yenilenmesi gerektiği düşüncesi parti içinde hayli taraftar toplayacaktı. Türkiye için "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu öngören ve sosyalizmden söz etmeyen program, MDD'cilerle mücadele süreci içerisinde Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğunda ve burjuva demokratik devrimini Kemalist dönemde tamamladığında ortaklaşan TİP'liler tarafından yetersiz bulunmaya başlanacaktı.[17]

Parti programının kabul edildiği İzmir Kongresi, parti kadroları içinde ilk ciddi tartışmaya ve ardından istifa ve tasfiyelere yol açtı. TİP'in bir "işçi" partisi olarak kalmasının güvencesi olarak düşünülmüş olan ve parti organlarına seçileceklerin en az yarısının işçi veya sendikacı olmasının "gözetilmesini" öngören tüzüğün 53. maddesi, bu kongrede (verilen bir önergeyle çift sandık usulünün benimsenmesi sonucu) yarı yarıya oranını mutlaklaştıran bir şekilde uygulanınca, bazı aydınlar buna itiraz ettiler. Bunun "uvriyerist" bir eğilim olduğunu, uygulamada işçilerden ziyade sendikacılar lehine bir "ayrıcalık" doğurduğunu öne süren bazı parti üyeleri, tüzüğün bu şekilde uygulanmasının yanlış olduğunu iddia ederek genel kurulun yenilenmesini talep ettiler. Sonuçta bu istek yerinde görülmedi ve bazıları parti programını hazırlanmasına da katkıda bulunmuş olan aydınların bir kısmı istifa etti, iddialarında ısrarlı olan bir kısmı ise ihraç edildi.[18] 53. madde ile ilgili tartışmalar sonraki yıllarda da devam edecek, ilk kongredeki katı uygulama zaman içinde –çoğunlukla da küçük il ve ilçelerde yeterince işçi üye bulunamamasından dolayı– ister istemez esneyecekti.

TİP'in kısa tarihinde bundan sonraki dönüm noktaları olarak 1965 seçimleri ve parlamentoya giriş, 1966'daki II. Kongre'de parti içinde başlayan MDD muhalefeti, 1968 sonlarında parti üst yönetiminde çıkan anlaşmaz-

17 İdris Küçükömer de, 1968 sonlarında yayınlanan bir yazısında "aceleye getirilmiş, çelişkilerle dolu" diye nitelediği TİP programının yenilenmesi gerektiğini düşünenlerdendi (1968; 1994: 159).

18 Ayrıntılar için bkz: Sargın, 2001a: 212-219.

lık, 1969 seçimleri ve Aybar'ın istifası ve son olarak da 1970'te parti yönetiminin Emek Grubu'na geçmesi sayılabilir. Bunlara da kısaca değinelim.

TİP'in katıldığı ilk seçimler 1963 yılındaki yerel seçimlerdi. Parti 9 il ve bu illere bağlı 31 ilçede seçime katılabildi ve toplam 35 bin 507 oy aldı (Sargın, 2001a: 186). İl genel meclisi seçimlerinde Türkiye genelinde alınan oyların oranı % 0,4'tü ama parti çok az yerde seçime katılabildiği için bu rakam anlamsızdı. Onun yerine, 16 ilçede seçime girilen İstanbul'a bakıldığında, TİP'in bu ilde kullanılan oyların %2,9'unu aldığı görülecekti. Ama bu seçimler, alınan oylardan çok TİP'in radyodan propaganda yapma olanağı bulması açısından önemliydi. Radyo konuşmaları partinin tanınması ve meşruiyet mücadelesi açısından iyi bir fırsat olmuştu.[19]

Parti asıl başarısını 1965 genel seçimlerinde elde etti. Yaklaşık %3 oy alarak TBMM'ye 15 milletvekili sokmayı başaran TİP açısından bu seçimler her anlamda bir dönüm noktasıydı. Bu sonuçlarla parti artık meşruiyet mücadelesini kazanmış oluyordu; parlamentoda temsil edilen bir partiyi artık herkes meşru kabul etmek zorundaydı. Ayrıca bu TİP için muazzam bir propaganda olanağı demekti. Bundan böyle kitlelere sesini duyurmak çok daha kolay olacaktı. Diğer yandan bu başarı, seçimlerden sonraki dönemde partinin yapısı ve politikaları üzerinde önemli dönüşümler yarattı. Artık parti çalışmalarının odağında parlamento faaliyetleri yer alıyordu. Ayrıca, 1965 seçimleri, başta Aybar olmak üzere birçok partilide, TİP'in kısa sürede seçimler yoluyla iktidara gelebileceği yolunda bir beklenti doğurdu, ancak bu, süreç içinde büyük sorunlara yol açacaktı. Örneğin, kırsal bölgelerden görece daha çok oy geldiği için Aybar, partinin işçi sınıfından çok köylülere yönelmesi gerektiğini düşünecek, bu da parti içinde ciddi rahatsızlıklar yaratacaktı.

1966'da Malatya'da toplanan II. Kongre ise parti içindeki MDD'ci muhalefetin çıkışına sahne oldu.[20] Aslında henüz MDD'ciler olarak adlandırı-

19 Ne var ki bu konuşmalar egemen güçler açısından da bir fırsat yaratmıştı: Ankara Sıkıyönetim Komutanı ve İçişleri Bakanı TİP aleyhinde demeçler vermiş, Ankara Cumhuriyet Savcısı TİP hakkında soruşturma açmıştı. Bütün düzen partileri de saldırıya TİP'i "komünistlikle" suçlayarak katılıyorlardı (Sargın, 2001a: 185).

20 Kadro olarak çoğunlukla "eski tüfekler"e, yani eski TKP'lilere dayanan bu eğilim, hatırlanacağı gibi 1965-66 yıllarında YDH ile ittifak halindeydi ve temel görüşlerini *Yön* sayfalarında sergiliyordu. Ayrıca 1966'nın yaz aylarında Yöncüler de "TİP Tartışmaları" başlığı altında partiye sert eleştiriler yöneltmeye başlamışlardı. Bu tartışmaların TİP içine yansıması ise II. Kongreden daha önce başlamıştı. İlerici harekette "zinde güçler"in yeri ve anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadele ilişkisi (ve bunlara bağlı olarak "tepeden inmecilik - aşağıdan yukarı hareket") temaları etrafında dönen tartışmalar parti içinde çeşitli gruplaşmalara yol açtı. Ekim 1966'da yapılan İstanbul İl Kongresi'nde MDD tezlerini savunan bir grup açıkça ortaya çıkmış ve İstanbul'da genel merkeze karşı ciddi bir güçleri olduğunu göstermişlerdi. Parti yönetimi de durumun farkındaydı. Aybar, İstanbul İl Kongresi'ndeki konuşmasının önemli bir bölümünü "tepeden inmecilik" olarak adlandırdığı tezlerin eleştirisine ayırmıştı. Kongre sırasında partiye katıldığı açıklanan Sencer Divitçioğlu da konuşmasında partiye katılmasının sebebini, "Tepeden inme sergüzeştçilere, tepeden inme sosyalistlere ve tepeden inme Amerikan emperyalizmine karşı, sizler gibi savaşmak için partiye girdim" şeklinde açıklamıştı (Sargın, 2001a: 407).

lan bir siyasi çizgi tam anlamıyla oluşmamıştı.[21] Yalnız, Komintern geleneğinden ve TKP'den kalma "aşamalı devrim" stratejisine bağlı ve bununla ilişkili olarak devrimin ilk aşamasında "zinde güçlere" ve "milli burjuvaziye" tanınan yer konusunda TİP yönetimine muhalif olan bir eğilim gittikçe daha somut bir güç olarak ortaya çıkıyordu. 1965-66 yıllarında görüşlerini *Yön* dergisi aracılığıyla ifade eden bu eğilim TİP içinde de hızla yandaş kazanıyordu. Bunun farkında olan ve bu hareketi "eski tüfekler"in partiyi ele geçirme girişimi olarak gören TİP yönetimi, Ekim 1966'daki İstanbul İl Kongresi'nden sonra tam anlamıyla teyakkuza geçmişti[22] ama bu tarihten sonra MDD çizgisinin gerek parti içinde gerek parti dışında hızla büyümesi engellenemedi. Belki de parti yönetiminin, parti içi demokrasiyi işletmek ve sağlıklı bir tartışma ortamı açmak yerine muhalefete karşı gereğinden sert yöntemlere başvurması ters bir etki yapmıştı. Malatya Kongre'sinin önemli bir özelliği de, TİP'in sosyalizmi hedeflediğini ilk kez ve açık bir dille bu kongrede resmi karar altına almasıydı.

Kongre kararları, ayrıca, Türkiye'nin Amerika'ya karşı ikinci milli kurtuluş mücadelesi içinde bulunduğunu da bildiriyor ve halkı Amerikan emperyalizmine karşı "pasif direnme"ye çağırıyordu. Yine bu kongrede, parti yöneticilerinin büyük çoğunluğu aynı zamanda TBMM üyesi oldukları için, parti merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması da karara bağlanmıştı. Bu kararlar ilerleyen günlerde parti içi muhalefetin şiddetli eleştirilerine maruz kalacaktı. Kısa süre sonra, özelikle öğrenci gençlik, *pasif* direnme çağrısını anlamsız ve yetersiz bulacak, parti merkezinin Ankara'ya taşınması kararı da muhalefet tarafından, partinin parlamenter çalışmalara odaklanarak işçi ve emekçileri örgütlemeyi ikinci plana attığı şeklinde yorumlanacaktı.

1967 yılı TİP'in parlamento çalışmalarına ağırlık verdiği ama bir yandan da örgütlenme çalışmalarını hızlandırdığı bir yıl oldu. Parti yöneticilerinin yurt gezileri, özellikle yaz aylarında başlayan Doğu Mitingleri bu yılın başlıca etkinlikleriydi. Diğer taraftan parti içi muhalefet hareketi devam ediyordu ve yönetimin bulabildiği tek çare de disiplin kurullarını işletmek-

21 Nitekim Sargın (2001a: 439) Malatya Kongresi sırasındaki muhalefeti "görünür bir gücü olmayan ve aslında bağdaşık bir yapı da göstermeyen muhalefet" olarak tanımlıyor.

22 İstanbul İl Kongresi'nden bir hafta sonraki Ankara İl Kongresi'nde Aybar, "eski tüfeklere" çok sert eleştiriler yöneltmişti. TİP'in hiçbir partinin devamı olmadığını kuvvetli bir şekilde vurgulamış, eski sosyalist hareketlerin, başarı ve başarısızlıklarıyla artık tarihe mal olduklarını ileri sürmüş, konuşmasının sonlarında da oldukça sert bir de uyarıda bulunmuştu: "… partimizi artık maziye mal olmuş hareketlerin yeniden denenebileceği bir ortam saymak da boş bir hayaldir. Böyle bir hayale kapılanlar olursa, hevesleri kursaklarında kalacaktır. Dostun düşmanın bunu böyle bilmesini isteriz." Bu konuşma üzerine Erdoğan Başar [Erdoğan Berktay] *Yön*'de Aybar'ı ihbarcılıkla suçlayan bir yazı yazacaktı (Başar, 1966). Ayrıca TİP yönetimi, İstanbul İl Kongresi'nden sonra 17 TİP üyesi hakkında ihraç istemiyle soruşturma açmıştı. Bu soruşturmada Merkez Haysiyet Divanı ihraç istemini yerinde görmediyse de Malatya Kongresi'nden sonra bu kez 13 kişi hakkında benzer bir soruşturma açılacak, onu da çok sayıda partilinin ihracı izleyecekti. Bu soruşturmaların ayrıntıları için bkz: İleri, 1987 ve Çelenk, 2003.

ten ibaretti. Nitekim bu yıl içerisinde çok sayıda partili, parti içinde hizip oluşturdukları gerekçesiyle ihraç edilecekti.

TİP'in işçi sınıfı ve sendikalarla bağını göstermesi bakımından DİSK'in kuruluşu bu yılın en önemli olayıydı. Kuruluş günü TİP'in kuruluş yıldönümüne (13 Şubat) denk getirilen DİSK sadece TİP açısından değil Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından da bir dönüm noktasıydı kuşkusuz. DİSK'i kuran sendikacılardan dördü (Kemal Türkler, Rıza Kuas, İbrahim Güzelce ve Kemal Nebioğlu) aynı zamanda TİP kurucusuydu (çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde, konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla, TİP - DİSK ilişkilerine değineceğiz). 1967 yılı TİP'in soldaki hegemonyasının yıkılmaya başladığını gösteren iki doğuma da tanıklık etti. *Ant*[23] ve *Türk Solu*[24] dergileri bu yıl içinde yayına başladılar. İkisi de haftalık olan dergilerden *Ant*, TİP'e yakın ama bağımsız bir dergiydi. Bir süre gerçekten de TİP'i destekler bir çizgi izleyen *Ant*, giderek bağımsız çizgisini ön plana çıkaracak, 1968'de TİP içinde doğan ayrılıkta üçüncü bir yol izlemeye çalışacaktı. *Türk Solu* ise bir süredir örgütsüz ve dağınık bir görünüm arz eden MDD'cilerin ilk kurumsal organıydı. Belki TİP'in kendisi de etkili bir yayın organına sahip olsaydı bu dergilerin çıkışı parti açısından olumlu bir işlev görebilir, fikir zenginliğine yol açabilirdi. Ne var ki TİP, 1965 Kasım'ında son sayısı yayınlanan *Sosyal Adalet*'ten bu yana bir süreli yayına sahip değildi. TİP'li gençler tarafından Nisan 1965-Şubat 1967 arasında 12 sayı çıkarılabilen *Dönüşüm*,[25] hem parti organı niteliğinde değildi hem de çok düzensiz aralıklarla çıkıyordu. Partinin resmi yayını olarak 16 Kasım 1967'de yayınlanmaya başlayan *TİP Haberleri* ise *Ant* ve *Türk Solu* ile aynı kategoride bir dergi değildi. Abone usulüyle parti üyelerine ve partiye yakın kişilere gönderilen *TİP Haberleri,*[26] yalnızca parti yöneticilerinin demeçlerinin ve parti organlarının aldığı kararların üye ve sempatizanlara duyurulmasına hizmet ediyordu.

23 İlk sayısı 3 Ocak 1967 tarihinde çıkan *Ant*, Doğan Özgüden'in sorumluluğunda yayınlanıyordu. Fethi Naci ve Yaşar Kemal de dergiye omuz verenler arasındaydı. Özgüden ve Naci, 1964'teki 53. madde tartışmaları sonucunda TİP'ten atılmışlar ya da istifa etmişlerdi. Düzenli biçimde çıkan haftalık *Ant*'ın son sayısı (173. sayı) 21 Nisan 1970 günü çıktı. Mayıs 1970'ten itibaren aylık yayına geçen *Ant*, Nisan 1971'de Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılana kadar yayınını sürdürdü.

24 *Türk Solu* dergisi de *Yön* ve *Ant* ile birlikte dönemin en uzun soluklu ve düzenli yayınlanan haftalıklarından biriydi. Kasım 1967'de yayına başlayan dergi, düzenli olarak 126 sayı çıktıktan sonra yayınına son verdi. MDD Hareketi'nin tek ve ilk yayın organı olarak çıkmaya başlamıştı, bu hareket içinde ayrılıkların baş göstermeye başlaması ve yayınların çeşitliliğinin artması üzerine de kapandı.

25 Ünsal (2002: 248) *Dönüşüm*'ün tirajının iki bin civarında olduğunu bildirmektedir. Dağıtım sorunu da yaşayan bu dergiyi Ankara'da elden satmaya çalışan gençler hemen her defasında sağcı grupların saldırılarına maruz kalıyorlardı.

26 Sargın'ın bildirdiğine göre (2001a: 539) abone sistemi sayesinde *TİP Haberleri* partinin kendi kendini finanse edebilen tek yayın organı olmuştu. 15 günlük olarak başlayan dergi, ilk bir yıl düzenli çıktıktan sonra aksamaya başlamış, sonrasında aylık dergiye dönüştürüldüyse de 1969 seçimlerinin ardından kapanmaktan kurtulamamıştı.

TİP'in, 1966 yılından sonra süreli ya da süresiz hiçbir ciddi yayın organına sahip ol(a)mayışı kuşkusuz çok büyük bir eksiklikti. TİP, düzenli bir dergi çıkaramamasının ötesinde çeviri ya da telif herhangi bir yayına da sahip değildi, bunun için bir çaba da göstermiyordu. Parti dışındaki yayın hayatı ise çok hareketliydi o günlerde. Yön, Sosyal, Sol, Ant gibi yayınevleri sürekli çeviri kitaplar basıyorlardı. İdeolojik ve kuramsal açılardan büyük bir açlık içindeki gençlik kitlelerinin TİP'in etki alanından hızla çıkarak MDD Hareketi'ne kaymasında bu yayınların büyük bir etkisi oldu. Aybar ise TİP'li gençlere bu kitaplara itibar etmemeleri yolunda sık sık uyarılarda bulunuyordu.[27]

1968 yılı TİP için, Aybar'ın dediği gibi, "sonun başlangıcı" oldu (1988c: 9). Öğrenci eylemlerinin büyük bir yükseliş gösterdiği bu yıldan başlayarak TİP öğrenciler üzerindeki etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Fikir Kulüpleri Federasyonu merkezi bu yılın sonuna kadar TİP'li öğrencilerin elinde kaldı ama, birçok üniversitede hâkimiyet MDD'ci gençlerin eline geçti. Özellikle Haziran ayında başlayan üniversite işgallerinde pasif bir tutum alan TİP, polisin İTÜ baskını sırasında öldürülen parti üyesi Vedat Demircioğlu'na bile yeterince sahip çıkmayınca, gençlik kitlesi hızla MDD saflarına kaymaya başladı.

Bu yıl içinde MDD'ci saflarda örgütlenme girişimleri de artmıştı. Nisan'da Ankara'da 20 civarında örgüt *Devrimciler Güç birliği* (Dev-Güç) adında bir üst kuruluş oluşturdular. Birliğin ana hedefi "tam bağımsız bir Türkiye" idi. Örgüte TİP de davet edilmişti ama birkaç toplantıya katılan parti temsilcisinin Dev-Güç'ün temel ilkelerinin partinin görüşleriyle bağdaşmadığı uyarısı üzerine TİP toplantılardan çekildi ve birliğe girmedi. Mayıs ayında ise kurucuları arasında Rasih Nuri İleri, Aslan Başer Kafaoğlu, Sevinç Özgüner gibi isimlerin bulunduğu Demokratik Devrim Derneği kuruldu. Bunu Hikmet Kıvılcımlı ve arkadaşlarının Haziran ayında kurduğu İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği izledi. TİP hâlâ parti olarak tekti ama artık sol kulvarda yalnız değildi. Sol, örgütsel bütünlüğünü yitirmeye başlamıştı.

1968 Haziran ayında yapılan seçimler TİP yönetimi ve özellikle Aybar için yeni bir hayal kırıklığı oldu. Gerçi parti oyları 1965 seçimleriyle kıyaslandığında hem sayı olarak hem de oran olarak belli bir artış göstermişti[28] ama bir süredir "1969 seçimlerinde başa güreşeceğiz" diyen Aybar için bu artış çok yetersizdi (Aren, 1993: 126). Üstelik Mart ayında seçim sisteminde de değişiklik yapılmış ve milli bakiye sistemi kaldırılmıştı. Bu, TİP'in % 3-5 civarında oyla artık 15 milletvekili çıkaramaması demekti.

27 Aybar, sonraları bu yayın furyasının altında CIA'nın komplolarının olduğunu ileri sürecektir. Bkz: Aybar, 1988c: 87 ve Mumcu, 1993: 51.

28 1968'de, kısmi Senato seçimleri, milletvekili ara seçimleri ve yerel seçimler bir arada yapılmıştı. 28 ilde yapılan kısmi Senato ve milletvekili seçimlerinde alınan sonuçlarla bu illerde 1965 genel seçimlerinde alınan oylar karşılaştırıldığında TİP'in oy oranının % 3,33'ten % 5,17'ye (mutlak oyların da 155,191'den 219.860'a) çıktığı görülüyordu (Sargın, 2001a: 629).

Parlamentoyu ve seçim başarılarını her şeyin üstünde gören ve böyle giderse 1969 seçimlerinde kayda değer bir başarı kazanılamayacağını anlayan Aybar, çözümü, parti çalışmalarının giderek daha popülist bir çizgiye çekilmesinde görüyordu. Bu dönemdeki yazı ve konuşmalarında "ezilen, hor ve hakir görülen halk" temasını daha önceki dönemlerle kıyaslandığında çok daha öne çıkarmıştı. Buna bağlı olarak da TİP'in savunduğu sosyalizmin, bilinen sosyalizmden, yani Sovyetler Birliği merkezli reel sosyalizmden farklılıklarını daha çok vurgulama ihtiyacı hissediyor, bunu da "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "güleryüzlü sosyalizm", "hürriyetçi sosyalizm" gibi kavramlara başvurarak yapıyordu. Aslında Aybar bu kavramları yeni bulmuş değildi, uzun zamandır kullanıyordu ama, 1968 yılında artık yeni bir çerçeveye oturtma gayretindeydi. Partinin bir yandan MDD'cilere karşı mevzi kaybetmesi, diğer yandan oylarını yeterince arttıramaması Aybar'ı yeni arayışlara yöneltmişti. Aslında yeni arayışlara yönelen sadece Aybar değildi. Parti içinde hemen herkes bir şeylerin yolunda gitmediğinin farkındaydı. Ancak çözüm olarak düşünülen yollar farklılaşmıştı. Sadun Aren, Nihat Sargın ve Behice Boran merkezli bir grup ile Aybar arasında yollar ayrılıyordu.

1968'de meydana gelen bir "dış" olay da TİP tarihi açısından önemli bir dönemeç oluşturdu: Çekoslovakya'nın Varşova Paktı ülkeleri tarafından işgali. Gerçi bu işgal partide herhangi bir görüş ayrılığına yol açmış değildi. Aybar, daha işgal başlamadan önce, böyle bir hareketin meşru olmayacağı yönünde demeçler vermiş, işgalden sonra da olayı sert sözlerle ve defalarca kınamıştı.[29] Behice Boran da bu konuyla ilgili olarak 27 Ağustos 1968 günlü *Milliyet*'te yayınlanan makalesinde, olayın tasvip edilemeyeceğini vurgulamış, Sovyetler Birliği'ni eleştirmişti (1968a).[30] Boran'ın yazısı ile Aybar'ın değerlendirmeleri, ikincisinin daha sivri bir dil kullanmasının dışında birbirine paraleldi.[31] O günlerde parti yöneticileri arasında bu konuda açık ve doğrudan bir tartışma da olmamıştı[32] (Aren, 1993: 237-238; Sargın, 2001b: 666).Yine de TİP'teki ayrılık rüzgârlarının Çekoslovakya işgalinin hemen

29 Aybar'ın bu konuyla ilgili konuşma ve demeçleri için bkz: Aybar, 1988c: 18-48; Sargın, 2001b: 661-663, 1256-1258. Sargın, Aybar'ın Çekoslovakya'nın işgaliyle ilgili demeçlerinden bazılarını *TİP Haberleri*'nde iki kez yayınlattığını, o dönemdeki bütün konuşmalarında da konuyu defalarca ele aldığını bildirmektedir.

30 Makalenin tam metni için bkz: Sargın, 2001b: 1259-1263.

31 Tartışmanın tarafları olan Aybar (Mumcu, 1995: 54), Boran (1976: 9), Aren (1993:237) ve Sargın (2001b: 660) 1968 sonlarındaki parti içi bölünmenin Çekoslovakya olayları ile doğrudan ilgisi olmadığını çok açık bir dille belirtmişlerdir. O dönem TİP Zonguldak il başkanı olan Dinler de (1990: 102) partideki bölünmenin Çekoslovakya olayları ile hiç ilgisinin olmadığını, bu olayın olsa olsa gelişmeleri hızlandırmış olduğunu ileri sürüyor.

32 Sargın, bir defasında Aybar'a Çekoslovakya konusunu niye bu kadar çok gündemde tutmak istediğini sorduğunu, Aybar'ın da yanıtında, Fransız Komünist Partisi'ni örnek göstererek, onların da sürekli bu işgali eleştirdiklerini belirttiğini aktarıyor. "Beşli Önerge"den sonra yapılan bir MYK toplantısında da Aybar, önergecilerin kendisini aslında Çekoslovakya olayları dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne karşı çıkmış olduğu için suçladıklarını ileri sürmüş (2001b: 666). Sargın'ın detay vermediği bu bilgi dışında, Aybar'ın böyle bir kanı taşıdığına ya da bu iddiayı sürdürdüğüne dair bir bilgiye biz rastlamadık. Aybar yıllar sonra Mumcu ile yaptığı röportajda (Mumcu, 1995: 54) tam aksi yönde, yani TİP'teki anlaşmazlığın Çekoslovakya olayları ile doğrudan bir ilgisi olmadığı yönünde görüş bildiriyor.

ardından esmeye başlaması ve Aybar'ın, işgali kınamayı Sovyetler Birliği eleştirisine dönüştürerek çok sık yinelemesi, partideki ayrılığın arkasında Çekoslovakya'nın işgaline ve Sovyetler Birliği'ne karşı alınan farklı tavırların olduğu yönünde genel bir izlenim yarattı.[33]

Oysa Aybar'ın "hürriyetçi sosyalizm", "güleryüzlü sosyalizm" gibi deyimleri o günlerde yeni bir bağlama oturtmaya ve böylece "Türkiye'ye özgü sosyalizmi" reel sosyalizmden apayrı bir model olarak kurgulamaya çalışması zaten bir süredir parti içinde rahatsızlık yaratıyordu. Aybar bu deyimleri o kadar sık ve o kadar vurgulu kullanıyordu ki, parti içinde bir kesim, artık onun "sosyalizm" derken bilinenden farklı bir sosyalizm tarif ettiği kanaatindeydi. Çekoslovakya'nın işgalinin tam da bu sırada gerçekleşmesi ve Aybar'ın da bu olayı kendi tezlerine kanıt olarak kullanmaya çalışması bardağı taşıran son damla oldu. Bazı parti yöneticileri, Aybar'ı hürriyetçi sosyalizm gibi ifadeleri bu kadar çok kullanmaması için uyardılarsa da ikna edemediler (Aybar, 1988c: 141-143; Aren, 1993: 127; Sargın, 2001b: 677-78). Aybar'ın giderek bilimsel sosyalizmden uzaklaştığı kanısına ulaşan bazı parti yöneticileri kişisel görüşmelerden de sonuç alamayınca 16 Ekim 1968 tarihinde yapılan MYK toplantısında Aybar'ı partide kişisel yönetim kurmakla ve parti tüzüğü ve parti programındaki sosyalizm anlayışının dışına çıkmakla suçlayan bir önerge verdiler. Beşli takrir veya beşli önerge olarak anılan belgeyi Aren, Boran ve Sargın'ın yanı sıra Minnetullah Haydaroğlu ve Şaban Erik de imzalamıştı. Önergeyle bundan böyle tüzük, program ve II. Kongre kararları ile bağdaşmayan yorum ve açıklamaların partiyi bağlamayacağı karar altına alınmak isteniyordu.[34] Belki de kimsenin hesaplayamadığı bir biçimde bu önerge TİP'i geri döndürülemez bir sürece soktu. Önergeyi kendi liderliğine karşı bir isyan olarak algılayan Aybar da uzlaşmacı değil çatışmacı bir yol izlemeyi tercih edince ipler koptu ve parti içinde ikili bir yapı doğdu.[35]

---

33 Bu izlenim, yıllar sonra, Boran'ın gazeteci Uğur Mumcu'ya verdiği mülakatla iyice pekişecekti. Boran, o mülakatta (Mumcu, 1993: 65) 1968'de *Milliyet* gazetesinde yazdığı yazıda olayı yanlış değerlendirmiş olduğunu, tarihin, kendisinin o zamanki görüş ve yorumlarının isabetsizliğini kanıtladığını söyleyecekti. Boran, işgalin haklı bir nedene dayandığını o zaman göremediği için yıllar sonra "özeleştiri" yapıyordu. Mehmet Ali Aybar üzerine bir inceleme yazmış olan Barış Ünlü'nün aktardığına göre, Sadun Aren de 2001 tarihinde yapılan görüşmede Ünlü'ye, 1968'de Sovyetler Birliği'nin haklı olduğunu söylemiş. Aren'in 2001 yılındaki değerlendirmesine göre Çekoslovakya 1968'de işgal edilmemiş, geri alınmıştı. Aren'e göre, Aybar eleştirilerinde haklı bile olsa o dönemde sosyalizm Sovyetler Birliği demekti ve Sovyetler Birliği'ni eleştirmek ister istemez kapitalizme hizmet etmek anlamına geliyordu (Ünlü, 2002: 262).

34 II. Kongre kararlarının önergeye alınan kısmı şöyleydi: TİP II. Büyük Kongresi, "Gerek politik, gerekse ekonomik bağımsızlığın son tahlilde sosyalizmle gerçekleşeceğine ve Türkiye'de sosyalizmin, genel sosyalist ilke ve gelişme kanunları çerçevesinde memleketimizin tarihsel şartlarına ve milli özelliklerine uygun, milli bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı ve aşağıdan yukarı demokratik bir yoldan, yani örgütlenmiş emekçi sınıfların elbirliği, bilinçli, cesur çabasıyla gerçekleşeceğine olan inancını yeniden teyit eder" (Sargın, 2001b: 680-81; Aybar, 1988c: 126).

35 Ancak partideki bölünmeyi sadece üst yöneticiler arasındaki fikir ayrılıklarına ve "beşli önerge"ye indirgememek gerekir. O dönem TİP'in Zonguldak İl Başkanı olan ve yöneticiler arasındaki anlaşmazlıkta her iki grubun da karşısında yer alan Ahmet Hamdi Dinler, parti içi muhalefetin beşli önergeden çok önce parti tabanında başladığını belirtmektedir. Dinler'e göre beşli önerge tabandan gelen bu muhalefeti yönlendirmek amacı taşıyordu (Dinler, 1990: 101).

Beşli önergeyi veren yöneticilerin ve parti içinde onları destekleyen grupların Aybar'a yönelik belli başlı eleştirileri şu noktalarda toplanıyordu: Aybar'ın bilimsel sosyalizme (ya da tarihsel materyalizme) yönelik kuşkulu yaklaşımı, bilimsel sosyalizmin temel eserlerinin okunmasına karşı çıkması (ya da Marx'ın yanında Proudhon'un, Lenin'n yanında Rosa Luxemburg ve Kautsky'nin de okunmasını istemesi), sosyalizmi "hürriyetçi sosyalizm" ve "hürriyetçi olmayan sosyalizm" olarak ikiye ayırması ("hürriyet"i sınıfsal bir sorun olarak değil de soyut bir kavram olarak ele alması ve "Türkiye'ye özgü sosyalizm" derken de özgünlük meselesini abartması), emekçi sınıflara bilincin dışarıdan götürüleceği ilkesini reddetmesi, sorunlara sınıfsal açıdan değil, popülist açıdan yaklaşması (oy kaygısını eğitim ve örgütlenme çalışmalarının önüne koyması) ve partide kişisel yönetim uygulaması.[36]

Kasım 1968'de yapılan III. Kongreye doğal olarak Aybar ve muhalif grup arasındaki tartışmalar damga vurdu. Muhalifler tek tek Aybar'a yö-

36 Konumuzu doğrudan ilgilendirmediği için TİP içindeki bu ihtilafa ve sonuçta ortaya çıkan bölünmenin görünür ya da gerçek nedenlerine ilişkin tartışmanın ayrıntılarına girmeyeceğiz. Kuşkusuz hem TİP tarihi açısından hem de Türkiye sol hareketinin genel tarihi açısından TİP'te ortaya çıkan bu ihtilafın nedenleri ve sonuçları son derece önemlidir. Ancak Aren'in de belirttiği gibi (1993: 247) anlaşmazlığın partinin stratejisiyle doğrudan bir ilgisi yoktur. Nitekim Aybar'ın TİP'ten ayrılmasından sonra da partinin temel stratejik tercihlerinde (parlamenter mücadeleye verilen önem, anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadelenin ayrılmazlığı, Anayasal demokratik düzenin savunulması, işçi sınıfı öncülüğünün savunulması vs.) önemli bir değişiklik olmamıştır. Parti içindeki tartışmaların ve bölünmenin ayrıntıları için birinci elden şu kaynaklara bakılabilir: Aren, 1993: 126-136; Aybar, 1988c; Sargın, 2001b; Dinler, 1990: 96-168; Mumcu, 1993: 58-63; Mumcu, 1995: 51-59. Ayrıca yıllardır, TİP içindeki bölünmede Sovyetler Birliğinin ve TKP'nin etkisinin olup olmadığı konusunda da bir tartışma yürümektedir. Aybar'ın Sovyetler Birliği eleştirisiyle "çizmeyi aştığı" için SBKP ve TKP'nin telkinleriyle partiden tasfiye edildiği yönündeki değerlendirme ve yorumlara bu çalışmanın kapsamı itibariyle girmemize olanak yok. Fakat maddi olarak kanıtlanamasa da bu yönlü değerlendirmelerin tamamen spekülatif nitelikli olduklarını da söyleyemeyiz. Bu iddiayı ortaya atanların iddialarına destek olarak sundukları belli başlı argümanlar şunlardır: Aybar'ı tasfiye eden grup olarak görülen Aren, Sargın ve Boran'ın eski TKP'li olmaları, aslında MDD stratejisini savunan TKP'nin 1960'larda MDD Hareketi'ni değil de TİP'i desteklemiş olması, Behice Boran ve arkadaşlarının "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "hürriyetçi sosyalizm" gibi terimleri daha önce eleştirmezken (gerçekten de Boran, 1968 Mayıs'ında yayınlanan kitabında "Türkiye'ye özgü sosyalizm" deyimini birçok kez kullanmıştı) tam da Çekoslovakya olaylarının ertesinde bunu sorun yapmaları, Behice Boran ve Nihat Sargın'ın o günlerde olmasa bile 1970'lerde Sovyetik çizgiye geçmiş olması, vs. TKP'de yöneticilik yapmış H. Erdal da 1980'lerin başında yayınlanan bir broşürde TİP'in başındaki yönetici grubun işin başından beri TKP Dış Büro Sekreteri Zeki Baştımar'a bağlı olduklarını iddia etmişti (Erdal, 1983). TKP Dış Bürosunun 1960'larda genel olarak TİP'i desteklediği doğru olmakla birlikte, TİP içinde 1968'de ortaya çıkan anlaşmazlıkta Aybar'ın tasfiyesinden yana bir tutum aldığını gösteren kanıtlar yoktur. Aksine TKP'nin 1968 sonlarında, yani beşli önergeden sonra, Türkiye'de dağıttığı bir broşürde TİP içinde birliğin korunması gerektiği savunulmuştur. Broşürdeki şu ifadeler özellikle dikkat çekicidir: "Bu partinin [TİP'in], çeşitli memleket meselelerinde ve milletlerarası olaylar karşısında, legalitesini koruma kaygısıyla olsun, samimi olarak inandığı fikirlere bağlılığı gereği olsun, takındığı tutum görüşlerimize, inançlarımıza uymıyabilir; onu uluorta yermiye, halkın gözünden düşürecek biçimde eleştirmeye hakkımız yoktur" (TKP, 1968: 4). Muhalif grubun TKP'liliğine gelince, Aren (Eroğul, 2003: 114) ve Sargın (2001a: 39) kendilerinin 1940'ların sonunda TKP'ye girdiklerini yıllar sonra kabul ettiler ama 1960'larda TİP ile TKP arasında herhangi bir ilişki olduğunu reddetmeyi sürdürdüler. Boran'ın 1940'lı yıllarda TKP'li olduğu iddiası ise yakın zamana kadar bazı eski TKP'lilerin tanıklıklarına dayanıyordu (Akar, 1989: 45, 117). Ancak yakın zamanda ortaya çıkan bir belge Boran'ın 1942 yılında TKP'ye üye olduğunu kanıtladı (Atılgan, 2007: 528). Aybar'ın da 1940'larda TKP'li olduğuna dair iddialar vardır (Çelenk, 2003: 146-147). Sargın da, örtülü bir dille de olsa, Aybar'ın 1940'ların sonunda ve 1950'lerde TKP ile bir biçimde ilişkili olduğunu anlatmaktadır (2001a: 45-50). Ayrıca Aren ve Boran'ın 1951 TKP davasından yargılanmış ve beraat etmiş olduklarını, yine aynı davada yargılanan Sargın hakkında ise "men-i muhakeme" kararı verilmiş olduğunu belirtelim. TİP-TKP ilişkileri ve bunun 1968'deki bölünmeyle ilişkisi konusundaki iddia ve yorumlar için şu kaynaklara bakılabilir: Küçük, 1997: 691-719; Yurtsever, 2002: 172-73; Doğan, 2005: 182, 207-209; Ünlü, 2002: 260-263; Sayılgan, 1976: 500.

nelik eleştirilerini anlattılar, Aybar da bu eleştirileri ayrıntılı ve uzun bir konuşma yaparak yanıtladı.[37] İki tarafın da birbirini ikna edemediği tartışmaların sonunda seçimler yapıldı. Parti tarihinde ilk kez iki listeyle gidilen seçimleri Aybar'ın listesi açık bir farkla kazandı.[38] Ancak ok yaydan çıkmıştı bir kez ve seçim yenilgisi de muhalefeti durdurmaya yetmeyecekti. Kasım sonunda partinin parlamento grubundan dokuz kişi bir bildiri yayınlayarak Olağanüstü Kongre çağrısında bulundu. 28-29 Aralık 1968'de toplanan olağanüstü kongre de Aybar ve arkadaşlarının zaferiyle sonuçlandı. Ama bu defa muhalif grup III. Kongre'ye göre daha iyi bir sonuç elde etti. Kongre kararlarında parti içi barışı sağlamaya yönelik bazı önlemler alındı. Beşli önergeden sonra ortaya konan söz ve eylemlerden dolayı hiç kimse hakkında soruşturma açılmaması kararlaştırıldı. Yapılan tüzük değişikliği ile genel başkanın yetkileri daha açık tanımlandı. Başkanın, tüzük, program, kongre kararları ve GYK kararları ile bağlı olduğu, bunlarda mevcut olmayan yeni bir görüş ortaya koyması gerektiğinde de konuyu MYK'ya getirmesi ve ancak oradan onay aldıktan sonra görüşlerini açıklaması karara bağlandı.[39] Ne var ki partideki bölünmeyi bu önlemler de durduramayacaktı.

1969 seçim yılıydı. Parti içindeki bölünmeden dolayı örgütün şevki kırılmıştı ama yine de çalışmalar devam ediyordu. Parti merkezi, tüm çalışmaların odağına sonbaharda yapılacak seçimleri koymuştu. Muhalefet grubu ise Aybar'ın başkanlıktan uzaklaştırılması konusunda kesin kararlıydı. Fakat parti görevlerini de ihmal etmiyorlardı. Aybar, bahar aylarında çıktığı köy gezilerinden yine umutlu dönmüştü. Artık "başa güreşme" hayalleri olmasa da TİP oylarının en az iki kat artacağını umuyordu. Köylülere daha sempatik geleceği düşüncesiyle Haziran ayında yapılan GYK toplantısında partinin amblemi değiştirildi. Çark-başaklı amblem yerine kasketli bir adam silueti getirildi. Muhalefet grubu Mayıs ayının başında 15 günlük *Emek* dergisini yayınlamaya başladı. İdeolojik konularda ortodoks[40] bir çizgi tutturmaya çalışan bu dergi, bir yandan Aybar çizgisini eleştiriyor, diğer

37 Kongre sırasındaki eleştiriler ve Aybar'ın yanıtları için bkz: Sargın, 2001b: 697-736; Aybar, 1988c: 171-279.

38 Seçimleri Aybar'ın kazanması sağ basında sevinçle karşılandı ve TİP'in sosyal demokrat bir çizgiye kaydığı yolunda yorumlandı. *Son Havadis* gazetesinde yer alan bir yorumda Aybar, Kautsky'ye benzetildi. Yeni İstanbul gazetesinden Kurtul Altuğ ise, Aybar'ın yönetiminde Marksizmi reddeden yeni TİP'in bundan böyle CHP'ye rakip olacağı kanısındaydı (Akt. Sargın, 2001b: 747).

39 Tüzükte yapılan önemli bir değişiklik de, daha önce de değindiğimiz gibi, TİP'in sosyalist bir parti olduğunun tüzüğün ikinci maddesine açıkça yazılmasıydı.

40 Bu "ortodoks" nitelemesini ihtiyatla yaptığımızı bir kez daha belirtelim. TİP hiçbir zaman Komintern geleneğine yaslanan Marksist-Leninist bir parti olmadı, bunu hedeflemedi. Fakat işçi sınıfı öncülüğü ve sosyalist devrim konusunda YDH ve MDD'ye göre klasik Marksizme daha yakın bir çizgi izliyordu. Aslında bu da sınırlı bir yakınlıktı; zira TİP, bu konularda büyük ölçüde "teorik" kalan bir çizgi tutturmuştu. Daha sonra değineceğimiz gibi, TİP'in "sosyalist devrim" savunusu hiçbir zaman parlamenter yolla iktidara gelmenin ötesinde bir *devrim* anlayışı içermiyordu. TİP, Marx'ın ve Lenin'in Marksizm konusunda ayırt edici bir ölçüt olarak ortaya koydukları "proleterya diktatörlüğü"nü de hiçbir zaman benimsememişti. Eğer ortodoksi Komintern geleneğine göre tanımlanırsa, MDD'nin çok daha ortodoks olduğunu kabul etmek gerekir.

yandan MDD'cilere karşı sosyalist devrim stratejisini savunuyordu. Daha önce de değindiğimiz gibi TİP'in sosyalist devrim stratejisi esas olarak bu dergi tarafından geliştirilecekti.

12 Ekim 1969 günü yapılan seçimler TİP için tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. TİP seçime tüm illerde katılmıştı ama aldığı oylar hem mutlak olarak hem de oransal olarak 1965 seçiminde aldığı oyların gerisinde kalmıştı. Sadece 51 ilde seçime katıldığı 1965 seçimlerinde 276.101 (% 2, 83) oy alan TİP, 1969'da ancak 243.631 (% 2, 56) oy alabilmişti. Bu sonuçlar, milli bakiye sistemi de kaldırılmış olduğu için, yalnızca iki milletvekilliği kazandırdı TİP'e: İstanbul adayları Mehmet Ali Aybar ile Rıza Kuas.

Parti içi muhalefetin gücünü bir türlü kıramayan Aybar, seçimler de başarısızlıkla sonuçlanınca, 15-16 Kasım'daki GYK toplantısında istifasını sundu. Böylece yaklaşık sekiz yıl süren Aybar dönemi kapanmış oluyordu. GYK toplantısında Nihat Sargın Emek Grubu adına genel başkan adayı olduysa da seçimi sendikacıların ve Doğu grubunun desteklediği Mehmet Ali Aslan kazandı. Ne var ki, *Ant* dergisinin "Aybar'sız Aybar yönetimi" olarak tanımladığı Aslan başkanlığındaki yeni yönetim, fiilen bölünmüş durumdaki partiyi toparlamakta başarı sağlayamadı ve Aslan'ın başkanlığı çok kısa sürdü. GYK bile yeterli sayıda katılım olmadığı için toplanamıyordu artık. 21 Aralık'ta özel çabalar sonucu toplanabilen GYK'da Aslan da istifa etti ve genel başkanlığa tek aday olan Şaban Yıldız seçildi. Aybar ve yakın arkadaşları GYK'dan istifa ettiler. MYK listesi de tamamen Emek Grubu'ndan oluşturuldu. Böylece 1968 sonbaharında TİP içinde ortaya çıkan muhalefet iktidara gelmiş oluyordu.

Daha önce de değindiğimiz gibi Emek Grubu'nun yönetimindeki TİP'in temel stratejik tercihlerinde herhangi bir değişim olmadı. Anayasaya ve demokratik kurallara saygı, iktidara seçim yoluyla gelme, sosyalist devrimden önce ve ondan ayrı bir demokratik devrim tezinin reddi, işçi sınıfı öncülüğü gibi konularda Aybar dönemi çizgisi hemen hiçbir değişikliğe uğramadan sürdürüldü. En önemli farklılık ise eski döneme göre daha sıkı örgütlenmiş ve daha iyi bir eğitimden geçirilmiş kadrolara dayanan bir parti teşkilatının hedeflenmesiydi. Artık seçimlerde alınacak oyların niceliğinden ziyade niteliğine bakılacaktı.

Ancak yeni yönetimin farklılığını gösterecek zamanı pek olmadı. 1970 yılı TİP açısından büyük ölçüde MDD Hareketi'yle mücadele içinde geçti. Bu yıl içerisinde MDD'cilerle mücadele zaman zaman ideolojik mücadelenin çok ötesine geçerek fili kavgalara dönüştü. MDD'ciler partinin il ve ilçe yönetimlerini ele geçirmek için büyük bir mücadele veriyorlardı. Ancak bu mücadelede sadece fikirler yarışmıyor, çoğu zaman fiili saldırılar da yaşanıyordu. Üstelik henüz ciddi bir örgüt nosyonu geliştirmemiş olan MDD'ciler ele geçirdikleri parti örgütünde ciddi bir faaliyet de yürütmüyorlardı (Ka-

radeniz, 1995: 178). TİP yönetimi de MDD'yi artık ideolojik mücadele yürütülecek bir hareket olarak değil, "parti yıkıcısı" bir grup olarak görüyordu. Sonuçta parti yönetimi aldığı bazı önlemler sayesinde örgüte hâkim olmayı başardı ve 1970 ortalarında MDD'cilerin partiyi ele geçirme umutları iyice söndü.

29-31 Ekim 1970 tarihleri arasında yapılan IV. Büyük Kongre'de genel başkanlığa Behice Boran seçildi. Bu kongrenin konumuz açısından asıl önemi, kongre kararlarında Türkiye'de demokratik devrimin esas itibariyle tamamlanmış olduğunun saptanması ve Türkiye'nin önündeki devrimci aşamanın sosyalist devrim olarak kabul edilmiş olmasıdır. Kararlarda, "milli demokratik devrim aşamasını savunmanın TİP üyeliği ile asla bağdaşmadığı" bildiriliyordu. Bu kongrede alınan bir başka karar da, konumuzla doğrudan ilgisi olmamakla birlikte, hem TİP tarihi açısından hem de sol tarih açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu kararda "Türkiye'nin Doğu'sunda Kürt halkının yaşamakta olduğu" saptanıyor ve bu halkın uzun yıllardan beri "hâkim sınıfların faşist iktidarlarının, zaman zaman kanlı zulüm hareketleri niteliğine bürünen, baskı, terör ve asimilasyon politikasına" maruz bırakıldığı belirtiliyordu. Bu karar 12 Mart'tan sonra TİP'in kapatılma nedeni olacaktı.

Bu dönemde ülkenin hızla bir krize sürüklenmekte olduğunun farkında olan TİP yönetimi, kongreden aylar öncesinden başlayarak yaklaşan bir faşizm tehlikesine dikkat çekmekteydi. YDH ve bazı MDD'cilerin aksine bir sağ darbe olasılığını çok yüksek gören TİP, 1971'in ilk günlerinde "Faşizme Hayır" kampanyası başlattı. Bürokrasinin ve ordunun kapitalist bir devletteki konumunu daha sağlıklı değerlendiren TİP'in bu uyarıları ne yazık ki bir işe yaramayacak, 12 Mart'ta beklenen darbe gerçekleşecekti. TİP, yaptığı analizlerin neticesinde 12 Mart'ın niteliğini de diğer sol örgüt ve akımlara göre çok daha doğru tespit etmişti. Birçok sol örgüt 12 Mart'ın ertesi günü gazetelere darbeyi destekler nitelikte ilan vermiş, açık destek vermeyenler ise "bekleyip görelim" tutumu almışken TİP, mevcut demokrasinin de tehlikede olduğunu görerek herkesi parlamenter rejimi savunmaya çağırmıştı. Nitekim 26 Nisan'da sol ve işçi hareketlerinin nispeten gelişmiş olduğu 11 ilde sıkıyönetim ilan edilecek, ardından bütün sol gazete ve dergiler kapatılacak, bütün solcuları hedef alan bir "sürek avı" başlatılacaktı. 11 Haziran 1971'de Anayasa Mahkemesi TİP hakkında kapatma davası açacak, 40 gün sonra, 20 Temmuz'da da, yukarıda değindiğimiz Kürt sorunu ile ilgili IV. Kongre kararını gerekçe göstererek partiyi kapatacaktı.

Türkiye İşçi Partisi'nin Temel Siyasal Tezleri

Kuşkusuz bir siyasi partinin ideolojik ve kuramsal çerçevesi, o partinin ait olduğu ülkenin toplumsal, tarihsel koşullarıyla ve dünya konjonktürüyle yakından ilişkilidir. 27 Mayıs sonrası Türkiye'si bu anlamda sosyalist bir parti için çok da uygun koşullara sahip değildi. Kapitalizmin zayıflığına paralel olarak işçi sınıfı nicel ve nitel açıdan çok zayıftı, işçi hareketi hiçbir zaman ülke siyasetinde etkin bir güç olarak ortaya çıkamamıştı, sendikal hareket 1952'de kurulan TÜRK-İŞ vasıtasıyla büyük ölçüde Amerikan tipi "partiler üstü sendikacılık" akımının etkisine girmişti. Sosyalist örgüt ve mücadele geleneği de yoktu; komünist partilerin kurulması cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yasaklanmıştı. İllegal koşullarda mücadele etmeye çalışan TKP ne bir örgütlenme geleneği yaratabilmiş ne de ideolojik ve kuramsal açıdan ciddi bir miras bırakmıştı. Sosyalizmin klasik yapıtları bile Türkçeye çevrilmemişti. 27 Mayıs darbesiyle gelen Anayasa görece demokratik bir yapıdaydı ama TCK'nın komünist partileri ve komünizmin propagandasını yasaklayan 141 ve 142. maddeleri hâlâ yürürlükteydi. Soğuk Savaşın bir yansıması olarak da ülke İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yoğun bir anti-komünist propaganda altındaydı.

Bu koşullar altında, son yıllarında baskıcı tutumunu iyice artıran Demokrat Parti yönetiminin Kemalist bir söylem kullanan askerler tarafından devrilmesi, aydınlar arasında Kemalizmin yıldızının tekrardan parlamasına yol açmıştı. Zaten TKP geleneği başından itibaren Kemalizmle bulaşık bir sosyalist ideoloji taşıyordu. Çulhaoğlu'nun deyimiyle (2002b: 672) bazı Kemalistlerin Marksizmi yeni yeni, bazı eski Marksistlerin de Kemalizm'i bir kez daha keşfettikleri 27 Mayıs sonrası dönemde doğan bir "işçi partisi"nin ideolojisinin ve siyasi çizgisinin de eklektik, muğlak ve bulanık olması –bu partinin bir de "tabandan" kurulduğu, yani bir "aydın projesi" olmadığı da düşünülürse– kaçınılmazdı.

Nitekim Türkiye İşçi Partisi'nin temel siyasal tezlerini ve ideolojisini, özellikle 1965-66 yıllarına kadar, dönemin diğer sol hareketlerinden –örneğin Yöncülerden– ayırmak kolay değildi.[41] 27 Mayıs, 1961 Anayasası, Kemalizm, kalkınmacılık, devletçilik, sosyal adalet, kapitalist olmayan kalkınma yolu, milliyetçilik ve bağımsızlık gibi başlıklarda Yön Hareketi ile TİP arasında büyük bir paralellik vardı.

41 Zaten Aybar'ın genel başkanlığından önce TİP'i pek ciddiye almayan Yöncüler, parti güçlendikçe bu tutumlarını gözden geçirmek zorunda kalacaklar, her zaman belli bir mesafeyi korumaya özen gösterseler de 1965 seçimlerine kadar partiye belli ölçülerde destek vereceklerdi. Ama emekçilerin kurduğu bir parti olarak TİP'i daha başlangıçta Yön çizgisinden ayıran sınıfsal vurgu, Aybar döneminde daha da kuvvetlenecek, bu da Türkiye'de sosyalizmin işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünde kurulabileceğine hiçbir zaman inanmayan Yöncülerin tepkisini giderek daha fazla çekecekti.

TİP, daha önce de değindiğimiz gibi, sosyalist bir parti olarak kurulmamıştı. Sendikacıların yönetiminde hazırlanan ilk tüzük ve program daha çok sosyal demokrat bir ideolojiyi yansıtır gibiydi. Bu belgelere bakıldığında parti, kendi meşruiyetini iki kaynağa dayandırıyordu: Atatürkçülük ve 27 Mayıs Anayasası. Partinin kuruluşundan 6 ay kadar sonra kabul edilen ilk program bunu açıkça dile getirmişti: "Cumhuriyet ve Anayasa'ya sadakati, partimiz vatandaşların ve müesseselerin görevi sayar" (akt: Ünsal, 2002: 114). Bu anlayış, yani Kemalizm'e ve 27 Mayıs Anayasası'na saygı, sonraki yıllarda da TİP'in siyasi ve ideolojik haritasında belirgin renkler olarak kalacaktı. Bu anlamda, Mustafa Kemal'in ilk tüzük ve programın başında yer alan sözlerinin sonraki yıllarda da korunması rastlantı değildi.

Elbette 1962 yılının başlarında Aybar'ın partinin başına geçmesiyle TİP birdenbire sosyalist ya da Marksist bir partiye dönüşmedi, ama Behice Boran'ın deyişiyle (1976: 8) "sosyalistleşme sürecine" girdi. Aybar, daha genel başkanlık önerisini kabul eder etmez, bunun kamuoyuna duyurulması için kaleme alınan basın bülteninde[42] izleyeceği siyasi çizginin ipuçlarını vermişti. İlerde kaleme alınacak parti programının da ana hatlarıyla duyurulduğu basın bülteninde, üstü örtük ve bulanık bir biçimde de olsa, yer yer Marksist bir jargon kullanılmıştı ve partinin sosyalist kimliği de, özellikle partinin iktidara geçmesi durumunda alınacak ekonomik önlemler üzerinden duyurulmuştu.[43] Türkiye İşçi Partisi'nin "Partimiz emek gücünü temsil eden bir partidir. Yani Türkiye'de çalışan bütün halk kitlelerini, işçi sınıfının toplumcu aydınlarla iş birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında toplamayı amaç bilen bir partidir" şeklinde tarif edildiği bültende, "Anayasanın ve kanunların çizdiği yoldan" iktidara gelmeyi amaçlayan TİP'in, anayasa çoğunluğunu elde ettiği takdirde "ulusal ekonominin kilit taşı durumunda olan üretim ve dolaşım araçları"nı önem derecelerine göre bir sıraya koyarak devletleştireceği, ekonomi politikasını hem devlet sektörü hem de özel sektör için uyulması zorunlu bir plana göre yürüteceği, ulusal geliri her vatandaşın emeğinin niceliğine ve niteliğine göre paylaştıracağı bildiriliyordu (Aybar, 1968: 191-194; 1988a: 204-210; Aren, 1993: 39-42).

Aybar, söz konusu bültende ipuçlarını verdiği bu ilkelerin, TİP genel

42 TİP kurucuları tarafından yayınlanan ve aslında Aybar'ın TİP'e genel başkan olarak davet edildiğini bildiren bülten, gerçekte Aybar'la birlikte kaleme alınmıştı ve asıl itibariyle onun görüşlerini yansıtıyordu (Aybar, 1988a: 204-210).

43 Basın bülteninde "sosyalist" ya da "sosyalizm" sözcükleri hiç kullanılmamıştı. Bu konuda Yön Hareketi'ne göre daha ürkek davranan TİP'liler daha birkaç yıl bu sözcükleri kullanmaktan özenle kaçınacaklar, 1964 yılında kabul edilen programlarında bile "sosyalist" yerine "toplumcu" demeyi tercih edeceklerdi. "Sosyalist" sözcüğünün yer aldığı ilk bağlayıcı belge 1966 Malatya Kongresi kararları olacaktı. 1968 sonlarındaki II. Olağanüstü Kongrede tüzüğün partinin karakterini tanımlayan 2. maddesinde yapılan bir değişiklikle de nihayet TİP'in sosyalist bir parti olduğu resmileştirilecekti.

başkanı olduktan sonra hazırlattığı yeni tüzükte daha derli toplu bir şekilde ifade edilmesini sağladı. Nisan 1962'de kabul edilen tüzüğün, partinin amaçlarını sıralayan 3. maddesi bu anlamda bir tüzük maddesinden ziyade parti programının bir bölümünü andırıyordu. Çünkü partinin amacı bu maddede kısa ve soyut bazı kavramlarla değil, neredeyse ayrıntılı bir ekonomik programla anlatılmıştı. Türkiye'nin ileri ve çağdaş bir toplum haline getirilmesinin "emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları" ile mümkün olacağının belirtildiği maddede, ülkenin kalkınması ile emekçi halkın "insanca yaşama şartlarına" kavuşmasının tek bir davanın birbirine bağlı bölümleri olduğu vurgulanıyor; biri gerçekleştirilmeden ötekinin gerçekleştirilemeyeceği ileri sürülüyordu. Çünkü "emekçi halk yığınlarının, insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan inançlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça Türkiye kalkınamaz, çağdaş medeniyete ulaşamaz"dı.

Kalkınma politikası konusunda söylenenler ise temelde iki kavrama dayanıyordu: devletçilik ve planlama. Hem Marksist kuramın bir gereği olan hem de Sovyetler Birliği pratiğiyle rüştünü ispatladığına inanılan bu kalkınma anlayışı, 1960'larda solcu bir akım ya da parti için zaten tek seçenekti.[44] 1950 ve 1960'larda az gelişmiş ülkelerin ancak planlı bir devletçilik yoluyla ve "kapitalist olmayan yoldan" kalkınabilecekleri düşünülüyordu. Gerçi TİP'in tüzüğünde "kapitalist olmayan kalkınma yolu"ndan söz edilmemişti ama 1964 yılındaki I. Kongre'de kabul edilen Parti Programında kapitalist olmayan kalkınma yolu, partinin resmi görüşü olarak yer alacaktı (TİP, 1964a: 64).

Tüzükte ifade edildiği kadarıyla TİP, "Sanayileşmeye öncelik veren, planlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştiraki ile işleyen" bir devletçiliği savunuyordu. Bu devletçilik sadece ulusal ekonomide değil "sosyal ve kültürel" hayatta da "düzenleyici ve yönetici temel kuvvet" olacaktı. Özel sektörün de genel plana bağlanmasıyla "siyasi demokrasiye ekonomik ve sosyal bir öz" kazandırılacağı umuluyor, böylece "daha ileri bir toplum düzenine, demokratik yoldan geçiş şartlarını"n sağlanmış olacağı varsayılıyordu.

1962 tarihli parti tüzüğünde bu hedeflere ulaşmak için uygulanması için öngörülen program bir ölçüde sosyalist bir program olarak değerlendirilebilir. Büyük üretim ve mübadele araçlarının devletleştirilmesi, kurulmamış temel sanayi kollarının devlet eliyle kurulması, toprak reformunun yanı sıra büyük devlet çiftlikleri ve kooperatiflerin kurulması, şehir ile köy arasındaki farkın ortadan kaldırılması, ulusal gelirin dağıtılma-

44 Bu anlamda Türkiye solunun 1960'lı yıllardaki tüm grupları benzer bir kalkınma anlayışını savunuyorlardı. TİP'in programı ile Yöncülerin programı bu açıdan aynıydı mesela. Üstelik o yıllarda kapitalist dünyada bile belli ölçülerde planlamaya ve devletçiliğe yer veren ulusal kalkınma anlayışı revaçtaydı.

sında emeğe göre gelir ilkesinin uygulanması, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımın giderilmesi, bütün yurttaşların kişiliklerini sonuna kadar geliştirmelerinin sağlanması ve nihayet "insanın insan tarafından sömürülmesi"ne son verilmesi gibi hedeflerin ancak sosyalist bir partinin programında yer alabileceği kuşkusuzdur. Üstelik Tüzük yalnızca nihai amaçlar bakımından ortaklaşılan soyut bir sosyalizm idealini işaret etmiyordu, kullanılan terminoloji bakımından da Marksizme göndermelerde bulunuyordu. Fakat tekrar hatırlamakta fayda olabilir: Tüzükte ifade edilen programın özünde sosyalist bir içerik taşıdığını söylemekle TİP'in bütünüyle Marksist bir sosyalist parti olduğunu söylemiş olmuyoruz. Çalışma ilerledikçe TİP'in ideoloji ve siyasetindeki eklektizm de bir ölçüde ortaya çıkacak.

TİP'in 1962 tarihli tüzüğünde tarif edilen hedefleri 1964 programında da aynen korunmuştur. Ancak TİP programı, Marksizmle Kemalizm'i kaynaştırma çabasının ürünü olarak oldukça eklektik bir yapıya sahipti. Bu anlamda, daha önce de belirttiğimiz gibi, Yöncülerin ya da MDD'cilerin programlarından belirgin bir farklılık göstermiyordu. Programa bakıldığında Atatürk ilkelerinin tamamına sahip çıkıldığı görülüyordu[45] ama bu ilkeler daha sosyalizan bir içerikle yorumlanmaya çalışılmıştı.[46] Programın "sosyalist" niteliği, emekçi halkın iktidarını öngörmesinden ve iktidara gelindiğinde uygulanacak ekonomik politikaların içeriğinden anlaşılıyordu daha çok.

Programın "Kalkınma Yolu" başlıklı bölümünde önce Türkiye'nin kapitalist metotla kalkınmasının neden mümkün olmadığı açıklanmış,[47] ardından Türkiye için tek kurtuluş yolunun "kapitalist olmayan kalkınma yolu" olduğu ileri sürülmüştür. "Emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçilik" olarak tanımlanan bu sistemde kamu sektörü esas alınacak ve bu sektör ekonomiye hâkim olacaktı. Özel sektör ise plan çerçevesi içinde kamu sektörünün yardımcısı olarak çalışacaktı (TİP, 1964a: 64). Emekten yana planlı devletçilik sisteminin ilk hedefi "mümkün olan azami hızla" sanayileşmeyi sağlamaktı, bunun için de ağır sanayin kurulmasına öncelik verilecekti (74).

TİP'liler kendi devletçilik anlayışlarının Atatürk dönemi devletçiliğinden ve Yöncülerin devletçilik anlayışından ayırt edilebilmesi için, bu te-

45 TİP Programında partinin "temel ilkeleri" şöyle sıralanmıştı: Her alanda bilime dayanan bir politika; halkın günlük hayatında gerçekleşen demokrasi; emekçi halkın yürütümüne doğrudan doğruya katılıp yönettiği emekten yana planlı devletçilik; halkçılık ve cumhuriyetçilik; devrimcilik; milliyetçilik; her türlü sömürücülük ve sömürgeciliğe karşı olmak, barışçılık; vicdan, din, mezhep ve düşünce hürriyetleri, laiklik ilkesi; mülkiyet; her şey insan için.

46 "Program, Kurtuluş Savaşı döneminin anti-emperyalist hedeflerini, Marksizmi ve sosyal devletçiliği birleştiriyordu" (Ünsal, 2002: 6). Aydınoğlu da (1992: 68) TİP'in 1964 programının Yöncü programın yeni bir versiyonu olduğunu belirtiyor.

47 Bkz: TİP, 1964a: 61-63.

rimin geçtiği her yerde başına "emekten yana" ibaresini büyük bir tizlikle yerleştirmişlerdi.[48] Programa göre: "Emekten yana planlı devletçilik, demokrasimizin ekonomik ve sosyal yönüdür. Türkiye İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiyle, devletçilik, halktan, emekten yana, itici, yönetici ve düzenleyici bir kuvvet olarak işleyecektir" (TİP, 1964a: 71). İşte TİP'in devletçiliğinin ayırt edici yönü de burasıydı. TİP, kalkınma sorununu salt iktisadi bir sorun olarak görmüyordu. Ülkeyi kapitalist olmayan kalkınma yoluna ancak emekçi sınıflar götürebilirdi, çünkü egemen sınıfların çıkarları bu sisteme ters düşmekteydi. O halde "çözüm yolu her şeyden önce politikti", emekçilerin iktidarını gerektiriyordu.

Aslında TİP'in "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu, programına almasına rağmen, çok da ciddiye aldığı söylenemez. İşçi ve emekçi sınıfların öncülüğü konusunda baştan itibaren net olan TİP için, kapitalist olmayan yol, hedefin sosyalizm olduğunun açıkça dile getirilemediği bir dönemde partinin anti-kapitalist niteliğini belirtmek için kullanılan bir kavramdı. Nitekim 1965'ten sonra sosyalizm sözü rahatça kullanılmaya başlanınca, bu kavram yavaş yavaş terk edilecekti.

TİP programı, ekonomik kalkınma ile kültürel kalkınmanın birbirine bağlı olduğu inancından hareketle "emekten yana planlı devletçilik sisteminde" eğitim, kültür ve sanata da özel bir önem verilmesini öngörüyordu. Bu sistemde eğitim politikasının amacı, "kol emeği ile kafa emeği, teknik eğitim ile klasik kültür eğitimi, saf bilim ile tatbiki bilim gibi insan kişiliğini ve insan faaliyetini suni olarak bölücü ayrımları ortadan kaldırmak" olacaktı (TİP, 1964a: 76).

Temel İlkeler başlığı altında Kemalizm'in altı ilkesine de yer verilen TİP programında nasıl devletçilik ilkesi "emekten yana planlı devletçilik" şeklinde yeniden tanımlanmış ve Kemalist devletçiliğin çok ötesinde sosyalist bir ilkeye dönüştürülmüşse, halkçılık ilkesi yorumlanırken de "halk" kavramının başına "emekçi" sıfatı getirilerek soyut bir halkçılık idealinin ötesine geçilmişti (1964a: 77).

Türkiye İşçi Partisi açısından "halkçılık", Yöncülerde olduğu gibi soyut ya da teorik bir ilke değildi sadece, partinin siyasal mücadelesinde ona yol gösteren bir kılavuzdu aynı zamanda. Partinin tüm örgütlenme ve propaganda çalışmaları bu ilke etrafında yürütülüyordu. Devletçilik ilkesi, örneğin, iktidara geldikten sonra uygulanabilecek bir programı anlattığı için partinin güncel siyasetini ve çalışmalarını doğrudan etki-

48 Aybar, 1961 yılı sonlarında "Yön Bildirisi"ni neden imzalamadığını açıklarken, devletçiliğin ve planın mutlaka halk sınıflarına hizmet etmeyebileceğini ileri sürmüştü. Ona göre planlama ve devletçilik ancak "… sosyalist bir özde olması ve çalışan halk sınıflarının temsilcileri tarafından uygulanması, hiç değilse denetlenmesi" şartıyla halkın yararına olabilir ve geri kalmış bir ülkeyi kurtarabilirdi. Oysa "Yön Bildirisi"nde bu noktaya hiç ilişilmemişti (akt., Ünlü, 2002: 173).

lemiyordu ama, programdaki "emekçi halk" tanımı, TİP'in örgütlenme ve siyasi çalışmalarına doğrudan yansıyordu. Gerçekten de TİP, sonraki yıllarda giderek daha sosyalist bir çizgiye yönelmekle birlikte, özellikle Aybar döneminde, bir "sınıf" partisinden çok, halkçı özellikleri ağır basan bir parti olarak kalacaktı. İşçi sınıfının yeterince gelişkin olmayışı, küçük burjuvazinin (özellikle küçük toprak sahiplerinin ve küçük esnaf ve zanaatkârların) ülke nüfusu içinde büyük bir yekûn tutması, Anadolu'daki örgütlenme çalışmalarının genellikle küçük esnaf üzerinden yürümesi, seçimlerde TİP'in işçilerden ziyade köylülerden ve aydınlardan oy alması gibi nedenlerden dolayı TİP'in söyleminde daima halkçı temalar ağırlıkta olacaktı. Gerçi "işçi sınıfının demokratik öncülüğü" sık sık vurgulanıyordu ama partinin sınıf içinde çalışmaya özel bir ağırlık verdiği söylenemezdi. Aybar, sosyalizmin sadece işçi sınıfına münhasır olduğunu hiçbir zaman düşünmemişti; ona göre Türkiye'de "emekçi halkın bütün sınıf ve zümreleri milletlerarası tekellerin sömürüsü, ağaların ve kapkaççıların aczi ve ihaneti karşısında uyanış içinde"ydi ve "halkın ekonomik sistemi, halkın dünya görüşü" olan sosyalizmi ancak "emekçi halk kütleleri kurar"dı (Aybar, 1966a: 1968: 486-489).

TİP programında Kemalist ilkelerin yanı sıra yer verilen temel ilkelerden biri de elbette ki "demokrasi"ydi. Temel ilkeler arasında ikinci sırada yer verilen ve "Halkın günlük hayatında gerçekleşen demokrasi" şeklinde kavramlaştırılan bu ilke, yine diğer ilkelerde olduğu gibi, sınıfsal açıdan tanımlanmaya çalışılmıştı. TİP'in demokrasi anlayışına göre, "demokratik rejimde toplumun yönetici, yürütücü ve itici gücü, Türk işçi sınıfı ile emekçi halk kitleleri"ydi. Programda demokrasi ve halkçılık birbirini tamamlayan ilkeler olarak ele alınmıştı. Demokrasinin toplum hayatının bütün yönlerini kapsayan bir yönetim biçimi olduğu belirtilmiş, bunun gerçekleşmesi için de, halkın toplum hayatının her alanında söz ve karar sahibi olması gerektiği vurgulanmıştı (TİP, 1964a: 69).

Programa göre, işçi sınıfı ile emekçi halk kitlelerinin politik teşkilatı olan TİP, bu ilkeler çerçevesinde iktidara seçimle gelip yine seçimle iktidardan gidecekti. İktidarı süresince de insanın insan tarafından sömürülmesini reddeden, temel insan hak ve hürriyetlerine bağlı ve saygılı bir yönetim gösterecekti.

Gerçekten de TİP, 1961 Anayasası'nın güvencesinde bir sosyalist partinin yasal ve meşru yollardan iktidara gelebileceğine inanıyordu. Yöncülerin ve MDD'cilerin "cici demokrasi", "sandıksal demokrasi" ya da "Filipin tipi demokrasi" diyerek küçümsedikleri rejim, TİP'lilere göre de "tam" ya da "eksiksiz" bir demokrasi değildi ama sosyalizm yolunda mücadele etmek isteyenler için asgari koşulları da sağlıyordu. İktidara seçimle gelip, yine se-

çimle gitme konusunda TİP'lilerin, özellikle de Aybar'ın, samimiyetinden kuşku duymak için bir neden de yoktu.[49] Demokrasinin sınıfsal bir içeriği olduğunun farkındaydılar elbette ve gerçek demokrasinin ancak sosyalizmde gerçekleşebileceğini savunuyorlardı (Boran, 1963b; Erik, 1963). Kapitalizm altında ise demokrasi ancak sağ ile sol, sermaye ile emek arasında asgari bir denge kurulabilirse yaşayabilirdi; bunun için de her şeyden önce emekçi sınıfların örgütlenme özgürlüğünün olması gerekiyordu. Aybar, TİP genel başkanı olmadan önce, 27 Kasım 1960'ta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e yazdığı mektupta Türkiye'de demokratik bir rejimin kurulması isteniyorsa sol kanat partilere de mutlaka izin verilmesi gerektiğini vurgulamıştı (Aybar, 1968: 181). Aybar gerçekten de ülkenin sorunlarının çözümü için öncelikle bir denge rejimi olan demokrasinin kurulması ve yaşatılması gereğine inanıyordu. Eğer önceden demokrasi ortamı içinde uyarılıp eğitilmezse, halkın "tepeden" gelecek devrimleri benimsemeyeceğini düşünen Aybar'a göre, Türkiye'de "devrimci yolun mutlaka demokrasiden geçmesi zorunlu"ydu. Fakat bu demokrasinin de bazı şartları vardı (1963d; 1968: 273):

> Ama bu demokrasi, herhalde statükonun muhafazası anlamına gelen ve sırf bir biçim olarak uygulanmak istenen bir rejimin adı değildir. Bugünkü çıkmazı çözecek, hürriyet davamızı olduğu kadar, ekonomik ve sosyal ilerleme davalarımızı da hedefe ulaştıracak olan demokrasi, uyarılmış işçi sınıfımızın ve emekçi halk yığınlarının politik bir kuvvet olarak serbestçe teşkilatlanmasına ve toplumda sermayeci kuvvetlerin karşısında dengeleyici ve ilerletici bir rol oynamasına imkân veren ve böylece ekonomik ve sosyal reformlara yol açan rejimin adıdır.[50]

Hedeflerini bu şekilde ortaya koyan TİP, bu hedeflerin meşruiyetini ise Atatürk'e ve 27 Mayıs Anayasası'na dayandırmaya çalışıyordu.[51] Gerçekten de TİP'liler, tıpkı Yöncüler gibi, her zaman Kurtuluş Savaşı'nın anti-emper-

49 Aybar, daha 1940'lı yıllarda demokrasi için serbest seçimlerin zorunlu bir unsur olduğunu savunuyordu: "Gerçekten bir rejimin demokrasi olup olmadığını anlamak için bakarız: İktidar mevkiine gelenler halkın serbest oyları ile buraya geliyor ve halkın serbest oylarıyla iktidardan uzaklaşıyorlarsa; Halk oyunu her zaman açıkça beyan ediyorsa; nihayet vatandaşların kutsal bilinen hürriyetleri hükümet otoritesine bir sınır teşkil eyliyorsa; tereddüt etmeden demokrat bir rejim karşısında olduğumuzu söyleyebiliriz" (1968: 30). Aybar, bu anlayışını sonraki yıllarda da sürdürmüş, sosyalizmin tek partili bir rejimde yaşayabileceğine hiçbir zaman inanmamıştır.

50 Aybar burada yaptığı demokrasi tanımına yıllar sonra da sadık kalacak ve 1960'lı yıllarda böyle bir denge rejimi için mücadele ettiklerini anlatacak, ama bunun durağan bir denge olmadığını, "tarihin ileriye akışı içinde boyuna gelişen, değişen bir denge" olduğunu vurgulamayı da ihmal etmeyecekti (1988b: 203). Fakat Aybar'ın aynı kitabının ilk cildinde demokrasiyi devlet ve sivil toplum karşıtlığı üzerinden de tanımladığını belirtmek gerek (1988a: 266). Emek-sermaye karşıtlığının yerini halk - "Bey takımı" (bürokrasi) karşıtlığının aldığı bu yaklaşımı Aybar, TİP genel başkanlığının son dönemlerinde geliştirmeye başlamıştı.

51 Bu nedenle Mustafa Kemal'in 1 Aralık 1921 tarihli, "Biz hayatını, bağımsızlığını korumak için çalışan emekçileriz, zavallı bir halkız. … Halkçılık, toplum düzenini emeğine, hukukuna dayandırmak isteyen bir sosyal doktrindir. Efendiler! Biz bu hakkımızı korumak, bağımsızlığımızı güven altında bulundurabilmek için, toptan milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrin izleyen insanlarız" sözleri hem tüzüğün hem de parti programının başına alınmıştı.

yalist ve anti-kapitalist bir nitelik taşıdığını savunmuş, bu açıdan, 1960'larda verilen mücadeleyi de zaman zaman İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesi olarak adlandırmışlardı. Kurtuluş Savaşı ideolojisinin, daha sonra saptırılmakla beraber, başlangıçta anti-kapitalist bir içerik taşıdığından pek kuşku duyulmamıştı. "Bizim kurtuluş yolumuz bundan kırk küsur yıl önce çizilmiştir. Atatürk'ün daha savaş yıllarında çizdiği bu yol, bugünkü deyimi ile kapitalist olmayan bir gelişme yoludur" diyen Aybar (1963a: 3; 1968: 263), "bütün ilerici hamlelerin mirasçısı" olan TİP'in bu anlamda "Atatürkçülüğe sahip çıktığını" (1968: 233) sık sık yinelemişti. Kurtuluş Savaşı'na ve Kemalist reformlara yönelik olumlu değerlendirmeler yalnızca Aybar'a has değildi. Parti içinde bu konuda herhangi bir ihtilaf görünmüyordu.

Fakat bir sosyalist parti olarak TİP'in kendi anti-kapitalist hedeflerinin meşruiyetini Mustafa Kemal'e ve Milli Mücadeleye dayandırmaya çalışması TİP'lileri çelişkili tutumlara da sürüklüyordu. Örneğin Aybar'ın bürokrasi ve zinde güçler konusundaki teorik konumuyla Kurtuluş Savaşı ve 27 Mayıs değerlendirmeleri arasında bir çelişki vardı.[52] Partinin önde gelen teorisyenlerinden Behice Boran da, 1968'de yayınladığı kitabında (1968b: 16-17) Milli Kurtuluş Savaşı'nı, dışa dönük yanıyla anti-emperyalist ve anti-kapitalist, içe dönük yönüyle de bir "burjuva ihtilali" olarak tanımlarken benzer bir çelişkiye düşüyordu. Boran'a göre, genel olarak Milli Kurtuluş Savaşı veren bir burjuvazi, eski düzene ve gerici sınıflara karşı ilerici, devrimci bir mücadele yürütürken, halkın desteğini alabilmek amacıyla zaten "kendi dar sınıf çıkarlarını aşan, daha evrensel, daha insani, emekçi sınıflarının da çıkar ve yararını kapsayan görüşler ileri sürmek zorunda"ydı; Türkiye'de güçlü bir burjuvazi de bulunmadığı için Milli Kurtuluş mücadelesinin önderliğini "yaşama düzeyi çok mütevazı olan" küçük burjuva aydınların yürütmesi, savaş sırasında halkçı, devrimci bir yönetimin kurulmasını sağlamıştı. Fakat Boran bu yönetimi neden "anti-kapitalist" olarak niteledeğine dair ne teorik ne de pratik bir gerekçe ileri sürüyordu. Belli ki, bir *burjuva* devriminin "anti-kapitalist" olmasının eşyanın tabiatına aykırı olduğunun Boran da farkındaydı. Onun, Kemalizm'in devrimci yanını bu derece abartması, büyük olasılıkla, partinin kapitalizmi aşan hedeflerine meşru bir dayanak arama çabasından kaynaklanıyordu.[53]

52 Bu çelişkiye, TİP'in toplumsal sınıf ve tabakalara bakışını ele alan bölümde değineceğiz.

53 Kurtuluş Savaşı'na, Kemalist rejime ve 27 Mayıs'a abartılı bir ilericilik yükleyen bu türden yorumlar, partide Emek Grubu'nun hâkimiyeti ele geçirdiği 1969 sonrası dönemde büyük ölçüde azalmıştır. *Emek* dergisinde Kemalist devrim çoğunlukla bir burjuva devrimi olarak nitelenmiş ve bazı yazarlar Kurtuluş Savaşı'nı ve Kemalist rejimi anti-emperyalist ve anti-kapitalist olarak niteleyen yaklaşımları eleştirmiştir. Örneğin Kutlay (1970b), Kurtuluş Savaşı'nın ve sonrasında kurulan rejimin değil anti-kapitalist, anti-emperyalist bir vasıf bile taşımadığını öne sürmüştür. Kutlay'a göre, Türk burjuvazisi, burjuva devrimlerinin genel eğilimlerine uygun olarak, en baştan itibaren, uzun vadede emperyalizmle daha iyi şartlarda bütünleşmek amacına sahipti. Aynı dergide yazan Kemal Burkay'a göre de "Kemalizm'in bir 'küçük-burjuva ideolojisi' değil de düpedüz burjuva ideolojisi olduğu daha iyi anlaşılmaya" başlanmıştı (1970).

Boran'ın Kemalizm ve CHP dönemi hakkındaki analizleri Doğan Avcıoğlu'nun analizlerine çok yakındı: Milli Mücadele sona erdikten sonra köylüler tarlalarına, kentliler tezgâhlarının başına ya da dükkânına dönmüşler ve böylelikle "halk kitleleri ülkenin kaderinde tayin edici bir unsur" olma fırsatını kaçırmıştı.[54] Ortaya çıkan boşluk ise "19. yüzyıldan bu yana filizlenegelmiş, Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir boy daha atmış olan Türk burjuvazisi, daha beriden de toprak ağaları" tarafından doldurulmuştu. Bu gelişmeler hem Osmanlı'dan devralınan "merkezîyetçi, otoriter, tepeden inme devlet anlayışı"nın devam etmesini sağlamış, hem de devleti elinde tutan bürokrat tabakanın "yeni yeşermiş burjuvaziye, büyük tüccar ve müteahhit grubuna, ikinci derecede olarak da devlet eliyle güçlendirilmek istenen, ama bir türlü güçlenemiyen sanayicilere, bankacılara ve nihayet toplumda hep güçlü bir sınıf olagelmiş toprak sahiplerine ve kasaba eşrafına" dayanmasına yol açmıştı. Zaten kendisi de küçük burjuva kökenli olan bürokrat tabaka, bu koşullar altında, ülke kalkınması için tek yol olarak "Batı modeli kapitalist kalkınmayı" görmüştü (1968: 18).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tek partili rejime karşı başlayan muhalefetin ise iki kaynağı vardı: "Birincisi, devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesinden şikayetçi olan toprak ağaları ile özellikle büyük tüccarlar zümresinin muhalefeti idi." Savaş yıllarında daha da zenginleşen bu sınıflar "liberal sistemin yerine devletçiliğin geçmesini savunuyorlardı." Muhalefetin ikinci kaynağı ise "savaş yıllarında daha da yoksullaşmış olan işçi sınıfı ile bütün halk sınıf ve tabakaları"ydı (TİP, 1964a: 47).

Bu muhalefetin sonunda çok partili sisteme geçmek zorunda kalınmış ve bürokrat tabakaya karşı "palazlanmış olan burjuvazi ile toprak ağalarının, kasaba eşrafının devleti doğrudan doğruya kendi ellerine geçirmeleri" çabasını temsil eden Demokrat Parti, tek parti rejiminin baskılarından bunalan halk kitlelerinin desteğini de alarak iktidara gelmişti (Boran, 1968b: 36). Komprador burjuvaziyi ve toprak ağalarını temsil eden DP döneminde ciddi bir sanayi burjuvazisi ortaya çıkmamıştı ama "üretici olmayan yerli burjuvazi" güçlenmiş, büyük toprak sahiplerinin bir kısmı da kapitalist tarım işletmeciliğine geçiş yapmışlardı. 1950-60 arası dönemdeki DP-CHP mücadelesi aslında "güçlenen şehir burjuvazisi ve burjuvalaşan büyük toprak sahipleriyle yönetici kadro, bürokrasi arasında bir iktidar mücadelesiydi"[55] (1968b: 46).

54 Aybar da benzer düşünceler ileri sürmüştür. Milli Kurtuluş Savaşında halkın, yalnızca düşman ordularına karşı değil, "bir sisteme, bir haksız dünya düzenine karşı", "emperyalizme ve sömürücülüğe karşı" savaştığını savunan Aybar, savaşın sonucunda elde edilen politik bağımsızlığın iktisadi bağımsızlıkla temellendirilememesinin nedenini, "emekçi halkımızın örgütlenmiş bir kuvvet teşkil etmemesi"ne ve "idareci kadrolarla halk arasında savaş yılları boyunca sürdürülmüş kardeşçe, dayanışma, iş birliği ve yaşama koşulları arasındaki yakınlı[ğın] savaş bitince sona er[mesine]" bağlıyor" (1968: 327-28, 602).

55 Aybar'ın DP dönemi hakkındaki değerlendirmeleri için bkz: 1988a: 33-43; 54-65. Aybar bu değerlendirmelerinde DP yönetiminin anti-demokratik yanlarına değiniyor ancak analizinde

Bu mücadele 27 Mayıs 1960'ta, bürokrasi ve "aydın" orta tabakanın, ordu eliyle, komprador burjuvaziyi ve toprak ağalarını alt etmesiyle sonuçlanmıştı. Fakat bu sonuç bir yandan da DP'nin kendi başarısızlığının ürünüydü, çünkü bu parti iktidarında "üretici olmayan yerli burjuvazi –ticaret, emlak spekülasyoncusu ve müteahhitler burjuvazisi– daha önceki dönemlere kıyasla hızlı bir gelişme kaydetmekle beraber, gerçek burjuvaziye, yani sanayi burjuvazisine dönüşememiş, memleketi sanayileşmeye yönelterek kalkınma yoluna sokamamıştı" (1968b: 51).

İleride değineceğimiz gibi, aslında Aybar'ın demokrasi ve sosyalizm anlayışına hiç uygun düşmeyen "tepeden inme" bir hareket olan 27 Mayıs; sosyal adalet, sosyal devlet gibi ilkeleri de içeren ilerici bir anayasa getirdiği için TİP ve bizzat Aybar tarafından sahiplenilmiş, Atatürkçü çizginin bir devamı olarak değerlendirilmişti.[56] Bu sahiplenme de kuşkusuz TİP'in kendisine meşruiyet arayışı da rol oynamıştı, ancak TİP'in meşruluğunun artık çok da sorgulanmadığı ileriki yıllarda bile Aybar –bu sıralarda bürokrasiyi tamamen egemen sınıfların ve dolayısıyla gericiliğin bir parçası olarak nitelemesine rağmen– 27 Mayıs hakkında olumsuz bir değerlendirmede bulunmamıştır.[57] Bu çerçevede Aybar'ın 1963 yerel seçimleri sırasında yayınladığı bir genelgede yer alan şu sözler basit bir "taktik"ten öte bir anlam ifade etmektedir.

> Çalışan yoksul halkımızın haklarını ve menfaatlerini savunan ve başlıca ödevi halkımızı uyarıp eğitmek olan Türkiye İşçi Partisi, tarihimizde doğru, iyi, güzel ve ileri ne yapılmışsa, hepsinin mirasçısıdır. Partimiz Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs'a yürekten bağlıdır. Çünkü Atatürk devrimleri sömürgeciliğe, sömürücülüğe milletçe karşı koyuşumuzun, milletçe politik bağımsızlığa kavuşuşumuzun ürünleridir. Çünkü 27 Mayıs, çalışan yoksul halkımızın bilinçaltında yatan Sosyal Adalet ve Demokrasi özlemini yüzeye çıkarmıştır. Adaylarımız, hatiplerimiz, propagandacılarımız Türkiye İşçi Partisi politikasının bu ana çizgisine yüzde yüz sadık kalmakla ödevlidirler (akt. Sargın, 2001a: 185).

---

sınıfsal kavramlara başvurmuyor. İktidarın 1950'de el değiştirmesini "Bey takımı, paşalar takımının önüne geçti" şeklinde tarif ediyor.

56 Şu sözler, 27 Mayıs'ın ikinci yıl dönümünü TİP adına kutlayan Aybar'a ait: "27 Mayıs Kuvayi Milliye ruhuna dönüştür. Atatürkçülüğü yeniden doğuşudur. 27 Mayıs emekçi halkımızın tarih sahnesine bilinçle çıkma yolundaki çabasının ileri bir merhalesidir" (1963c: 4). Aybar'ın iki yıl sonraki 27 Mayıs mesajı da benzer temalara sahipti: "27 Mayıs, devrimcilik; köklü dönüşümlerle sömürücü, gerici ekonomik ve sosyal düzenden bir an önce sıyrılma, uygar toplumlara yetişme azmimizdir. 27 Mayıs, planlı ekonomidir; kapitalist olmıyan yoldan kalkınmadır. …" (1965a: 24).

57 Aybar, 1988'de yayınladığı kitabında "27 Mayıs darbesi"ni, Türkiye'yi çok tehlikeli bir sürece sokan ilk adım olarak değerlendirir: askerî darbeler zincirini başlatmıştır 27 Mayıs. Ama yine de "demokratik gelişmelere açık bir ortamın belirmesine" yol açan 27 Mayıs'a ilişkin olumsuz değerlendirmelerde de bulunmaz pek (1988a: 71-73).

TİP'liler, tıpkı Kurtuluş Savaşı'nı olduğu gibi zaman zaman 27 Mayıs'ı da hayli abartılı değerlendiriyorlardı. Aybar ve Boran'ın Milli Mücadelenin anti-kapitalist niteliği konusundaki değerlendirmelerine değinmiştik; şu alıntı da 1965 tarihli *Sosyal Adalet* dergisinden: "27 Mayıs'ı izleyen günlerde bankalardaki özel kasaların açıldığını, bankalardaki mevduatın çekilmesinin önlendiğini, servet beyanı usulünün konulduğunu ve nihayet pek çok kimsenin haksız mal iktisabı iddiasıyla mahkemelere sevk edildiklerini görüyoruz. Bütün bu hareketlerin kapitalizme karşı olduğunda hiç şüphe yoktur" (*Sosyal Adalet*, 1965a). Bu abartılı değerlendirmeler, ancak 1965-66 dönemecinden sonra, yani partinin meşruiyet sorunu çözüldükten ve ülkede Marksizm ve sosyalizm hakkında tartışmalar daha açıktan yapılabilir hale geldikten sonra yavaş yavaş sona erecektir.[58]

TİP teorisyenleri Kemalist devrimlerin ilericiliği ve Demokrat Parti'nin gericiliği konusunda Yöncülerle paralel düşünüyorlar, 27 Mayıs Anayasası'nı savunmakta da ortaklaşıyorlardı, ama anlaşamadıkları önemli noktalar da vardı. Evet, DP, komprador burjuvazi ve toprak ağalarının iktidarını temsil eden gerici ve halk karşıtı bir partiydi ama, TİP'lilere göre yine de bu partinin serbest seçimlerle iktidara gelmesi Türkiye'nin demokrasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktası, hatta "politik anlamda devrimci bir davranıştı." Çünkü "CHP'nin iktidardan halkın oyu ile düşmüş olması, … halk kitlelerinin politik bilinçlenmesinin ilk etkin belirtisi, otoriter, tepeden inme devlet şekline karşı ilk direnişiydi" (Boran, 1968b: 44). Aybar da benzer görüşleri sık sık dile getirmişti. Yöncüler ise çok partili demokrasiye inanmadıkları için TİP'in bu yöndeki değerlendirmelerine karşı çıkıyorlar, bu görüşleri halk dalkavukluğu olarak nitelendiriyorlardı. Benzer şekilde 27 Mayıs'ın doğurduğu sonuçları, özellikle de yeni anayasayı demokrasi açısından olumlu ve ilerici bulan TİP'liler buna rağmen, bu yolun ikinci bir kez tekrarlanma şansı olmadığını düşünüyor ve ordudan yeni bir "ihtilal" bekleyenleri eleştiriyordu. Oysa YDH, özellikle de 1965 seçimlerinden sonra, "cici demokrasi" adını verdiği rejimde halkoyuyla iktidara gelmenin kısa dönemde mümkün olmadığını düşünüyor ve bütün planlarını ikinci bir 27 Mayıs'a göre kurguluyordu. Bu konuda TİP ve YDH arasında sık sık polemikler yaşanıyordu.

27 Mayıs'ı eleştirmemekle birlikte, böyle bir hareketin bir kez daha tekrarlanamayacağına, tekrarlansa da bunun demokrasi ve sınıf mücadelesi açısından olumlu sonuçlanmayacağına inanan TİP'liler, 27 Mayıs Anayasası'na ise tereddütsüz bir biçimde sahip çıkıyorlardı. Öyle ki Şükran

58 Örneğin 1969 yılında *Emek* dergisinde yapılan bir değerlendirmede, 1961 Anayasası'na yine sahip çıkılmakla birlikte, 27 Mayıs hareketinin ülkenin ekonomik düzeninde hiçbir temel değişikliğe yol açmadığı, 1960'tan önceki ekonomik gelişme doğrultusunun 27 Mayıs'tan sonra da aynen devam ettiği belirtilmekteydi (EMEK, 1969a).

Kurdakul'un deyimiyle (2003: 95) TİP'in "ilk kuruluş evresinin temel ilkesi, 1961 Anayasası'nın eksiksiz ve tastamam uygulanmasıdır" denilebilirdi. Partinin henüz sosyalizmin açıktan propagandasını yapmadığı, hatta bu sözcüğü kullanmaktan özenle kaçındığı ilk yıllarda, anayasa, demokrasinin ve bu arada TİP'in varlık güvencesi olarak görülüyordu. Aybar, parti politikası açısından bu ilk dönemde yapılması gereken işleri şöyle belirlemişti:

> … tarihimizin bu döneminde, Anayasanın hâkim kılınmasını, demokratik düzenin kök salıp yerleşmesini, Atatürkçülüğe günümüz şartlarına göre yeni bir öz kazandırılmasını, işçi sınıfımızla kaynaşmış halkımızın, hakları, hürriyetleri, gerçek menfaatleri konusunda, dünyada olup bitenler konusunda uyarılıp eğitilmesini, aydınların da bu temaslar sonucunda uyanmasını, yurt gerçeklerini öğrenip aydın sıfatına hak kazanmalarını, asıl gerçekleştirilmesi gereken işler olarak görüyorum (1963b: 8).

Gerçekten de bu dönem partinin propaganda çalışmalarının merkezinde 27 Mayıs Anayasası'nı savunulması vardı ve bu anayasanın "eksiksiz ve tastamam uygulanması" için mücadele ediliyordu. 1963 Mart'ında yayınlanmaya başlanan *Sosyal Adalet* dergisi bunu amaç edinmişti. İkinci sayısındaki sunuş yazısında şöyle deniyordu: "Bu sayımızın ağırlığı gene Anayasanın savunulması ve gerçek bir demokrasinin yerleşmesi savaşında toplanıyor. … Anayasanın tam uygulanmasını demokratik savaşın başında gören bizler, buna birinci ilkemiz olarak bütün sayılarımızda bağlı kalacağız"[59] (*Sosyal Adalet*, 1963a: 2).

Aybar başta olmak üzere TİP yöneticileri, 1961 Anayasasını, sola, hatta sosyalizme açık ve sağa kapalı bir anayasa olarak yorumluyorlardı. Bunda partinin meşruiyetini kabul ettirme kaygısı da bir rol oynuyordu kuşkusuz. Fakat TİP'lilerin 1961-71 döneminin her anında anayasanın "eksiksiz ve tastamam uygulanmasında" ısrar etmeleri sadece bu kaygıyla açıklana-

59 Aybar, Anayasa'nın savunulması işini o kadar önemsiyordu ki, *Sosyal Adalet*'in ilk sayısının çıkışından yaklaşık iki ay sonra Gaziantep'te yapılan TİP GYK toplantısında, "Anayasayı yıkıcı faaliyetler konusunda" uyanık olunmasını isteyen bir konuşma yapmıştı. Aybar, "yabancı bir devlet hesabına veya dışarıdan emir alarak hareket edenler veya zor kullanarak iktidara geçmek ve demokratik, sosyal Anayasa rejimini devirmek veya tatil etmek amacında olanlar hakkında" yeni yasalar çıkarılmasını istiyordu, hatta bu konuda bizzat TİP'in bir yasa teklifi vereceğini söylemişti. Bu konuda emniyet teşkilatının bilgi seviyesinin yükseltilmesi de önemliydi (1968: 282-83). Aybar'ın bu konuşması bir yanıyla o günlerde TİP'e yönelik saldırıların artmasıyla açıklanabilir. Gerçekten de bu konuşmanın yapıldığı günden bir gün önce Adana'da yapılan bir parti toplantısı basılmak istenmiş, başarılı olamayan saldırganlar Gaziantep toplantısını da engellemeye çalışmışlardı. 1963 yılının başlarında Meclis'te de "Komünizmle Mücadele Komisyonu" kurulmuştu. Aybar, uğradıkları her türlü saldırıya karşı "Anayasanın esas koruyucusu biziz" mesajı vermek istiyordu. Fakat Aybar'ın 1961 Anayasası'nı savunma mücadelesi meşruiyet arama kaygısının çok ötesindeydi. Aşağıdan yukarı örgütlenerek ve seçimler yoluyla iktidara gelmeyi temel strateji olarak benimseyen Aybar, anayasanın bu hedefle çelişmediğine, hatta TİP'in yapacağı "köklü reformların" da bu anayasa ile mümkün olduğuna samimi olarak inanıyordu.

maz. Seçimler yoluyla iktidara gelmeyi hedefleyen yasal bir parti için bu anayasanın savunulması, taktik kaygıların ötesinde, çok anlaşılabilir bir durumdu. Kaldı ki TİP anayasaya, sadece kendisinin varlığını güvenceye alan bir koruma kalkanı olarak da bakmıyordu. TİP'in varlığı ve yaşaması da, tersinden, anayasanın öngördüğü reformların gerçekleştirilebilmesi için zorunluydu. Bu sav, parti programında da ifadesini bulmuştu.

> Anayasa'mızın gerçekten uygulanması, Türkiye İşçi Partisi'nin varlığını zorunlu kılar. Çünkü Anayasa'da yazılı temel haklar, sosyal ve ekonomik haklar, ancak böyle bir partinin etkin varlığı halinde kağıt üzerinde kalan formüller olmaktan kurtulup emekçi yurttaşın yararlandığı canlı, uygulanan kurallar biçimini alır. Sosyal sınıflar arasında bir denge rejimi demek olan DEMOKRASİ, ancak bu takdirde boş bir söz olmaktan çıkar. (TİP, 1964a: 60)

1965'ten itibaren sosyalist bir parti olduğunu açıkça deklare etmeye başlayan TİP, yine ısrarla 27 Mayıs Anayasası'nın sosyalizme açık olduğunu, seçimler yoluyla iktidara gelmeyi savunan bir sosyalist partinin bu çerçevede son derece meşru olduğunu savunuyordu. TİP'in iktidarında gerçekleştirmeyi öngördüğü "köklü reformlar" da bu anayasanın çerçevesi içindeydi.[60] Bu görüş sadece Aybar'ın çizgisine mahsus da değildi. TİP içindeki bütün eğilimler anayasaya benzer gerekçelerle sahip çıkıyorlardı. Örneğin Behice Boran, "… Ve nihayet Türk Anayasası, sosyalist bir partinin seçimler yoluyla iktidara gelmesine ve geldikten sonra ülkeyi sosyalizme götürecek bir rotaya oturtmasına açık olan bir anayasadır" diye yazmıştı (1968b: 145). 1969'da, Aybar yönetimine muhalif olan ve daha "ortodoks" bir çizgiyi savunanların çıkardığı *Emek* dergisinde de benzer tezler savunulmuştu (Soysal, 1969; Boran, 1969a). 12 Mart'a doğru gidilen günlerde de, ekonomik ve siyasi bunalımın derinleştiğini ve faşizm tehlikesinin güncellik kazandığını gözleyen TİP'liler, bu kez hem kendi varlıklarını hem de faşizme karşı varolan demokrasiyi koruyabilmek için gene anayasaya sarılacaklardı. Behice Boran, 12 Mart gerçekleştikten sonra TİP genel başkanı olarak basına verdiği bir demeçte, TİP'in "kuruluşundan beri ısrarla Anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanmasını, toplumsal reformların yapılmasını, parlamenter demokrasinin halktan yana geliştirilmesini" istediğini ve bunun için "yiğit"çe mücadele

60 1965 seçimlerinden önce *Tercüman* gazetesine bir mülakat veren Aybar, daha da ileri giderek anayasanın "demokratik sosyalizme herhangi bir sınır tanımak şöyle dursun, tam tersine böyle bir rejimin bir an önce gerçekleşmesini öngörmekte, emretmekte" olduğunu iddia etmişti. Aybar'a göre, "Daha ikinci maddesinde devletin sosyal devlet olduğunu" söyleyerek, "toprak reformu gibi; kamu yararına olan faaliyetlerin devlet eliyle işletilmesi gibi; herkese iş bulunması ve insanca yaşamasını sağlayacak bir ücret verilmesi gibi; köklü sosyal dönüşümlerin tez elden gerçekleştirilmesini emretmiş" olan Anayasa, bunları köstekleyen liberalizme karşıydı, sosyalizme değil (Aybar, 1968: 395). Seçimlerden sonraki dönemde de aynı tavrını ısrarla sürdüren Aybar'a göre, "inkâr kabul etmez" bir şekilde sosyalizme açık bir belge olan anayasayı savunmak "yüzde yüz devrimci bir hareketti" (Aybar, 1968: 481).

verdiğini hatırlatacak ve mevcut bunalımın tek nedeni olarak da yine anayasanın uygulanmamış olmasını gösterecekti (Boran, 1971a).

TİP'in, ideolojik açıdan Yön Hareketi'yle kesiştiği bir alan da, sosyalizmi milliyetçi bir vurguyla savunması ve ulusal bağımsızlık konusunda hassas olmasıydı. Yön Hareketi'ninki gibi TİP'in milliyetçilik anlayışı da elbette ırkçı ya da şoven bir motif taşımıyordu; anti-emperyalizm temelinde anlamlandırılmıştı: "Türk milliyetçiliği, yüzyıllardır bir yarı sömürge olarak yaşamış halkımızın yabancı boyunduruğuna, sömürgeciliğine ve sömürücülüğe karşı tepkisinin ideolojik planda ifadesidir" (TİP, 1964a:79). Programda, milliyetçilik ilkesinin ırkçı ve şoven yorumlara yol açmaması için özel bir dikkat gösterilmişti ama, yaklaşık yedi yıl sonra "Türkiye'nin doğusunda Kürt halkı yaşamaktadır" dediği için kapatılacak olan TİP, henüz "Türk" kavramını sorgulamaktan yana değildi. Bu konuda 1961 Anayasası'nın çizdiği çerçeveyi benimsemişti: "Türk milliyetçiliği, ırkçılık ve ona bağlanan bütün gerici, tutucu görüş ve sonuçları kesinlikle reddeder. Türkiye Cumhuriyeti'ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkesi Türk sayar ve yurttaşlar arasında din, dil, ırk, mezhep ayrımı ve eşitsizlik gözetmez" (1964a: 80)[61]

Yine tıpkı Yöncülerin yaptığı gibi, TİP'liler de 1960'larda verilen siyasal mücadeleyi İkinci Kurtuluş Savaşı olarak adlandırıyor, bazen "milli cephe" çağrısı bile yapıyorlardı.[62] Özellikle 1964 yılından itibaren Kıbrıs olayları vesilesiyle canlanan milliyetçilik karşısında TİP'in söylemindeki milliyetçi tonlar yoğunlaşmıştı.[63] Yalnız, daha önce de belirttiğimiz üzere TİP'liler 1965'ten sonra "sosyalizm" sözünü daha rahat kullanmaya başlayınca, İkinci Kurtuluş Savaşı mücadelesinin sosyalist mücadeleden ayrı düşünülemeyeceğini de parti stratejisinin özgün bir yanı olarak öne çıkarmaya başladılar. MDD'ci tezlere karşı sosyalist devrim stratejisinin şekillenmeye başladığı bu dönemde, "önce milli kurtuluş savaşının bütün milli sınıfların katılacağı bir mücadeleyle başarıya ulaştırılması, ardından işçi sınıfı öncülüğünde sosyalist mücadele verilmesi" şeklinde özetlenebilecek olan aşamacı tezler TİP tarafından kabul görmüyordu. İkinci Kurtuluş Savaşı ya da Milli Kurtuluş Savaşı deyimleri kullanılmakla birlikte, bu savaşın sadece dışarıdaki emperyalizme karşı değil, aynı zamanda onun içerdeki iş birlikçilerine,

61 Üstelik bu alıntıdaki "… herkesi Türk sayar…" biçimindeki ibare, programın biraz yukarısında daha keskin bir şekilde ifade edilmişti: "Türk Devleti'ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" (1964a: 79).

62 Bkz: Naci, 1963a; Buri, 1963; Aybar, 1965b; Başaran, 1966.

63 1967 yılının sonlarında Demirel hükümeti Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak TBMM'den savaş yetkisi istediğinde TİP milletvekillerinin olumlu oy kullanması, üstelik de Aybar'ın 10 Aralık 1967 tarihindeki Ankara İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada (1968: 614-624) neden hâlâ bu yetkinin kullanılmadığını sorması, Ünlü'nün de dikkat çektiği gibi (2002: 247), TİP'in bir sosyalist parti olarak milliyetçi rüzgarlardan fazlaca etkilendiğini göstermektedir.

bu anlamda yerli burjuvaziye de karşı olduğu titizlikle vurgulanıyordu.[64] 1960'lı yıllarda Türkiye'de ve dünyada esen milliyetçi rüzgârlardan etkilenen TİP'liler, yine tıpkı Yöncülerde olduğu gibi milliyetçilikle sosyalizmi uzlaştırma çabasının bir ürünü olarak "gerçek milliyetçiler sosyalistlerdir" tezini de sahiplenmişlerdi.[65]

"Ulusal bağımsızlık", Mehmet Ali Aybar'ın siyasal yaşamı boyunca en çok işlediği ve en çok önem verdiği konulardan biriydi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'nin Amerikancı kampa sokulmasına ısrarla karşı çıkmış, Truman doktrininin ilanından kısa bir süre sonra yazdığı bir yazıda, "Tarihimizin en kritik anlarından birini yaşıyoruz: İstiklalimiz tehlikededir. Ve işin korkunç tarafı şudur ki, istiklalimize kastedenler bu sefer ordularla değil de, bir yardım teklifinin yaldızlı paravanası arkasına gizlenerek üzerimize yürüdükleri için, Türk milleti kuşkulanmıyor" uyarısında bulunmuştu. Aybar'a göre bu doktrin uyarınca Türkiye'ye verilmesi planlanan Amerikan yardımları "bedelini er geç kanımızla ödeyeceğimiz bir esaret zinciri"nden başka bir şey değildi (1968: 97). Aybar'ın bu tutumu sosyalist bir aydın için sıradan bulunabilir ama zaten onun esas ayırt edici yönü, Amerikan emperyalizmine karşı çıkması değil, Sovyetler Birliği'ni de çok sert eleştirebilmesiydi. Bu, TKP çizgisinde olsun olmasın, o zamanın sosyalist aydınları arasında sık rastlanan bir tutum değildi. Aybar, sadece ulusal bağımsızlık konusunda çok hassas olduğu için değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ndeki sosyalist düzene de mesafeli yaklaştığı için "Ne Sovyet peykliği, ne Amerikan köleliği" sloganını rahatlıkla kullanabiliyordu (1968: 119, 334). Gerçekten de Aybar, daha 1940'lı yılların ortalarında Sovyetler Birliği'nin "dahilde de, hariçte de totaliter bir siyaset" gütmekte olduğunu (akt. Ünlü, 2002: 68), kendisinin ise gerçek bir hürriyet rejimi olarak "fertçi bir sosyalizm" tahayyül ettiğini yazıyordu. Aybar'a göre, "Sovyetizm, sosyalizmin gerçekleşen bir şeklidir; fakat gerçekleşebilecek tek şekli değildir. Sosyalizme dayanan başka idare şekilleri de bulunabilir"[66] (1968: 78).

64 Bkz: Aybar, 1968: 498-503; 1968: 504-510.

65 "Sosyalizmin milliyetçi olmadığı iddiası XIX. yüzyılda yaşayan kapitalist ve emperyalistlerin milletlerin uyanmasını önleyebilmek umuduyla ortaya attıkları ve artık foyası tamamiyle ortaya çıkmış bir iddiadır. Türk halkına saygısı olmayanlar ve onu geçen yüzyılın uykusu içinde görenler, sosyalistler milliyetçi değildir, onlar milleti sınıflara bölerler, diyerek suları bulandırmak istiyorlar. … Bu baylar sınıf gerçeğini, halkın gözünden saklayarak emekçi sınıfların devlet yönetiminde söz ve karar sahibi olmasını önlemek çabasındadırlar. Çağımızda milliyetçi olmak, özellikle geri kalmış memleketlerde ancak ve ancak sosyalist olmakla mümkündür" (Aybar, 1968: 563).

66 Fakat Aybar'ın bu yıllarda tamamen anti-Sovyetik bir tutum almadığını da belirtmek gerekir. 1950 yılında Cumhurbaşkanı İnönü'ye hakaretten yargılandığı bir davada yapmış olduğu savunmada Sovyetler Birliği'nin emperyalist bir ülke olarak değerlendirilmesine karşı çıkmıştır: "Sosyalist bir devletin, planlı ekonomi düzeniyle idare olunan bir memleketin, yani inhisarcı sermaye çevrelerini tasfiye etmiş bir milletin, başka milletleri sömürmesine ne pratikte, ne de teoride imkân vardır. Hele üstelik bu memleket Sovyetler Birliği gibi, yeryüzünün bilinen bütün maden ve hammaddelerine bol bol malik olursa…" (Aybar, 2003: 105). Aynı yerde Aybar, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'den haksız isteklerde bulunduğu yolun-

Aybar, 1940'lardaki Sovyet sosyalizmine eleştirel yaklaşımını ve "fertçi sosyalizm" anlayışını, 1960'larda daha bütünlüklü ve sistematik bir hale getirecektir. "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "güleryüzlü sosyalizm", "hürriyetçi sosyalizm" gibi adlar altında Sovyet modelinden farklı bir sosyalizm anlayışı geliştirmeye çalışan Aybar'ın bu tutumu, daha önce de belirttiğimiz gibi 1968 yılında TİP içinde önce sert tartışmalara sonra da bölünmeye yol açacaktır.

Sosyalist teorinin sadece kapitalist toplumların sosyalizme geçişi ile ilgili genel doğruları gösterdiğini, ama her ülkede sosyalizmin nasıl kurulacağının bu genel teoriye göre belirlenemeyeceğini düşünen Aybar, "Türk sosyalizminin KİTABINI, (a) dan (z) ye kadar, her günkü mücadelemizle, bizler yani Türkiye İşçi Partililer hep beraber yazacağız" diyordu (1968: 479, 667). Bu anlamda parti içinde klasik Marksist eserlerin okunmasına da tereddütle yaklaşıyordu. Marx'ın ve Lenin'in kitaplarının okunmasının özellikle gençleri yanlış yollara sürükleyeceği kanaatindeydi. "Türkiye sosyalizmi, teori ve eylem olarak Türkiye İşçi Partisi'nin milli bağımsızlık, emekçi halkımızın horlanma ve sömürülmeden kurtulması, anayasanın eksiksiz tastamam uygulanması yolunda beş yıldır vermekte olduğu mücadele ile kurulmakta"ydı[67] (1968: 504). "Türkiye sosyalizmi"nin üç temel özelliği vardı Aybar'a göre: Bir kere, Amerikan emperyalizminin boyunduruğunda yaşamak emekçi sınıf

daki iddiaların da gerçek dışı olduğunu ileri sürmüştü. Ona göre CHP bu iddiaları, Türkiye'yi ABD'ye yaklaştırmak için ortaya atmıştı. Ancak Aybar'ın bu son görüşü daha önceki yazdıklarıyla açıkça çelişmekteydi. Örneğin 1947 yılında "Nedeni ve kaynağı ne olursa olsun son zamanlarda Sovyetler bize düşman bir tavır takınmışlardır: Bazı şark illerimizi istiyorlar, Boğazlarda üsler istiyorlar" diye yazmıştı (1968: 102). Ünlü (2002: 134), Aybar'ın Sovyetler Birliği konusundaki tutum değişikliğini, onun hapishanede geçirdiği süre içinde (Aybar 1949 sonlarından 1950 ortalarına kadar cezaevindeydi) okuduğu kitaplardan ve kurduğu arkadaşlıklardan etkilenmiş olma ihtimaline bağlıyor. Bizce, bu süre içinde Aybar'ın doğrudan TKP'ye yakınlaşmış olma ihtimali de vardır. 1949 Kasım'ında TKP'liler tarafından çıkarılmaya başlayan *Nuhun Gemisi* adlı mizah dergisinde (bu sıralarda cezaevinde olan) Aybar'ın yazıları yayınlanmıştı (Sargın, 2001a: 40). Ayrıca Sargın, üstü kapalı bir dille de olsa Aybar'ın 1940'ların sonundan itibaren TKP ile (daha doğrusu Zeki Baştımar ile) –partiyle ilgili bazı raporlar yazacak kadar– yakın bir ilişki içinde olduğunu anlatmaktadır (2001a: 45-49). Yine Sargın (2001a; 417) ve Kanbolat (1979: 34-35), Aybar'ın, TİP'in ilk yıllarında eski TKP'lilerle yakın ilişki içinde olduğunu belirtiyorlar. Çelenk de (2003: 146-147), bazı tanıklıklara dayanarak Aybar'ın belli bir dönem TKP'li olduğunu ileri sürmüştür. Aybar, 1960'ların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği konusundaki eleştirilerine geri dönecek, hatta giderek anti-Sovyet bir çizgiyi benimseyecektir. Bunda da sanırız hem Aybar'ın ulusal bağımsızlık konusundaki hassasiyeti hem de TİP'in TKP çizgisinden bağımsızlığını vurgulama gayreti rol oynamıştır. Ayrıca, SBKP'nin 1956'daki XX. Kongresi'nde Stalin döneminin ağır biçimde eleştirilmesi Aybar'ı etkilemiş olmalı. 1968 yılındaki bir konuşmasında şöyle diyecekti: "Arkadaşlar, benim yaşımda olanlar bilirler aranızda, polis devletinin Sovyetler Birliği'nde işlediği cinayetleri biz hep kapitalist dünyanın, burjuvalarının uydurması olarak telakki ettik. Dedik ki, yalan söylüyor bu namussuzlar, dedik; bir tek sosyalist memleket böyle bir iş yapar mı hiç, yalandır. Hâlbuki son zamanlarda bizzat kendi açıklamalarından sonra, 1956'daki 20. Kongre'deki açıklamalardan sonra, bunların yalan olmadığı ortaya çıktı. Nitekim mahkûm edilmiş, katledilmiş, öldürülmüş, hiçbir mahkeme kararı olmadan karanlıklarda kurşuna dizilivermiş Bolşeviklerin, çok namuslu, işçi sınıfının yiğit öncüleri olduğu ifade edilerek iade-i itibar ettiklerine şahit olduk" (akt. Sargın: 2001b: 667)

67 "Sosyalizmin Türkiye'ye özgü tarih koşulları içindeki uygulanışına ve bu koşullarla, bu koşullar içindeki uygulanışının teoride değerlendirilmesinden meydana gelen Türkiye'ye özgü sosyalist teori-eylem sistemine Türkiye sosyalizmi adını veriyoruz" (Aybar, 1968: 504).

ve tabakalar arasındaki çelişkileri iyice yumuşattığı için Türkiye'de "sosyalizmi kuracak olan iktidar, bir tek emekçi sınıfın iktidarı olmayacak, bütün emekçi sınıf ve tabakaların demokratik iktidarı olacaktı." İkincisi, Türkiye sosyalizmi kesinlikle aşağıdan yukarıya bir hareket olacak, tepeden inmeciliği kesinlikle reddedecekti ki bu zaten birinci özelliğin doğal bir sonucuydu. Türkiye sosyalizminin üçüncü özelliği ise "kıskançlıkla istiklalci olması"ydı (1968: 611-12).

Sürekli olarak devletin ve toplumun özgün yanlarına vurgu yapan Aybar'a göre Türkiye'de emek-sermaye çelişkisi de Batı toplumlarından farklı özellikler gösteriyordu;[68] örneğin bizde bürokrasi egemen sınıfın çok önemli bir koluydu ve bu nedenle "ceberut devlet"e karşı mücadele özel bir önem taşıyordu. Ayrıca halk sadece emek sömürüsünden dolayı ezilmiyor; yüzyıllardır "Bey takımı"nın her türlü baskısı altında bunalıyor ve "horlanıyordu." Bu nedenle sosyalist mücadelede sadece sömürüye, sadece "ekonomik altyapıya" ilişkin sorunlara odaklanmak yetersizdi, sosyalizmin "hürriyetçi" yönünün ön plana çıkarılması da en az onun kadar önemliydi.

Aybar'ın "hürriyetçi sosyalizm" anlayışını bu kadar ön plana çıkarmak istemesinin diğer yanında ise, Sovyet sosyalizmini totaliter ve baskıcı bulması yatıyordu. Daha 1940'larda kendisinin özgürlükçü ve "fertçi" bir sosyalizmden yana olduğunu ortaya koymuş olan Aybar, TİP genel başkanlığı döneminde de bu anlayışını sürdürmüş, özellikle Çekoslovakya'nın işgalinden sonra bu temaları ön plana çıkarmaya başlamıştı.[69] Sosyalizmin birinci amacı somut insanın, "ferdin" özgürlüğü ve mutluluğuydu Aybar'a göre.

---

68 Emek-sermaye çelişkisinin evrensel bir gerçek olduğunu ve daha ileri bir sosyal rejime geçişte bu çelişkinin belirleyici olduğunu kabul ediyordu Aybar. Fakat toplumların içinde bulundukları şartlara göre bu durumun çeşitli istisnaları da olabilirdi: "Ancak üst yapıya dair etkenler de, niteliklerine göre, kâh bu gelişmeyi hızlandırırlar, kâh geciktirirler. Hatta bazı toplumlarda, belirli bir süre, bu üst yapı etkenleri sanki temel etkenmiş gibi ağır basabilir. Bundan dolayı bunların iyice tespit edilip doğru değerlendirilmesi şarttır. Örneğin işçi sınıfının henüz sınıf bilincine ulaş[ma]mış, örgütlenmemiş olması ya da kapitalizmin ideolojisini benimseyerek örgütlenmiş bulunması; buna karşılık örneğin köylerde dar boğazların teşekkül etmiş ve köylüyü devrimci bir ortama getirmiş olması; tutucu batıl inançların halk arasındaki yaygınlık derecesi; emperyalizme karşı milli kurtuluş savaşı vermiş olup olmamak; bizim gibi böyle bir savaşta zafere ulaştıktan sonra yeniden emperyalizmin boyunduruğuna düşmüş olmak; halkın demokratik haklara sahip çıkması, ya da halktan yana bir Anayasa'nın yürürlükte bulunması gibi her toplumun kendi tarihinden gelen birtakım etkenler hesaba katılmadan sosyalizmi kurmak mümkün değildir. Sosyalizmi kurmak için hazır reçeteler yoktur. Genel kanun ve prensiplerden hareket ederek her toplum kendi sosyalizmini yaratmak zorundadır" (1968: 610-11).

69 Hürriyetçi sosyalizm hakkındaki şu cümleler Aybar'ın 28 Eylül 1968 tarihli TİP GYK toplantısında yaptığı konuşmadan: "TİP'in sosyalizmi hürriyetçidir. Hürriyetçi Sosyalizm bizimkisi. Bunu üzerine basa basa açıklamalıyız. Halkımıza sosyalizmi sevdirmek için, hürriyetçi olmayan sosyalist rejimlerle aramızda sosyalizm anlayışı bakımından önemli farklar bulunduğunu belirtmek zorundayız. Kaldı ki, hürriyetçiliğin vurgulanması, sosyalizmin gerçek yüzünü ortaya koymak için de gereklidir. Marx'ın 'yabancılaşma' teorisi, insanın kendisiyle yabancılaşmasını anlatırken, aynı zamanda 'kurtuluşun' hürriyetçi bir düzende olduğunu da ortaya koymuyor mu? Bütün bunlardan dolayı, sosyalizmin hürriyetçiliğini her vesileyle ve üzerine basa basa belirteceğiz. … Başından sonuna kadar, tüzüğün ilk cümlesinden programın son cümlesine kadar TİP'in sosyalizmi … ferdi gaye bilen, hürriyetçi olan bir sosyalizmdir" (Aybar, 1988c: 47).

Aybar'ın bu türden yaklaşımları parti içinde 1968 ortalarına kadar pek bir sorun yaratmamıştı. Aybar'ın yazı ve konuşmalarında kullandığı "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "güleryüzlü sosyalizm", "hürriyetçi sosyalizm" kavramlarına itiraz eden olmamıştı. Hatta Behice Boran da dâhil olmak üzere partinin önde gelen yönetici ve teorisyenlerinin yazı ve konuşmalarında da "Türkiye'ye özgü sosyalizm" gibi kavramlar kullanılıyordu. Örneğin Boran, 1968 Mayıs'ında yayınlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabında "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ya da "Türkiye'ye özgü sosyalist yol" deyimini hem de birkaç ayrı yerde kullanmıştı (Boran, 1968: 60, 78, 134). Fakat, daha önce de değindiğimiz gibi, Çekoslovakya olaylarından sonra Aybar'ın Sovyetler Birliği'ne karşı bir tutum alması ve bu karşıtlığını işgali kınamanın ötesinde Sovyet sosyalizmi eleştirisine dönüştürmesi, üstelik de bu türden görüşlerini her ortamda ve çok sık tekrarlaması parti yöneticileri arasında rahatsızlık yaratacaktı. Aybar'a karşı ortaya çıkan muhalefet kanadı, bu türden kavramların çok fazla ön plana çıkarılmasını bir kere zamanlama açısından yanlış buluyor, bunun taktiksel bir hata olduğunu düşünüyordu. Behice Boran, 1968 Eylül'ünde yapılan TİP GYK toplantısında –ki bu toplantı tartışmanın ilk alevlendiği yerdi– kaygılarını şöyle dile getirmişti: "… şimdi bu hürriyetçi sosyalizm tabirini kullanmak, şu şekilde yorumlanacak karşı taraftan. Sanki şimdiye kadar demokratik yol taraftarı, demokratik hak ve hürriyetler taraftarı değildik. Despot bir yol, bir usul düşünüyorduk da şimdi, hele Çekoslovakya hadiselerinden sonra, böyle zor duruma düştük, kuyruğumuz sıkıştı, onun için bunu böyle kullanıyoruz … Bir de başka bir durum yaratacak. Ya, işte parti şimdiye kadar hürriyet taraftarı filan değildi de, şimdi bunu söylemek lüzumunu duydu diye karşı taraf bunu yorumlayacak; yahut Parti'de böyle hürriyet, demokratik yol taraftarı olmayan taraflar var da Başkan ona karşı çıkıyor, diye yorumlayacak…" Ancak tek sorun bu değildi. Boran'a göre, "hürriyetçi sosyalizm" demek, bir yerde "esas model olarak bir de hürriyetçi olmayan sosyalizm" var demek anlamına geliyordu ki, asıl tehlike de buydu. "Halbuki sosyalizmin temel modeli bir tane"ydi ve "hürriyetçilik onun içinde mündemiç"ti[70] (akt., Sargın, 2001b: 671-72).

70 Boran bu düşüncelerinde yalnız değildi. Zaten kısa süre sonra ünlü "beşli önerge" verilecek ve ardından yapılan III. Büyük Kongre'ye de bu konuyla ilgili tartışmalar damga vuracaktı. Önergenin imzacılarından Sadun Aren kongredeki konuşmasında "hürriyetçi sosyalizm" deyimine karşı çıkarken konunun felsefi yönüne de dikkat çekmişti: Hürriyetçi sosyalizm, yani hürriyete öncelik vermek, insan mücadeleleri, hürriyet mücadeleleri tarihidir demek, ne demek oluyor? Hürriyet diye bir ideal var. … Biz öyle bir düzen kuracağız ki, bu hürriyete uygun olacak. Bu materyalist felsefenin, maddeci felsefenin tersi olan bir felsefedir. Sosyalizme aykırı olan bir felsefedir. İşi tersinden almaktır. Halbuki biz diyoruz ki, bir düzen kurarız, düzen kendisinin hürriyet ideallerini yaratır. Meseleleri çözersiniz, o çözülen meselelerden hürriyet çıkar; yoksa ben falan hürriyetleri elde edeceğim diye ona göre düzen kurulmaz" (akt., Sargın, 2001b: 704). Önergecilerden Şaban Erik de "hürriyetçi sosyalizm" deyimine karşı çıkışını benzer biçimde gerekçelendirmişti: "Şu halde mesele nedir? Mesele şudur ve çok önemlidir. Sosyalizmi hürriyetçi sosyalizm, esaretçi sosyalizm gibi dallara ayırmak hatadır. Hürriyet, sosyalizmin kendinde vardır, şeklinde değil. Sosyalizm sosyalizmdir; hiçbir sıfat götürmez.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, sosyalizmin içeriğine dair olarak TİP'liler arasında ortaya çıkan bu tartışmalar partiyi bölünmeye götürmüş ve partinin önemli ölçüde güç kaybetmesine neden olmuştu ama partinin iktidar stratejisini doğrudan etkilememişti. MDD stratejisine karşı olmak ve sosyalist devrimi savunmak açısından Aybar ile Aren-Boran grubu arasında bir fark yoktu. Yine her iki taraf da sosyalist devrimi, TİP'in seçimleri kazanarak iktidarı alması şeklinde yorumluyorlardı. İleride değineceğimiz üzere, egemen güçlerin buna izin verip vermeyeceği konusunda bazı tereddütler vardı ama, o konjonktürde başka bir alternatif görünmüyordu TİP'lilere.[71]

Türkiye İşçi Partisi'ne Göre Toplumsal Sınıf ve Tabakalar

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 12 sendikacı tarafından kurulmasına rağmen Türkiye İşçi Partisi'nin ilk tüzük ve programında "sınıf" ve "sınıf mücadelesi" kavramlarına yer verilmemişti. Aybar genel başkan olduktan sonra hazırlanan yeni tüzükte ise TİP kendisini, "işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların … siyasi teşkilatı" olarak tanımlamış (Sargın, 2001a: 92, 153), böylece bir sınıf partisi olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Yeni tüzükte Türkiye'nin çağdaşlaşma ve kalkınma mücadelesinin aynı zamanda bir "sınıf mücadelesi" sorunu olduğu da –bu kavrama yer verilmemekle birlikte– dolaylı biçimde ifade edilmişti. TİP, "işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz sahibi olmalarını" sağlamaya çalışırken aynı zamanda "büyük toprak sahiplerinin ve şehirli büyük sermayecilerin, demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyan, zararlı nüfuz ve hâkimiyetlerini" de önleyecekti (TİP, 1971a: 4). Görüldüğü üzere büyük toprak sahipleri ve büyük burjuvazi açıkça kalkınmanın önündeki engeller olarak görülüyor, dolayısıyla da hasım kuvvetler olarak kabul ediliyordu.

Ona birtakım sıfatlar takmaya kaktık mı, sosyalizm kendi sıfatından çıkar. Sosyalizm, bütün niteliklerini, bütün güzelliklerini, bütün iyiliklerini kendi özünden alır, kelimelerden değil" (akt., Sargın, 2001b: 706). Muhalif yöneticiler konuşmalarında "hürriyetçi sosyalizm" meselesinin yanında Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm", altyapı-üstyapı ilişkisi ve "horlanma" konularındaki görüşlerini de eleştirmişlerdi. Ayrıca Aybar'ın bu türden "teorileri" oy kaygısıyla ortaya attığına dair ortak bir düşünce vardı muhalifler arasında. İktidara anayasa çerçevesi içinde, parlamenter yoldan gelme konusunda taraflar arasında en küçük bir ihtilaf söz konusu değildi ama Aybar'ın bu meseleyi çok abarttığı, oy kaygısı nedeniyle sosyalizmin bazı temel ilkelerinden tavizler vermeye başladığı düşünülüyordu. Yine ortak bir kaygı da, Aybar'ın bu "sağ" anlayışı yüzünden partinin örgütlenme ve eğitim çalışmalarının ihmal edildiğiydi. Parti içi anlaşmazlık konusunda daha önce söz ettiğimiz kaynaklara ek olarak Aren ve Boran'ın 1968 sonlarında çıkan *Tüm* dergisindeki şu yazılarına bakılabilir: Aren, 1968a; 1968b ve Boran, 1968c; 1968d.

71 Parti içinde ya da partiye yakın çevrelerde Aybar ile Aren-Boran kanadı arasındaki bölünmede tarafsız ya da çekimser kalanlar da vardı elbette. Her iki kanada da eşit uzaklıkta olanlarda *Ant* dergisi vasıtasıyla seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Örneğin İdris Küçükömer, yöneticiler arasında "üstyapı" konusunda çıkan tartışmada her iki tarafı da haksız buluyordu. Küçükömer'e göre, "Sayın Aren üst yapı çelişkilerinin önemini hafife almış; Sayın Aybar ise bunun fantezisini yapmıştı" (1968; 1994: 156).

1964 yılında kabul edilen yeni programda toplumsal sınıfların incelenmesine oldukça geniş bir yer ayrılmıştı. Türkiye'deki sınıfsal yapı "hâkim sınıflar", "orta sınıflar" ve "Türk işçi sınıfı ve topraksız köylü" olmak üzere üç ana grupta inceleniyordu. Türkiye ekonomisinin "bütün sanayileşme çabalarına rağmen … hâkim niteliği bakımından tarımsal, geri bir ekonomi" olarak tanımlandığı program (TİP, 1964a: 28), bu tespitin doğal sonucu olarak hâkim sınıfları; büyük toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler ve mali sermaye çevreleri olarak sıralıyordu. Türkiye ekonomisi tarım ağırlıklı bir ekonomi olduğu için, ülkenin toplumsal yapısını incelemeye tarım sektöründen başlıyor ve hâkim sınıflar içinde önceliği büyük toprak sahiplerine veriyordu.[72] Programa göre tarım kesimin ekonomi içindeki ağırlığını gösteren bir diğer olgu da, Türkiye'nin dış ticaretinin de büyük ölçüde tarım ürünleri ve hammadde ihracatına dayanmasıydı. TİP'in Türkiye'nin toplumsal formasyonu ve sınıfsal dengeleri hakkındaki görüşlerini netleştirebilmek için programdaki sınıf analizine biraz daha yakından bakmak yararlı olabilir.

Programa göre, tarım kesiminde çok sayıda küçük aile işletmesi var olmakla birlikte, toprak ve toprağı işlemeye yarayan üretim araçları az sayıda aile elinde toplanmıştı ve bu da tarım kesimindeki sınıfsal kutuplaşmayı derinleştirmişti. Büyük toprak mülkiyetinde iki ayrı işletmecilik sistemi süregelmekteydi: Derebeylik kalıntısı toprak ağalığı sistemi ve kapitalist tarım işletmeciliği sistemi (TİP, 1964a: 30). Toprak ağalığı sistemi aslında derebeylik sistemine göre oldukça farklılaşmıştı, artık bu sistemde de ulusal ve uluslararası pazarlar için üretim yapılıyordu ve hukuksal bir ayrıcalık da söz konusu değildi. Ama yine de eski derebeylik sisteminden artakalmış bir nüfuza sahip olan toprak ağaları, topraklarını, ortakçılık ve benzeri derebeylik kalıntısı usullerle işlemeyi sürdürüyorlardı.

Tarımda kapitalist işletmeciliğe geçiş ise, özellikle 1948'den sonra ve büyük ölçüde devlet bütçesi ve dış yardımların büyük toprak sahipleri yararına kullanılmasıyla gerçekleşmişti. Bu geçişi sağlamak için kullanılan başlıca yöntemler şunlardı (TİP, 1964a: 32): Traktör ve biçer-döver gibi modern tarım makinelerinin bol sayıda ithali; tarım kredileri; tarım ürünlerine verilen primler ve devletin yüksek fiyat politikası. Bu politikalar sonucunda

72 Programda yer alan rakamlara göre milli gelirin % 42'sinin tarım sektörü tarafından yaratıldığı, çalışan nüfusun % 77,4'ünün tarım kesiminde çalıştığı bir ülkede bu tespitler doğal karşılanabilir. Ama tarım ve sanayi arasındaki bu oranların sanayi lehine değiştiği bir süreçte, program, bu dinamizmi göremediği için eleştirilebilir de. Nitekim, TİP'in son dönemlerinde, özellikle *Emek* dergisinde, Türkiye'de sanayileşmenin, yabancı sermayeye bağlı da olsa, 1950'lerden itibaren ciddi bir gelişme gösterdiği, buna bağlı olarak da egemen sınıflar içinde sanayicilerin ağırlıklarının arttığı vurgulanacaktır. Aslında Emek Grubu Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğunu, dolayısıyla da egemen sınıfın burjuvazi olduğunu kabul ederek parti programından önemli ölçüde ayrılacaktı. Aybar da "bürokrasi" konusunda program çizgisinin dışına çıkacaktı. Biraz aşağıda, programın çizgisini özetledikten sonra, TİP'lilerin toplumsal sınıflar konusunda zamanla programdan ayrı düştükleri hususlara da değineceğiz.

"derebeylik kalıntısı büyük toprak sahiplerinin Ortaçağ artığı tarım usullerini bırakarak modern, makineli tarıma geçmeleri hızlandırılmıştı".

Programa göre, büyük toprak sahiplerinin kapitalist işletmeciliğe geçişle birlikte dış pazarla, yabancı sermaye ve çıkar çevreleriyle daha sıkı ilişkiler kurması, bu sınıfı, "daha güçlü, daha nüfuzlu" hale getirmiş ve sonuçta da "Türkiye'nin ekonomik-sosyal hayatı tutucu kuvvetlerin nüfuzuna daha çok girmişti" (s. 33).

Türkiye İşçi Partisi programına göre Türkiye'nin egemen sınıfları içinde ikinci sırayı tüccarlar alıyordu. Sanayisi ve iç pazarı gelişmemiş Türkiye'de özellikle ithalat ve ihracat işleriyle uğraşan büyük tüccarlar "kuvvetli ve hâkim bir tabaka" oluşturuyorlardı. Hammadde ve tarım ürünleri ihraç eden bu tabaka, büyük toprak sahipleriyle yakın ilişki içindeydi. Büyük toprak mülkiyeti ile dış ticaret işlerinin aynı kişilerde toplandığı da oluyordu. "Yabancı sermaye çevrelerine dış ticaret yolu ile bağlı olan bu ithalatçı ve ihracatçı tabaka, sömürücü yabancı sermayenin Türkiye'de aracılığını ve temsilciliğini yapmakta"ydı (s. 32-33). Büyük toprak sahipleriyle ve yabancı sermayeyle iş birliği halinde olan bu tabaka, yerli sanayinin gelişmesini kendi çıkarlarına aykırı görüyor ve bu nedenle de bütün "köklü reform" girişimlerine karşı çıkıyordu.

Tüccar tabakasının iç ticaretle uğraşan kesimleri ise, iç pazarın yeteri kadar gelişmemiş olmasından dolayı ithalatçı ve ihracatçılara göre çok zayıf durumdaydılar. Bunlar küçük ve orta köylüden düşük fiyatlarla aldıkları ürünleri şehirlerde yüksek fiyattan satıyor, böylece küçük üretici ve şehirli tüketicilerin sırtından zenginleşiyorlardı. "Sosyal ve ekonomik tutumları ve zihniyetleri bakımından tüccarlar tabakasının bu grubu da, ithalatçı ve ihracatçılar gibi tutucu, hatta onlardan da gerici"ydi (s. 34).

Egemen sınıflar içinde üçüncü grubu sanayiciler oluşturuyordu. 1932-39 döneminde devlet eliyle girişilen sanayileşme çabasından sonra, 1948 yılından itibaren bu sefer özel sektör eliyle yeni bir sanayileşme hamlesi içine girilmiş, o günden beri de özel sanayi "önemli bir gelişme göstermişti." Ancak bu sanayileşme "ne hızı, ne de yapısı bakımından Türkiye'nin tam sanayileşip kalkınmasını ve ekonomik bağımsızlığa kavuşmasını sağlayacak nitelikte değildi." Çoğunlukla basit tüketim eşyası yapımı alanında yoğunlaşan ve gümrük tarifeleriyle korunan sanayi sermayesi, son zamanlarda ise "montaj ve ambalaj sanayine" yönelmekteydi ki bu, gerçek bir sanayileşme hareketinden çok, yerli sermayeyi de ticaret sermayesi gibi "aracı" durumuna sokan bir gelişmeydi. "Sanayileşmenin temelini teşkil edecek ve milli sanayi diye adlandırılmaya layık olacak temel sanayi dalları (ağır sanayi)" alanında hiçbir gelişme göstermeyen özel sektör, devlet müdahalesini de sadece kendisine yardım ve kolaylıklar sağlanması için istemekte, fakat sanayide devlet işletmeciliğine şiddetle karşı çıkmakta,

var olan kamu işletmelerinin de tasfiyesine çalışmaktaydı. Bu durumda sanayi sermayesinin, "milli bir sanayi olarak yabancı sermayeye karşı belirli bir direniş göstermesi" söz konusu değildi, aksine "iş birlikçi" niteliği ağır basıyordu. Üstelik yabancı sermayeye karşı en ufak bir direniş göstermeyen sanayiciler "işçi sınıfının Anayasa teminatı altındaki haklarını tanımamak için her çareye başvurmakta, işçi sınıfına karşı sıkı bir mücadele yürütmekte"ydiler. İşçi sınıfının "sosyal adalet" için mücadelesi karşısında toprak ağaları ve tüccarlar ile iş birliği yapıyorlardı. Programda, gümrük duvarlarıyla korundukları için yabancı sermayeyle rekabet halinde olmayan sanayici kesimin, Avrupa Ortak Pazarı'nın gümrük duvarlarını kaldırması durumunda zamanla yabancı sermayeye karşı çıkabileceği de ileri sürülüyordu. Ama her halükârda bu sınıf toprak ağaları ve tüccarlar karşısında çok güçsüz bir konumdaydı ve yakın gelecekte bu durumun değişeceğine dair bir işaret de yoktu.

Egemen sınıflar arasında son grubu mali sermaye çevreleri oluşturuyordu. Ülkedeki nakdi sermaye kıtlığı sebebiyle mali sermaye sahiplerinin kritik bir konumda yer aldığına dikkat çekilen programda, ekonomik hayata hâkim olan toprak ağaları, tüccarlar ve sanayiciler sınıfının, bu nedenle, bankalarda hisse sahibi olmaya ya da yeni bankalar kurmaya özel bir önem verdikleri vurgulanıyordu.

Sonuçta egemen sınıfları oluşturan bu dört grup, üretim araçlarına sahip olmalarından aldıkları kudretle "bütün emekçi halk sınıf ve tabakalarını nüfuz ve hâkimiyetleri altında" tutuyorlardı (TİP, 1964a: 36).

TİP programı "orta sınıflar"ı üç grup altında toplamıştı: Küçük tüccar, esnaf ve zanaatkârlar; orta toprak sahipleri; memurlar, ücretliler ve serbest meslek sahipleri (s. 39-43).

İlk gruba, "kendi dükkanına sahip, perakende ticaret yapan küçük tüccar ve esnaf ile kendi işyerinde bir-iki yardımcı ile ya da ailesi fertleriyle çalışan zanaatkârlar" giriyordu. Ekonominin az gelişmiş olmasından dolayı halen kalabalık bir grup oluşturan bu sınıflar, büyük ticaret ve sanayi sermayesinin baskısını her geçen gün daha fazla hissediyorlardı. Bu grubun içinde perakende ticaret işi yapanlar göreli olarak daha iyi durumdayken, en kötü durumda olanlar küçük esnaf ve zanaatkârlardı. Programa göre, geçim sıkıntısı içinde yaşayan ve gelecekleriyle ilgili hiçbir güvenceye sahip olmayan bu tabakalar, ekonomik ve sosyal gelişmelere daha istekli ve eğilimliydiler. Anayasanın tam ve eksiksiz uygulanması, temel hak ve hürriyetlerinin korunması ve kalkınmanın başarılması bu tabakaların çıkarlarına uygundu. Fakat kendi başlarına bir siyasi mücadele yürütemeyecek olan bu tabakaların ülke siyasetinde etkili olabilmeleri de, kendi çıkarlarını koruyabilmeleri de ancak işçi sınıfı ve öbür emekçi kitlelerle iş ve kader birliği etmelerine bağlıydı.

Gerçekten de bu grup, sadece programda yazılı olduğu kadarıyla ve soyut planda değil, pratik parti faaliyetleri açısından da önemli bir rol oynamıştır TİP'in hayatında. Özellikle Anadolu'daki küçük kentlerde pek çok parti örgütü, küçük esnaf ve zanaatkârlar tarafından kurulacak ve yaşatılacaktı.

Program, orta sınıflar içinde saydığı "orta toprak sahipleri" hakkında herhangi bir stratejik öngörüde bulunmamıştı. Bu grubun bir kısmının köy ve kasabalarda ticaretle de iştigal ederek durumunu düzelttiği, bir kısmınınsa şehirlerde yaşadığı ve başka işlerle uğraştığı belirtiliyordu. Bunlardan bazıları köydeki topraklarını kiraya ya da ortakçıya vererek işletiyordu.

Orta sınıfların önemli bir kolu ise "memurlar, ücretliler ve serbest meslek sahipleri"ydi (s. 41-43). Eğitim seviyesi bakımından diğer sınıf ve tabakalara göre üstün durumda bulunan bu tabakalar da kendi içinde gruplara ayrılıyordu. Bazı serbest meslek sahipleriyle özel sektörde yönetici konumunda bulunan bazı ücretliler ve kamu bürokrasisinin üst katmanları orta sınıfta yer almalarına rağmen "daha ziyade zengin üst sınıflarla kader birliği" ediyorlardı. Diğer yandan alt kademelerde düşük ücret ve maaş karşılığı çalışan daha geniş bir kesimi halk kitlesi içinde saymak doğru olurdu. Şiddetli bir geçim sıkıntısı içinde olan bu kesim, eğitimli de olduğu için, içinde bulundukları durumun sıkıntısını çok daha keskin biçimde duyuyorlardı. Bu yüzden de "sosyal değişmelere ve gelişmelere eğilimli, sosyal adalet ve sosyal devletten yana" bir tutum alıyorlardı.

TİP programı, 1960'ların en çok tartışılan, üzerlerine devrim stratejileri geliştirilen toplumsal tabakası olan "asker-sivil aydınları" da bu grup içinde değerlendiriyordu. Sayıları az olmasına rağmen Türkiye'nin tarihinde önemli bir rol oynayan "… aydınlara, yani ülkücü subay ve idarecilerle düşünürlere, yazarlara, bilim adamlarına, öğretmenlere, sanatçılara ve gençliğe özel bir yer ayırmak gerekir" denilen programda, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin "bir yönü ile de ilerici aydınların eseri" olduğu vurgulanıyordu. Bu grup içinde özellikle vurgulanan bir kesim de "Atatürkçü gençlik"ti. İlerici aydınların ve Atatürkçü gençliğin "Türkiye'nin gerilikten kurtulması davasında" etkin bir rol oynamaları bekleniyordu, ama artık bunu kendi başlarına yapmaları mümkün değildi. Aydınların ülkenin kaderinde etkin bir rol oynamaları için öncelikle "halkla iş ve kader birliği" etmeleri zorunluydu. "Böylece hem kendisi düşüncelerini aksiyona geçirmek imkânını bulacak, hem de işçi sınıfının ve halk kütlelerinin politik bilince kavuşmasına yardımcı olacak"lardı. "Toplumcu düşüncelerin aydınlar arasında gittikçe yayılması ve işçi sınıfımızın politik bir varlık olarak güçlenmeye başlaması, aydınları ve ATATÜRK gençliğini bu olumlu yola hızla itmekteydi"[73] (TİP, 1964a: 43)

73 Burada "toplumcu aydınlar"dan kastedilenin sosyalist aydınlar olduğu açıktır. Hatırlanacağı gibi bu yıllarda -program 1964 başlarında kabul edilmişti- TİP'liler henüz sosyalist sözcüğünü kullanmıyorlardı. Gençliğin başına getirilen "ATATÜRKÇÜ" nitelemesinin bu kadar abartılı bir şekilde vurgulanması da herhalde aynı meşruiyet kaygısından kaynaklanıyordu.

Bir işçi partisi olarak TİP, sosyalist mücadelenin öncülüğünü elbette işçi sınıfına, özellikle de sanayi işçisine veriyordu. Programda en geniş yer bu sınıfa ayrılmıştı (s. 43-55). Türkiye işçi sınıfı hareketinin tarihsel süreçte izlediği seyri 19. yüzyıldan başlayarak özetleyen program, 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı bu süreçte önemli bir siyasal uğrak olarak değerlendiriyor, fakat TİP ile TKP arasında bir bağ kurulmasını önleme kaygısıyla olsa gerek, TKP'nin adını anmıyordu. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra işçi hareketine yönelik baskılara da, Atatürk'e ya da Kemalizme hiçbir eleştiri getirilmeden şöyle bir değiniliyor, hür düşünce ve toplumcu yayınların "Atatürk'ün ölümünden sonra" baskı altına alındığı ve yasaklandığı ileri sürülüyordu.

Programa göre, egemen sınıflar sendikal hareketi başından beri kendi denetimleri altında tutabilmek için çaba harcamışlar, sendikaların başına doğrudan kendi sadık adamlarını getirmişlerdi. Fakat işçi sınıfı hareketinin gelişmesiyle birlikte sendikaları bu kadar açık biçimde yönlendirmek imkânsız hale gelmiş, egemen sınıflar da daha dolaylı yolları tercih etmeye başlamışlardı. Bu kez, "sendika hareketinin kilit noktalarında bulunanları belirli bir yaşama seviyesine kavuşturmak ve sağlanan imkânlardan vazgeçemez duruma getirmek" suretiyle işçi sınıfının bilinçlenmesi önlenmek isteniyordu (s. 48-49). Ancak işçi sınıfı bir kere örgütlenmeye başladığı zaman onun sınıf bilincine kavuşması ve "toplumun ilerlemesindeki, demokrasinin yerleşmesindeki tarihî görevi"ni yerine getirmesi engellenemezdi. Nitekim işçi sınıfı hareketi, 1946-60 yılları arasında, her türlü baskıya karşın ağır ağır da olsa bir ilerleme kaydetmiş, 27 Mayıs'tan sonra da sesini gittikçe daha gür biçimde duyurmaya başlamıştı.

1960'ların ilk yıllarında, Saraçhane Mitingi başta olmak üzere önemli eylemler yapan, grev hakkının yasalaşmasından sonra da bu hakkına sahip çıkacağını kanıtlayan işçi sınıfı, TİP programına göre, "politik bilincin eşiğine varmış olduğunu açıkça ortaya koymakta"ydı. Ama bu eylemlerin ötesinde "işçi sınıfının politik bilince ulaşmakta olduğunu gösteren en önemli olay, Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu"ydu. TİP'in kuruluşu "aşağıdan yukarı, yani halktan gelen ilk politik teşkilatlanma örneği"ydi. Aşağıdan yukarı kurulmuş ilk politik teşkilatı işçi sınıfının kurmuş olması da rastlantı değildi. "Halkın öz partisini kurmakla işçi sınıfımız demokratik öncülüğünü fiilen ispat etmişti" (TİP, 1964a: 50-51).

Program, adını vermeden TÜRK-İŞ'in uzlaşmacı ve partilerüstü sendikacılık anlayışını da eleştiriyordu. "İç ve dış sermayenin emrindeki bazı sendika liderleri"nin işçi sınıfının bağımsız bir politik güç olarak örgütlenmesini önlemeye çalıştığına dikkat çekiliyor, "sarı sendikacılar" olarak nitelenen bu çevrelerin "olumsuz bir sendikacılık anlayışını" yerleştirmeye çalıştıkları vurgulanıyordu.

TİP'liler, programda, işçi sınıfı hareketinin gelişmesini yavaşlatan bazı nesnel etkenlere de değinmişlerdi. Bunlardan birincisi, "köylü işçilerin, yani hâlâ köy ile ilişkilerini kesmemiş işçilerin işçi sınıfı içinde azımsanmayacak sayıda" olmasıydı. İkincisi de, ülke ekonomisinin ve özellikle de yerli sanayinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle çok sayıda işçinin küçük ve sürekliliği olmayan işletmelerde çalışmasıydı. Bu dağınık ve sürekliliği olmayan sanayi yapısı, işçi sınıfının politik bilince kavuşmasını geciktiriyordu. Bununla birlikte işçi sınıfı hareketinin önündeki asıl engel, egemen sınıfların baskısı ve faşist ceza yasalarıydı (s. 52).

Programda, tüm bu olumsuz koşullara rağmen, gerek Türkiye'nin sosyal yapısından kaynaklanan buhranlar, gerekse dünya şartları nedeniyle işçi sınıfının hızla bilinçlendiği savunuluyordu. Ayrıca nesnel koşullar sadece aleyhte değildi, Türkiye'nin kalkınmak için sanayileşmek zorunda olması, işçi sınıfının nicel ve nitel olarak gelişmesini hızlandıran bir etki yapacaktı. Modern sanayinin getirdiği yaşama ve çalışma koşulları, işçileri "ortak menfaatleri ve hakları bulunan belirli bir sosyal sınıf oldukları bilincine" götürüyordu:

> Toplu halde çalışmanın, aynı semtlerde, aynı zor yaşama şartları içinde bulunmanın, dayanışmayı ve teşkilatlanmayı çok kolaylaştırdığı meydandadır. Ayrıca, emeğin ve çalışmanın sosyal karakteri ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişme de, işçi sınıfının bilinçlenmesini sağlayan en önemli sebeplerden biridir. Üstelik kapitalizmin dalgalanışlarından, yoksullaşma, işsizlik, insan olmaktan çıkma gibi kaçınılmaz afetlerinden doğrudan doğruya en çok zarar görenler de yine işçilerdir (TİP, 1964a: 52-53).

TİP, işçi sınıfının en yakın müttefiki olarak yoksul köylülüğü görüyordu. Programda, "tarım işçileri, topraksız ve az topraklı köylüler" başlığı altında incelenen bu kesimin nüfus içinde büyük bir çoğunluk oluşturduğuna ve son yıllarda "uyanış" içinde olduklarına dikkat çekiliyordu. Tarımda makineleşmenin artması ve büyük işletmelerin çoğalması sonucu oldukça büyük bir köylü kitlesi tarım işçisine dönüşmüş ya da şehirlere göç etmişti. Ancak bu hareketlilik yoksullaşma ile birlikte bu kesimlerin sosyal bakımdan "uyanmalarına" da zemin hazırlamıştı. Köyün içe kapanık yapısı az çok kırılmış, ekonomik ve sosyal ilişkiler dönüşmeye başlamıştı. Programa göre, "emekçi sınıflar arasında en kalabalık sınıf olduklarından, hatta tüm nüfusun büyük çoğunluğunu meydana getirdiklerinden, [yoksul] köylü kitlesinin desteği ve aktif iştiraki olmadan" Türkiye'de herhangi bir "reform" yapılamaz, kalkınma gerçekleştirilemezdi (s. 56-57).

1964 yılında kabul ettiği programında toplumsal sınıfları bu şekilde analiz eden TİP, daha sonraki yıllarda ne bu programı değiştirdi ne de Türkiye'nin sınıfsal yapısı konusunda daha derinlikli çalışmalar üretti. Partililer tarafından çıkarılan dergilerde bu konuyu ele alan az sayıdaki yazıda

da programdaki analiz düzeyi pek aşılamadı. Genel geçer tespitlerin ötesine geçen, sınıfların toplumsal yaşamdaki somut durumlarını araştıran çalışmalara girişilmedi. Aybar'ın ve Boran'ın 1968 yılında yayınlanan kitaplarında da bu konuda analitik ya da ampirik hiçbir araştırmaya atıf yoktu.

Programın toplumsal sınıflarla ilgili bölümünde, o günlerin gözde tartışma konularından "milli burjuvazi" ve "bürokrasi" kavramlarına hiç yer verilmemesi dikkat çekicidir. Programda "sanayiciler" başlığı altında incelenen yerli burjuvazi için ne "komprador" ya da "iş birlikçi" ne de "milli" sıfatı kullanılmıştı. Bununla birlikte, bu sınıfın "aracı" bir nitelik taşıdığı ve yabancı sermayeye karşı değil de işçi sınıfına karşı sıkı bir mücadele yürüttüğü vurgulanmış, işçi ve emekçi sınıfların karşısında yer alan egemen sınıfların bir parçası olduğu belirtilmişti. Benzer biçimde, programın sosyal sınıflarla ilgili bölümünde "zinde güçler", "bürokrasi" ya da "bürokrat burjuvazi" gibi kavramlara da yer verilmemişti. Onun yerine, orta sınıflar kategorisi içinde "memurlar, ücretliler ve serbest meslek sahipleri" başlığı altında "kamu sektörü ile özel sektörün ücretli ve maaşlı memurları"ndan ve yine bu tabaka içinde yer alan aydınlardan, "yani ülkücü subay ve idareciler"den, yazarlardan, bilim adamlarından, gençlikten söz ediliyordu. Bu tabakalara atfedilen rol de genelde olumluydu. TİP'lilerin "milli burjuvazi" ve "bürokrasi" ya da "zinde güçler" kavramlarına yer vermemeleri, baştan itibaren işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünde ısrarcı olan ve bu sınıflara dayanmayan hareketlerin sosyalizme yönelemeyeceğini öne süren TİP açısından elbette tutarlı bir davranıştı; Yöncü ya da MDD'ci tezlerle TİP arasındaki fark da zaten bir ölçüde TİP'in Türkiye'de "milli burjuvazi" olmadığını savunmasından ve "zinde güçler"in öncülüğünde bir harekete inanmamasından kaynaklanıyordu. Ne var ki TİP'liler programdaki bu çözümlemeye sonuna kadar sadık kalamayacaklardı. Milli burjuvazi konusunda -programın kabulünden bir yıl kadar önce *Sosyal Adalet* dergisinde Fethi Naci ile Behice Boran arasında yaşanan bir tartışma[74] hariç tutulursa- TİP'in baştan sona tutarlı bir çizgiye sahip olduğu söylenebilir. TİP'liler Türkiye'de işçi ve emekçi sınıflarla ittifak yapabilecek nitelikte bir milli burjuva sınıfı olduğuna hiçbir zaman inanmamışlardı. Partide ortaya çıkan ayrışma sırasında da bu konuda herhangi bir tartışma yaşanmamıştı. Fakat "bürokrasi" konusunda Mehmet Ali Aybar zamanla tutum değiştirecek, bu da parti içinde önemli bir tartışmaya yol açacaktı. 1960'ların ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nun üretim tarzı konusunda ortaya çıkan Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)-feodalizm tartışmalarının[75] da etkisiyle Aybar, Osmanlı'nın kendine özgü bir üretim

74 Bu tartışmaya, TİP'in sosyalist devrim stratejisini ele alacağımız kısımda "öncülük" meselesini tartışırken değineceğiz.

75 Bu çalışmada ATÜT-Feodalizm tartışmalarına girmeyeceğiz. Bu tartışmada TİP'liler, başta Behice Boran olmak üzere (1968: 6), ağırlıklı olarak Osmanlı'nın bir tür feodalizm olduğunu savunmuşlardı. Gerçi ATÜT tezinin başlıca teorisyeni Sencer Divitçioğlu da bir ara TİP

tarzına sahip olduğuna, bürokrasinin de bu toplumda *sui generis* bir egemen sınıf olduğuna ve bu konumunu Cumhuriyet döneminde de önemli ölçüde koruduğuna kanaat getirecek ve bu konuda TİP programından sapacaktı. Aybar, giderek bürokrasiyi bir sınıf olarak, hem de egemen sınıfların en önemli kolu olarak niteleyecekti. Diğer yandan Emek Grubu da 1960'ların sonunda Türkiye kapitalizminin programda ifade edilene göre daha gelişmiş bir kapitalizm olduğu sonucuna varacak, buna bağlı olarak da egemen sınıfların en önemli kolunun büyük toprak sahiplerinden ziyade burjuvazi olduğuna hükmedecekti. Ayrıca *Emek* dergisi Aybar'ın son dönemdeki bürokrasi tahlillerine de karşı çıkacaktı.

Aybar, 1966 yılından başlayarak Osmanlı Devleti ve bu devletin sınıf yapısı hakkında, ATÜT tezlerinden beslenen fikirler geliştirmeye başlamıştı. "Osmanlı tipi devlet", "ceberut devlet" "bey takımı", "bürokrat burjuvazi" gibi kavramlar etrafında örmeye çalıştığı bu fikirleri konuşmalarında dağınık bir biçimde dile getiriyordu. O günlerin tartışmaları açısından bu fikirlerin en önemli yanı, bürokrasiyi bir *sınıf* konumuna, hem de egemen sınıf konumuna yükseltmesiydi. Aybar bu konudaki görüşlerini ilk kez 1968 başlarında yazdığı ve "Türkiye Sosyalizmi" adını verdiği bir makalede (1968: 639-668) derli toplu bir şekilde sergiledi.

TİP programında, büyük toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler ve mali sermaye olarak sıralanan egemen sınıflar Aybar'ın bu makalesinde "bürokrat sınıf" ve "komprador burjuvazi ve ağa sınıfı" şeklinde iki grupta toplanmıştı. "Ağa ve komprador sınıfların yanında yeri olan, hatta yakın tarihe kadar bu sınıfları açıkça vesayeti altında tutmuş ve hâlâ devlet yönetiminde önemli bir rol oynayan" bürokrat sınıfın kökleri Osmanlı Devleti'ne ve bu devletin toprak sistemine dayanıyordu. Osmanlılarda başlıca üretim aracı olan toprağın mülkiyeti devlete aitti ama bu toprakların büyük kısmı "Sultanlara, Vezirlere, Beylerbeyilere, Sancakbeylerine ve yüksek rütbeli memurlara yararlığı görülmüş askerlere ve sair imtiyazlı kişilere Has, Zeamet, Tımar olarak" dağıtılıyordu. En büyük geliri getiren Has, memuriyet göreviyle sınırlı olarak veriliyordu ama Tımar ve Zeamet miras olarak çocuklara kalabiliyordu. Ayrıca "devletin olması gereken en büyük gelir kaynağı Aşar ve bazı Resimler, Dirlik olarak Has, Zeamet ve Tımar sahiplerine" bırakılmıştı.

üyesi olmuştu ama TİP içinde etkili bir pozisyonu yoktu. Aybar'ın bazı düşünceleri –özellikle Osmanlı toplum yapısı, ceberut devlet ve bürokrasi konusundaki düşünceleri– ATÜT tezinden ciddi biçimde etkilenmişti ama, Ünlü'nün de belirttiği gibi (2002: 236), Aybar hiçbir yerde Osmanlı toplum yapısının ATÜT olduğunu açıkça dillendirmemişti. YDH bölümünde Avcıoğlu ile Divitçioğlu arasındaki tartışma üzerinden kısaca değindiğimiz gibi, ATÜT tartışması, devrim stratejisinde bürokrasiye verilen yer açısından önemliydi. Yöncülerin ve kısmen MDD'cilerin bürokrasiden devrimci bir atılım bekleyen teorilerinin tersine ATÜT'çüler Osmanlı'dan kalma bir sınıf olarak gördükleri bürokratları en büyük gericilik kaynağı sayıyorlardı. Divitçioğlu (1966, 1967) ve İdris Küçükömer'in (1969) yapıtları bu tezlerin dile getirildiği en önemli metinlerdi.

Böylece, padişah, şehzadeler ve vezirler başta olmak üzere İlmiye, Seyfiye, Kalemiye, yani sarıklı, asker ve mülkiye sınıflarına mensup yöneticilerden meydana gelen "kadro" bu iki dereceli sömürü sisteminde toprak rantından en büyük payı almaktaydı. Üstelik bu kadro, Narh, Gedik gibi mekanizmalarla tüm ekonomik faaliyetleri düzenlemek ve çalışma şartlarını belirlemek yetkisine de sahipti. İşte bütün bu haklara sahip olan kadro, Aybar'a göre, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasa bile "sui generis" bir egemen sınıf haline gelmişti. Kendisinin bu analizine gelebilecek eleştirilerin farkında olan Aybar'ın bu olası eleştirilere yanıtı da hazırdı:

> Sınıf teriminin kullanılmasına itiraz edilebilir. Üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmak, egemen sınıfın nitelikleri başında geldiğine, Osmanlı Devleti'nde yönetici "kadro" üretim araçlarının mülkiyetine sahip bulunmadığına göre, bu sosyal topluluğun egemen sınıf sayılmasına itiraz edilebilir. Ancak, ne var ki, bir sosyal sınıfın egemen oluşu, asıl çalışma şartlarını kendi yararına düzenleterek artı-değeri ele geçirme olanaklarına hukuken sahip olmasından doğar. Mülkiyet hakkı, üretim aracı sahibine bu yetkiyi verdiği için, egemen sınıf kavramının bir unsuru sayılmıştır. Önemli olan, artı-değere sahip çıkma olanaklarını veren, çalışma şartlarını düzenleme yetkisidir. Osmanlı Devleti'nde yönetici "kadro" bu yetkilere fazlasıyla sahipti (1968: 646).

Bu sınıfın ekonomik gücünü ve politik yetkilerini çocuklarına miras olarak bırakamamasının, egemen sınıf sayılmalarına gelebilecek bir başka itiraz olabileceğini kaydeden Aybar, bunun da esaslı bir husus olmadığını ileri sürüyordu. Çünkü yönetici "kadro", çocuklarını okutmak ve yetiştirmek bakımından çok avantajlı bir konumda bulunuyordu. Bu grup üyeleri arasındaki dayanışma, grubun yeni kuşaklarının devlet kapısında hizmete alınmasını sağlıyordu. Üstelik zeamet ve tımar çocuklara bırakılabiliyordu. Aybar'a göre Osmanlı Devleti'ndeki yönetici kadro sadece ekonomik kaynaklara hükmetmenin ötesinde, politik kararlar alma ve uygulama yetkisini de tekelinde bulunduruyordu ki, bu kadar yetki ve kudret, kapitalist bir toplumda egemen burjuvazide bile bulunmuyordu.

Aybar'a göre, yönetici sınıfının konumu, imparatorluğun yarı-sömürgeleşmesi sürecinde bozulmuştu. Ticaret sermayesi şeklinde Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etmeye başlayan Batı kapitalizmi, ülkenin doğal ekonomisini bozmuş, üst üste alınan askerî yenilgilerle İmparatorluk tam bir iflasa sürüklenmişti. Bu süreç içinde tımar sistemi de yozlaşmış, "yönetici kadro" eski konumunu koruyamaz hale gelmişti. Böylelikle bu kadro "devleti kurtarma" arayışına girişmiş, bu arayış içinde de ikiye bölünmüştü. İttihat ve Terakki içinde Prens Sabahattin tarafından temsil edilen liberal kanatla, Ahmet Rıza tarafından temsil edilen devletçi kanat arasındaki tartışma, bürokrat sınıfın yeni şartlara uyum sağlama çabasının bir göstergesiydi. Her iki taraf da kurtuluşu kapitalizmde görüyordu ama bir taraf kla-

sik liberal bir devletten yanaydı, diğer kanat ise "merkezci, tekelci, ceberut Osmanlı tipi devlet"ten. Birinci grubun iktidarı ülkeyi komprador burjuvazinin hâkimiyetine sokacaktı; ikinci grup bir Müslüman-Türk burjuvazisi yaratmayı amaçlıyordu.

Bu iki eğilim de Osmanlı'nın son zamanlarından bu yana varlığını sürdürmekteydi. Liberal eğilim Meşrutiyet döneminde Ahrar ve Hürriyet ve İtilâf partilerince, Cumhuriyet döneminde ise Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka ve Demokrat Parti tarafından temsil edilmişti. Bu akımın son temsilcisi Adalet Partisi idi. Osmanlı tipi devlet anlayışını savunan eğilimse Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki tarafından temsil edilmişti, Cumhuriyet döneminde CHP bu akımın sürdürücüsü olmuştu.[76] CHP'nin 1950'ye kadar izlediği "devlet kapitalizmi politikası" bürokrat sınıfın ekonomik temelini teşkil eden "devletçi üretim ilişkilerini" büyük ölçüde geliştirerek bu sınıfın ekonomik, politik ve sosyal ağırlığını artırmıştı. Fakat bürokrat sınıf gene de, komprador burjuvazi ve toprak ağalığına dayanan liberal eğilimin 1950'de DP bayrağı altında iktidarı almasını engelleyememişti. Yüzyıllardır "Osmanlı tipi devlet"e duyduğu tepkiyi dile getirme fırsatı bulan halk, 1950'de bu fırsatı iyi kullanmış ve bürokrat sınıfın iktidarını devirmişti. Ne var ki bürokrat sınıfın "Atatürkçü, ilerici kanadı" 27 Mayıs'ta ağa-komprador iktidarını silah zoruyla devirerek egemenliğini yeniden kuracaktı. Milli Güvenlik Kurulu, Tabii Senatörlük gibi kurumlar da bu egemenliği güvence altına almak üzere yaratılmıştı.

Aybar, 27 Mayıs'ın ilericiliğini ve sonrasında bürokrasi içinde görülen ilerici akımları, bürokrat sınıfın, ülkenin Amerikan emperyalizminin nüfuzu altına girmesi ve hele de 1961'de TİP'in kurulmasıyla kendi içinde bu kez Atatürkçüler ve Amerikancılar olarak ikiye bölünmesiyle açıklamaya çalışıyordu. Bürokrat burjuvazinin çoğunluğu temsil eden kanadı Atatürkçülüğe sarılmış, hatta bunlardan bir kısmı da sosyalizmden yana bir eğilim içine girmişti (Aybar, 1968: 652). Fakat Aybar yine de Türkiye'de bürokrasinin egemen sınıflardan biri olduğu yolundaki düşüncelerini giderek daha çok ön plana çıkaracaktır. Amerikan emperyalizmini ülkeye davet eden de bu sınıf ve "onun siyasi sözcüsü olan CHP"dir Aybar'a göre (Aybar, 1969a). Aybar, yıllar sonra Uğur Mumcu'ya, "Bey takımı" olarak adlandırdığı bürokrasinin, Batı ülkelerinden farklı olarak, Türkiye'de "burjuvazinin el ulağı" olmadığını, kapitalizmi benimsemiş bir sınıf olmasına rağmen zaman

76 Aybar'ın bu sınıflandırması, İdris Küçükömer'in zamanında büyük tartışmalara yol açan tablosunu hatırlatmaktadır. *Düzenin Yabancılaşması*'nda yer alan bu tabloda Küçükömer, Aybar'ın liberal devleti savunan akım olarak sınıflandırdığı partileri "sol" tarafa, Osmanlı tipi devletten yana olan akımları da "sağ" tarafa yerleştirmişti. Küçükömer sol tarafı, yani Prens Sabahattin'den AP'ye uzanan kanadı "İslamcı-doğucu cepheye dayanan kuruluşlar"; sağ tarafı, yani İttihat ve Terakki - CHP kanadını ise "Batıcı-laik bürokrat geleneğin temsilcileri" olarak tanımlamıştı. (2001: 72-73). Küçükömer de bu ayrımın bürokratlar arasındaki çekişmeden kaynaklandığını belirtmekteydi. Ne var ki "sol" taraf her zaman halkın büyük çoğunluğuna dayanmış, "sağ" taraf ise bürokratik bir gelenek olarak kalmıştı.

zaman burjuvaziyi iktidardan uzaklaştırarak yönetime el koyabildiğini söyleyecektir (Mumcu, 1995: 184).

Aybar'ın bürokrasi çözümlemesinde çeşitli çelişki ve boşluklar göze batmaktadır. Bir kere yüzyıllardır merkezci, ceberut bir devlet geleneğine yaslanan bürokrat sınıf tek partiye dayanan iktidarını 1950'de devretmeye nasıl razı olmuştu? Sonra nasıl oluyordu da, yüzyıllardır halkı ezen Osmanlı tipi ceberut devletin temsilcisi olan bürokrasi Kurtuluş Savaşı'nda ve 27 Mayıs'ta ilerici, halktan yana bir tutum almıştı?[77] Ve nasıl oluyordu da daha 1960'ta ilerici olan bürokrasi, Aybar'ın bu makaleyi yazdığı 1968'de gerici egemen sınıfların önde gelen bir kolu olabiliyordu? Eğer bu gerici olan "bürokrat burjuvazi", çoğunluğu Atatürkçülük'ten yana tavır koymuş bürokrasi içinde küçük bir grup olarak kalmışsa, bürokrasiyi toprak ağaları ve komprador burjuvaziyle birlikte hâlâ egemen bir sınıf olarak kabul etmek mümkün müydü? Gerçi Aybar, bürokrasinin "kendi içinde çelişik" bir sınıf olduğunu ve bu konuların daha geniş araştırmalara ihtiyaç duyduğunu belirtmişti, ama kendisinin muhtemelen biraz da Yöncü ve MDD'cilerin bürokrasi konusundaki tutumlarına bir tepki olarak ortaya koyduğu bu yaklaşım ikna edici bir "teori"ye dönüşememişti.[78] Nitekim TİP içinde bu görüşler pek taraftar bulamayacaktı. Behice Boran, önceleri karşı çıkmadığı bu görüşleri, TİP içindeki ihtilafta Aybar'la karşı karşıya kaldıktan sonra *Emek* dergisinde eleştirecekti.

Boran, Aybar'ın söz konusu kitabından birkaç ay sonra yayınlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*'nda TİP genel başkanının bürokrasi konusundaki yaklaşımına itiraz etmemişti. "Osmanlı imparatorluğundan devralınan merkeziyetçi, otoriter, tepeden inme devlet anlayışı ve uygulaması"nın devam ettiği Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde "devleti, somutta her şeye hâkim yönetici bürokrat tabaka"nın temsil ettiğini vurgulayan Boran'ın (1968b: 18) bu konuda Aybar'la farklı düşündüğünü anlamak ilk bakışta kolay değildi. Üstelik Boran "yönetici kadro" ve "bürokratik burjuvazi"

77 Boran da, Aybar'ın bürokrasiyi bir egemen sınıf olarak gören ve tümüyle gerici kabul eden görüşleriyle Milli Kurtuluş Savaşı ve 27 Mayıs değerlendirmeleri arasındaki çelişkiye dikkat çekmişti (1969c).

78 Aybar'ın bürokrasi analizinin pek tutarlı olmadığının farkında olan Ünlü'ye göre (2002: 230), özellikle "Atatürkçü-Amerikancı bürokrat" ayrımı gerçek bir ayrımdan ziyade "taktik" amaçlıdır. Aybar, partinin yasal ve meşru çizgisini korumak amacıyla böyle bir ayrıma gitmiştir. Bize kalırsa Aybar'ın bürokrasi konusundaki çelişkileri basit bir "siyasi taktikle" açıklanamaz. Aybar, daha önce de değindiğimiz gibi, aynı çelişkili yaklaşımı 1988'de yayınlanan *TİP Tarihi*'nde de sürdürmüş, Osmanlı'dan beri ceberut devletin temsilcisi bir egemen sınıf olarak nitelediği bürokrasinin nasıl olup da Milli Kurtuluş Savaşı ve 27 Mayıs'ta anti-emperyalist, ilerici, halkçı bir tutum aldığını açıklayamamıştır. Kemalizm konusundaki tezleri ile bürokrasi konusundaki tezleri açık bir çelişki içindedir. Bu çelişki 1960'larda pratik siyasetin zorladığı "taktik"lerin bir sonucu olabilir ama 1988'de böyle bir taktik gütmek için geçerli bir neden yoktur. Doğan da Aybar'ın bürokrasi ve Kemalizm konusundaki yaklaşımının bazı çelişkiler barındırdığı kanısındadır (2005: 134-135, 139).

kavramlarını da kullanmıştı[79] (1968b: 18, 178). Oysa daha yakından bakıldığında Boran'ın yaklaşımı ile Aybar'ın yaklaşımı arasındaki farklar apaçık ortadaydı. Boran hiçbir yerde bürokrasi için "sınıf" nitelemesini kullanmıyor, bu gruptan büyük bir titizlikle hep "tabaka" olarak söz ediyordu. Bu "tabaka", yönetici gücünü, başka sınıflara dayanmasından alıyordu:

> Bu bürokrat tabaka ise (yüksek yöneticiler, memurlar kadrosu) yeni yeşermiş burjuvaziye, büyük tüccar ve müteahhit grubuna, ikinci derecede olarak da devlet eliyle güçlendirilmek istenen, ama bir türlü güçlenemiyen sanayicilere, bankacılara ve nihayet toplumda hep güçlü bir sınıf olagelmiş toprak sahiplerine ve kasaba "eşraf"ına dayanıyordu. (1968: 18).

Boran'ın, Aybar'la aralarındaki bazı kuramsal ve ideolojik yaklaşım farklılıklarını görmezden gelmesi sadece bu kitapla ya da sadece bu konuyla sınırlı değildi. Boran, TİP içinde ayrılık rüzgârları esmeye başlayana kadar, farklılıklardan çok ortak noktaları ön plana çıkaran bir tutum izlemeye çalışmış, hatta bu tutumu bazen kendi kendisiyle çelişkiye düşmesine de yol açmıştı. Örneğin, daha önce de değindiğimiz gibi, Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*'nda, birkaç ay sonra Aybar'a yöneltecekleri eleştirilerin odak noktasında yer alacak olan "Türkiye'ye özgü sosyalizm" deyimini de kullanmış, bu da sonradan çeşitli soru işaretlerine yol açmıştı. Ancak bu durumu sadece Boran'ın "aşırı uzlaşmacı" tutumuna bağlamamak gerekir. Zira 1968 ortalarına kadar Aybar da bu kavramları gevşek bir biçimde kullanmaktaydı ve bu gevşeklik kutuplaşmayı önleyen bir işlev görüyordu. İhtilaf, Aybar'ın bu kavramları daha sistematik hale getirme ve buradan da "farklı" bir sosyalizm anlayışına yönelme çabasından doğmuştu. Ayrılık fiili bir hal alınca da Aybar ile Boran arasındaki farklılıklar hızla yüzeye çıkmış, bu iki kişide temsil edilen sosyalizm ve sosyalist mücadele anlayışları giderek birbirinden uzaklaşmıştır.

1968 sonlarında Aybar ile Aren-Boran kanadı arasında köprüler atıldığı zaman Aybar'a karşı kendini daha rahat hisseden Boran, onun, Türkiye sosyalizmi, altyapı-üstyapı ilişkileri, bürokrasi gibi konulardaki tezlerine karşı önemli eleştirilerde bulunmuştu. Bürokrasi konusundaki eleştiriler üç yazılık bir dizi halinde *Emek* dergisinde yayınlanmıştı (Boran,1969b; 1969c; 1968d).

Boran bu yazılarda esas olarak bürokrasi ya da asker-sivil aydınlar konusundaki belli başlı iki yaklaşımı eleştiriyordu: Yöncü ve MDD'cilerin, bu kesimlerin tarihsel olarak ilerici olduğunu, günümüzde de bu ilerici misyonu sürdürdüklerini savunan yaklaşımı ile M. A. Aybar ve İdris Küçükömer'in

79 Boran daha sonraki bir yazısında, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*'nda "bürokratik burjuvazi" terimini, yönetimin üst kademelerinde yer alıp da nüfuzlarını kötüye kullanarak mal-mülk edinip burjuva veya büyük toprak sahipleri sınıfına girenler için kullandığını açıklayacaktı. Bu gruba girenler "bürokrat" oldukları için değil, mülkiyet sahibi oldukları için burjuva sayılıyordu (1969b).

-aralarındaki bazı farklılıklara rağmen- temsil ettiği, bürokrasiyi egemen sınıfların bir parçası olarak değerlendiren yaklaşımı. Boran'ın bu iki yaklaşıma yönelttiği temel eleştiriler, bu akımların bürokrasinin çelişkili yapısını görmemeleri ve yine onun sosyal değişme ile birlikte değiştiğini gözden kaçırmalarıydı. Oysa "sivil-asker aydın tabaka, ister bürokrasiye dâhil kesimiyle olsun, ister bunun dışındaki 'serbest' kesimiyle olsun, toplum katları arasında tümünde çelişik ve tutarsız bir tabaka olmakla" belirleniyordu. Bürokrasinin bugünkü durumu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki konumuna hatta Cumhuriyetin ilk yıllarındaki konumuna bakarak saptanamazdı. Tarihten gelen etkiler bir yanıyla sürse de, daha önemli olan toplumsal dönüşümle paralel giden değişimlerdi (1969c). Bu bakımdan bürokrasinin her daim ilerici ya da her daim gerici olarak nitelenmesi doğru değildi. Nitekim Milli Kurtuluş Savaşı sırasında ve 27 Mayıs'ta ilerici bir tutum alabilmişti bu tabaka. Ama buna bakarak bürokrasinin her zaman ilerici olacağı da söylenemezdi. Bu, sınıfsal dengelere bağlı olarak değişirdi. Temel sınıflarda bile ikinci dereceden çelişkiler söz konusu olabilirken, bir tabaka olan bürokrasinin daha yoğun iç çelişkiler yaşaması doğaldı. Türkiye'de 1950'den, özellikle de 1960'tan sonra iç çelişkileri iyice keskinleşmiş olan bürokrasiye karşı "gerçekçi ve geçerli sosyalist politika" bu çelişkili yapıyı göz önünde tutarak ve ondan yararlanarak yürütülebilirdi. Bunun için de toptancı, kesin ve mutlak yargılardan kaçınmak gerekiyordu.

Boran'ın, Aybar'ın bürokrasi konusundaki yaklaşımına eleştirisi sadece onun bu tabakanın gerici, karşı-devrimci misyonunu mutlaklaştırmasıyla sınırlı değildi. Aybar'ın bu tabakayı "sınıf" olarak değerlendirmesine de karşı çıkıyordu Boran. Aybar'ın feodal ya da Asyatik toplumlardaki "yönetici sınıf" ile kapitalist toplumlardaki "bürokrasi" arasında bir ayrım yapmadığına, bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yönetici sınıf ile Cumhuriyet dönemindeki bürokrasi arasındaki farkı göremediğine dikkat çeken Boran, Osmanlı Devleti'ndeki "yönetici sınıf"ın kapitalizmin gelişmesiyle birlikte "sınıf" niteliğini kaybettiğini ileri sürüyordu.

"Sivil ve askerî yönetim düzeniyle toprak mülkiyeti ve işletmeciliği düzeninin birbiri üzerine kapaklanmış, birbirine bağlanmış" olduğu feodal ve Asya üretim biçiminde yönetici grubun bir sınıf teşkil ettiği konusunda Aybar'la hemfikir olan Boran, önemli bir noktada ondan ayrılıyordu: Aybar'ın Cumhuriyet bürokrasisini Osmanlı yönetici sınıfının devamı bir egemen sınıf olarak görmesine karşın, Boran Cumhuriyet bürokrasisinin artık bir sınıf olmadığını düşünüyordu (1969d: 6):

> Oysa, 19. yüzyıldan bu yana sivil ve askeri yönetim düzeni toprak mülkiyeti ve işletmeciliği düzeni üzerine kapaklanmış, ona bağlanmış olmaktan çıkmıştır, bu görevliler artık görev karşılığı doğrudan doğruya toprak rantından pay almamaktadırlar. Yönetici grubun ekonomik temeli değişmiştir.

> Osmanlı düzenindeki gibi bir sınıf değildir artık. Bu, temel, niteliksel bir değişikliktir, önemsenmeyecek veya ikinci plana atılacak bir değişme değildir. 19. yüzyıldan bu yana yönetici grup artık bir "bürokrasi" niteliği kazanmıştır; yani, devletin yönetim mekanizmasında yer alıp devlet adına yaptığı görev karşılığı yine devletten para olarak ücret, maaş alan, belli tayin, terfi, görevden çekilme kurallarına tabi olan, bir grup olarak kendine özgü birtakım imtiyazlara sahip bulunan, kendisi bir "sınıf" olmayıp esas itibarıyla toplumdaki egemen sınıflara hizmet eden ama toplumdaki çelişkilerin ölçüsüz keskinleşip toplumu patlatmaması için de bir yandan baskı usullerini kullanırken, bir yandan da şartların zorlamasıyla bir ölçüde sömürülen alt sınıfları da kollayan, az çok özerk, ama sınıf ilişkilerinden bağımsız değil, bir tabaka haline gelmiştir.

Bürokrasinin üst kademeleri, İttihat ve Terakki dönemi ile CHP'nin devletçilik yıllarında üretim ilişkilerini bir ölçüde kontrol edebilmişler, politik-idari yetkilerini kişisel zenginlikleri için kullanmışlar, "üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmanın sağladığı birtakım yetkilere ve avantajlara sahip" olmuşlardı, ama yine de bürokrasi bu dönemlerde bile "tam bir sınıf" değildi. Çünkü artık "kapitalist üretim ilişkileri hâkim üretim ilişkisi haline gelmiş" ve buna bağlı olarak "büyük toprak sahipleri sınıfı, ticaret ve daha geriden sanayi sermayesi sınıfları belirmişti." Kapitalizme özgü mülkiyet ilişkilerinin egemen olduğu bir toplumda üretim araçlarına sahip olmayan bürokrasi ister istemez bağımlı konuma düşmüştü. "CHP'nin tek parti döneminde dahi, iktisadi devletçilik politikasının en güçlü biçimde uygulandığı 1930'larda dahi, her şeyin üst kademe yöneticilerin iki dudağı arasından çıkacak sözlere bağlı göründüğü zamanlarda dahi, bürokrasi, bilinçli bir şekilde toprak mülkiyeti sınıfını, ticaret ve sanayi burjuvazisi sınıfını koruyan, güçlendiren bir politika izlemişti" (1969d).

Kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu bir toplumda bürokrasinin bir sınıf olamayacağını, dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye'sinde de kendi başına bir sınıf olmadığını belirten Boran, bir "ara tabaka" olarak ele alınması gereken bu toplumsal grubun, çelişkili konumundan dolayı, ne Yöncülerin iddia ettikleri gibi her zaman "ilerici", ne de Aybar"ın öne sürdüğü gibi bütünüyle gerici olmadığını vurguluyordu.[80] Sosyalist hareket, bu grubun

80 Aslında Yöncüler bürokrasinin ilericiği konusunu mutlaklaştırmıyorlardı. YDH bölümünde göstermeye çalıştığımız gibi, "Nasır'ın yıldız olduğu" bir dünya konjonktüründe ve hemen 27 Mayıs'ın ertesinde ordudan "ilerici" bir cunta bekliyorlardı, ama aynı zamanda ordu içindeki gelişmeleri de yakından takip ediyorlar, NATO'yla ilişkiler, OYAK vs. yoluyla ordu üst yönetiminin Amerikan etkisine girmekte olduğunu gözlüyorlardı. Fakat diğer yandan ordu içinde kendilerinden bağımsız olarak örgütlenen "Kemalist ve ilerici" cuntalardan da haberdarlardı. Bu anlamda Avcıoğlu'nun orduya ya da genel olarak bürokrasiye yaklaşımı pragmatikti. Seçim sandıklarından hep gerici partilerin çıktığı bir ortamda cuntayı, iktidarı almanın tek yolu olarak görüyordu. Ama aynı ordunun "faşist" ya da "sağ" bir darbe yapabileceğinin de farkındaydı. Aybar ise bürokrasinin gericiliğini, tarihsel bir temele oturtmanın ötesinde, onu bir egemen sınıf düzeyine çıkararak teorize etmeye çalışıyordu. Ancak o da Kurtuluş Savaşı ve 27 Mayıs'la ilgili yorumlarında çelişkilere düşüyordu. Boran, özellikle Yöncülerin bürokrasi ile ilgili tutumlarını eleştirirken onların görüşlerini biraz karikatürize etmiştir ama o günlerin

"Anayasa'dan ve milli bağımsızlıktan yana her davranışı"nı, "geçim sıkıntısı ve yaşama şartları bakımından taleplerini" desteklemeli, ama kendi bağımsız çizgisini ve eleştiri hakkını da titizlikle korumalıydı (1969b).

Bürokrasi konusunda Aybar ile Boran arasında yaşanan bu tartışma, toplumsal sınıflar ve tabakalar ile bunların siyasal mücadeledeki yeri konusunda TİP içinde yaşanan en önemli tartışmaydı. Bürokrasi dışındaki sınıf ve tabakalar konusunda parti içinde başka bir ihtilaf yaşanmamıştı. İşçi ve emekçi sınıfların sosyalist mücadeledeki öncülüğü, köylü sınıfın sayıca genişliği nedeniyle sosyalist mücadeledeki önemi, Türkiye'de milli burjuvazinin olmadığı gibi konularda parti içinde hemen herkes hemfikirdi. Kaldı ki, bürokrasi konusundaki bu anlaşmazlık da zaten partinin Aybar ve Aren-Boran kanadı arasında fiilen bölündüğü[81] günlerde su yüzüne çıkmıştı. 1969 yılı sonlarında Aybar'ın genel başkanlıktan istifasının ardından partiye egemen olan Emek Grubu döneminde bu tartışma da kapandı.

Türkiye İşçi Partisi'nin İktidar Stratejisi

Mehmet Ali Aybar'ın 1962 yılının başlarında TİP genel başkanı olması için getirilen öneriyi büyük bir şevkle kabul etmesinde, bu partinin sendikacılar tarafından, "aşağıdan yukarıya" kurulmuş olması belirleyici olmuştu. Çünkü, 1940'lardan beri siyasetin içinde olan, belki bir ara TKP ile dirsek temasında da bulunan Aybar, 1960'lara gelindiğinde Komintern ve TKP geleneğinden kopmak gerektiği konusunda kesin bir kanaate varmıştı. Proletarya diktatörlüğüne ve Leninist parti öğretisine inanmıyor, işçi ve emekçi sınıfların iktidarı demek olan sosyalizmin bizzat emekçilerin eliyle, "demokratik" yollardan kurulması gerektiğini düşünüyordu. Aybar'a göre Sovyetler Birliği merkezli "reel sosyalizm" başarısız olmuştu, o halde başka bir yol denenmeliydi. 1961 Anayasası, Aybar'ın denemek istediği yol için uygun fırsatı da yaratmıştı. Anayasa sosyalizme açıktı, dolayısıyla yasal yollardan mücadele yürütmek mümkündü.

TİP genel başkanı olduğunda arkasında geniş bir aydın desteği de bulmuştu Aybar. Özellikle 1965 yılı sonlarına kadar eski TKP'liler de dahil olmak üzere bütün solcu aydınlar -hatta daha mesafeli durmalarına karşın Yöncü aydınlar da- TİP'e destek vermişti. 1946 yılında çok kısa bir süre için izin verilen iki parti sayılmazsa 40 yıldır yasal olarak örgütleneme-

"hızlı" siyaset ortamında bunu doğal karşılamak gerekir. Birbirlerini rakip olarak gören Yön, MDD ve TİP liderleri birbirlerinin doğrularına değil yanlışlarına odaklanmışlardı ve Boran bu tutumunda kesinlikle yalnız değildi. Hatta -belki de akademisyen kökenli olduğu için- eleştirilerini belli bir seviyenin üstünde tutmaya gayret edenlerin başında geliyordu.

81 Partideki bölünmenin yalnızca Aybar ve Aren-Boran kanatlarıyla sınırlı olmadığını belirtmek gerekir. Başlangıçta bu iki kanadı da desteklemeyen çok sayıda partili vardı. Bunlardan bazıları "Üçüncü Yol" adıyla 1968 sonundaki Olağanüstü Kongre'ye yönelik olarak bir "Çağrı" da yayınlamışlar, partinin sorunlarında Aybar ve Aren-Boran kanatlarının sorumluluklarının ortak olduğunu öne sürmüşlerdi. Ne var ki *Ant* dergisinin desteklediği bu grup, önemli bir etkinlik gösteremeden dağıldı. Sargın'ın belirttiğine göre bu grubu oluşturan delegelerin büyük çoğunluğu da kongrede Aren grubunu destekledi (2001: 756).

yen sosyalistlerin yeni ve "özgürlükçü" Anayasanın gölgesinde bizzat işçi-sendikacılar tarafından kurulan bu partiye destek vermeleri gayet anlaşılır bir durumdu elbette. Üstelik yeni anayasaya rağmen TCK'nın 141 ve 142. maddeleri hâlâ yürürlükteydi ve dolayısıyla bu "özgürlüğün" sınırları belirsizdi, her an geri alınabilirdi. O halde yapılması gereken, ayrılık noktalarından ziyade ortak noktalar etrafında toplanmak ve yeni doğan bebeği elbirliğiyle yaşatmaya çalışmaktı.

Ne var ki TİP'e verilen bu desteğin koşulsuz olmadığı birkaç yıl içinde ortaya çıkacaktı. Sendikacıların ve Kürt aydınların desteğini alan Aybar'ın, Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın gibi isimlerle birlikte "40 yıllık bir gelenekten, onun kadrolarından ve temel rotasından ciddi bir kopuş denemesine" (Çulhaoğlu, 2002b: 672) giriştiğini fark eden eski TKP'liler, ilk başlarda verdikleri desteği 1965'ten itibaren çekmeye başlayacaklardı;[82] zira, aslında TKP ile herhangi bir ilişkisi olmayan Yöncüler ile "eski tüfekler"in 1960'ların başında giriştikleri mücadele "*ideolojik özü* açısından, tam tamına geleneksel TKP'cilik"ti (Çulhaoğlu, 2002b: 672).[83] TİP ise hem örgütsel hem de ideolojik açıdan yepyeni bir yol izlemek istiyordu.

TİP'in "sosyalist devrim" çizgisi bu "kopuş denemesi"nin sonucuydu. Yöncüler ve "eski tüfekler" olarak anılan eski TKP'lilerle TİP arasında işçi sınıfının öncülüğü, milli burjuvazi, milli cephe gibi konularda başlayan tartışma giderek tam bir strateji tartışmasına dönüştü ve sosyalist devrim stratejisi[84] bu tartışmaların sonucunda şekillendi. Sosyalizme geçişin doğrudan

82 "Özellikle ve önemle altını çizmek istiyorum: 1960 öncesinden gelen marksist aydınların bir bölümü, TİP aracılığı ile, TKP'nin 40 yıllık kesikli çizgisinden ve bu çizginin kimi kadrolarından ciddi bir kopma ve ayrışma istiyor. ... Kanımca marksist aydınların TİP'te denemek istedikleri, eski kadroları ile her an yeniden canlanabilecek bir ekolü, hem örgütsel hem de ideolojik olarak gömmekti" (Çulhaoğlu, 2002: 672). Boran, Aren ve Sargın gibi, 1940'lı yıllarda bir biçimde TKP ile temasları olan aydınların Aybar'ın bu kopuş denemesine destek vermeleri pek çok etkene bağlı görünüyor. Bir kere, TKP 1951 Tevkifatından beri zaten ülkede yoktu, olduğu yıllarda da kayda değer bir başarı gösterememişti. TKP'nin yasal çalışma konusunda herhangi bir deneyimi de yoktu, oysa şimdi, 1961 Anayasası ile yasal çalışma olanağı doğmuştu. Ama 141 ve 142. maddelerin gölgesinde hâlâ komünist propaganda yasaktı. Halktaki anti-komünist şartlanma da göz önüne alındığında önce bir meşruiyet mücadelesi verilmesi gerekiyordu. Üstelik TİP'i sosyalist aydınlar değil sendikacılar kurmuştu. Zaten ülke koşulları Leninist bir parti çalışması için de uygun değildi. Yine de Aybar'ın "kopuş denemesi"nin Boran ve Aren gibi aydınlardan aldığı desteğin de sınırsız olmadığı 1968'de anlaşılacak, Aybar'ın TKP ve Komintern çizgisine yönelik eleştirileri Marksizmin bazı temel ilkelerini de kapsamaya başlayınca ortaklık bozulacaktı.

83 Hatırlanacağı gibi YDH ve MDD 1965 ve 1966 yıllarında ciddi bir ittifak kurmuş, TİP'e karşı *Yön* sayfalarında ortak bir eleştiri yağmuru başlatmışlardı. Ancak 1966'dan sonra Yöncüler yönlerini "cuntacılığa" çevirerek eski tüfeklerle her türlü bağlarını keseceklerdi.

84 TİP'in benimsediği "sosyalist devrim stratejisi"nin "özgünlüğünün" yalnızca Türkiye sosyalist hareketi nezdinde değil, uluslararası sosyalist hareket açısından da geçerli olduğunu bir kez daha vurgulayalım. Bilindiği gibi sosyalist devrim Marksist-Leninist literatürde yalnızca gelişmiş kapitalist ülkeler için geçerli kabul edilen bir varsayımdı. Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler kategorisinde kabul edilen bir ülkede, işçi sınıfının bir sosyalist devrimle iktidarı alması hiç öngörülmemişti. Kaldı ki 1930'larda, yükselen faşizme paralel olarak, Avrupa'da bile sosyalist devrim gündemden çıkarılmış, bu ülkelerde "halk cepheleri" yoluyla anti-faşist mücadele verilmesi stratejisi benimsenmişti. SBKP merkezli uluslararası sosyalist hareketin İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda da Avrupa'da ya da başka bir yerde sosyalist devrim(ler)

mı, yoksa bir ara aşamadan (milli demokratik devrim) geçerek mi olacağı ve bu mücadeleye hangi sınıf ve tabakaların öncülük edeceği soruları tartışmanın odak noktasını oluşturmuştu.

TİP'in sosyalist devrim çizgisi esas olarak Aybar'a muhalif olan partililer tarafından 1969 Mayıs'ında çıkarılmaya başlanan *Emek* dergisi tarafından geliştirildi. Daha önceki dönemde Yön ve MDD'ye karşı "el yordamıyla" savunulan bu çizgi *Emek* dergisinde kuramsal ve ideolojik bir derinliğe kavuşturuldu. Bu dergi etrafında toplananların parti yönetimine gelmesiyle de sosyalist devrim stratejisi 1970'teki IV. Kongre'de partinin resmi stratejisi olarak kabul edildi. Yine de sosyalist devrim stratejisine giden yolda Aybar'ın belirleyici etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Zaten 1969 yılına kadar TİP'in kuramsal-ideolojik çizgisi ve siyasi hattı büyük ölçüde Aybar tarafından belirlenmişti. MDD ideolojisine karşı mücadele içinde şekillenmeye başlayan sosyalist devrim çizgisinin kökleri de Aybar'ın TİP'i Komintern ve TKP geleneğinden koparma mücadelesinden beslenmişti. Ancak bu, TİP'in ya da Aybar'ın, MDD stratejisine karşı en başından itibaren alternatif bir stratejiye sahip oldukları anlamına gelmez kesinlikle. Aren'in de belirttiği gibi (1993: 220), TİP yöneticilerinin uzun süre Türkiye'nin önündeki devrim aşaması nedir diye bir sorunları olmamıştı. Sosyalist devrim stratejisi, Aybar'ın ve TİP'lilerin sosyalist mücadeleye ilişkin bazı önkabullerinin bir uzantısıydı, ama bunların geliştirilip bir "strateji"ye dönüştürülmesi MDD'cilere karşı verilen siyasal ve ideolojik mücadelenin sonucuydu daha çok. Aybar'ın, sosyalist mücadelede işçi ve emekçi sınıfların hem ideolojik hem de fiili öncülüğü konusunda ısrarcı olması ve özellikle "ikinci milli kurtuluş savaşı" ile sosyalist mücadeleyi "aynı madalyonun iki yüzü" olarak görmesi, partiyi sosyalist devrim stratejisine götüren başlıca itkilerdi. 1966 yılında Doğan Avcıoğlu ve kimi "eski tüfek"lerin *Yön* sayfalarında başlattıkları "TİP Tartışmaları"nın tam bir strateji tartışmasına dönüşmesiyle TİP, MDD stratejisine karşı alternatif bir stratejiye ihtiyaç duyacak ve "sosyalist devrim" stratejisi bu çerçevede şekillenecekti.

---

hedeflediğini söylemek zordur. Aksine daha önce az gelişmiş ya da sömürge ülkeler için öngörülen "aşamacı" anlayış, giderek gelişmiş Avrupa ülkeleri için de geçerli sayılmaya başlanmış, 1960'lara doğru benimsenen "barış içinde bir arada yaşama" politikasıyla birlikte bu tür ülkelerde "anti-tekel halk cepheleri" stratejisi benimsenmiştir. TİP'in "sosyalist devrim" stratejisi bu bağlamda uluslararası sosyalist hareketin hâkim eğilimine aykırı bir çizgidir. TİP'in savunduğu çizginin, uluslararası literatürde Troçki'nin adıyla birlikte anılan "sürekli devrim" stratejisi ile de doğrudan ya da dolaylı bir bağı yoktur. TİP'in ideolojisine ve siyasetine yön veren kadronun Troçki'nin kuramsal ve ideolojik mirasından etkilendiğini gösteren herhangi bir işaret söz konusu değildir. Bu durumda "sosyalist devrim" stratejisini bilimsel bir temele oturtmaya çalışılan Emek Grubu'nun önünde tek dayanak noktası kalıyordu: Lenin'in *Nisan Tezleri*. Nitekim, *Emek* dergisi yazarları MDD'cilerin *İki Taktik*'inin karşısına *Nisan Tezleri*'ni çıkarmışlar ve sosyalist devrim tezini bu çerçevede temellendirmeye çalışmışlardır. Fakat *Emek* dergisinde geliştirilmeye çalışılan sosyalist devrim tezinin, dergide adı pek anılmasa da, belli açılardan Troçki'nin "sürekli devrim" tezine yakın olduğu ileri sürülebilir. Özellikle sosyalist devrimin kısa vadede izlenecek *programın içeriğiyle* değil de, *siyasi iktidarın sınıfsal içeriğinin değiştiği an* ile tanımlanması bu yakınlığın en dikkat çekici noktasıdır.

Sosyalist devrim stratejisine giden bu yolda TİP'in zamanla gelişen ana tezleri şunlardı: Türkiye'de burjuva demokratik devrim geniş ölçüde tamamlanmıştır ve kapitalist gelişme 1930'larda devletçilik yoluyla, 1940'ların ikinci yarısından itibaren de özel sektör eliyle hayli mesafe kaydetmiştir. Buna bağlı olarak işçi sınıfı da sosyalist mücadele verebilecek ölçüde gelişmiştir, dolayısıyla sosyalist mücadelede işçi ve emekçi sınıfların öncülüğü tartışmasızdır.[85] Emperyalizm Türkiye'de "dışsal" bir olgu değildir, ülkeye zorla değil, yerli egemen sınıfların "daveti" ile girmiştir; bu anlamda "milli burjuvazi" bu mücadelede bir ittifak unsuru olarak görülemez, dolayısıyla sömürge ülkelerde uygulanabilen "milli cephe" politikası Türkiye'de geçerli değildir. Türkiye'de anti-emperyalist ve anti-feodal mücadele ile sosyalist mücadele bir bütündür ve birlikte yürütülmelidir. Sosyalizme yönelecek bir mücadele ise ancak işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünde gerçekleşebilir, "ara tabakalar"ın öncülüğünde girişilecek bir hareket sosyalizme yönelemez. 1961 Anayasası sosyalizme açık bir anayasadır, bu nedenle sosyalizm mücadelesi demokratik-parlamenter yollardan yürütülebilir.

Şimdi, YDH ve MDD bölümlerinde yaptığımıza paralel şekilde, TİP'in sosyalist devrim stratejisini de; sosyalizme aşamalı-doğrudan geçiş, bu geçişi sağlayacak mücadele biçimi ve bu mücadeleye öncülük edecek sınıf ve tabakalar bağlamında daha yakından inceleyelim.

Sosyalizme Geçiş: Sosyalist Devrim

TİP, kuruluş yıllarındaki ve programındaki ideolojik belirsizliğe ve eklektizme, söylemindeki Kemalist tonların ağırlığına, hatta uzunca bir süre ilk hedef olarak "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu benimsemiş görünmesine rağmen hiçbir zaman aşamacı bir devrim anlayışını savunmamıştı. Başından beri, Türkiye'nin bütün sorunlarının emekçilerin iktidarında çözülebileceğini savunan TİP, bu iktidarın, Yöncülerin ve MDD'cilerin ileri sürdüğü tarzda ancak aşamalı olarak elde edilebileceğini kabul etmiyordu. Türkiye'nin işçi ve emekçi sınıfları, "milli burjuvazi" ya da "ara tabakalar"ın öncülüğüne ya da ittifakına ihtiyaç duymadan bağımsız örgütleri aracılığıyla toplumsal mücadelenin öncülüğünü yürütecek güçteydiler. TİP'in işçi ve sendikacılar tarafından kurulmuş olması bunun en iyi kanıtıydı. TİP'in iktidara gelmesiyle sosyalizmin kuruluş süreci başlayacak ve yeni

85 TİP, her ne kadar sosyalist devrim stratejisini benimsemişse de, kendisini "işçi sınıfı" partisi olarak değil işçi ve emekçi sınıfların ortak partisi görüyordu. İşçi sınıfı öncülüğünü de dar anlamda proletaryanın değil tüm emekçilerin öncülüğü olarak algılıyordu. Yalnızca Aybar da değil –ki o zaten Türkiye'de temel çelişkinin, emek-sermaye çelişkisi değil, emperyalizm ve ortaklarıyla tüm emekçiler arasındaki çelişki olduğunu ileri sürüyordu (1968: 657)– örneğin Behice Boran da uzun süre Türkiye'de sosyalist hareketin "işçi ve emekçi sınıfların birleşik hareketi" olarak geliştiği tezini öne sürmüştür (1968b: 149). Temel çelişkinin emek-sermaye çelişkisi olarak belirlenmesi ve işçi sınıfı öncülüğünün net olarak ifade edilmesi, 1969'dan sonraki Emek Grubu dönemindedir.

bir "devrim"e gerek kalmaksızın sosyalizm bir süreç içinde egemen üretim biçimi olarak yerleşecekti.

Elbette, başta Aybar olmak üzere bütün TİP'liler, sosyalizmin, bir üretim biçimi, toplumun bütün hücrelerine nüfuz eden bir düzen değişikliği olarak süreç içinde, aşama aşama gerçekleşebileceğinin farkındaydılar. Ama bu "aşama", MDD'cilerin kastettikleri biçimde siyasal iktidarın sınıfsal yapısının değişmesi anlamında bir aşama değildi. TİP'lilere göre iktidarın burjuvaziden işçi ve emekçi sınıflara geçmesi tek bir siyasal devrimi gerektiriyordu; bu devrim bir kere gerçekleşti miydi, artık yeni bir devrime ihtiyaç kalmayacaktı.[86] Ama elbette ki iktidarın ele geçirilmesi sosyalizmin bir anda bütün özellikleriyle birlikte kurulmuş olması anlamına gelmiyordu. İktisadi ve toplumsal düzen değişikliği ancak bir süreç içinde gerçekleşecekti. Oysa hatırlanacağı gibi MDD tezi, *iktidarın da* aşamalı olarak elde edilebileceği üzerine kuruluydu. Önce "en geniş" -küçük burjuvazinin çeşitli katmanlarından milli burjuvaziye kadar değişen- sınıf ve tabakaların katılımıyla bir milli cephe iktidarı kurulacak, feodal kalıntıların temizlenip ulusal bağımsızlığın gerçekleştirildiği bu aşamada işçi sınıfı gelişip güçlenerek kendi hegemonyasını kuracak ve ancak ondan sonra sosyalizme geçiş başlayacaktı. Bu ikinci aşamanın yeni bir devrimi gerektirip gerektirmediği MDD literatüründe pek açık değildi (bu konuda MDD'ci gruplar arasında farklı görüşler vardı) ama iktidarın, bir şekilde, cepheyi oluşturan sınıflar koalisyonundan işçi sınıfına geçmesi öngörülüyordu. Kökeni Marx ve Lenin'e kadar uzatılabilecek bu aşamacı tezler Komintern döneminde az gelişmiş ülkeler için bir tür "resmi görüş" olarak kabul edilmişti ve TKP de 1920'lerde kısa bir tereddütten sonra bu tezi benimsemişti. TİP ise bu tezin belki çok geri durumdaki sömürge ülkeler için geçerli olabileceğini, ancak Türkiye'de burjuva demokratik devrimin 1920'lerde gerçekleştiğini ve o günden bu yana kapitalizmin hayli yol kat ettiğini, artık işçi sınıfının öncülüğünde sosyalist mücadele için uygun koşulların ortaya çıktığını ileri sürüyordu. İşçi sınıfı iktidarının kurulması için iki aşamalı bir devrime gerek yoktu. İşçi sınıfı, başta yoksul köylülük olmak üzere diğer emekçi sınıfların desteğiyle iktidarı alabilecek -yani TİP'i iktidara getirebilecek- güce ve imkâna sahipti. Ama bu iktidar altında sosyalizmin, bir üretim tarzı, bir toplumsal düzen olarak aşama aşama gerçekleşeceği konusunda şüphe yoktu.[87] Kapitalist olmayan kalkınma yolu bu düzen değişikliğinin maddi koşullarını hazırlayacaktı.

Fakat pek çok konuda olduğu gibi sosyalizme geçiş konusunda da TİP'in tezlerinin netleşmesi ancak 1960'ların ortalarından sonra mümkün olacak-

86 TİP'lilerin "siyasal devrim"den kastettikleri ise TİP'in seçimleri kazanarak iktidara gelmesiydi.

87 TİP'lilerin sosyalist iktidarın kuruluşunun değil ama bir toplum düzeni ve bir yaşam biçimi olarak sosyalizmin ancak aşama aşama gerçekleşebileceğini savunan görüşlerinden bazı örnekler için bkz: Aybar, 1963b; Boran, 1967b; Aren, 1968a.

tı. Daha önce de değindiğimiz gibi TİP'in ilk yıllardaki resmi belgelerinde ve parti yöneticilerinin resmi açıklamalarında değil sosyalist devrim, "sosyalizm" sözcüğü bile kullanılmıyordu. Sosyalizm yerine "toplumculuk" deniyor, parti programında hedef olarak sosyalizm değil, kapitalist olmayan kalkınma yolu gösteriliyordu. Bu dönemde Aybar da dahil olmak üzere bazı TİP'liler zaman zaman Yöncüleri ve MDD'cileri "umutlandıran" biçimde milli cephe çağrıları da yapıyorlardı.

Kapitalist olmayan kalkınma yolu, daha önce de değindiğimiz gibi TİP'e ya da Yöncülere özgü bir tez değildi. 1950'lerden itibaren az gelişmiş ülkelere özgü bir kalkınma yolu olarak tüm dünyanın gündemine girmişti. İkinci Dünya Savaşı ertesinde yükselen ulusal kurtuluş savaşlarının sonucunda siyasal bağımsızlığa kavuşan ülkelerin, ekonomik yönden de bağımsız olabilmelerinin ancak kapitalist olmayan bir yoldan kalkınmalarıyla mümkün olabileceğine inanılıyordu. Çünkü kapitalist yol bu ülkeleri önce ekonomik açıdan emperyalizme bağımlı yapıyor, ardından siyasal bağımsızlık da kaybediliyordu. Bu ülkelerde kapitalizm çok geri olduğundan ve bundan dolayı işçi sınıfı da nicel ve nitel olarak çok zayıf kaldığından sosyalizm bir seçenek olarak görülmüyordu. Zaten bu ülkelerin çoğunda bağımsızlık hareketine önderlik eden güç işçi sınıfı da değildi. Kapitalist olmayan yoldan belirli bir kalkınma hızı yakalayacak olan bu ülkelerin, sanayileşme süreciyle birlikte gelişecek olan işçi sınıfının önderliğinde sosyalizme doğru yol alacağı düşünülüyordu. Esas olarak Batılı sosyalist iktisatçılar tarafından geliştirilmiş olan bu tez Sovyetler Birliği Komünist Partisi merkezli uluslararası sosyalist hareket tarafından da benimsenmişti. Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde genellikle ordu aracılığıyla iktidara gelen ara sınıfların devletçilik yoluyla kalkınma çabasına girmeleri, millileştirme ve kamulaştırma politikalarına başvurmaları, toprak reformu yapmaları vs. bu tezin pratikteki karşılıkları olarak kabul ediliyordu. 1970'lere doğru bu ülkelerdeki rejimler başarısız olup da yeniden kapitalizme yönelince, zaten hiçbir zaman ciddi bir kuramsal içeriğe oturtulmamış olan kapitalist olmayan kalkınma yolu tezi de yavaş yavaş unutulacaktı.

Ancak TİP'liler "sosyalist devrim" tezinin henüz ortaya çıkmadığı ilk yıllarda kapitalist olmayan kalkınma yolunu ülkeyi zaman içinde sosyalizme götürecek bir geçiş dönemi olarak kurguluyorlardı. Bu dönemde açık bir hedef olarak sosyalizmi gösteremeyen TİP'liler, kapitalist olmayan kalkınma yolunu daha "meşru" bir alternatif olarak öne sürüyorlardı. Hatta bu yolun meşruluğunu da Atatürk'e dayandırmaya çalışıyorlardı. Kapitalist olmayan kalkınma yolunun Atatürk'ün çizmiş olduğu bir gelişme yolu olduğunu öne sürülüyordu sık sık (*Sosyal Adalet*, 1963b; Aybar, 1968: 263). Fakat özellikle Aybar ve Boran gibi TİP'in ideoloji ve siyasetine yön veren yöneticiler kapitalist olmayan kalkınma yolunu ciddi biçimde incelememişlerdir. İki istisna dışında TİP'in yayınlarında da bu konuya ilişkin ciddi kuramsal yazılara yer

verilmemişti. Bu yazılardan ilki, *Sosyal Adalet* dergisinde Selahattin Hilav ve Fethi Naci tarafından ortaklaşa kaleme alınan "Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol" başlıklı makaleydi.[88] Derginin 4. ve 5. sayılarında iki bölüm halinde yayınlanan yazıda kapitalist olmayan kalkınma yolu az gelişmiş ülkelerin sosyalizme ulaşabilmeleri için geçmeleri gereken bir ara uğrak olarak değerlendiriliyordu:

> Kapitalist olmayan yolun esası: Yarı-feodal, feodal ya da sömürge ekonomisinden, kapitalizm dönemini atlıyarak, sosyalizme geçişin meydana geldiği memleketlerin ekonomik ve sosyal gelişme oluşumudur. ... Kapitalist olmayan yol, kapitalist yolu tutmuş olsalar da, henüz sınai kapitalizmin olgun şekillerine erişmemiş olan, az veya çok emperyalizme bağlı olan, feodalizmin önemli kalıntılarını muhafaza eden, ama, sonunda kapitalizmle bağlarını tamamıyla koparmak üzere, özel sermayenin ilerleyişini sınırlandırmak imkânına sahip az gelişmiş memleketler için de geçerlidir. Başka bir deyişle, söz konusu olan şey, az çok gelişmiş kapitalist münasebetlerin var olduğu memleketlerde, yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ekonomiden, olgunluk durumuna ulaşmış sınai kapitalizm dönemini atlıyarak, sosyalist bir ekonomiye muhtemel bir geçişi sağlayan sosyal mekanizmadır. Ve ancak zorunlu maddi ve sosyal şartları hazırladıktan sonradır ki bu memleketler sosyalizmin kuruluşuna koyulabilirler (Hilav ve Naci, 1963a).

Hilav ve Naci'ye göre, şimdiye kadar feodalizm-kapitalizm-sosyalizm şeklinde ardı ardına geldiği kabul edilen sosyal oluşumların bu sıralamasını bozan kapitalist olmayan yol, "belli bir noktaya kadar sosyal gelişme kanunlarının kapitalizme ayırdığı tarihî rolü" oynayacak, yani bu toplumları maddi ve sosyal açıdan sosyalizme hazırlayacaktı (Hilav ve Naci, 1963b). Bu dönem boyunca "toplumun politik teşkilatının" da "milli demokrasi devleti" şeklini alması öngörülüyordu. Milli demokrasi devletinin kuruluşu ise, "gericilik üzerinde, yani emperyalistler, ticaret

88 İkinci yazı, ilkinden iki yıl kadar sonra Mart 1965 tarihli *Sosyal Adalet*'te yayınlanan bir çeviri yazıydı. Jean Chesneaux'un "Milli Demokrasi Nedir?" başlıklı bu yazısı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan bazı Asya ve Afrika ülkelerindeki siyasi rejimleri ele alıyordu. Emperyalizme ve feodalizme karşı milli bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi yürüten ve bunu da kapitalist olmayan kalkınma yoluna girerek gerçekleştirmeye çalışan bu ülkelerdeki siyasi rejimlerin "milli demokrasi" olarak tanımlandığı yazıda, bu rejimlerin burjuva demokrasilerinden ve sosyalist demokrasilerden farklı yanları üzerinde duruluyordu. Milli demokrasi devletleri, bazı durumlarda yerli burjuvazi ve ordunun da dahil olduğu bütün yurtsever kuvvetlerin ortak çıkarını temsil ediyordu. Bu rejimlerin sınıf temeli de ülkeden ülkeye değişiklik gösterebiliyordu. Kimi yerlerde komünist partisinin önderlik ettiği mücadeleye başka bazı ülkelerde işçi sendikaları, bazı ülkelerde aydınlar ve hatta subaylar öncülük yapabiliyordu (Chesneaux, 1965). Muhtemelen bu yazının çevirisini yapan Kenan Somer tarafından yazılmış olan sunuş yazısında ise milli demokrasi devleti şöyle tanımlanmıştı: "…Bu hareket bakımından milli demokrasili bir devlet, siyasal ve ekonomik bağımsızlığını kıskançlıkla savunan; emperyalizme ve askerî bloklara karşı, ülkesindeki yabancı askerî üslere karşı, sömürgeciliğin yeni şekillerine ve emperyalist yabancı sermayenin ülkenin ekonomik hayatına sızmasına karşı savaşan; zalim ve diktatörce hükümet yöntemlerini reddeden, halk yığınlarının söz, basın, toplantı, gösteri, siyasal ve toplumsal örgütlenme gibi hak ve özgürlüklerden geniş ölçüde yararlanmasını ve ülkenin yönetimine geniş ölçüde katılmasını sağlıyan, bunun için gerekli bütün demokratik köklü dönüşümleri -başta gerçek bir toprak reformu- yapan bir devlettir."

burjuvazisi, feodaller üzerinde, demokratik ve yurtsever kuvvetlerin zaferi demekti." Sanayi burjuvazisinin de bu harekete aktif olarak katılarak demokratik ve yurtsever kuvvetler safında yerini alması mümkündü. Hilav ve Naci'nin bu yazıda öne sürdüğü görüşler, hemen fark edileceği gibi, o dönemde SBKP merkezli uluslararası sosyalist hareket tarafından benimsenen ve bazı Batılı teorisyenler tarafından da geliştirilmeye çalışılan tezlerin bir özetiydi. Türkiye'de daha çok Yöncü aydınların sahip çıktığı bu tezler o yıllarda henüz bir koalisyon partisi görünümündeki TİP içinde de taraftar bulabiliyordu.

Kapitalist olmayan kalkınma yolu parti programına da girmişti. Türkiye'nin kapitalist yoldan kalkınmasının niçin mümkün olmadığını maddeler halinde anlatan TİP programına göre, "… Türkiye için kurtuluş, kapitalist olmayan kalkınma yoluna girmekti." "Emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçilik" olarak tanımlanan bu düzende kamu sektörü esas olacaktı, özel sektör ise plan çerçevesinde kamu sektörünün yardımcısı olarak çalışacaktı (TİP, 1964a: 64). Mustafa Kemal'den alıntılarla başlayan ve ülkenin kurtuluşunu kapitalist olmayan kalkınma yoluna bağlayarak bir "geçiş dönemi" öngören program bu anlamda Komintern ve TKP geleneğinin "aşamacı" çizgisiyle uyum içinde görünüyordu. Türkiye ekonomisini "bütün sanayileşme çabalarına rağmen, hâkim niteliği bakımından tarımsal, geri bir ekonomi" olarak değerlendirilen program, bu değerlendirmeye bağlı olarak hâkim sınıflar içinde ilk sırayı "büyük toprak sahipleri"ne veriyor, "kurtuluş yolu olarak da "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu gösteriyordu. Bu tespitler kendi içinde tutarlı görünüyordu; ülkede kapitalizm yeterince gelişmemişse ve hâkim sınıflar içinde büyük toprak sahipleri birinci sırayı alıyorsa, çözüm, o günlerde az gelişmiş ülkeler için neredeyse tek çıkar yol olarak görülen kapitalist olmayan kalkınma yolu olabilirdi. Bu anlamda 1966 yılından başlayarak parti içinde ciddi bir muhalefet hareketine dönüşecek olan MDD'cilerin programa sahip çıkmaları pek de isabetsiz değildi.[89]

Bununla birlikte programda "kapitalist olmayan kalkınma yolu"yla ulaşılacak hedefler olarak 1962 tüzüğünde "partinin amacı" olarak ifade edilen hedefler gösterilmişti ve daha önce de değindiğimiz gibi burada sayılan ekonomik, kültürel ve toplumsal önlemler tamamen sosyalist karakterliydi. Ayrıca TİP programına göre kapitalist olmayan kalkınma yoluna girmek bile ancak emekçi sınıfların öncülüğünde mümkün olabilirdi; ara tabakaların öncülüğü ya da milli cephe çözüm değildi:

89 YDH bölümünde değinmiştik; 1967 yılı içinde MDD'ci olduğu gerekçesiyle TİP'ten ihraç edilecek olan Rasih Nuri İleri, TİP program ve tüzüğünün bir asgari program, bir MDD programı olduğunu ileri sürmüştü (1976a: 19; 1987: 20, 26). Hatırlanacağı üzere Doğan Avcıoğlu da TİP'i "milli demokratik cephe"ye çekmeye çalışırken, parti programının zaten bunu öngördüğünü iddia etmişti.

> Büyük arazi sahipleri, ya da büyük tüccar ve sanayiciler elbetteki memleketi kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna götüremezler; çünkü, onların çıkarları ile bu yol arasında çelişme vardır. Memleketi kapitalist olmayan gelişme yoluna emekçiler götürecektir; çünkü, kapitalist olmayan yola gitmekle onların çıkarları bozulmayacak, aksine bu yoldan yararlanacaklardır. Bu sebeple **kapitalist olmayan kalkınma yolu emekçilerin iktidarını gerektirir**. Yani çözüm yolu her şeyden önce politiktir (TİP, 1964a: 64; vurgu: M.Ş.).

Nitekim Mehmet Ali Aybar'a göre de parti programının getirdiği en önemli "yaratıcı yenilik", çözümün öncelikle politik olduğunun belirlenmesi, Türkiye'nin gerçek kalkınma ve ilerleme yoluna girebilmesi için halkın kendisinin iktidara gelmesinin şart olduğunun saptanmasıydı. TİP'ten önce -Kurtuluş Savaşı yılları hariç- çağdaş uygarlığa ulaşma davası hep halkın dışında ele alınmış, halk genelde bu mücadelenin önünde bir engel olarak görülmüştü. Oysa TİP ilerleme ve kalkınma davasını halktan ayrı görmüyor, aksine bu davanın ancak halkın aktif katılımıyla başarıya ulaşabileceğine inanıyordu. Kapitalist olmayan kalkınma yoluna girilebilmesi için öncelikle "iktidarın el ve öz değiştirmesi" zorunluydu (Aybar, 1964a).

Bu bağlamda kapitalist olmayan kalkınma yolunu savunurken bile TİP, Yöncü ve MDD'ci çizgiden belirgin biçimde ayrılıyordu. Daha doğrusu, Fethi Naci'nin de tespit etmiş olduğu gibi (akt. Yetkin, 1998: 221), TİP'in programı "asgari program" olsa bile ancak sosyalist bir iktidarın uygulayabileceği radikallikteydi.[90] Sosyalist iktidar ise kesinlikle emekçi sınıfların iktidarıydı. Dolayısıyla TİP'in programındaki "aşamacılık", olsa olsa sosyalizmin bir toplumsal sistem olarak adım adım kurulacağı anlamındaydı; MDD'cilerin savunduğu anlamda milli cepheye dayanan bir ara iktidardan geçileceği anlamında değil.[91] Nitekim, Behice Boran 1967 başlarında yazdığı bir yazıda (1967b), TİP'in iktidara geldiği zaman birdenbire sosyalist bir program uygulamayacağını, örneğin toprak reformunun sosyalist bir program olmadığını, ama TİP programında öngörülen ekonomik sistemin -ve bu arada toprak reformunun- ancak "bilimsel sosyalizmin Türkiye şartlarına uygulanışı sonucu ortaya çıkan" sosyalist bir parti tarafından uygulanabileceğini vurgulamıştı.

Yine de TİP'in bu dönemdeki söyleminde sınıf mücadelesinden ziyade kalkınmacı ve milliyetçi temaların ön planda olduğunu vurgulamak gere-

90 Bu durumda programda "sosyalizm" yerine "kapitalist olmayan kalkınma yolu" denilmesi, esas itibariyle partinin o sıralarda hukuksal kaygılarla "sosyalizm"i açıkça ifade etmekten kaçınmasından kaynaklanıyor gibiydi. Yine de tek etkenin bu olduğu söylenemez; partinin o dönemdeki çoğulcu yapısı ve sosyalizme geçiş sorununun henüz ciddi bir biçimde gündeme gelmemiş olması da bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunlara, Komintern geleneğinde ve uluslararası sosyalist literatürde az gelişmiş bir ülke için hiçbir zaman sosyalizmin doğrudan hedef gösterilmemiş olmasından kaynaklanan "ihtiyat payı" da eklenebilir.

91 Bu bağlamda, TİP programını "Yöncü programın bir yeni versiyonundan ibaret" gören Aydınoğlu (1992: 68), programa yönelik eleştirilerinin çoğunda haklı olmasına karşın, bu önemli farklılığı atlamış olmaktadır.

kir. 1964 yılında alevlenen Kıbrıs sorunu ve Amerika ile gerilen ilişkiler Yön-Devrim Hareketi'nde olduğu gibi TİP'te de milliyetçi söylemin yükselmesine neden olmuştu. Bağımsızlık konusunda zaten çok hassas olan Aybar, toplumda yükselen milliyetçi tepkiyi anti-emperyalist bir kanala çekmek için özel bir çaba gösteriyor, sık sık Türkiye'nin "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" vermekte olduğunu öne sürüyordu. Hatta Aybar bu sıralarda yaptığı bazı konuşmalarda "milli cephe"den bile söz etmişti. Örneğin, Şubat 1965'te TBMM'deki bütçe görüşmeleri sırasında İnönü Hükümeti'nin düşürülmesi üzerine TİP MYK olağanüstü toplanmış, toplantıdan sonra Aybar imzasıyla yayınlanan bildiride, bu olay, CHP'nin Kıbrıs sorununda "bağımsız ve kişiliği olan bir dış politika" yürütmüş olmasına bağlanmış, ayrıca, ülkede hızla gelişen toplumcu akımla birlikte uyanan ve örgütlenmeye başlayan emekçi halk kitlelerinin emperyalizmi ve iş birlikçilerini ürküttüğünü belirtilerek "milli cephe çağrısı" yapılmıştı:

> Türkiye'nin politik ve ekonomik bakımdan tam bağımsız bir devlet haline gelmesi ve yaşaması, bugün Türk milleti için bir ölüm kalım meselesidir. Tıpkı Kurtuluş Savaşı yıllarında olduğu gibi, milletimizin bütün namuslu, yürekli ve gerçekten yurtsever kuvvetlerinin bir MİLLİ CEPHE halinde iş birliği etmeleri ve dayanışmaları kutsal bir görevdir. Türkiye bir Vietnam, bir Kongo olamaz ve olmayacaktır (Aybar, 1965b).[92]

1965 yılında çoğunluğu öğrenci olan bir grup TİP'li tarafından çıkarılmaya başlanan *Dönüşüm* dergisinde de anti-emperyalist milli cephe savunulmuş, hatta Kasım 1966 tarihli 6. sayıda böyle bir cephenin kurulduğu da duyurulmuştu. Manşetten verilen bu haberde, cepheye 15'e yakın dernek ve çok sayıda kişinin katıldığı söyleniyor ve cephe protokolüne yer veriliyordu ama cepheyi kuranların kimler olduğu konusunda herhangi bir bilgi yer almıyordu[93] (*Dönüşüm*, 1966a). 1965 seçim bildirisinin ana teması da "yeniden milli kurtuluş savaşı ve bağımsızlık" sorunu olarak belirlenmişti (Sargın, 2001a: 304).

---

92 Ancak bu bildiride Aybar'ın CHP'yi milli cephe içinde görüp görmediği açık değildi. Evet, bildiri CHP Hükümetinin düşürülmesi üzerine yayınlanmıştı ama bildiride ülkenin içine düştüğü bunalımda CHP'nin de sorumlu olduğu vurgulanmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'yi bağımlı bir ülke durumuna düşüren ilk adımlar CHP tarafından atılmıştı. Üstelik 1961 yılı sonrasında kurulan CHP hükümetleri anayasanın "tam ve eksiksiz uygulanmasını daima savsaklamışlardı" (Aybar, 1965b).

93 *Dönüşüm*'de Amerikan emperyalizmine karşı milli cepheyi savunan bir başka yazı için bkz: Başaran, 1966. Başaran'a göre Türkiye'de yabancı sermaye ile iş birliği yapmayan bir burjuvazi olmadığı için anti-emperyalist cephede "milli burjuvazi"nin yer alması söz konusu bile edilemezdi. Bu cepheye işçiler, köylüler, aylıklılar, dar gelirli memurlar, zanaatkârlar, üniversiteliler ve sosyalist aydınlar katılabilirdi. TİP'in resmi bir yayın organı olmamakla birlikte tamamen TİP'liler tarafından çıkarılan *Dönüşüm*, Ünsal'a göre (2002: 248) bir parti yayınıydı. Gerçekten de dergide Aybar, Aren ve Boran gibi partinin en üst yöneticilerinin yazıları da yayınlanıyordu. Ancak Aybar'ın bazı demeçleri dışında Aren ve Boran'ın yazılarında "milli cephe"nin savunulması söz konusu değildi. Hatta derginin son sayısında yayınlanan Behice Boran imzalı bir yazıda (1967b), milli cepheyi savunan Yöncüler eleştirilmişti.

Bütün bunlara rağmen TİP'in hiçbir zaman Yön ve MDD Hareketlerinin savunduğu anlamda "cepheci" bir anlayışa sahip olmadığını yeniden vurgulamak gerekebilir. Yöncülerin ve MDD'cilerin cephe anlayışında asıl olarak ara tabakaların ve milli burjuvazinin anti-feodal ve anti-emperyalist mücadelede müttefik kuvvetler olarak yer alması öngörülüyor, hatta bu tabakaların mücadeleye önderlik edebilecekleri -en azından bir ihtimal olarak- varsayılıyordu. Oysa bu türden düşünceler, kimi partililer zaman zaman bu yönde düşünceler dile getirdiyse de, TİP içinde hiçbir zaman benimsenmemişti. TİP, Türkiye'de milli burjuvazinin olmadığı kanaatindeydi, ara tabakaların ilericiliği konusunda ise kuşkuluydu. İşçi ve emekçi sınıfların önderliği olmadan, bu sınıflar örgütlendirilip bilinçlendirilmeden gerçekleşecek bir bürokratik rejimin sosyalizme geçebileceğine ihtimal vermiyordu. Boran, Türkiye'de milli cepheyi savunur görünenlerin de aslında bu yolda pratik bir çalışma yapmadıklarına, sadece yazıp çizerek bunu savunduklarına dikkat çekmişti. İlerici güçlerin belli hedefler etrafında iş birliği yapması elbette gerekliydi, ama Türkiye şartlarında "milli cephe" mümkün değildi (1967b).

Sosyalist devrim tezi, TİP'in işçi ve emekçi sınıfların öncülüğü konusunda baştan beri ısrarcı olmasının ve cepheci anlayışlara kuşkuyla yaklaşmasının bir sonucu olarak şekillendi. TİP'in ayırt edici özelliği, Türkiye'de kapitalizmin ve sınıfların belirli bir gelişme düzeyine ulaştığı düşüncesinden hareketle her türlü ilerici mücadelenin ancak işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünde verilebileceğine duyduğu inançtı. Hedef, doğrudan sosyalizmin kuruluşu değil de kapitalist olmayan kalkınma yolu olsa, hatta verilen mücadele "İkinci Kurtuluş Savaşı" olarak adlandırılsa bile. Çünkü milli burjuvazinin ya da ara tabakaların öncülüğünde verilen mücadele sosyalizme evrilemezdi; Türkiye'de bu sınıfların öncülüğünde verilen Kurtuluş Savaşı'nın belli bir süreç içinde emperyalizmle uzlaşması bunun en güzel kanıtıydı. Bu anlamda TİP ilk yıllardan itibaren Yöncülerle "tepeden inmecilik" ve "aşağıdan yukarı sosyalizm" temaları etrafında özetlenebilecek bir tartışma içine girdi. Yine de, 1966 yılından itibaren *Yön* dergisinde başlayan TİP eleştirileri ve parti içinde baş gösteren MDD muhalefeti olmasaydı TİP'in bu yaklaşımları net bir sosyalist devrim tezine dönüşmeyebilirdi. Bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini sosyalizm mücadelesinden ayıran ve sosyalizmden önce anti-feodal ve anti-emperyalist karakterde bir demokratik devrimi zorunlu sayan anlayışlara karşı parti içinde ve parti dışında ideolojik ve siyasi bir mücadele vermek zorunda kalan TİP, sonradan sosyalist devrim stratejisi adını alan tezi bu mücadele sırasında oluşturdu ve geliştirdi.[94]

94 Sadun Aren, parti içinde MDD muhalefeti baş gösterene kadar TİP yöneticilerinin "Türkiye'nin önündeki devrim aşaması nedir diye bir sorunları" olmadığını, sosyalist devrim görüşünün

Bu yoldaki ilk önemli adım, parti içindeki MDD'cilerin ilk kez ciddi bir muhalefet odağı olarak ortaya çıktıkları Malatya Kongresi'nde atıldı. 1966 yılının yaz aylarında *Yön* dergisi sayfalarında TİP'e yönelik bir eleştiri bombardımanı başlatılmış ve bu bombardımana parti içinden bazı kişiler de katılmıştı. Temelde TİP'i, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini ve bu mücadelede zinde güçlerin oynayabileceği rolü küçümsemekle, böylelikle de milli cepheyi bölmekle suçlayan bu eleştirilere yanıt Kasım 1966'daki II. Kongre'de verildi. TİP, ilk kez bu kongrede alınan kararlarda hedefinin sosyalizm olduğunu resmi olarak açıklamış oldu. Gerçi kararlarda, Türkiye'de ilk hedefin "sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan bir düzen kurmak" olduğu söyleniyordu, fakat "gerek politik, gerekse ekonomik bağımsızlığın son tahlilde sosyalizmle gerçekleşeceği"nin de altı çiziliyordu. TİP'e göre Türkiye'de sosyalizm, "genel sosyalist ilke ve gelişme kanunları çerçevesinde, memleketimizin tarihsel şartlarına, milli özelliklerine uygun, milli bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı ve aşağıdan yukarı demokratik bir yoldan, yani örgütlenmiş emekçi sınıfların elbirliği, bilinçli, cesur çabalarıyla" gerçekleşecekti (Sargın, 2001a: 1183-1184). Görüldüğü gibi TİP bu kararlarla emekçi sınıfların iktidarından ayrı bir demokratik devrimi de, zinde güçlere dayalı "tepeden inme sosyalizm" anlayışlarını da net bir biçimde reddetmişti.

1966 yılı içinde *Yön* sayfalarında yürütülen TİP Tartışmaları'na, Yöncülerin davetine rağmen, üst düzey parti yöneticileri katılmamışlardı. Fakat 1966 sonlarında, önce İstanbul İl Kongresi'nde sonra da Malatya'daki II. Büyük Kongre'de boy gösteren parti içi muhalefet, TİP'lileri MDD'cilere karşı çift yönlü bir mücadele içine itti. Bir yandan, partiyi ele geçirmek istediklerinden kuşkulanılan "eski tüfekler"in ve bunlarla birlikte hareket ettikleri düşünülen parti üyelerinin tasfiyesine başlandı, diğer yandan da MDD tezlerine karşı ideolojik mücadelenin önemi fark edildi. Ne var ki bu sıralarda TİP'in, partili gençler tarafından düzensiz aralıklarla çıkarılan *Dönüşüm* dergisi dışında, düzenli bir yayın organı yoktu. Aybar'ın Yöncülerle daha önceden devam eden "tepeden inmecilik" tartışmaları sayılmazsa TİP'lilerin MDD tezlerine karşı ilk ciddi eleştirileri bu dergide yayınlandı. Aren (1966a) ve Boran'ın söz konusu yazılarında (1967a ve 1967b) anti-emperyalist mücadele ve milli cephe tezleri ele alınıyor, aşamacı anlayışlar eleştiriliyordu. İki yazar da, sosyalizmden önce anti-feodal ve anti-emperyalist mücadele vermek gerektiğini savunanları, Türkiye'nin kapitalist gelişme düzeyini gerçekte olduğundan daha geri görmekle eleştiriyorlardı. Aren'e göre, "eğer gerçekten Türkiye'de geniş bir sosyalist harekete temel olabilecek bir işçi sınıfı yoksa, halkımızın büyük çoğunluğu kapitalizmin değil de feodalizmin baskı ve ilişkileri içindeyse ve büyük

MDD'cilerle savaşım sırasında oluşturulduğunu belirtiyor (1993: 220).

emekçi kütlesi demokratik haklarından habersiz bir eziklik, uyuşukluk ve karanlık içinde bulunuyorsa" aşamacı tezlerin doğruluğunu kabul etmek gerekirdi. Bu koşullar altında sosyalist mücadele yapılamazdı. Ne var ki Türkiye bu derece geri bir ülke değildi. Türkiye'de 500 bin sendikalı, 900 bin sigortalı işçi vardı ve "tarım dahil bütün üretim dallarında kapitalist üretim tarzı yerleşmekte"ydi. Feodal toprak ağaları ekonomik ve politik güçlerini büyük ölçüde yitirmişlerdi. Ayrıca hiçbir zaman tam bir yabancı egemenliğine girmemiş olan Türkiye, "milli demokratik devrim denilen safhayı geniş ölçüde tamamlamıştı." Bu koşullar, Türkiye'de sosyalist bir mücadelenin yürütülebileceğini ve işçi sınıfının da bu mücadeleye öncülük edebileceğini gösteriyordu (Aren, 1966a). Fakat Aren'e göre MDD tezleri ile TİP'in görüşleri arasındaki farklılık ortak hareket etmeyi engelleyecek nitelikte değildi. Çünkü Türkiye'de kompradorlardan ve toprak ağalarından bağımsız bir milli burjuvazi yoktu, dolayısıyla bu iki sınıfa karşı mücadele ister istemez burjuvazinin tümünü karşısına alacaktı. Ayrıca demokratik devrimin programı olarak öne sürülen toprak reformu ve dış ticaretin milileştirilmesi gibi talepler zaten sosyalist bir parti olan TİP'in programında da mevcuttu.

"Türkiye'nin başta gelen davasının politik, askerî ve ekonomik alanlarda yüzde yüz milli bağımsızlığa kavuşmak" olduğunu belirten, bunun için de "yeniden bir milli kurtuluş mücadelesi vermek" gerektiğini savunan Behice Boran da, bu mücadele ile sosyalist mücadele arasına *aşama* koyan görüşlere karşı çıkıyordu. Boran'a göre Türkiye'de milli kurtuluş mücadelesi ile sosyalist mücadele arasındaki ilişki konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştı. Bağımsızlık davasının son tahlilde sosyalizm davası olduğunu savunan TİP, "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı'nın ancak emekçi sınıfların ve onun sosyalist partisinin öncülüğünde başarıya ulaşabileceği ve bunun için de Türk işçi sınıfını ve bütün emekçi kütleleri örgütleyip politik bir güç haline getirmek gerektiği" görüşündeydi. İkinci görüşe göre ise bu safhada Milli Kurtuluş Hareketi ancak anti-emperyalist ve anti-feodal bir mücadele olabilirdi ve bu mücadelede milli burjuvazi ile ara sınıfların önemli bir rol oynaması kuvvetle muhtemeldi. Hatta bu sınıf ve tabakaların mücadeleye öncülük etmesi dahi mümkündü. Bu aşamada sosyalistlerin bunlarla iş birliği yapması gerekiyordu, sosyalizm mücadelesi ancak daha sonraki aşamada söz konusu olabilirdi. Aren'e paralel olarak Behice Boran da MDD tezlerinin kendisine değil, bu tezlerin Türkiye'de geçerli sayılmasına karşı çıkıyordu daha çok. Uluslararası sosyalist literatürde az gelişmiş ülkeler için aşamalı bir stratejinin öngörüldüğünü kabul eden Boran'a göre, bu strateji, "henüz bağımsızlığına kavuşmamış sömürge devletlerle, politik bağımsızlığına yeni kavuşmuş 'genç Asya Afrika devletleri' " için geçerliydi. Türkiye'yi bu kategorideki ülkelerle bir tutmak, onu olduğundan daha

geri bir ülke olarak değerlendirmek demekti ki, MDD'cilerin temel hatası da buydu. Oysa dünyada verilen ilk milli kurtuluş savaşını yaklaşık yarım yüzyıl önce zaferle sonuçlandırmış olan Türkiye "arada benzerlikler ve ortak unsurlar bulunmakla beraber, ne sömürge devletlerle, ne genç Asya-Afrika devletleriyle, ne de Latin Amerika memleketleriyle kıyaslanabilir"di. Milli burjuvazinin öncülüğünde bir bağımsızlık mücadelesi vermiş ve "milli burjuva devleti safhalarından geçmiş" bulunan Türkiye'de "burjuvazinin memleketi kalkındıramadığı, ekonomik bağımsızlığı gerçekleştiremediği, bunun için de politik bağımsızlığımızdan tavizler verdiği geçirilen tecrübelerle fiilen sabit olmuştu." 20 yıldır çok partili demokrasi deneyimine sahip olan, 1961'den beri de "sosyal muhtevalı" bir anayasaya kavuşmuş olan Türkiye'de sosyalistlerin görevi "emekçi sınıfları uyarıp örgütlemek ve onları politik bir güç haline getirmek"ti. "Önce anti-emperyalist mücadele, sonra sosyalizm davası" diyerek bu ikisi arasına bir aşama konulması ne teoriye, ne de ülkenin içinde bulunduğu tarihsel gelişme safhasına uygundu. Böyle bir ayrım, sosyalizm mücadelesini bir çıkmaza sokmak demekti (Boran, 1967a).

1967-68 yıllarında TİP'liler kendi savundukları stratejiye henüz "sosyalist devrim stratejisi" adını vermemişlerdi ama bir anlamda "geleneksel çizgi" olan MDD'ciliği açıkça reddediyorlardı. Mehmet Ali Aybar 1968 başlarında yayınlanan *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* kitabında MDD tezlerini, özellikle aşamacılık ve ara tabakalara atfedilen rol açısından eleştiriyor, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin sosyalist mücadeleden ayrılamayacağını ve bu mücadelede öncülüğün mutlaka emekçi sınıflarda olacağını öne sürüyordu. Aynı yılın Mayıs ayında yayınlanan kitabında Behice Boran da (1968b: 275-280) MDD tezleri hakkında -yukarıda kısaca özetlediğimiz- görüşlerini bir kez daha dile getirmişti. Ne Aybar ne de Boran MDD karşısında TİP'in savunduğu çizgiye bir isim koymamışlardı henüz. Ama aşamacılığı ve öncülüğün ara tabakalara bırakılmasını kesinlikle reddediyorlardı. Türkiye'de milli burjuvazinin olmadığı konusunda da net bir görüş sahibiydiler.

Ancak bilindiği gibi 1968'in sonlarına doğru TİP yöneticileri arasında ciddi bir anlaşmazlık çıktı ve Aybar ile, başını Sadun Aren, Behice Boran ve Nihat Sargın'ın çektiği grubun yolları ayrıldı. Gerçi TİP çatısı altında beraberlik bir süre daha devam etti ama kısa süre içinde bu iki grubun siyasi ve ideolojik açıdan artık bir arada duramayacak kadar farklı yönelimler içine girdikleri anlaşıldı. O güne kadar TİP'in başarıları etrafında sağlanan birliktelik, partinin yükselişi kesintiye uğrayınca dağılmaya başlamıştı. Bir türlü önü alınamayan MDD muhalefeti giderek güçleniyor, özellikle öğrenci gençlik içinde hızla yayılıyordu. TİP'in içine girdiği duraksamanın nedenleri ve çözümleri konusunda Aybar ile Aren-Boran kanadı farklı düşünüyorlardı. Kısa vadede parlamenter yoldan iktidara gelme umudu

gittikçe kırılan Aybar, önlem olarak partiyi "sağ"a çekmek istiyordu; daha popülist ve reformist bir çizgi izlenmesinden yanaydı.[95] Diğer kanat ise bu hedefin gerçekçi olmadığını düşünüyordu; parlamenter yol terk edilemezdi ama önce bilinçli kadrolardan oluşan sağlam bir parti örgütü kurmak gerekiyordu. Dolayısıyla parti daha "sol", daha "ortodoks" bir çizgi izlemeliydi. Sonuçta ikinciler kazandı ve bir yıl kadar süren bir "fetret devri"nden sonra partide yönetim bu gruba geçti. İşte "sosyalist devrim stratejisi" bu grubun yönetiminde TİP'in resmi görüşü olacaktı. Bu stratejinin teorik açıdan geliştirilip yetkinleştirilmesi de, henüz Aybar TİP Genel Başkanı iken, parti içindeki muhalifler tarafından 1 Mayıs 1969'da 15 günlük bir yayın olarak çıkarılmaya başlanan *Emek* dergisine düşecekti.

Emek dergisi iki yönlü bir işlev üstlenmişti. Bir yandan partide Aybar yönetimine alternatif bir siyasi hat oluşturmaya çalışıyor, diğer yandan MDD Hareketine karşı ideolojik mücadele veriyordu. Dergide Yön-Devrim Hareketi'ni ve MDD tezlerini eleştiren pek çok yazı yayınlandı. *Emek*, aşamacı tezler ile milli burjuvazi ve ara tabakalar konusunda öteden beri sürdürülen eleştirileri yinelemek ve geliştirmekle kalmadı, MDD'ye alternatif olarak ortaya çıkan stratejinin adını da koydu: sosyalist devrim. Sosyalist devrim stratejisi iki temel teze dayandırılıyordu: Türkiye, burjuva demokratik devrimini tamamlamış kapitalist bir ülkedir ve işçi sınıfı sosyalist mücadeleye öncülük edebilecek kadar gelişmiştir. Elbette bu temel tezler pek çok yan tezle de açılmaya ve geliştirilmeye çalışılıyordu. Örneğin, Türkiye'de emperyalizmin dışsal değil içsel bir olgu olduğu şeklindeki öteden beri savunulan tez bu dönemde çok daha vurgulu bir biçimde ön plana çıkarıldı, Türkiye'de iş birlikçi sermayeden bağımsız bir milli burjuvazinin olmadığı kanıtlanmaya çalışıldı, feodal kalıntıların tarım sektöründe bile çok yaygın olmadığı ileri sürüldü, kapitalizmin gelişmişlik düzeyini gösteren çeşitli araştırmalara yer verildi.

Emek dergisinin ilk sayısında yayınlanan ve bir "çıkış manifestosu" niteliğinde kaleme alınmış olan "Sosyalist Potansiyelden Sosyalist Güce" başlıklı yazıda (Emek, 1969b), bir yandan, TİP'in bir süredir "sosyalist hareketteki toplayıcı ve öncü görevini" yitirdiği belirtilerek bunun sorumlusunun Aybar yönetimi olduğu ilan ediliyor, diğer yandan, sosyalist hareketin birliğinin ancak "doğru sosyalist teori ve eylemi ortaya koymak ve bunu ısrarla savunmak"la sağlanacağından hareketle, derginin savunacağı temel ilkeler sıralanıyordu. Türkiye'de hâkim üretim biçiminin kapitalizm olduğu en başta ve net bir biçimde belirtilmişti. Sanayi, madencilik ve çeşitli hizmet sektörlerinde hâkim üretim biçimi olan kapitalizm, tarım sektörüne

95 *Emek* dergisinde TİP'in 10. yılı dolayısıyla yayınlanan bir değerlendirme yazısında da (Emek, 1971a) Aybar çizgisi "sağ", "sosyal demokrat" sapma olarak nitelendirilmiştir. *Emek*'e göre, Aybar, bilimsel sosyalizmin genel ilkelerini ve sınıf mücadelesini reddetmiş; partiyi popülist bir çizgiye çekmeye, şekilsiz bir yığın örgütüne dönüştürmeye çalışmıştı. Benzer bir değerlendirme için şu yazıya da bakılabilir: *Emek*, 1970b.

de girmişti. Küçük mal üretiminin yaygın olduğu bu sektördeki köylü işletmeleri kapitalizmin baskısını her gün biraz daha fazla hissediyorlardı. Bu kapitalizm elbette az gelişmiş bir kapitalizmdi, emperyalizmin baskı ve sömürüsü altında olduğu için de ülkeyi gerçekten kalkındırması mümkün değildi, ama yine de "hem sanayide hem tarımda sömürüye karşı ve sosyalizm için mücadelenin öncülüğünü yapabilecek bir işçi sınıfı"nın ortaya çıkmasını sağlamıştı. Üstelik "kapitalist ilişkilerin gelişmesi, bundan zarar gören küçük ve orta köylüleri, proleterleşme yoluna girmiş olan küçük esnaf ve zanaatkârları ve geleneksel imtiyazlarını kaybetmeye başlamış olan aydın kesimlerini işçi sınıfı ile kader birliğine itmiş ve onlara da sosyalist bir potansiyel kazandırmıştı." Gerçi, kapitalizmin az gelişmiş olması nedeniyle işçi sınıfı ve onun müttefiki olan diğer emekçi sınıf ve tabakalar özellikle sınıf bilinci ve örgütlü hareket etme yeteneği gibi nitelikler bakımından geri durumdaydılar, ama "sosyalist eğitim ve örgütlenmeye" özel bir önem ve öncelik vererek bunu telafi etmek mümkündü.

Emek dergisi Türkiye'yi bu şekilde tahlil ederken aslında MDD'cilerin ülkeyi "yarı-sömürge-yarı-feodal" olarak nitelendiren görüşlerini de eleştirmiş oluyordu. Nitekim yazıda MDD'cilerin sık sık dile getirdikleri iki teze daha karşı çıkılmıştı: anti-emperyalist mücadelenin önceliği ve sosyalizmden önce demokrasi mücadelesi vermenin zorunluluğu. Elbette "emperyalizm hem askerî, hem ekonomik yönleriyle ülkemize girmiş ve ülkemizi pençesine almış bulunmakta"ydı ama gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardı:

> Gerçekten, emperyalizm ülkemize silah zoruyla girmemiş, hâkim sınıfların çıkarlarına da uygun düştüğü için, onların daveti ile gelmiş ve sonra da iş birlikçi ve taraftar çevresini genişletmiştir. Bu durumda anti-emperyalist mücadelede de baş hedefin hâkim sınıflar ve iş birlikçi çevreler olacağı açıktır. Bu da gösteriyor ki, anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadele birdir ve beraberce yürütülür (*Emek*, 1969b: 10).[96]

96 1970 yılı başlarında ODTÜ'de düzenlenen bir panelde konuşan Sadun Aren de emperyalizmin yerli burjuvaziyle ilişkilerine değinmişti. Emperyalizmin ülkeye "silah zoruyla ya da aldatmaca" ile değil, siyasi iktidarın, yani bu iktidara hâkim olan Türkiye burjuvazisinin daveti ile girdiğini kaydeden Aren'e göre, NATO'ya da "yalvar yakar" girilmişti, yabancı sermaye ve petrol şirketleri de "kanunlar çıkarılarak davet edilmişlerdi." Türkiye burjuvazisi dünya burjuvazisi ile bütünleşme içindeydi, hatta yerli burjuvazi dünya emperyalizminin Türkiye'deki kesimi olarak değerlendirilmeliydi. Türkiye'de hâkim olan burjuva sınıfından ayrı, ondan müstakil bir emperyalist cephe olmadığı için emperyalizme karşı ayrı bir mücadele vermek mümkün değildi; yerli burjuvaziyle mücadele etmek zaten aynı zamanda emperyalizmle de mücadele etmek demekti. Hatta Aren'e göre, "emperyalizm ve onun yerli ortakları" deyimi yanlıştı, doğrusu "yerli burjuvazi ve onların ortağı emperyalizm" olmalıydı (1970a). MDD'cilerin aşamalı devrim anlayışını ve anti-feodal, anti-emperyalist nitelikli milli demokratik devrime milli burjuvazinin de katılabileceği yolundaki görüşlerini eleştirmek amacıyla TİP'liler, emperyalizmin Türkiye'ye zorla değil, egemen sınıfların "daveti" ile girdiği tezini dile getiren çok sayıda yazı kaleme almışlardı. Daha önceki dönemlerde Aybar ve başka TİP'liler tarafından da öne sürülen bu tezi, *Emek* dergisinde işleyen diğer bazı yazılar için bkz: Çulhaoğlu, 1970; Ergun, 1970; Kılıç, 1970. Behice Boran da, TİP'in kapatılmasından sonra açılan davada yaptığı "Savunma"da aynı tezi yinelemiştir (1992: 54-55).

Ayrıca *Emek* dergisine göre, "anti-emperyalist mücadelenin sosyalist bir muhteva ile yürütülmesi, geniş halk kitlelerini sosyalizme kazanma bakımından büyük bir değer ve önem" taşıyordu. Çünkü işçi sınıfı ve emekçi halk açısından "sosyalizmin hedefleri, anti-emperyalist mücadelenin hedeflerinden çok daha somut ve çekici"ydi. Diğer yandan, anti-emperyalist mücadelede işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünü sağlamak bu mücadelenin sosyalizm mücadelesi ile birleşmesinin tek güvencesiydi.

Yazıda Türkiye'de sosyalizm mücadelesi yürütmek için koşulların uygun olmadığını öne süren görüşler de eleştirilmişti. Ülkede burjuva demokratik haklar için mücadele geleneğinin oldukça eski bir tarihe dayandığı belirtiliyor, 27 Mayıs Hareketi ve 1961 Anayasası ile bu yolda önemli bir mesafenin alındığı kaydediliyordu. Sosyalist mücadelenin önünde engel oluşturan 141 ve 142. maddeler hâlâ yürürlükteydi ama zaten "bağımsız kapitalist gelişmeyi gerçekleştiremeyen, dışa bağlı burjuva sınıfından daha ileri bir demokratik düzenin kurulmasında öncülük etmesini beklemek gerçeklere uymayan bir davranış olurdu" (*Emek*, 1969b: 9).[97] Sonuçta bizatihi TİP'in varlığı, Türkiye'nin koşullarının hem ekonomik gelişme seviyesi hem de demokratik hak ve hürriyetler bakımından, işçi sınıfının kendi öz partisini kurup sosyalizm için mücadele edebilmesine elverişli olduğunun kanıtıydı. Aksi yöndeki MDD'ci tezler geçersizdi.

Manifesto niteliğindeki bu yazının son kısmında, bundan böyle parti içinde "Emek Grubu" olarak adlandırılacak olan grubun iktidar stratejisi konusundaki temel tezleri özetlenmişti:

> Türkiye'de hâkim üretim biçimi kapitalizmdir. Bu düzen kendi niteliğine uygun bir sosyalist potansiyel yaratmaktadır. Dış kapitalizmin sömürüsü, Türkiye'de kapitalist düzenle kalkınmayı imkânsız kılmaktadır. Sosyalizmin tek kalkınma yolu olması sosyalist potansiyeli artırıcı bir etki yapmaktadır. Bütün sınırlarına rağmen, Türkiye'de sosyalist mücadele yapmaya elverişli bir ortam vardır. Bu ortamı devamlı olarak genişletmek de gene ancak sosyalist mücadele ile mümkündür. Anti-emperyalist mücadele sosyalist hareketin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu mücadelede emekçi sınıfların öncülük yapması başarılı olmanın temel şartıdır. Bunun için anti-emperyalist ve anti-kapitalist mücadelenin birlikte yürütülmesi zorunludur (*Emek*, 1969a).

Ancak *Emek* dergisinin "milli demokratik devrim"–"sosyalist devrim" tartışmalarına getirdiği asıl yenilik ve katkı –işçi ve emekçi sınıfların öncülüğü ve anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadelenin birliği gibi, TİP'lilerin eskiden beri savunduğu tezlerin ötesinde– "devrim"in tanımı-

97 Boran da, daha sonraki bir yazısında, "Sömürülen sınıflar açısından burjuva demokrasileri hiçbir zaman 'tamamlanmış' ve 'gerçek' demokrasi değildir" diye yazacak ve soracaktı: "En ileri kapitalist toplumlarda dahi işçiler ve emekçiler burjuvalarla gerçekten eşit hak ve özgürlüklere sahip midirler? Burjuva demokrasilerinin bir adı da burjuva diktatörlüğü değil midir?" (Boran, 1970a).

na, "toplumsal devrim" ve "siyasal devrim" gibi Marksist kavramları kullanarak bir açıklık kazandırmasıdır. Böyle bir ayrım, "devrim"in odağına "siyasal iktidar"ın konulmasına imkân verdiği için önemliydi. Bilindiği gibi bu ayrım ve "devrim"in *siyasal iktidarın fethi* olarak tanımlanması, Lenin'in Marksist siyaset kuramına yaptığı en önemli katkılardan biriydi. Zaten *Emek* yazarları da sosyalist devrim teorisini büyük ölçüde Lenin'e referansla geliştirmeye çalışıyorlar, MDD'cilerin *İki Taktik*'inin karşısına *Nisan Tezleri*'ni çıkarıyorlardı.[98] MDD'cilerin, özellikle de Mihri Belli'nin, toplumsal devrim-siyasal devrim ayrımı yapmadıkları için içine düştükleri çelişkiler, örneğin Belli'nin, "devrim"i, eski üretim ilişkilerinin yeni üretim ilişkileriyle değiştirilmesi olarak tanımlamasına karşılık,[99] Türkiye'de karşı-devrimin başlangıç tarihi olarak -üretim ilişkilerinde herhangi bir değişikliğe tekabül etmeyen- 1942 yılını göstermesi, *Emek* yazarları tarafından sıklıkla eleştirilmişti.[100]

"Devrim"in, özellikle de "sosyalist devrim"in tanımlanması konusunda ilk girişim, *Emek*'in 30 Haziran 1969 tarihli 5. sayısında Sadun Aren'den geldi. "Sosyalist devrimin **ne** olduğunu, yani **ne olduğu zaman** sosyalist devrimin gerçekleşmiş olacağı hususu açık-seçik kesin bir şekilde ortaya konup tanımlanmadıkça, hiçbir olayı[n] devrim açısından" değerlendirilemeyeceğini belirten Aren (1969a, vurgu: M.Ş.), öncelikle, devrimin bir "süreç" değil, "siyasi iktidarın ele geçirildiği an" olarak tanımlanması gerektiğine dikkat çekiyordu.

> **Devrim -ki bunla sosyalist devrimi kastediyoruz- işçi ve diğer emekçi sınıfların siyasi iktidarı ele geçirmesi demektir.** Bu da fiiliyatta ancak işçi ve emekçi sınıfların sosyalist siyasi örgütünün (Partisinin) iktidara gelmesiyle

98 *Emek* yazarları MDD'cilerin *İki Taktik*'i de yanlış yorumladıkları kanaatindeydiler. Kenan Somer'e göre, *İki Taktik*'te öne sürülen "işçi-köylü devrimci demokratik diktatoryası", o tarihte Rusya'nın ve dünyanın içinde bulunduğu özel konjonktürün bir sonucuydu. "İşçi-köylü devrimci demokratik diktatoryası" ancak, "kapitalist üretim biçimi egemen üretim biçimi durumuna geldiği halde, devletin sınıf niteliğinin son tahlilde feodal toprak sahipleri diktatoryası olarak kaldığı bir toplum bakımından belirli bir anlam" taşıyordu. Ayrıca o dönemde Lenin dahil herkes, Rusya'da sosyalist bir devrimin gerçekleşebilmesi için öncelikle Avrupa'da bir sosyalist devrimin şart olduğunu düşünüyordu. Rusya'da sosyalizm ancak muzaffer Avrupa proletaryasının Rus proletaryasına el uzatmasıyla imkân dahiline girebilirdi (Somer, 1970a; 1971). Dolayısıyla 1905 Rusya'sının ve o zamanki dünya konjonktürünün özel koşullarına özgü tezler 1960'lar Türkiye'sinde geçerli olamazdı.

99 Belli'nin devrim tanımı tam olarak şöyleydi: "Devrim üretim kuvvetlerinde meydana gelen değişikliklerin üretim ilişkilerini zorlaması sonucu, toplumdaki devrimci sınıf ya da sınıfların, statükoyu muhafaza etmekte çıkarı olan sınıf ya da sınıfların üstesinden gelmesi ve üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi gidermek üzere üretim ilişkilerini, toplumsal ilişkileri yeni üretim güçlerine uygun biçimde değiştirmesidir" (akt. Selik, 1969a).

100 Özellikle bkz: Selik, 1969b. Bu yazı, Selik'in Türkiye'deki milli demokratik devrim çizgisini savunanları eleştirmek üzere kaleme aldığı ve *Emek*'in ilk 13 sayısında (12. sayı hariç) yayınlanan uzunca bir yazı dizisinin bir bölümüydü. Dizinin ilk iki yazısı (Selik, 1969c ve 1969d) Doğan Avcıoğlu ve Yön-Devrim Hareketi eleştirisine, bunu takip eden üç yazı (Selik, 1969e, 1969f ve 1969g) Mihri Belli'nin *Milli Demokratik Devrim* broşürünün eleştirisine, son yedi yazı ise (Selik, 1969a, 1969b, 1969h, 1969i, 1969j, 1969k, 1969l) özel olarak Belli ve MDD'cilerin devrim ve karşı devrimle ilgili görüşlerinin eleştirisine ayrılmıştı.

> gerçekleşir. Yoksa devrim, bazılarının sandığı gibi, kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretim biçimine geçmek değildir. **Çünkü sosyalist üretim biçimine devrim ile, yani bir an içinde değil, fakat devrimden sonra ve bir süreç içinde geçilir** (vurgu: M.Ş.).[101]

MDD'cilerin, sosyalist devrimden önce emperyalizmin ülkeden kovulması ve feodal kalıntıların temizlenmesi gerekir şeklindeki görüşleri de gerçekçi değildi *Emek* yazarlarına göre. *Emek* dergisinin sosyalist devrim konusunda savunduğu görüşü, "Sosyalist devrim, işçi sınıfının müttefikleriyle birlikte, sosyalist toplum düzenini kurmak için, devletin sınıf niteliğini değiştirmesidir" şeklinde özetleyen Kurthan Fişek'e göre,[102] "sosyalist toplumu kurma sürecinde bir an olan sosyalist devrimi gerçekleştirmeden, Türkiye'de anti-emperyalist ve anti-feodal bir mücadeleyi başarıyla tamamlamak olanaksızdı." Fakat bu mücadeleyi tamamlamadan sosyalist toplumun kurulamayacağı da açıktı. İşte çelişkili görünen bu durum, sosyalist devrimin bir "an", sosyalist toplumu kurmanın ise bir "süreç" olarak kavranmasıyla aşılabilirdi. Anti-emperyalist mücadelenin başarıya ulaşması ve feodal kalıntıların temizlenmesi, ancak sosyalist devrim gerçekleştikten sonra mümkün olabilirdi, ama bu hedeflere ulaşılması sosyalist toplum kurma sürecinin yalnızca ilk evresini oluştururdu (Fişek, 1969a). Yani emperyalist sömürüye son verilmesi ve feodal kalıntıların temizlenebilmesi için de öncelikle iktidarın alınması gerekiyordu ve "sosyalist dev-

---

101 Mehmet Selik aynı sorunu "toplumsal devrim-siyasal devrim" ayrımı yaparak aşmıştı: "Toplumsal devrim bir süreç olarak toplumda gelişen üretim güçleri ile eski, katılaşmış toplumsal üretim ilişkileri arasındaki çatışmayı, bu çatışmanın su yüzüne çıkması olgusunu, ifade eder. Siyasal devrim, toplumsal devrimi hızlandırmak ve tabii sonuçlarına vardırmak için siyasal iktidarın (yeni üretim ilişkilerinden yana olanlarca) ele geçirilmesidir" (1969a). Sosyalist devrimin niçin bir **süreç** olarak değil de, niteliksel bir **sıçrama anı** olarak tanımlanması gerektiği konusunu ele alan bir başka yazı için bkz: Somer, 1969c. Somer'in bu yazıda altını çizdiği noktalardan birisi, sosyalist devrimi bir süreç olarak kavramanın ve toplumsal dönüşümde önceliği iktisadi unsura vermenin, 19. yüzyıl sonlarında revizyonizme yol açmasıydı. Bernstein ve daha sonra da Kautsky bu yoldan giderek siyasal devrimi tamamen reddetme noktasına varmışlardı. Somer daha sonraki bir yazısında da söz konusu yaklaşımla Lenin'in yaklaşımı arasındaki farkı şöyle vurgulamıştı: "Lenin'in sosyalist devrim anlayışı, sosyalizmin siyasi unsuruyla iktisadi unsuru arasındaki uygunluk zorunluluğunu reddeder; siyasi unsura öncelik verir" (1969d). Yine bir *Emek* yazarı olan Metin Çulhaoğlu'na göre de sosyalist devrimin "doğru tanım"ı şöyleydi: "burjuvazinin iktidarına son verilmesiyle sosyalist toplum düzeninin kurulması arasında bir süreç yer alır. Bu sürecin başlangıcı, yani iktidarın el değiştirmesi bir niteliksel sıçrama anıdır. Bu anda kapitalist sınıf iktidarı yerine sosyalizmi kurmayı amaçlayan proletarya; ve onun müttefiki emekçi köylülerin iktidarı kurulur. İşte bu **an** sosyalist devrimdir. … Bu iktidar değişikliğini, yani sosyalist devrimi, mevcut üretim biçiminin değiştirilmesi **süreci** izler, bu sürecin sonunda da sosyalist toplum düzeni kurulur. Biz, önümüzdeki devrimci adım sosyalist devrimdir derken önümüzdeki devrim aşamasında siyasal iktidarın sınıf niteliğinin değişeceğinden ve proletaryanın önderliğinde emekçi iktidarın kurulacağından bahsediyoruz. Bu iktidar değişikliği gerçekleştiği zaman sosyalist toplumun kurulmuş olacağını kastetmiyoruz" (Çulhaoğlu, 1970; vurgu: M.Ş.). Behice Boran'ın benzer değerlendirmeleri için bkz: Boran, 1992: 33.

102 *Emek*'in aynı sayısında Kenan Somer de sosyalist devrimi benzer biçimde tanımlamıştı: "Sosyalist devrim, işçi sınıfının, müttefikleriyle birlikte, sosyalist toplumu, sosyalist iktisat düzenini kurmak azmiyle, devletin sınıf niteliğini değiştirerek, iktidara el koyması demektir" (Somer, 1969a). Yine benzer tanımlar için bkz: Somer, 1969d; Aren, 1970a; Ertuğrul, 1971.

rim" tam da iktidarın işçi ve emekçi sınıflar tarafından alındığı "an"a verilen addı. Ama iktidar alındı diye, birdenbire saf bir sosyalist programın uygulamaya konması elbette ki mümkün değildi. TİP'liler, Nail Satlıgan'ın ifadesiyle (2004), "demokratik devrimin çözümsüz görevlerinin işçi sınıfının iktidarı altındaki sosyalizme geçiş sürecinde çözülmesi" diye ifade edilebilecek bir strateji benimsemişlerdi. Gerçi MDD teorisine göre de çözüm yolu iktidardan geçiyordu ama orada söz konusu olan iktidar, milli burjuvazi ve/veya ara tabakaların da müttefik güç olarak yer alacakları bir "cephe" iktidarıydı. Oysa TİP'lilere göre bağımsızlık ve demokrasi sorunlarının çözümü bile işçi-emekçi iktidarını zorunlu kılıyordu.[103]

Daha önce de değindiğimiz gibi, *Emek* yazarları MDD Hareketi ile ideolojik mücadelede, daha önceki TİP yayınlarından farklı olarak sık sık Marksist klasiklere de başvurmuşlardır. MDD'cilerin yayın organlarında özellikle Lenin ve Mao'nun eserlerine referansta bulunmayan yazı yayınlanmıyor gibiydi. MDD teorisi özellikle Lenin'in *İki Taktik* adlı eserine ve Mao'nun yazılarına dayandırılmaya çalışılıyordu. *Emek* yazarı TİP'liler de aynı silahı kullandılar, MDD teorisinin Türkiye'de geçersiz olduğunu yine Lenin ve Mao'ya dayanarak ispatlamaya çalıştılar. Mao, Üçüncü Dünya ülkeleri için elbette aşamalı bir devrim öngörüyordu ama *Emek* yazarları, Mao'nun tezlerinin, burjuva demokratik devrimini çoktan yapmış Türkiye için değil, sömürge statüsünde olan ve/veya ekonomik olarak çok geri durumda bulunan ülkeler için geçerli olduğunu ileri sürüyorlardı. Behice Boran, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra "eski tipte" burjuva demokratik devrimi yapan tek ülke olarak Türkiye'yi gösteren ve bunun artık Çin de dahil hiçbir yerde tekrarlanamayacağını belirten kişinin bizzat Mao olduğunu hatırlatıyordu (Boran, 1970a).[104] Hatırlanacağı gibi, Mao, Çin deneyiminden de yola çıkarak, yarı-sömürge, yarı-feodal toplumlarda aşamalı devrim stratejisinin geçerli olduğunu, bu ülkelerde öncelikle burjuva demokratik devrimin tamamlanması gerektiğini, ama 1917 Ekim Devrimi'nden sonra burjuvazi devrimci niteliğini tamamen kaybettiği için "eski tip" burjuva devrimler döneminin kapandığını, artık Üçüncü Dünya ülkelerinde öncülüğünü işçi sınıfının yapacağı "yeni tip" demokratik devrimlerin gündemde olduğunu ileri sürmüştü (bkz: Mao, 1993).

103 *Emek* dergisindeki MDD eleştirileri büyük ölçüde Mihri Belli'de ifadesini bulan klasik MDD tezlerine odaklanmıştır. Oysa bilindiği gibi, MDD akımı içinden, aşamalı devrimi savunmakla birlikte milli demokratik devrimde işçi sınıfının fiili ya da ideolojik öncülük yapabileceğini savunan bazı gruplar da çıkmıştı. Fakat bu gruplar *Emek*'in yayınlanmaya başladığı 1969 Mayıs'ında henüz şekillenmemişti. 1970 yılının sonlarına doğru, örneğin THKP-C ideolojisi netleşmeye başladığında ise, hem bu örgüt silahlı mücadele yolunu seçtiği için hem de zaman hızla 12 Mart'a doğru aktığı için, ideolojik mücadele/tartışma zemini çoktan ortadan kalkmıştı. Yine de MDD Hareketi'nin giderek proletarya hegemonyasında bir milli demokratik devrimden daha çok söz eder olması *Emek* yazarları tarafından "olumlu bir gelişme" (Çulhaoğlu, 1970) olarak değerlendirilmiştir.

104 *Emek* yazarlarından Kenan Somer de, Mao'nun iki aşamalı devrimi savunmasını, Çin toplumunun sömürge, yarı-sömürge ve yarı-feodal bir toplum olmasına bağlıyordu (1969b).

Lenin ise, bilindiği gibi, 1905 Devrimi sırasında kaleme aldığı *İki Taktik*'te Rusya'da devrimin iki aşamada gerçekleşeceğini savunmuştu. İlk aşamada burjuva demokratik devrimin tamamlanması gerekiyordu, sosyalist devrim bunun ardından gelecekti. Ancak Lenin'e göre burjuvazi artık kendi devrimine bile öncülük yapabilecek durumda değildi; Rusya koşullarında bu devrimin öncülüğünü köylülükle ittifak yaparak proletarya üstlenmeliydi. Proletarya, *bütün* köylülüğün desteğiyle burjuva demokratik devrimi gerçekleştirdikten ("işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünü" kurduktan) sonra, ikinci aşamada, *yoksul köylülükle* birlikte sosyalist devrimi gerçekleştirecekti. Lenin bu görüşlerini 1917 Şubat Devrimi'ne kadar korumuştu. Bu devrimle birlikte Rusya'da iktidar burjuvaziye geçince de, *Nisan Tezleri*'ni kaleme almış ve artık işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünün gündemden kalktığını, şimdi işçi sınıfının yoksul köylülükle birlikte iktidarı alması gerektiğini savunmaya başlamıştı. Lenin bu yeni stratejiye "sosyalist devrim" adını koymamıştı ama, Kenan Somer'in de dikkat çektiği gibi (1969e), *Nisan Tezleri* Bolşevik Parti'nin önderleri arasında bile büyük bir şaşkınlıkla karşılanmış; Kamanev ve Zinovyev, Lenin'i, Troçki'nin "sürekli devrim" tezini benimsemekle eleştirmişlerdi. Lenin, *Nisan Tezleri*'nde devrimin esas sorununu, iktidar sorunu olarak belirlemişti; devrim hangi sınıfa karşı yapılmış ve iktidar hangi sınıfa geçmişti, devrimin karakterini belirleyen ölçü bu soruların yanıtında saklıydı.[105]

Emek yazarları da sosyalist devrim stratejisini savunurken Lenin'in *Nisan Tezleri*'nde ortaya koyduğu bu önermelere dayanıyorlardı.[106] Türkiye'de hâkim üretim biçimi kapitalizm, egemen sınıf burjuvazi ise ve işçi sınıfı da bir devrimle iktidarı alabilecek güç ve yetenekte ise, yani devrim burjuvaziye karşı yapılacak ve iktidara da işçi sınıfı geçecekse, bu devrim elbette sosyalist devrim olacaktı.[107] Sadun Aren 5 Ocak 1970 tarihinde ODTÜ'de

105 Bununla birlikte Giriş bölümünde de değindiğimiz üzere, Lenin, Ekim Devrimi gerçekleştikten sonra bile, bu devrimi, bazen "sosyalist" bazen "demokratik" devrim olarak nitelendirmişti. Kenan Somer'in de belirttiği gibi (1971), Lenin, Ekim devriminin "demokratik" yanına vurgu yaparken, genellikle, devrimin gerçekleştiği sırada Rusya kırlarında sınıf mücadelesinin henüz keskinleşmemiş olmasına dikkat çekmekteydi. Ancak aynı Lenin bazen de iktidar sorununa vurgu yaparak Ekim Devrimi'yle proletarya diktatörlüğünün gerçekleştiğini öne sürmekteydi. Örneğin birbiriyle çelişir görünen ve aralarında sadece bir aylık zaman farkı bulunan şu iki açıklama da Lenin'e aittir: "Proletaryanın iktidarı köylülüğün yardımıyla almak zorunda kaldığı, küçük-burjuva devriminin yapıcısı rolünü oynadığı bir ülkede, bizim devrimimiz, yoksul köylü komitelerinin örgütlenmesine, yani 1918 yazına, hatta güzüne kadar, geniş ölçüde, bir **burjuva** devrimi olmuştur. Bunu söylemekten korkmuyoruz." (18 Mart 1919) ve "Rusya'da 25 Ekim (7 Kasım) 1917 Devrimi, yoksul köylülük ya da yarı-proletaryanın desteğiyle, komünist toplumun temellerini atmağa başlamış bulunan proletarya diktatoryasını gerçekleştirdi" (25 şubat 1919) (akt. Somer, 1971).

106 Somer'in yazılarının yanı sıra Taner Timur'un benzer bir Lenin yorumu için bkz: Timur, 1970.

107 TİP'in 1964 yılındaki I. Kongresi sırasında çıkan 53. madde tartışmaları sonucunda partiden ayrılan/ayrılmak zorunda kalan Doğan Özgüden yönetiminde 1967 yılı başında yayınlanmaya

yapılan bir panelde sosyalist devrim stratejisini savunurken bu tezi özlü bir biçimde dile getirmişti:

> ... Bir memleketin önündeki devrim aşamasının ne olduğunu belirleyen iki unsur vardır. Bunlardan birisi hâkim üretim biçimi diğeri de siyasi iktidarın, yani devletin sınıfsal niteliğidir. Eğer hâkim üretim biçimi kapitalizm ve devlet de burjuva sınıfın elindeyse, o memleketin önündeki devrimci aşama hiç şüphesiz olarak sosyalist devrim aşamasıdır (1970a).

Aren, Türkiye'de hâkim üretim biçiminin kapitalizm olduğunu kanıtlamak amacıyla konuşmasında ülkenin ekonomik kalkınmasına ilişkin birtakım istatistikî veriler de sunmuş, buna bağlı olarak, siyasi iktidara hâkim olan sınıfın burjuvazi olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı. Türkiye'de hâkim üretim biçimi kapitalizm olduğuna göre, temel çelişki de emek-sermaye çelişkisiydi ve bu çelişkinin çözümü de ancak sosyalist devrimle mümkündü (Aren, 1970a; Ant, 1970g).[108] Bununla birlikte *Emek* yazarları Türkiye kapi-

başlayan haftalık *Ant* dergisi, Türkiye sosyalist hareketinin "hem 'sosyalist devrim' sloganını saptırıcı ve bölücü şekilde kullanan saflardaki 'sol sekterlik' tehlikesiyle, hem de Türkiye'de 'milli demokratik devrim'i fetiş hale getiren ve bu fetişizmi sürdüren saflardaki 'sağ sapma' tehlikesiyle karşı karşıya" olduğu düşüncesiyle (*Ant*, 1970b), 1969 sonlarında, MDD-SD tartışmaları karşısında bir "üçüncü yol" arayışına yöneldi: "Kesintisiz Devrim." *Ant*, Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğunu ve temel çelişkinin de emek-sermaye çelişkisi olduğunu kabul etmekle beraber, Türkiye gibi emperyalist sömürü altındaki "geri bıraktırılmış ülkelerde" işçi sınıfının diğer sınıflarla ittifak yapmaksızın iktidarı alamayacağını ileri sürüyordu. "İttifaklar meselesi, dostu düşmanı ayırma meselesi"ydi. *Ant*'a göre işçi sınıfının "düşmanlar"ı; emperyalistler ve onun emrindeki iş birlikçi kapitalistler, aracılar, tefeciler ve toprak ağaları ve emperyalizmle bütünleşmiş büyük bürokratlar; işçi sınıfının "dostlar"ı ise: başta yarı-işçiler, yoksul köylüler olmak üzere köy ve şehir küçük burjuvazisiydi. İttifak, işçi sınıfı örgütünün öncülüğünde ve bu örgütün "asgari programı" çerçevesinde gerçekleşmeli, işçi sınıfı müttefikleriyle birlikte iktidarı almalıydı. Bu iktidar *Ant*'a göre "Demokratik Halk İktidarı" olacaktı ve sonra işçi sınıfı kesintisiz devrim süreci içinde mutlak iktidarını kurarak sosyalist dönüşümü gerçekleştirecekti (Ant, 1970c). *Ant*'ta bu tezin geliştirildiği diğer yazılar için bkz: Ant, 1970a; 1970d; 1970e; 1970f; Zaralı ve Pekin, 1970. *Ant*'ın, TİP'in sosyalist devrim stratejisine karşı ortaya attığı "kesintisiz devrim" tezi, *Emek* yazarları tarafından benimsenmedi. Somer, "Marksist-Leninist kesintisiz devrim teorisi"nin, önünde "demokratik devrim" aşaması bulunan ülkeler için geçerli olduğu kanısındaydı. Bu teoriyi, Türkiye gibi, önünde sosyalist devrim aşaması bulunan ülkeler için geçerli saymak, Marksizm-Leninizmin eklektik bir karikatürünü çizmekten başka bir anlama gelmezdi (Somer, 1971). Buna karşılık Ant'çılar da Emek Grubu'nu sosyalist devrimi "fetişleştirmekle" suçluyorlardı (*Ant*, 1970e; 1970f).

108 *Emek* dergisinde Türkiye kapitalizminin ve 1970 yılındaki hükümet bunalımının analiz edildiği bir yazıda Türkiye'de burjuvazinin iktidarı 1908 yılında ele geçirdiği, ilk dönemlerde ticaret burjuvazisinin egemen sınıf olduğu, ancak Kemalist devletçilik döneminde gelişen sanayi burjuvazisinin ve Demokrat Parti döneminde güçlenen tarım burjuvazisinin de bu egemenliğe ortak olduğu ileri sürülmekteydi. *Emek*'e göre 1950-70 dönemi Türkiye'de "büyük burjuvazinin en çok palazlandığı ve geliştiği dönem"di. Özelikle 1956 yılından sonra diğer sektörlerden sanayi sektörüne doğru bir kayma olmuş ve büyük burjuvazi içinde sanayi burjuvazisi ağır basmaya başlamıştı. Ancak önce DP ve sonra da AP hükümetleri, altyapıda meydana gelen bu gelişmeye paralel bir dönüşümü üstyapıda gerçekleştirmeyi başaramamışlardı. Ekonomide ağırlığı giderek artan sanayi burjuvazisinin iktidarda daha çok söz hakkı istemesi 1960'ların sonlarında ortaya çıkan bunalımın başlıca sebeplerinden biriydi. Görünürdeki hükümet buhranı aslında "1970 Türkiye'sinde, tarım, ticaret ve sanayi burjuvazisinin oluşturduğu büyük burjuvazi içinde; ve bunlarla, bunların parlamenter mücadelede oy deposu ve sola karşı mücadelede örgütlü güç olarak kullandıkları orta tabakalar ve taşra burjuvazisi arasında;

talizminin Batı standartlarında olmadığının da farkındaydılar. Ancak bir ülkede sosyalist devrimin gündeme girebilmesi için o ülkede kapitalist gelişmenin tamamlanmasının şart olmadığını düşünüyorlardı.[109] Kapitalizmin dünya ölçeğinde belirli bir olgunluk seviyesine gelmiş olması, dünyanın her yerinde sosyalizme geçiş olanaklarını da yaratmıştı:

> Kapitalist gelişmenin sosyalist hareketi de geliştirdiği gerçeğinden hareket edilerek, sosyalizmin gerçekleşmesi (sosyalist devrimin yapılmasını kastediyoruz) için, evvela kapitalist gelişmenin tamamlanmasını beklemek lazım geldiği gibi bir sonuç çıkarılamaz. Sosyalizmin, tarih içinde, kapitalizmden sonra gelen bir toplum düzeni olması, tek tek memleketler değil, fakat bütün dünya için doğrudur. Yani, eğer dünyanın hiçbir memleketinde kapitalizm gelişmemiş olsaydı, sosyalizm diye bir sistemin sözü bile edilemezdi. Fakat, dünyanın bir kısmında kapitalizm sosyalist akımın doğmasına imkân verecek kadar geliştikten sonra, artık diğer memleketlerde bu akımın benimsenmesi için aynı kapitalist gelişme sürecinden geçmek gerekmez (Aren, 1970b).

Kaldı ki, daha önce de değindiğimiz gibi, *Emek* yazarlarına göre Türkiye'de kapitalizm sömürge ve yarı-sömürge birçok ülkeye göre hayli gelişmiş durumdaydı. 1908 ve 1923 devrimleriyle iktidarı eline geçiren burjuvazi, kendi gücüyle orantılı olarak burjuva demokratik devrimleri de tamamlamıştı: Siyasal alanda feodalizme, dine dayalı devlet düzenine son verilmiş ve laik burjuva cumhuriyetine geçilmişti; sosyal alanda ise tarımdaki geri üretim ilişkileri (örneğin, ortakçılık) bir süreç içinde tasfiye edilmekteydi. Demokratik haklar meselesi ise tamamen hâkim sınıfların gücüyle ilgiliydi, Türkiye'de kendisini yeterince güçlü hissetmeyen burjuvaziden bütün demokratik hakları tanımasını beklemek zaten gerçekçi değildi (Çulhaoğlu, 1970). Fakat TİP'liler genel olarak -Yöncülerin ve MDD'cilerin tam tersine- Türkiye'nin ulaştığı demokratikleşme düzeyinin de küçümsenmemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Özellikle 27 Mayıs'ı ve 1961 Anayasası'nı

siyasal iktidarda temsil ve hâkimiyet" kavgasıydı. Bu analizdeki belki de en önemli saptama ise buhranın yönetilenlerle yönetenler arasında olmadığıydı; yönetenler yönetim tarzı konusunda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bu saptamada örtülü olarak Doğan Avcıoğlu'na bir eleştiri vardı. O günlerde ülkede bir "iktidar boşluğu" olduğunu savunan yazısında (1970h) bu iktidar boşluğunu doldurmak üzere sol bir cuntaya davetiye çıkaran Avcıoğlu'nun tersine, *Emek* yazarlarına göre "buhranın ekonomik ve sosyal sistem değişikliği doğuracak soydan bir iktidar boşluğu yarattığını söylemek yanlış bir değerlendirme"ydi ve "spekülasyondan öte bir anlam taşımamakta"ydı. (*Emek*, 1970a).

109 Yine de, MDD-SD tartışmaları sırasında, milli demokratik devrimcilerin Türkiye'deki feodalizmi abartmalarına karşılık, TİP'lilerin de zaman zaman kapitalist gelişme konusunda, Küçük'ün deyişiyle (1990: 307), "mantık sınırlarını" zorladıkları söylenebilir. Örneğin, Kutlay (1970b) Anadolu'da kapitalist üretim biçiminin ilk pırıltılarının İstanbul'un Osmanlılar tarafından işgalinden bu yana uzanan bir geçmişe sahip olduğunu yazmıştı. *Emek*'in 27 Nisan 1970 tarihli 26. sayıdan sonra yayınına son verilmesinin ardından, Haziran 1970 tarihinde bu kez aylık olarak yayınlanmaya başlanan yeni *Emek*'in ilk sayısındaki çıkış bildirisi niteliğindeki bir yazıda da "uzun bir süredir kapitalistleşme süreci içinde" olan Türkiye'nin 1535 kapitülasyonlarıyla kapitalizmle tanıştığı ileri sürülmekte ve o tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen sınıfları arasında ticaret burjuvazisinin de yer aldığı belirtilmektedir (*Emek*, 1970b).

bu yolda atılmış çok önemli bir adım olarak değerlendiriyorlardı. 1966 tarihli *Dönüşüm* dergisindeki bir yazıda (Baykal, 1966) ve 1970 tarihli *Emek* dergisinde (1970b) 27 Mayıs, Türkiye'de burjuva demokratik devrimin son aşaması olarak tarif edilmişti.[110] *Emek* yazarlarına göre, "1961 Anayasası ile demokratik hak ve hürriyetler, üniversite özerkliği, işçiye grev hakkı, düşünce ve inanç, söz ve yazı özgürlükleri, temel ve siyasi haklar, yargı bağımsızlığı Anayasa teminatı altına alınmış", böylelikle de "altyapısı bakımından tartışma götürmez bir şekilde burjuvalaşmış olan Türkiye'nin" üstyapısı da geniş ölçüde demokratikleştirilmişti (*Emek*, 1970b). Ayrıca 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'nin kapitalistleşme hızının ivmesi artmış, büyük sermaye çevreleri daha da güçlenmişti. Sonuçta, "1970'lerde artık Türkiye'de ekonomiye ve siyasete hâkim olan güç kesin olarak büyük burjuvazi"ydi ve "büyük burjuvazi içinde de sanayi burjuvazisi nispi bir ağırlık kazanmıştı" (*Emek*, 1970b). Nitekim *Emek*, bu saptamanın üzerinden bir yıl geçmeden gerçekleşecek olan 12 Mart'ın programını, son yıllarda egemen sınıflar içindeki yerini, özellikle toprak sahipleri aleyhine giderek güçlendirmekte olan sanayi burjuvazisinin "acil programı" olarak değerlendirecekti (*Emek*, 1971b).

TİP içerisinde 1968 sonbaharında baş gösteren ayrılıktan sonra Aybar karşıtlarının Mayıs 1969'dan itibaren yayınlamaya başladıkları *Emek* dergisi, Türkiye sol hareketinde "sosyalist devrim" stratejisini savunan ilk önemli yayın organı olmuştu. Aybar'ın parti başkanlığından ayrılmasından sonra Emek Grubu'nun yönetime gelmesiyle partiye hâkim olmaya başlayan bu çizgi, 29-31 Ekim 1970 tarihindeki IV. Büyük Kongre'de partinin resmi görüşü olarak kabul edildi. Kararlarda, Türkiye'nin en azından altmış yıldır demokratik devrim süreci içinde bulunduğu, demokratik devrimin başlıca amaçları bakımından gerçekleşmiş olduğu, ülkede kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu, toplum yapısındaki temel çelişkinin emek-sermaye çelişkisi olduğu gibi önermelerden yola çıkılarak, "Türkiye'nin önündeki devrim aşamasının sosyalist devrim olduğu" kesin bir dille belirtilmişti. Yine açık ve kesin bir dille Türkiye'de MDD stratejisinin geçersiz olduğu ve bu stratejiyi savunmanın TİP üyeliği ile bağdaşmadığı da vurgulanmıştı (*Emek*, 1970c; Sargın, 2001b: 1373-1379).

110 Aykut Baykal'ın bildirdiğine göre *Dönüşüm* dergisini çıkaran genç üniversiteli kadro, Türk burjuva devriminin, 27 Mayıs Anayasası'yla birlikte son aşamasına vardığını ve bundan sonra girişilecek burjuva karakterli bir hareketin, büyük bir olasılıkla, faşizmin gücünü artıracağını düşünmekte"ydi ki, yaklaşık 5 yıl sonra gerçekleşecek 12 Mart darbesi bu öngörüyü doğrulayacaktı. Çok daha sonraları Küçük (1990: 77) ve Perinçek de (1991: 291), farklı biçimde yorumlamakla birlikte, 27 Mayıs'ın Türkiye burjuva demokratik devrim sürecinin bir parçası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Küçük, 27 Mayıs'ın solun önünü açmak şöyle dursun, sola karşı ciddi bir düşmanlık gösterdiğini de, -somut örnekleriyle birlikte- belirtmekte ve buradan yola çıkarak bir "tez" ileri sürmekteydi: "Sosyalizm çağında demokratik devrimler en büyük düşmanlığı, sola karşı gösteriyorlar. Uzantısını da eklemek mümkün oluyor; demokratik devrim, zaman içinde her ne kadar geç geliyorsa ve aynı anlama gelmek üzere sosyalizm ne kadar genişlemişse, düşmanlık o kadar şiddetli oluyor" (1990: 80-81).

Mücadele Biçimi: Parlamenter Yol

TİP, 1964 programında kapitalist olmayan kalkınma yolunu, Emek Grubu döneminde de sosyalist devrim stratejisini benimsemişti ama, hedefe ulaşmak için seçtiği mücadele yöntemi iki dönemde de aynı kalmıştı: demokratik-parlamenter yol. Başta Aybar olmak üzere önde gelen bütün TİP yöneticileri Türkiye'de demokratik yoldan sosyalizme bir kapı açılabileceğine inanıyorlardı. Türkiye'deki kapitalist gelişme işçi sınıfını nicel ve nitel olarak belirli bir seviyeye getirmiş, sosyalist mücadele için gerekli maddi koşulları oluşturmuştu. 27 Mayıs ve onun getirdiği 1961 Anayasası da sosyalist bir partinin yaşayabilmesi ve mücadele edebilmesi için gerekli asgari koşulları sağlamıştı. Daha önce değindiğimiz gibi, TİP'in demokrasi ve parlamenter mücadeleye verdiği önem sadece yasal bir parti olmanın getirdiği zorunluluklardan kaynaklanmıyordu. Parlamenter mücadelenin seçilişi, TİP yöneticilerinin demokrasi ve sosyalizm anlayışlarının doğal bir sonucuydu. Sosyalizmin "tepeden inme" yöntemlerle kurulamayacağı konusunda özellikle Aybar'ın gösterdiği hassasiyeti önde gelen bütün parti yöneticileri paylaşıyorlar, Türkiye'nin çok partili demokrasi yolunda epeyce mesafe aldığını, 1950 seçimlerinde oylarıyla CHP iktidarını deviren halkın seçme hakkına sahip çıktığını düşünüyorlardı. Sosyalizm de eğer emekçi halkın kendi iktidarıysa, ancak emekçiler eliyle "aşağıdan yukarıya" kurulabilirdi. Zaten TİP'i kuran işçi ve sendikacılar, bizzat bu partiyi kurmakla sosyalizm için mücadele etmek istediklerini ortaya koymuşlardı.

TİP'liler özellikle ilk yıllarda bir yandan partinin meşruiyetini devlete ve topluma kabul ettirebilmek, diğer yandan da Yöncülerle aralarındaki farkı ortaya koyabilmek için sık sık demokratik mücadeleyi tek yol olarak gördüklerini vurgulama ihtiyacı hissediyorlardı. Fakat bu durum sadece yasalara uygun hareket etme ve meşruiyet kaygısından kaynaklanmıyordu. Başta Aybar olmak üzere bütün TİP'liler gerçekten de toplumsal bir dönüşümün ancak demokratik bir yoldan gerçekleştirilebileceğine inanıyorlardı. Demokrasiyi, "vatandaşın, fikri ve bedeni melekelerini engelsiz, sonuna kadar geliştirebileceği bir ortam"; demokratik rejimi de, "emekçi halk yığınlarının siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal bütün hürriyetlerine sahip olduğu ve yurt işlerinde söz ve karar sahibi bulunduğu rejim" olarak tanımlayan Aybar, TİP'in "demokrasinin asıl savunucusu" olduğu konusunda ısrarlıydı (1968: 205). Yöncüleri, isim vermeden de olsa sık sık "tepeden inmecilikle" suçlayan Aybar'a göre, Türkiye'de halk "ihtilalci" yöntemleri benimsemiyordu. Üstelik Türkiye'de 27 Mayıs gibi "kansız bir ihtilal" artık mümkün değildi, bundan sonra girişilecek bir ihtilal mutlaka kanlı olacak, bu da "milletin fertleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştir"ecekti. Diğer yandan:

> … ihtilalin devrimci bir kadro tarafından yapıldığı ve başarıya ulaştığı farzedilse bile, ihtilal ile iktidara gelecek olan kadro, bir kere ihtilalle işbaşına geldiği için, sonrada yukarıdan aşağı gelen her teklife, her işe halkımız yüzyıllardır karşı koyma eğiliminde olduğu için, yapılmak istenen reformlar, halkın tepkisiyle karşılaşacak, başarıya ulaşamayacaktır. Kaldı ki özel bir durumumuz var: Emekçi halk yığınlarının önemli bir kısmı aldatılmış, devrimlere karşı kışkırtılmıştır. ... Bizde devrimlerin gerçekleşebilmesi için, önce mutlaka emekçi halkımızın uyarılıp eğitilmesi, devrimlerin halka benimsetilmesi şarttır. Bundan dolayı bizde devrimci yolun mutlaka demokrasiden geçmesi zorunludur. (*Sosyal Adalet*, 1963c; Aybar, 1968: 273).

Belli ki 27 Mayıs Hareketi'nden Doğan Avcıoğlu ve Mehmet Ali Aybar tamamen ters sonuçlar çıkarmışlardı. 27 Mayıs Anayasası'nın halktan çok büyük bir destek görmemesi ve yapılan ilk genel seçimlerde DP'nin ardılı olduklarını ima eden partilerin oldukça yüksek oranlarda oy almaları, Avcıoğlu'nu, kısa bir tereddütten sonra, açıkça ifade etmese de "halka rağmen halk için" çizgisine götürürken, aynı sonuçlar Aybar'da Türkiye'de halkın "ihtilalci" yöntemleri benimsemediği kanısını uyandırmıştı.[111] Aybar, Türkiye'de "halkı uyandırmanın çok uzun vadeli bir iş olduğu" ve "halkımızın bunca uzun zaman beklemeğe takati" olmadığı yolundaki görüşlere de katılmıyordu. Aksine halkın 1946'dan beri oy hakkına sahip çıktığını,[112] kendi oyunu almadan iktidara gelecek olanlara ise "hiç değilse pasif mukavemetle karşı koyaca"ğını öne sürüyordu.[113] "Esasen halkla beraber olmadan, yani yukarıdan aşağıya bir toplumculuk kendini inkâr eden bir görüş", "halkın sahip çıkmadığı bir toplumculuk, hilkat ucubesi"ydi (1968: 368).

Aybar bu türden görüşlerinde yalnız değildi. TİP'in önde gelen bütün isimleri Türkiye koşullarında parlamenter-demokratik mücadelenin tek yol

111 Elbette Aybar'ın bu sonuca yalnızca 27 Mayıs dolayısıyla ulaştığını söyleyemeyiz. 1940'lı yıllardaki yazılarında da görülebileceği gibi Aybar, 27 Mayıs'tan önce de burjuva demokratik–parlamenter mücadelenin tek geçerli yol olduğuna inanıyordu.

112 Aybar gerçekten de 1950'de tek parti iktidarının halkın oylarıyla devrilmiş olmasından çok etkilenmişti. Bu nedenle Türkiye'de sosyalizmin yine halkın oylarıyla iktidara geleceğine inanıyordu. Bu inancını 1968'deki III. Kongre'de şöyle ifade etmişti: "… Biz seçimle işbaşına gelip ve seçimle iktidardan ayrılacağız derken, toplumumuzun bir özelliğini göz önünde bulunduruyoruz. O özelliği de, emekçi sınıflarımızın oy hakkına başka başka memleketlerde emsali görülmeyecek bir sebat ve hırçınlıkla sahip çıkmış olmasıdır. Biz öncelikle bu gerçeği göz önünde bulunduruyoruz. Yani biz biliyoruz ki, Türkiye İşçi Partisi oyların büyük çoğunluğunu alıp iktidara geldikten ve iktidara emekçi sınıflarını getirdikten sonra program açısından yapacağı temel dönüşümler neticesinde halk, emekçi sınıf ve tabakalar, TİP'ten başka bir partiye oy vermeyecektir. Bunu bilimsel bir gerçek olarak saptadığımız içindir ki, tüzüğümüze ve programımıza bu hususu koyduk" (akt. Sargın, 2001b: 726).

113 Talat Aydemir'in başarısız bir darbe girişiminde bulunacağı 21 Mayıs'a (1963) giden günlerde ülkede bir "karşı ihtilal ve ihtilal ortamı" olduğunu saptayan Aybar, iktidara gelecek olan "karşı ihtilal" kuvvetleri değil de "ihtilal kuvvetleri" bile olsa Anayasanın çiğneneceğinden, "insan haklarına dayanan çok partili parlamento rejimi[nin] tatil edilece"ğinden kaygılanmaktaydı. "Fakat ihtilalci kuvvetlerin gerçekten devrimci oldukları farzedilse bile", diye yazmıştı, "tasarladıkları ekonomik ve sosyal reformları gerçekleştirmek imkânını bulacakları çok şüphelidir. Çünkü yukarıdan aşağıya uygulanacak reformlara, emekçi halk yığınları ve demokratik kuvvetlerin çeşitli yollardan karşı koyması kuvvetli bir ihtimaldir" (1963e).

olduğunda birleşiyorlardı. Örneğin 27 Mayıs'ı gençliğin ve silahlı kuvvetlerin ülkeyi sürüklenmekte olduğu çıkmazdan kurtarmak için giriştikleri "olumlu bir teşebbüs" olarak değerlendiren Sadun Aren, buna rağmen, artık anayasa düzeni ve parlamenter demokrasi dışında bir yol arayışına karşı çıkmak gerektiğini ileri sürüyordu. Aren'e göre, demokrasi dışı arayışların çıkmaz bir yol olduğu, gerek Türkiye'nin Meşrutiyet'ten beri yaşadığı tecrübeler, gerekse başka ülke deneyimleri açıkça ortaya koymuştu (1963b). Hem zaten "Türkiye'nin şartları, gerçekten halktan yana ve halka dayanan akımları umulandan çok daha kısa zamanda, seçim yolu ile iktidara getirecekti" (1963c). TİP'liler yavaş yavaş sosyalizm sözcüğünü kullanmaya başladıkları zaman da, sosyalizmin ancak demokratik usullerle kurulabileceğini savundular. Örneğin TİP içindeki Kürt aydınlardan Tarık Ziya Ekinci şöyle yazmıştı[114] (1963):

> Memleketimizde sosyalizme giden yol ancak demokratik düzen içinde çok partili hayatın bütün veçhelerine uymak suretiyle, her türlü engelleyici amilleri, halkı eğiterek politik faaliyet sahasına sokmak ve bu maksatla onları teşkilatlandırmak, memleket işlerinde söz ve karar sahibi kılarak demokratik mücadele usulleriyle katedilebilir. ... Halkın eğitilmesini esas almayan, askeri müdahalelerle küçük bir azınlığın kuracağı diktatoryal idareler hiçbir zaman sosyalizmi uygulayamaz.

21 Mayıs 1963'te Talat Aydemir liderliğindeki başarısız darbe girişiminden sonra *Sosyal Adalet*'te "Kestirme Yol Yoktur" başlıklı bir yazı kaleme alan Behice Boran, "zora dayanan bir hükümet kurup, tepeden inme tedbirlerle toplum yapısında halk yararına gerekli reformlar" yapmak isteyenlerin umutlarının bir kere daha kırıldığını saptadıktan sonra, "ne var ki hareket başarıya ulaşmış olsaydı bile bizce yine kırılacaktı bu ümitler eninde sonunda" diye yazmıştı.[115] Ona göre Türkiye gibi belli bir demokrasi tecrübesi geçirmiş, anayasası sosyal devlet anlayışını ve sosyal adalet ilkelerini benimsemiş bir ülkede demokrasi dışı, "kestirme" yollar aramak boşunaydı. "Anayasa teminatı altında, demokratik, teşkilatlı politik hareket içinde halk kütleleriyle aydınlar kadrosu kaynaşmadıkça, kütleler kadar aydınlar da bu hareket içinde politik eğitim, karşılıklı itimat, ekip halinde çalışma ve iktidar için demokratik mücadele tecrübesi kazanmadıkça, yukarıdaki şekilde kestirmeden işbaşına getirilecek bir kadro halkın yararına reformları sanıldığı gibi kısa

114 Türkiye'de sosyalizmin kurulabilmesi için "işçi sınıfının seçim yolu ile iktidara geçmesi"nin şart olduğunu savunan bir yazı için bkz: Aslan, 1963. Parti üyesi olmamakla birlikte *Sosyal Adalet* dergisinde yazan Aziz Nesin'in tepeden inmecilik eleştirileri için bkz: Nesin, 1963a.

115 Birkaç hafta sonra Talat Aydemir ve arkadaşlarının yargılandığı davayı haberleştirirken *Sosyal Adalet* dergisinin kullandığı üslup da TİP'lilerin bu tür müdahalelere son derece olumsuz baktıklarını göstermektedir: "20/21 Mayıs'ta şehitler vermemize sebep olan Talat Aydemir ve arkadaşlarının silahlı isyan hareketleri, ordunun ve milletin sağduyusu ile memleketi uydurma bir 'aydınlar diktatorası'ndan kurtarmıştır. Sahte Kemalizm perdesi arkasında ulusu geriye götürecek başkaldırmanın suçluları Mamak'ta hesap vermektedir" (*Sosyal Adalet*, 1963d).

zamanda yapıp başarıyla uygulayamaz"dı (1963c). Yapılması gereken bir an önce halk kitlelerini örgütleyip kendi hakları uğruna mücadeleye sokmaktı. "Uzun" denilen bu yol aslında sanılandan daha kısaydı, çünkü geri kalmış ülkelerde "sosyal gelişme tıkanıklığının biriktirdiği kuvvetler bir kere yol bulunca gelişme ve değişme çok süratli oluyor"du.[116] Boran iki hafta sonra aynı konuyu işlediği ikinci bir yazı daha yazdı. "Halk Yararına Olan Demokrasi Bütün Güçlükleri Çözecektir" başlıklı bu yazıda, yukarıdakine benzer görüşlerin yanı sıra askerî müdahaleler ve hükümet darbeleri konusunda teorik bir çözümleme de yer alıyordu.[117] "Az gelişmiş" denilen ülkelerin aralarındaki önemli farklılıklara rağmen ortak bir özellikleri olduğunu kaydeden Boran'a göre, bu ülkelerde "Eski ekonomik-sosyal düzenler bozulmuş, ama tamamen tasfiye olunmamıştır; kapitalist istihsal sistemi baş göstermiş, şu veya bu derecede gelişmiş, ama bütün ekonomiye hâkim olacak duruma gelmemiştir. Bu durumda ne eski düzenin artığı toprak bey veya ağaları sınıfı, ne de yeni ticaret ve sanayi sermayedarları sınıfı ekonomiye ve topluma tam hâkim olabilecek ve kendi istihsal sistemlerine göre toplumu kalkındıracak güçte değillerdir." Boran'a göre işte bu ortam askerî darbelere zemin hazırlamaktaydı ama yine de askerî darbeler sınıflar üstü olarak değerlendirilemezdi:

> Toplum için hayati önemdeki ekonomik-sosyal meselelerin olumlu bir şekilde çözümlenmesinde sosyal sınıfların bu güçsüzlüğü ve bunun doğurduğu siyasi istikrarsızlık, hükümet darbeleri, askeri müdahaleler için elverişli bir ortamdır. Böyle bir ortamda ordu, toplumun diğer müesseselerinden farklılaşmış muhtar (ama bağımsız değil) bir müessese olarak silahlı kuvvetiyle duruma müdahale eder; söz konusu ortam değişmedikçe de bu çeşit müdahaleler tekrar edebilir. Ordu ya mevcut sosyal sınıflardan birini tutarak kuvvet dengesine müdahale eder, ya da kendini tarafsız ve bağımsız görerek ve böyle hareket etmek niyetiyle iktidarı alır, ama her iki halde de iktidar bir kere teşekkül ettikten sonra bu iktidar toplumda mevcut gerçek kuvvetler dengesinin ağırlık merkezine göre işler. İktidarın yönünü çizen baştakilerin kişisel niyet ve düşüncelerinden ziyade (bunların da bir etkisi olmakla beraber), sosyal sınıflar arası kuvvet dengesinin durumudur (1963b).

Aslında böyle bir ortamın Türkiye'de de bulunduğunu, 27 Mayıs'ın ve sonraki darbe girişimlerinin bu nedenle gerçekleştiğini belirten Boran'a göre, yeni anayasa bu ortamı yasal, demokratik mücadele yoluyla değiştir-

116 Kestirme yol taraftarlarının model olarak Nasır'ın "Arap sosyalizmi"ni gösterdiklerine de değinen Boran'a göre, aslında Nasır örneği, tepeden inme yöntemlerin başarısını değil başarısızlığını gösteriyordu. Çünkü Nasır, Arap sosyalizmine geçinceye kadar 10 değerli yıl kaybetmişti ve şimdi uygulamaya çalıştığı sosyalizmin nasıl bir sosyalizm olduğu da tartışmalıydı (Boran, 1963c). *Sosyal Adalet* yazarlarından Fethi Naci de Nasır yönetimi hakkında olumsuz düşünenlerdendi. Nasır yönetimini "üniformalı orta sınıf diktatörlüğü" olarak tanımlayan Naci, bu yolun asla çözüm olamayacağını savunuyordu (1963b).

117 Aşağıda görüleceği üzere Boran, bu sözcüğü kullanmasa da bu çözümlemesinde Marx'ın 1848 Devrimi sonrası Fransa'da ortaya çıkan durumu analiz ederken kullandığı "Bonapartizm" kavramına yaslanmaktadır. Bkz: Marx, 1990.

me ve sosyal sınıflar arasındaki ilişkiyi emekçi sınıflar yararına değiştirme imkânı verdiği için şimdi yapılması gereken anayasanın tam ve eksiksiz uygulanması için mücadele etmekti.

Elbette TİP'in yasal bir parti olarak varlığı demokrasi ve parlamentarizm konusundaki tutumunu doğrudan etkiliyordu. Yasal bir partinin seçimlere ve parlamenter mücadeleye karşı çıkması ya da kayıtsız kalması düşünülemezdi. Ne var ki sosyalist bir partinin parlamentoya ve parlamenter mücadeleye bakışı da burjuva partilerinden farklı olmalıydı. Sosyalist bir parti için tek amaç oy toplamak olamazdı, örgütlenme çalışmaları ve kitleleri eğitme işi de en az seçimler kadar önemliydi. Nitekim 1965 seçimlerinden sonra parti içinde parlamento faaliyetleri ve parlamenter mücadele bakış konusunda görüş ayrılıkları su yüzüne çıkacaktı.

TİP'te parlamentarist ve popülist eğilimleri güçlendiren 1965 seçimleri, Yöncüler başta olmak üzere solun önemli bir kesiminde aksi yönde bir etki yaratmış, seçimler yoluyla sosyalizme geçilebileceğine dair umutları kırmıştı. Seçimlerden sonra 15 milletvekili ile TBMM'ye giren TİP'in partililerde yarattığı umut ise bir süre sonra sönmeye yüz tutacaktı. Sadun Aren, TİP'in parlamentoya girmesinin, beklenenin aksine, kısa sürede parlamenter mücadeleye inancı nasıl zayıflattığını şöyle anlatmaktadır:

> Partinin parlamentoya girmesinin üzerinde duracağımız son ama belki en önemli etkisi, parlamenter savaşımın etkinliği konusunda sosyalist kamuoyunda tartışmaların başlamasına ve kuşkular uyandırmasına neden olmasıdır. Türkiye'de sosyalizm uzun yıllar yasak olduğu için, insanlarda, bu yasak kalkıp sosyalist fikirler (sosyalizmin gerçekleri) bir defa açıkça söylenebilirse, halkın bunları hemen benimseyeceği ve sosyalist olacağı sanısı vardı. İşte şimdi sosyalistler parlamentoya girmişler ve oradaki kürsüden fikirlerini açık bir biçimde söylemeye ve radyo ve basın aracılığıyla da tüm halka duyurmaya başlamışlardı, ama ülkede sosyalizmden yana belirgin bir hareket, değişme olmuyordu. Ayrıca, seçim kampanyası sırasında, mitinglerde, kahve toplantılarında ve radyo konuşmalarında her şey açık seçik söylenmiş olduğu halde, pek az oy alınmıştı ve bu oyların kısa dönemde anlamlı ölçülerde arttırılmasının pek kolay olmayacağı da anlaşılmıştı. Bunun üzerine partili partisiz geniş sosyalist çevrelerde, özellikle gençler arasında, parlamenter siyasal mekanizmanın geçerliliği tartışma konusu olmuş ve sosyalizmin iktidar olabilmesi için daha kestirme yollar aranmaya başlanmıştır (1993: 106).

Gerçekten de TİP'in parlamentoya girmesinden kısa süre sonra parti içinde MDD'ci bir muhalefet boy göstermeye başlayacak, birkaç yıl içinde de TİP'in sosyalizm vurgusunu "cepheyi daraltıcı", parlamenter mücadeleyi tek yol olarak benimsemesini de "pasifist" bulan (çoğunluğunu öğrenci gençlerin oluşturduğu) geniş bir kitle TİP'ten koparak MDD saflarına geçecekti.

TİP yöneticileri ise parlamenter mücadelenin temel alınması konusunda herhangi bir kuşku taşımıyorlardı. Bu açıdan, 1968 sonlarında ayrışacak olan Aybar ve Aren-Boran kanatları arasında kayda değer bir görüş ayrılığı yoktu. Belge'ye göre, TİP'lilerin parlamenter mücadeleye olan bu inancı iki temel varsayıma dayanmaktaydı. Bir kere, Türkiye'de kapitalizmle birlikte işçi sınıfı da nicel ve nitel olarak hızla gelişiyordu ki bu, bir sosyalist partinin iktidarını mümkün kılan maddi koşulların oluşması demekti. İkincisi, Türkiye'de "burjuva demokratik devrim" geniş ölçüde tamamlanmıştı -yeni anayasa bunun en iyi kanıtıydı-, bu da, seçimleri kazanan bir sosyalist partinin sosyalizmi kurmaya girişmesinin meşru hale gelmesi demekti (Belge, 1989: 39). Belge'ye bir yere kadar katılmak mümkün, ancak bunlara bir üçüncü varsayımın daha eklenmesi şartıyla: TİP'liler 1960'larda ve 1970'lerin başında Türkiye'de "ihtilalci" bir ortamın olmadığı kanısındaydılar (Boran, 1969e; 1970b; Aren, 1969b) ve işçi ve emekçi sınıfların aktif desteğine dayanmayan "tepeden inme" bir ihtilalin sosyalizme gidemeyeceğine inanıyorlardı. "Zinde güçler"in yapacağı bir ihtilal, bu güçlerin sınıfsal konumları gereği, sosyalizme yönelemezdi. İhtilali gerçekleştiren güçlerin "iyi niyetli" oldukları varsayılsa bile, arkasında halk desteği olmayan bir hareket eninde sonunda emperyalizmle uzlaşmak zorunda kalırdı. Ayrıca TİP'liler parlamenter mücadele dışındaki yöntemlerin ülkeyi faşizme götüreceğine inanıyorlardı.[118]

Parlamentarizm ve seçimler konusunda Aybar ile Aren-Boran kanadı arasında stratejik bir ayrılık yoktu, ama iki kanadın bu konuda tam bir görüş birliği içerisinde oldukları da söylenemezdi. Aybar'ın, 1965 seçimlerinde köylerden beklenenin üzerinde oy alınması üzerine parti faaliyetlerinde köy çalışmalarına daha fazla ağırlık vermek istemesi ya da 1968 seçim bildirgesinde "horlanma" konusu gibi daha popülist temaları ön plana çıkarmak istemesi parti içinde küçük tartışmalara neden oluyordu (Sargın, 2001a: 612-614). Ne var ki bu farklılığı abartmamak da gerekir. Zira partinin en "ortodoks" ismi olan Behice Boran bile 1968 seçimlerinden hemen önce yayınlanan kitabında şunları yazabilmişti: "Gezilerde köylülerin büyük ilgisiyle karşılaşmaktayız. Önümüzdeki seçimlerde de oy kaynağı köyler olacaktır. TİP köylünün oyunu kazanmadan iktidara gelemez. Bu anlamda sosyalist iktidarın yolu köyden geçer" (Boran, 1968b: 159). Yine de Boran'a haksızlık etmemek için, onun, söz konusu kitabının önemli bir bölümünü işçi sınıfına ve sosyalizm mücadelesine neden bu sınıfın öncülük etmesi gerektiğini kanıtlamaya ayırdığını hatırlatalım.[119] Ayrıca Boran, seçim mekanizmasının

118 Bu nedenle TİP, 1967-68 yıllarından itibaren hız kazanan gençlik eylemlerine pek iltifat etmemiş, ne var ki bu tutumunun sonucunda bu eylemlerin çığ gibi büyümesini engelleyemediği gibi, kendi öğrenci gençlik tabanını büyük ölçüde kaybetmiştir.

119 Zaten Boran ilerleyen sayfalarda, köylü kitlelerinin "bu safhada" sosyalist harekette çok önemli bir rol oynayabileceklerini, "sayı açısından" hareketin temeli olabileceklerini, ancak

iki biçimde kullanılabileceğini kaydetmişti. "Oy avcılığı" peşinde koşmak, seçim usulünün burjuvaca kullanılması; halk kitlelerini eğitip örgütleyerek onların "bilinçli oylarını" almaya çalışmak ise aynı mekanizmanın sosyalistçe kullanılması demekti ve TİP'in yapmaya çalıştığı da buydu (1968b: 225). Burada söylenenler önemliydi, çünkü bu kitabın yayınlanmasından yaklaşık altı ay sonra parti içinde ortaya çıkan anlaşmazlık ve bölünmeden sonra Aren-Boran kanadı Aybar'ı tam da bu noktadan eleştireceklerdi. 1968 sonlarındaki bölünmede muhalif kanadın görüşlerini aktarmak üzere yayınlanan haftalık *Tüm*[120] dergisinde Boran ve Aren'in Aybar yönetimine yönelttikleri başlıca eleştirilerden birisi, partide eğitim ve örgütlenme çalışmalarına yeterince önem verilmemesi, bunun yerine kolay yoldan oy toplama kaygısının ön plana çıkmasıdır. TİP'in seçimlere girmesi ve oylarını arttırmaya çalışmasının gerekli ve yararlı olduğu konusunda değildi tartışma; fakat özellikle Boran, sosyalist bir partinin "oy avcılığı" ile değil, "işçi-emekçi kitleleri eğitip, örgütleyip onların bilinçli oylarıyla iktidara gelmeyi" öngörmesi gerektiğinin altını çiziyordu (1968c).

Boran kitleleri bilinçlendirme meselesi üzerinde özellikle duruyordu, çünkü egemen sınıfların işçi ve emekçi sınıflar üzerinde kurmuş olduğu "ideolojik hegemonya"nın farkındaydı. Tam olarak bu kavramı kullanmamış olmakla birlikte, egemen sınıfların kitleler üzerindeki ideolojik hegemonyasının önemini ve karşı hegemonya mücadelesinin zorunluluğunu çok özlü bir şekilde vurgulamıştı:

> Bir sömürü düzenini ayakta tutan husus, sadece, sömürücü sınıfların ekonomik ve politik bakımdan güçlü ve egemen oluşu, ceza kanunları ve polis aracılığıyla sömürülen sınıfları baskı ve kontrol altında tutuşu değildir. Mevcut düzeni haklı, hiç değilse, tabii ve normal bir düzen gösteren fikir ve inançların -egemen sınıflar ideolojisinin- sömürülen sınıflarca da kabul edilmesidir asıl düzeni ayakta tutan. Sömürülen sınıflar, egemen sınıfların ideolojisinden koptukları, mevcut düzenin dayandığı fikirlerin, inançların, sosyal değerlerin yanlış, haksız, geçersiz olduklarını anladıkları zaman düzenin temelleri sarsılır ve cezai müeyyideler, polis baskısı yetmez olur sosyal değişme sürecini önlemeye (1968d).

Oysa TİP bir süredir eğitim ve örgütlenme çalışmalarını ihmal ederek seçimleri ve oy kazanmayı ön plana almıştı, bu da partinin "sosyalist rota"dan sapmasına neden oluyordu. Oy toplamak için "sihirli sloganlar peşine düşülmesi", partinin propaganda çalışmalarında ağırlık merkezinin "temel sosyal yapı, sömürü düzeni ve sınıf ilişkileri yerine üstyapı meselelerine kaydırılması", sosyalizmin "bilimsel gerçekler"den çok "genel bir insan sevgisine", "soyut bir hürriyet anlayışına" dayandırılması bu sapma-

bütün bunların, köylü sınıfının sosyalist harekete öncülük edebileceği anlamına gelmediğini kaydetmektedir (1968b; 165).

120 İlk sayısı 11 Aralık 1968 tarihini taşıyan *Tüm*, yalnızca dört sayı çıkmıştır.

nın başlıca göstergeleriydi. Anlaşılacağı gibi Boran'ın bu eleştirileri doğrudan Aybar'ı hedef alıyordu. Ancak Boran, partideki bu sapmaların sadece Aybar'ın öznel tutumundan kaynaklandığı kanısında değildi; sorunun arkasında bazı nesnel gerçeklikler yatıyordu ki bunların başında da TİP'in sadece işçi sınıfının değil, tüm "emekçi sınıf ve tabakaların birleşik hareketi" olarak yürümesi geliyordu. Türkiye'de işçi sınıfı emekçi kitle içinde azınlık durumunda olduğu için, ayrıca "var olan işçi sınıfı da TİP'e sahip çıkarak parti saflarını doldurmuş" olmadığı için ister istemez partide "burjuva ideolojisine dönük diğer emekçi kitleler" ağırlıklarını duyuruyor, bu da hareketin sosyalist çizgiden sapmasını kolaylaştırıyordu (Boran, 1968c).

Bununla birlikte Aybar'a muhalif olan kanadın parlamenter demokratik mücadeleye ve seçimlere girilmesine karşı olmadıklarını tekrar vurgulamak gerekebilir. Aksine, Boran ve arkadaşları ya da sonradan parti yönetimini alacak olan Emek Grubu, temel mücadele biçiminin parlamenter mücadele olduğunda ısrarcıydılar. Bu nedenle partideki ayrılığın demokratik sosyalizm taraftarları ile ihtilalci sosyalizm taraftarları arasında çıkan bir ayrılık gibi gösterilmesine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Boran, ihtilalci yöntemlerle TİP'in stratejisi arasındaki farkı çok net bir biçimde vurgulamıştı:

> … TİP komünist bir parti değildir; ne ihtilalle iktidar gelmeyi, ne de tek partili bir "proletarya diktatörlüğü" safhasını öngörür. Türk devletinin bağımsızlığı kadar Türk sosyalist hareketinin bağımsızlığını da temel ilke olarak kabul etmiştir. TİP'in tüzük ve programı, Anayasa çerçevesi içinde oluşturulacak bir sosyalist hareketin tüzük ve programıdır ve TİP'in faaliyetleri hep bu çerçeve içinde olmuştur. TİP için demokrasi ve hürriyet sorunu, Anayasanın eksiksiz tastamam uygulanması mücadelesini vermek, halk kitlelerini Anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak politik bir güç haline getirmek ve nihayet iktidara gelerek bu hak ve hürriyetlerin büyük halk çoğunluğu yararına gerçekleşmesini sağlamaktır. (1968e):

"İhtilal"i toplumsal-tarihsel bir kategori olarak tümden reddetmiyordu elbette Boran. Aksine, "ihtilaller, toplumların değişme süreci içinde belli objektif şartlar altında oluşan sosyal olaylardı" ve eğer objektif şartlar oluşursa Türkiye'de de bir ihtilal gündeme gelebilirdi. Ne var ki Türkiye'de bugün ihtilalci-devrimci bir durum yoktu, yakın gelecekte böyle bir durumun ortaya çıkacağına dair bir işaret de görünmüyordu. Boran söz konusu şartların neler olduğunu açıklamıyordu ama yazısının bütününden anlaşıldığına göre, 1961 Anayasası ve seçim mekanizması yürürlükte kaldığı müddetçe ihtilalci yöntemlerin geçerliliği yoktu. TİP'in parlamenter yoldan, seçimleri kazanarak iktidara gelmek istemesine karşılık, "egemen sınıflar iktidarı kanun yolundan bırakmazlar" argümanıyla ihtilalci yol önerenleri eleştiren Boran'a göre, "kanunlar çerçevesinde dahi iktidara gelmek sosyalist hareket için kolay değildi" ama "Anayasa çerçevesi içinde

bir sosyalist hareketin ve partisinin gelişmesi şartları ve seçimlerle iktidarı kazanması imkân ve ihtimali var"ken öncelikle bu yolun denenmesi zorunluydu.[121] Ama eğer egemen sınıflar ve Amerika, anayasa çerçevesi içinde gelişmekte olan sosyalist hareketi zor yoluyla bastırmaya kalkar ve seçimleri engellerse, işte o zaman "ihtilalci hareket ve örgütlenmelere dönülebilir"di. Çünkü bu durumda egemen sınıflar meşruiyetlerini yitirmiş olurlar ve anayasanın tanıdığı direnme hakkı gündeme gelirdi.[122] Fakat bu durumda "politik bir örgüt olarak, Anayasa çerçevesi içinde işçi-emekçi sınıfları örgütleyip bilinçlendirmek ve seçimler yolu ile iktidarı kazanmak aracı" olan TİP'in tarihsel görevi de tamamlanmış olurdu. Sosyalizmi ihtilalci yollardan gerçekleştirmek başka türden araçları gerekli kılardı çünkü (Boran, 1969e).

Bilindiği gibi, özellikle 1968 yılından itibaren artan öğrenci eylemleri karşısında "pasif" bir çizgi izleyen ve siyasal faaliyetlerinin odağına parlamento çalışmalarını koyan TİP'in bu çizgisi MDD'ciler tarafından "reformist" olarak niteleniyordu. Oysa Boran'a göre –"ihtilalci yöntemleri" benimsememesine rağmen– TİP "reformist" değil, devrimci bir partiydi. Çünkü devrimcilik, iktidara gelişin biçimiyle değil, asıl olarak iktidarın sınıfsal içeriğinin değiştirilmesiyle ilgiliydi:

> Seçimlerle iktidarı almayı öngörmek, devrimci olmaktan vazgeçmek, "reformist" mi olmak demektir? Kesinlikle hayır! Devrimciliğin iktidara geliş şekliyle *zorunlu bir bağı yoktur*; o kadar yoktur ki, karşı-devrim, gericilik de zor kullanarak, silahlı mücadele ile iktidarı alabilir. Reformculuk, mevcut ekonomik düzeni, sosyal sınıflar ilişkilerini muhafaza edip, işçi-emekçi yararına egemen sınıflardan birtakım tavizler koparmaktır. Devrimcilik ise ekonomik düzenin niteliğini, üretim ilişkilerini değiştirmek ve buna bağlı olarak da iktidarın sınıf muhtevasının değişmesidir (1968b: 224-25).

Yukarıda değindiğimiz gibi *Emek* dergisi de parlamenter mücadele konusundaki bu temel çizgiyi sürdürmüştü. Öğrenci eylemlerinin ve şiddet olaylarının giderek arttığı bu dönemde MDD'cilerden gelen "parlamentarizm" ve "pasifizm" eleştirileri karşısında ise iki yanlı bir tutum izlenilmişti. Bir yandan 1965 seçimlerinden sonra belli ölçülerde parlamentarizme

121 "Mesele, sınıf ve zümrelerin karşılıklı güçleri meselesidir. Emekçi sınıflar yeterince örgütlenip politik güç kazanırsa, Anayasadan yana örgütler ve çevreler Anayasa hak ve hürriyetlerini cesaretle savunursa, egemen sınıflar ve onların iktidarı, sosyalist TİP'in seçimlerde iktidara gelmesini önleme fırsatını ve kendilerinde bunun için gerekli gücü bulamazlar" (Boran, 1968b: 223). Boran'ın aynı görüşleri savunduğu bir başka yazısı için bkz: 1969a.

122 Boran, bu yazısından yaklaşık bir yıl önce yayınlanan kitabında ise, Amerika'nın silahlı müdahalesi söz konusu olursa "iç savaş" çıkar diye yazmıştı. Boran'a göre, iktidar Anayasayı çiğneyerek açık teröre dayanan faşizme gidecek olursa, emekçi halk ve ilerici güçler meşruluğunu kaybeden bu iktidarı alaşağı etmesini bilirdi. Eğer Amerika'nın silahlı bir müdahalesi olursa da Türk halkı bu zorbalığa boyun eğmez, direnir ve Birinci Kurtuluş Savaşı'nda Yunanı, müttefik işgal kuvvetlerini ve Vahdettin'i uğrattığı akıbete Amerika'yı da uğratırdı (1968b: 223-24).

düşüldüğü kabul edilmiş (*Emek*, 1969c), diğer yandan Marx, Engels ve Lenin'in kimi yazılarına referansla, parlamenter ve barışçı mücadelenin toptan reddedilemeyeceği kanıtlanmaya çalışılmıştı (Somer, 1969d; Timur, 1969b; Kılıç, 1971).

Sonuçta TİP, kapatılıncaya kadar parlamentarist yolu savunmaya devam etti.[123] TİP'liler 1969'dan sonra savundukları stratejiye "sosyalist devrim" adını vermelerine rağmen Türkiye'de "ihtilalci" şartların oluşmadığı şeklindeki görüşlerini korudular. Sosyalist devrim teorisi geliştirilirken, devrimin *biçiminden* ziyade *içeriği* üzerinde duruldu. Açıkça ifade edilmese de TİP'liler için sosyalist devrim, partinin seçimlerde oyların çoğunluğunu alarak iktidara gelmesiyle gerçekleşmiş olacaktı.[124]

Öncülük Sorunu

Komintern kaynaklı aşamalı devrim teorilerini reddeden TİP elbette ki sosyalizmin işçi sınıfının öncülüğünde kurulacağını savunuyordu. Sosyalizmden önce anti-feodal ve anti-emperyalist karakterli bir demokratik devrim zorunlu değilse -ki hatırlanacağı gibi TİP daima emperyalizme karşı mücadele ile sosyalist mücadelenin bir ve aynı şey olduğunu savunmuştu- "milli cephe"ye de gerek yoktu. Zaten Türkiye'de milli burjuvazi yoktu, ara tabakalara da güvenilemezdi. TİP açısından işçi sınıfı öncülüğü sadece "teorik" bir doğrudan ibaret de değildi. TİP'liler sosyalizmin ancak işçi ve emekçilerin aktif olarak katıldıkları bir mücadelenin sonucunda kurulabileceğine inanıyorlardı. İşçi ve emekçi kitlelerin kendi mücadeleleri sonucunda bizzat kurmadıkları bir rejim sosyalizm olamazdı. Ara tabakaların ya da ordunun öncülüğünde, "tepeden inme" yöntemlerle sosyalizme geçme denemeleri ya emperyalizmle yeniden uzlaşmaya ya da bir diktatörlüğe dönüşmeye mahkûmdu. Ancak TİP'liler "işçi sınıfı" derken bu kavrama oldukça geniş ve gevşek bir anlam yüklüyorlardı. Dar anlamda sanayi proletaryası değildi kastedilen. TİP, kendisini işçilerle beraber diğer emekçi sınıf ve tabakaların da partisi olarak görüyordu.

Bizzat Aybar tarafından kaleme alınan parti tüzüğünün ikinci maddesinde TİP şöyle tanımlanmıştı:

> Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylüle-

123 Boran, daha sonraki dönemde yaptığı bir TİP değerlendirmesinde partiye yönelik parlamentarizm eleştirilerinin haksız olduğunu söyleyecektir. Boran'a göre, TİP 1969 seçimlerinden önce "burjuva parlamentarizmine" has bazı yönelimler içine girmişse de, parti içi muhalefet bu eğilimle mücadele etmişti ve 1970'teki 4. Kongre'den sonra da bu sapma kesin olarak ortadan kalkmıştı (1976: 11).

124 "TİP'e göre devrim iktidarın sınıf yapısının değişmesi demektir. Örneğin, işçi sınıfı bağlaşıklarıyla birlikte iktidara geçtiği (somutta TİP iktidara geçtiği) zaman sosyalist devrim gerçekleşmiş olur" (Aren, 1993: 221).

> rin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasi teşkilatıdır. (Aren, 1993: 48; Sargın, 2001: 92):

Görüldüğü gibi partinin işçi sınıfının öncülüğünü kabul ettiği hususunda bir şüphe yoktu. Yine de işçi sınıfı öncülüğünün "demokratik öncülük" olarak ifade edilmesi dikkat çekiyordu. Belli ki Marksizmin temel ilkelerinden olan işçi sınıfı öncülüğü, önüne "demokratik" sıfatı getirilerek yumuşatılmak istenmişti.[125] Ayrıca "işçi sınıfı" sözü en başa alınmakla beraber esas vurgu "emekçi halk yığınları"na yapılıyor gibiydi.

Partinin stratejisini belirlemede oldukça önemli bir veri olan bu madde tesadüfen ya da sırf yasal-hukuksal kaygılardan ötürü bu şekilde yazılmamıştı. Aybar, bu maddeyi büyük bir titizlikle ve son derece bilinçli olarak kaleme almıştı. İşçi sınıfı öncülüğünün "demokratik" olması, iktidarın ancak "kanun yolundan" alınmasının meşru görülmesi ve Türkiye koşullarında partinin sadece işçi sınıfını değil tüm emekçi kitleleri temsil etmesi, yalnızca Aybar'ın değil 1961-71 döneminin tamamında Türkiye İşçi Partisi'nin en temel ilkeleri olacaktı. İlerleyen yıllarda maddede bazı değişiklikler yapılacak, örneğin partinin "sosyalist" bir parti olduğu ilk fıkraya eklenecek, ama bu ilkelerin özüne dokunulmayacaktı.

TİP'in –daha çok 1965/66 yıllarına kadar geçerli olan– Kemalizmle bulaşık sosyalizm anlayışı pek çok açıdan Yöncü tezlerle paralellik taşıyordu ama daha en baştan itibaren TİP'i Yön-Devrim Hareketi'nden ayırt eden önemli noktalar da vardı. Bunların en başında, TİP'in sosyalizmi işçi ve emekçi sınıfların kuracağı konusundaki tereddütsüz inancı geliyordu. Aybar'ın genel başkan olduktan sonra verdiği ilk demeçlerinden beri partinin bu konudaki tutumu netti ve parti kapatılıncaya kadar da bu çizgi değişmeyecekti.

Daha öncede değindiğimiz gibi, Aybar, TİP'i bizzat işçilerin kurmuş olmasını çok önemsiyordu. 1962 Şubat'ında TİP Genel Başkanı olduktan sonra yapılan GYK toplantısında, işçi sınıfının TİP'i kurarak "tarihsel görevi"ne sahip çıktığını belirtmişti (akt. Sargın, 2001a: 105-106).[126] Aybar, işçi sınıfını, "toplum gelişmesinin biricik ve yaratıcı kuvveti" olarak tanım-

125 Kanbolat, Aybar'ın tüzükte "işçi sınıfı *önderliği*" yerine "işçi sınıfı *öncülüğü*" demesinin özel bir nedeni olduğunu ileri sürüyor. Kanbolat'ın anlattığına göre, 1963 yılındaki bir toplantıda Aybar, "Partide işçi sınıfı önderliği yok, öncülüğü vardır ve bunlar farklı kavramlardır" demiş. Kanbolat daha sonra aradaki farkı açıklamasını istediğinde de, "öncülük"ten "ideolojik öncülüğü" kastettiğini açıklamış (Kanbolat, 1979: 90-91). Aybar da 1967 yılında yaptığı bir konuşmada, parti tüzüğünde "işçi sınıfı önderliği"nden değil de, "işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakalardan" söz edilmiş olmasını, "Türkiye sosyalizmi"nin bir özelliği olarak belirtecektir (1968: 612).

126 Yine de, TİP'i sendikacılar kurmuş olmasına ve tüzükte işçi sınıfı öncülüğünden söz edilmesine rağmen partide ciddi bir işçi ağırlığının olmadığını belirtmek gerekir. Sargın (2001a: 132-133), TİP'te 1963 yılından itibaren çeşitli alanlarda çalışmalar yapmak üzere oluşturulan "büro"larda hemen hiç işçi üyenin olmadığını gördüğü zaman hayal kırıklığına uğradığını belirtiyor. Sargın'a göre partide işçi denildiği zaman akla sendikacılar gelmekteydi ki onlar da kendi sendikal faaliyetlerinden dolayı parti çalışmalarına yeterli zaman ayıramıyorlardı.

lıyor, "ulusun yöneticisi ve öncüsü" olarak görüyordu. Peki, öncülük neden çalışan nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan köylülere değil de işçi sınıfına düşüyordu? Aybar'a göre, toplumsal hareketlerde sayının da büyük önemi vardı ama "bilinçli ve örgütlü bir azınlığın büyük kitleleri eğitmekte, onları politik bilince ulaştırmakta etkin rol oynadığı" da bir gerçekti. İşçi sınıfı, ekonomik, sosyal ve politik mücadeleye oldukça eski tarihlerde başlamış ve bu yolda büyük tecrübeler kazanmıştı; halk sınıf ve zümreleri arasında biricik örgütlü olan sınıftı. Ayrıca "tarih sahnesine en son çıkan en geç sınıf" olduğu için "çağdaş tekniğin, bilimin yarattığı ve en ileri araçları kullanmakla, en ileri görüşlere, düşüncelere zihni her zaman açık, uyanık bir sınıftı." Kendi kuruluşu bakımından da insanın sömürülmesine kesinlikle karşıt olan sınıftı (Aybar, 1968: 251-52). Ancak Aybar genel olarak işçi sınıfını geniş anlamda kullanıyordu. Çoğu zaman bu kavram sadece ücretli çalışanları değil, küçük esnaf ve köylü gibi diğer emekçi sınıfları da kapsıyordu. Aybar, tüzükte işçi sınıfının öncülüğünü niçin "demokratik öncülük" olarak tanımladıklarını ise şöyle açıklıyordu:

> Biz ileri bir toplum düzeninin yukarıdan aşağıya zorla kurulabileceğine inanmıyoruz. Endüstrileşmeye öncelik veren emekten yana ve emekçilerin kendi elleriyle yürütüp denetledikleri planlı bir devletçilik sistemi zorla gerçekleştirilemez. Emekçi halk sınıf ve tabakaları, hakları, hürriyetleri konusunda aydınlatarak, eğitilerek, bu sistemin menfaatlerine tek uygun sistem olduğu anlatılarak ancak şevkli ve inançlı bir çabaya teşvik edilebilir. … İşçimiz, köylümüz, küçük esnafımız, memurumuz, yeni toplum düzeninin kendilerinin düzeni olduğuna inanmadıkça ve kendisi işleri bizzat ele almadıkça ve böylece sistemin kendisi için işlediğini günlük deneyleriyle görmedikçe toplumcu amaçlara ulaşılamaz (1968: 252-53).

Öncülük konusunda TİP içinde ilk önemli tartışma, 1963 Mart'ında yayınlanmaya başlanan *Sosyal Adalet*'in ilk sayısında çıkan bir yazı dolayısıyla patlak verdi. Fethi Naci'nin "Bölünmek Değil Birleşmek" başlıklı yazısı (1963a), adeta Yön Hareketi'nin tezlerini dile getiriyordu. Naci, Türkiye'nin sorunlarının çözümünün acilen "milli ve demokratik bir cephe"nin kurulmasına bağlı olduğunu savunuyor, bu cephe içinde "milli burjuvazi"nin de olması gerektiğini ileri sürüyordu. Naci'ye göre Türkiye'de "sosyal adalet ilkesini savunanlar"[127] üç noktada hata yapıyorlardı: Bir kere, "sosyal adalet dendi mi ilk akla gelen özel sektöre toptan saldırmak oluyor"du. Oysa özel sektörün iç yapısı üzerinde durmak, sosyal adalet ilkeleriyle uyumlu biçimde, emekten yana genel bir kalkınma planına bağlı olarak çalışabilecek "milli burjuvazi"nin varlığını dikkate almak gerekiyordu. İkinci olarak, "bir ileri toplum düzenine giden yolun birtakım ara safhalardan geçmesinin zorunlu olduğu görülmüyor"du. Oysa böyle bir toplum düzenine birtakım "sos-

127 Naci'nin aslında sosyalizmi savunanları kastettiği açıktır. TİP'lilerin o dönemde henüz "sosyalizm" sözcüğünü kullanmadıklarını hatırlayalım.

yal yapı reformlarını" gerçekleştirmeden ulaşmak mümkün değildi. Sosyal adaleti savunanların düştükleri üçüncü hata ise, "ulusun bütün demokratik kuvvetlerinin başlangıçtan itibaren işçi sınıfının öncülüğünde toplanmasını" istemekti. Hâlbuki bu, ancak zaman içinde ulaşılabilecek bir sonuçtu.

Naci'ye göre ülkedeki temel çatışma, emperyalizm, toprak ağalığı ve büyük burjuvazi (ithalatçılar, ihracatçılar ve yabancı sermaye ile iş birliği yapan sanayiciler) ile bunların dışındaki büyük halk çoğunluğu (aydınlar, işçiler, köylüler, memurlar, zanaatkârlar, aydın gençlik ve serbest meslek sahipleri) arasındaydı. Halk çoğunluğunu meydana getiren sınıf ve tabakalar arasında "milli ve demokratik bir cephe"nin kurulması için gerekli olan objektif şartlar oluşmuştu ve bu cephede pekâlâ "milli iç pazarın sömürülmesiyle ve bu pazar üzerindeki emperyalist monopollerin hâkimiyetinin ortadan kaldırılmasıyla yakından ilgili olan" milli burjuvazi de yer alabilirdi. Milli ve demokratik cephenin öncülüğünün işçi sınıfında olması elbette arzu edilirdi ama bu ancak "karmaşık bir oluşum içinde ve somut mücadeleler içinde" gerçekleşebilirdi. Oysa, "siyasi bakımdan çok aktif bir kitle teşkil eden" şehir küçük burjuvazisi, aydınlar, aydın gençlik ve serbest meslek sahiplerinin kısa bir zaman içinde birleşmesi mümkün olabilirdi ve ilk hedef bu aktif kitleyi kazanmak olmalıydı. Bu, işçi-köylü ittifakından çok daha acil bir görevdi. Bu acil görevi kabul etmeyerek işçi sınıfı öncülüğünde diretmek "dar görüşlülük"tü ve harekete büyük zarar veriyordu (Naci, 1963a).

Görüldüğü gibi Naci bu yazıda tamamen Yöncü tezleri savunmaktaydı. O dönemde TİP'in tezleri ile Yöncü tezler arasında bir yakınlık vardı gerçi, daha doğrusu TİP henüz bir koalisyon partisi görünümündeydi ve net bir ideolojik duruşa sahip değildi, ama Naci'nin bu görüşlerinin ne Aybar'ı ne de TİP'in "ortalamasını" temsil etmediği de açıktı. Nitekim bu yazı parti içinde ciddi bir sıkıntı yaratacaktı.

Naci'ye yanıtı hemen bir hafta sonra yine *Sosyal Adalet*'te Behice Boran verdi. Boran, yazısında Fethi Naci'nin adını anmıyordu ama yazının tamamen Naci'nin görüşlerini eleştirmek üzere kaleme alındığı açıktı. Boran da Naci gibi ilerici güçlerin birleşmesinin acil ve önemli olduğunu düşünüyordu, ama bu birliğin kapsaması gereken toplumsal güçler konusunda Naci'den ayrılıyordu. Bir kere Boran, Türkiye'de "milli" sıfatını alabilecek bir burjuva tabakasının varlığının oldukça kuşkulu olduğu kanısındaydı. Türkiye'de zaten güçsüz olan sanayi burjuvazisi, yabancı sermayeye direnmek yerine onunla iş birliği etmenin yollarını arıyordu. İkincisi, gericilik ve faşizm sadece ideolojik mücadeleyle yenilgiye uğratılamazdı, esas olan politik bir iktidar mücadelesiydi. Bu mücadele ise sadece aydınlara ve küçük burjuvaziye dayandırılamazdı. "Faşizmin dayanağı olan kudretli sınıflara karşı dengeyi, ancak sayıları kalabalık, gerçek üreticiler oldukları için milli ekonomide yerleri önemli olan emekçiler kurabilir"di. Yani, sanayi ve tarım işçileri ile yoksul köylüler. İlerici demokratik cephe esas olarak bu güçlere dayanmadıkça "faşizme karşı

demokrasi hareketi" başarılı olamazdı. Elbette ki "henüz kendi çıkarlarının, meselelerin çözüm yollarının bilgi ve bilincine varmamış" olan bu kitleyi uyarıp örgütlemek kolay iş değildi ama "toplumsal gelişme kanunları" ilerici demokratik cepheden yanaydı. Üstelik de "halk" denilen bu geniş kitle içinde işçi sınıfı mücadeleciliği ve örgütlülüğü itibariyle zaten öne çıkmış durumdaydı ve toplumsal mücadelede diğer emekçi kitlelere öncülük edecek olan da bu sınıftı.

Naci ile Boran arasındaki bu tartışma parti programı hazırlıkları sırasında da genişleyerek devam etti. Boran'ın, çalışmalara temel olmak üzere hazırladığı bir metin, programı hazırlamakla görevli Etüd Büro'sunda ciddi tepkilere yol açtı. Muhtemelen "ortodoks" bir Marksizm anlayışıyla kaleme alınmış olan metin[128] tartışmadan çekildi ve onun yerine Aybar ve Boran'ın birlikte hazırladıkları sanılan başka bir "taslak" 1963 Ağustos'unda tartışmaya açıldı (Sargın, 2001a: 151). İşçi sınıfı öncülüğü, ittifaklar sorunu, toplumcu mücadelede milli burjuvazinin ve aydınların yeri gibi konularda ortaya çıkan tartışmalar I. Büyük Kongre'ye doğru giderek tüm örgüte yayılmış ve işçi sınıfı öncülüğünden vazgeçildiği yönünde kaygılar yaratmıştı. Öyle ki Aybar bir genelgeyle örgütü rahatlatmak ihtiyacı duydu: Ortada işçi sınıfının öncülüğünü tartıştırmak gibi bir niyet yoktu! (Sargın, 2001a: 155-157).

Şubat 1964'te İzmir'de toplanan I. Büyük Kongre'de, tüzükteki partinin karakterini tarif eden madde parti programına hemen hemen aynen yansıtılarak öncülük konusundaki tartışmalara bir ölçüde nokta konuldu:[129]

> Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun tarihi, bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış toplumcu aydınlarla ırgatların, topraksız ve az topraklı köylülerin, zanaatkârların, küçük esnafın, aylıklı ve ücretlilerin, dar gelirli serbest meslek sahiplerinin, kısacası, emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır (TİP, 1964a: 14).

Programda işçi sınıfına oldukça geniş bir yer ayrılmış, Türkiye işçi sınıfının tarihsel gelişim süreci üzerinde durulmuştu. İşçi sınıfının uzun zamandan beri bir mücadele ve örgütlenme geleneğine sahip olduğunun belirtildiği programda, "gerek mitinglerde, gerekse sendika toplantılarında işçilerin, sadece kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren konularda değil, büyük memleket davalarında da söz ve karar sahibi olmaya azimli oldukları gözden kaçmamıştır" denilerek, bütün bu olayların "Türk işçi sınıfının politik

128 "Muhtemelen" diyoruz çünkü bu metne ulaşmak mümkün olmamıştır. Sargın bu metnin tamamen kaybolduğu kanısındadır (2001a: 151).

129 "Hemen hemen aynen" diyoruz çünkü Tüzükteki tanımla programa konulan tanım arasında küçük farklılıklar vardı. Sargın, bu farkın "aydınlar" lehine olduğunu belirtmektedir. 1968 sonlarında yapılan tüzük değişikliğinde ise tüzükteki tanım programa uydurulacaktır. Karşılaştırma için bkz: Sargın, 2001a: 153-154.

bilincin eşiğine varmış olduğunu açıkça ortaya koymakta" olduğu belirtilmekteydi. "Türk işçi sınıfının politik bilince kavuşmakta olduğunu gösteren en önemli olay" ise Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşuydu. Bu kuruluş, "Türk işçi sınıfının yüzyılı aşan acılar ve mücadeleler sonunda ulaşmış olduğu bilinç seviyesi"ni göstermekteydi. "Halkın öz partisini kurmakla işçi sınıfımız demokratik öncülüğünü fiilen ispat etmişti" (TİP, 1964a: 50-51).

Programa göre, işçi sınıfı belli düzeyde politik bilince ulaşmıştı ama yapısal özelliklerinden kaynaklanan bazı iç çelişkilere de sahipti. Bir kere Türkiye'de sendikacılık kısmen iç ve dış sermaye çevrelerinin etkisi altındaydı; hatta bazı sendika liderleri bu sermaye gruplarının emrindeydi. Egemen sınıflar da her türlü yoldan işçi sınıfının politik bilince kavuşmasını önlemeye çalışıyordu. Diğer yandan Türkiye'de işçi sınıfının önemli bir kesimi hâlâ köy ile ilişkisini kesmemiş "köylü işçiler"den oluşması ve yerli sanayinin küçük ve süreksiz işletmelerden oluşan yapısı da işçi sınıfının bilinçlenmesini geciktiriyordu (s. 51-52).

Buna karşılık, "Türkiye'nin kalkınmak, gelişmek için sanayileşmek zorunda oluşu, işçi sınıfını bilince kavuşturan objektif şartları yaratmakta"; "kapitalist düzen içinde modern sanayiin çalışma ve yaşama şartları da, işçileri, milli varlık bünyesinde ortak menfaatleri ve hakları bulunan belirli bir sosyal sınıf oldukları bilincine götür"mekteydi. Toplu halde çalışmak ve aynı semtlerde, aynı zor yaşama şartları içinde bulunmak ise işçiler arasındaki dayanışmayı ve teşkilatlanmayı kolaylaştırıyordu. "Ayrıca, emeğin ve çalışmanın sosyal karakteri ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişme de, işçi sınıfının bilinçlenmesini sağlayan en önemli sebeplerden biri"ydi. "Üstelik kapitalizmin dalgalanışlarından, yoksullaşma, işsizlik, insan olmaktan çıkma gibi kaçınılmaz afetlerinden doğrudan doğruya en çok zarar görenler de yine işçilerdi." Bütün bu nedenlerden dolayı "gelişmenin itici ve gerçekleştirici kuvveti", yani öncüsü işçi sınıfı olacaktı. Üstelik "işçi sınıfı yalnız sosyal yapısı bakımından değil, aynı zamanda getirdiği ahlaki ve politik değerler ve genel olarak toplum görüşü bakımından da bu öncülüğe hak kazanmış durumda"ydı (s. 52-53).

TİP programına göre işçi sınıfının en yakın müttefiki yoksul köylülüktü. Yoksul köylülük, emekçi sınıflar içinde en kalabalık sınıfı oluşturduğundan, hatta tüm nüfusun büyük bir çoğunluğunu meydana getirdiğinden bu sınıfın desteği ve aktif katılımı olmadan hiçbir ilerici hamle başarılamaz, ülke kalkındırılamazdı (s. 57).

Görüldüğü üzere TİP programı, toplumsal mücadeleye öncülük edecek sınıflar konusunda –biraz muğlak biçimde ifade edilmiş de olsa– Marksist ilkelerle uyum içerisindeydi. Programda "milli burjuvazi"den ve "ara tabakalar/zinde güçler"den hiç söz edilmemiş olması da bu çerçevede değerlendirildiğinde anlamlıydı. Böylece TİP hem kendisiyle Yön Hareketi arasındaki farkı açık biçimde göstermiş oluyor, hem de Fethi Naci'nin

milli burjuvazi konusunda *Sosyal Adalet*'te başlatmış olduğu tartışmaya son noktayı koyuyordu. Buna göre milli burjuvazi işçi sınıfının müttefiki olamazdı, zaten Türkiye'de milli nitelikleri ağır basan bir sanayi burjuvazisi de yoktu.

TİP'in I. Kongresi'nde yaşanan 53. madde tartışmaları da öncülük meselesi açısından önemliydi. Parti tüzüğünün 53. maddesi bizzat Aybar tarafından kaleme alınmıştı ve parti organlarında görev alacak olanların yarısının işçi ya da sendikacı olmasını öngörüyordu.[130] Böylelikle partideki işçi ağırlığının yüzde ellinin altına düşmemesi amaçlanmıştı. 1962 yılında kabul edilen tüzükteki bu madde kongreye kadar önemli bir tartışma yaratmamıştı. Fakat kongrede verilen bir önergeyle maddenin uygulanabilmesi için işçi ve işçi olmayanlar (pratikte aydınlar anlamındaydı bu) için ayrı sandıklarda seçim yapılması benimsenince, bazı aydınlar bu uygulamaya itiraz ettiler. İtirazcılar tüzük maddesinin bu şekilde yorumlanamayacağı kanaatindeydiler. Bir yandan aydınların da üretim aracına sahip olmadıkları için işçi sayılmaları gerektiğini savunuyorlar, diğer yandan maddede "… gözetilir" dendiği için işçiler ve aydınlar arasında bir denge kurulmasının tavsiye niteliğinde olduğunu, kesin bir hüküm olarak yorumlanamayacağını ileri sürüyorlardı. İtirazlar kongre sonrasında da devam etti ve aydınlardan bir kısmı kongrenin yenilenmesi için parti yönetimine dilekçe verdiler. Tartışmalar sırasında yönetim geri adım atmadı ve hem maddeyi hem de uygulama biçimini savundu. Yayınlanan bir genelgede parti tüzüğünün sadece "kendisi üretim aracına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanları" işçi saydığı hatırlatılıyor, aydınların "emekçi" oldukları kabul edilmekle birlikte işçi sayılamayacakları bildiriliyordu. Genelgede işçi sınıfı öncülüğünün ne anlama geldiği bir kez daha hatırlatılmıştı:

> … işçi sınıfının demokratik ve tarihî öncülüğü memleket idaresinin sadece bu sınıfın ellerine verilmesi veya bu sınıfa bir imtiyaz tanınması anlamına asla gelmez. Zira işçi sınıfının savunduğu menfaatler dar anlamda işçi sınıfına özgü menfaatler olmayıp aslında emeğiyle yaşayan bütün halkın menfaatlerini kapsayan en geniş ve yüksek anlamda millî menfaatlerdir. Türk işçi sınıfı bugün toplumumuzun içinde bocaladığı buhranı çözümleyecek ve böylece bütün emekçi sınıf ve zümrelerin çıkmazdan kurtulmasına yol açacak başlıca itici, yapıcı ve birleştirici gücü temsil etmektedir. Bundan dolaylı işçi sınıfı köklü reformların gerçekleştirilmesinde diğer emekçi kitlelere kıyasla daha etkin bir kuvvet olarak ortaya çıkmaktadır (Sargın, 2001a: 217).

130 Madde 53: Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarınca kongrelere sunulacak aday listeleri bu esasa göre tertiplenir. Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler (TİP, 1971a).

Fakat karşı taraf ikna olmamıştı. Sonuçta itirazlarını sürdüren aydınlardan bir kısmı istifa etti, istifa etmeyip itirazlarını sürdürenler ise açılan disiplin soruşturmaları neticesinde partiden uzaklaştırıldı. Oysa Aren'in de belirttiği gibi (1993: 54), 53. madde pratikte hiçbir zaman gereği gibi uygulanamadı. Örneğin, 1965 seçimlerinde TİP'in kazandığı 15 milletvekilinden sadece üçü işçi kökenliydi. Anadolu'daki pek çok parti örgütünde de -yeterince işçi üye olmadığından- yönetim organlarına seçilenler çoğu zaman bütünüyle esnaf, zanaatkâr ve köylülerden oluşuyordu. Öyle ki 1966 yılında bizzat Aybar 53. maddenin değiştirilmesi için bir öneri hazırlama ihtiyacı hissetmişti. Aybar'ın II. Kongreye GYK tasarısı olarak sunulmasını istediği değişiklik önerisinde işçi ve sendikacıların lehine bazı düzenlemeler yapılıyor, fakat bir yandan da, 53. maddenin uygulanması bakımından kol işçisi sayılacakların tanımı genişletiliyordu. Buna göre artık, "kendi işinde kendisi ***de*** bedeni ile çalışanlar, yani bu durumdaki küçük toprak sahipleri, küçük esnaf ve zanaatkârlar" da kol işçisi sayılacaklardı. Buradaki "de" eki, yanında işçi çalıştıranların da işçi sayılmasına olanak sağlıyordu, bu da GYK'da büyük tartışmalara yol açmıştı. Sargın'ın belirttiğine göre tartışmalar sonunda çoğunluk, kendi işinde bedeniyle çalışan küçük toprak sahipleri, küçük esnaf ve zanaatkârların kol emekçisi sayılmalarına razı olmuştu, ama yanında başkasını çalıştıranların işçi sayılmasını kabul etmek istemiyordu. 53. maddede değişiklik öngören tekliflerin Tüzük Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında da iki komisyon üyesi bu tartışmalar nedeniyle istifa edecekti. Komisyonun II. Kongre Başkanlığına sunduğu tüzük değişiklikleri ile ilgili raporda ise Aybar'ın teklifi revize edilmiş bir biçimde yer alacaktı. Komisyon işçi tanımının belli ölçülerde genişletilmesini kabul etmekle beraber, yanında işçi alıştıranların işçi sayılmasını reddetmişti. Fakat Kongre'de tüzük değişikliği yapılmasından -nedensetamamen vazgeçilmiş, 53. madde de eski haliyle kalmıştı (Sargın, 2001a: 397-402).

Aslında, yazı ve konuşmalarında sık sık tersini söylemesine rağmen, Aybar'ın, işçi sınıfının öncülüğünü daha çok ideolojik öncülük olarak düşündüğünü gösteren başka işaretler de vardı. Özellikle köylülerin nüfus içindeki büyük ağırlığı Aybar'ı etkiliyordu. Aren'in belirttiğine göre (1993: 217), "yurt gezilerinde işçilerden çok köylülerden ilgi gören" Aybar, 1963 yılı sonlarında, parti programını hazırlamakla görevli Etüd Bürosu'na, işçi sınıfı öncülüğünün Türkiye'de geçerliliğinden kuşkuya düştüğünü, onun yerine "köylülerin öncülüğü"nün düşünülebileceğini söylemiş ve parti tüzüğünün bu yönde değiştirilmesini önermişti. Etüd Bürosu üyelerinin karşı çıkmaları üzerine de önerisini, fazla ısrar etmeden, geri çekmişti. 1965 seçimlerinde TİP'in köylerden beklenmedik biçimde yüksek oy alması da Aybar'ı oldukça etkileyecek, onu daha popülist politikalar izlemeye yöneltecekti. Ancak bu

anlatılanlar doğruysa, Aybar'ın öncülük ve ittifaklar konusunda pek de tutarlı bir çizgi izlemediği söylenebilir. Çünkü Aybar, 1964 yılı başında yayınladığı bir genelgeye bakılırsa, bu kez, yoksul köylü sınıfının değil öncü, işçi sınıfının en yakın müttefiki olabileceğinden bile kuşku duyuyordu:

> … işçi sınıfına en yakın olan sınıf, şüphesiz yoksul köylüler sınıfıdır. Ancak belirli bir safhada, somut şartlar, filan sınıf veya tabakayı, işçi sınıfının tarihsel ve demokratik öncülüğünü, falan sınıf veya tabakaya göre, daha kolayca benimseyecek duruma getirebilir. Örneğin **küçük esnaflar** bugün bu durumda görünüyor (akt., Sargın, 2001a: 400; vurgu: M.Ş.).

Aybar'ın öncülük ve ittifaklar meselesinde tutarsız gibi görünen bu tutumu aslında ondaki popülist, halkçı eğilimden kaynaklanıyordu. Seçimler yoluyla iktidara gelmeyi hedefleyen bir yasal partinin genel başkanı için bu belli ölçülerde anlaşılabilir bir tutumdu elbette. Nitekim, daha önce de değindiğimiz gibi, Aybar'daki bu eğilim 1965 seçimlerinden sonra iyice belirgin hale gelmiş, Aybar, ATÜT tartışmalarının da etkisiyle "halkçı" bir söylemi giderek daha fazla ön plana çıkarmaya başlamıştı. Öyle ki işçi sınıfı öncülüğünün yerini giderek "bütün emekçi sınıf ve tabakaların" Amerikan emperyalizmine ve onun yerli iş birlikçilerine karşı ortak mücadelesi alıyordu. Aybar'a göre "Türkiye sosyalizmi" yalnızca işçi sınıfının değil, "işçisi, köylüsü, zanaatkârı, küçük esnafı, arkasız memuru, namuslu aydını, toplumcusu ile bütün emekçi sınıf ve tabakaların" ortak iktidarı olacaktı (1968: 611). Çünkü Türkiye'deki temel çelişki, emek-sermaye çelişkisi değil, "emperyalizm ve ortaklarıyla tüm emekçiler arasındaki çelişi"ydi. "Amerikan emperyalizmi ve ortakları ile tüm emekçi sınıf ve tabakalar arasındaki çelişi, kısacası milletin tümü ile bir avuç iş birlikçi ve 'patronları' arasındaki çelişi, bütün öteki çelişileri gölgeleyen bir nitelik kazanmıştı." İşçilerle patronlar, küçük esnafla aracılar, küçük üretici ile tefeciler, kiracılarla mülk sahipleri arasındaki çelişkiler ise ikinci derece çelişkiler halini almıştı (1968: 657).

TİP'in söylemindeki bu halkçı temalar büyük ölçüde Aybar'dan kaynaklanmakla birlikte, onun bu konuda yalnız olmadığını da belirtmek gerekir. 1968 sonlarındaki ayrışmaya, hatta 1969 Mayıs'ında *Emek* dergisinin çıkışına kadar, TİP'in önde gelen diğer yöneticileri de bu halkçı söylemi paylaşıyorlardı. Boran, sosyalizmin işçi sınıfının bilimsel ideolojisi olduğunu kaydetmekle birlikte, Türkiye'de sosyalist hareketin "işçi-emekçi sınıfların birleşik hareketi" olarak geliştiğini yazmıştı. Türkiye şartlarında sosyalist hareketin gelişimi bakımından önemli olan, emekçi sınıflar arasındaki ayrımlar değil, bunları birleştiren ortak noktalardı. Bugün, emekçi sınıfların tamamı "yabancı ve yerli sermayeci egemen sınıflar" tarafından sömürülüyor, hor görülüyordu (1968b: 68-69). Türkiye'de dış sömürü ile iç sömürü sistemleri birbirine geçmiş haldeydi ve "dış sömürüden, ekonomik

bağımlılıktan ve bununla birlikte siyasi-askerî bağımlılıktan kurtulmak" ancak içteki ekonomik düzenin, "iktidarın sınıf muhtevasının değişmesine bağlı"ydı (s. 147). Bu durum, tüm emekçi sınıfların mücadelesinin birleşmesine yol açıyordu:

> Dış sömürünün ve dışa bağlılığın yerli egemen sınıflar aracılığıyla sürdürülmesi bütün emekçi sınıfların da bu sömürü altında ve ona karşı oluşu Türkiye'de esas sınıfsal kutuplaşmanın, derin ayırımın, temel çelişkinin, bugün sermaye-emekgücü, yani kapitalist sınıf-işçi sınıfı arasında değil, tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında olması sonucunu doğurmaktadır (Boran, 1968b: 148).

Boran'a göre, Türkiye'de sömürülen sınıflar arasındaki ayrışma derinleşmediği için Türkiye'de sosyalizmin, işçi sınıfının örgütlü hareketi halinde gelişip öbür emekçi sınıfları müttefik ve yardımcı olarak kazanma sorunu yoktu; hareket zaten kendi doğal seyri içinde işçi-emekçi tüm sömürülen sınıfların birleşik hareketi olarak gelişmekteydi (1968b: 149).

Biraz muğlak bir dil kullanmakla birlikte[131] Boran, bu birleşik hareketin yine de işçi sınıfının öncülüğünde gelişeceğini belirtmişti. Çünkü kapitalizmde işçi sınıfı açık, direkt bir sömürü altındaydı ve kapitalist üretim biçimi devam ettiği ölçüde bu sömürüden kurtulma şansı yoktu. Oysa yoksul köylüler ve diğer emekçi sınıfların yüzü burjuva ideolojisine dönüktü; çünkü topraksız köylü öncelikle toprak, küçük esnaf ve zanaatkâr ise öncelikle kendi işini büyütüp geliştirmek isterdi. Bu açıdan işçi sınıfı ile diğer emekçi sınıflar arasındaki farkı şöyle açıklıyordu Boran:

> … işçiler üretim araçlarından tüm kopmuşturlar, emekgüçlerinden başka üretim unsuruna sahip değillerdir ve bu emekgücünden başka pazarda satacak bir şeyleri yoktur. Küçük toprak parçalarını işleyen yoksul köylüler, dar gelirli küçük esnaf ve sanatkârlar ise kendi mülkleri olarak veya kira ile kendi işledikleri toprağa ya da dükkâna, işyerine tasarruf ederler ve pazara doğrudan doğruya emekgüçlerini değil, kendi emekleriyle meydana getirdikleri ürünü, malı ya da bir hizmeti satarlar. Sömürülmeleri dolaylıdır. Bu nedenle de yoksul köylü ve kentli emekçiler ideolojik ufukları, emelleri bakımından kapitalizme dönüktürler. Yoksul köylü, toprak sahibi olmak, eldeki toprağını daha da geliştirmek, imkân bulsa kendisi de yanında ırgatlar çalıştırmak ister. Topraksız köylüler ve ırgatlar bile aynı özlem içindedirler. Küçük sanatkâr ve esnafın da gönlünde işini büyütüp büyük patron, büyük tüccar olmak arzusu yatar. Oysa en bilinçlenmemiş işçi bile kendisinin "işveren", fabrika sahibi olmak imkânı, ihtimali bulunmadığını bilir, işçi olma durumunu kabul eder, istekleri, daha yüksek ücret, çalışma

131 Daha önce de değindiğimiz gibi Boran'ın bu kitabı henüz TİP'teki ayrışma ortaya çıkmadan önce yayınlanmıştı ve Boran muhtemelen genel başkan Aybar ile ters düşmemek için "ortalama bir dil" tutturmaya çalışıyordu. Bu görüşümüzün bir kanıtı, biraz aşağıda değineceğiz, ayrışma gerçekleştikten sonraki dönemde Boran'ın öncülük konusunda çok daha net (ve "ortodoks") bir tutum alması ve Türkiye'de temel çelişkinin emek-sermaye çelişkisi olduğunu çok daha açık biçimde dile getirmesidir.

> şartlarının düzeltilmesi, sosyal güvenlik gibi işçi olma niteliğini, işçi sınıfına mensubiyeti değiştirmeyecek isteklerdir. Daha da bilinçlenip, sömürülmesinin kaynağının nerede olduğunu öğrenince, sömürünün temelden kalkması için üretim araçlarının kamuya mal edilmesini, kendi sınıfının kontrol ve denetiminde bu araçların üretimde kullanılmasını ister, sosyalist olur (1968b: 151).

Gelgelelim, Türkiye'de sanayi işçilerinin sınıf bilincine ulaşmasını engelleyen, en azından geciktiren bazı etkenler de vardı. Bir kere, "Türkiye ileri derecede sanayileşmiş olmadığından, işçilerin çoğunluğu küçük, dağınık, geri teknikli işyerlerinde, ve sık sık işyeri değiştirerek" çalışıyor, bu durum onların psikolojik tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkiliyordu. Ayrıca, "istikrarsız, zor geçim şartları, teknik ve kültürel seviye düşüklüğü, toplu ve örgütlü hareketi, hele politik bilinçlenmeyi zorlaştırmakta"ydı. İşçi sınıfının genç, yeni bir sınıf olması ve işçilerin çoğunun köyden tam anlamıyla kopmamış olmaları da bilinçlenmeyi geciktiren bir diğer unsurdu. Öte yandan Boran, işçilerin çoğunun köylülere göre daha iyi durumda olduklarına ve işçi sınıfı içinde "imtiyazlı" sayılabilecek bir kesimin ortaya çıktığına da dikkat çekiyordu. Çoğunluğu en yoksul kırsal bölgelerden gelen işçiler, kentte genellikle köydekine oranla daha yüksek bir hayat standardına sahip oluyorlardı. Hele de büyük şehirlerdeki, grev, toplu sözleşme, sosyal sigorta gibi birtakım haklara sahip sendikalı işçiler tüm emekçilere kıyasla imtiyazlı sayılabilirdi.[132] Öyle ki Anadolu'da bir fabrikaya işçi olarak girebilmek için ilgililere yüklü miktarlarda "para yedirildiği" sık işitilen bir yakınmaydı; yine bir fabrikada iş bulması durumunda dükkanını kapatmaya razı çok sayıda esnaf ve sanatkârın olduğu söyleniyordu. Boran, hazırlanmakta olan İşçi Yardımlaşma Kurumu gibi bazı kanun tasarılarıyla sigortalı işçilerin diğer emekçilere oranla daha da imtiyazlı duruma getirilmek istendiğine, böylelikle de işçilerin kapitalist düzene bağlanmasının amaçlandığına da dikkat çekiyordu (Boran, 1968b: 54-55).

Boran'a göre Türkiye'de sendikacılık da işçi sınıfının politik bilince erişmesini engelleyici, sınıfı bölücü bir nitelik gösteriyordu. Sendika yöneticiliği imtiyazlı bir meslek haline gelmişti. Sendikacıların çoğu siyasi iktidara ve onun arkasındaki burjuvaziye bağımlı durumdaydı. Kısacası "güdümlü bir sendikacılık" söz konusuydu.

İşçi sınıfının içinde bulunduğu bu koşullar, bazı sosyalist çevrelerin işçi sınıfı öncülüğü konusunda tereddüte düşmesine yol açıyordu. Köylülerin kalabalıklığı ve yoksul köylü kitlelerinin politik bakımdan gittikçe artan bir hareketlenme içine girmesi de (1965 seçimlerinde TİP'in örgütünü ve propagandasını ulaştırma imkânı bulamadığı halde hemen her köyden oy

132 Boran, daha sonraki bir yazısında da Türkiye'de "işçi aristokrasisinin" olmadığını ama işçi sınıfının imtiyazlı bir konumda olduğunu belirtecekti (1969f).

alması da bunun bir göstergesiydi) işçi sınıfı öncülüğü konusundaki kuşkuları arttırıyordu. Başka şartlar eşit ya da sabit sayıldığında, sadece sayı fazlalığının bile bir politik hareketi etkilemesi doğaldı. Gelecek seçimlerde de oy kaynağı köyler olacağına ve köylünün oyunu kazanmadan iktidara gelmek mümkün olmadığına göre de –sadece– "bu anlamda sosyalist iktidarın yolu köyden geçer"di (1968b: 159).

Boran yine de sosyalizmin işçi sınıfının ideolojisi olduğunu altını çizmişti: "Bilimsel sosyalizm modern işçi sınıfının doğuşu ve gelişmesiyle şartlanmıştır, hem toplumların gelişme kanunlarını inceleyen ve ortaya koyan bir toplumbilim olarak, hem de bir değerler sistemi ve eylem programı olarak. Sosyalizm, … işçi sınıfının ideolojisidir, bir eylem programı olarak da işçi sınıfı hareketinin programıdır" (1968b: 159). Halbuki köylü kitleleri normal olarak burjuva ideolojisine yatkındı, bunların yüzlerini sosyalizme dönmeleri ancak toplumda işçi sınıfı öncülüğünde bir sosyalist hareket varsa mümkündü. Tarihte yoksul köylü kitlelerinin zaman zaman kurulu düzene isyan ettikleri görülmüştü ama kendi başlarına bir devrim yaptıkları görülmemişti. Ya burjuvazinin öncülüğünde derebeylik düzenine karşı savaşmışlar ya da aydınların ve işçi sınıfının öncülüğündeki sosyalist devrimi desteklemişlerdi. Bir sosyalist devrimde işçi sınıfının sayıca devrime katılan köylü kitlesinden az olması, bu devrimde işçi sınıfı öncülüğünün olmadığı anlamına gelmezdi. Çünkü sosyalist devrime yön veren fikirler ve program her koşulda işçi sınıfı ideolojisine dayanmak zorundaydı. "Öncülük sorunu her şeyden önce eylemde gerçekleşen ideolojik öncülüktü" (159-160). Bu ideolojik öncülüğün fiilî öncülüğe dönüşmesi ise kendiliğinden gerçekleşemezdi; bu, bir mücadele ve örgütlenme sorunuydu. Bu nedenle, Türkiye sosyalist hareketinin temel görevi, öncelikle kentli işçileri bilinçlendirmek ve mücadeleye sokmaktı.

Boran, güncel politikanın ihtiyaçları ile kuram arasındaki açıyı kapatmanın yolunu ise kısa vadeli amaçlarla uzun vadeli amaçları ayırarak çözmeye çalışmıştı. Türkiye'de işçi sınıfının sosyalist harekete fiilen öncülük edebilmesinin önünde çeşitli engeller olduğu için ve hâlihazırda yoksul köylü kitlelerinin mücadelesi ön plana çıktığı için sosyalist harekete köylülerin öncülük edebileceğini düşünmek doğru değildi. Bu durum sadece kısa dönem için böyleydi, uzun vadede işçi sınıfı mutlaka öncülük görevini yerine getirecekti. Bu nedenle, Türk Sosyalist Hareketinin görevi, "kısa vadeli amaçlar bakımından, köylü kitleleri ile ilgilenmek, onları uyarmak ve kazanmak, uzun vadeli amaçlar bakımından ise sosyalizmi işçi sınıfına mal etmek, onu sosyalist bilince kavuşturmak ve örgütlü politik harekete sokmak"tı (1968b: 171-172).

Emek dergisinde ve TİP'te Emek Grubu'nun yönetimde olduğu dönemde öncülük konusunda büyük ölçüde Boran'ın kitabında dile getirdiği tezlere

sadık kalınmıştır. Ancak halkçı söylem biraz geri çekilmiş, işçi sınıfı vurgusu biraz daha arttırılmıştır. Sosyalist devrim stratejisinin öne sürüldüğü bu dönemde, genel olarak Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğu ve işçi sınıfının da sosyalist mücadeleye öncülük edebilecek durumda bulunduğu savunulmuştur. Özellikle de 15-16 Haziran işçi eylemlerinden sonra Türkiye'de temel çelişkinin emek-sermaye çelişkisi olduğu daha açık biçimde ifade edilmeye başlanmıştır.

Emek dergisi, temel görevlerinden birini sosyalist hareketin bağımsızlığının sağlanması olarak belirlemişti. *Emek* yazarları, Türkiye sosyalist hareketindeki bölünmelerin esas olarak küçük burjuva ideolojisinin yaygınlığından kaynaklandığı, bunun temelinde ise Türkiye'nin bir küçük burjuvalar ülkesi olmasının yattığı kanaatindeydiler. Bu nedenle de dergide MDD ve Aybar eleştirilerine geniş yer ayırıyorlardı.[133] Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğunun kanıtlanmaya çalışılması ve bürokrasinin bir ara sınıf olarak ilerici hareketin öncüsü olamayacağı tezleri bu bağlamda sıklıkla ele alınan konulardı. Hatırlanacağı üzere Boran, bürokrasi konusunda hem MDD'cilerin hem de Aybar'ın tezlerini eleştiren bir dizi yazı kaleme almıştı (1969b; 1969c; 1969d).

İşçi sınıfı öncülüğü ise *Emek* yazarlarının titizlikle üzerinde durdukları bir diğer önemli konuydu. Emek Grubu, parti içi ihtilaftan sonra hayli güç kaybeden ve MDD Hareketi karşısında gerileyen partinin yeniden toparlanabilmesinin yolunu daha "ortodoks" bir çizgiye yönelmekte bulmuşlardı. Partinin öncülük görevini yerine getirebilmesi içinse, "oy avcılığını" bırakıp, öncelikle işçi sınıfı içinde örgütlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle 1968'de, kısa vadede köylü hareketi ile ilgilenmek ve onları kazanmak gerekir diye yazan Boran, şimdi "… parti çalışmalarını bugün dahi köylü sınıfı kadar işçi sınıfı üzerinde de yoğunlaştırmak gerekir. TİP, tüzüğünün ve programının belirttiği üzere, işçi sınıfının tarihsel ve demokratik öncülüğünde bütün emekçi sınıf ve tabakaların partisi ise, parti çalışmalarını işçi sınıfı üzerinde yoğunlaştırmak hiçbir gerekçe ile ihmal edilemez" diyordu. Zaten "işçi sınıfının sosyalist partisinin görevi, "işçi-emekçi sınıflarda kendiliğinden beliren ve daha ziyade ekonomik alandaki sınıfsal bilinçlenmeyi ve mücadeleyi sosyalist bilinçlenmeye ve mücadeleye dönüştürmekti." Bilimsel sosyalizmin vazgeçilmez, taviz verilmez temel ilkelerinden biri, sosyalizmin işçi sınıfının ideolojisi olduğu ve sosyalist harekete işçi sınıfının öncülük edeceğiydi (1969g).

133 "Bu küçük burjuvalar ülkesinde, küçük burjuvazinin demokratik ve anti-emperyalist mücadelede kendisine ait olan yerde kalmakla yetinmeyerek sosyalist hareketin içine sızması ve hatta kendi küçük burjuva sosyalizmini yerleştirmeye teşebbüs etmesi mukadder olsa gerektir. Bu yüzden sözünü ettiğimiz sınıflar koalisyonunda sosyalist hareketin kendi bağımsız karakterini ve ideolojik safiyetini titizlikle muhafazaya çalışması; kendi malı olan sınıfların örgütlenmesine, ideolojik eğitimine öncelik vermek görevini ihmal etmemesi gerekir" (Boratav, 1969). Ayrıca bkz: Boran, 1969f; *Emek*, 1970b.

Emek Grubu'nun önde gelen isimlerinden Aren'e göre de sosyalist mücadelede işçi sınıfının öncülüğü tartışılmazdı. Öncülük görevinin işçi sınıfında olmasının sebebi ise, bazılarının sandığı gibi, işçi sınıfının diğer sınıf ve tabakalardan daha yoksul olmasından ya da daha çok sömürülmesinden kaynaklanmıyordu:

> İşçi sınıfının özelliği fakir olması değildir. Tersine, işçi sınıfının ortalama geliri, çok defa, köylü, esnaf, memur gibi diğer emekçi sınıflarınkinden daha yüksektir. İşçi sınıfının özelliği, yaşamak için işgücünü kapitaliste satmak mecburiyetinde olan insanlardan teşekkül etmesidir. Bu sınıf maruz bulunduğu sömürüden kurtulabilmek için kapitalizme son vermek ve sosyalizmi kurmak zorundadır. Bu zorunluluktan ötürüdür ki, sosyalist mücadelenin sahibi, temel gücü ve öncüsü işçi sınıfıdır (Aren, 1970b).

Emek yazarlarına göre, sosyalist mücadelenin öncüsü işçi sınıfı, temel aracı ise "işçi sınıfı partisi"ydi. "Partinin işçi sınıfı partisi niteliğini kazanabilmesi için işçi sınıfı ideolojisinin partinin eylemlerine yol gösterici olması, işçi sınıfının öncü çekirdeğinin partide fiilen görevli bulunması" ise zorunluydu (Kutlay, 1970b).

İttifaklar meselesinde ise *Emek* yazarları Lenin'in geliştirmiş olduğu stratejiyi savunuyorlardı. Bilindiği gibi Lenin, işçi sınıfının, demokratik devrimde tüm köylülükle birlikte demokrasi için, sosyalist devrimde ise yoksul köylülükle birlikte sosyalizm için mücadele edeceğini öngörmüştü. *Emek* yazarlarına göre Türkiye'nin önündeki devrimci aşama sosyalizm olduğuna göre işçi sınıfının temel müttefiki de elbette yoksul köylülüktü: "Doğru strateji işçi sınıfının sosyalist mücadelesiyle, köylülerin demokratik mücadelesinin birlikte yürütülmesidir. Demokratik talepleri işçi sınıfının sosyalist iktidarı tarafından sağlanacağı için yoksul köylüler işçi sınıfının en temel müttefiki olurlar" (Çulhaoğlu, 1970).[134]

15-16 Haziran 1970'te gerçekleşen büyük işçi direnişi[135] *Emek* yazarla-

134 "Elbette işçi sınıfının öncülüğünde verilecek olan mücadelede bir cephe kurmak, mücadelenin niteliğine göre ittifaklar yapmak zorunludur. Şüphe yok ki, sosyalist devrim mücadelesi, işçi sınıfının tek başına yapacağı bir mücadele değildir. Bu mücadelede başta yoksul köylüler olmak üzere, bütün ezilen ve sömürülen sınıf ve tabakaların işçi sınıfının öncülüğünde bir ittifak kurmaları gereklidir. EMEK'in baştan beri söylediği de budur" (*Emek*, 1970d). *Emek* yazarlarından Burkay'a göre ise Türkiye işçi sınıfının en büyük müttefiklerinden biri "Doğu halkı"ydı (1970).

135 TİP, olayların ardından yayınladığı bildirilerle bu büyük direnişi desteklemişti (Emek, 1970e). Ancak DİSK'in hukuki varlığına yönelik saldırıya bir tepki olarak gerçekleşen eylemler sırasında fiilen olayların dışında kalmıştı. Oysa Aren'in de belirttiği gibi (1993: 112-113), "15-16 haziran yürüyüşleri salt işverenlere yönelik sendikal bir eylem değil, fakat hükümete yönelik politik bir eylemdi. Bu nedenle TİP'in normal etkinlik alanı içindeydi. Böyle olduğu halde bu olayın tamamıyla dışında, sadece bir gözlemci olarak kalması, işçi sınıfının siyasal örgütü olmak savındaki TİP için çok önemli bir olumsuzluk, bir kusur sayılmak gerekir"di. Aren, TİP'in olaylar sırasında gözlemci olarak kalmasının esas sorumluluğunun, aynı zamanda TİP yöneticisi de olmalarına rağmen partiyi kendi sendikal etkinlik alanlarının dışında tutmaya özen gösteren DİSK yöneticilerinde olduğunu ileri sürüyordu. DİSK yöneticileri eylemi önceden partiye bildirmemişlerdi bile.

rınca kendi tezlerinin doğrulanması olarak değerlendirilmişti.[136] *Emek*'e göre bu direniş, Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğunu, hâkim sınıfın büyük burjuvazi olduğunu, Türkiye'de iç çelişmenin dış çelişmeden daha ağır bastığını ve emperyalizme karşı mücadelenin özünün kapitalizme karşı mücadele olduğunu göstermişti. Ayrıca işçi sınıfı bu büyük direnişle "kendisi için sınıf olma yolunda" ilerlediğini, siyasi mücadele verebilecek düzeye geldiğini kanıtlamıştı. Artık Türkiye'de burjuva iktidarın tek alternatifinin işçi sınıfı iktidarı olduğu açıkça ortaya çıkmıştı (Emek, 1970d).[137]

Emek Grubu'nun yönetimi altındaki TİP, 29-31 Ekim 1970 tarihlerinde yapılan IV. Büyük Kongre'sinde öncülük konusunda önemli kararlar aldı. Parti tüzüğünde "Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların … siyasi teşkilatı" olarak tanımlanan TİP, bu kongrede alınan kararlarda "işçi sınıfının bağımsız siyasi örgütü" olarak tanımlandı. "Sosyalist mücadelenin ancak işçi sınıfının bağımsız siyasi örgütü tarafından yürütülüp başarıya ulaştırılabileceği"nin saptandığı kararlarda, TİP'in tam da böyle bir örgüt olduğu bildiriliyordu. Türkiye işçi sınıfının tarım proletaryasını da kapsadığı vurgulanmıştı. TİP, diğer emekçi sınıfları ise ittifak unsuru olarak değerlendiriyordu. Daha önce, Boran da dahil olmak üzere parti liderleri tarafından "işçi ve emekçilerin birleşik hareketi" olarak görülen TİP, şimdi tam bir "sınıf partisi" olarak tanımlanmış ve partinin diğer sınıf ve tabakalardan "bağımsız"lığı titizlikle vurgulanmıştı (*Emek*, 1970c).

Ne var ki IV. Kongre'de alınan kararları hayata geçirmek için TİP'in fazla zamanı olmayacak, 12 Mart 1971'deki askerî müdahalenin ardından parti kapatılacak, yöneticiler hakkında çeşitli davalar açılacaktır.

136 12 Eylül 1970 tarihli TİP GYK toplantısına sunulan MYK raporunda da 15-16 Haziran olayları TİP'in tezlerinin doğrulanması olarak yorumlanmıştı: "Bu olaylar, devrimci mücadelede işçi sınıfını küçümsemenin, işçi partisi kurulamaz demenin yanlışlığını göstermiştir. Bunun için söz konusu görüşün sahipleri yeni rotalar peşindedir. Ayrıca 15-16 Haziran olayları ve bu olaylardan sonra ilan edilen sıkıyönetim uygulamaları, işçi sınıfından ayrı devrimci güç arayanları, zinde kuvvetler özlemine bel bağlayanları önemli ölçüde hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu açıdan da işçi hareketi sonunda, yararlanılacak dersler çıkmıştır. Gerçekten büyük direniş ve sonrası, sosyalizmin, en önde işçi sınıfı ideolojisi olduğunu ve bu sınıfın örgütlü, bilimsel sosyalizm çizgisi üzerinde disiplinli, demokratik mücadelesi ile başarıya ulaşılacağını aydınlığa çıkarmıştır. Bütün bu değerlendirmeler, partimizin bugüne kadarki görüşlerinde ne kadar haklı olduğunu ispatlamaktadır" (akt. Sargın, 2001b: 953).

137 Öte yandan *Emek* yazarlarının bütünüyle tutarlı bir çizgi oluşturdukları da sanılmamalıdır. Yazarlar arasında TİP'in niteliği ve işçi sınıfı öncülüğü konularında bile farklı görüşlere rastlanmaktadır. *Ant*'ın da dikkat çektiği gibi (*Ant*, 1970e: 133), *Emek*'te yer alan değerlendirmelerde TİP kimi zaman "işçi sınıfının öz örgütü", kimi zaman "işçi ve diğer emekçi sınıfların örgütü" olarak tanımlanabilmiştir. Kimi zaman devrimci mücadelede "işçi sınıfı öncülüğü" tartışmasızdır, ama bazı yazılarda da bu "emekçi sınıfların öncülüğüne" dönüşebilmektedir. *Emek* yazarları siyaseten de hep birlikte hareket etmemişlerdir. IV. Kongre'de Behice Boran'ın önderliğinde Emek Grubu'ndan bir kesim parti yönetimine gelirken, bir kesim ise sorumluluk almaktan kaçınmıştır. Emek Grubu hakkında Sargın'ın değerlendirmeleri için bkz: 2001b: 961-962.

Sonsöz

Genelde ve de haklı olarak Doğan Avcıoğlu'nun adıyla anılan Yön-Devrim Hareketi, varlık gösterdiği 1961–71 döneminin çok etkili bir aydın hareketiydi. Akımı, kendisinden önceki aydın hareketlerinden ayıran en önemli nokta, önceliği demokrasinin genişletilmesine değil, iktisadi kalkınmaya vermesi ve var olan iktidarı etkilemeyi değil, doğrudan iktidarı almayı hedeflemesiydi. 1961 yılının sonlarında yayınlanmaya başlanan *Yön* dergisiyle yola koyulan hareket, daha başlangıçta gidilecek "yön" konusunda net fikirlere sahipti. Yöncüler, tüm sorunların temelinde az gelişmişlik olgusunu görüyorlar, demokrasi dahil bütün sorunların çözümü için öncelikle iktisadi kalkınmanın sağlanmasını zorunlu sayıyorlardı. Kalkınmanın nasıl sağlanacağı konusunda da kesin fikirleri vardı: Emperyalizm çağında kapitalist yoldan kalkınmak imkânsızdı, "az gelişmiş ülkeler için tek çıkar yol sosyalizm"di.

Yön-Devrim Hareketi'nin on yıllık ömründe, sorunlara koyduğu 'teşhis' ve uygulamak istediği 'tedavi' hiç değişmedi. İstediği tedaviyi uygulayabilmesi için iktidara gelmesi gerekiyordu ve hep bunun için mücadele etti. Gelgelelim, Yöncüler, iktidar mücadelesinin strateji ve taktikleri konusunda hep ikircikliydiler. Gerçi, az gelişmiş bir ülke olduğu için modern anlamda bir sınıf mücadelesinin Türkiye'de sonuç vermeyeceğini düşünüyorlar, dikkatlerini ülkenin tarihinde daima ilerici bir rol oynadığına inandıkları "zinde güçler"e yöneltiyorlardı, ama yine de bir yol arayışındaydılar. Özellikle *Yön*, bu arayışın organı oldu.

Bu çalışmada Yön-Devrim Hareketi'nin iktidar arayışını üç evrede inceledik. 1965 genel seçimlerine kadar olan ilk dönem, reform ile devrim arasında bir bocalama dönemiydi. Yöncüler bu dönemde, bir yandan bir kalkınma yöntemi olarak sosyalizmi ön plana çıkarıyorlar, diğer yandan Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu acil reformların TBMM'den de geçirilebileceğine inanmak istiyorlardı. Özellikle CHP'yi bir yandan eşraf partisi haline geldiği için eleştiriyor, bir yandan da İnönü'nün "tarihî şahsiyetine" güvenmek istiyorlardı. Ayrıca, başlangıçta sınıf vurgusunu ön plana çıkardığı için "dar" buldukları TİP'i, giderek daha büyük bir ilgiyle izliyorlardı. Özellik-

le bu partinin 1962'den sonra gösterdiği canlılık, Yöncülerin parlamenter mücadeleden beklentilerinin sürmesini sağlıyordu. Nitekim 1965 seçimleri yaklaşırken Yöncüler, resmi bir açıklama yapmasalar da, *Yön* sayfalarında TİP'i destekleyen çok sayıda haber ve yoruma yer verdiler.

Ancak, AP'nin zaferiyle sonuçlanan seçimler Yöncülerde çok büyük bir hayal kırıklığı yarattı ve bu hayal kırıklığı Yön-Devrim Hareketi'nin iktidar stratejisinde yeni bir dönemin başlamasına sebep oldu. Yöncülerin seçim sonuçlarından çıkardıkları sonuca göre, ilerici güçler artık parlamenter yollardan iktidara gelme 'hayal'inden vazgeçmeliydiler; "sosyalizmin romantik dönemi artık mutlaka kapatılmalı"ydı. Sol partilerin toprak ve iş vaatlerinin, halkın aydın ve memur kesime olan geleneksel güvensizliği karşısında bir işe yaramadığını gören Yöncüler, solun bu durumdan ancak "toprak vaadi yerine toprak vererek" kurtulabileceğini düşünüyorlardı. Bu saptama Yön–Devrim Hareketi'nin iktidar stratejisi konusundaki yeni yönelimini de ortaya koyuyordu: Uzun erimli bir mücadeleyle halkı ikna ederek iktidara gelmek yerine, bir kere iktidarı aldıktan sonra halk yararına yapılacak reformlar yoluyla halkın desteğini kazanmak.

Seçim sonuçları, ayrıca, Yöncülerin sosyalizm hedefini belirsiz bir geleceğe erteleme yolundaki görüşlerini pekiştirdi. Zaten Türkiye'de sosyalizme aşamalı olarak geçilebileceğini düşünen Yöncüler, seçimlerden sonraki dönemde yakın hedefi, anti-feodal ve anti-emperyalist içerikte bir "milli demokratik devrim" olarak kesinleştirdiler. Bunun için de bütün ilerici güçleri bir "milli cephe"de birleştirmeyi amaçladılar. CHP'deki "ortanın solu" hareketini sola, işçi sınıfının öncülüğünü ve sosyalizm mücadelesini ön plana çıkaran TİP'i ise sağa çekerek milli cephede buluşturmaya çalıştılar. Bütün bunları yaparken bir gözleri yine zinde güçlerin üstündeydi. Tarihte daima "ilerici" bir rol oynamış ve en son 27 Mayıs devrimini gerçekleştirmiş bu güçlerin bir kez daha ilerici bir harekete öncülük edebileceğine inanıyorlardı. 27 Mayıs'ın başarısızlığını, onu yapan zinde güçlerin fikrî hazırsızlığına bağlayan Yöncüler, bütün güçleriyle bu fikri temeli oluşturmaya gayret ettiler. 1967 yılının ortalarına gelindiğinde de, artık bütün sözlerin söylendiğine, bilinmesi gereken her şeyin bilindiğine kanaat getirerek *Yön*'ü kapattılar. Söz bitmiş, sıra "eylem"e gelmişti.

1967-68 yıllarında Yön-Devrim Hareketi bir yandan "eylem"e geçmenin yollarını ararken bir yandan da Doğan Avcıoğlu, *Yön*'de yazılanları *Türkiye'nin Düzeni* adlı bir kitapta özetliyordu. 1969 genel seçimlerinin ardından, zinde güçlerin yapacağı "devrim"in yayın organı olması planlanan haftalık *Devrim* yayınlanmaya başladı. Bu dönemde hedef daha netti. Parlamenter demokrasi tamamen gündemden çıkarılmıştı. Sınıf mücadelesi teorik olarak reddedilmese de nicelik olarak yetersiz, örgütlenme düzeyi ve sınıf bilinci açısından geri işçi sınıfının bir devrime öncülük edemeyeceği

kesin olarak anlaşılmıştı. Geriye tek yol kalıyordu: Bir "sol cunta" yoluyla iktidarın alınması. Nihai hedef hâlâ sosyalizmdi ama, bu uzak bir geleceğin konusuydu artık; güncel hedef, "ulusal kurtuluş devrimi"ydi. Yön-Devrim Hareketi yeni dönemdeki stratejisine uygun olarak söylemini de yenilemişti. Sosyalizmin yerini Kemalizm, "milli demokratik devrim"in yerini "ulusal kurtuluş devrimi" almıştı. Bununla birlikte salt bürokrasiye dayanan bir yönetimin eninde sonunda emperyalizmle uzlaşmak zorunda kalacağı düşüncesiyle, "devrim"i kitlelere yaymanın yolları üzerine de düşünülüyordu. Bunun için de, devrimden sonra kurulacak bir devrimci partide işçi ve emekçi sınıfların örgütlenmesi öngörülüyordu. Avcıoğlu, kitleleri devrime katmayı değil, devrimi kitlelere indirmeyi düşünmüştü. Tepeden yapılacak devrim, devrimci parti yoluyla mutlaka halk kitlelerine indirilecekti, bu yapılmadan devrimin yaşaması ve sosyalizmin kurulması mümkün değildi.

Şunu da belirtmek gerekir ki Yön-Devrim Hareketi'nin bir "sol cunta" için çaba göstermesi sadece işçi sınıfı mücadelesine inanmamasından kaynaklanmıyordu. Avcıoğlu, 1969-70 yıllarına gelindiğinde, ülkenin içinde bulunduğu kriz şartlarında bir askerî müdahalenin kaçınılmaz olduğunu görmüştü. Faşizme de evrilmesi mümkün olan bu darbeyi sola çekmenin yollarını arıyordu.

Özetle, Yön-Devrim Hareketi, 10 yıllık dönemin her anında "cuntacı" bir hareket olarak var olmamıştır. 1961-65 döneminde reformist bir çizgiyi ve parlamentarist yolları araştırmış; 1965-67 aralığında ilerici bir partinin seçim yoluyla iktidarı almasının mümkün olmadığına kanaat getirmiş ve anti-feodal ve anti-emperyalist bir milli cephe kurmaya çalışmış; 1967-71 döneminde ise, baştan beri Türkiye'nin kaderini elinde tutan bir tabaka olarak gördüğü zinde güçlerin öncülüğünde iktidarı ele geçirmeyi denemiştir.

Yön-Devrim Hareketi'nin sosyalizme geçiş programı kesin olarak aşamalı bir programdır. Feodal ağalarla kökü dışarıda komprador burjuvazi dışında –ki Yöncülere göre ülkede milli vasfı ağır basan bir burjuva kesimin olduğu da şüphelidir– toplumun bütün kesimleri anti-feodal, anti-emperyalist bir devrim için bir milli cephede bir araya gelecekler, "intikal devresi" ya da "milli demokrasi devleti" adı verilen aşamada anti-feodal ve anti-emperyalist bir ekonomik yapı kurulacak ve kapitalist olmayan yoldan belli bir kalkınma seviyesine ulaşılacaktır. Ekonomik kalkınma, ülkedeki köylü sınıfını feodal bağımlılıktan kurtararak özgürleştirecek, işçi sınıfını da hem nicel olarak güçlendirecek hem de bu sınıfın sosyalist bilinçle donanmasını sağlayacaktır. Bundan sonra sosyalizm neredeyse kendiliğinden gelecektir. Ancak Yöncü tezlerde sosyalizmin sınıfsal niteliği konusunda bir bulanıklık olduğu söylenemez. Çeşitli yazılarda sosyalizmin işçi sınıfına ve emekçilere dayanması gerektiği, Mısır ve Cezayir örneklerinde olduğu gibi, bürokrasinin iktidarda olduğu bir rejimin sosyalizm sayılamayacağı defa-

larca vurgulanmıştır. Aşamalı geçiş teorisi ise Yöncülere mahsus bir teori değildir. Bunun çeşitli versiyonları hem uluslararası sosyalist hareketin tarihinde –TKP de dahil– hem de 1960'lı yıllardaki Sovyet tezlerinde mevcuttur. Yön-Devrim Hareketi'nin baştan sona sadık kaldığı bu stratejide değişen şey siyasal öznelerin konumudur. Türkiye'de işçi sınıfını hiçbir zaman kendi başına bir devrimci özne olarak görmeyen hareket, *Devrim* dergisi dönemine kadar olan süreçte bu sınıfı milli cephenin önemli bir bileşeni olarak değerlendirmiş, *Devrim* döneminde ise öznesi silahlı kuvvetler olan mücadelenin nesnesi konumuna indirgemiştir. Hareketin iktidar stratejisini dönemlere ayırırken 1965 seçimlerini bir dönüm noktası olarak almamızın nedeni seçim sonuçlarının, hareketin parlamenter mücadele konusundaki tutumunu radikal bir biçimde değiştirmiş olmasıdır. Yoksa aşamalı devrim anlayışında herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.

Yön-Devrim Hareketi'ni değerlendirirken, akımın Kemalizm ile Marksizm arasında gidip gelen ideolojik konumuna da değinmek gerekir. Yön-Devrim Hareketi'nin söylemine bakıldığında Kemalist öğelerin tartışmasız bir ağırlığı söz konusudur. Ne var ki özellikle Avcıoğlu'nun ürettiği siyasal hat biraz daha yakından incelendiğinde, Yön-Devrim Hareketi'nin birçok önemli noktada Kemalizmden ayrıldığını saptamak mümkün hale gelir.

Yön-Devrim Hareketi ve bu hareketin önderi Doğan Avcıoğlu, Kemalizmi "100 yıllık aydın uykusundan uyanış" olarak değerlendiriyor; özellikle devletçilik, milliyetçilik ve halkçılık ilkelerinin 1960'lar Türkiye'sinin sorunlarını çözmekte de yararlı olabileceğini savunuyordu. Ancak Yöncüler bu ilkelerin, özellikle de devletçilik ve halkçılığın yeniden yorumlanmasından yanaydılar. Bunu da kendi savundukları devletçiliğe "yeni devletçilik" adını vererek gösterdiler. *Yön*'e göre 1930'larda uygulanan devletçilik politikası kimi olumlu özellikler taşımakla beraber, aslında ülkede kapitalizmin geliştirilmesine ve bir kapitalist sınıfın yaratılmasına hizmet etmişti. Şimdi yapılması gereken ise devletçiliği sosyalizme kapı açan bir araç olarak kullanmaktı. Benzer şekilde halkçılık da, Kemalist dönemde toplumdaki sınıfsal farklılıkların üstünü örtmek için kullanılmıştı. Oysa sınıfların varlığı kabul edilmeden ve iktidardaki komprador burjuvazi-feodal ağa ittifakı yıkılmadan gerçekten halkçı bir politikanın uygulanması mümkün değildi.

Her ne kadar Avcıoğlu, bir yazısında "burjuva devrimi" olarak nitelediği Kemalist devrimin bu içeriğini *Yön* ve *Devrim* yazılarında ön plana çıkarmadıysa da, Yön-Devrim Hareketi'nin Kemalizm eleştirisi sadece devletçilik ve halkçılık konusuyla da sınırlı değildi. Avcıoğlu'nun pek çok yazısında ülkeyi kapitalizme götüren Kemalist politikalar çeşitli yönlerden eleştiriliyor, Cumhuriyetin ihtilalci kadrolarının zamanla komprador burjuvazi ve toprak ağalarıyla bütünleştikleri ileri sürülüyordu. Ayrıca Kemalizmin "Batıcılık" politikası ve İslamiyete bakışı da *Yön* sayfalarında eleştirilen konu-

lar arasındaydı. Bu anlamda *Yön*, Kemalizmi aynen uygulamak değil, sosyalizme giden yolda bir kaldıraç olarak kullanmak istiyordu. Zinde güçlerin Kemalizm konusundaki duyarlılığı, Yön-Devrim Hareketi'nin söylemini Kemalizm lehine etkileyen en önemli faktördü. Özellikle, zinde güçlerin vurucu kuvveti olan askerler eliyle alınacak bir iktidarın gündemde olduğu 1969-71 döneminin *Devrim* dergisi, söz konusu güçleri "ürkütmemek" amacıyla çubuğu iyice Kemalizmden yana bükmüştü.

Yön-Devrim Hareketi'nin Marksizmle olan ilişkisi ise iki noktada kendini gösteriyordu. Birincisi, Türkiye toplumunu analiz ederken kullanılan bir yöntem olarak. Özellikle Avcıoğlu'nun yazılarında Türkiye'nin geri kalmışlığının sebepleri incelenirken tarihin materyalist bir yorumu yapılıyor, sorunların kökeninde iktisadi süreçlerin yattığı ileri sürülüyordu. Doğal olarak çözüm de öncelikle iktisadi yapının dönüştürülmesinde aranıyordu. Avcıoğlu'nun geleneksel aydın hareketine yönelttiği eleştirinin temelinde, aydınların çözümü hep üstyapıda aramış olmaları, *iyi* bir Anayasanın yapılmasını öncelikli amaç olarak görmeleri yatmaktaydı. Oysa Avcıoğlu'na göre çözümün ilk adımı az gelişmişlik çemberinden kurtulmaktı. Demokrasi de ancak kalkınma sorununu çözmüş bir ülkede hayata geçirilebilirdi. Avcıoğlu bu anlamda Kemalist devrimleri de eleştirmekte, devrimlerin genellikle üstyapıyla sınırlı kaldıklarını öne sürmekteydi. Bu anlamda Avcıoğlu'nun Marksizmin ya da tarihsel materyalizmin ekonomist bir yorumundan hareket ettiği söylenebilir.

Yön-Devrim Hareketi'nin Marksizme yaklaştığı ikinci önemli nokta ise toplumsal sınıfları ve sınıf mücadelelerini kabul etmesiydi. Avcıoğlu'na göre 1960'larda Türkiye sınıflar savaşının tam da göbeğinde yaşamaktaydı ve sorunların temel kaynağı da ülkedeki komprador burjuvazi-feodal ağa ittifakının iktidarıydı. Bu sınıfların iktidarı alaşağı edilmeden hiçbir sorun çözülemezdi. Ancak Yöncüler, önemli bir noktada Marksizmden ayrılıyorlardı. Onlar toplumun dönüştürülmesinde öncülüğü Marksizmde olduğu gibi işçi sınıfına değil, "zinde kuvvetler"e veriyorlardı. Fakat bu düşünce de, teorik bir formülasyondan ziyade pratik kaygılara dayanıyordu. Yöncüler sosyalizmi işçi sınıfının kuracağını kabul ediyorlardı ama Türkiye'nin henüz o aşamada olmadığını düşünüyorlardı. Çünkü az gelişmiş bir kapitalizmin hâkim olduğu Türkiye, hem sosyalizme doğrudan geçmek için uygun koşullara sahip değildi, hem de bu az gelişmişliğin sonucu olarak güçsüz ve yetersiz durumda bulunan işçi sınıfı devrime öncülük edebilecek durumda değildi.

Ancak yine de Yön-Devrim Hareketi'nin savunduğu bu çizginin 1960'ların Marksizm ve sosyalizm anlayışının çok uzağında olduğunu söylenemez. En azından aşamalı devrim konusu tamamen Marksizm içi bir tartışma-

dır. Zinde güçler meselesini ise, klasik Marksizme ne kadar aykırı da olsa, "Nasır'ın yıldız olduğu bir dünyada" anlamlandırmak mümkündür. Hele de Komintern'in az gelişmiş ülkelerde devrimin öncülüğünü milli burjuvazinin yapabileceği yolundaki yaklaşımı ve 1960'larda bu tür ülkelerde askersivil aydınların öncülüğünde bir milli demokrasi devletinin kurulabileceği ve bu tür rejimlerin kapitalist olmayan yoldan sosyalizme evrilebileceği yolundaki Sovyet tezleri anımsandığında... Yön-Devrim Hareketi ile SBKP merkezli uluslararası sosyalist hareket arasında hiçbir organik bağ yoktu ama 1960 ve 1969 yıllarında yapılan İşçi ve Komünist Partileri Konferansında az gelişmiş ülkeler için öngörülen strateji ile Yöncülerin tezleri arasında büyük bir yakınlık vardı.

Bu bağlamda Yön-Devrim Hareketi'ni "sol Kemalist" olarak niteleyen görüşlere de kısaca değinmekte yarar var. Hareketin Kemalizmle birtakım ortak yönlerinin olduğu açık. Fakat, "İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" belgisini benimseyen Kemalistlerle, "Türkiye sınıf mücadelesinin ortasında yaşamaktadır" diyen Yöncüleri; Kürtleri yok sayan Kemalistlerle, meselenin etnik yönü de olduğunu vurgulayarak Kürt sorununun çözümünü sosyalizme erteleyen sosyalistleri eleştiren Yöncüleri; devletçiliği, kapitalist sermaye birikimin bir aracı olarak uygulayan Kemalistlerle, sosyalizme geçişte bir kapı olarak değerlendirmek isteyen Yöncüleri; çağdaşlaşmayı Batı uygarlığına ulaşmak olarak gören Kemalistlerle, "Batıcılık Gericiliktir" diyen (Berkes, 1965a) Yöncüleri; katı bir laiklik anlayışının savunucuları olan Kemalistlerle, sayfalarında sosyalizmin İslamiyetle bağdaşıp bağdaşamayacağını tartışan Yöncüleri, ikincilerin başına bir "sol" sıfatı ekleyerek de olsa, aynılaştırmak ne derece doğrudur, tartışılır.

Milli Demokratik Devrim Hareketi ise büyük ölçüde eski TKP'li kadrolara dayanıyordu. Bu kadroların da 1960'lı yıllarda SBKP ve Dış-TKP ile organik bir bağı bulunmuyordu ama geçmişten gelen ideolojik bir yakınlık söz konusuydu. Kendilerini SBKP'ye olmasa bile Komintern geleneğine bağlı hisseden bu kadroların 1960'lı yıllarda savundukları ideolojik ve siyasi hat 1930'lardan beri süregelen çizginin bir devamıydı. Öyle ki, kendisini en belirgin biçimde "aşamalı devrim" ve "milli cephe" anlayışında gösteren bu çizgi, adını bile savunduğu bu stratejiden almıştı.

Feodal kalıntıların varlığını koruduğu, emperyalizme bağımlı az gelişmiş ülkelerde doğrudan sosyalizme geçilemeyeceği tezi, kökleri Marx-Engels ve Lenin'e kadar uzatılabilecek "eski" bir tezdi. Marx ve Engels her ne kadar bazı yazılarında Rusya gibi kapitalizmin gelişmemiş olduğu bazı ülkelerde doğrudan sosyalizme geçilebileceğini belirtmişlerse de, bunu, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde gerçekleşecek bir sosyalist devrimden sonra bu ülkelerin muzaffer proletaryasının sömürge ve yarı-sömürge ülkedeki

"kardeşlerine" yardım elini uzatması şartına bağlamışlardı. Bilindiği gibi Lenin de Rusya'da bu teze bağlı kalmış, 1917 Nisan'ına kadar sosyalizme aşamalı geçişi savunmuştu. Nisan 1917'den sonra işçi sınıfı ve yoksul köylülerin Rusya'da iktidarı alabileceklerini öne sürdüğünde, bu savı Bolşevik Parti önderleri tarafından bile büyük bir tereddütle karşılanmıştı. Lenin, Ekim Devriminden sonra da bir süre umutla Avrupa'da bir sosyalist devrimin gerçekleşmesini beklemiş, böyle bir devrim olmadan Rusya'da sosyalizmin yaşayabileceğinden kuşku duymuştu. Ancak bu umudun bütünüyle kırılmasından sonradır ki "tek ülkede sosyalizm" doktrini ortaya atılmış ve Sovyetler Birliği dünya sosyalizminin merkezi olarak görülmeye başlanmıştı. Yine de güçlü bir işçi sınıfının olmadığı ülkelerde sosyalist devrim mümkün görülmüyor, örneğin Çin Komünist Partisi'ne "milli burjuvazi" ile iş birliği yapması doğrultusunda sürekli telkinlerde bulunuluyordu. 1930'larda Avrupa'da faşizmin yükselmesiyle de "sosyalist anayurdu" koruma kaygısını ön plana geçmiş ve sosyalist devrim umutlarının tamamen rafa kalktığı şartlarda "anti-faşist" hükümetleri destekleme politikası benimsenmişti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde kapitalizmin tahkim edilmiş olması, Soğuk Savaş ve sömürge ülkelerde gelişen anti-emperyalist karakterli ulusal kurtuluş savaşları uluslararası sosyalist hareketin yeni dönemdeki politikasını belirlemiş; işçi sınıfının gelişmiş olduğu ülkelerde devrim umudu belirsiz bir geleceğe ertelenmiş, buna karşılık anti-emperyalist yönetimler altındaki Üçüncü Dünya ülkeleri "kapitalist olmayan yoldan" sosyalizme geçebilecek yeni adaylar olarak kabul edilmişti. Fakat bu ülkelerde işçi sınıfının zayıf olması ve "kapitalist olmayan yol"a çoğu yerde askerî yönetimler eliyle girilmiş olması, sosyalizmi uzun vadeli bir hedef haline getirmişti. "Gerçekçi yol", bu türden ülkelerde işçi sınıfı ve köylülüğün, ara tabakalar ve milli burjuvazi ile ittifak halinde bir "milli demokrasi" kurmaya yönelmesiydi.

Giriş bölümünde değindiğimiz üzere, TKP, kuruluşundan başlayarak SBKP ve Komintern merkezli bu çizgiye uyumlu hareket etmişti. TKP kökenli MDD kadroları, bu geleneği Türkiye şartlarında yeniden üretmeye giriştiler. Türkiye yaklaşık 40 yıldır bağımsız bir ülke olmasına ve kapitalist gelişme yolunda –Asya ve Afrika'nın bağımsızlığını yeni kazanmış birçok ülkesine göre– bir hayli bir yol kat etmiş olmasına karşın, onların gözünde tipik bir Üçüncü Dünya ülkesiydi. Yüzyılın ilk çeyreğindeki burjuva demokratik devrim yarım kalmış, ülkedeki feodal kalıntılar temizlenememiş, siyasi bağımsızlık kazanılmış olmasına rağmen ekonomik bağımlılık sürmüştü. Dolayısıyla Türkiye'de sosyalizme geçilebilmesi için öncelikle yarım kalmış burjuva demokratik devrimin tamamlanması gerekiyordu. Ancak, yine Marksist kuramdan gelen bir anlayışa göre, 20. yüzyılda burjuvazi ilerici yeteneğini çoktan yitirmiş olduğu için bu devrimi tamamlamak işçi

sınıfı, köylülük ve küçük burjuvazi başta olmak üzere bütün milli sınıflara düşüyordu. Bu nedenle de bu devrime artık "burjuva demokratik devrim" değil "milli demokratik devrim" denilmesi gerekiyordu. Burjuvazinin iş birlikçi olmayan kesimleri, yani "milli burjuvazi" de bu devrime destek verebilirdi. Ayrıca Türkiye'nin özgün koşullarından dolayı bu devrimde "ara tabakalar"ın çok önemli bir rol oynaması mukadderdi. Milli demokratik devrimle kurulacak olan düzen sosyalizme geçişten önceki bir ara dönem olacaktı. Bu dönemde feodal kalıntılar temizlenecek, emperyalizmin ülkedeki varlığına son verilecek, milli bir ekonomik düzen kurulacaktı. Böylece gelişen sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfı da nicel ve nitel bir gelişme gösterecek ve ancak bundan sonra bu sınıfın öncülüğünde sosyalizme geçmek mümkün olacaktı.

MDD Hareketi, "ara tabakalar" ya da o dönem çok yaygın olarak kullanılan deyimle "asker-sivil aydın zümre"nin Türkiye'de çok özel bir yeri olduğu konusunda Yön-Devrim Hareketi ile paralel düşünüyordu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bu zümre öncülüğünde verilmiş olması ve 27 Mayıs'ın "ilerici" görüntüsü bu düşüncenin başlıca kaynağıydı. Ama buna mutlaka o dönemde Arap-Afrika ülkelerinin çoğunda görülen "anti-emperyalist" nitelikli askerî darbelerin etkisini de eklemek gerekir. Avcıoğlu'nun deyişiyle "Ortadoğu'da feodal rejimleri deviren her yeni askerî hareket, radyoda sosyalist olduğunu ilan ederek işe başlamakta"ydı. Bu iki hareketi birbirine yaklaştıran diğer bir nokta da parlamenter mücadeleye olan inançsızlıklarıydı. Az gelişmiş ülkelerde çok partili burjuva demokrasinin işlemeyeceğini düşünüyorlar, bu ülkelerdeki denemeleri "cici demokrasi" ya da "Filipin tipi demokrasi" diye niteleyerek küçümsüyorlardı. Türkiye'deki deneme de bu anlamda başarısız olmuş, çok partili hayata geçilmesinden sonra yapılan bütün seçimlerde sandıktan gericilik çıkmıştı. O zaman geriye ya Yöncülerin savunduğu türden bir "zinde güçler" teorisi ya da sosyalist hareketin tarihinde zaten mevcut olan "cephe" politikası kalıyordu. Bu noktadan itibaren de bu iki hareketin 1966 yılına kadar sürmüş olan ittifakı bozulacaktı. Yöncüler de bir süre tüm ilerici güçleri bir cephede toplamayı savunmuşlardı, ama TİP'ten ve CHP'den bu yönde olumlu bir yanıt alamayınca yüzlerini geriye kalan tek seçeneğe dönmüşlerdi: ilerici, Atatürkçü subayların yapacakları bir "ihtilal". Marksist bir kökene sahip olan MDD Hareketi ise sınıf mücadelesi ve işçi sınıfı öncülüğü konusunda Yöncüler kadar kayıtsız değildi. Evet, Türkiye'de kapitalizm doğrudan sosyalizme geçebilecek kadar gelişmemişti, işçi sınıfı da devrime tek başına öncülük edecek kadar güçlü değildi, ama burjuva demokratik devrimin tamamlanması bile eninde sonunda sınıf mücadelesi sorunuydu. Zinde güçler milli cephede yer alabilir, hatta bu cepheye fiili önderlik de yapabilirdi, fakat işçi sınıfı hegemonyasında gelişmeyen bir demokratik devrim sosyalizme geçişi güvenceye ala-

mazdı. MDD'ciler kullandıkları terminoloji açısından da Yöncülerden belirgin biçimde ayrılıyorlardı. Yöncülerin Marksist terminolojiden titizlikle kaçınmalarına, Marx ve Lenin'in adını bile anmamaya özen göstermelerine karşılık, MDD'ciler özellikle 1967 yılından itibaren bütün tezlerini Marksizm-Leninizme dayandırmaya çalışıyorlardı. Marksist klasikleri büyük bir hızla Türkçeye çevirip yayınlayanlar da genelde MDD'cilerdi. Aşamalı devrim teorisini de Lenin'e, özellikle de onun *İki Taktik* adlı eserine referansla savunuyorlardı.

Fakat MDD teorisinde ilk aşamadan ikinci aşamaya nasıl geçileceği, milli demokratik devrim gerçekleştikten sonra sosyalizme geçmek için ikinci bir devrime gerek olup olmayacağı açık değildi. Milli demokratik devrim, burjuvazi olmadan –hele de işçi sınıfının hegemonyasında– yapılacaksa, sosyalist devrimi hangi sınıf/sınıflar hangi sınıf/sınıflara karşı yapacaktı? Ayrıca "milli cephe" konusu da hiçbir zaman açıklığa kavuşturulmamıştı. Başta işçi sınıfı olmak üzere, cepheyi oluşturacak sınıf ve tabakaları (köylülüğü, küçük burjuvaziyi, "milli" burjuvaziyi) temsil edecek siyasi partilerinin yokluğunda (MDD'ciler TİP'i işçi sınıfının partisi saymıyorlardı) bu cephenin nasıl kurulacağı belirsizdi. Bu yoldaki denemeler, hemen hemen bütün üyeleri aydınlardan ve öğrenci gençlikten oluşan bazı derneklerin kısa süreli bir araya gelmelerinden öteye gidememişti. MDD'ciler, böyle bir cepheyi kendi etrafında örebilecek bir işçi sınıfı partisi kurma görevini de sürekli olarak erteliyorlardı. Bunun yerine "işçi sınıfı partisi" haline getirmek üzere TİP'i ele geçirmeye çalışıyorlar, fakat ele geçirebildikleri il ve ilçe örgütlerinde de kayda değer hiçbir çalışma yürütmüyorlardı. TİP'i burjuva parlamentarizmine düşmekle eleştiriyorlar, fakat kısmen öğrenci gençliğin siyasal aktivizminden yararlanmanın ötesinde alternatif bir örgütlenme ve mücadele modeli geliştiremiyorlardı. MDD'cilerin örgütlenme konusunu ağırdan almaları, Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı da dahil olmak üzere MDD'nin önde gelen isimlerinin ordunun ilerici bir darbe yapabileceği yönündeki umutlarını 12 Mart'a kadar korumuş olmalarına bağlanabilir. Bu bağlamda Çubukçu'nun da belirttiği gibi (2002: 59), MDD'cilerin milli cephe anlayışının, işçi-köylü ittifakı türünden bir toplumsal ittifaktan ziyade Kemalist zinde güçlerle kendilerine proleter devrimciler diyenlerin güç birliğini öngördüğü söylenebilir.

MDD teorisinden herkesi memnun edecek bir politika üretilemeyince, Çin ve Latin Amerika'dan esen rüzgârların MDD Hareketi'ni bölmesi engellenemedi. Parlamenter mücadeleden çoktan umudunu kesmiş olan ve sosyalizm mücadelesini üniversite duvarlarının dışına taşımaya çalışan gençlik, Çin'de ve Latin Amerika'da bir "devrim modeli" gördü. Hem de başarısını çok kısa bir süre önce (Çin ve Küba'da) kanıtlamış bir model. TİP'in parlamentarizmine ve pasifizmine, Belli önderliğindeki MDD Hareketi'nin

örgütsüzlüğüne ve ertelemeciliğine tepkili olan devrimci gençlik, "İktidar namlunun ucundadır" diyen Mao ve "Devrimcinin görevi devrim yapmaktır" diyen Castro ile Che Guevera'nın çağrılarına kulak verdi. Silahlı mücadeleye yönelen grupların ortak özellikleri işçi sınıfına duyulan güvensizlikti. İşçi sınıfının ideolojik öncülüğünü kabul etseler bile onun fiili öncülük yapacağına inanmıyorlardı. 15-16 Haziran eylemleri bile işçi sınıfına olan güven kaybını gidermemiş, aksine, emperyalizmin denetimindeki şehirlerde mücadele etmenin zorluğunun bir kanıtı olarak değerlendirilmişti. O halde Mao'nun ya da Castro'nun izlediği yolu takip etmek, kırlara yönelmek gerekiyordu. Devrimci durumu bizzat silahlı mücadelenin kendisi yaratacaktı.

Türkiye İşçi Partisi ise Yön ve MDD Hareketlerine göre yeni ve özgün bir siyasi çizgi geliştirdi. Bir kere doğrudan doğruya sendikacılar tarafından kurulmuş olması, her ne kadar "aydın aşısı" yapılana kadar etkin bir varlık gösteremediyse de, partinin geleneğin dışında bir yol izlemesini olanaklı kılmıştı. Ayrıca 1962 yılından itibaren partiye katılan aydınlar yeni ve bağımsız bir yol izleme konusunda kararlıydılar. Gerçi bu aydınların büyük bölümü özellikle 1940'lı yıllarda TKP ile şu ya da bu düzeyde ilişki kurmuşlardı, ama 1950'li yıllarda bu ilişki kopmuştu. "Sessiz ve suskun" geçen yılların ardından gelen 27 Mayıs ve 1961 Anayasası, işçi sınıfında görülen hareketlilik ile birleştiğinde, sosyalist aydınlarda "yeni" bir başlangıç yapmanın mümkün olduğuna dair bir iyimserlik oluşmuştu.

Aybar döneminde kabul edilen tüzük ve program, bazı muğlâklıklar ve terminolojik sorunlarla sakat olsa da, genel olarak Marksist bir içeriğe sahipti. Bu anlamda TİP'in getirdiği "yenilik", aslında klasik Marksizme dönüş olarak da yorumlanabilir. TİP'in yaptığı "sınıf" vurgusu, Komintern geleneğinin "cephe"yi ve 1960'ların "zinde güçler"i esas alan sosyalizm anlayışına göre *yeni*, 100 yıllık Marksist geleneğe göre ise *eski*ydi. Öyle ki Komintern geleneğinin sürdürücüsü TKP, 1960'larda yaptığı bir değerlendirmede TİP'in programını "sosyalist bir program" olarak niteliyor ve Türkiye gerçeklerine aykırı buluyordu. Dönem boyunca gerek Yöncülerin, gerek MDD'cilerin, gerekse Dış-TKP'nin TİP'i en çok eleştirdikleri konu, işçi sınıfı öncülüğünü öne sürerek "cephe"yi bölmesiydi.

Elbette TİP'in siyaset tarzını ve söylemini içinde bulunduğu somut koşullar ve hukuksal durum da etkiliyordu. Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin yürürlükte olduğu bir dönemde yasal bir partinin sosyalist bir mücadele vermesi bir yana, varlığını koruması bile zordu. Ayrıca partinin üye ve yöneticileri hem sınıfsal köken, hem de ideolojik konum açısından bir işçi sınıfı partisine göre büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Partide sosyalist aydınlar, sendikacılar ve "Doğulular" olarak adlandırılan Kürt kökenli aydınlar olmak üzere üç büyük grup vardı ve bu üç grubun

TİP'ten beklentileri ya da TİP'e yüklemek istedikleri misyon birbiriyle tam olarak örtüşmüyordu. Nitekim on yıllık süreçte TİP, zamanının ve enerjisinin önemli bir kısmını, bir yandan Yön ve MDD Hareketlerine karşı ideolojik ve siyasal mücadeleye, diğer yandan kendi birliğini koruma çabasına ayırmak zorunda kaldı.

Sosyalist devrim stratejisi TİP'in başından itibaren savunduğu bir strateji değildi. TİP'i bu çizgiye, sosyalizmin işçi sınıfının ideolojisi olduğu ve sosyalizme geçişin de ancak işçi sınıfı öncülüğünde olabileceği konusundaki kesin kararlılığı götürdü. Yön-Devrim Hareketi'nin ve MDD'nin aksine, TİP'liler, sosyalizme zinde güçlerin öncülüğünde geçilebileceğine ya da zinde güçlerin ve milli burjuvazinin dahil olacağı bir "milli cephe"nin sosyalizm doğrultusunda bir mücadele verebileceğine hiçbir zaman inanmadılar. Uluslararası sosyalist hareket tarafından geliştirilen "milli demokrasi devleti" ve "kapitalist olmayan kalkınma yolu" türünden teorileri de ciddiye almadılar. Gerçi 1964 yılında kabul edilen parti programında TİP'in hedefi, Türkiye'yi kapitalist olmayan kalkınma yoluna sokmak olarak ifade edilmişti, ama bu program hukuksal kaygılardan dolayı sosyalizm sözcüğüne yer verilemeyen bir dönemin ürünüydü. Ayrıca TİP'liler bir üretim biçimi ve bir toplum düzeni olarak sosyalizmin bir geçiş döneminin sonucunda kurulabileceğini kabul ediyorlardı. Ama bu geçişi başlatacak olan devrim, bir "cunta" ya da milli cephenin gerçekleştireceği "milli demokratik devrim" değildi. Sosyalizme doğru her türden devrimci dönüşüm, ancak işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünde mümkündü.

TİP'in işçi sınıfı öncülüğü konusundaki bu duyarlılığının "sosyalist devrim" stratejisine dönüşmesi ise, bizzat Behice Boran'ın da belirttiği gibi (1976: 11), önemli ölçüde MDD'cilerle girilen ideolojik ve kuramsal tartışmaların sonucuydu. Öncülük ve ittifaklar sorunu, bürokrasi, üretim biçimi, Türkiye'nin toplumsal yapısı, Kemalizm, emperyalizm, demokrasi gibi konularda tartışmayı daha çok Yöncüler ve MDD'ciler başlatıyor, TİP'liler bunlara yanıt vermek zorunda kalıyorlardı. Sosyalist devrim stratejisi bu tartışmalarla birlikte şekillendi. MDD'cilerin anti-feodal ve anti-emperyalist mücadeleyi sosyalist mücadeleden ayırmalarına karşılık TİP, Türkiye'de feodal kalıntıların önemsenmeyecek kadar cılız olduğunu, emperyalizmin de dışsal değil içsel bir olgu olduğunu savunuyordu. Türkiye'de "milli" sıfatını hak eden bir burjuva kesimi yoktu ve kapitalizme karşı topyekûn bir mücadele vermeden emperyalizme karşı zafer kazanılamazdı. Demokrasi konusunda da TİP'in yaklaşımıyla Yöncülerin ve MDD'nin yaklaşımı arasında büyük bir fark vardı. Yön ve MDD Hareketleri çok partili hayata geçişi ve Demokrat Parti'nin iktidarını bir "karşı-devrim" olarak görürken TİP, aynı süreci, demokratikleşme ve halkın yönetime katılımı anlamında ileri bir

adım olarak değerlendiriyordu. 1950 seçimleriyle egemen sınıflar değişmemişti ama halk kendisine sunulan olanaktan yararlanarak, yıllardır kendisini ezen tek parti iktidarını devirmeyi başarmıştı.

TİP'in demokratik-parlamenter mücadeleyi esas alan çizgisi, yasal bir parti olmasının yanında, demokrasiye verdiği önemin de bir sonucuydu. TİP'lilere göre, Türkiye 1960'lı yıllarda tarihinin en demokratik dönemini yaşıyordu ve bir sosyalist partinin yasal ve meşru yollardan mücadele yürütebilmesi için asgari koşullara sahipti. Elbette Türkiye'deki demokrasi bir dizi eksiklik ve zaafla maluldü, ama zaten burjuva demokrasisi hiçbir yerde ve hiçbir zaman "tam" olamazdı. Bu nedenle TİP'liler mevcut demokrasiyi "cici demokrasi" ya da "Filipin demokrasisi" türünden deyimlerle küçümsemeyi doğru bulmuyorlardı. Diğer yandan işçi ve emekçilerin eğitilip bilinçlendirilmesi için de demokratik olanaklardan sonuna kadar yararlanmak zorunluydu. Böyle bir eğitim olmadan kitleler sosyalizme kazanılamazdı.

Fakat TİP, özellikle Aybar döneminde parlamenter mücadeleyi "abarttığı" için çok eleştirilmiştir. Gerçekten de 1965 seçimlerinde 15 milletvekiliyle TBMM'ye giren TİP, büyük ölçüde parlamentoya odaklanmış, seçimlerde oylarını arttırmayı en önemli hedef olarak benimsemişti. Örgütlenme ve eğitim çalışmalarına yeterince önem verilmemekteydi. Yasalara saygılı olma kaygısı da giderek pasifizme dönüşmüştü. Özellikle Aybar'ın şahsında somutlaşan (ama 1968 sonbaharına kadar parti içinden kimsenin de itiraz etmediği) bu *popülist* ve *pasifist* eğilim bir noktadan sonra hem parti içi sorunlara neden olacak, hem de MDD Hareketi'nin parti aleyhine giderek güçlenmesine yol açacaktı.

1968 Sonbaharında parti içinde çıkan anlaşmazlık ve ondan yaklaşık bir yıl sonra Aybar'ın genel başkanlıktan istifa etmesi sonucu TİP, daha "ortodoks" bir çizgiye yöneldi. Parlamenter mücadelenin temel alınması konusunda bir değişiklik olmadı ama örgütlenme ve eğitim çalışmalarına daha fazla ağırlık verilmesi hedeflendi. Aybar muhalifleri tarafından çıkarılan *Emek* dergisi, sosyalistler arasındaki tartışmalara teorik bir derinlik kazandırdı. Özellikle sosyalist devrim stratejisinin içeriği *Emek* yazarları tarafından geliştirildi. Türkiye'nin önündeki devrimci aşamanın adlandırılması konusundaki karışıklık ilk kez bu dergide açıklığa kavuşturuldu. Sosyalist devrimi –"toplumsal devrim" anlamında– sosyalist üretim biçiminin kurulduğu *süreç* olarak tarif eden MDD'cilere karşı, devrimi, siyasi iktidarın sınıflar arasında el değiştirdiği *an* olarak kavramsallaştıran "siyasal devrim" anlayışı ön plana çıkarıldı, ki bu, Lenin'in tanımına da uygundu. (Zaten bu dönemde TİP'liler MDD'cilerin *İki Taktik*'ine karşı *Nisan Tezleri*'ni öne sürüyorlardı.) Siyasal devrim, işçi sınıfının iktidara el koyduğu *an*da gerçekleşmiş olacaktı, toplumsal devrimin tamamlaması ise elbette çok uzun bir zamana yayılacaktı.

Fakat TİP'lilerin teorisinde de bu devrimin *nasıl* yapılacağının yanıtı yoktu. Silahlı mücadeleye, koşulları oluşmadığı gerekçesiyle karşı çıkıyorlardı ama yerine de seçim kazanmaktan başka bir alternatif önermiyorlardı. Böylece sosyalist devrim, TİP'in seçimleri kazanarak iktidara gelmesine indirgenmiş oluyordu. Bu da mücadeleyi çok uzun ve sonuca ulaşıp ulaşmayacağı belirsiz bir sürece yaymak demekti. Bir kere, burjuvazinin hegemonyasındaki bir ülkede sosyalist bir partinin seçim kazanması mümkün olabilir miydi? İkincisi, TİP bir seçimde en yüksek oyu almayı başarsa bile, egemen sınıflar ve ABD emperyalizmi iktidarı sosyalistlere teslim ederler miydi? TİP'lilerin ilk soruya net bir biçimde "evet" yanıtı veriyorlardı. Burjuva demokrasisinin asgari koşullarının mevcut olduğu bir ülkede sosyalist bir partinin seçimleri kazanması mümkündü. İkinci sorunun yanıtı bu kadar net değildi. Seçimler kazanılsa bile egemen sınıflar ve ABD, iktidarı barışçı bir biçimde teslim etmek istemeyebilirdi. Fakat böyle bir durumda nasıl bir mücadele biçiminin benimseneceği de ancak o zaman belli olurdu, buna şimdiden karar verilemezdi.

Ne var ki bu yanıtlar sosyalizm için mücadele etmeye kararlı gençleri ikna etmeye yetmiyordu. "Devrimler çağı"nı yaşayan bir dünyada kimsenin o kadar beklemeye tahammülü yoktu. Zaten 12 Mart 1971 darbesiyle Türkiye'de ne Çin ve Küba gibi silahlı yoldan, ne de TİP'in öngördüğü biçimde parlamenter yoldan sosyalist mücadele vermenin kolay olmayacağı anlaşılacaktı.

1961-71 döneminde sol hareketler arasındaki bütün tartışmalar iktidar stratejisi sorununa odaklanmıştı. Aslında her üç hareket de sosyalizmi büyük ölçüde bir kalkınma metodu olarak benimsiyor, emperyalizm çağında "sosyal adalet içinde kalkınma"nın tek yolunun sosyalizmle mümkün olacağına inanıyorlardı. Kalkınmak için yapılması gerekenler de bütün sosyalistler için aynıydı. Toprak reformu, geniş çaplı millileştirme ve kamulaştırmalar, planlı bir devletçilik vs. Elbette sosyalizm işçi ve emekçi sınıfların düzeni olacaktı ve bu sınıflara yaslanacaktı. Bir aydın hareketi olarak kalan ve "cuntacı" olarak bilinen Yön-Devrim Hareketi bile bundan kuşku duymuyordu. Asıl tartışma bu noktadan sonra başlıyordu: Peki, Türkiye'de sosyalizme *nasıl* geçilecek? Aslında TİP de dahil olmak üzere kısa vadede işçi sınıfının tek başına bir sosyalist devrime öncülük edebileceğine kimse inanmıyordu. 27 Mayıs'ın ve Ortadoğu'daki "ilerici" askerî darbelerin etkisindeki Yön-Devrim Hareketi bu konuda en *pragmatist* düşünen hareketti. Bir tarih ve toplum çözümlemesi yöntemi olarak Marksizmden sonuna kadar yararlanan, ama kendisini bir Marksist geleneğe bağlı hissetmeyen Hareket, zaten kendilerinden bağımsız olarak çok sayıda cuntaya bölünmüş olan silahlı kuvvetler eliyle yapılacak bir "ihtilal"i en gerçekçi çözüm olarak benimsemişti. Komintern geleneğine bağlı olan MDD Hareketi ise bu yolu

tamamen reddetmemekle birlikte, "teori"yi bir kenara atamıyordu. Uluslararası sosyalist harekete hâkim olan teori ise, Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler için aşamalı bir devrim stratejisi öngörüyordu. Burjuva demokratik devrimin gerçekleşmediği ülkelerde sosyalist devrim gerçekleşemezdi. Kapitalizm ve işçi sınıfı yeterince gelişkin olamayacağı için öncelikle bütün milli sınıfların oluşturacağı bir cepheyle demokratik devrimin tamamlanması gerekiyordu. TİP ise işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünde gerçekleşemeyen hiçbir hareketin sosyalizme yönelebileceğine inanmıyordu. 1960'ların Türkiye'sinde işçi sınıfı iktidarı yakın görünmese de, eğer hedef sosyalizm ise, bu sınıfın öncülüğü zorunluydu. Fakat Türkiye'de sosyalizm, ülkenin içinde bulunduğu koşullardan dolayı, salt bir işçi sınıfı hareketi olarak değil, birleşik bir işçi-emekçi hareketi olarak gelişiyordu; bu da süreci kısaltacak bir etken olarak değerlendirilebilirdi.

Taraflar tezlerini bir yandan Marksist kurama, diğer yandan tarih ve toplum analizine dayandırmaya çalışıyorlardı. Yöncüler ve MDD'ciler kendi tezlerini kanıtlamak için Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını yarı-feodal, yarı-sömürge olarak tanımlıyorlar, ayrıca Türkiye'de ordunun ilerici bir geleneğe sahip olduğunu tanıtlamaya çalışıyorlardı. TİP ise sosyalist mücadelenin mümkün olduğunu, ülkedeki kapitalist gelişmenin ulaştığı aşamayla temellendirmeye çalışıyordu. Bu tartışma, sonuçlarından bağımsız olarak, Türkiye'nin tarihi ve sosyo-ekonomik yapısı üzerine oldukça kapsamlı ve derinlikli araştırmaların yapılmasına da kapı aralamış, tartışmalar sırasında zaman zaman bazı çarpıtma ve abartmalara başvurulduysa da –örneğin, MDD'ciler feodal kalıntıların varlığını, TİP'liler ise kapitalist gelişmenin düzeyini abartabiliyorlardı– Türkiye sosyalist hareketini ideolojik ve teorik açıdan zenginleştirdiği gibi, genel olarak sosyal bilimleri ve sosyal teoriyi geliştirici bir etki de yapmıştır.

Fakat dönemin sonuna doğru MDD'cilerin TİP'e yönelik eleştirilerinin fiili saldırılara dönüşmesinin bir bütün olarak sosyalist harekete zarar verdiği açıktır. Kendisi bir örgüt yaratamayan MDD Hareketi, var olan tek örgütün –ki bu örgüt Türkiye'nin o güne kadar gördüğü en büyük ve en etkili sosyalist partiydi– güçten düşmesinin en büyük sorumlusudur. Buna karşılık TİP'in de parlamentarist ve pasifist tutumu nedeniyle tüm sosyalistleri, özellikle de öğrenci gençliği kazanamadığı, kazanmak için de ciddi bir çaba göstermediği söylenebilir.

Türkiye'de öteden beri, bu üç hareketin seçtikleri stratejiyle kuramsal tezleri arasındaki ilişki tartışılır. Kimileri her üç hareketin de öncelikle meşreplerine uygun bir strateji benimsediklerini, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin tezlerini sonradan bu stratejiye göre biçimlendirdiklerini, hatta çarpıttıklarını iddia ederler. Buna karşılık söz konusu hareketlerin gerçekten de öncelikle kuramsal bir analiz yaptıklarını ve sonra buna en uy-

gun stratejiyi seçtiklerini savunanlar da vardır. Biz ise her şeyden önce her üç hareketin teorisyenlerinin de dünyaya ve Türkiye'ye Marksist kuramın çerçevesinden baktıkları kanısındayız. Ancak bu Marksizm sadece Marx ve Engels'in yazdıklarıyla sınırlı değildir. Lenin, Komintern ve Mao'nun kuramsal katkıları ile Çin, Latin Amerika ve Afrika sosyalizminin deneyimleriyle "zenginleşmiş" bir Marksizmdir. Ancak Yön, MDD ve TİP liderlerinin sadece dünyayı ve Türkiye'yi "nesnel" olarak analiz etmeye çalışan akademisyenler olmadıklarını unutmamak gerekir. Örneğin, Doğan Avcıoğlu kendisini teorisyenden çok bir "ihtilalci" olarak görmektedir, hem de acelesi olan bir ihtilalci! Doğrudur, bu üç hareketin teorisyenleri inandıkları yolda ilerleyebilmek için zaman zaman bazı çarpıtmalara başvurmuş, kendi tezlerini doğrulayan olguları abartıp, karşı tezleri doğrulayan olguları görmezden gelmişlerdir. Hatta kimi zaman kendi teorileriyle çelişen politik tutumlar almışlardır. Ama bilim ya da *teori* ile *politika* arasındaki mesafeden kaynaklanan bu tür taktik yönelimler siyasal mücadelenin doğasında vardır.

Kaynakça

Akar, A. (1989). *Bir Kuşağın Son Temsilcileri "Eski Tüfek" Sosyalistler*, İstanbul: İletişim.

Akbulut, E. (der.) (2003). *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi Demokrasi Hareketi ve TİP*, İstanbul: Tüstav.

Akdere, İ. ve Karadeniz, Z. (1996). *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi-I*, İstanbul: Evrensel.

Akın, G. (1966). "Sosyalist Eylem ve TİP", *Yön*, 182: 11.

Akıncı, A. (2003). "Kapitalist Olmayan Gelişme Yolu ve Türkiye Gerçeği", Erden Akbulut (der.) içinde: 231-260.

Akıncı, A. (2006). "Büyük Oktabr Sosyalist Devrimi ve Türkiye'de Milli Kurtuluş Hareketi", http://tustav.org/1/1967_6.htm, 18 Ocak 2006.

Akkaya, Y. (2003). "Sınıfını Bulamayan Sol ve Aşılamayan Krizi", *Birikim*, 168.

Akkaya, Y. (2004). "Düzen ve Kalkınma Kıskacında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık", Balkan, Neşecan ve Sungur Savran (Haz.), *2000'li Yıllarda Türkiye-2: Neo-Liberalizmin Tahribatı*, İstanbul: Metis.

Akkılıç, Y. (1986). "Emekli Tank Binbaşısı Yılmaz Akkılıç'ın Açıklaması", Gürkan, Celil (1986) içinde: 518-520.

Aksoy, M. (1970a). "CHP Artık Alternatif Değildir", *Devrim*, 41.

Aksoy, M. (1970b). "Ecevit Takımının Askeri Darbe Fobisi", *Devrim*, 43.

Aksoy, M. (1970c). "Üniversiteye Polisin Girmesi ve MGK Bildirisi", *Devrim*, 26.

Akşit, Ş. (1969) "Ecevit'in Savunmaları Üzerine –2", *Türk Solu,* 85.

Aktolga, M. (1967a), "Milli Demokratik Devrim", *Türk Solu*, 7.

Alayoğlu, A. O. (1998). "Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi ve Politik Sonuçları", *Teori ve Politika*, 12: 43-76.

Alayoğlu, A. O. (2006). "İlk Kıvılcım", *Teori ve Politika*, 40: 115-134.

ALAZ (1994). *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketi'n Genel Otokritiği,* İstanbul: Alaz Yayıncılık.

Alpay, Ş. (1968a), " 'Kapitalist Olmayan Yol' Nedir?", *Türk Solu*, 46.

Alpay, Ş. (1969a). "*Türkiye'nin Düzeni* Üzerine." *Aydınlık*. 1(12): 448-477.

Alpay, Ş. (1969b). "Proleter Devrimci Çizgi Kitle Çizgisidir!", *Türk Solu*, 96.

Alpay, Ş. (1970a). "Tek Tutarlı Milli Kurtuluşçu Akım Proleter Devrimci Akımdır", *Türk Solu*, 123.

Alpay, Ş. (1970b). "İşçi Sınıfı ve Milli Demokratik Devrim", *PDA*, 2(16): 353-392.

Alpkaya, F. (2002) "Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm", İnsel, A. (ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, İstanbul: İletişim, 477-500.

ANT (1970a). "TİP ve İşçi Sınıfı Partisi", *Ant*, 6: 19.

ANT (1970b). "Kesintisiz Devrim", *Ant*, 3.

ANT (1970c). "Ne Yapmalı? Sosyalistleri İdeoloji ve Örgüt Birliğine Çağırıyoruz", *Ant*, 158: 8-11.

ANT (1970d). "Demokratik Halk İktidarı", *Ant*, 163: 8-9.

ANT (1970e). "İşçi Sınıfı Partisi İçin İleri", *Ant*, 7: 5-62.

ANT (1970f). "TİP'te Tasfiyeci Yönetime Karşı Mücadele Edelim", *Ant*, 8: 19-48

ANT (1970g). "Devrim Stratejisi Üzerine", *Ant*, 159: 7.

Aren, S. (1962a). "Sosyalizm Tartışmaları", *Yön*, 40: 5.

Aren, S. (1962b). "Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm", *Yön*, 47

Aren, S. (1962c). "Ekonomik Sistemin Önemi", *Yön*, 51: 5.

Aren, S. (1962d). "Demokrasi ve Sosyalizm", *Yön*, 34: 3.

Aren, S. (1963a). "Dernek ve Sosyalizmin Meseleleri", *Yön*, 60: 3.

Aren, S. (1963b). "Hangi Yol?", *Sosyal Adalet*, 12: 3.

Aren, S. (1963c). "Meselelerimizin Asıl Çözüm Yolu", *Sosyal Adalet*, 9: 3.

Aren, S. (1966a). "Anti-Emperyalist Mücadele ve Sosyalizm", *Dönüşüm*, 9.

Aren, S. (1968a). "TİP'teki İhtilaf", *Tüm*, 1: 9.

Aren, S. (1968b). "Sosyalist Eylem Sorunu", *Tüm*, 2: 7.

Aren, S. (1969a). "Devrim, Devrimci Hareketler ve Parti", *Emek*, 5: 2-4.
Aren, S. (1969b). "Seçimlerde Alışmak Görevdir", *Emek*, 9.
Aren, S. (1970a). "Devrim Stratejisi", *Emek*, 19.
Aren, S. (1970b). "İktisadi Gelişme ve Sosyalizm", *Emek*, 23.
Aren, S. (1993). *TİP Olayı 1961-1971*, İstanbul: Cem.
Arzık, N. (1962a). "Asker Politikadan Anlar mı?", *Yön*, 9: 15.
ASD (1968a). "Dünya Türkiye ve Devrimci Mücadele", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 1.
ASD (1970a). "Örgüt ve Devrimde Hegemonya Üzerine", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 16.
Aslan, M. (1963). "Niçin Aşağıdan Yukarıya?", *Sosyal Adalet*, 13: 6.
Aşçıoğlu, A. (1965a). "Az Gelişmiş Ülkelerde Sendikacılık", *Yön*, 118: 13.
Aşçıoğlu, A. (1966a). "Türkiye'de Sosyalizm ve İşçi Hareketi", *Yön*, 168: 12.
Aşçıoğlu, A. (1967a). "İşçi Sınıfının İlgisizliği", *Yön*, 214: 13.
Aşkın, E. (1970). "Başkan Allende, Gerçek Bir Devrime Girişebilir mi?", *Devrim*, 59.
Ataöv, T. (1970). "Irak'ın Antiemperyalist İktidarı", *Devrim*, 43.
Ataöv, T. (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara: A.Ü. SBF Yaynları.
Atılgan, G. (2002a). *Yön-Devrim Hareketi*, İstanbul: Tüstav.
Atılgan, G. (2002b). " 'Yön'ünü Ararken Yolunu Yitirmek", *Praksis*, 6: 119-151.
Atılgan, G. (2002c). "Karpiç'te 'Kandırılan' İhtilalci!", *Praksis*, 5: 257-275.
Atılgan, G. (2007). *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, İstanbul: Yordam Kitap.
Avcıoğlu, D. (1961a). "Kemer Sıkalım", *Yön.* 1.
Avcıoğlu, D. (1961b). "Huzur", *Yön*, 2: 3.
Avcıoğlu, D. (1962a). "Niçin Sosyalizm?", *Yön*. 7: 3.
Avcıoğlu, D. (1962b). "Sistemsiz İyi Niyet", *Yön*, 18.
Avcıoğlu, D. (1962c). "Kalkınma Programı: Devletçilik", *Yön*, 26: 7.
Avcıoğlu, D. (1962d). "Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu?", *Yön*, 47: 6-7.
Avcıoğlu, D. (1962e). "Kaynağa Dönüş", *Yön*, 47.
Avcıoğlu, D. (1962f). "Yapıcı Milliyetçilik", *Yön,* 4: 3.
Avcıoğlu, D. (1962g). "Kalkınma Programı", *Yön*, 13: 8.
Avcıoğlu, D. (1962h). "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, 36: 3.
Avcıoğlu, D. (1962i). "İnönü'nün Konuşmaları", *Yön*, 6: 3.
Avcıoğlu, D. (1962j). "Hükümet Ne Yapıyor?", *Yön*, 20: 3.
Avcıoğlu, D. (1962k). "Demokrasi Düşmanları", *Yön*, 16.
Avcıoğlu, D. (1962*l*). "Rejim Buhranı", *Yön*, 10: 3.
Avcıoğlu, D. (1962m). "Yapıcı Milliyetçilik", *Yön*, 4: 3.
Avcıoğlu, D. (1962n). "Anlamak İstemediğimiz 27 Mayıs", *Yön*, 23: 3.
Avcıoğlu, D. (1962o). "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, 39: 20.
Avcıoğlu, D. (1962p). "Sendikaların Uyanma Saati", *Yön*, 54:3.
Avcıoğlu, D. (1962r). "Efendilerimiz", *Yön*, 3: 3.
Avcıoğlu, D. (1962s). "Olup Bitene Şaşmamak Lazım", *Yön*, 35: 3.
Avcıoğlu, D. (1962ş). "Eski ve Yeni Türkiye", *Yön*, 42: 3.
Avcıoğlu, D. (1962t). "İnönü'den Beklediğimiz", *Yön*, 9: 3.
Avcıoğlu, D. (1962u). "Faşizme Dikkat", *Yön*, 41: 3.
Avcıoğlu, D. (1962v). "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair", *Yön*, 50: 16.
Avcıoğlu, D. (1963a). "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", *Yön*, 69: 8-9.
Avcıoğlu, D. (1963b). "Sınıf Mücadelesini Kim Körüklüyor?", *Yön*, 57: 3.
Avcıoğlu, D. (1963c). "Tepesi Üstü Duran Ağaç", *Yön*, 68: 3.
Avcıoğlu, D. (1963d). "Amerika ve Arap Sosyalizmi", *Yön*, 61: 3.
Avcıoğlu, D. (1963e). "Nakarat", *Yön*, 72: 3.
Avcıoğlu, D. (1963f). "Sendikacılık, Şimdi Başlıyor", *Yön*, 70: 3.
Avcıoğlu, D. (1963g). "Kim Sorumlu?", *Yön*, 75: 3.
Avcıoğlu, D. (1964a). "Milliyetçilere Sesleniş", *Yön*, 78: 3.
Avcıoğlu, D. (1964b). "Menderes Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe", *Yön*, 85: 3.
Avcıoğlu, D. (1964c). "Oyunu Dürüst Oynayalım Yeter", *Yön*, 90: 3.
Avcıoğlu, D. (1965a). "Az Gelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele – Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", *Yön*, 111: 8-9.

Avcıoğlu, D. (1965b). "Özel Sektöre Düşen Görev", *Yön*, 113: 3.
Avcıoğlu, D. (1965c). "Bin Bella'dan Sonra", *Yön*, 117: 5.
Avcıoğlu, D. (1965ç). "Reform Tasarısını Destekliyoruz!", *Yön*, 94: 3.
Avcıoğlu, D. (1965d). "Muhalefet Asıl Şimdi Başlıyor", *Yön*, 99: 3.
Avcıoğlu, D. (1965e). "Kalkınmaya Götüren Yol", *Yön*, 95: 8-9.
Avcıoğlu, D. (1965f). "Türk Milliyetçilerine Sesleniş", *Yön*, 110: 8-9.
Avcıoğlu, D. (1965g). "Bir Hatırlatma", *Yön*, 107: 3.
Avcıoğlu, D. (1965h). "Emperyalizmi Tanıyalım.. Yabancı Sermaye ile Neden Kalkınma Olmaz", *Yön*, 109: 8-9.
Avcıoğlu, D. (1965i). "Özel Sektöre Düşen Görev", *Yön*, 113: 3.
Avcıoğlu, D. (1965j). "Ortanın Solu", *Yön*, 122: 3.
Avcıoğlu, D. (1965k). "Görünen Köye Doğru...", *Yön*, 127: 3.
Avcıoğlu, D. (1965*l*). "Testi Kırılmadan", *Yön*, 132: 28.
Avcıoğlu, D. (1965m). "Yeni Dönem", *Yön*, 134: 3.
Avcıoğlu, D. (1965n). "Cumhuriyetin 42. Yılında", *Yön*, 135: 3.
Avcıoğlu, D. (1965o). "1965 Yılında Atatürkçülük", *Yön*, 136: 3.
Avcıoğlu, D. (1965p). "Milli Kurtuluş Savaşları ve Amerika", *Yön*, 142: 3.
Avcıoğlu, D. (1966a). "Kürt Meselesi" *Yön*, 194.
Avcıoğlu, D. (1966b). "27 Mayıs" *Yön,* 165: 3.
Avcıoğlu, D. (1966c). "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", *Yön*, 182: 3.
Avcıoğlu, D. (1966d). "Milliyetçi Mücadele Yavaş Gidiyor", *Yön*, 184.
Avcıoğlu, D. (1966e). "Sovyetler ve Biz", *Yön*, 148.
Avcıoğlu, D. (1966f). "S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine." *Yön,* 169: 13.
Avcıoğlu, D. (1966g). "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön,* 185: 8-10.
Avcıoğlu, D. (1966h). "CHP'de Sola Açılış", *Yön*, 187: 3.
Avcıoğlu, D. (1966i). "CHP İçindeki Mücadele", *Yön*, 186: 3.
Avcıoğlu, D. (1966j). "Parlamentoculuk", *Yön*, 158: 3.
Avcıoğlu, D. (1966k). "Faşizm", *Yön*, 151.
Avcıoğlu, D. (1966*l*). "Rejimin Geleceği", *Yön*, 167: 3.
Avcıoğlu, D. (1966m). "TİP'e Dair", *Yön*, 168: 3.
Avcıoğlu, D. (1966n). "Seçimler", *Yön*, 166: 3.
Avcıoğlu, D. (1966o). "Orta Yolculuk", *Yön*, 173: 3.
Avcıoğlu, D. (1966p). "Ölçü", Y*ön*, 174: 3.
Avcıoğlu, D. (1966r). "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, 192: 16.
Avcıoğlu, D. (1966s). "Amerikancı Milliyetçilik ve Mukaddesatçılık", *Yön*, 162: 3.
Avcıoğlu, D. (1966t). "Sosyalist Strateji ve Prof. S. Aren", *Yön*, 197: 16.
Avcıoğlu, D. (1966u). "S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine", *Yön*, 169: 13.
Avcıoğlu, D. (1966v). "Avcıoğlu'nun Notu", *Yön*, 171: 11-12.
Avcıoğlu, D. (1966y). "İhtilal Ekonomisi", *Yön*, 192: 3.
Avcıoğlu, D. (1967a). "Son Söz", *Yön*, 222: 3.
Avcıoğlu, D. (1967b). "Biz Ne İstiyoruz", *Yön*, 198: 3.
Avcıoğlu, D. (1967c). "Sosyalist Strateji ve Profesör Sadun Aren", *Yön*, 197: 16.
Avcıoğlu, D. (1967d). "Büyük Oyun", *Yön*, 197: 3.
Avcıoğlu, D. (1967e). "Çin'de Olup Bitenler", *Yön*, 201: 8-9.
Avcıoğlu, D. (1967f). "Ortanın Solu ve Amerika", *Yön*, 211: 8-11.
Avcıoğlu, D. (1967g). "CHP'nin Süleymancıları", *Yön*, 212: 3.
Avcıoğlu, D. (1967h). "Açık Seçik", *Yön*, 199: 3.
Avcıoğlu, D. (1967i). "Faşistler", *Yön*, 200: 3.
Avcıoğlu, D. (1968). *Türkiye'nin Düzeni*, Ankara: Bilgi.
Avcıoğlu, D. (1969a). "Kemalizmi İyi Anlamak Gerek..", *Devrim*, 4.
Avcıoğlu, D. (1969b). "Ecevit'in Atatürkçülüğü", *Devrim*, 8.
Avcıoğlu, D. (1969c). "Takke Düştü", *Devrim*, 1.
Avcıoğlu, D. (1969d). "Rejim Tartışmalarını Başlatıyoruz: Anglosaksonlar Açısından Türkiye'de Parlamentoculuk", *Devrim*, 5.
Avcıoğlu, D. (1970a). "27 Mayıs Üzerine Düşünceler" *Devrim,* 32.

Avcıoğlu, D. (1970b). "Ulusal Kurtuluş Devrimi", *Devrim*, 56.
Avcıoğlu, D. (1970c). "Soyuttan Somuta!", *Devrim*, 66.
Avcıoğlu, D. (1970d). "Dikta", *Devrim*, 12.
Avcıoğlu, D. (1970e). "Cici Demokrasi Üzerine...", *Devrim*, 26.
Avcıoğlu, D. (1970f). "Ordu ve Ecevit", *Devrim*, 43.
Avcıoğlu, D. (1970g). "Uyarı", *Devrim*, 69.
Avcıoğlu, D. (1970h). "İktidar Boşluğu", *Devrim*, 18.
Avcıoğlu, D. (1970i). "Ecevit, Bir Kuyruklu Yıldızdır", *Devrim*, 39.
Avcıoğlu, D. (1970j). "Paşa'nın Çıkmazı", *Devrim*, 10.
Avcıoğlu, D. (1970k). "Şili'de Sandıksal Sosyalizm", *Devrim*, 48.
Avcıoğlu, D. (1970*l*). "İşçi Aristokrasisi", *Devrim*, 50.
Avcıoğlu, D. (1970m). "Bu Sese Kulak Veriniz", *Devrim*, 25.
Avcıoğlu, D. (1970n). "Devrimci Ordu Gücü", *Devrim*, 35.
Avcıoğlu, D. (1970o). "Tilki Oyunu", *Devrim*, 36.
Avcıoğlu, D. (1970p). "Yunan Cuntası ve Türkiye", *Devrim*, 45.
Avcıoğlu, D. (1970r). "M. K. Atatürk Diyor ki", *Devrim*, 56.
Avcıoğlu, D. (1970s). "Bekleyiş", *Devrim*, 71.
Avcıoğlu, D. (1970t). "Sol Tutuculuk", *Devrim*, 16.
Avcıoğlu, D. (1970u). "Dar Kapı", *Devrim*, 58.
Avcıoğlu, D. (1970v). "Kürt Devleti mi?", *Devrim*, 27.
Avcıoğlu, D. (1971a). "Soyuttan Somuta." *Devrim,* 66.
Avcıoğlu, D. (1971b). *Devrim Üzerine,* Ankara: Bilgi.
Avcıoğlu, D. (1971c). "Teşhis ve Tedavi", *Devrim*, 73.
Avcıoğlu, D. (1971d). "Parlamentoculuğun Takkesi Düştü", *Devrim*, 74.
Avcıoğlu, D. (1971e). "Oyun İçinde Oyun", *Devrim*, 76.
Avcıoğlu, D. (1980). *Devrim ve 'Demokrasi' Üzerine,* İstanbul: Tekin.
Avcıoğlu, D. (1998). *Türkiye'nin Düzeni*, 2 cilt, İstanbul: Tekin.
Aybar, M. A. (1963a). "Demokrasi Kurtuldu mu?", *Sosyal Adalet*, 4: 3.
Aybar, M. A. (1963b). "Aşağıdan Yukarıya Doğru", *Sosyal Adalet*, 1: 8.
Aybar, M. A. (1963b). "TİP Genel Başkanı M. A. Aybar'la Röportaj", *Sosyal Adalet*, 1: 8.
Aybar, M. A. (1963c). "27 Mayıs'ın Yıldönümünü Kutlama Bildirisi", *Sosyal Adalet*, 11: 4.
Aybar, M. A. (1963d). "Köklü Reformlar Yapılmadıkça", *Sosyal Adalet*, 7: 3.
Aybar, M. A. (1963e). "Dünya ve Türkiye'de Durum", *Sosyal Adalet*, 9: 8-9.
Aybar, M. A. (1964a). "TİP'in Programı", *Sosyal Adalet*, 19/1.
Aybar, M. A. (1965a). "M. A. Aybar'ın 27 Mayıs Mesajı", *Sosyal Adalet*, 15: 24.
Aybar, M. A. (1965b). "Son Olaylar ve Milli Cephe Çağrısı", *Sosyal Adalet*, 12: 5.
Aybar, M. A. (1966a). "Sosyalizmi Halk kurar", *Dönüşüm*, 6.
Aybar, M. A. (1968). *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, İstanbul: Gerçek. Yayınevi.
Aybar, M. A. (1969a). "Oyun İçinde Oyun'a Dikkat!", *Forum*, 366: 2.
Aybar, M. A. (1988a). *TİP Tarihi 1*, İstanbul: BDS.
Aybar, M. A. (1988b). *TİP Tarihi I1*, İstanbul: BDS.
Aybar, M. A. (1988c). *TİP Tarihi 1II*, İstanbul: BDS.
Aybar, M. A. (2003). *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları (1946-1961)*, Haz. Barış Ünlü, İstanbul: İletişim.
Aydemir, Ş. S. (1962a). "Artık Devletçilik Yetmez", *Yön*, 39: 14.
Aydemir, Ş. S. (1962b). "Atatürk *Kadro*'yu Niçin Destekledi?", *Yön*, 27: 10-12.
Aydemir, Ş. S. (1962c). "Türk Sosyalizminin İlkeleri", *Yön*, 56: 8-10.
Aydemir, Ş. S. (1962d). "Memleketçi Sosyalizmin İlkeleri", *Yön,* 58: 16.
Aydemir, Ş. S. (1962e). "Marksizm, Memleketçi Sosyalizm ve İktidar", *Yön*, 59: 16.
Aydın, S. (2002). *Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizmden Kemalizme Türkiye'de "Üçüncü Yol" Arayışları,* Bora, T. (ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik,* İstanbul: İletişim.
Aydınoğlu, E. (1992). *Türk Solu (1960-71),* İstanbul: Belge.
Aydınoğlu, E. (2008). *"Sol Hakkında Her Şey" Mi?*, İstanbul: Versus.
AYDINLIK (1979). *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, İstanbul: Aydınlık.
AYDINLIK (1979a). *Proleter Devrimci Aydınlık, Seçmeler-1 (1969-1970),* İstanbul: Aydınlık.

AYDINLIK (1979b). *Proleter Devrimci Aydınlık, Seçmeler-I1, 1969-1970,* İstanbul: Aydınlık.
AYDINLIK (1980). *THKP-C Neydi, Nasıl Doğdu?,* İstanbul: Aydınlık.
Aytemur, N. (2000). *The Turkish Left and Nationalism: The Case Of Yön* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: ODTÜ.
Balibar, E. (1988). "İktidar", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt-1, İstanbul: İletişim, s. 149.
Barlas, C. S. (1962). *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri,* İstanbul: İstanbul Matbaası.
Başar, E. (1965a). "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı", *Yön*, 106: 8-9.
Başar, E. (1966). "Yeter Artık", *Yön*, 189: 6.
Başar, E. (1967a). "Sosyalist Teoride: İşçi Sınıfı, Demokratik Devrim ve Antiemperyalist Mücadele", *Yön*, 200: 12.
Başar, E. (1967b). "İşçi Sınıfı, Demokratik Devrim ve Antiemperyalist Mücadele", *Yön*, 201.
Başar, E. (1967c). "İşçi Sınıfı, Demokratik Devrim ve Antiemperyalist Mücadele–2", *Yön*, 202.
Başaran, A. (1966). "Türkiye Anti-emperyalist Milli Cephesi Üzerine", *Dönüşüm*, 8.
Baştımar, Z. [Yakup Demir] (1970). "TKP Liderine Göre Türkiye'de Devrimci Eylem", *Devrim*, 45.
Baştımar, Z. (2002). "Zeki Baştımar'ın 1962 Konferansı'ndaki Son Sözü", Tüstav (2002) içinde: 99-110.
Baştımar, Z. [Yakup Demir] (2003a). "Türkiye Gericiliğin Kıskacında", Akbulut, E. (der.) (2003) içinde: 81-97.
Baştımar, Z. [Yakup Demir] (2003b). "Türkiye'nin Ekonomik ve Politik Durumu ve Bazı Meseleler", Akbulut, E. (der.) (2003) içinde: 13-38.
Baştımar, Z. [Yakup Demir] (2003c). "Berlin'de Yapılan Milletlerarası İlmi Toplantıda, Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Y. Demir Yoldaşın Konuşması", Akbulut, E. (der.) (2003) içinde: 140-151.
Batur, M. (1985). *Anılar ve Görüşler*, İstanbul: Milliyet.
Baykal, A. (1966). "Tepeden İnmeciler ve Halk Devrimcileri", *Dönüşüm*, 7.
Belge, M. (1975). "Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine", *Birikim*, 4.
Belge, M. (1989). *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek*, İstanbul: Birikim.
Belli, M. [Mehmet Doğu] (1962). "Sosyalizm Tartışmaları", *Yön*, 48: 2.
Belli, M. [E. Tüfekçi] (1966a). "Türk Soluna Saygısızlık", *Yön*, 159.
Belli, M. [E. Tüfekçi] (1966b). "Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı", *Yön*, 175.
Belli, M. [Mimoğlu, Mehmet H.] (1968a). "Uyanık Olalım", *Türk Solu*, 49.
Belli, M. (1969a). "Türkiye'de Karşı Devrim", *Türk Solu*, 64.
Belli, M. (1969b). "Ecevit'in Konuşması Üzerine", *Türk Solu*, 81.
Belli, M. (1970a). *Yazılar*, Ankara: Sol.
Belli, M. (1970b). "Örgüt ve Devrimde Hegemonya Üzerine", *ASD*, 16.
Belli, M. (1970c). "Devrimci Milliyetçilik İle Proleter Enternasyonalizmi Birbirini Tamamlar", *ASD*, 23.
Belli, M. (1988). "Milli Demokratik Devrim", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* içinde, cilt-7: 2144-45, İstanbul: İletişim.
Belli, M. (1990). *İnsanlar Tanıdım,* 2. cilt, İstanbul: Milliyet.
Berkes, N. (1965a). "Batıcılık Gericiliktir", *Yön*, 108.
Berktay, H. (1969a). "Bilimsel Sosyalist Devrim Anlayışı", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 14.
Berktay, H. (1970a). "Proleter Devrimci Çizgi ve Bazı Yanlış Eğilimler", *PD*A, 2: 296-328.
Bernstein, E. (1991). *Evrimsel Sosyalizm*, çev. B.A. Cerit ve E. Bülaycı, İstanbul: Kavram.
Bilbilik, E. (1986). "Emekli Deniz Binbaşısı Erol Bilbilik'in Açıklaması", Gürkan, Celil (1986) içinde: 522-528.
Bilgiç, A. U. (2007). "Doktor Hikmet Kıvılcımlı", Gültekingil, M. (ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* içinde, İstanbul: İletişim, 585-596.
Birand, M. A. vd. (2004). *12 Mart. İhtilalin Pençesinde Demokrasi,* 7. Baskı, Ankara: İmge.
BOĞAZİÇİ Yayınları (1973). *Madanoğlu Cuntası. İddianame,* İstanbul: Boğaziçi.
Bora, M. (1967). "Afrika'da Neler oluyor?", *Yön*, 210: 13.
Bora, T. (1988) "Kautsky ve Lenin", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2. cilt, s.434-435, İstanbul: İletişim.

Bora, T. ve Kemal Can (1991). *Devlet Ocak Dergah*: *12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket,* İstanbul: İletişim.
Boran, B. (1963a). "İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları", *Sosyal Adalet*, 2.
Boran, B. (1963b). "Halk Yararına Olan Demokrasi Bütün Güçlükleri Çözecektir", *Sosyal Adalet*, 13: 8.
Boran, B. (1963c). "Kestirme Yol Yoktur", *Sosyal Adalet*, 11: 3.
Boran, B. (1967a). "Az-Gelişmiş Ülkelerde Anti-Emperyalist Mücadelelerin Niteliği", *Dönüşüm,* 10: 6-7.
Boran, B. (1967b). "İleri Güçlerin Iş birliği ve Sosyalizm", *Dönüşüm*, 12: 4-5.
Boran, B. (1968a). "Çekoslovakya Olayları", *Milliyet*, 27 Ağustos 1968.
Boran, B. (1968b). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün.
Boran, B. (1968c). "Sosyalist Hareketin Sorunları", *Tüm*, 1: 8.
Boran, B. (1968d). "TİP'in İç Çelişkileri", *Tüm*, 2: 8-9.
Boran, B. (1968e). "Hürriyet ve İhtilal Üzerine", *Tüm*, 3: 8-9.
Boran, B. (1969a). "Seçimler, Sosyalizm ve Parti", *Emek*, 9: 6-7.
Boran, B. (1969b). "Bürokratların Çelişmeli Durumu", *Emek*, 6: 6-7.
Boran, B. (1969c). "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", *Emek*, 4: 4-6.
Boran, B. (1969d). "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", *Emek*, 5: 5-6.
Boran, B. (1969e). "Ve İhtilal Üzerine", *Tüm*, 4: 5.
Boran, B. (1969f). "Sosyalist Harekette Küçük Burjuva Etkenler", *Emek*, 2: 6-7.
Boran, B. (1969g). "Sapmalar Açık Seçik Beliriyor", *Emek*, 10: 2-3.
Boran, B. (1970a). "Türkiye İşçi Partisi'nin Niteliği Üzerine", *Emek*, 20.
Boran, B. (1970b). "Partimiz Önündeki Görevleri Başaracak Güçtedir", *Emek*, 7: 21-30.
Boran, B. (1971a). "Buhranın Nedeni Anayasanın Uygulanmamasıdır", *Emek*, 11.
Boran, B. (1976). "Türkiye İşçi Partisi 1961-71", *Yürüyüş*, 67: 8-11.
Boran, B. (1992). *Savunma*, İstanbul: Sosyalist Yayınlar.
Boratav, K. (1969). "Tarımda Feodal Üretim İlişkileri ve Basit Meta Üretimi", *Emek*, 6.
Boratav, K. (1988). "Mao Zedung (1893-1976)", STMA, İstanbul: İletişim, s.1159.
Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 9. baskı, Ankara: İmge.
Bosch, J. (1970). "Kennedy'cilikten Devrimciliğe", *Devrim*, 13: 2.
Buri, E. (1963). "Milli Cephe", Sosyal Adalet, 16: 5.
Burkay, K. (1970). "Sosyalizm, Kemalizm ve Doğu Sorunu", *Emek*, 6.
Cemal, H. (1999). *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*. İstanbul: Doğan.
Chesneaux, J. (1965). "Milli Demokrasi Nedir?", çev. Kenan Somer, *Sosyal Adalet*, 12: 14-18.
Claudin, F. (1990*). Komintern'den Kominform'a*, çev. Y. Alogan, 2 cilt, İstanbul: Belge.
Cliff, T. (1998) *Rosa Luxemburg*, çev. M. Fırtına, İstanbul: Z Yayınları.
Cogniot, G. (1975). *Komünist Enternasyonal*, çev. H. Güçlü, Ankara: Temel.
Çayan, M (1969a). "Aren Oportünizminin Niteliği Üzerine", *Türk Solu*, 88.
Çayan, M. (1969b). "Revizyonizmin Keskin Kokusu-1", *Türk Solu*, 91.
Çayan, M. (1969c). "Revizyonizmin Keskin Kokusu-2", *Türk Solu*, 92.
Çayan, M. (1970a). "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori", *ASD*, 15.
Çayan, M. (1970b). "Yeni Oportünizmin Niteliği Üzerine", *ASD*, 20.
Çayan, M. (1992). *Bütün Yazılar*, İstanbul: ?
Çayan, M. (2004). *Bütün Yazılar*, İstanbul: Boran.
Çelenk, H. (2003). *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi*, İstanbul: Evrensel.
Çubukçu, A. (2002). "Türkiye'de Maoculuk Üzerine Bazı Gözlemler", *Praksis*, 6: 53-62.
Çulhaoğlu, M. (1970). "Milli Demokratik Devrim, Sosyalist Devrim ve Türkiye", *Emek*, 26: 4-6.
Çulhaoğlu, M. (1988). "Solda Kimlik Aranışları 61-71", *Gelenek*, 15: 82-109.
Çulhaoğlu, M. (1997). *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, İstanbul: Sarmal.
Çulhaoğlu, M. (2002a). "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı", *Praksis*, 6: 9-21.
Çulhaoğlu, M. (2002b). "Solda Kimlik Aranışları", *Doğruda Durmanın Felsefesi*, ikinci cilt, İstanbul: YGS, s. 670-694.
Değer, E. (1986). "Emekli Askeri Hakim Albay – Avukat Emin Değer'in Açıklaması", Gürkan, Celil (1986) içinde: 499-516.

d'Encausse, H. C. (1966). "İlerici Askeri Rejimler ve Marksist Teori", *Yön*, 172: 8-11.
DEVRİM (1969a). "Devrim Bildirisi", *Devrim*, 1.
DEVRİM (1969b). "Devrimci Ölür, Devrim Yürür –69 Subayın Bildirisi", *Devrim*, 10.
DEVRİM (1970a). "Ömer İnönü'nün 'Mal Beyanı' da Gerçeğe Aykırı", *Devrim*, 24.
DEVRİM (1970b). "Ecevit 180 Derece Döndü!", *Devrim*, 36.
DEVRİM (1970c). "Türkiye'de İşçi Hareketleri Yaygınlaşıyor", *Devrim*, 36.
DEVRİM (1970d). "Libya'da İlerici Subay Yönetimi", *Devrim*, 32.
DEVRİM (1970e). "Devrimci Subayların Yönettiği Bir Ülke: Peru", *Devrim*, 37.
DEVRİM (1970f). "Atatürk'ün İzinde Milliyetçi Bir Lider: Nasır", *Devrim*, 51.
DEVRİM (1970g). "Sudan'da Hür Subaylar Rejimi", *Devrim*, 47.
DEVRİM (1970h). "69'lar Olayı", *Devrim*, 14.
DEVRİM (1970i). "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", *Devrim*, 25.
DEVRİM (1970j). "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", *Devrim*, 35.
DEVRİM (1970k). "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", *Devrim*, 55.
DEVRİM (1970*l*). "*Devrim* Hakkında Soruşturma", *Devrim*, 26.
DEVRİM (1970m). "MGK'nın Sol Akımlarla Mücadele Tedbirleri Raporu", *Devrim*, 26.
DEVRİM (1970n). "Rüzgar Eken Sermayedar Ergeç Fırtına Biçecektir!", *Devrim*, 38.
DEVRİM (1970o). "Sıkıyönetim Kalkmalıdır", *Devrim*, 47.
DEVRİM (1970p). "Sıkıyönetimden Sonra Durum: 'Subaylar, Demirel'in Orduyu İşçi ve Öğrencilere Karşı Kullanmasını Reddediyor'", *Devrim*, 49.
DEVRİM (1970r). "Devrim Partisi Niyetleri", *Devrim*, 47: 7.
DEVRİM (1970s). "Madanoğlu 27 Mayıs'ı Anlatıyor", *Devrim*, 32.
Dinç, G. (1966). "Aydınlar ve Toplumculuk", *Yön*, 180: 10.
Dinler, A. H. (1990). *TİP Tarihinden Kesitler (1961-1971)*, İstanbul: Gelenek.
Divitçioğlu, S. (1966a). "D. Avcıoğlu'nun Yazısı Üzerine", *Yön*, 171: 11.
Divitçioğlu, S. (1966). *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*, İstanbul: Elif.
Divitçioğlu, S. (1967). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi.
Doğan, Z. (2005). *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: Belge.
Dokur, A. (1966). "İşçiler Açık Konuşur, Açık Konuşalım", *Yön*, 177.
Dönüşüm (1966a). "Türkiye Anti-emperyalist Milli Cephesi Kuruldu", *Dönüşüm*, 5.
Dönüşüm (1992). *Üçüncü Enternasyonal'de Devrim Aşamaları*, çev. İ. Yarkın, İstanbul: Dönüşüm.
Draper, H. (1978). *Karl Marx's Theory of Revolution,* 2. cilt, New York ve Londra: Monthly Review.
Draper, H. (1990). *Proletarya Diktatörlüğü Tartışması*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Belge.
Duverger, M. (1966a). "Dıştan Gelen Faşizm", *Yön*, 151: 11.
Duverger, M. (1967a). "Gerilla Hukuku", *Yön*, 218: 11.
Duverger, M. (1966a). "Dıştan Gelen Faşizm", *Yön*, 151: 11.
Duverger, M. (1969). "Kalkınma Açısından Parlamentoculuk", *Devrim*, 7: 2.
Ecevit, B. (1966). *Ortanın Solu*, İstanbul: Kim Yayınları.
Ekinci, T. Z. (1963). "Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınma Yolu", *Sosyal Adalet*, 14: 8.
Emerson, R. (1970). "Yeni Kurulan Devletlerde Demokrasinin Zayıflaması", *Devrim*, 12.
EMEK (1969a). "27 Mayısın Yıldönümünde Anayasa, Siyasal Güçler ve Son Bunalım", *Emek*, 3.
EMEK (1969b). "Sosyalist Potansiyelden Sosyalist Güce", *Emek*, 1: 8-11.
EMEK (1969c). "İşte Mesele, İşte Çözüm", *Emek*, 14.
EMEK (970a). "İktidar Büyük Burjuvazinin Hegemonyasında: Hükümet Buhranı", *Emek*, 24: 2-4.
EMEK (1970b). "Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir", *Emek*,1.
EMEK (1970c). "Türkiye İşçi Partisi IV. Büyük Kongre Kararları", *Emek*, 7.
EMEK (1970d). "İşçi Direnişi Başarıya Ulaşmıştır", *Emek*, 2.
EMEK (1970e). "TİP bildirileri", *Emek*, 2.
EMEK (1971a). "Onuncu Yılında Türkiye İşçi Partisi", *Emek*, 11: 19-31.
EMEK (1971b). "12 Mart Muhtırası ve Sonrası", *Emek*, 11.
Engels, F. (1978). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünalan, Ankara: Sol.

Engels, F. (1991). "Karl Marx'ın Fransa'da İç Savaş'ına Giriş", Marx, K. (1991) *Fransa'da İç Savaş* içinde, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol
Engels, F. (1992). *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol
Engels, F. (1996). "Giriş", Marx, K. (1996) *Fransa'da Sınıf Savaşımları* içinde, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol
Engels, F. (1999). *Erfurt Programı Üzerine*, Marx, K. (1999) *Gotha Programının Eleştirisi* içinde, çev. İsmail Yarkın ve M.A. İnci, İstanbul: İnter
Engels, F. (2000). "İngilizce Baskıya Önsöz", Marx, K (2000) *Kapital* içinde, birinci cilt, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol.
Engin, M. (1966). "TİP'e Dair", *Yön*, 173: 11.
Erdal, H. (1983). *TKP'mizi Yükseltelim*, Londra: İşçinin Sesi
Erdoğdu, V. (1966). "TİP Nereye Gidiyor", *Yön*, 189: 10-12.
Erdoğdu, S. (1969). "Milli Demokratik Devrim Broşürü Eleştirisi Üzerine", *Türk Solu*, 107.
Erdost, M. (1969a). *Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm,* Ankara: Sol
Erdost, M. (1970a). "Devrimde Küçük-burjuvazinin Yeri", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 16.
Erdost, M. (1971a). *Türkiye Üzerine Yazılar*, Ankara: Sol.
Erdost, M. ve Kaymak, A. (1971). "Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine", *ASD*, 28.
Eralp, E. (1992). "Türkiye Sol Hareketi (Kısa Tarih)", *Ekimler*, 1: 107-143.
Erenus, B. ve Küçük, Y. (2000). *Aydınlık Zindan,* İstanbul: Kaynak.
Ergun, H. (1970). "Sosyalizm Savaşımımız ve MDD'cilik", *Emek*, 3.
Erik, Ş. (1963). "Sosyalizm… Sosyalizm… Sosyalizm", *Sosyal Adalet*, 15: 7.
Eroğul, C. (1969). "Türkiye İşçi Partisi Programının Düşünce Yapısı", *Emek*, 4: 10-12
Eroğul, C. (1998). *Demokrat Parti,* Ankara: İmge
Eroğul, Cem (2000). *Anatüzeye Giriş*, Ankara: İmaj.
Eroğul, C. (2002). "TİP Sorunsalı", Dikmen, A. A. (ed.), *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme (7. Ulusal Sosyal Bilimler kongresi),* Ankara: İmaj, ss. 201-206.
Eroğul, C. (2003). "Sadun Aren'le Söyleşi: Beş Günde Bir Ömür", *Sadun Aren'e 80. Yaş Armağanı* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği, s: 65-200.
Ertuğrul, F. (1971). "Devrim İçin Hangisi Daha Önemlidir?", *Emek*, 8.
Esin, N. (2005). *Devrim ve Demokrasi- Bir 27 Mayısçının Anıları,* İstanbul: Doğan.
Feyizoğlu, T. (2000). *İBO-İbrahim Kaypakkaya*, İstanbul: Ozan ve Altınçağ.
Feyizoğlu, T. (2002). *Deniz, Bir İsyancının İzleri*, İstanbul: Ozan.
Finer, S. E. (1962). "Ordunun Politikadaki Rolü", *Yön*, 48-54.
Fişek, K. (1969a). "Kuyuya Atılan Taş", *Emek*, 5.
Frank, P. (1991). *Sürekli Devrim Teorisi*, İstanbul: Yazın.
Fresco, R. M. (1970). "Türk Ordusu Solcudur ve Milliyetçi Bir İktidar Yakındır", *Devrim*, 52.
Giritli, A. (1998). "Türkiye'de Devrimci Demokrasi", *Gelenek*, [1986-91 Yazıları–Seçki]: 119-131.
Göksu, E. (Der.) (2003) *Komintern Üyesi TKP- Üstü Örtülen Geleneğimiz*, İstanbul: Maya.
Güç, A. (1988). "II. Enternasyonal'de Sosyalizm ve Sınıf Mücadelesi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2. cilt, s.398-399, İstanbul: İletişim.
Gülalp, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri,* Ankara: Yurt.
Güneş, M. (2006). "Kilit Halka: Hikmet Kıvılcımlı", *Teori ve Politika*, 40: 79-114.
Gürkan, C. (1986). *12 Mart'a Beş Kala,* İstanbul: Tekin.
Güzel, Ş. (1993). *Türkiye'de İşçi Hareketi*, İstanbul: Sosyalist.
Halliday, F. (1985). *Yeni Soğuk Savaş*, çev. İlker Özünlü, İstanbul: Belge.
Harris, G. (1970). "CIA Ajanı Gözüyle Türk Ordusu", *Devrim*, 11.
Harris, G. (1977). *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, İstanbul: Boğaziçi.
Hilav, S. ve F. Naci (1963a). "Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol-1" *Sosyal Adalet*, 4: 8-9.
Hilav, S. ve F. Naci (1963b). "Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol-2" *Sosyal Adalet*, 5: 10.
Hough, J. F. (1986). *The Struggle for The Third World: Soviet Debates and American Options*, Washington: The Brookings Institution.
Hüsnü, Ş. (1995). *Yazı ve Konuşmalar,* İstanbul: Kaynak.
Hüsnü, Ş. (1997). *Türkiye'de Sosyal Sınıflar*, İstanbul: Kaynak.
Işıklı, A. (1999). *İş Hukuku*, Ankara: İmaj.

İleri, R. N. (1966). "Bağımsızlık, Sosyalizm ve İşçi Sınıfı", *Yön*, 171: 10.
İleri, R. N. (1969a). "Türk Subayı, Atatürkçü Genç Neredesin?", *Türk Solu*, 78.
İleri, R. N. (1976a). *Mihri Belli Olayı,* 1. cilt, İstanbul: Anadolu.
İleri, R. N. (1987). *Türkiye İşçi Partisinde Oportünist Merkeziyetçilik (1966-1988)*, İstanbul: Yalçın.
İleri, R. N. (1988a). "Önsöz", Yanardağ, M. *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi,* içinde, İstanbul: Yalçın. s. 5-10.
İleri, R. N. (1988b). "1951 TKP Tutuklamaları ile Kapanan Dönem", STMA, 7. cilt, 1958-1959.
İLKE (1974a). "Radikal Reformculuk. Yön-Devrim Çizgisinin Eleştirisi", *İlke*, 9: 73-106.
İnan, H. (1991). *Türkiye Devriminin Yolu,* 2. Basım, İstanbul: Ulusal Kültür.
İnsel, A. (1990). "Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma-I", *Birikim*, 18.
İpekçi, A. (1962). "Fabianizm veya Islahatçı Sosyalizm" *Yön*, 7: 8.
Jaguaribe, H. (1969). "Orduya Karşı Orta Solculuk", *Devrim*, 11: 2.
Jalée, P. (1965). *Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor,* çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Yön.
Janowits, M. (1970). "Az Gelişmiş Ülke Orduları", *Devrim*, 24.
Johnstone, M. (2001). "Enternasyoneller" *Marksist Düşünce Sözlüğü*, ss. 205-210. İstanbul: İletişim.
Kafaoğlu, A. B. (1966a). "Derhal Düzeltilmesi Gerekli Eylem ve Düşünceler", *Yön*, 183.
Kafaoğlu, A. B. (1966b). "TİP'e Kimler Oy Veriyor? 1965 Seçiminde TİP Oyları", *Yön*, 194: 16.
Kafaoğlu, A. B. (1966c). "Şehirlerde Kimler TİP'e Oy Verdi?", *Yön*, 195: 16.
Kafaoğlu, A. B. (1966d). "TİP'in Köy Oyları", *Yön*, 196: 16.
Kafaoğlu, A. B. (1967a). "Antiemperyalist Mücadele ve TİP Oyları", *Yön*, 197: 11.
Kafaoğlu, A. B. (1967b). "Behice Boran'ın Yazısı Üzerine", *Yön*, 199: 10-11.
Kanbolat, Y. (1979). *Olduğu Gibi*, Hatay: Bayır.
Kaplan, K. (1968a). "Dev Güç Hareketinin Karakteri", *Türk Solu*, 33.
Karadeniz, H. (1995). *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, İstanbul: Belge.
Karan, M. (1962). "Özel Teşebbüs mü Devletçilik mi?", *Yön*, 27: 9.
Kardam, A. (1970a). "Milli Demokratik Devrim ve Köylü Meselesi", *ASD*, 24.
Kaypakkaya, İ. (1969). "Değirmenköylülerin Mücadelesine Omuz Verelim", *Türk Solu*, 105.
Kaypakkaya, İ. (2004). *Seçme Yazılar*, İstanbul: Umut.
Kazgan, G. (2004). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Kemal, M. (1966a). "Nurcular ve 'Korusuncu'lar", *Yön*, 167: 6.
Keyder, Ç. (1979). *Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye*, İstanbul: Birikim
Keyder, Ç. (1999). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim
KEP (2001). *Komünist Enternasyonal Programı*, çev. İ. Yarkın, İstanbul: İnter.
Kılıç, Z. (1970). "Durum Değerlendirmesi", *Emek*, 26.
Kılıç, M. (1971). "Sosyalizm ve Silahlı Sınıf Savaşı", *Emek*, 11: 44-54.
Kırdar, Ü. (1970). "Bir Yedeksubay Gözü ile Türk Ordusu", *Devrim*, 60.
Kıvılcımlı, H. (1965). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
Kıvılcımlı, H. (1968a). "Hiç Namussuzlar Namuslularla Bir Olur mu?", *Türk Solu*, 25.
Kıvılcımlı, H. (1970a). *Halk Savaşının Planları*, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
Kıvılcımlı, H. (1970b). *Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
Kıvılcımlı, H. (1970c). *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, İstanbul: Ant.
Kıvılcımlı, H. (1970d). *Uyarmak için Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı*, İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınevi.
Kıvılcımlı, H. (1970e). *Oportünizm Nedir?*, İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınevi.
Kıvılcımlı, H. (1974). *Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında,* Kıvılcımlı (1974) *Emperyalizm, Geberen Kapitalizm* içinde, İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınevi.
Kıvılcımlı, H. (1988). *Tarih Tezi, Tarih Devrim Sosyalizm*, İstanbul: Sosyalist Kütüphanesi
Kıvılcımlı, H. (1989). *Türkiye'de Devrimin Stratejisi*, İstanbul: Sosyalist Kütüphanesi.

Kıvılcımlı, H. (1992a). *Yol-1: Genel Düşünceler, Yakın Tarihten Birkaç Madde, Partide Konaklar ve Konuklar, Parti ve Fraksiyon,* İstanbul: Bibliotek.
Kıvılcımlı, H. (1992b). *Yol-2: Strateji Planı, Düşman: Burjuvazi, Müttefik: Köylü, Türkiye'de Ulusal Sorun, Legaliteyi İstismar,* İstanbul: Bibliotek.
Kıvılcımlı, H. (1995). *Sosyalist Gazetesi Yazıları*, İstanbul: Diyalektik.
Kıvılcımlı, H. (1997). *Finans-Kapital ve Türkiye*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
Kıvılcımlı, H. (1999). *Durum Yargılaması*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
Kıvılcımlı, H. (2007). *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul: Sosyal İnsan.
Kıvılcımlı, H. (2008a). *İkinci Kuvayimilliyeciliğimiz, Milli Birlik Komitesi'ne İki Açık Mektup*, İstanbul: Derleniş.
Kıvılcımlı, H. (2008b). *Dev-Genç Seminerleri*, İstanbul: Sosyal İnsan.
Kızılırmak (1976). *SBKP 24. ve 25. Kongre Raporları ile Parti Programı*, çev. Tuncer Tuğcu, Ankara: Kızılırmak.
Kocagöz, S. (1966). "Bütün Sosyalistler Suçludur", *Yön*, 173: 10-11.
Konuk, Ç. (1998). "Türkiye Solunun Tarihsel ve Politik Gerilimleri", *Teori ve Politika,* 12.
Köksal, O. (1970). "İhtilâl", *Devrim*, 32.
Kudret, C. (1966). "Emperyalizm Karşısında Mehmet Akif", *Yön*, 196: 8-10.
Kurdakul, Ş. (2003). *Cezaevinden Babıali'ye, Babıali'den TİP'e*, İstanbul: Evrensel.
Kutlay, M. (1970a). "Sosyalist Mücadelenin Özü", *Emek*, 21.
Kutlay, M. (1970b). "Yapısal Dinamik Sorunların Eleştirisi-II: Türkiye'de Geriliğin Gelişmesi", *Emek*, 3.
Küçük, Y. (1984). "Devrimci Doğan", *Cumhuriyet*: 4 Kasım.
Küçük, Y. (1987). *Aydın Üzerine Tezler,* 3. cilt, İstanbul: Tekin.
Küçük, Y. (1988). *Kurtuluş Yazısı,* Ankara: Dönem.
Küçük, Y. (1990). *Türkiye Üzerine Tezler,* 3. cilt, 2. Basım, İstanbul: Tekin.
Küçük, Y. (1991). "Kırk Sekiz'e İki Bakış: Tocqueville ve Marx", Küçük, Y. (1991a) içinde, s. 178-209.
Küçük, Y. (1991a). *Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Çözülüşü,* İstanbul: Tekin.
Küçük, Y. (1997). *Aydın Üzerine Tezler,* 5. cilt, 2. Basım, İstanbul: Tekin.
Küçük, Y. (2003). *Tekeliyet-2*, İstanbul: İthaki.
Küçükaydın, D. (1989). "Türkiye'de Solun Tarihini Yazacaklar İçin Tezler", *Sınıf Bilinci*, 4/5.
Küçükömer, İ. (1968). "TİP'in Programı Değişmelidir", *Ant*, 99.
Küçükömer, İ. (1969). *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Ant.
Küçükömer, İ. (1994). *Cuntacılıktan Sivil Topluma*, İstanbul: Bağlam.
Küçükömer, İ. (2001). *Düzenin Yabancılaşması*, 2. basım, İstanbul: Bağlam.
Kürkçü, E. (1988). "Fococuluk", STMA, İstanbul: İletişim, s. 1442-43.
Kürkçü, E. (2002). "Che'nin Çağrısını Ciddiye Almak", *Praksis*, 6: 23-52.
Lacroix, J. (1962). "Gerçek Demokrasi Sosyalizmdir", *Yön*, 34: 8.
Laçiner, Ö. (1988). "II. Enternasyonal Sorunu", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,* 2. cilt, s. 418-419, İstanbul: İletişim.
Lalumiere, P. ve Demichel, A. (1969). "Azgelişmiş Ülkelerde Parlamentoculuk", *Devrim*, 5: 2.
Lambert, J. (1969). "Parlamento Tutucu Güçlerin Egemenliğini Sağlıyor", *Devrim*, 6: 2.
Landau, J. M. (1979). *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar,* Ankara: Turhan
LDKE-1 (1997). *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal-Belgeler*, 1. cilt, İstanbul: Maya.
LDKE-2 (2002). *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal-Belgeler*, 2. cilt, İstanbul: Maya.
Lenin, V. I. (1969). *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. M. Ardos, Ankara: Sol.
Lenin, V. I. (1970). *İki Taktik- Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*, Çev. M. Ardos, Ankara: Sol.
Lenin, V. İ. (1992). *The State and Revolution*, çev. Robert Service, London: Penguin.
Lenin, V. I. (1994). *Devlet ve İhtilal*, Çev. K. Somer, Ankara: Bilim ve Sosyalizm
Lenin, V. I. (1997). *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, çev. K. Somer, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
Lenin, V.I. (1999). *'Sol' Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
Lerner, D. (1962). "Değişen Toplumlarda İlerici Kuvvet Ordu", *Yön*, 43: 17.

Lowenthal, R. (1970). "Devrimci Kalkınma Rejimi", *Devrim*, 19.
Löwy, M. (1994). "Hegel'in Büyük Mantığından Petrograd Finlandiya İstasyonuna", *Sınıf Bilinci*, 14: 19-31.
Löwy, M. (1998). *Latin Amerika Marksizmi*, çev. İrfan Cüre, İstanbul: Belge.
Luxemburg, R. (1993). *Sosyal Reform mu Devrim mi?,* çev. N. Yılmaz, İstanbul: Belge.
Macar, E. (2002). "Doğan Avcıoğlu", İnsel, A. (ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, İstanbul: İletişim, 162-169.
MacPherson, C. B. (1969). "Üç Çeşit Demokrasi", *Devrim*, 8: 2.
Mao Zedung (1993). *Yeni Demokratik Devrim,* 4. baskı, İstanbul: Umut.
Marcuse, H. (tarihsiz). *Sovyet Marksizmi*, çev. Seçkin Çağan, İstanbul: May.
Marx, K. ve Engels, F. (1987) *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol
Marx, K. (1990*). Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
Marx, K. (1991). *Fransa'da İç Savaş*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol.
Marx, K. (1993). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
Marx, K. (1996). *Fransa'da Sınıf Savaşımları*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
Marx, K. ve Engels, F. (2000). *Komünist Parti Manifestosu,* çev. Dünya Armağan, İstanbul: Gelenek.
Milhau, J. (1987). "Sunuş", çev. Sevim Belli, Marx, K. ve Engels, F. (1987) *Alman İdeolojisi* içinde, Ankara: Sol.
Mimoğlu, M. H. (1968). "Uyanık Olalım", *Türk Solu*, 49.
Mirsky, G. (1969a). "Askeri Rejimler", *Devrim*, 10: 2.
Mirsky, G. (1969b). "Üçüncü Dünyada Son Gelişmeler", *Devrim*, 1.
Molyneux, J. (1991). *Marksizm ve Parti*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge.
Moore, B. (1970). "Kapitalist Toplumlarda Demokrasinin Koşulları", *Devrim*, 22.
Mumcu, U. (1970a). "Çağrı", *Devrim*, 58.
Mumcu, U. (1970b). "Ecevit'in Devrimciliği", *Devrim*, 39.
Mumcu, U. (1970c). "Sıkıyönetim Keyfi Yönetim Değildir", *Devrim*, 36.
Mumcu, U. (1986). "Bomba Davası", Gürkan, Celil (1986) içinde: 375-421.
Mumcu, U. (1993). *Bir Uzun Yürüyüş*, İstanbul: Tekin.
Mumcu, U. (1995). *Aybar ile Söyleşi*, İstanbul: Tekin.
Naci, F. (1963a). "Bölünmek Değil Birleşmek", *Sosyal Adalet*, 1.
Naci, F. (1963b). "Az Gelişmiş Ülkelerde Askeri Darbeler ve Demokrasi", *Sosyal Adalet,* 18: 7-8.
Naci, F. (1965a). "Cadı Ağacı", *Yön*, 93: 7.
Naci, F. (1965b). "Bir Uyanışın eşiğinde", *Yön*, 92: 5.
Naci, F. (1965c). "Kökü Dışarıda Bir Akım: Anti-Komünizm", *Yön*, 118: 6.
Naci, F. (1965d). "Biçim Değiştiren Faşizm", *Yön*, 121: 5.
Naci, F. (1965e). "10 Ekim'in Anlamı", *Yön*, 129: 6.
Naci, F. (1965f). "Halklaşan Seçmen", *Yön*, 131: 6.
Naci, F. (1965g). "Öbür Gün", *Yön*, 132: 6.
Naci, F. (1965h). "Sosyalizmin Türkçe'si", *Yön*, 135: 6.
Naci, F. (1966a). *Az gelişmiş Ülkelerde Askeri Darbeler ve Demokrasi,* İstanbul: Gerçek.
Nesin, A. (1963a). "Tepedeki, Kadro İle Toplumculuk Gerçekleştirilemez", *Sosyal Adalet*, 16: 8.
Oğuz, İ. H. (1962). "Sosyalizm ve Milliyetçilik", *Yön*, 31: 7:
Oluç, S. (1988). "Çin ve Komintern Politikaları", STMA, İstanbul: İletişim, s. 1162-63.
Oran, B. (1988). "Afrika Sosyalizmi", STMA, İstanbul: İletisim, s. 1266-67.
Oran, B. (Ed.) (2002). *Türk Dış Politikası,* cilt: 1 (1919-1980), İstanbul: İletişim.
Ortaylı, İ. (1970). "Sınırdaki Ev", *Devrim*, 17.
Özdemir, H. (1984). "Bir İlk Yapıt: Türkiye'nin Düzeni", *Yapıt*, 47'2: 101-107.
Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi,* Ankara: Bilgi.
Özdemir, H. (1987). "Jakoben Bir Aydının Yaşamından Çizgiler" *Toplumsal Kurtuluş,* Haziran. Yalçın Küçük (1997) *Türkiye Üzerine Tezler-5* içinde: 621-628.
Özdemir, H. (2000). *Doğan Avcıoğlu*, Ankara: Bilgi.
PDA (1970a). "Yaşasın Proleter Devrimci Aydınlık!", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 1(15).

PDA (1970b). "Proleter Enternasyonalizmi ve Burjuva Milliyetçiliği", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 8 (22).
PDA, (1970c). "Sosyalist Kurultay: Birleşmenin Yolu Mücadeleden Geçer", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 26.
PDA, (1970d). "Emperyalizm, Üretim Tarzı, Sınıflar ve Baş Çelişme", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 26: 105-121.
PDA, (1970e). "Bilimsel Sosyalizmin Yıkılmaz Temeli Üzerinde Proletarya Partisi", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 23.
PDA, (1970f). "Burjuva Devlet Teorilerini Yıkalım", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 23: 350-359.
PDA, (1971a). "Büyük Proleter Devrimlerin İzinde", *Proleter Devrimci Aydınlık,* 28.
PDA, (1971b). "İlkesiz Birlik Cephesi Çöktü! Revizyonist Klik İkiye Bölündü", *Proleter Devrimci Aydınlık,* 29.
Perinçek, D. (1969?). "…", *İşçi-Köylü Gazetesi*, 7: 4.
Perinçek, D. (1970a). "Marksizm-Leninizm-Mao Zedung Düşüncesi Bütün İnsanlığın Malıdır", *Proleter Devrimci Aydınlık*, 10 (24).
Perinçek, D. (1991). *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* İstanbul: Kaynak.
Pomeray, W. J. (1970). "Az Gelişmiş Ülkelerde Ordu ve Darbeler", *Devrim*, 23: 2.
Robinson, J. (1966). "Çin'de Kalkınma", çev. Mehmet Selik, *Yön*, 168: 16.
Rustow, D. A. (1970). "Türk Ordusu", *Devrim*, 46.
Sargın, N. (2001a). *TİP'li Yıllar (1961-1971),* birinci cilt, İstanbul: Felis.
Sargın, N. (2001b). *TİP'li Yıllar (1961-1971),* ikinci cilt, İstanbul: Felis.
Sarmaşık, B. (2001) (der.). *Attilâ İlhan'a Mektuplar,* İstanbul: Otopsi.
Satlıgan N. (2003). "Avrupa Komünizmi ile Klasik Marksizm Arasında Mehmet Ali Aybar", Gündüz Vassaf (der.) *Özgürleşmenin Sorunları, M. A. Aybar Sempozyumları 1997-2002,* İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı.
Satlıgan N. (2004). "Türkiye Sosyalist Hareketinin En Can Alıcı On Yılı: Dikkatle Yazılması Gereken Bir Tarih", *Virgül*, 53: 19-22.
Savran, S. (1987) "1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler", *11. Tez,* 6: 132-168.
Saydan, A. (2006a). "Anti-Emperyalist Savaşın Özü", http://tustav.org/1/1969_2.htm. 18 Ocak 2006.
Saydan, A. (2006b). "Anti-Emperyalist Savaşın Özü", http://tustav.org/1/1969_10-11.htm. 18 Ocak 2006
Sayılgan, A. (1976). *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)*, İstanbul: Otağ.
Selçuk, İ. (1961). "İran'da Mukavemet Cephesi", *Yön*, 1: 18.
Selçuk, İ. (1962a). "Türkiye'de Demokrasi Geriliyor mu?", *Yön*, 26: 6.
Selçuk, İ. (1962b). "Lüzumsuz Gayretler", *Yön*, 39: 5.
Selçuk, İ. (1962c). "Türkiye'de Ordu", *Yön*, 5: 10.
Selçuk, İ. (1962d). "Demokrasi Düşmanları", *Yön*, 30: 7.
Selçuk, İ. (1963a). "Geride Kalan Kazanıyor", *Yön*, 61: 11.
Selçuk, İ. (1963b). "Hayallere Kapılmayalım", *Yön*, 71: 3.
Selçuk, İ. (1965a). "Milliyetçiliğin Temelleri", *Yön*, 96: 3.
Selçuk, İ. (1965b). "Devrimciliği Yitirince", *Yön*, 133: 5.
Selçuk, İ. (1965c). "Kim Kimi Affedecek?", *Yön*, 140: 3.
Selçuk, İ. (1966a). "Türkiye Komünist Partisi", *Yön*, 157: 5.
Selçuk, İ. (1966b). "Tepeden İnmecilik", *Yön*, 179: 5.
Selçuk, İ. (1966c). "İstanbul ve Ankara", *Yön*, 166: 5.
Selçuk, İ. (1966d). "Çelişmesiz", *Yön*, 198: 5.
Selçuk, İ. (1966e). "Cemal Tural Çekilecektir", *Yön*, 191: 3.
Selçuk, İ. (1967a). "Kızıl Elma", *Yön*, 197: 5.
Selçuk, İ. (1967b). "Gerçekçi Açıdan", *Yön*, 214: 5.
Selçuk, İ. (1967c). "Yerli Yerinde...", *Yön*, 201: 3.
Selçuk, İ. (1967d). "Paşalar ve İsmet Paşa", *Yön*, 205: 3.
Selçuk, İ. (1967e). "Yeni Ufuklara Doğrulurken", *Yön*, 222: 5.

Selçuk, İ. (1987). *Ziverbey Köşkü,* 2. Bası, İstanbul: Çağdaş.
Selik, M. (1969a). "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim", *Emek*, 6.
Selik, M. (1969b). "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-2, -Mihri Belli'ye Göre-", *Emek*, 7.
Selik, M. (1969c). "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları", *Emek*, 1.
Selik, M. (1969d). "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: 'Ara Tabakalar' veya 'Ara Tabakalar = Devlet' Teorisi", *Emek*, 2.
Selik, M. (1969e). "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi-1", *Emek*, 3.
Selik, M. (1969f). "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi-2", *Emek*, 4.
Selik, M. (1969g). "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi-3", *Emek*, 5.
Selik, M. (1969h). "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-3, -Uydurma Kanıtlara Dayalı Bir Teori-", *Emek*, 8.
Selik, M. (1969i). "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-4, -Kemalistler Biliyorlar mıydı, Bilmiyorlar mıydı?-", *Emek*, 9.
Selik, M. (1969j). "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-5, -Buğday Fiyatları Teori(!) si-", *Emek*, 10.
Selik, M. (1969k). "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-6, -M. Belli'nin Tarihi Değiştirme Çabası-", *Emek*, 11.
Selik, M. (1969*l*). "Sosyalizm Tartışmaları: Devrim ve Karşı Devrim-7, -Mao, M. Doğu ve Kemalist Devrim-", *Emek*, 13.
Seyhan, D. (1970a). "Subay Kıyımı", *Devrim*, 14.
Sezgin, Ö. (2001). "1960'larda Sol Düşünce", Sosyal Bilimler Kongresi'nde Sunulan Tebliğ.
Somer, K. (1969a). "Devlet, Devrim ve Lenin", *Emek*, 5: 14-16.
Somer, K. (1969b). "Devrim Teorisi ve Mao", *Emek*, 6.
Somer, K. (1969c). "Sosyalist Devrimi Nasıl Tanımlamalı?", *Emek*, 7.
Somer, K. (1969d). "Sosyalist Devrim ve İhtilal", *Emek*, 12.
Somer, K. (1969e). "Sosyalist Devrim Üzerine", *Emek*, 17.
Somer, K. (1970a). "Açıklığa Doğru", *Emek*, 20.
Somer, K. (1971). "Devrim Teorisiyle İlgili Bazı Sorunlar Üzerine", *Emek*, 9.
Sosyal Adalet (1963a). "Sosyal Adalet'in İlk Sayısı Önünde", *Sosyal Adalet*, 2: 2.
Sosyal Adalet (1963b). "Demokrasi Kurtuldu mu?", *Sosyal Adalet*, 4: 3.
Sosyal Adalet (1963c). "Köklü Reformlar Yapılmadıkça…", *Sosyal Adalet*, 7: 3.
Sosyal Adalet (1963d). "İhtilal Heveslileri Bocalıyor", *Sosyal Adalet*, 14: 3.
Sosyal Adalet (1965a). "Olaylara Bakış", *Sosyal Adalet*, 15: 2.
Soysal, İ. (1962a). "Çıkmazlar İçinde Bir Işık: Ordu", *Yön*, 43: 7.
Soysal, İ. (1966a). "Eğri Oturalım, Doğru Konuşalım." *Yön*, 174: 10-11.
Soysal, İ. (1966b). "Milliyetçi Komünistler: Romanya Gezisi İzlenimleri", *Yön*, 148: 8-9.
Soysal, İ. (1967a). "Türk Solu'nun Çatlakları", *Türk Solu*, 4.
Soysal, M. (1962a). "Uyanış Saati", *Yön*, 17: 3.
Soysal, M. (1962b). "Devrimcinin Halkçılığı", *Yön*, 47.
Soysal, M. (1962c). "Demokrasi Anlayışımız", *Yön*, 30: 3.
Soysal, M. (1962d). "Yargıçlar ve Toplum", *Yön*, 39: 3.
Soysal, M. (1962e). "Karşı İhtilal", *Yön*, 41: 20.
Soysal, M. (1962f). "Köyde Sosyalizm", *Yön*, 38.
Soysal, M. (1962g). "Göl Kıyısında", *Yön*, 26: 3.
Soysal, M. (1962h). "Büyük Yalan", *Yön*, 40: 3.
Soysal, M. (1965a). "Ortanın Solu mu Sorumlu?", *Yön*, 133: 3.
Soysal, M. (1965b). "Yalnızlık", *Yön*, 143: 3.
Soysal, M. (1969). "Anayasayı Sosyalistçe Korumak", *Emek*, 2.
Soysal, M. (1986). "Birkaç Söz", Özdemir, H. *Yön Hareketi* içinde, Ankara: Bilgi.
Soysal, M. (1988). "Sosyalist Kültür Derneği", STMA içinde, cilt-6: 2022.

STMA (1988). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim.
Şen, B. (1998). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri*, İstanbul: Küyerel.
Şener, M. (2007). "Türkiye İşçi Partisi", Gültekingil, M. (ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* içinde, İstanbul: İletişim, 356-417.
Şener, M. (2008). "Marksizmde Siyasal Strateji Sorunu: Marx'tan Komintern'e", *Praksis*, 18, 121-158.
Şeref, M. (1966a). "Metod ve Teori Meselemiz", *Yön*, 178: 10-11.
Şeref, M. (1966b). "Metod ve Teori Meselemiz-II", *Yön*, 179: 10-11.
Şişmanov, D. (1990). *Osmanlı Sosyalist Hareketi*, İstanbul: Belge.
Tanju, S. (1966). "Sosyalist Cemil Sait ve Ortanın Solunda Bülent Ecevit", *Yön*, 187: 7.
Tansel, M. (1975) *27 Mayıs İdeolojisinin Kaynakları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Tanyol, C. (1966a). "Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri", *Yön*, 174: 16.
Tekin, Y. (2002). "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket 'İştirak Çevresi'nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *SBF Dergisi*, 57(4), 171-184.
TEP (1978). *Solda Birlik İçin TEP 1. Büyük Kongresi*, İstanbul: Emekçi Yayınları,
Tevetoğlu, F. (1967). *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara.
Timur, T. (1962a). "Hürriyet.... Fakat Kimin İçin?" *Yön*, 19: 8-9.
Timur, T. (1962b). "Rejimin Gizli Hastalıkları- Liderimiz Var mı?", *Yön*, 9: 18.
Timur, T. (1962c). "Ümit Kaynağımız", *Yön*, 14: 14.
Timur, T. [Ertan Cengiz] (1969a). "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci", *Emek*, 8: 8-11.
Timur, T. (1969b). "Siyasi Rejimimiz ve Gerici Parlamentarizm", *Emek*, 15.
Timur, T. (1970). "Lenin: Burjuva Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim", *Emek*, 25.
TİP (1961a). *Türkiye İşçi Partisi (TİP) Tüzüğü*, Ankara: Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası.
TİP (1964a). *Türkiye İşçi Partisi Programı*, İstanbul: Ersa Matbaacılık.
TİP (1971a). *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, 9. baskı, Ankara: Eser Matbaası.
TKP (1968?). *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, Uyarı Yayınları.
TKP (2006) [1965]. "Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesinin 1965 Genel Seçimleriyle İlgili Bildirisi", Erden Akbulut (der.) (2003) içinde: 307-311.
Troçki, L. (ty.). *Sürekli Devrim- Sonuçlar ve Olasılıklar,* çev. A. Muhittin, İstanbul: Yazın.
Toker, M. (1971). *Sağda ve Solda Vuruşanlar,* Ankara: Akis.
Tunçay, M. (1992). *Türkiye'de Sol Akımlar-2 (1925-1936),* İstanbul: BDS.
Tunçay, M. (1997). "Siyasal Tarih (1950-1960)." *Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980.* Sina Akşin (yön.), İstanbul: Cem 177-184.
Tunçay, M. (2000). *Türkiye'de Sol Akımlar-1 (1908-1925),* İstanbul: BDS.
Tunçay, M. ve Zürcher, E. J. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923*, İstanbul: İletişim.
Turhan, T. (1986). *Bomba Davası: Savunma.* İstanbul: Sorun.
TÜRK SOLU (1967a). "Ortanın Solu Nedir, Ne Değildir", *Türk Solu*, 5.
TÜRK SOLU (1968a). "Bir Açık Oturumdan İzlenimler", *Türk Solu,* 12.
TÜRK SOLU (1968b). "Milli ve Demokratik Devrim", *Türk Solu,* 38.
TÜRK SOLU (1968c). "Anti Emperyalist Mücadele mi, Sosyalist Mücadele mi?" *Türk Solu*, 8.
TÜRK SOLU (1969a). "27 Mayıs 1969", *Türk Solu*, 81.
TÜRK SOLU (1969b). "Demokrasi Uğruna Mücadelemiz", *Türk Solu*, 99.
TÜRK SOLU (1970a). "Yayınımıza Ara Verirken", *Türk Solu*, 126.
Tümer, M. (1961). "Nasır'ın Sosyalizmi", *Yön*, 1: 19.
Türkeş, M. (1999). *Kadro Hareketi- Ulusçu Sol Bir Akım*, Ankara: İmge.
TÜSTAV (2002). *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, İstanbul: Tüstav.
TÜSTAV (2000). *Vedat Türkali ile "Güven" Üzerine-Desantralizasyon Belgeleri,*İstanbul: Tüstav.
Ulagay, O. (1969a). "Kendini Sosyalist Sanan Küçük-burjuva İdeologunun Romantik Gericiliği", *Türk Solu*, 84.
Ünlü, B. (2002). *Bir Siyasi Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletisim.
Ünsal, A. (2002). *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ünsal, S. (1998). "Türkiye'de Komünist Düşüncenin Kaynaklarından Biri Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı", *Toplum ve Bilim*, 78: 108-126.
ÜRÜN (1976). *Komünist ve İşçi Partilerinin Dört Toplantısı*, çev. Savaş Erdoğan, İstanbul: Ürün.
ÜRÜN (1997). *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, İstanbul: Ürün.
Üstüngel, S. (2006a). "Demokratik Milli Cephe", http://tustav.org/1/1965_3.htm, 18 Ocak 2006.
Üstüngel, S. (2006b). "TKP'nin Tarihsel Rolü ve Ödevi", http://tustav.org/1/1967_6.htm, 18 Ocak 2006.
Üstüngel, S. (2006c) [1969]. "Sürükleyici Devrimci Güç", http://tustav.org/1/1969_1.htm, 18 Ocak 2006.
Üstüngel,S. (2006d). "Likidatör-Bozguncu Akımlarla Savaş", http://tustav.org/1/1969_5.htm, 18 Ocak 2006.
Weber, H. (der.) (1979) *III. Enternasyonal-Belgeler 1919-1943*, çev. Ümit Kıvanç, İstanbul: Belge.
Yanardağ, M. (1988). *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi,* İstanbul: Yalçın.
Yetkin, Ç. (1998). *Soldaki Bölünmeler,* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
Yıldırım, A. (1997). *FKF DEV-GENÇ Tarihi Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*, Ankara: Doruk.
YÖN (1961a). "Çalışanlar Partisi", *Yön*, 2: 18.
YÖN (1961b). "Yön Bildirisi". *Yön*, 1: 12-13.
YÖN (1962a). "Sosyalizm: Hareket Doğuyor" *Yön*, 17: 6.
YÖN (1962b). "Parti Hazırlıkları" *Yön*, 6: 6.
YÖN (1962c). "Çalışanlar Partisi" *Yön*, 14: 4.
YÖN (1962d). "Sosyalist Dernek Meselesi" *Yön*, 37.
YÖN (1962e). "Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor." *Yön* 53: 8
YÖN (1962f). "Sosyalist Kültür Derneği Tüzüğü" *Yön* 53: 9
YÖN (1962g). "Karma Ekonomi Masalı", *Yön*, 34: 5.
YÖN (1962h). "İşçiler ve Devletçilik", *Yön,* 29: 4.
YÖN (1962i). "Kadro ve Yön" *Yön*, 29: 4.
YÖN (1962j). "Yeni Partiye Doğru", *Yön,* 5: 5.
YÖN (1962k). "Yön'ün Tutumu", *Yön*, 14: 4.
YÖN (1962*l*). "Demokrasi", *Yön*, 6: 4.
YÖN (1962m). "İsrail'de Tarım Sosyalizmi", *Yön*, 7: 18.
YÖN (1962n). "Ağaların Bilinmeyen Tarafları" *Yön*, 10.
YÖN (1962o). Behice Boran'ın "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?" Başlıklı Yazısının Sunuşu, *Yön*, 39: 8.
YÖN (1962p). "Bir Mitingin Akisleri", *Yön,* 4: 14.
YÖN (1962r). "Yeni Program", *Yön*, 29: 5.
YÖN (1962s). "CHP İl Başkanları Toplantısı", *Yön*, 32: 8-9.
YÖN (1962ş). "CHP'de Darbe", *Yön*, 39: 5.
YÖN (1962t). "Subaylar ve Plan", *Yön*, 44: 4.
YÖN (1962u). "CHP'de Devletçilikten Ne kaldı?", *Yön*, 52: 8-9.
YÖN (1963a). "Sosyalist Kültür Derneği Kuruldu." *Yön* 56.
YÖN (1963b). "Sosyalist Kültür Derneği" *Yön*, 57.
YÖN (1963c). "Sosyalist Kültür Derneği ve Dünya Sosyalistleri" *Yön*, 54: 4.
YÖN (1963d). "Sosyalist Kültür Derneği" *Yön*, 58.
YÖN (1963e). "Prof. Talas'a Cevabımız", *Yön*, 65: 5-6.
YÖN (1963f). "Birlik, Hürriyet, Sosyalizm ve Türkiye", *Yön*, 65: 13.
YÖN (1963g). "Birmanya: Ordu Sosyalizm Yapıyor", *Yön*, 64: 12.
YÖN (1963h). "Nereye Gidiyoruz?", *Yön*, 67: 4-5.
YÖN (1963i). "Zinde Kuvvetler Statükocu Duruma Karşı Çıktı", *Yön*, 68: 4.
YÖN (1963j). "Türk İşçisi Yeni Bir Yolun Başında..", *Yön*, 70: 4-5.
YÖN (1963k). "Sosyal İhtilal Yürüyor!..", *Yön*, 73: 4-5.
YÖN (1963*l*). "Politikacılar Uyanabilecek misiniz?", *Yön*: 75: 4-5.
YÖN (1964a). "Yön'den Yön'cülere", *Yön*, 78: 2.
YÖN (1964b). "Yön Neden Kapatıldı?", *Yön*, 78: 6.
YÖN (1964c). "AP Genel Başkanlığını Ezici Bir Çoğunlukla Demirel Kazandı", *Yön*, 88.

YÖN (1965a). "Türk Milliyetçilerine Sesleniş", *Yön*, 110: 8-9.
YÖN (1965b). "Seçimler ve Yön", *Yön*, 128: 4.
YÖN (1965c). "Vehbi Koç Devlet İçinde Devlettir!", *Yön*, 114: 7.
YÖN (1965d). "Toprak Reformu Tasarısı", *Yön*, 94: 4-6.
YÖN (1965e). "Anayasa Düzeni Kökü Dışarıda Sermayenin Tehdidi Altında: TİP'in Seçimlere Girmesi, Anayasa Açıkça Çiğnenmeden Önlenemez", *Yön*, 107: 4-5.
YÖN (1965f). "Türk Milliyetçilerine Sesleniş", *Yön*, 110: 8-9.
YÖN (1965g). "Sosyal Adalet Dergisi ve YÖN", *Yön*, 124: 7.
YÖN (1965h). "Seçimler ve YÖN", *Yön*, 128: 4.
YÖN, (1965i). "TİP Genel Başkanı Açıklıyor", *Yön*, 127: 4.
(YÖN, 1965j). "TİP, Ankara'da Demokratik Hayatın En Büyük Kapalı Salon Toplantısını Yaptı", *Yön*, 131: 4-5.
(YÖN, 1965k). "Hızla Gelişen Parti", *Yön*, 132: 4.
YÖN, (1965*l*). "Seçim Sonuçları Belli Oldu", *Yön*, 127.
YÖN (1965m). "Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi. Sosyalizmin Romantik Dönemi Artık Mutlaka Kapanmalıdır", *Yön*, 133: 4-5.
(YÖN, 1965n). "5. Yıla Doğru", *Yön*, 143: 5.
YÖN (1966a). " 'Komünist Partisi' Meselesinin İç Yüzü", *Yön*, 1966: 16.
YÖN (1966b). "Güney Amerika'da Gerillacılar", *Yön*, 153: 12.
YÖN (1966c). "Aybar'ın Konuşması", *Yön*, 179: 7.
YÖN (1966d). "CHP Nereye Gidiyor", *Yön*, 169: 4-5.
YÖN (1966e). "CHP'de 'Ortanın Solu' Tartışmaları", *Yön*, 170: 4-5.
YÖN (1966f). "CHP-TİP Düellosu", *Yön*, 173: 5.
YÖN (1966g). "Çetin Altan'a", *Yön*, 169: 5.
YÖN (1966h). "TİP Genel Başkanının Konuşması", *Yön*, 176: 6-7.
YÖN (1966i). "TİP Beşiktaş İlçe Kongresi", *Yön*, 177: 7.
YÖN (1966j). "Aybar'ın Konuşması", *Yön*, 179.
YÖN (1966k). "Sosyalizmde Ciddiyet", *Yön*, 193: 4.
YÖN (1966*l*). "Sağ Kanatta Arayış", *Yön*, 183: 16.
YÖN (1966m). "Zinde Kuvvetleri Tahrip Planı", *Yön*, 200: 4.
YÖN (1967a). "Yönden Okuyucuya" *Yön,* 222: 2.
YÖN (1967b). "Ucuz Polemikler", *Yön*, 199: 6.
YÖN (1967c). "Şimdi Ne Olacak?", *Yön*, 214: 4-5.
YÖN (1967d). "Aybar ve Milli Cephe Çağrısı", *Yön*, 199: 6.
YÖN (1967e). "Sunuş", *Yön*, 199: 10.
YÖN (1967f). "Castro, Moskova'ya Çatıyor!", *Yön*, 208: 10.
YÖN (1967g). "Castro, Komünistleri Komünist Saymıyor!", *Yön*, 209: 11.
YÖN (1967h). "Fidel Castro ve Komünist Partileri", *Yön*, 214.
YÖN (1967i). "Troçki, Mao ve Gençlik", *Yön*, 209: 11.
YÖN (1967j). "Sovyetler İçin Milli Kurtuluş Hareketleri İkinci Plandadır", *Yön,* 221: 10.
YÖN (1967k). "Günümüzde Komünizm", *Yön*, 221: 8-10.
YÖN (1967*l*). "Afrikalı İlericilerin Özeleştirisi", *Yön*, 206: 16.
YÖN (1967m). "Ordu Yardımlaşma Kurumu", *Yön*, 212: 6.
Yurtsever, H. (1992). *Süreklilik ve Kopuş içinde Marksizm ve Türkiye Solu*, İstanbul: Etki.
Yurtsever, H. (2002). *Süreklilik ve Kopuş içinde Marksizm ve Türkiye Solu*, 2. basım, İstanbul: El.
Yücel, C. (1967a). "Tek Devrim Kuramına Karşı", *Yön*, 197: 12.
Yücel, C. (1967b). "Özeleştiri", *Dönüşüm*, 11: 5.
Zaralı, M. R. Ve Pekin, F. (1970). "Çifte Görevimizin Hakkını Verelim", *Ant*, 169: 7.
Zıt, M. (1970). "Türk Ordusu Demirel Faşizminin Bekçisi Olamaz", *Devrim*, 33.
Zileli, G. ve Çalışlar, O. (1969). "Milli Demokratik Cephe Politikası Temel Politikamızdır", *Türk Solu*, 119.
Zileli, G. (2000). *Yarılma (1954-1972),* İstanbul: Ozan.
Zileli, G. (2002). *Havariler (1972-1983),* İstanbul: İletişim.

Dizin

Abdi İpekçi 81
Abdülnasır 71
Adalet Partisi (AP) 78, 87, 116, 117, 121-123, 129, 133, 135, 137, 138, 141, 142, 150, 153, 180, 296, 322, 350
Adil Aşçıoğlu 94
Adnan Başer Kafaoğlu 81
Adnan Cemgil 254
Adnan Menderes 65
Afrika Sosyalizmi 375
Ahmet Hamdi Dinler 263
Ahmet Saydan 68
Ahrar 296
Akis 77, 78, 81, 378
Aktolga 206, 364
Alexis de Toucqville 23
Ali Cevdet (Fahri) 50
Allende 155, 365
Alman İdeolojisi 20, 374, 375
Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi 26
Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim 22, 371
Altan Öymen 168
Ant 79, 136, 244, 253, 260, 261, 266, 286, 301, 321, 322, 348, 364, 373, 374, 380
Arap Sosyalist Birliği 71
Arslan Kılıç 226
Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler 127, 370
Atatürk 83, 84, 104-107, 111, 120, 123, 133, 136, 146, 151, 152, 157, 161, 174, 175, 177, 187, 252, 254, 271, 274, 275, 277, 291, 306, 367, 368, 370
Atilla Karaosmanoğlu 81
ATÜT 9, 127, 293, 294, 342
Avni Erakalın 253
Aydın Çubukçu 145, 217
Aydınlık 17, 83, 131, 146, 177, 180, 207, 214, 216, 236, 238, 241
Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD) 176, 177, 180, 196, 199,204, 207-211,213, 214, 216, 219
Aykut Baykal 323
Aziz Nesin 327

Baas 72
Baasçılık 72
Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm 314
Bağlantısızlar Hareketi 71
Bakunin 25
Bakü Kongresi 61
Balibar 25, 368
Bandung Konferansı 71
Baskın Oran 73
Behice Boran 234, 244, 250, 254-256, 262, 264, 267, 269, 275, 280, 285, 293, 297, 302, 304, 309, 310, 313, 314, 316, 319, 320, 327, 330, 337, 348, 359
Bernstein 27, 28, 319, 369
Beyaz Aydınlık 198, 208, 209, 210
Bin Bella 71, 73, 366
1905 Rus Devrimi 16
1917 Ekim Devrimi 59, 320
1926 TKP Programı 62
Birinci Enternasyonal 25
Blanqui 25
Bumedyen 71
Bülent Ecevit 137, 377

Cahit Talas 254
Cahit Tanyol 81, 136
Can Yücel 128, 136
Carlos Marighela 57, 60
Cavit Oral 113
Celal Bayar 65, 120, 156, 232
Celil Gürkan 145
Cemal Abdülnasır 71
Cemal Gürsel 234, 274
Cemal Hakkı Selek 254
Cemal Madanoğlu 156, 167, 168
Cemal Reşit 79, 81, 82, 168
Cemal Reşit Eyüboğlu 79, 81, 82, 168
Cemal Tural 142, 376
Cem Eroğul 256
Cemil Sait Barlas 86, 254
Cevdet Kudret 140
Cevdet Sunay 142
Che Guevera 57, 58, 60, 358
CHP 9, 65, 74- 81, 91, 96, 98-102, 106-108, 112-114, 116-119, 121-124, 137-140, 142, 144, 149, 150, 154, 155, 168, 179, 200, 202, 265, 276, 278, 282, 296, 300, 310, 325, 349, 350, 356,
CIA 133, 141, 142, 261, 372
CKMP 78, 118, 119, 122
Claudin 53, 370
Cogniot 41, 42, 370
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 78, 118

Çalışanlar Partisi 80, 81, 86, 87, 93, 113, 253, 379
Çan Kay Şek 44
Çetin Altan 153, 380
Çetin Yetkin 93, 155
Çin Devrimi 7, 53, 222
Çin Komünist Partisi (ÇKP) 44, 53, 55, 225, 355

Demokratik Devrim Derneği 261
Demokrat İşçi Partisi 26
Demokrat Parti 65, 74, 75, 77-79, 96, 98, 99, 122, 123, 129, 135, 136, 137, 179, 200, 240, 268, 276, 278, 296, 322, 326, 359, 371
Deniz Gezmiş 83, 224
DEV-GENÇ 9, 171, 379
Dev-Güç 238, 261
Devrim 16, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 93, 94, 96, 97, 98, 100-102, 108,123, 124, 125, 130, 134, 135, 136,142, 144, 145, 147, 149-163, 167-171, 246, 350, 352, 353,
Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 76, 171, 260, 347
Devrimde Devrim 59
Doğan Avcıoğlu 16, 72, 77-79, 82, 85, 90, 93, 95, 97, 98, 100-103, 105, 114, 115, 118, 121, 124, 127, 132, 134, 141, 143, 144, 146, 147, 150, 155, 156, 158, 161, 165-169, 171, 187, 216, 219, 224, 236, 238, 241, 244, 246, 276, 303, 308, 318, 322, 326, 349, 350, 352, 363, 374, 375
Doğan Özgüden 254, 260, 321
Doğu Mitingleri 259
Doğu Perinçek 198, 208, 209, 210, 212, 217, 226, 228
Dolmuş 78
Dönüşüm 45, 47, 48, 49, 50, 51, 128, 260, 310, 312, 323,
DPT 9, 81, 101, 114
Dündar Seyhan 156

E. H. Carr 34
Emek 250, 265, 275, 278, 280, 287, 294, 297, 298, 303, 304, 314-324, 333, 342, 345-348, 360
Emperyalizm 39, 46, 130, 144, 171, 212, 221, 304, 373, 375
Engels 7, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 46, 47, 191, 205, 207, 208, 209, 220, 333, 354, 363
Ercoli 45
Erdal, H. 371
Erdoğan Başar 108, 124, 130, 135, 259
Erdoğan Berktay 259
Ergun Aydınoğlu 89, 97, 124, 145, 232, 234, 235, 238, 246, 271, 309, 368
Erol Bilbilik 169, 369
Ertan Cengiz 146, 378
Ertuğrul Kürkçü 145, 223, 247

Esat Adil 63
Esat Çağa 254
Esat Tekeli 254
E. Tüfekçi 108, 124, 125, 176, 368
Eyüboğlu 79, 81, 82, 168

Fabian Society 81
Faruk Gürler 145
Fethi Naci 88, 108, 130, 136, 137, 254, 260, 293, 306, 309, 327, 336, 337, 339
Fevzi Çakmak 65, 118
Fidel Castro 58, 380
Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 210, 261
Forum 76, 77, 78, 79
Franko 236
Fransa'da Sınıf Savaşımları 22, 25, 26
Fransız Devrimi 22
Fransız Komünist Partisi 52, 262
Fuad Köprülü 65

Georgi Dimitrov 52
Goethe 34
Gökhan Atılgan 11
Görüşler 65, 66
Gramsci 59
Gülten Kazgan 76
Güney Özcebe 81
Gün Zileli 191, 203

Habib Burgiba 71
Hal Draper 22
Halil Berktay 198
Hamdi Avcıoğlu 79
Hareket 140
Hasan Cemal 100, 147, 158, 170
Hasan Kaya Cemal 82
Haydar Tunçkanat 141
Hegel 34, 374
H. Erdal 264
Hikmet Kıvılcımlı 63, 68, 214, 228, 231-247, 261, 357
Hikmet Özdemir 83, 146, 170
Hitler 52, 65
Hough 53, 372
Hürriyet Partisi 75
Hürriyet ve İtilaf Fırkası 296
Hüseyin Hilmi 61
Hüseyin İnan 224

İbrahim Güzelce 253, 260
İbrahim Kaypakkaya 210, 225, 226,
İdris Küçükömer 257, 286, 294, 296, 298
İkinci Enternasyonal 7, 16, 26, 38, 216, 217
İki Taktik 31, 33, 34, 38, 184, 190, 212, 243, 303, 317, 318, 320, 357, 360,
İlber Ortaylı 159
İlhami Soysal 78, 79, 81, 90, 97, 98, 114, 139, 142, 144, 158, 168, 171
İlhan Selçuk 78, 79, 87, 90, 96, 97, 103, 119,

120, 123, 135, 140, 144, 154, 168, 169, 171
İlke 62, 147, 372
İngiliz İşçi Partisi 81, 128
İnsan Hakları Cemiyeti 66
İrfan Tansel 142
İsmet Paşa 80, 96, 376
İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 75, 251, 253
İşçi-Köylü 207, 210, 214, 226,
İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği 261
İştirak 61, 378
İttihat ve Terakki 168, 295, 296, 300

Jean Chesneaux 306
Jean Jaures 61, 109

Kaddafi 72
Kadro 83, 86, 90, 173
Kamanev 34, 321
Karl Marx 371
Kautsky 26, 27, 28, 217, 264, 265, 319
Kemal Burkay 275
Kemal Can 369
Kemalizm 50, 83, 85, 151, 152, 175-177, 206, 210, 211, 219, 227-229, 231, 238, 268, 276, 297, 327, 351, 352, 353, 359
Kemal Kurdaş 82
Kemal Nebioğlu 253, 260
Kemal Sülker 254
Kemal Tüfekçioğlu 156
Kemal Türkler 253, 260
Kenan Somer 307, 318, 319, 320, 321
Kesintisiz Devrim 216, 218, 220, 321, 364
Keyder Ç. 75, 373
KGB 168, 169
Kırmızı Aydınlık 208, 209
Kızıl Sendikalar Enternasyonali 49
Kim 77
Komünist Enternasyonal (Komintern) 13, 16, 17, 36, 38-40, 42-55, 57, 59, 61, 63-65, 108, 124, 184, 190, 191, 192, 193, 231, 232, 234, 242, 249, 255, 259, 265, 301, 302, 303, 305, 308, 309, 334, 354, 355, 358, 361, 363
Komünist Enternasyonal Manifestosu 39
Komünist Manifesto 20, 21, 23, 25
Komünist ve İşçi Partileri Konferansı 56
Koumintang 44, 48, 53
Köy Enstitüleri 95, 112
Kurthan Fişek 319
Kurtul Altuğ 265
Kurtuluş Savaşı 91, 107, 108, 175, 177, 181, 233, 239, 240, 241, 243, 271, 274, 275, 277, 281, 290, 297, 299, 300, 309, 310, 311, 356
Kutlay 73, 275, 323, 347
Kuusinen 47, 48, 50, 51
Küba Devrimi 57, 222

Landau 79, 82, 145, 251
Lenin 16, 28-42, 47, 49, 55, 130, 153, 164, 184, 190, 191, 205, 207, 212, 216, 217, 226, 239, 241-244, 264, 265, 283, 302, 305, 317-321, 333, 347, 354, 355, 357, 360, 363
Losovski 48, 49
Louis Bonaparte 24, 374
Löwy 34, 57, 58, 59, 60
Ludwig Kugelmann 24

Mahir Çayan 178, 209, 210, 211, 214, 215, 217, 220, 223
Mahir Kaynak 168
Mao Zedung 54, 212, 214, 229, 369, 374, 375
Marksizm 34, 46, 83, 124, 198, 212, 214, 217, 225, 246, 255, 265, 278, 302, 322, 337, 352, 353, 357, 363
Maurice Duverger 136
Mebrure Aksoley 123
Mehmed Kemal 136
Mehmet Akif Ersoy 140
Mehmet Ali Aslan 266
Mehmet Ali Aybar 114, 117, 150, 244, 250, 251, 254, 256, 263, 266, 282, 293, 301, 309, 314, 326
Mehmet Doğu 108, 174, 193
Mehmet Selik 318
Melih Cevdet Anday 86
Metin Çulhaoğlu 319
Mihri Belli 17, 68, 69, 108, 124, 125, 130, 131, 147, 173-175, 177, 185, 186, 192, 193, 198, 201, 207-209, 211, 212, 214, 219, 226, 228, 236, 238, 242-244, 318, 320, 357
Milhau, J. 375
Millet Partisi 78, 118, 140
Milli Demokratik Devrim (MDD) 13, 14, 15, 17, 35, 57, 60, 68, 69, 77, 89, 108, 109, 124, 131, 135, 147, 149, 150, 160, 173-181, 183-207, 209, 210, 212-219, 224-227, 230, 231, 234, 235-247, 249-251, 257-262, 264-267, 271, 273, 281, 286, 293, 294, 297, 298, 300, 302-305, 308-321, 323, 324, 329, 333, 346, 355-363
Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü 68, 378
Milli Güvenlik Kurulu 159, 296
Milliyet 81, 96, 262, 263
Milliyetçi Hareket Partisi 118
Minnetullah Haydaroğlu 263
Molyneux, J. 375
MP 122
Muammer Aksoy 154
Murat Belge 256
Mustafa Kemal 42, 158, 160, 175, 176, 204, 219, 235, 256, 269, 274, 275, 308
Mustafa Suphi 39, 42, 61, 378
Muzaffer Erdost 175, 176, 179, 182, 186, 187, 189, 194, 195, 196, 204, 371, 374

Muzaffer Oruçoğlu 227
Mümtaz Soysal 77, 79, 82, 84, 86, 114, 122, 167

Nadir Nadi 254
Nail Satlıgan 249, 319
Namık Kemal 152
Nasır 71, 99, 101, 111, 119, 157, 169, 300, 327, 354
Nasırcılık 71
NATO 70, 142, 143, 158, 300, 316
Nazım Hikmet 143, 233
Nazife Cemgil 254
Necat Ender 81
NEP 38
Neumann 48
Ne Yapmalı 205, 364
Nihat Erim 154
Nihat Sargın 254, 262, 264, 266, 302, 314
Nisan Tezleri 33, 34, 38, 303, 318, 321, 360,
Nkrumah 73
Nuhun Gemisi 283

Oral Çalışlar 203
Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) 142, 159, 300, 380
Orhan Arsal 254
Orhan Kabibay 154, 168
Orhan Tuna 254
Oscar Lange 110, 146
Osman Bölükbaşı 118
Osman Köksal 156
Osmanlı Devleti 233, 245, 294
Osmanlı Sosyalist Fırkası 9, 61, 291
Osman Nuri Torun 81
12 Mart 14, 149, 151, 152, 155, 160, 161, 168-171, 192, 193, 202, 226, 234, 237, 247, 267, 280, 320, 323, 324, 348, 357, 361, 369, 371, 372

Ömür Sezgin 11, 84

Paris Komünü 22, 24, 25, 26, 232
Pravda 34
Prens Sabahattin 295, 296
Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 218, 226, 228, 229
Proudhon 264

Rasih Nuri İleri 155, 175, 254, 261, 308
Refik Saydam 178
Regis Debray 57, 59
Reşat Şemsettin Sirer 113
Rıza Kuas 260, 266
Rosa Luxemburg 37, 264
Roy 41, 48

Sadi Irmak 254
Sadrettin Celal 42
Sadun Aren 86, 116, 128, 250, 254, 255, 256, 262, 263, 285, 302, 311, 314, 316, 318, 321, 326, 329
Salazar 236
Salih Özkarabay 253
Sartre 136
Selahattin Hilav 306
Sencer Divitçioğlu 126, 127, 258, 293
Serbest Fırka 296
Sevinç Özgüner 261
Seyhan Erdoğdu 179
Sırrı Hocaoğlu 81
Sinan Cemgil 224
SKD 9, 81, 82, 116
Soğuk Savaş 70, 71, 200, 252, 355
Son Havadis 265
Sonuçlar ve Olasılıklar 36
Sosyal Adalet 117, 260, 278, 279, 293, 306, 325, 327, 336, 337, 339
Sosyalist 237, 238, 239,246, 247
Sosyalist Devrim 9, 35, 191, 199, 304, 369, 370, 377, 378
Sosyalist Enternasyonal 52, 81
Sosyalist Halk Partisi 58
Sosyalist Kültür Derneği 9, 80, 81, 116, 140
Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri 86
Sosyalist Parti 25, 52
Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) 16, 47, 56, 66, 131, 190, 192, 225, 264, 283, 302, 306, 307, 354, 355
Sovyet Marksizmi 192
Spartakist Hareket 40
Stalin 36, 47, 53, 54, 111, 184, 190, 191, 241, 242, 283
Sungur Savran 364
Suphi Gürsoytrak 156
Süleyman Demirel 116
Süleyman Nuri 42
Sürekli Devrim 35, 37, 220

Şaban Erik 263, 285
Şaban Yıldız 252, 253, 266
Şahin Alpay 83, 146, 177, 180, 197, 198, 209, 210, 217, 218
Şefik Hüsnü 42, 61, 63, 65, 233
Şefik Hüsnü Değmer 61
Şevket Süreyya Aydemir 85, 173
Şevki Akşit 202
Şükran Kurdakul 278
Şükrü Saraçoğlu 178

Talat Aydemir 79, 97, 100, 107, 121, 167, 326, 327
Tan 66
Taner Timur 146, 321
Tarık Ziya Ekinci 327
Terakkiperver Fırka 296
Tercüman 280
THİF 63

THKO 209, 224, 225, 228
THKP-C 209, 215, 219, 223, 224, 228, 320, 368
TİÇSF 61, 63
TİİKP 226, 227, 228, 229
Times 81, 145
TİP Haberleri 260, 262
TKP/ML 209
Tony Cliff 37
TÖS 171
Troçki 16, 28, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 48, 49, 54, 244, 302, 303, 321
Turhan Feyzioğlu 78, 136, 137
Turhan Selçuk 169
Tüm 183, 184, 200, 286, 331, 365
Türkeş 118
Türk-İş 75, 80, 94, 113, 121, 253
Türkiye Devriminin Yolu 224, 372
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 63
Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi 226
Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası 61
Türkiye İşçi Partisi (TİP) 13, 14, 15, 17, 67-69, 73, 76-82, 89, 93-95, 97, 101, 107-109, 113-119, 122-129, 133-135, 137-140, 142, 147, 149, 150, 153, 155, 165, 169, 173, 174, 184, 185, 188, 191-193, 200-202, 207, 209, 210, 215, 216, 225-227, 234, 236-240, 242- 244, 246, 249-294, 296-298, 300-306, 308-317, 319-348, 350, 356-363
Türkiye Komünist Partisi (TKP) 13, 16, 17, 43, 50, 51, 60-69, 90, 108, 124, 130, 173-176, 190-193, 201, 209, 224, 225, 230, 231, 232, 234, 236, 237, 238, 240, 242, 247, 249, 258, 259, 264, 268, 282, 283, 291, 301, 302, 303, 305, 308, 352, 354, 355, 358
Türkiye'nin Düzeni 82, 93, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 155, 162, 167, 224, 350
Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi 63
Türkiye Sosyalist Fırkası 61
Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) 63
Türkiye ve Sosyalizm Sorunları 285, 297, 298,
Türkkaya Ataöv 254
Türk Solu 17, 79, 131, 147, 177, 179, 180, 191, 193, 202, 207, 210, 215, 216, 226, 236, 238, 241, 260
TÜSTAV 378

Uğur Mumcu 159, 161, 256, 263, 296
Uluç Gürkan 82, 170
Ulus 77, 202
Ulusal Devrim Partisi 168
Uluslararası İşçi Derneği 20

Üçüncü Dünya 53, 70, 71, 73, 89, 96, 320, 355
Ürün 56, 57, 62,

Vahdettin 333
Vatan 63, 234, 235, 238, 240, 241, 246
Vatan Partisi 63, 234, 235, 238, 240, 241
Vedat Demircioğlu 261
Vehbi Koç 113, 379
Vera Zasuliç 24

Weber 44, 45

Yahya Kanbolat 254
Yakup Demir 69, 368
Yalçın Küçük 69, 78, 100, 102, 158, 162, 174, 232
Yanardağ 83, 100
Yaşar Kemal 254, 260
Yeni Çağ 67, 68
Yeni İstanbul 265
Yeni Türkiye Partisi 78, 253
26 Temmuz Hareketi 58
27 Mayıs 70, 75-80, 97-101, 120, 123, 136, 142, 144, 156, 160, 162, 167, 170, 175, 176, 180, 182, 187, 193, 206, 232-235, 238, 239, 241, 242, 244, 245, 251, 252, 268, 269, 274, 275, 277-280, 291, 296, 297, 299, 300, 317, 323, 324-326, 328, 350, 356, 358, 361
Yol 7, 144, 207, 231, 232, 244, 301, 306, 324, 327,
Yön 13-16, 76-98, 100-103, 105-110, 112-114, 116-145, 147, 149-151, 153-155, 157, 158, 160-162, 167, 173, 174, 176, 184, 193, 224, 236, 238, 246, 253, 258-260, 302, 303, 311, 312, 349, 350, 352, 353
Yön Bildirisi 79, 83, 85, 96, 236, 272
Yön-Devrim Hareketi 7, 9, 14, 15, 16, 77, 80, 82, 83, 85, 89, 93, 96, 99-102, 105, 115, 119, 121, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 169, 171, 173, 193, 236, 238, 246, 318, 335, 349, 350, 351, 352, 354, 356, 361, 365
Yön Hareketi 17, 82, 83, 93, 95, 107, 113, 122, 124, 134, 137, 140, 141, 169, 173, 193, 234, 241, 257, 268, 339
Yusuf Arslan 224
Yüksel Akkaya 11

Zeki Baştımar 66, 69, 264, 283
Z. Fahri Fındıkoğlu 254
Zincirli Hürriyet 117
Zinovyev 39, 40, 43, 44, 321